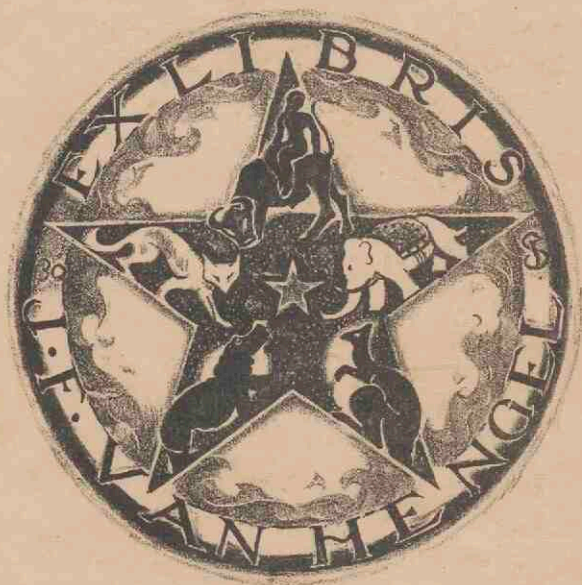

Amsterdam, in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, scholen, schutterye, gilden en regeeringe

<https://hdl.handle.net/1874/40512>

BRONNEN BOUWKUNST ND-NEDERLAND
N. STEDEN.

1966/

1322

VIII

AMSTERDAM,
 IN ZYNE
 OPKOMST, AANWAS,
 GESCHIEDENISSEN,
 VOORREGTEN, KOOPHANDEL,
 GEBOUWEN,
 KERKENSTAAT, SCHOOLEN,
 SCHUTTERYE, GILDEN
 EN
 REGEERINGE,
 BESCHREEVEN,
 DOOR
 JAN WAGENAAR,
 HISTORIESCHRYVER DER STAD.
 AGTSTE STUK.

TE AMSTERDAM,
 By ISAAK TIRION.
 M D C C L X V.

Met Privilegie van de Edele Groot-Mogende Heeren Staaten van
 Holland en Westfriesland.

DERDE DEEL.
GEBOUWEN
DER STAD
AMSTERDAM.

DERDE BOEK.

KERKEN *en* KERKBESTIER *der*
BYZONDERE GEZINDHEDEN,
BUITEN *de* GEREFORMEERDEN.

Na 't beschryven van de Kerken en 't Overgang tot
Kerkbestier der Gereformeerden, in de Be-
't voorgaande Boek, komen wy nu, tot de schryving
beschryving der overige Protestantische en der ande-
andere Kerken, in Amsterdam. re Pro-

Onder de Protestantischen, geeven wy de

I.

LUTHERSCHE KERKEN,

eerst der
LUTHER-
SCHE
KERKEN.

om haare oudheid en aanzien, de eerste plaats:
waarop wy de Remonstranten- en Doopsge-
zinden-Kerken, en Collegianten- en Qua-
kers-Vergaderplaatsen, in orde, zullen laa-
ten volgen.

AMSTERDAMS III. DEEL.

LUTHER-
SCHE
KERKEN.
Eerste
Vergade-
ringen
der Lu-
therfchen
hier ter
Stede.

De Leer van Luther, omtrent den jaare 1520, in deeze Stad bekend geworden zynde; hebben de eerste aanhangers deezer Leere hier, ook al vroeg, heimelyke Vergaderingen gehouden in byzondere huizen, onaan gezien zy, van 't jaar 1525 af, stren- gelyk vervolgd werden (a). Zy kwamen, som- tyds, ook buiten de Stad, in de Vryheid, by- een, en lazen daar Luthers Overzetting van 't Nieuwe Testament in 't Nederduitsch (b). 't Schynt dat zy, hier ter Stede, zo vroeg, en mogelyk vroeger geweest zyn dan de Ge- reformeerden, welker Leer, onder den naam van *Oecolampadische Kettery* en *Sacramen- tistery*, veroordeeld werdt (c). Wy hebben, te vooren, uit de Sententie van den Schout Jan Hubrechtszoon, die niet vreemd gehou- den werdt van Luthers gevoelen, getoond, dat de Lutherfchen hier, in 't jaar 1525, reeds heimelyke Vergaderingen hielden, waar zekere Meester *Willem*, Priester van Utrecht, leerde (d). Doch de Plaats, daar men toen byeen kwam, is onbekend gebleeven. Toen de Gereformeerden, in 't jaar 1566, in de Minderbroeders Kerke predikten, met be- williging der Roomfche Regeeringe, ver- zогten de Lutherfchen, vergeefs, om de S. Olofs - Kapel (e), en bleeven nog heimelyke Vergaderingen houden (f). Na de veran-

(a) Zie II. Deel, VI. Boek, bl. 2 enz.

(b) II. Deel, VI. Boek, bl. 61, 62.

(c) II. Deel, VI. Boek, bl. 9, 65.

(d) II. Deel, VI. Boek, bl. 66.

(e) II. Deel, VII. Boek, bl. 201.

(f) II. Deel, VIII. Boek, bl. 230.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 5

dering der Regeeringe in 't jaar 1578, hoop-^{LUTHER-}
ten zy op meerder vryheid, en hielden hun-^{SCHER}
ne byeenkomsten, toen, of wat laater, in^{KERKEN.}
een Pakhuis of Schuur, *de Pot* genaamd, by
de Handboogdoele; niet zonder kennis der
Gereformeerde Wethouderschap (g). In 't
jaar 1588, verzogten zy, om eene openbaa-
re Plaats, tot oefening van hunnen Gods-
dienst. Doch men verstondt toen, dat hier
geen andere Godsdienst, in 't openbaar, be-
hoorde geoefend te worden, dan de *Evan-*
gelische Gereformeerde (b). En men verboodt
zelfs de heimelyke Byeenkomsten der Luther-
schen, die ik vind, dat, in 't jaar 1595, ten
minsten onder anderen, in 't huis van zeke-
ren *Augustyn Pyn*, gehouden zyn (i). In 't
jaar 1604, werdt hun, voor 't laatst, zo ver-
my gebleeken is, aangezeid, dat zy hunne
Vergaderingen zouden hebben na te laten,
of de Stad te ruimen (k). Doch na dien tyd,
hebben zy, allengskens, meerder vryheid ge-
kreegen. Zy kwamen, eerlang, openlyk ge-
noeg, byeen in het Pakhuis *de Pot*, en be-
stonden zelfs, nu sterk toegenomen in ge-
tal, in 't jaar 1632, toen de Regeering hier Zy stig-
ter Stede ten hoogste gemaatigd was in 't ten de
stuk van den Godsdienst, op de plaats van^{Luther-}
dit Pakhuis en den naasten grond, eene^{sche Oude}
aanzienlyke openbaare Kerk te stigten, thans^{Kerk.}
genaamd de

(g) II. Deel, X. Boek, bl. 4.

(b) II. Deel, XI. Boek, bl. 82.

(i) II. Deel, XI. Boek, bl. 97.

(k) II. Deel, XI. Boek, bl. 136.

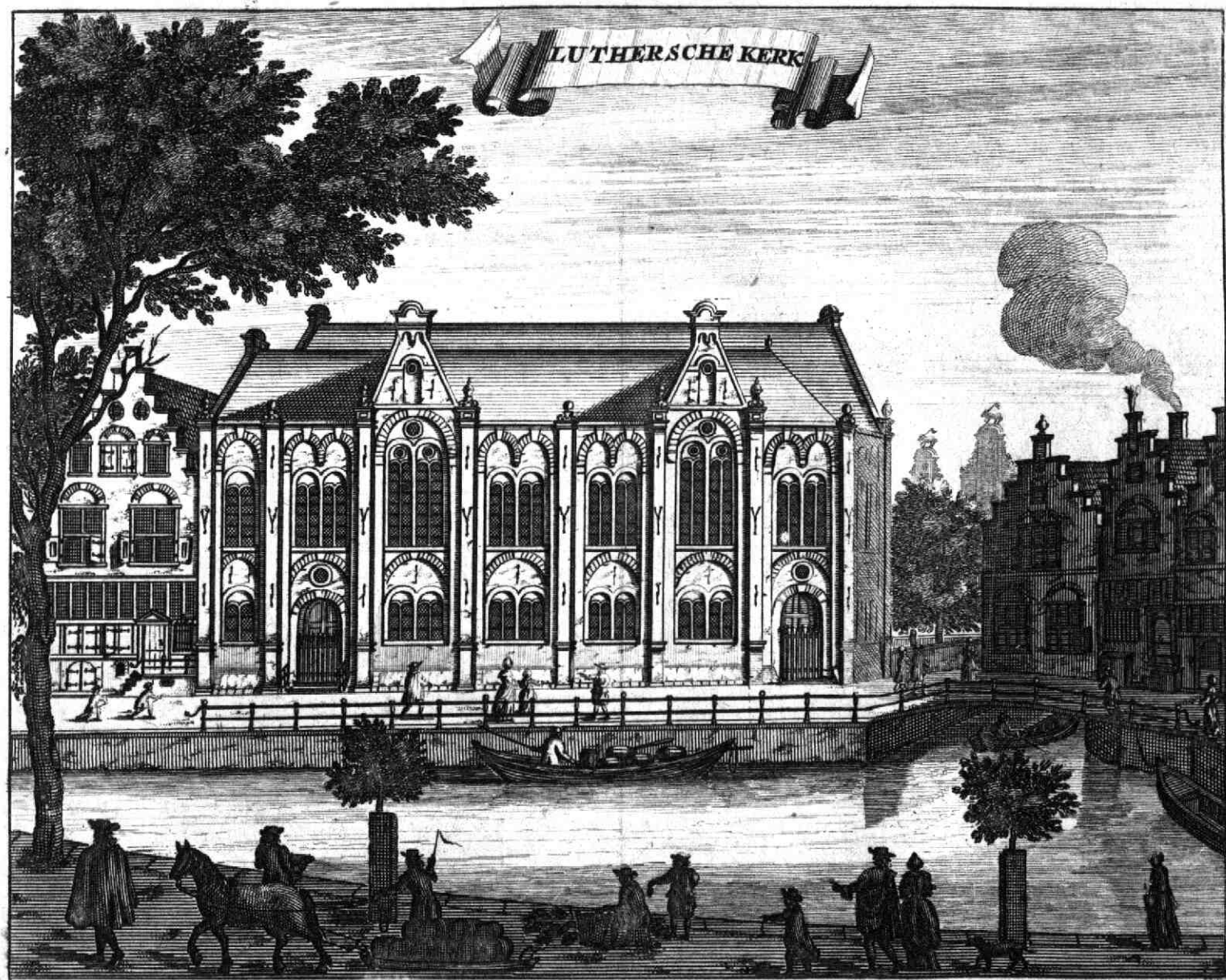
LUTHER-
SCHE
KERKEN.

LUTHERSCHE OUDE KERK.

Befchry-
ving der
zelve.

Zy staat, aan de oostzyde van den Singel, op den hoek van 't Spuij, en heeft vier ingangen, een' op den Singel, twee op 't Spuij, en een' in de Handboogsstraat. De eerste steen aan dit gebouw werd gelegd, den veertienden Augustus des jaars 1632; en 't was, voor 't einde des volgenden jaars, in zo verre voltrokken, dat de Inwydings-Predikatie, op den Kersdag des jaars 1633, door den Predikant *Casparus Pfyffer*, gedaan werd.

De Kerk is ruim, langwerpig vierkant van gedaante, en rondsom van de vereischte lichten voorzien. De kap bestaat uit drie nevens elkanderen opgaande leijen daken. Van binnen zyn, ter wederzyde van 't gebouw, in de lengte; en in 't oosten, of van agteren, ook in de breedte, drie galeryen boven elkanderen gemaakt. De ondersten rusten, binnenwaards, op agt en twintig hardsteen Pilaaren van de Dorische orde. Doch de middelsten, en de derde in 't oosten, worden, zo wel als het middelste dak, ondersteund door houten Jonische kolommen. De hoogste galeryen ter wederzyde, die zeldzaam gebruikt worden, rusten op balken, die in den kap leggen. De Predikstoel staat, in 't westen, op eenen bekwaamen afstand van den voorgevel, binnen een vierkant, welgeschikt Doophuis, in welks midden, de Avondmaals tafel staat. Men heeft

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 7

heeft dus, genoegzaam van alle de plaatsen ^{LUTHER-}
in de Kerke, den Predikant in 't oog. Agter ^{SCHIE}
den Predikstoel is, in 't jaar 1692, een def- ^{KERKEN.}
tig dubbel Orgel geplaatst, welks deuren,
door den beroemden *Philip Tideman*, fraai
beschilderd zyn (1). Het Orgel is, van bo-
ven en van onderen, met welgemaakte beel-
den, versierd. Ter wederzyde van het zel-
ve, staan de tien Geboden en het Geloof,
op twee groote tafereelen, geschreeven. On-
der het Orgel, is een bank voor de doope-
lingen en derzelver getuigen. Ter regter zy-
de van den Predikstoel, is de bank voor de
Predikanten: en langs de zuidzyde van het
Doophuis, zyn 'er twee voor de dienende
Ouderlingen en Diakenen. Regt tegen over
deezen, staan twee diergelyken: in de ag-
terste van welken, de uitheemsche Minis-
ters, die der Lutherfche Leere toegedaan
zyn, en zig hier bevinden, plaats neemen.
Ook heeft men aldaar wel Heeren van de
Regeeringe geplaatst; gelyk de voorste dee-
zer twee banken, fomtyds, aan Vrouwen
van zeer hoogen rang ingeruimd geweest is.
Beneden, onder de galery, en tegen de wan-
den van 't gebouw, staan rondsom besloo-
ten banken: ook zyn 'er eenige beslooten
banken op de galeryen, waar egter de mees-
te plaatsen open, en voor allen gemeen zyn.
De beslooten plaatsen, zo boven als bene-
den, worden gekogt: en men betaalt, daar-
enboven, nog zeker jaargeld tot derzelver
onderhoud. Voor 't overige, is het ruim

der
(1) Zie HOUBRAKEN Schilderboek III. Deel, bl. 368.

LUTHER- der Kerke bezet men negenhonderd vier en
SCHE zeventig vrouwen stoelen, voor ieder van
KERKEN, welken, ook jaarlyks iet aan de Kerke be-
taald wordt. In 't ruim, hangen drie groo-
te koperen Kerkkroonen, ieder met drie
ringen armlakers. Uit een opschrift van eene
deezes Kroonen, blykt, dat dezelve, reeds in
't jaar 1620, gegooten, en dus, waarschynlyk,
in het Kerkhuis, waar de Gemeente, voor
dat de Kerk gebouwd werd, byeen kwam,
gebruikt geweest is. Voorts, hangen 'er
elf kleine Kroonen, met eenen ring arm-
blakers, onder de galeryen; en elf diege-
lyken, op de tweede galery, in 't noorden
en in 't zuiden. De onderste galery wordt,
des avonds, verlicht van armlakers, die,
voor aan de pilaaren, en agter aan de bal-
ken, vastgemaakt zyn.

Aan deze Kerk, in 't oosten, zyn nog
twee ruime Vertrekken, boven elkanderen,
gebouwd. De onderste dient tot eene Ka-
mer voor de Diakenen: de bovenste is de *Con-
fistorie* of Kerkenraads-Kamer, alwaar de
Predikanten en Ouderlingen byeenkomen.
Op deeze Kamer, wordt een geschilderd af-
beeldsel van den vermaarden Hervormer,
MARTINUS LUTHERUS, bewaard, welk
men zegt, een egt stuk te zyn. Men heeft
'er nog vier kleine stukken, den zelfden Lu-
therus, zyne Huisvrouw, Vader en Moe-
der verbeeldende. Boven de Consistorie, is
eene Kamer, alwaar eenige boeken geplaatst
zyn, die, voormaals, ten dienste van jon-
ge Studenten, plagten te strekken. Men
bewaart hier ook een houten model, welk,
met

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 9

met veel reden, gehouden wordt voor eene **LUTHER-**
afbeelding van 't voorige Kerkhuis, het ge- **SCH-**
wezen Pakhuis de Pot, en drie daaraan paa- **KERKEN.**
lende Huizen of Pakhuizen, op het Spuij,
Volgens dit model, schynt het Kerkhuis een
Kap of Frontespies op den gevel, en zynen
ingang gehad te hebben op of omtrent de
plaats, waar nu de westelyke ingang op het
Spuij is. In de Kamer der Diakenen, han-
gen twee Wapenborden van eenen Broe-
der en Zuster, die beide, onlangs, aanzien-
lyke sommen aan de Luthersche Diaconie ge-
maakt hebben. De Broeder, de Heer A-
BRAHAM CROMHUYSEN, is, op den zes-
den Augustus des jaars 1751, overleeden.
Onder zyn Wapenschild, leeft men:

*De dankbre Godvrucht, die, in Luthers Tem-
pelchoor,*

*CROMHUISENS milde gunst haar Armoe zag
belonken,*

*Heeft hier zyn Wapenschild de onsterfelykheid
geschonken;*

*En stelt HEM 't nageslagt, verbeugd, ten heil-
baak voor;*

*Wel zalig die, met HEM, getrouw aan 's Hei-
lands wetten,*

*Hun schat, Gods Kerk ten dienste, op Hemel-
renten zetten.*

Op het Wapenbord der Zuster, Vrouwe
JOHANNA MARIA CROMHUYSEN, We-
duwe van den Heer en M^r. Melchior ten Ho-
ve, Heer van Rhynouwe enz. die op den een-

LUTHER- endertigsten October des jaars 1763, over-
 SCHT leedt, staat:
 KERKEN.

*Godvreezende Armoë ziet zig weder mild be-
 schonken.*

TEN HOVENS *Weduw volgt haar Broeders
 loflyk spoor:*

*Haar gunst klinkt Luthers Kerk, met dankbre-
 galmen, door.*

*Zy strooit, door 't heilgeloof, roept elk, deez'
 liefdevonken*

*De naneef eer', met ons, die overmilde vrouw:
 Die deugd by wapens voegde, en by de Gods-
 vrugt trouw.*

By de Kerke, staan drie huizen der Gemeen-
 te, die door Predikanten bewoond worden.
 Om meerder ruimte voor de Kerke te maa-
 ken, hebben de Ouderlingen, met bewilli-
 ging van Burgemeesteren, in 't jaar 1754,
 twee huizen, die toen stonden op de brug
 van 't gewezen verlaat, *het Boerenverdriet*,
 weggebroken, en den Nieuwe-zyds-Agter-
 burgwal, van de Kerke af, tot aan de kor-
 te Heisteeg, op gemeene kosten van de
 Kerke en van de eigenaars der huizen, op
 dit gedeelte van den Agterburgwal staande,
 zeer veel doen verbreedden.

Aanlei-
 ding tot
 het stig-
 ten der
 Luther-
 sche
 nieuwe
 Kerke.

De Kerk, van welke wy spreken, was
 nog naauwlyks vyf en twintig jaaren vol-
 bouwd geweest, toen zy te klein bevonden
 werdt voor de sterk aanwassende Gemeente.
 Men verzogt dan verlof van de Regeeringe,
 tot het bouwen eener tweede Kerke. En
 Bur-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. II

Burgemeesteren en Raaden verleenden dit ^{LUTHER-}
verlof, voor het einde des jaars 1659 ^(m). Ter- ^{SCH-}
wyl men naar bekwaame gelegenheid hiertoe ^{KERKEN.}
uitzag, bediende men zig van een Pakhuis,
de Kroon genaamd, aan de zuidzyde van de
Brouwersgracht, tusschen de Keizers- en Prin-
sengraften, alwaar, op den eersten Kersdag
des gemelden jaars 1659, de eerste Predika-
tie gedaan werdt, door den Predikant *Paulus Cordes*. Twee jaaren laater, verzogt de
Kerkenraad om plaats tot eene Kerk in de
Konynenstraat, die hun vergund werdt,
mids zy het Pakhuis *de Kroon* wederom af-
stonden ⁽ⁿ⁾. Omtrent deezen tyd, werdt,
in den Kerkenraad, voorgeslaagen, of't niet
geraaden ware, in de Konynenstraat, eene
houten Loots op te slaan, tot het doen der
Predikationen, tot dat men eene andere ge-
legenheid, tot het bouwen eener Kerke, be-
komen zou hebben. Doch deeze voorslag
vondt geen en ingang. Men bleef dan pre-
diken op de Brouwersgracht. Doch in 't jaar
1667, kocht de Gemeente eene veel bekwa-
mer plaats dan deeze, digt aan 't noordeinde
van den Singel: en hier werdt haar vergund,
eene Kerk te bouwen, mids zy de plaats in
de Konynenstraat, waar egter, zo ver my
gebleeken is, nog niet gepredikt was, we-
derom verliete ^(o). In 't volgende jaar, wer-
den de grondslagen van 't nieuwe gebouw
beheid, met drie duizend zes honderd en
vyftien uitgezotte zwaare masten: en op
den

^(m) Resol. Vroedsch. Lr B. 8, 17 Dec. 1659. f. 184, 188.

⁽ⁿ⁾ Groot-Memor. N. V. f. 72 verso.

^(o) Groot-Memor. N. V. f. 198 verso.

LUTHERSCHE KERKEN. den vierentwintigsten October des jaars 1668, aan het zelve, de vier eerste steenen gelegd, door *Nicolaas Struyck*, *Hendrik van Riet*, *Gerrit Hillebrands* en *Theodorus Dominicus*, onder het opzigt der Bouwmeesteren *Jacob van Riet*, *Dirk Dominicus*, *Daniel van Koeschot* en *David Hunthum* (p). 't Gebouw was, voor 't einde des jaars 1671, in zo verre voltrokken, dat het, op den eersten Kersdag des gemelden jaars, door den Predikant *Volkhardus Visscher*, met eene plegtige Kerkrede, werdt ingewyd. Het kreeg, sedert, den naam van

LUTHERSCHE NIEUWE KERK.

Beschryving der zelve. **Z**y staat, even als de Lutherfche Oude Kerk, aan de ooftzyde van den Singel; doch digt aan 't noordeinde, niet verre van de Nieuwe Haarlemmer fluis. 't Gebouw deezer Kerke, een van de fraaiften der Stad, is naar de fchetfe van den Bouwkundige *Dorsman* gemaakt, en gelykt, in gedaante, naar de ronde Kerk te Rome. De muur is, van het fondament opwaards tot aan de ftraat, veertien, en vervolgens tot aan de Lyft, tien voeten dik. De fraaije ronde kap van 't voorgebouw der Kerke, uit welken een fierlyke Lantaarn fteekt, waarop eene Zwaan, het zinnebeeld van Luther, tot een windwyzer staat, is van buiten bedekt met rood koperen platen, die, met verlof van Koning Karel den XI., tolvry uit
Zwee-

(p) Zie A. PAAUW Europ. Lutherdom bl. 325.

GEZICHT VAN DE LUTHERSCHE NIEUWE KERK: OP DE SINGEL.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 13

Zweeden herwaards gevoerd zyn; en rust op vier paar ronde gekoppelde, en zes half ron-
de steenen zuilen van den Dorische orde, die op vierkante voetstukken gevestigd zyn. Het rond gebouw, waarvan wy spreken, wordt voorts, van agteren, omvangen van een half rond gebouw, welk van binnen met het zelve vereenigd, en welks plat, van boven, ook met koperen platen gedekt is. Op dit plat, is een groote looden regenbak, die altoos rykelyk voorzien is van water, op dat men 'er zig, by ongeval van brand, van zou kunnen bedienen. De Kerk heeft vier deftige ingangen, een' op den Singel, een' in de Jeroenensteeg, een' nog meer oostwaards naar den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, en een' in de Osjes-Poorts-steeg. Binnen in de Kerke, en byzonderlyk in het half ronde gebouw, zyn twee zeer ruime Galeryen, boven elkanderen, naar welken men, langs eenen grooten wenteltrap zonder spil, die altoos voor een meesterstuk der Bouwkunde gehouden is, opklimt. Op de benedenste Galery, zyn zeventien ryen zitbanken, van welken de vyf eersten afgeslooten zyn: de twaalf overigen, en veertien ryen op de tweede Galerye zyn allen open plaatsfen. Doch op de tweede Galerye, is een afgeschooten plaats voor de Weeskinderen. De Predikstoel, die met konstig snywerk, verbeeldende de voornaamste Evangelische geschiedenissen, versierd is, staat in het voorste of ronde gebouw. De opgang naar den zelve, uit het gestoelte van den Predikant, geschiedt langs een' trap, die in den muur

ver*

LUTHER-
SCHE
KERKEN.

LUTHER-
SCHE
KERKEN.

verborgen is. Boven den Predikstoel is, in 't jaar 1719, een deftig dubbel Orgel geplaatst. Het is, met fraai geschilderde deuren, en wel gemaakt beeldwerk, versierd. Boven, zit David op de harp spelende, tusschen twee bazuinende Engelen, die elk eene Zwaan by zig hebben. Laager zitten twee wigtjes met speeltuigen, ter wederzyde eener staande harpe. Heel boven aan, zyn de wapens geplaatst der vyf Kerkmeesteren, onder welker opzigt, het orgel gemaakt werdt, *Harmen Buffenschut*, *Simon Burg*, *Gerard de Jong*, *Jacob Oortman* en *Anthoni Gril*. Het Doophuis is ter regterzyde van den Predikstoel, beneden tegen den muur. De voornaamste gestoelten zyn, in het zelve, op gelyke wyze, verdeeld, als in de Lutherfche Oude Kerke. Ook worde de beslooten banken, beneden, en op den eerste Galerye, even als in de gemelde Kerke, verkogt en onderhouden. Het ruim der Kerke wordt, met agthonderd een en zeventig vrouwen stoelen, bezet. De Kerk ontvangt het daglicht, niet alleen door twee ryen glasraamen boven elkanderen, maar ook door den Lantaarn, die in 't midden van den ronden koepel staat, en onder welken, een zwaare koperen Kerkkroon hangt, met drie ringen armlakers. Rondsom deeze kroon, hangen drie kleineren, met twee ringen armlakers, en op en onder de galeryen, nog vierentwintig anderen, die maar een' ring armlakers hebben. De wanden der Kerke beneden zyn, rondsom, met fraaije houten Lambriseeringen bekleed. Aan de zel-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 15

zelve, is eene ruime Kerkenkamer, alwaar LUTHER-
SCHE
KERKEN. de Kerkmeesters der beide Kerken byeen komen. 't Model van 't Orgel deezer Kerke wordt, in dit vertrek, zorgvuldiglyk, bewaard. 't Gantsche gebouw is, van den grond af tot in den Lantaarn, die op den koepel staat, een honderd twee en zestig voet en agt duim hoog. Terwyl men met het bouwen der Nieuwe Kerke voortging, verzocht de Lutherfche Gemeente, in 't jaar 1669, in dezelve te mogen begraaven. Doch dit verzoek werdt toen van de hand gewezen (q). 't Liep aan tot in het jaar 1674, eer zy verlof kreeg, om in beide de Kerken te mogen begraaven, mids van ieder Lyk zo veel aan de Thesaurie der Stad betaald wierdt, als van andere Kerk-Lyken plagt betaald te worden, en dat de Gravenmaakers, door Burgemeesteren, wierden aangesteld (r); gelyk, sedert, geschied is. Veele graven, in beide de Kerken, zyn, van tyd tot tyd, door Kerkmeesteren, verkogt. Doch een genoegzaam getal derzelven behoort nog aan de Kerken, en dient, om verhuurd te worden. In de Nieuwe Kerke, is een Grafkelder van den Russifchen Resident CHRISTOFFEL VAN BRANTZ, en een dubbel graf van 't geslagt van VISSCHER.

Aanmerkelyk is 't, ondertuffchen, dat twee zulke aanzienlyke Kerken, binnen den tyd van veertig jaaren, genoegzaam eeniglyk uit vrywillige giften gestigt geworden

zyn,

(q) Resol. Vroedsch. L^r. F. 28 Jan. 11 July 1669. f. 137, 203.

(r) Resol. Vroedsch. L^r. K. 6 April 1674. f. 46.

LUTHER-
SCHE
KERKEN.

zyn: hebbende de Gemeente zig, ter gelegenheid van het bouwen der Nieuwe Kerke, alleenlyk belast met vyftig duizend guldens, die van twee honderd perfoonen, welken ieder twee honderd en vyftig guldens opbragten, by wege van Lyfrente met *Tontine*, den vyftienden Maart des jaars 1671, tegen vier ten honderd, opgenomen werden; en zynde de jaarlyksche Intrest, onder de leevende geldfchieters, verdeeld, tot dat de laatste, op den drie en twintigsten November des jaars 1755, overleeden, en de Gemeente, eindelyk, van deezen last ontheeven geworden is. Het Weeshuis en 't Konynnen-Hofje zyn, weinige jaaren na de Nieuwe Kerke, gebouwd, insgelyks, uit vrywillige giften.

Kerkbe-
stier der
Luther-
schen.

De Lutherfche Gemeente, ook genaamd de Gemeente, toegedaan de onveranderde Augsbursche *Confessie*, of Geloofsbelydenisse, wordt, tegenwoordig, hier ter Stede, bediend door zes Predikanten, een van welken in 't Hoogduitsch predikt; tien Ouderlingen, en twaalf Diakenen.

Predi-
kanten.

De *Predikanten* worden benoemd en verkooren door den grooten Kerkenraad, bestaande uit de Predikanten en de dienende en gediend hebbende Ouderlingen en Diakenen. De Kerkenraad verzoekt geene handopening van Burgemeesteren, tot het verkiezen van eenen Predikant; doch geeft, nogtans, van een gedaan beroep kennis aan hunne Edele Groot-Agtbaarheden. Ook vind ik, enkele reizen, aangetekend, in de *Registers der Stad*, dat het beroep van eenen

Lu-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 17

Lutherschen Predikant, door Burgemeesteren, goedgekeurd is (s).

De *Ouderlingen* en *Diakenen* dienen twee jaaren, gaande jaarlyks, op den eersten Zondag in May, de helft van hun getal af. Ten zelfden tyde, wordt dit getal, door den grooten Kerkenraad, wederom volgemaakt, uit twee dubbele getalen, genoemd, het eene door den gewoonen Kerkenraad, of het *Consistorie*, bestaande uit de Predikanten en dienende Ouderlingen, waaruit de nieuwe Ouderlingen verkooren worden: het andere, door het *Collegie* van Diakenen, waaruit de plaatsfen der afgaande Diakenen worden vervuld. De Ouderlingen, die voor 't eerst aankomen, moeten uit Diakenen, welken twee maalen, in die hoedanigheid, gediend hebben, verkooren worden. Beide de Ouderlingen en Diakenen, den dienst hebbende aangenomen, worden, door oplegginge der handen, in den zelve bevestigd. Te gelyk, worden de afgaande Leden verzogt, de dienende Collegien, in alle gewigtige zaaken, waartoe eene groote Vergadering be-roepen moet worden, met hunnen goeden raad, te willen bystaan.

De *groote Kerkenraad* of *groote Kerkelyke Vergadering* bestaat, gemeenlyk, uit om-trent negentig Leden, en wordt, behalve tot het benoemen en verkiezen van Predikanten, Ouderlingen en Diakenen, ook over andere zaaken van groot gewigt, byeen ge-

LUTHER-
SCHE
KERKEN.
Ouder-
lingen en
Diake-
nen.

Groote
Kerkely-
ke Ver-
gadering.

(s) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. Lr. C. 30
Sept. 1702. f. 16 verso.

LUTHER- geroepen. Ook worden eenige Bedienden
SCHE der Kerke, door deeze Vergadering, aan-
KERKEN. en afgesteld.

Consistorie De *gewoonlyke Kerkenraad* of 't *Consistorie*,
of ge- uit de Predikanten en dienende Ouderlingen
woonly- bestaande, vergadert, op den eersten en
ke Ker- derden Woensdag in elke maand, des na-
kenraad. demiddags ten drie uren, in de Oude Ker-
ke. By buitengewoone gelegenheden, wor-
den de afgegaane Ouderlingen, *Oud-Oudsten*
genaamd, ook tot deeze Vergadering ver-
zocht. Men handelt, in dezelve, alleenlyk
over zaaken, die de Leer en Godsdienstoe-
fening aangaan. En na 't eindigen deezer
Byeenkomst, blyven de Ouderlingen afzon-
derlyk vergaderd, om zaaken, de Kerkely-
ke goederen, aan hun bewind toevertrouwd,
betreffende, af te doen.

Secreta- De groote en gewoonlyke Kerkenraad,
ris. en de afzonderlyke Byeenkomst der Ouder-
lingen wordt bygewoond door eenen Secre-
taris, die eene vaste wedde trekt, en een
Register houdt van de verrigtingen en be-
sluiten dier Vergaderingen.

't Collegie van Diakenen vergadert op den
laatsten Saturdag van elke maand, des mor-
gens, om uitdeelingen te doen, en 't gene
verder tot deszelfs bewind behoort te rege-
len. Eens 's jaars, in 't begin van January,
doen de Diakenen eene algemeene collecte,
aan de huizen der Ledemaaten, door de gant-
sche Stad, die, ten dien einde, in vier wy-
ken, verdeeld is. Ook doen zy, eens 's jaars,
in den nazomer, eene algemeene huisbezoef-
king, by de behoeftige Ledemaaten. By
eene

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 19

eene Keure van den agtentwintigsten Janua-
ry des jaars 1763, is bevolen, de boedels van
zulken, welker kinderen, door de Luther-
sche Diaconie, worden ondersteund; terstond,
en eer dezelve verminderd worden, aan
Diakenen aan te geeven (1).

LUTHER-
SCHE
KERKEN.

In de Vergaderingen, van welken wy tot
hier toe gesproken hebben, en in anderen,
die aan dezelve ondergeschikt zyn, worden
alle zaaken behandeld naar zekere Kerkelyke
Ordonnantien en byzondere Reglementen;
van tyd tot tyd, desaangaande gemaakt, en
door ieder Lid, by 't aanvaarden van zynen
eersten dienst, ondertekend. Doch over
zaaken van gewigt, gelyk zyn het beleggen
en opneemen van penningen; het koopen
of-verkoopen van huizen of andere vastig-
heden; het hertimmeren van huizen of ker-
ken, wanneer het meerder staat te beloo-
pen, dan by de Reglementen voor elk Col-
legie bepaald is; het aanstellen of afdanken
van Suppoosten, en al wat meer het vermo-
gen, aan de Collegien gegeven, te boven
gaat, moet ieder Collegie zyne afgegaane
Leden beschryven, en derzelver raad innee-
men, om, vervolgens, met meerderheid van
stemmen, te besluiten.

De Collegien, welken aan die der Ouder-
lingen of Diakenen ondergeschikt zyn, zyn
die van Kerkmeesteren, Commissarissen van
het Fonds, Directeurs van 't Hamburger-
Choor, Regenten van Brantzen-Rus-Hofje,
Commissarissen over de Gemeente in 't Land
van

Onderge-
schikte
Colle-
gien.

(1) Keurb. U. f. 6.

LUTHER- van Kadzand, en Commissarissen tot de zaaken
SCHE der Gemeenten in Oostindie, Suriname en
KERKEN. Berbice; welke Collegien aan Ouderlin-
gen onderhoorig zyn; en die van Regenten
van 't Weeshuis, Regenten van 't Konynen-
Hofje, en Regenten van het Zwaardveegers-
Hofje in de Tuinstraat, welken allen drie
aan Diakenen ondergeschikt zyn.

De *Kerkmeesters*, die vier in getal zyn,
worden, door de Ouderlingen en Oud-Oud-
sten, uit de hunnen, voor hun leeven, ver-
kooren. Het onderhoud der twee Kerkge-
bouwen is hun aanvertrouwd. Ook wordt
de prys der verkogte en verhuurde graven,
en 't gene van de beslooten zitbanken in de
Kerken komt aan hun verantwoord. Zy
houden hunne Vergaderingen, den eersten
Maandag van elke maand, in de Nieuwe
Kerke, en doen jaarlyks rekening aan het
Collegie van Ouderlingen.

De *Commissarissen van het Fonds*, zynde
een Predikant en twee Ouderlingen, die, in
eene groote *Consistoriaale* Vergadering, voor
hun leeven, verkooren worden, hebben 't
bewind over de middelen, geschikt tot on-
dersteuning van Lutherfche Predikanten bin-
nen deeze Landen, die, door hunne Ge-
meenten, van geené genoegzaame wedde
konnen worden voorzien; en van derzelver
Weduwen. Ook konnen 'er jonge Studen-
ten uit ondersteund worden. Jaarlyks, op
den vyfentwintigsten Juny, of den eersten
Zondag daarna, wanneer men eenen aan-
vang maakt, met het prediken over de Augs-
burg-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 21

burgsche Geloofsbelijdenis, geschiedt 'er, in LUTHER-
beide de Kerken, aan alle de deuren, in by- SCH-
zondere koperen bekkens, door de Ouderlin- KERKEN.
gen en twee der drie Commissarissen, eene
afzonderlyke collecte ten behoeve van dit
Fonds, van welks bestiering, jaarlyks, aan
het Collegie van Ouderlingen verantwoor-
ding gedaan wordt, na dat de jaarlyksche
uitdeeling uit het zelve, door Commissaris-
sen, nevens den President en den volgende
President der Ouderlingen, geregeld gewor-
den is.

Van de Regenten van 't Weeshuis, van 't
Brantzen-Rus-Hofje en van de twee andere
Hofjes, zullen wy, beneden, in de beschry-
vinge dier Gestigten, nader handelen. Van
de Directeurs of Commissarissen van 't Ham-
burger Choor hebben wy, hier voor, in de
beschryving der Gereformeerde Oude Ker-
ke (*u*), reeds gewaagd. De Commissarissen
over de zaaken der Luthersche Gemeente te
Groede in 't Land van Kadzand, welke,
voor 't grootste gedeelte, uit geweeken Saltz-
burgers, die zig, aldaar, in 't jaar 1733,
hadden nedergezet, plagt te bestaan, zyn
drie in getal, een Predikant en twee Ouder-
lingen. De Commissarissen over de zaaken
der Gemeenten in Oostindie zyn, insgelyks,
drie in getal, een Predikant en twee Ouder-
lingen. Die over de zaaken van Suriname
en Berbice zyn twee in getal, een Predikant
en een Ouderling.

(*u*) III. Deel, II. Boek, bl. 317.

II.

REMONSTRANTEN-KERK.

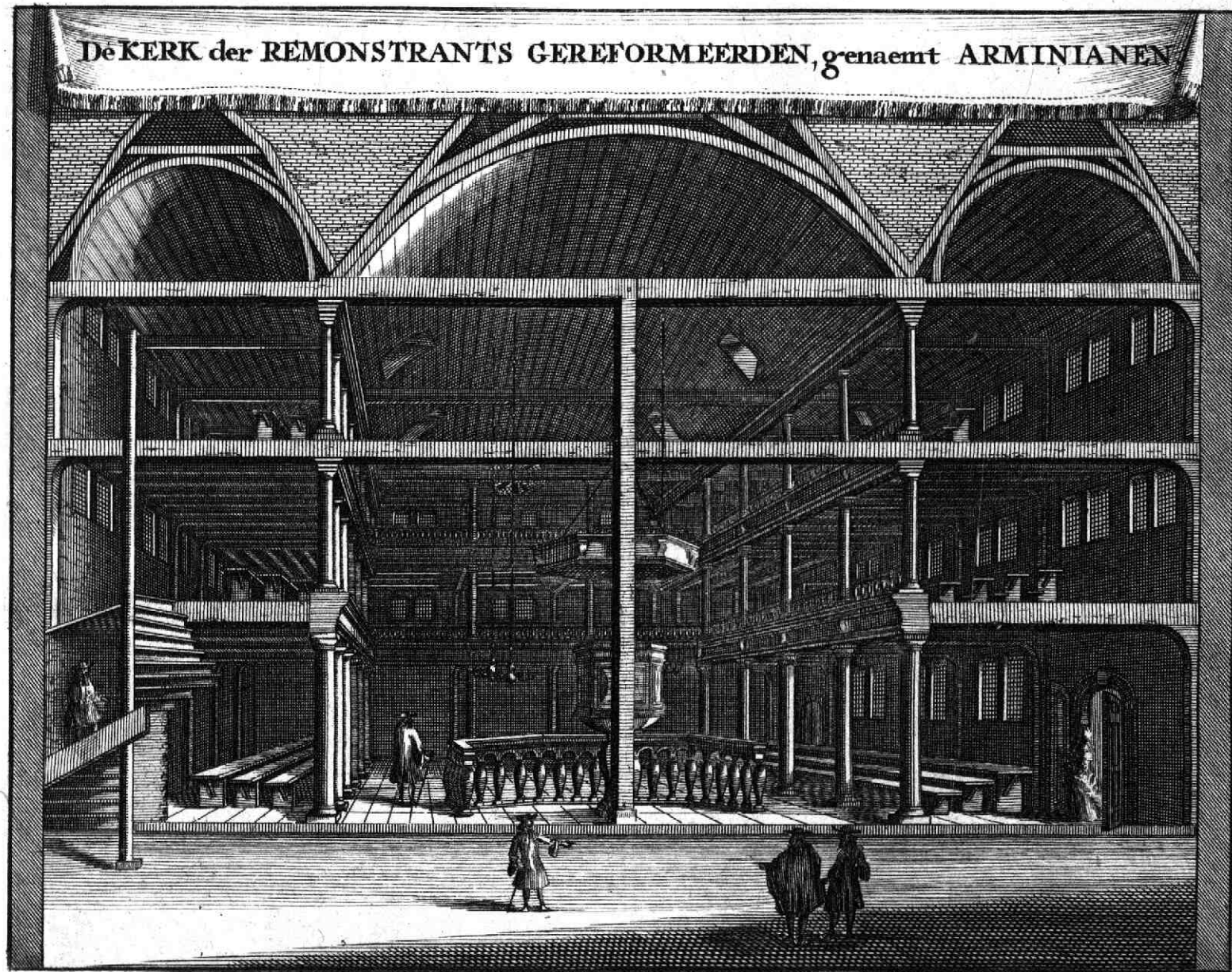
Befchry-
ving der
REMON-
STRAN-
TEN-
KERK.

DE REMONSTRANTEN hadden, voor en na dat hunne Leer, in de vermaarde Sinode van Dordrecht van de jaaren 1618 en 1619, veroordeeld geworden was, hier ter Stede, heimelyke Vergaderingen gehouden, in verscheiden' byzondere huizen; doch 't liep aan, tot in den Zomer des jaars 1630, eer zy ondernamen, een huis en eene gewezen Hoedenmaakery, aan de westzyde der Keizersgracht, bezuiden de Prinzenstraat, welken zy, eenigen tyd te vooren, op de naamen van *Anthony de Lange* en Dr. *Joan Hartogsveld*, tot het houden hunner Godsdienstige byeenkomsten, gekogt hadden, tot eene Kerk te vertimmeren; in welke, op den agtsten September des gemelden jaars, de eerste Predikatie gedaan werdt, door *Simon Episcopijs* (v).

De Remonstranten-Kerk is een net en lugtig gebouw, met twee deftige ingangen op de Keizersgracht: behalven eenen kleinen ingang, in 't zuidwesten, die, genoegzaam eeniglyk, door de Opzienders, gebruikt word. De Kerk is eenigszins langwerpig vierkant. De Predikstoel, boven welken, een fraai Orgel gesteld is, staat in 't zuiden. Langs de drie andere zyden der Kerke, zyn twee galeryen, boven elkanderen getimmerd, die elk op twaalf houten kolommen rusten. In 't midden der Kerke, en onder de beneden-

(v) Zie II. Deel, XIV. Boek, bl. 459.

De KERK der REMONSTRANTS GEREFORMEERDEN, genaemt ARMINIANEN

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 23

denſte galery, hangen zeven koperen Kaars-^{REMON-}
 kroonen. Langs de wanden, ſtaan nette ^{STRAN-}
 geſtoelten, en onder anderen, een, in 't oos-^{TEN-}
 ten, of ter regter zyde van den Predikſtoel, ^{KERK.}
 alwaar Magiſtraats- en andere aanzienlyke
 Perſoonen plaats neemen. Beneden aan de
 Kerke, ten noorden, is een vertrek getim-
 merd, alwaar de Kweekſchool der Remon-
 ſtrantsche Broederschap gehouden wordt. Op
 de eerſte galery in 't noordooften, is de in-
 gang naar de Kerkenkamer, een bekwaam
 vertrek, welk, met de geſchilderde afbeeld-
 fels van de Profelloren Jacobus Arminius,
 Simon Episcopus, en Philippus van Lim-
 borch; van den Predikant Johannes Uyten-
 bogaart, en van den Ontvanger Johan Uy-
 tenbogaart verſierd is. Op de tweede gale-
 rye, ontmoet men den ingang naar de *Bi-*
bliothek of het Boekvertrek der Kerke, die
 van een tamelyk getal van de nuttigſte Boe-
 ken, ten gebruike der Studenten en anderen,
 voorzien is, en, van tyd tot tyd, toeneemt.
 Twee *Bibliothecarii*, die uit de Leden van den
 grooten Kerkenraad verkooren worden, heb-
 ben 'er het opzicht over. Langs de Keizers-
 graft, is de Kerk der Remonſtranten bezet
 met deſtige huizen, vyf van welken der
 Kerke toebehooren. Een der Profelloren
 woont, gemeenlyk, in een deezer huizen.

De Remonſtrantsche Gemeente wordt ge-^{Kerkbe-}
 diend, door drie Predikanten en tien Opzien-^{ſtier.}
 ders. Doch het getal deezer laaſten is, ſe-
 dert eenen geruimen tyd, zeldzaam vol ge-
 weeft, en heeft, gemeenlyk, uit niet meer
 dan agt Perſoonen, beſtaan. De Predikan-^{Gewoon-}
 ten en dienende Opzienders maaken denlyke en

REMON-
STRAN-
TEN-
KERK.

Groote
Kerken-
raad.

gewoonlyken Kerkenraad uit, die, op geen en vastgestelden tyd; doch alleenlyk, wanneer de voorvallende zaaken zulks vereischen, op aanzegging van wege den Praeses der Predikanten en den Praeses der Opzienderen, vergadert. Doch de *groote Kerkenraad*, uit de Predikanten en de dienende en gediend hebbende Opzienders bestaande, vergadert, gewoonlyk, viermaal 's jaars, vier weeken omtrent voor de onderhoudinge van 't Avondmaal: en eens tegen May, om de Rekening van den Boekhouder, die, door den grooten Kerkenraad, uit de Opzienders, gekooren wordt, op te neemen en goed te keuren: voorts, buitengewoonlyk, om Predikanten te kiezen, en by andere buitengewoone gewigtige gelegenheden: ook om de Kerkelyke bedieningen van Koster, Voorlezer, Organist enz. te begeeven. In beide deeze Kerkelyke Vergaderingen, zit een der Predikanten voor; een ander is Scriba, voornaamlyk, om brieven te stellen en te tekenen. Wyders, zyn 'er twee Scribas uit de Opzienders, een van welken de notulen stelt, die, gemeenlyk door hem zelve, of somtyds ook, door den anderen, in 't net, geboekt worden. Tot alle Commissien naar buiten, worden een of twee Predikanten, een' dienenden en een' oud Opziender afgezonden. Doch naar de Societeits-Vergadering, wanneer zy, te Rotterdam, gehouden wordt, gaan altoos twee Predikanten, en vyf dienende en oude Opzienders.

Het Avondmaal wordt, doorgaands, gehouden, op de eerste Zondagen, in Maart, Juny, September en December, ten ware het invallen van den Pinksterdag in Juny gelegen-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 25

genheid gave dat het dan eenen Zondag ver- REMON-
schikt werdt. Tweemaal 's jaars, voor den STRAN-
tyd van 't Avondmaal in Maart en in Sep- TEN-
tember, doen de Predikanten, elk van eenen KERK.
Opziender verzeld, huisbezoeking by de Ledemaaten der Kerke. De nieuwe Ledemaaten, door de Predikanten aangenomen zynde, worden, in de vier gewoonlyke Byeenkomsten van den grooten Kerkenraad, aan den zelveven aangegeven. 's Woensdags 's avonds voor 't houden van 't Avondmaal, geschiedt 'er eene Belydenis-Predikatie, in de Kerke, in de plaats van welke, tot voor weinige jaaren, des Vrydags, eene Redevoe-ring op de Kerkenkamer plagt gedaan te worden. Des Saturdags 's avondsdaarna, geschiedt 'er eene Predikatie, tot Voorbereiding voor 't Avondmaal. 't Getal der afgaande Opzienderen wordt, jaarlyks tegen May, door den gewoonlyken Kerkenraad, vervuld.

De Predikanten, door den grooten Ker- Wyze
kenraad beroepen zynde, moeten, vooraf, van 't be-
zo wel hier als in de andere Kerken der Re- roepen
monstrantsche Societeit of Broederschap, der Pre-
door het *Collegie van Directie*, gelyk het ge- dikanten.
noemd wordt, worden goedgekeurd. Dit Collegie
Collegie bestaat uit tien Kerken, van Am- van
sterdam, Rotterdam, 's Graavenhaage, U- Directie.
trecht, Gouda, Leiden, Hoorn, Alkmaar, Delft en Haarlem; benevens twee Directeuren, die, jaarlyks, op de Societeits-Vergadering, welke, beurtswyze, te Amsterdam, midden in de Kerke, en te Rotterdam, gehouden wordt, verkooren of *gecontinueerd* worden, en de overige Kerken *representeer-*
ren. Doch dit Collegie komt, doorgaands,

REMON
STRAN-
TEN-
KERK.

niet byeen, om een beroep goed te keuren. De Kerk, die een beroep gedaan heeft, verzoekt 'er goedkeuring op, by twee brieven, een' aan de Kerk van Amsterdam; die, van daar, aan de Kerk van Utrecht, en voorts, aan die van Hoorn, Alkmaar, Haarlem en den naastgezeten Directeur, voortgezonden wordt; en een' aan de Kerk van Rotterdam, die, van daar, aan die van 's Graavenhaage; voorts, aan die van Gouda, Leiden, Delft en den anderen naastgezeten Directeur wordt voortgeschikt. De brieven, van de gantsche Directie getekend zynde, worden gezonden aan den *Curator der vacante Plaatsen*, zynde een' der Predikanten, insgelyks, jaarlyks, op de Societeits-Vergadering, gekooren of *gecontinueerd*, diese te rug zendt aan de Kerke, daar 't beroep geschied is. Een beroepen Predikant of Proponent moet, by twee schriftelyke Acten, betuigen, dat hy 't beroep, onder behoorlyke goedkeuring, aangenomen heeft. En een beroepen Predikant, in 't byzonder, is verpligt, by dezelfde schriftelyke Acten, te verklaaren, dat hy 't beroep, op hem uitgebragt, aan den Kerkenraad zyner Gemeente bekend gemaakt heeft. Van welke Acten, één, in elken beroep-brief, verzonden wordt. Zo 't beroep, niet langer dan twee maanden voor 't houden der Societeits-Vergaderinge, geschied is, worden 'er geene brieven afgevaardigd, en het moet dan, ter goedkeuringe, op die Vergaderinge, gebragt worden. Indien eenig Lid van de Directie zwaarigheid maakt in de goedkeuring van een beroep, wordt daarvan aan den *Curator der vacante Plaatsen*,

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 27

fen, en door deezē, aan de Kerk, die 't ^{REMON-}
 beroep gedaan heeft, kennis gegeven. En ^{STRAN-}
 deeze Kerk schryft, of doet eene bezending ^{TEN-}
 aan het Lid, welk zwaarigheid maakt, of ^{KERK.}
 kan ook het Collegie van Directie, op haare
 kosten, byeen roepen. Doch of dit laatste,
 in dit, of in cenig ander geval van gewigt,
 noodig zy, staat aan het oordeel der Kerken
 van Amsterdam en Rotterdam. Men mag
 geene Predikanten beroepen, dan die reeds
 in de Societeit in dienst, of, door de Cura-
 toren van de Kweekſchoole, verkiesbaar
 verklaard zyn.

De *Curator der vacante Plaatsen* draagt ^{Curator}
 ook zorg, dat eene Kerk, welker Predikant ^{der}
 overleeden is, of door ziekte of eenig ander ^{vacante}
 toeval, belet wordt, zynen dienst waar te ^{Plaatsen.}
 neemen, niet onbediend blyve. Hy schikt
 'er eenen Proponent naar toe, die verplicht
 is, zig aan zyne aanschryving te onderwer-
 pen. Of zo 't aan Proponenten ontbreekt,
 verzoekt hy 'er eenen der Predikanten van
 de Classis toe, waar onder de Kerk, die den
 vereischten dienst mist, behoort, zynde de
 gantsche Societeit in vyf Classen verdeeld.
 Alle de Predikanten, zulken, die dertig jaa-
 ren in dienst geweest zyn, alleenlyk uitge-
 zonderd, zyn verplicht, op last van den Cu-
 rator, eens, in eene vacante Plaats, op de No-
 minatie, te prediken. En alle deeze schikkin-
 gen hebben zo wel hier ter Stede plaats, als
 in de overige Remonstrantsche Gemeenten.

De *Opzienders* neemen, in deeze Gemeen- ^{Opzien-}
 te, niet alleen het werk van Diakenen, maar ^{ders.}
 ook dat van Ouderlingen en Kerkmeesteren
 waar.

REMON-
STRAN-
TEN-
KERK.

waar. Zy zyn verplicht, agt te geeven op de Leere en op het gedrag der Predikanten en der Ledemaaten. De zorg voor 't onderhoud van 't Kerkgebouw, en van de andere huizen der Gemeente is hun, insgelyks, aanbevolen; schoon zy, volgens de Reglementen, op het bestier der Kerke gemaakt, niet boven de honderd guldens aan een derzelven besteeden mogen, buiten bewilliging van den grooten Kerkenraad. Zy hebben, zonder dat 'er den Predikanten besluitende Stem in toegelaaten wordt, 't geheel bewind over de goederen der Kerke, en zorgen, als Diaconen, voor 't vervullen der nooden van behoeftige Ledemaaten. Zy houden hunne gewoonlyke Vergadering, eens om de veertien dagen, des Donderdags ten drie uren na den middag, in de Kerkenkamer, alwaar, ten zelfden tyde, de uitdeelingen aan de behoeftigen geschieden. Doch zy worden ook, buitengewoonlyk, alleen door den Praefes, byeengeroepen. En over zaaken van geldmiddelen worden, behalve de dienende, ook de afgegaane Opzienders vergaderd. De Remonstrantsche Gemeente heeft, hier ter Stede, geen Wees-, noch Oude-Vrouwen- of Mannen-Huis. De behoeftigen Weezen en anderen worden door de Opzienders besteed. Wanneer 't getal der Opzienderen agt is, gelyk tegenwoordig, zyn de twee oudsten der aangebleevenen, ieder agt weken, en de zes overigen, ieder zes weken, Praefes. Voorts, hebben de dienende Opzienders een gedeelte van het werk onder zig verdeeld. Wanneer hun getal tien is, zyn

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 29

zyn twee van hun Bouwmeesters; twee anderen hebben 't bewind over de Obligatien en Rentebrieven der Kerke, nog twee doen onderzoek op de nooden der behoeftige Ledemaaten: twee anderen koopen de stoffen tot kleedinge; de eetwaaren en andere noodwendigheden, ten dienste der behoeftigen: en de overigen twee zyn Scriba's. Doch nu 'er maar agt zyn, neemen een of twee derzelven verscheiden van de gemelde byzondere posten waar. Een der dienende of gediend hebbende Opzienders is Boekhouder. De Collecten onder de preeke, die tweemaal, des Zondags en op de Feestdagen, voor- en nadenmiddag, en in de weeke, des Woensdags, behalven omtrent de Avondmaalstyden, geschiedt, worden, door alle de Opzienders, by beurten, waargenomen. Toen 'er tien Opzienders waren, plagten de twee oudsten van collecteren vry te zyn: 't welk nu geene plaats meer heeft. Volgens de Reglementen der Gemeente, kan niemand onderstand van dezelve genieten, dan die, hier ter Stede, twee jaaren; of, zo hy van buiten gekomen is, drie jaaren, als Lidmaat gewoond heeft. De afgegaane Opzienders zyn wederom verkieslyk, na dat zy twee jaaren buiten dienst geweest zyn.

Naardien de Societeit der Remonstranten de Stad Amsterdam verkooren heeft, tot de vaste plaats van haar *Seminarium* of Kweek-school, daar de jeugd, tot de waarneeming van den Predikdienst, bekwaam gemaakt wordt, zal 't niet onnut zyn, hier, eene korte beschryving van de gesteldheid deezer Kweekschool te laten volgen.

De

REMONSTRANTEN-KERK.

Seminarium of Kweek-school der Remonstrantsche Broederschap alhier.

REMON-
STRAN-
TEN-
KERK.
Professo-
ren.

De Remonstranten, in 't eerst, het onderwys hunner Studenten, aan deezē en genen bekwaamen Predikant onder hen, hebbende toevertrouwd; vonden, in 't jaar 1634, geraaden, hier ter Stede, een *Seminarium* of Kweekschool te stigten, alwaar *Simon Episcopus* de eerste Professor in de Godgeleerdheid geweest is. De Noordhollandsche Synode deedt, sedert, eenige poogingen, om deezē Kweekschool te doen weeren; doch Burgemeesteren vonden niet geraaden, te onderzoeken, wat iemand, in zyn byzonder huis, deedt, en hielden zig te vrede, wanneer het onderwys, by de Remonstranten, niet openbaarlyk, gegeven werdt (w). Het onderwys der Philosophie, in de Remonstrantsche Kweekschool, werdt, in 't jaar 1684, voor 't eerst, aan eenen byzonderen Professor aanbevolen, en daartoe de vermaarde *Joannes Clericus* verkooren, die, naderhand, ook de Kerkelyke Historie geleerd heeft. Tegenwoordig zyn 'er nog twee Professoren, JAKOB KRIGHOUT, in de Godgeleerdheid, en ABRAHAM AREND VAN DER MEERSCH, in de Philosophie en andere nuttige Weetenschappen.

Curatoren
van 't
Semina-
rium.

Het opzigt over de Kweekschool staat aan agt Curatoren, die, voor den tyd van vyf jaaren, door de Societeits-Vergadering, uit het gantsche lighaam der Predikanten, gekooren worden. Doorgaands, zyn 'er de twee oudste Predikanten der Kerken van Amsterdam en Rotterdam onder; doch de So-

(w) Secr. Resol. van Burgem. van 16 Juny 1655.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 31

Societeit is aan deezē niet bepaald. Na dat de vyf jaaren om zyn, geschiedt 'er eene nieuwe verkiezing, die gemeenlyk op dezelfde Perſoonen valt. De Kerken van Amsterdam en Rotterdam hebben regt, om elk twee, en de overige Kerken, tot het Collegie van Directie behoorende, elk eenen haarer Opzienderen tot de Vergadering der Curatoren af te vaardigen, om over het voor- komende te helpen raaden en beſluiten. Alle de Predikanten der Societeit mogen zelfs in die Vergadering verſchynen; doch zy hebben 'er alleenlyk raadgeevende ſtem. De Curatoren oordeelen, of de jonge Luiden, die zig, in de Kweekſchoole, tot den dienſt der Remonſtrantsche Kerken, bekwaam willen maaken, genoeg geoefend zyn, in de Latynſche en Griekſche taalen, om aldaar, als Studenten, te konnen worden toegelaaten. Zy geeven, wyders, agt, op het gedrag der Studenten, en neemen kennis van hunne vorderingen, in de Philoſophie en in de Theologie. Zy promoveeren, vervolgens, de Studenten tot Proponenten, na dat zy, daar toe, vooraf, gemagtigd geworden zyn, door de naaſtvoorgaande Societeits-Vergadering: 't welk altoos geſchiedt, indien de Curatoren de Studenten bekwaam verklaaren tot de Promotie. Doch die magtiging wordt vereiſcht, om dat de Proponenten een jaarlykſch tractement genieten van de Societeit, behalve dat hun de reiskosten, die zy, in 't bedienen der Kerken, maaken moeten, uit de Societeits-Kaſſe, of door de byzondere Kerken, worden goed-ge-

REMON-
STRAN-
TEN-
KERK.

REMON-
STRAN-
TEN-
KERK.

gedaan. De Curatoren vergaderen, tweemaal 's jaars, in 't voorjaar en in 't najaar, op de beschryving van den Professor in de Godgeleerdheid. De Studenten, moeten dan, voor de Curatoren, telkens, blyken hunner vorderingen geeven, behalve dat 'er ook, op hun gedrag, onderzoek gedaan wordt, oordeelende men een herhaald onderzoek dienstiger, dan een enkel, kort voor de Promotie.

Oefenin-
gen der
Studen-
ten.

De Studenten oefenen zig, gemeenlyk, twee jaaren, in de Philosophie, binnen welken tyd, zy, ten minste, vier korte Latynsche Oratien moeten doen, tot oefening van 't verstand en den styl, in 't stellen van iet zaakelyks; en van 't geheugen, in 't zelve van buiten te leeren. Daar na, studeeren zy, gemeenlyk, drie jaaren, in de Theologie. Op de drie eerste Vergaderingen der Curatoren, moeten zy, telkens, eene korte Latynsche Verhandeling, door hen opgesteld, voorlezen; en in den tyd, tusschen de drie volgende Vergaderingen, twee door hen samengestelde *Propositien* of Predikationen uitspreken: na welken, en nog eene Proefpredikatie gedaan te hebben, zy eerst Proponent kunnen worden. En 't is by de Remonstranten te noodiger, dat 'er zo veel oefenings in 't opstellen en uitspreken van Predikationen voorga, om dat hunne Proponenten, terstond, op Commissie van den Curator der vacante Plaatsen, tot den Predikdienst gebruikt worden. De Oratien en Predikationen, van welken wy spreken, geschieden, in de Kerke, van den Predikstoel, en over dezelve wordt,

ter-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 33

terftond na dat zy gedaan zyn, in de Kamer, DOOPSGE-
daar de dagelykfche Lessen gegeven worden, ZINDEN
door de Professoren, elk in zyne wetenschap, KERKEN.
met de Studenten, die toehoorders geweest
zyn, eenig gesprek gehouden. De Profes-
soren in de Theologie en in de Philosophie
zyn, in deeze hunne hoedanigheid, geene
Leden van den Kerkenraad. Doch de eer-
ften zyn 'er, doorgaands of altoos, en de
anderen ook, nu en dan, toe verzogt.

III.

DOOPSGEZINDEN-KERKEN.

DE DOOPSGEZINDEN, die ook, naar Opkomst
MENNO SIMONSZ, *Mennoniten* ge- der
noemd zyn, hebben, al kort na hunne op- Doopsge-
komst, omtrent den jaare 1530, heimelyke zinden,
Vergaderingen gehouden, in en buiten Am- hier ter
sterdam. Wy hebben, elders (x), aangete- Stede, en
kend, dat Koman *Jan Klaaszoon*, Leerling
van Menno, omtrent het jaar 1544, hier
ter Stede, in zulk eene Vergadering, ge-
leerd, en Menno's schriften ter drukperfe
bezorgd en verspreid hadt; en dat het een
en 't ander hem den hals kostte. *Gillis van*
Aken schynt ook te Amsterdam; doch eeni-
ge jaaren laater, geleerd te hebben (y). Doch
de Doopsgezinden werden, ten deezen tyde,
hier en elders, strengelyk, vervolgd. Menno
Simonsz schreef, in eenen Pesttyd, en dus,
waar-

(x) II. Deel, VI. Boek, bl. 77, 78, 80.

(y) II. Deel, VI. Boek, bl. 92, 96.

DOOPSGE- waarschynlyk, in 't jaar 1557 of 1558 (z),
 ZINDEN twee Brieven aan zyne Geloofsgenooten, in
 KERKEN. en omtrent Amsterdam, die, in zyne *Wer-*
ken (a), te leezen zyn; doch alleenlyk eeni-
 ge algemeene vermaaningen behelzen.

Gefchil- Tot op deezen tyd toe, waren de Doops-
 len onder gezinden nog in geene byzondere foorten van
 dezelve. een gedeeld, en alleenlyk, naar de gewesten,
 daar zy zig onthielden, of van waar zy, door
 de vervolging, naar elders, verdreeven wer-
 den, onderscheiden, in Vlaamingen, Frie-
 zen, Waterlanders en Hoogduitschen. En
 't is ten hoogste waarschynlyk, dat van alle
 deezen, ook nu en dan, gedurende de ver-
 volging, eenige Leeraars herwaards gekomen
 zullen zyn, en aanhang gemaakt zullen heb-
 ben. Doch in 't jaar 1559, kwam 'er eene
 scheuring tusschen de Hoogduitschen en Ne-
 derlanders of Friezen. De eersten, die, in
 't stuk van 't bannen uit de Gemeente, om
 werken des vleeschs, of 't gene men daar
 voor hieldt, zagter gingen, werden, door
 Menno, die tot de anderen behoorde, van
 de Kerkelyke gemeenschap uitgeslooten.
 Doch of deeze Ban ook invloed op de Am-
 sterdamsche Doopsgezinden hadt, is my niet
 klaarlyk gebleeken. Maar de twist, die,
 omtrent het jaar 1566 of 1567, in Friesland,
 ontstondt, en met onderling bannen van
 Vlaamingen en Friezen eindigde (b), ver-
 deelde, naar alle waarschynlykheid, ook de
 Vlaamsche en Friesche Doopsgezinden, die
 zig,

(z) Zie II. Deel, VII. Boek, bl. 124.

(a) *Bladz.* 637, 639.

(b) BRANDT I. Deel, bl. 405 enz.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 35

zig, te Amsterdam, onthielden; also men ^{DOOPSGE-}
 deeze twee soorten, naderhand, ontmoet, ^{ZINDEN}
 in twee byzondere Vergaderingen, hier ter ^{KERKEN.}
 Stede, zonder dat men eene andere bekwaame gelegenheid tot deeze afzonderinge weet aan te wyzen. De vervolging, die, ten tyde des Hertogs van Alva, op't hevigst, woedde, dreef de Doopsgezinden, zo wel als andere Hervormden, uit Amsterdam. Zy hielden, sedert, de Staatsche zyde, ondersteunende zelfs, in 't jaar 1572, met eenige penningen naar hun vermogen, den Prinse van Oranje (c), die, by eene Acte onder zyne hand, den vyfden May des gemelden jaars, te Dillenborch, getekend, en nog in wezen, twee perfoonen, tot het inzamelen deezer penningen, gemagtigd hadt, en 'er hun eene kwytschelding van gaf, welke, tot in 't begin der voorgaande eeuw, bewaard geweest is, door *Jan Dominicus*, Bierbeschooijer te Amsterdam (d), en nu beruſt, in de Gemeente der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden, die haare Vergaderingen houdt, by 't Lam en by den Tooren. 't Is zeer waarſchynlyk, dat de Vlaamingen en Waterlanders, of eene van beide deeze soorten van Doopsgezinden in Amsterdam, deeze gifte, geheel of grootendeels, gedaan zullen hebben: waarom wy een affchrift der Kwytscheldinge, hier agter, onder de *Bylaagen* (e), hebben geplaatst. De
 Vla-

(c) Zie II. Deel, IX. Boek, bl. 463.

(d) Uit een' Brief van Pieter Willemsz. Boomgaard aan Burgem. C. P. Hooft, geschreeven 7 Aug. 1606.

(e) Lt. A.

DOOPSGE-
ZINDEN
KERKEN.

Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden schynen, ten deezen tyde, Kerkelyke gemeenschap gehouden te hebben. Immers, na dat, in 't jaar 1578, de Doopsgezinden, zo wel als andere Hervormden, hier ter Stede, waren wedergekeerd, en, met goede kennisse, hunne Byeenkomsten hielden, werdt 'er, in Maart des jaars 1581, eene Vergadering belegd van twaalf Gemeenten der Doopsgezinden, uit Gend, Antwerpen, Amsterdam, Rotterdam, Purmerende, Sardam, Jisp, Schermerhorn, Graft, de Ryp, Westzaanen en Wormer; en dus wel van Vlaamsche en Waterlandsche; doch niet van Friesche Plaatsen, als met welker Gemeenten, de Vlaamingen, in 't jaar 1567, gescheurd waren. In deeze Amsterdamsche Byeenkomst, van welker *Acta* ik een afschrift in handen gehad heb, en die, van den vierden tot den zevenden Maart, duurde, werdt eenige orde gesteld op het bedienen van Gemeenten, die geene Leeraars hadden; in sommigen van welken, Diakens tot Leeraars werden aangesteld: en daar men geene bekwaame Leeraars vinden kon, werdt beslooten, de H. Schriften, in de Gemeente, te laten voorlezen. De Leeraars of *Vermaanders*, gelykze genoemd worden, moesten, toen, door de Gemeenten, gekooren, en, *met een vriendelyck ombelsen*, tot den dienst aangenomen worden. Voorts, werdt, op eene vraage van die van Rotterdam, of een Broeder 't *Officie van Vroedschap* wel zou mogen bedienen, door de Vergadering, *ja* geantwoord, mids hy zig onthield van tot bloed-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 37

bloedstorting te raaden. Ten deezen tyde, Doopsge-
schynen 'er, naar men vermoeden mag, ten minste twee, en mogelyk drie byzondere ^{ZINDEN} KERKEN.
Doopsgezinden-Vergaderingen, hier ter Stede, geweest te zyn; doch waar dezelve gehouden werden, is bezwaarlyk te zeggen. Sommigen hebben aangetekend, dat de Doopsgezinden, kort na de verandering des jaars 1578, hunne meeste Vergaderingen hielden, op den Nieuwendyk, omtrent de Haarlemmer-Poort (f). Uit zeker vonnis van den negenden May des jaars 1581, waarin gemeld wordt, dat iemand, op den elfden Maart des gemelden jaars, aan 't huis van Gerbrand Gerritszoon, die Doopsgezind was, en in de Brouwery van 't Jeruzalemsche Kruis, op den Oude-zyds-Voorburgwal, over 't Prinsenhof, woonde, gevraagd hadt, waar, des anderendaags, de Vermaaning der Mennisten gedaan zoude worden (g), zou men byna besluiten mogen, dat zy, zelfs toen, nog op geene bepaalde plaats byeen kwamen. Doch in, of kort na deezen tyd, hielden de Waterlandsche Doopsgezinden, die, mogelyk, als de naaften aan Amsterdam gewoond hebbende, voor de oudsten, hier ter Stede, moeten gehouden worden, hunne Byeenkomsten, in een Pakhuis, in de oude Nieuwstraat of Teerketels steeg, in laater tyd, de oude of de kleine Spyker genaamd. De Vlaamingen vergaderden, vermoedelyk, insgelyks, in een Pakhuis, op den Nieuwe-
zyds-

(f) BRANDT I. Deel, bl. 610.

(g) Zie COMMELIN bl. 1077.

DOOPSGE-
ZINDEN
KERKEN.

zyds-Agterburgwal, tusschen de Lynbaans- en Spaarpots-steen, daar de oude Vlaamingen nog byeen komen. Doch waar de Friezen, ten deezen tyde, vergaderden, is my niet klaarlyk gebleeken, ten ware zy, nu reeds, gelyk naderhand, hunne Byeenkomst gehouden hadden, in een Pakhuis, *de Arke Noë* genaamd, op de Heerengraft, tusschen de Korsjes- en Molensteegen. Veel minder nog, weet ik eenige Vergaderplaats der Hoogduitsche Doopsgezinden aan te wyzen.

Een nieuwe twist, die, in 't jaar 1586, te Franiker, ontstondt, over 't koopen van een huis, waarin, meenden sommigen, de kooper niet opregt, noch regtvaardig gehandeld hadt, zette de Vlaamsche Gemeenten alomme in roere, en liep uit op eene volslaagen scheuring, welke de Vlaamingen, overal, en ook te Amsterdam, verdeelde in twee hoopen, die elkanderen de broederschap opzeiden, en afzonderlyke Vergaderingen hielden (b). De eene party, die 't met den Huiskooper hieldt, werdt, sedert, *Oude Vlaamingen* en *Huiskoopers* genaamd. De andere noemde men, blootelyk, *Vlaamingen*. De laatstgemelden hielden, na de scheiding, hunne Vergaderingen, in of by eene gewezene Brouwery, *het Lam* genaamd, op den Singel, tusschen de Beuningsstraat en het Koningsplein. De eerstgemelden bleeven, naar 't schynt, in de oude Vergaderplaats op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal. Onder de Hoogduitschen, Friezen en Oude Vlaam-

min-

(b) Uit geschreeven Verhaalen.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 39

mingen, ontftonden, voor 't einde der zes-^{DOOPSGE-}
 tiende, en in 't begin der zeventiende eeu-^{ZINDEN}
 we, nog verfcheiden' fcheuringen; verdee-^{KERKEN.}
 lende elke Gemeente zig, in deelen en fmal-
 deelen, tot zo verre, dat, gelyk *DE GROOT*
fprak (i), naauwlyks iemand 't getal, of de
 naamen derzelven zou kunnen zeggen, en
 een Doopsgezind Schryver, tot de Gemeen-
 te der Oude Vlaamingen behoorende, wiens
 Werkje, in 't jaar 1636, uitkwam, tot twaalf
 of dertien byzondere foorten optelt (k). Doch
 of alle deezen, ook in Amftterdam, gevon-
 den werden, zou ik niet durven verzekeren.
 De twee foorten van Friezen hebben egter,
 ten deezent yde, hier hunne Byeenkomsten ge-
 had (l): de *Oude Friezen*, of *Jan Jakobsz-Volk*,
 in de Blomftreet, aan de zuidzyde, tuffchen
 de eerfte en tweede dwarsftreet: de ande-
 ren, die zig, alleenlyk *Friezen* noemden, en
 van sommigen *Lubbert Gerritsz-Volk* ge-
 naamd werden, ter voorgemelder plaatfe,
 op de Heerengraft, in het Pakhuis de *Arke*
Noë. Ook heeft eene nieuwe fmaldeeling
 van Oude Vlaamingen, die in 't jaar 1620
 ontftondt, haare byeenkomsten gehouden,
 in de Tuinftreet aan de noordzyde, tot dat
 zy, in 't jaar 1730, zig wederom by de Ou-
 de Vlaamingen gevoegd heeft. Doch de
 Waterlanders, die, eerlang, eene nieuwe en
 grooter Vergaderplaats ftigttten, aan de weft-
 zyde van den Singel, by den Jan-Rooden-
 Poorts.

(i) Zie hier voor, II. Deel, XII. Boek, bl. 260.

(k) L. WILLEMSZ Ezels Kinnebakken f. 13 verfo.

(l) MAATSCHOEN Vervolg op SCHYN Gefchied. der Men-
 non. III. Deel, bl. 77.

DOOPSGE-
ZINDEN
KERKEN.

Poorts-Tooren, welke, in 't jaar 1605, reeds volbouwd was (*m*), en, federt, *de groote Spyker* genaamd werdt, fcheurden, zo ver my bekend is, naauwlyks ergens, en lieten ligtelyk anderen toe tot hunne gemeenschap; waarom zy, van de hardsten onder de anderen, den schimpnaam van *Drekwagen* kregen. Die, onder de Hoogduitschen, Frieschen en Vlaamingen, zagst gingen, vielen hun toe: waartoe *Lubbert Gerritszoon*, Leeraar onder de zagte Friezen, die, omtrent het jaar 1580, de Waterlandsche Belydenis hielp opstellen (*n*), zeer veel gearbeid heeft. De vereeniging tusschen de zagsten der gescheiden' Gemeenten en de Waterlandsche was, reeds in 't jaar 1591, tot stand gebragt (*o*), op den grond eener Belydenisse, die men 't *Concept van Keulen* noemde. Zy duurde nog, in 't jaar 1604. Doch na dien tyd, scheidten eenige Hoogduitschen en Vlaamingen zig wederom van de vereenigde Gemeenten. *Lubbert Gerritszoon*, die, in 't stuk van den Ban en mydinge, allengskens, gemaatigder geworden was, en in verscheiden' Gemeenten, geleerd hadt, bleef toen, naar 't schynt, alleen by de Waterlandsche dienen, daar hy, reeds in 't jaar 1597, voor eene groote vergadering, hadt gepredikt (*p*). By deeze Gemeente, voegden

(*m*) MAATSCHOEN Vervolg op SCHYN Geschied. der Mennon. III. Deel, bl. 84.

(*n*) SCHYN Geschied. der Mennon. I. Deel, bl. 238. II. Deel, bl. 104.

(*o*) Uit een brief van Hans Busschaart van 20 Aug. 1591.

(*p*) Zie hier voor, II. Deel, XI. Boek, bl. 102. en BRANDT I. Deel, bl. 315.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 41

den zig, in 't begin des jaars 1615, omtrent ^{DOOPSGE-}
dertig Engelschen, voor welken, in de En- ^{ZYNEN}
gelsche taale, eenen tyd lang, gepredikt ^{KERKEN.}
werdt, in het *Bakhuis van Jan Munter*, waar-
in ook eenige behoeftigen woonden. Doch
in 't jaar 1613, hadden zig reeds eenige
Hoogduitsche Broeders afgezonderd van de
Waterlandschen, voor welken, *Lenaert Clock*
de eerste vermaaning deedt, in een *besonder*
Capelleken (q), zonder dat my gebleeken is,
waar deeze Vergaderplaats gehouden wierdt,
en hoe lang, dit hoopje, op zig zelf, ge-
bleeven zy. Men verloor, ondertuffchen,
het werk der hereeniging niet uit het oog.
De Vlaamingen te Amsterdam sloegen 'er
zelve de hand aan, in 't jaar 1627. De
stiptheid der Oude Vlaamingen en anderen,
die ligter, en in meer gevallen, banden,
hadt de Gemeente der Vlaamingen reeds
sterk doen toeneemen in getal. Zy liet dan
een' rondgaanden brief afgaan, die, den
zesentwintigsten September des gemelden
jaars, getekend was, en in welken, erkend
werdt, dat men, voorheen, van wederzy-
de, te driftig was voortgeslaagen in 't ban-
nen; met ernstige vermaaning, tot heeling
der breuke, en tot vrede en eendragt. Ook
ontwierpen de Vlaamingen, wat laater,
eene Geloofsbelydenis, het *Olyftakje* ge-
naamd, die ten grondslag der vereeniging
verstreken zou (r). Zy zогten deeze bely-
de-

(q) *Vit Aantek. van R. Willemsz. berustende in de Ver-*
gad. by den Tooren.

(r) *MAATSCHOEN Vervolg op SCHYN III. Deel, bl. 169.*

DOOPSGE
ZINDEN
KERKEN.

denis ook aan de Waterlandfchen finaakelyk te maaken, in 't jaar 1630. Doch dit gelukte niet. De poogingen der Vlaamingen waren egter niet t'eenemaal vrugteloos. In 't zelfde jaar, vereenigden veele Friefchen en Hoogduitschen zig met hen. Ook kwamen, in 't jaar 1632, twee Leeraars en eenige Leden, uit de Gemeente der Oude Vlaamingen, tot hen over, die hun beft deden, om de Oude Vlaamingen te ontzetten van derzelver Vergaderplaats, op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, die, voormaals, in huure, of by vergunninge, gebruikt; doch, in 't jaar 1619, gekogt was. Zy hingen 'er zelfs een flot aan, en stelden 'er wagers by. De Oude Vlaamingen hielden toen, eerft, voor eenen korten tyd, hunne byeenkomsten, in het Pakhuis *den Toorenwagter*, aan de weftzyde der Keizersgracht, by de Brouwersgracht, en huurden, daarna, naast de geflooten Vergaderplaats, eene andere, daar nu een Wynhuis is, *de zes Kruiken* genaamd, welke zy, wel veertien jaaren, gebruikt hebben: waarna hun, in 't jaar 1646, door de vereenigde Gemeente, hunne oude Vergaderplaats, in gevolge eener uitspraake van goede mannen, wederom werdt overgegeven, en afgestaan. In 't jaar 1644, hadt de vereenigde Duitfche, Friefche en Waterlandfche Gemeente ook eenen voorflag tot vereeniging gedaan aan de Gemeente der Vlaamingen, die, insgelyks, met eenige Friefchen en Hoogduitschen vereenigd was. De voorflag rustte, op de onderftelling, dat men, in de grondwaarheden des geloofs,

eens

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 43

eens was. De Waterlandfche Gemeente ^{DOOPGE-}
 boodt aan, over en weder, in elkanders Ker- ^{ZINDEN}
 ken, verzogt zynde, te prediken; aan de ^{KERKEN.}
 gemeene Leden vryheid te laten, om el-
 kanders Predikatiën te hooren; onder elkan-
 deren, te trouwen, en de egt te laten be-
 vestigen, daar men goedvondt: ook onder-
 stand te bewyzen aan elkanders armen; ter-
 wyl, voor 't overige, de huishoudingen der
 twee Gemeenten onderscheiden zouden bly-
 ven. Doch deeze voorflagen vonden gee-
 nen ingang by de Vlaamingen, die, niet
 overtuigd, dat men, in de grondwaarheden,
 eens ware, vorderden, dat men, daaromtrent,
 tot nader onderzoek, komen zou, of dat hun-
 ne uitgegeven Belydeniffen zouden worden
 aangenomen; waartoe de anderen niet ver-
 staan konden. De vereeniging bleef dan ag-
 ter. En daar verliepen maar weinige jaaren,
 toen 'er, in de vereenigde Vlaamsche, Frie-
 fche en Hoogduitsche Gemeente zelve, nieu-
 we tweespalt ontftondt.

In deeze Gemeente, was, in 't jaar 1648,
 tot Leeraar beroepen *Galenus Abrahamsz. de*
Haan, die, reeds te vooren, door de ver-
 keering met *Adam Boreel*, zoon van *Johan*
Boreel, Heere van Duinbeeke, uit een def-
 tig geflagt in Zeeland, gefprooten (1); *Da-*
niel de Breen, en anderen, gedagten hadt
 begonnen te vormen, over den ftaat der
 zichtbaare Kerke, en over eenige Leerftuk-
 ken, die geoordeeld werden, af te wyken
 van

(1) Zie P. DE LA RUE Geletterd Zeeland, bl. 27. Staat-
 kund. Zeel. bl. 3.

DOOPSGE- van de begrippen, welken, tot dien tyd toe,
 ZINDEN by zyne gezindheid, den meesten ingang ge-
 KERKEN. vonden hadden. Hierover was verschil ont-
 staan, tusschen hem en eenige andere Leer-
 aars: welk hevigst uitborst, in den jaare 1662,
 ter gelegenheid, dat *Samuel Apostool*, die,
 in Maart des gemelden jaars, in den ouder-
 dom van vierentwintig jaaren, tot Leeraar
 aangenomen was, den vyftienden Octo-
 ber daarna, des voordemiddags, eene Pre-
 dikatie gedaan hadt, welke, door Galenus,
 des nademiddags, vlak uit tegengesproken
 en wederlegd werdt. Van toen af, floeg
 de vlam van den Broedertwist ten dake uit.
 Galenus werdt beschuldigd van wangevoe-
 lens, waarvan 't verspreiden, zelfs by 's Lands
 Plakaaten, verbooden was. De beschuldi-
 gingen werden voor 't Hof van Holland ge-
 bragt, daar Galenus gehoord, en vry ver-
 klaard werdt, by eene uitspraak van den
 veertienden September des jaars 1663 (t),
 die ik niet weet, ergens, gedrukt gezien te
 hebben; waarom ikze, hier agter, onder de
Bylaagen (u), geplaatst heb. De twist, zo
 hoog gereezen, stondt geschaapen, uit te
 loopen op eene volslaagen' scheuring, die
 Burgemeesteren, welken ook met deeze on-
 lusten gemoeid werden, zогten te voorko-
 men; beveelende, op den tienden January
 des jaars 1664, alle diepzinnige geschilstuk-
 ken, smaakende naar de Leere der Sociniaan-
 nen, te houden van den Predikstoel; en, by
 de

(t) VIII. Memoriaal van ADR. POTS f. 215.

(u) Lr. B.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 45

de drie Bestierders der Kerkelyke middelen, ^{DOOPSGE-}
 twee anderen te kiezen, in de plaatse van ^{ZINDEN}
 twee overleedenen; tot welke verkiezing, ^{KERKEN.}
 zy, den negentienden derzelfde maand, een
 redelyk middel aan de hand gaven (v). Doch
 over deeze verkiezing, kon men elkanderen
 ook niet verstaan. Eindelyk, liep de twee-
 fpalt zo hoog, dat drie Leeraars, *Tobias van*
den Wyngaard, *Izaak van Vreede* en *Samuel*
Apostool, en zes- of zeventienhonderd Ledema-
 ten, zig van de overigen afzonderden, en,
 in een gehuurd Pakhuis, in de oude Teer-
 tuinen, byeen kwamen. Doch op den ne-
 gentienden September des jaars 1664, kog-
 ten zy eene gewezen Brouwery op den Sin-
 gel, tusschen de Bergstraat en Blaauwburg-
 wal, van Vrouwe *Agatha van Oudshoorn*,
 Weduwe van den Heere Burgemeester *Jan*
Corneliszon Geelvinck; daar de Zon op het
 dak, en PERFER ET OBDURA, dat is, *Ver-*
draag en Volhard, boven de poort stondt;
 welk teken en spreuk, nog tot op deezen
 tyd toe, overgebleeven zyn; gelyk de wa-
 pens der Huizen van *Geelvinck* en *Oudshoorn*,
 ook nog, boven de poort staan. Sommigen
 hebben gemeend, dat de spreuk *Perfer &*
Obdura, door den Stigter, ontleend was, uit
 eenen Legpenning der Staaten van Utrecht,
 die, in 't jaar 1596, geslaagen werdt (w).
 Immers, men ziet het jaartal 1597 nog aan
 een binnengevel: waaruit af te neemen is,
 dat

(v) Groot Memor. N. V. f. 125, 126 verso. Zie COM-
 MELIN, bl. 490.

(w) Zie G. VAN LOON Nederl. Historiepen. I. Deel,
 bl. 489.

DOOPSGE- dat het huis in dien tyd gebouwd werd.
 ZINDEN De gefcheiden' Gemeenten, die zig beide
 KERKEN. eenen en denzelfden naam gaven van *Ver-
 eenigde Vlaamsche, Friefche en Hoogduitfche
 Doopsgezinden*, beweerden, ondertuffchen,
 beide regt te hebben, op het Kerkgebouw
 by 't Lam, en op de Kerkelyke goederen.
 Die van de Zon meenden, dat zy een uit-
 fluitend regt hadden op het Kerkgebouw,
 doordien het, in 't jaar 1631, door *Har-
 men Hendriksz. van Warendorp*, gemaakt
 was, om gebruikt te worden, tot oefening
 van den Godsdienst, die toen aldaar gepre-
 dikt werd; waarby zy, huns oordeels, naauw-
 keuriglyk gebleeven waren, daar hunne par-
 tyen, zeidenze, van den zelve waren af-
 geweeken. Doch van de andere zyde, werd
 beweerd, dat zy, die by 't Lam bleeven
 vergaderen, de anderen niet uitslooten, maar
 Broederlyk verdraagen wilden, en hierom
 niet konden ontzet worden van 't gebruik
 van 't Kerkgebouw. Voor 't einde des jaars
 1664, kwamen partyen overeen, om de ge-
 fchillen over 't Kerkgebouw en de Kerkely-
 ke goederen te verblyven aan de uitspraak
 van Burgemeesteren, waarvan elke party,
 voor een' byzonderen Notaris en getuigen,
 een *Compromis* of Verbindfchrift tekende (x).
 Burgemeesteren magtigden, op den zesden
 January des volgenden jaars, den Heer *Pe-
 trus Cloeck*, Raad deezer Stad, en de Advo-
 kaaten, *Jacob de la Mine* en *Paulus Biffchop*,
 om,

(x) Groot-Memor. N. V. f. 161, 161 *verso.* en hieragter
 in de Bylaagen Lr. C. N. 1 en 2.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 47

om, hunnentwege, deeze uitspraak te doen ^{DOOPSGE-}
 (y). Doch, naderhand, verklaarden zy aan ^{ZINDEN}
 Galenus en Apostool, dat deeze uitspraak al- ^{KERKEN.}
 leen de Kerkelyke goederen betreffen zou,
 en dat het Kerkgebouw zou blyven aan hun,
 die in vrede begeerden te leeven; also zy
 zig, in het onderzoek, wie by de Leere ge-
 bleeven ware, en wie daarvan zou mogen
 afgeweeken zyn, niet begeerden in te laa-
 ten (z). Galenus en de zynen bleeven dus
 in 't bezit van 't Kerkgebouw by 't Lam.
 De andere party hieldt haare Vergaderingen
 in de Zon. En in 't jaar 1672, kwamen de
 twee partyen overeen, wegens eene verdee-
 ling der Kerkelyke goederen, zonder dat my
 gebleeken is, op welk een' voet.

Midlerwyl, hadt de Waterlandsche Ge- ^{Vereeni-}
 meente, die haare Vergaderingen hieldt in ^{ging der}
 den grooten Spyker by den Jan-Rooden- ^{Vlaam-}
 Poorts-Tooren, zig, op den eersten Juny ^{sche,}
 des jaars 1668, vereenigd met de Gemeen- ^{Water-}
 te, die by 't Lam vergaderde. Zy namen sedert ^{landsche}
 den naam van *Vereenigde Vlaamsche en Wa-* ^{en andere}
terlandsche Doopsgezinden aan. Doch eeni- ^{Doops-}
 ge weinige Leden der Waterlandsche Ge- ^{gezinden.}
 meente, geen behaagen scheppende in dee-
 ze vereeniging, voegden zig by de Gemeen-
 te in de Zon, die zig, van toen af, ook
Vereenigde Vlaamschen en Waterlandschen
 noemde. Ook heeft deeze Gemeente zig,
 in 't jaar 1674, vereenigd met eenige Vlaam-
 sche en Waterlandsche Gemeenten in Noord-
 hol-

(y) Groot-Memor. N. V. f. 160 verso. en Bylaagen I. r. D.

(z) Compromis tusschen D^r. GALENUS en T. VAN DEN
 WYNGAARD gedr. 1665.

DOOPSGE. holland en elders, die thans omtrent veertig
 ZINDEN in getal zyn, en jaarlyks, in de maand May,
 KERKEN. in de Kerk van de Zon, eene Societeits-
 Vergadering houden. Midlerwyl, waren
 'er, reeds te vooren, zo ik my niet bedrie-
 ge, eenige Leden en een of twee Leeraars
 uit de Zon uitgegaan, die hunne Vergade-
 ringen hielden op de Heerengraft, in het Pak-
 huis, *de Arke Noë*, tusschen de Korsjes- en
 Molensteegen, waar, eertyds, de Friesche
 Doopsgezinden plagten byeen te komen;
 doch, eerlang, een huis betrokken in de
 Prinsenstrat, welk toen *de kleine Zon* ge-
 naamd werdt. Maar deeze kleine Gemeen-
 te verdeelde zig, na verloop van eenigen
 tyd, nog wederom in twee hoopjes, een
 van welken, op de Prinsengraft, over de
 Noorderkerk, byeen kwam. De Verga-
 derplaats van deezen werdt *het Sterretje* ge-
 naamd. De kleine Zon, in 't jaar 1676, met
 die van 't Lam en den Tooren, vrugteloos,
 over eene vereeniging gehandeld hebbende,
 voegde zig, na weinige jaaren verloops,
 wederom by de groote, en het Sterretje ver-
 eenigde zig, in 't jaar 1692, met de Friezen,
 die, in 't jaar 1664, de Vergaderplaats, den
Ouden Spyker, in de Teerketelssteeg, van
 de Waterlandsche Gemeente gekogt had-
 den; welke, federt, *de Arke Noë* genaamd
 werdt. De Gemeente der Oude Friezen,
 die in de Blomstraat plagt byeen te komen,
 heeft zig, na 't overlyden van eenen haarer
 twee laatste Leeraaren, *Jasper Douwes* ge-
 naamd, ter gelegenheid, zo my, door som-
 migen verhaald is, van zeker verschil met
 den

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 49

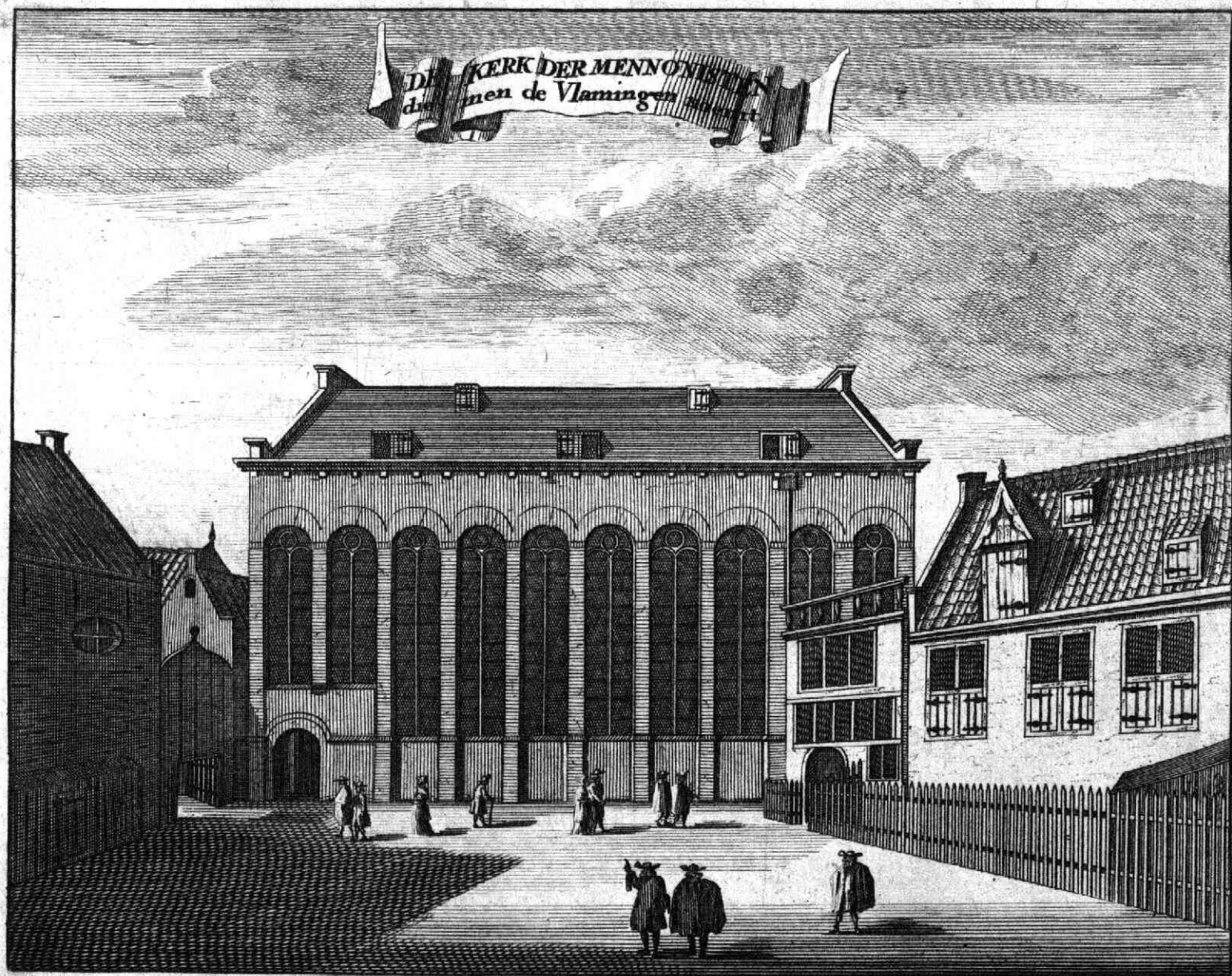
den overgebleeven Leeraar *Pieter Wiebes* DOOPSDE.
Bakker, die zyne Dogter, *Maaïke*, welke ZINDEN
 buiten de Gemeente getrouwd was, niet KERKEN.
 bannen wilde, in 't jaar 1725, vereenigd
 met de Gemeente, die haare Vergaderingen
 houdt by 't Lam en by den Tooren. De
 Friezen, die, in de oude Nieuwstraat of Teer-
 ketelssteeg, plagten te vergaderen, en wel-
 ker Vergaderplaats ook op den Nieuwe-zyds-
 Agterburgwal uitkwam, daar *de Arke Noë*
 nog in den gevel staat, hadden dezelve, in
 't jaar 1720, met kennis en bewilliging van
 Burgemeesteren (a), verplaatst in *de kleine*
Zon, in de Prinzenstraat, en op de Prinzen-
 graft uitkomende, waar, eertyds, de Ver-
 gadering van Doopsgezinden, die uit de Zon
 gescheiden waren, en naderhand eene By-
 eenkomst van Collegianten geweest was.
 Ook was 'er, in nog laater' tyd, eenige rei-
 zen, door Roomschegezinden, dienst gedaan.
 Deeze Vergaderplaats, die net hertimmerd
 werdt, kreeg, sedert, ook den naam van
de Arke Noachs. Doch na dertig jaaren ver-
 loops, was de Friesche Gemeente, in ge-
 tal van Ledemaaten, zo zeer afgenomen, en
 hadt zo groot een gebrek aan Leeraars, dat
 zy, in 't jaar 1752, besloot, zig met de Ge-
 meente in de Zon te vereenigen, op eenige
 weinige Leden na, die zig by de Gemeente
 van 't Lam en den Tooren gevoegd hebben.
 Na deeze vereeniging, werdt 'er nog eeni-
 ge reizen gepredikt in de *Arke Noachs*, die,
 se-

(a) Groot-Memor. N. IX. f. 267.

DOOPSGEZINDEN KERKEN. sedert, eenen geruimen tyd, ledig gestaan heeft; doch nu, door de Gemeente in de Zon, tot een Oude Vrouwen- en Weeshuis, verbouwd is.

I. Tegenwoordig, zyn 'er, derhalve, maar drie Doopsgezinden Gemeenten binnen deze Stad. Zy worden, doorgaands, onderscheiden, naar de plaatsen, daar zy hunne Vergaderingen houden. De grootste der drie Gemeenten heeft twee Kerken: de twee anderen, ieder ééne. De twee eerstgemelde Kerken staan beide tusschen den Singel en Heerengraft. Dé eerste, de KERK BY 'T LAM genaamd, gelegen tusschen de Beuningsstraat en 't Koningsplein, schynt, voor 't einde der zestiende, of in 't begin der zeventiende eeuw, bestaan te hebben, in een ruim pakhuis, behoorende tot de Brouwerij *het Lam*. Doch dit Pakhuis werdt, in 't jaar 1639, van den grond af, in de tegenwoordige gedaante, herbouwd. Het woonhuis der Brouwerij is, in 't jaar 1661, vernieuwd (*b*), en draagt nog een *Lam*, op den top van den gevel. De Kerk heeft twee ingangen op den Singel, en een' op de Heerengraft. De laatste is, voor weinige jaaren, deestig vernieuwd. Van binnen, heeft de Kerk twee galeryen boven elkanderen, die op zes houten kolommen rusten. In 't midden der Kerke, hangen twee tamelyk groote koperen Kaarskroonen. De Predikstoel staat in 't noorden, tusschen de middelste lichten van

(*b*) F. VON ZESSEN bl. 352.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 51

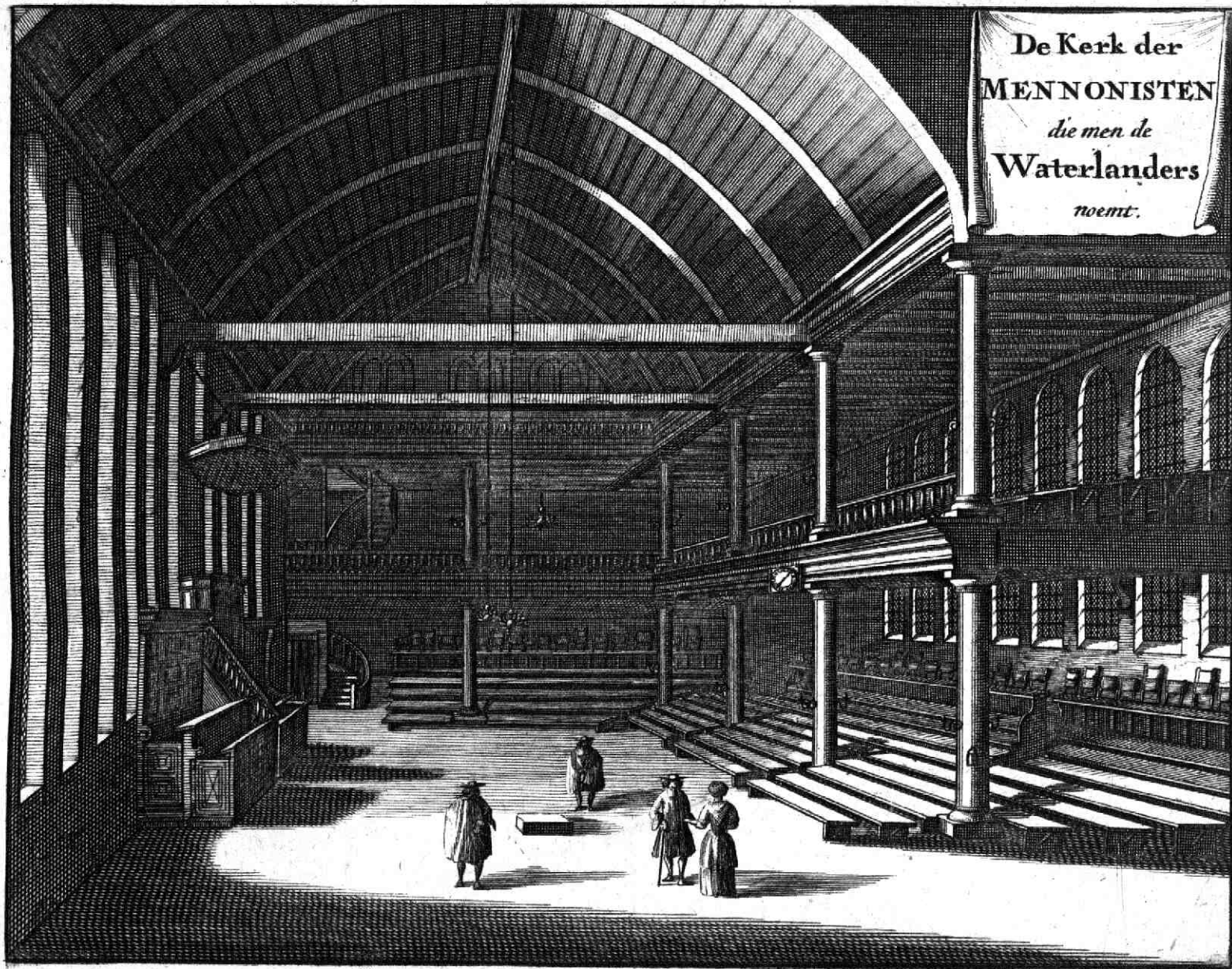
van den zydgevel. Voorts, is de Kerk, be-
neden, voorzien van de vereischte gestoel-
ten. In 't noordwesten der Kerke, waar ook
des Kofsters wooning is, ontmoet men een
wel geschikt langwerpig vierkant vertrek,
daar de Leeraars en Diakenen, voor en na
de preeke, byeenkomen, en daar de laat-
sten de gecollecteerde penningen, voor eenen
tyd, bergen.

De andere Kerk, die, door deeze zelfde
Gemeente, gebruikt, en de Kerk by den
Tooren genaamd wordt, is kleiner en ou-
der, dan de gemelde, en staat ten zuiden
van de Bergstraat, tegen over den Jan-Roo-
den-Poorts-Tooren. Zy heeft ook drie in-
gangen, een' op den Singel en twee op de
Heerengraft. De Kofsters wooning is op de
Heerengraft. Van binnen, heeft het ge-
bouw veel overeenkomst met de Kerk by 't
Lam. De twee galeryen boven elkanderen
rusten ook op zes houten kolommen. De Pre-
dikstoel staat in 't noorden. In 't midden der
Kerke, hangen twee groote koperen Kaars-
kroonen. Men heeft, beneden, bekwaame
gestoelten. Op de bovenste galery, in 't
zuiden, zyn drie byzondere ingangen naar
drie vertrekken. Het westelykste en groot-
ste is de gewoonlyke Kerkenkamer, daar
Leeraars en Diakenen, weekelyks, byeen-
komen: het volgende is de Kamer der Leer-
aaren, die tot hunne afzonderlyke byeen-
komsten geschikt is, en alwaar eene Kweek-
school der Doopsgezinden gehouden wordt.
Het derde en kleinste vertrek is de Kamer

DOOPSGE-
ZINDEN
KERKEN.

KERK BY
DEN
TOOREN.

De Kerk der
MENNONISTEN
die men de
Waterlanders
noemt.

DOOPSGE- der Diaconessen. Alle deeze vertrekken zyn
 ZINDEN voorzien van 't gene vereischt wordt, tot
 KERKEN. het einde, waartoe zy geschikt zyn. De
 ouderdom en bouwvalligheid deezer Kerke
 heeft de Dienaars der Gemeente, die ook ver-
 stonden, genoeg aan ééne Kerk te hebben,
 reeds voor lang, doen bedagt zyn, op het
 bouwen van eene nieuwe en grootere, in de
 plaats van deeze. En de bouwkundige *Abra-
 ham Ebbenhorst* heeft, al voor eenige jaaren,
 een houten *model* van eene *Coupel-Kerk*, met
 drie deftige ingangen, vervaardigd, welk, op
 de zolder, boven de Leeraars-Kamer, ge-
 plaatst is. Doch dit ontwerp schynt, sedert
 het verbeteren van 't gebouw, waar van wy
 spreekken, voor eerst, niet in 't werk gesteld
 te zullen worden.

Kerkbe- De Doopsgezinde Gemeente, die by 't
 stier dee- Lam en den Tooren vergadert, wordt, te-
 zer Ge- genwoordig, gediend van vier Leeraars en
 meente. twintig Diakenen, die, met elkanderen, den
 Kerken- *Kerkenraad* uitmaaken. Zy komen, alle wee-
 raad. ken, des Donderdags nademiddags, ten drie
 uuren, byeen, in 't reeds gemelde vertrek
 der Kerke by den Tooren. De handelingen
 van de Vergadering en derzelver Leden wor-
 den geschikt naar een Reglement, welk, in
 't jaar 1673, gemaakt, drie jaaren later,
 een weinig veranderd, en laatstelyk, in 't
 jaar 1725, in eene zeer nette orde, gebragt
 is. Terstond na drie uuren, wordt het ge-
 bed gelezen, waarna men treedt tot de ver-
 handeling der Gemeentelyke zaaken, de Ka-
 mer betreffende. De Leeraars zitten alleen
 voor, in de Kamer; doch by beurten, en
 ieder

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 53

ieder eene maand. De post van Scriba wordt, <sup>DOOPSGE-
ZINDEN
KERKEN.</sup> insgelyks, door eenen Leeraar, waargenomen, die daartoe, by de Vergaderinge, voor eenige jaaren, of voor eenen langen tyd, verkooren, en, zo lang hy Scriba is, geen President wordt. De President is verplicht, van alle zaaken van eenig belang, waarop, by de Kamer, staat geraadpleegd te worden, met briefjes, die, door den Scriba, worden opgesteld, vooraf, kennis te geeven aan de Leden. Ook moet hy de zaaken, zo veel mogelyk zy, by vriendelyke overreeding, en met eenpaarigheid, tot besluit zoeken te brengen. Doch indien zulks niet gelukken wil, wordt alles, eindelyk, by meerderheid van stemmen, afgedaan, met voorbehouden van elks vryheid, om aantekening te laten doen tegen 't genomen besluit. De President belaft, somtyds, zaaken van groot gewigt, voor elk, behalve voor afwezende Mede-Leden, geheim te houden, op eene boete van driehonderd guldens, ten behoeve van de armen der Gemeente. De genomen besluiten worden, altoos, of in dezelfde, of in eene volgende Vergadering, *gerefumeerd* of herzien: waarna zy eerst kragt hebben, en uitgevoerd worden. De President, afgaande, is verplicht, de boodschappen, die nog, uit den naam der Vergaderinge, te doen zyn, te bezorgen: waartoe hy, in gevallen van belang, een of twee Leden, tot zyn gezelschap en hulpe, verkiezen mag. De Scriba houdt aantekening van de besluiten der Vergaderinge, en leeftze, altoos, voor, eer hy ze in 't net stelt. Voorts, beantwoordt hy

DOOPSGE- de brieven, die aan de Gemeente gerigt wor-
 ZINDEN den, uit den naam der Vergaderinge. Zo
 KERKEN. dra de gemeene zaaken afgehandeld zyn,
 begeeven de Leeraars zig naar hunne Kamer,
 om de zaaken, die den Predikdienst aangaan,
 te verhandelen. Zy mogen geen en, dan be-
 kende, en ter goeder faame staande bui-
 tenleeraars verzoeken, om voor hun te pre-
 diken. De Diakenen blyven, na dat de
 Leeraars vertrokken zyn, afzonderlyk ver-
 gaderd, tot bezorginge van den dienst der
 armen. De behoeftigen, die iet van de Broe-
 derfchap begeeren, moeten hun verzoek,
 tuffchen drie en vier uren, inleveren by den
 Koster, die 't der Vergaderinge voordraagt;
 waarna zy 'er, indien men 't noodig oor-
 deelt, op gehoord worden. In de Verga-
 dering der Diakenen, zit ook één der zel-
 ven, in zynen rang, eene maand voor, be-
 ginnende deezen rang, alle jaaren, op nieuws,
 van den oudsten. De President-Diaken heeft,
 op elken Kamerdag, drie Medebroeders, tot
 zyne byzondere hulpe, by zig: een, die 't Ar-
 menboek voor zig heeft, waarin aangete-
 kend staat, wat elke behoeftige genooten
 heeft, en wanneer; een ander, die de As-
 signatien schryft van 't gene aan de behoeft-
 igen toegestaan wordt, en een derde, die
 hiervan aantekening houdt in eene klad:
 waaruit het, naderhand, door den Armen-
 boekhouder, in 't Armenboek, geboekt
 wordt. De President-Diaken, met de maand
 afgaande, wordt, de volgende maand, Cas-
 houder of Cassier. De Vergadering der Dia-
 ken en heeft ook haaren Scriba, die aante-
 ke-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 55

kening houdt van de verzoeken, welken, DOOPSGEZINDEN KERKEN.
buitengewoonlyk, gedaan worden, en van
het toestaan of afslaan derzelven. Hy stelt
ook de briefjes, waarop de Diakenen, by-
zonderlyk, beschreeven worden. Voorts,
draagt hy, nevens den Cassier, zorg, dat de
boeken, na 't scheiden der Vergaderinge,
gebergd worden, naar behooren.

De *Leeraars* deezer Gemeente worden ver- Leeraars.
kooren, door de dienende Leeraars en Diake-
nen, met bewilliging der Broederschap, aan
welke de verkooren Leeraar wordt voorge-
steld, met bygevoegde vraage, of 'er iemant
der Broederen ook iet tegen hebbe? 't welk, ge-
meenlyk, met stilzwygen, beantwoord wordt.
In elke Kerke, wordt, des Zondags, eens ge-
predikt, in de eene, des voordemiddags, en in
de andere, des nademiddags: ook op tweeden
Paasch-, en tweeden Kerstdag, en op Be-
dedag. Doch op tweeden Pinkster- en He-
melvaarts-dag, wordt maar eens, des voor-
demiddags alleen, by den Tooren, gepre-
dikt. Op Nieuwjaarsdag, al komt dezelve
in de weeke, wordt ook, des avonds, by
den Tooren gepredikt: op Goeden Vrydag,
dat is, Vrydag voor Paaschen, van gelyken.
Voorts is 'er, in January, February, No-
vember en December, ook 's Woensdags
's avonds, Predikatie by den Tooren. Vyf-
maal 's jaars wordt, by deeze Gemeente,
Avondmaal gehouden, doorgaands in Fe-
bruary, May, July, September en November,
driemaal by 't Lam, alwaar, volgens eene ou-
de gewoonte onder de Vlaamsche Doopsge-
zinden, het brood en de beker, door de

DOOPGE-
ZINDEN
KERKEN.

Leeraars en Diakenen, uitgedeeld en rond gebragt wordt aan de Deelgenooten, die op hunne plaatfen blyven zitten; en tweemaal by den Tooren, daar men, volgens 't gebruik der Waterlandschen en der meeste Protestanten, aan tafel gaat: zynde my maar één voorbeeld bekend, dat men, in 't jaar 1613, in de Waterlandsche Gemeente, die toen reeds by den Tooren vergaderde, beflooten heeft, *den swacken te geval*, den eersten dag, het Avondmaal te houden aan eene tafel, en den tweeden dag, zonder tafel (c). Wanneer men 't Avondmaal by den Tooren houdt, wordt, des Voormiddags, ook in de Kerk by 't Lam, gepredikt. 's Vrydags voor 't Avondmaal, houdt men eene Voorbereidings-predikatie. In February en November, is de gewoonlykste tyd van doopen, des Zondags 's avonds eene week voor 't houden van 't Avondmaal; wanneer 'er ook, 's Voordemiddags, eene Belydenis-predikatie gedaan wordt. De Voordemiddags-Predikationen beginnen ten negen uren; doch als 't Avondmaal is, een half uur vroeger. 's Nademiddags, beginnen de Predikationen altoos ten twee, en 's Avonds ten vyf uren.

Diakenen.

De *Diakenen*, die twintig in getal zyn, dienen vyf jaaren agtereen. Jaarlyks, gaan 'er vier af, in welker plaats, door de Leeraars en Diakenen, insgelyks met bewilliging der Broederschap, vier anderen verkooren worden. Doch indien 'er, binnens jaars, een of meer Diakenen, die nog niet in 't laatste jaar van hunnen dienst waren, mog-

(c) Aantek. van R. WILLEMSZ. L^s. A. f. 5.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 57

mogten overleeden zyn, worden 'er zo veel ^{DOOPSEL-}
meer nieuwen verkooren. De verkiezing ^{ZINDEN}
geschiedt, in 't begin van December, en in ^{KERKEN.}
't begin van January, treden de nieuwlings
verkooren Diakenen in dienst, en worden
de afgaanden bedankt. Doch zo een of
meer nieuwlings verkooren Diakenen niet
gezind zyn, den dienst te aanvaarden, wor-
den zo veelen van de genen, die anderszins
zouden afgegaan zyn, verzogt, om nog een
jaar te dienen, ten ware zy reeds zes jaaren
gediend hadden. De Diakenen zyn verdeeld
in vier ploegen, ieder van vyf Persoonen,
hebbende elke ploeg het opzigt op de be-
hoefstigen der Gemeente, in eene Wyk der
Stad, die, ten deezen aanzien, in vier wy-
ken verdeeld is. In deeze wyken, wordt,
van tyd tot tyd, huisbezoeking gedaan.
Ook doen de vier Leeraars, elk in eene wyk,
verzeld van eenen Diaken uit elke ploeg,
by beurten, eens in 't jaar, de benodiging
tot het Avondmaal, aan de woningen van
de Leden der Gemeente. Voorts, zyn onder de
Diakenen *zeven* Boekhouders: een *Journaal-*
en Grootboekhouder, die den gantschen staat der
Geldmiddelen en der inkomsten en uitgaaven
van de Gemeente te boek stelt; een *Resolu-*
tie-boekhouder of *Scriba*, die de besluiten van
de Vergadering der Diakenen aantekent;
een *Correspondentie-boekhouder*, die aanteke-
ning houdt van 't gene met meer of min be-
hoefstige Buitengemeenten wordt gehandeld;
een *Memoriaal-boekhouder*, die de uitdeelin-
gen aan de behoeftigen, by wyze van klad-
de of Notitieboek, aantekent; een *Armen-*

DOOPSGE-*boekhouder*, die, in 't net, aantekening houdt
 ZINDEN van 't gene de behoeftigen genieten; een
 KERKEN. *Familie- en Kostwinning-boekhouder*, die den
 staat en 't beroep der behoeftige huisgezin-
 nen en perſoonen te boek ſtelt, en een *Turf-
 en Spys-boekhouder*, die van de turf, het
 vleefch, de boter, de kaas, de gort en an-
 dere ſpys, die, ten dienſte der behoeftigen,
 ingekogt en uitgedeeld wordt, aantekening
 houdt. Een der Diakenen, en wel, byzon-
 derlyk, de Caſſier, doet, alle Vrydagen, 's
 nademiddags ten drie uren, in de Kerke by
 't Lam, uitdeeling van Tarwen- en Roggen-
 brood. En in 't begin van December, ge-
 ſchiedt, ter zelfder plaatſe, eene algemeene
 uitdeeling van Vleefch, Boter, Kaas en
 anderen voorraad van ſpyze tegen den win-
 ter. Doch mannen of vrouwen, die, buiten
 deeze en andere Doopsgezinde Gemeenten,
 getrouwd zyn, genieten geen' onderſtand
 uit de Gemeentelyke Caſſe, ſchoon 't aan
 Diakenen gelaaten is, om, in hoogen nood,
 aan zulke perſoonen, de helft te geeven van
 't gene zy, anders, zouden genooten heb-
 ben. Van de overeenkomt van den jaare
 1759, met de Nederduiſche Gereformeer-
 de Gemeente, volgens welke, de huisgezin-
 nen onderſteund worden, door de Gemeen-
 te, daar de man Lidmaat is; de Weduwe,
 door de Gemeente, daar zy Lidmaat blyft,
 en de Weezen, door de Gemeente, daar de
 langſtleevende Lidmaat geweest is (*d*); heb-
 ben wy, reeds by eene andere gelegenheid,

ge.

(*d*) Groot-Memor. N. XII. f. 52 verſo.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 59

gewag gemaakt (e). Wyders, zyn 'er nog DOOPSGE-
ZINDEN
KERKEN. eenige andere byzondere diensten of Commissiën, onder de afgegaane en dienende Diakenen, verdeeld. Vier hunner, met den oudsten, of eenen der oudste Leeraaren aan 't hoofd, zyn, voor hun leven, *Commissarissen over de buitenlandsche Zaaken*, die, voornaamlyk, het ondersteunen van vervolgde of verarmde buitenlandsche Doopsgezinde Gemeenten betreffen, en in gemeenschap met de Doopgezinde Gemeente, die in de Zon vergadert, worden waargenomen. Vier dienende Diakenen zyn *Bouwmeesters*. Zy hebben 't opzigt over 't onderhoud der twee Kerken, en der verdere huizen van de Gemeente, welke laatsten zy verhuuren: ook zorg draagende, dat de verscheenen huuren ontvangen worden. De Groot-Boekhouder en vier andere Diakenen zyn *Commissarissen over de Obligatiën en Papieren-Effekten* der Gemeente, agtgeevende, dat de verscheenen Intresten derzelven ingevorderd, en de Lasten, op dezelve en op de huizen gesteld, betaald worden. Vier Diakenen zyn *Boedelmeeesters*. Hunne post is de boedels der behoeftigen, die aan de Gemeente vervallen, elk in eene van de vier wyken der Stad, aan te slaan en te redden. Vier anderen, insgelyks, elk in eene wyk, zyn *Opzienders over zulke behoeftigen*, die besteed worden, om een *Ambagt* te leeren. Twee Diakenen zyn *Commissarissen tot den inkoop van Turf en Spys*, en een is gesteld tot het in-

(e) Zie III. Deel, II. Boek, bl. 555.

DOOPSGE- invorderen en verantwoorden der *boeten*,
ZINDEN die, by verscheiden' gelegenheden, ten be-
KERKEN. hoeve van de armen der Gemeente, ver-
 beurd worden. De Diakenen hebben ook
 de beurten, om, by 't uitgaan der twee Ker-
 ken, de aalmoessen der Gemeente te verza-
 melen, onder hunne vier ploegen, verdeeld.
 De Cas deezer *Collecte* wordt gehouden in
 de Kerk by den Tooren, werwaards, de pen-
 ningen, in de Kerk by 't Lam gecollecteerd,
 eens ter maand, moeten worden overge-
 bragt, wordende de armbossen aan de Ker-
 ken, om de drie maanden, geledigd. Wy
 spreken niet van de Regenten van 't Oude-
 Vrouwen-Huis der Gemeente, noch van die
 van 't Linden- en Rypen-Hofje, die ook
 uit de Diakenen worden gesteld, omdat wy
 voorhebben, in de beschryving deezer Gods-
 huizen, nader, van dezelve te gewaagen.

Diacono-
neffen.

Ten dienste der behoeftigen, zyn, in dee-
 ze Gemeente, ook vyf *Diaconessen* gesteld,
 die, even als de Diakenen, en op denzelf-
 den tyd, voor den tyd van vyf jaaren, ver-
 kooren worden, en van welken, gemeenlyk,
 jaarlyks, eene afgaat. Zy zyn, te gelyk,
 Regentessen van 't Oude - Vrouwen - Huis.
 Het huishoudelyke der behoeftigen, en 't
 voorzien derzelven van kleedinge en ande-
 re noodwendigheden is haarer zorg aanbe-
 volen. Zy komen, op den zelfden tyd als
 de Diakenen, in haar Vertrek in de Kerk
 by den Tooren, des Donderdags nademid-
 dags, byeen.

Docto-
ren, Chi-

De Gemeente heeft, tegenwoordig, twee
 Doctoren, twee Chirurgyns en drie Apo-
 the-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 61

thekers, die, door de Kerkenkamer, dat is, DOOPSOE-
ZINDEN
KERKEN.
door de Leeraars en Diakenen, verkooren
worden. De Doctoren en Chirurgyns be-
dienen ieder twee wyken, en van de Apo-
thekers, bedient een twee wyken, en de an-
deren twee elk eene wyk.

Wy komen nu tot de beschryving der Kweek-
school
der
Doops-
gezinden,
in de Ge-
meente
by 't Lam
en den
Tooren.
Kweekschool, in deeze Gemeente opgerecht,
om jongelingen bekwaam te maaken tot den
Predikdienst. Men hadt, reeds in 't jaar
1680, den Leeraar *Galenus Abrahamsz* ver-
zocht, zig byzonderlyk toe te leggen op het
onderwyzen van jonge luiden, die zig tot
den Predikdienst wilden overgeeven; waar-
toe men hen, door voordeelige voorwaar-
den, zocht aan te moedigen, zig, onder an-
deren, verbindende, om hun een eerlyk
beroep te bezorgen, zo zy al niet mogten
slaagen, in 't bekomen eener Leeraarsplaat-
se. En 't werk hadt zo veel opgang, dat,
in 't jaar 1692, aan Doctor *Galenus*, als
Onderwyzer of *Professor*, gelyk hy ook, som-
tyds, genoemd werdt, eene jaarwedde en
vrye wooning werdt toegelegd. Agt *Ge-
committeerden* der Kerkenkamer, van welken
Galenus een was, hadden het opzigt over de
Kweekschool, en oordeelden over de vor-
dering en bekwaamheid der Studenten. Doch
in 't jaar 1699, nog by 't leeven van Doctor
Galenus, die eerst in 't jaar 1706 overleeden
is, werdt bestooten, *Pieter Noordyk*, Leer-
aar te Utrecht, tot Prediker en Professor al-
hier, te beroepen, op eene wedde van agt-
tienhonderd of tweeduizend guldens in 't jaar.
Noordyk bedankte egter voor 't beroep als
Pro-

DOOPSGE-
ZINDEN
KERKEN.

Professor; doch werdt, in 't jaar 1703, Leeraar, terwyl Galenus voortvoer met het onderwyzen der jeugd tot zynen dood toe. Noordyk werdt, in 't jaar 1708, nog eens verzocht om het Professorschap te willen aanneemen; doch hy bleef het, bestendiglyk, afslaan^(f). Men liet dan de Doopsgezinde jeugd studeeren, ten deele op 's Lands hooge Schoolen, of op de doorlugtige Schoole deezer Stad, en ten deele, by de Remonstranten. 't Ontwerp om de Kweekschool te herstellen werdt egter niet uit het oog verlooren. In de jaaren 1709 en 1713, deedt de Doopsgezinde Gemeente van Rotterdam voorstellen aan deeze, om eene Societeits-Kweekschool op te regten; 't bewind over welke staan zou aan zekere Societeit der rekkelykste Gemeenten, opgerecht om de behoeftige Gemeenten van Leeraars te voorzien, die toen nog nu en dan byeen kwam; doch nu, sedert veele jaaren, niet meer. Doch men kon elkanderen niet verstaan, naar behooren. In de Gemeente hier ter Stede, bleef de zaak nogtans leevendig. De Kerkenraad handelde 'er over, in de jaaren 1715 en 1716, en men nam, in 't jaar 1726, een uitdrukkellyk besluit, om eenen Professor aan te stellen. Nogtans, verliepen 'er eenige jaaren, eer men een bekwaam voorwerp aantrof, om deeze post te bekleeden. Eindelijk, wierp de Kerkenraad, in 't jaar 1733, het oog op *Tjerk Nieuwenhuis*, die zig, op de Hoo-

(f) Resolutieboek der Kamer Lr. D. bl. 81, 166, 167, 168, 209.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 63

Hooge Schoole van Franeker, geöfend Doopsge-
 hadt, en tot Doctör in de Philosophie be- ZINDEN
 vorderd was, en die nu, in de Theologie, KERKEN.
 studeerde onder de Remonstranten, daar men
 hem zelfs, na 't overlyden van den Profes-
 sor Clericus, het onderwyzen der Logica aan
 zyne Medestudenten hadt aanvertrouwd.
 Men verkoor hem dan tot Professor in de
 Theologie en Philosophie. Doch zyne ver-
 kiezing bleef geheim. Hy werdt, in 't vol-
 gende jaar, eerst tot Proponent bevorderd,
 en deedt toen, tot voortzetting zyner stu-
 dien, eene reis naar Engeland. Midlerwyl,
 vondt de Kerkenraad geraaden, te beproe-
 ven, of men de voorgenomen Kweekschool,
 op redelyke voorwaarden, ook tot eene So-
 cieteits-Kweekschool zou kunnen maaken:
 waarover, in 't jaar 1735, aan twee en veer-
 tig der rekkelyste Buiten-Gemeenten ge-
 schreeven, en met de Gemeenten in de Zon
 en in de Arke Noachs gesproken werdt. Aan
 de meeste Buiten-Gemeenten werdt, op haar
 verzoek, het beraamde Ontwerp op de
 Kweekschool toegezonden. Men beschreef-
 ze zelfs hier ter Stede. Doch maar zes Ge-
 meenten zonden hier afgevaardigden. Daar
 werdt, derhalve, niets geslooten, en de Ge-
 meente alhier bleef belast met het bewind
 en met de kosten der opgeregte Kweek-
 school. Nieuwenhuis, zyne intrede, met
 eene Latynsche Redevoering, gedaan heb-
 bende, ving de openbaare Lessen aan, in 't
 vertrek der Leeraaren in de Kerk by den
 Tooren, op den eersten December des jaars
 1735. Zyn opvolger, HEERE OOSTER-

BAAN,

DOOPSGEZINDE KERKEN. BAAN, is, in 't jaar 1761, beroepen. Hy is verpligt, de Philosophie en Theologie te onderwyzen. Doch de Kerkenraad heeft den oudsten Leeraar, KLAAS DE VRIES, die zig, veele jaaren, in de Wis- en Natuurkunde, naar de nieuwe Engelsche wyze, geoefend hadt, verzogt, aan de studeerende jeugd, in de voornaamste deelen der Philosophie, Lessen te willen geeven; waartoe hy een gedeelte van den tyd, die hem van zynen gewoonlyken Predikdienst overschiet, heeft afgezonderd. De werktuigen, die, in zyn Collegie, tot het doen van Natuurkundige en andere proeven, gebruikt worden, zyn, door eenige vermogende Leden der Gemeente, bekostigd.

Oogmerk
en be-
stiering.

De Kweekschool strekt, volgens het Reglement op dezelve, den zevenden November des jaars 1737, by den Kerkenraad, vastgesteld, niet alleen om jonge Luiden bekwaam te maaken tot den Predikdienst, in deeze Gemeente, alhier, en in andere Doopsgezinde Gemeenten, alomme; maar ook om te bezorgen, dat eenige min vermogende Buiten-Gemeenten, die zig, aan het opzigt van deeze, byzonderlyk, hebben aanbevolen, van Leeraars, en van middel omze te onderhouden, voorzien worden. Zulke Gemeenten zyn, nogtans, verpligt, jaarlyks, aanhouding van den verleenden onderstand te verzoeken, en geene Leeraars te verkiezen, dan die, in de Kweek-schoole, van welke wy spreken, tot Proponenten, bevorderd zyn. Zy moeten, aan dezelve, met den onderstand, dien zy van dee-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 65

deze Gemeente trekken, en die twee hon-
derd en vyftig, of uiterlyk drie honderd gul-
dens belooft, ten minste vyf honderd gul-
dens in 't jaar, kunnen toeleggen. Doch zo
zy hiertoe buiten staat zyn, worden zy ge-
weezen tot andere Doopsgezinden Gemeen-
ten, of aan de Bestierders van zekere maa-
king, ten deezen einde, door den Diaken
Jan Honoré, aan deze Gemeente, ge-
daan. Men is niet gewoon, den onderftand
te verminderen, wanneer eene min vermo-
gende Gemeente de wedde van haaren Pre-
dikant tot zes honderd guldens mogt kunnen
brengen: doch wel, wanneer zy in staat
geraaken mogt, omze verder te kunnen ver-
hoogen. De Gemeente onderhoudt eenige
Kweekelingen, doch niet meer dan zes of
agt, en draagt de kosten hunner ftudien,
zonder zig egter, tegenwoordig, verder,
byzonderlyk, aan hun te verbinden, in geval,
zy niet tot den Predikdienst mogten kunnen
bevorderd worden. De Kweekelingen, 't zy
zy, uit deze Stad, of door eenige Buiten-
Gemeenten, worden voorgedraagen, wor-
den niet aangenomen, dan na dat zy getoond
hebben, genoegzaam bedreeven te zyn in de
Griekfche en Latynfche taalen: 't welk ook,
omtrent de Studenten in 't gemeen, plaats
heeft. Het onderhoud der Kweekelingen is
op twee honderd en vyftig guldens bepaald,
en zy verbinden zig, om geen beroep, bui-
ten bewilliging van den Kerkenraad, te aan-
vaarden, zonder de kosten te vergoeden,
die, ten hunnen behoefte, gedaan zyn. De
Proponenten genieten drie honderd guldens

DOOPSGE- 's jaars, tot dat zy een vast beroep hebben,
 ZINDEN en zyn, midlerwyl, verplicht, de predikbeur-
 KERKEN. ten, die hun, door den Kerkenraad, opge-
 draagen worden, waar te neemen: ook zul-
 ke Buiten-Gemeenten, die geen en Leeraar
 hebben, op last van den Kerkenraad, voor
 eenigen tyd, te dienen. Het opzigt over
 de Kweekfchoole staat aan tien *Gecommitteer-*
den tot de aankweeking der Leeraaren, zynde
 den Professor, de vier Leeraars, twee altoos
 aanblyvende Leden uit de Diakenen, en drie
 anderen, die, uit de dienende Diakenen, ge-
 kooren worden.

Oefening De Professor, die zyn eigen Samenstelsel
 en bevoor- volgt, plagt vyf Lessen in de Theologie, en
 dering drie in de Philosophie ter weeke te geeven,
 der Stu- buiten de Vacantien, die, door den Ker-
 denten. kenraad, geregeld zyn. Doch tegenwoor-
 dig, en in gevolge der schikkinge, van wel-
 ke wy, hier voor (g), gesproken hebben,
 geeft hy maar ééne Les in de Philosophie.
 De Lessen, die, altoos, in de Latynsche taa-
 le, gegeven worden, mogen door elk, zon-
 der onderscheid van gezindheid, worden
 bygewoond. De gewoonlyke tyd van stu-
 deeren is vyf jaaren, twee in de Philosophie,
 en drie in de Theologie. Doch die toonen,
 dat zy zig, op de openbaare Hooge Schoo-
 len, genoegzaam, in de Philosophie, ge-
 oefend hebben, zyn alleen verplicht, drie
 jaaren in de Theologie te studeeren. De
 Studenten zyn gehouden, Latynsche Ora-
 tien en Differtatien, en Predikatien, in de
 Nederduitsche taale, te doen, terwijl zy,
 in

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 67

in de Philosophie en Theologie, studeeren, DOOPSGE-
 op gelyken voet omtrent, als onder de Re- ZINDEN
 monstranten (b). Het onderzoek der Stu- KERKEN.
 denten geschiedt tweemaal 's jaars, in de
 Lente en in den Herfst: waartoe de Gecom-
 mitteerden tot de aankweeking der Leeraa-
 ren, byzonderlyk, beschreeven worden,
 schoon alle de Leden van den Kerkenraad
 daar by ook kunnen tegenwoordig zyn. Zy,
 die tot Proponenten staan te worden bevor-
 derd, worden over de Leere ondervraagd,
 en van 't gantsche onderzoek wordt, op den
 eerstvolgenden Kamerdag, aan den Kerken-
 raad verslag gedaan: waarna de bevordering
 tot Proponenten geschiedt, in welke de
 Broederschap ook stilzwygende bewilligt.
 De Professor is geen Lid van den Kerken-
 raad, ten zy hy 'er, byzonderlyk, toe ver-
 zocht worde.

De tweede Doopsgezinde Gemeente hier II.
 ter Stede houdt haare Vergadering nog, IN Beschry-
 DE ZON, op den Singel. 't Gebouw, welk ving der
 twee ingangen heeft, op den Singel en op Doops-
 de Heerengraft, werdt, in 't jaar 1683, Gemeen-
 van binnen en van agteren, t'eenemaal, ver- te, haare
 nieuwd. Ook is de ingang op den Singel, Vergade-
 voor weinige jaaren, verbouwd, en boven ring hou-
 de poort een bekwaam vertrek gemaakt, dende IN
 daar de Diaconessen byeen komen. In het DE ZON.
 zelve, zyn eenige kassen, waarin de klee-
 ding voor de behoeftigen bewaard wordt.
 De Kerkenkamer, een ruim vertrek in 't
 westen, tegen den agtergevel der Kerke,

is

(b) Zie hier voor, bl. 32.

DOOPSGE- is toen ook vernieuwd, en schiept haar licht,
ZINDEN van boven, door een' grooten Koepel. De
KERKEN. Kerk zelve is van eene ruime galery voorzien, rustende op zes houten kolommen. De Predikstoel staat tegen den agtergevel van 't gebouw, in 't westen. In 't ruim der Kerke, hangen drie; onder de galery, tegen over den Predikstoel, twee, en aan elke zyde, nog twee koperen Kaarskroonen. Voorts, is de Kerk van bekwaame gestoelten voorzien.

Kerkbe- De Gemeente der Doopsgezinden, die in
titier de- de Zon vergadert, wordt doorgaands ge-
zer Ge- diend van drie Leeraars en tien Diakenen,
meente. die den gewoonlyken *Kerkenraad* uitmaaken.
Kerken- Doch toen de Friesche Gemeente, in 't jaar
raad. 1752, met deeze, vereenigde, kwamen, met dezelve, drie Leeraars over, van welken nog twee in 't leeven zyn. De Kerkenraad vergadert, alle Woensdagen, des Zomers, ten drie, en des Winters ten half drie uren na den middag. Doch tot het verkiezen van Leeraaren, en eenige andere zeer gewigtige zaaken, wordt de groote Kerkenraad beschreeven, die uit de Leeraars en uit de dienende en afgegaane Diakenen bestaat.

Leeraars. De verkiezing der *Leeraaren* geschiedt, by eenpaarigheid of by meerderheid van de stemmen des grooten Kerkenraads, die vooraf eene Nominatie maakt; doch de verkiezing moet, door de Broederschap, worden goedgekeurd, die, ten dien einde, des Zondags, na dat de verkiezing gedaan is, verzogt wordt, na 't eindigen van den Voormiddags-dienst, een weinig te vertoeven.

De

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 69

De Predikationen geschieden, hier, op de zelf-^{DOOPSGE-}
de tyden, als by de Gemeente, die by 't Lam ^{ZINDEN}
en den Tooren vergadert, met dit onder-^{KERKEN.}
scheid alleenlyk, dat, in de Zon, op Goeden Vrydag niet, en op tweeden Paaschdag, alleenlyk des Voordemiddags, gepredikt wordt. Ook wordt 'er 't Avondmaal maar driemaal 's jaars gehouden, op den eersten Zondag, in Maart, in July, en in November. De Leeraars, elk van eenen Diaken verzeld, doen, eens 's jaars, in den Herfst, in hunne byzondere wyken, huisbezoeking by de Leden der Gemeente. Men heeft, in deeze Gemeente, onlangs, eene nieuwe en zeer fraaije beryming der Psalmen ingevoerd, die, zo my berigt wordt, door een Genootschap van kenners en oefenaars der Poëzye, gedigt, en uitgegeven is, onder de Spreuk *Laus Deo, Salus Populo.*

De *Diakenen* dienen vyf jaaren, en zyn, ^{Diakenen.}
eerst na dat zy vyf jaaren buiten dienst ge-
weest zyn, op nieuws, verkieslyk. Een der oudsten is *Scriba*, en houdt aantekening van voorkomende zaaken en genomen besluiten: een ander is *Groot-Boekhouder*, en levert, jaarlyks, een' netten staat of Balance aan den Kerkenraad. De *Scriba* behoudt zyne post, zo lang hy in dienst is; doch de overigen negen zyn, maand om maand, eerst *Cassier* en daar na *President*. Elk hunner heeft, daarenboven, eene byzondere post waar te neemen. Twee zyn *Bouwmeesters*, en hebben 't opzigt over de vaste goederen der Gemeente. Een houdt het boek der behoeftige Ledemaaten: een ander dat der

DOOPSGE-
ZINDEN
KERKEN.

Ledematen in 't gemeen, en der gebooren Kinderen : een derde bezorgt den vrydom van Lands- en Stads Lasten : nog twee hebben opzigt over de Weeskinderen, die op een ambagt besteed worden. Eindelyk, houdt een der Diakenen het Copyboek der Brieven, die, door den Kerkenraad, worden afgevaardigd. Op het waarneemen deezer byzondere posten, en den dienst der Diakenen in 't gemeen, is, reeds in 't jaar 1664, een uitvoerig Reglement gemaakt, welk, in 't jaar 1684, vernieuwd, en in de jaaren 1697, 1727 en 1753, in verscheiden' opzigten, eenigszins, veranderd is. By het zelve, zyn eenige boeten op verzuimenissen en mislagen in het waarneemen der byzondere posten gesteld, die, door den President, ingevorderd, en, by gelegenheid, besteed worden, tot vervulling van voorkomende nooden, welken niet bekwaamlyk ten laste der Gemeente kunnen worden gebracht. De behoeftige Ledemaaten, onderstand begeerende, kunnen zig, alle Woensdagen, vervoegen aan de Kerkenkamer, daar weekelyksche uitdeelingen van kleding en noodpenningen geschieden: doch op het Hofje der Gemeente in de Tuinstraat, wordt brood en turf uitgedeeld. De behoeftigen, die op dit Hofje wonen, worden, alle maanden, en de behoeftigen buiten het zelve, alle drie maanden, door de Diakenen, bezogt. Elke behoeftige ontvangt zyne bediening alle vier weeken. Doch in November, geschiedt 'er groote uitdeeling van Vleesch, Spek, Boter, Kaas, Gort en andere

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 71

dere spyze, in de Kerke. De verkiezing ^{DOOPSGE-}
 van Diakenen, in de plaats van de afgaan- ^{ZINDEN}
 den, geschiedt, jaarlyks, op den eersten ^{KERKEN.}
 Woensdag-avond in December, na 't eindigen van den gewoonlyken Kerkdienst. Vooraf, wordt der Broederschap afgevraagd, of zy daarby tegenwoordig wil zyn, dan of zy, in de verkiezing des Kerkenraads, beruft? En zy verklaart zig, genoegzaam altoos, stilzwygende, voor het laatste: waarna haar de gedaane verkiezing, terstond, bekend gemaakt wordt. De verkooren Diakenen worden, op den eersten Zondag in 't nieuwe jaar, na 't eindigen van den Voormiddags-dienst, door eenen der Leeraaren, plegtiglyk, bevestigd en ingezegend.

Wyders, zyn, in deeze Gemeente, vier ^{Diaconen.}
Diaconessen, die, gemeenlyk, voor haar leen-
 ven, in dienst blyven, en door den dienen-
 den Kerkenraad verkooren worden. Zy komen, om de veertien dagen, des Woensdags, op het zelfde uur als de Kerkenraad, byeen.

Voormaals, plagten de Jongelingen, die ^{Kweek-}
 zig tot den Predikdienst schikten, in de Ge-^{school.}
 meente, van welke wy spreekten, door eenen der Leeraaren, onderweezen en geoeffend te worden. Doch in 't jaar 1753, kort na dat de Gemeente van de Arke Noachs zig met deeze vereenigd hadt, werd men te raade, eenen der Leeraaren, D^r. PETRUS SMIDT, het Professorschap in de Godgeleerdheid enz. op te draagen, en, onder 't opzigt der Leeraaren en dienende Diakenen in 't gemeen, als *Curatoren*, eene

DOOPSGE- Kweekſchool op te regten voor zulken, die
ZINDEN genoegzaame ervaarenis in de Latynſche
KERKEN. Taale, en andere bekwaamheden hadden,
 om, in de gemelde taale, tot den Predik-
 dienſt, te worden opgeleid. Men gaf van
 deeze opregting kennis aan de Gemeenten,
 die, met deeze, behoorden tot eene Socie-
 teits-Vergaderinge, welke, jaarlyks, byeen-
 komt; dezelve noodigende, om haare jon-
 gelingen te zenden op de nieuwe Kweek-
 ſchoole, die reeds verſcheiden' Leeraars aan
 Doopsgezinde Gemeenten heeft uitgeleverd.
 De Reglementen, op deeze Kweekſchoole
 gemaakt, komen, in de meeste opzigten,
 overeen met de Reglementen, voor de
 Kweekſchoole der Gemeente, die by't Lam
 en den Tooren vergadert. Doch de Gemeen-
 te in de Zon laat maar drie *Alumni* of Kwee-
 kelingen toe, om op haare kosten te ſtudee-
 ren. De Profefſor geeft zyne Leſſen in de
 Kerkenkamer.

III. De *derde* Gemeente der Doopsgezinden
 Beſchry- alhier houdt haare Vergaderingen, op den
 ving der Nieuwe-zyds-Agterburgwal, aan de weſt-
 Doops- zyde, tuſſchen de Lynbaans- en Spaarpots-
 gezinde ſteegen, naaſt de herberg *de zes Kruiken*. Zy
 Gemeen- heeft, al in de zestiende eeuw, den naam
 te, haare Vergade- ring hou- gedraagen van *Oude Vlaamingen*. Ook heeft
 dende by men haar, ſomtyds, *Dantzigers* genoemd,
 de zes om dat zy met ééne der twee Doopsgezin-
Kruiken. den Gemeenten te Dantzig, aldaar, oud-
 tyds, *Klerken* genaamd, zo't ſchynt, naar
 eenen Oudſte of Leeraar, die *Klerk* of *de*
Klerk heette, altoos, Broederlyke gemeen-
 ſchap onderhouden heeft, en door dezelve,
 ſom-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 73

somtyds, van Leeraars voorzien is. De Ver-
gaderplaats der Gemeente is een langwerpig
vierkant beneden-vertrek, tegens welks wes-
telyken wand, de Predikstoel gesteld is, in 't
midden eener afgeslooten bank voor de Die-
naaren en Diakenen. Regt tegen over den
Predikstoel in 't oosten, is eene kleine ga-
lery, en even binnen den ingang van 't een-
voudig gebouw, eene Kerkenkamer.

De Gemeente, van welke wy spreken, Derzel-
wordt, tegenwoordig, bediend van vyf ver be-
Leeraars of *Dienaars des Woords*, die nog, stiering.
gelyk van ouds, zonder wedde, dienen; en
van twee *Diakenen*, die in geduurigen dienst
blyven, en niet, gelyk in andere Gemeen-
ten, na verloop van eenige jaaren, afgaan.
Een der Dienaaren des Woords is *Oudste*,
en, in deeze hoedanigheid, alleen bevoegd,
om Doop en Avondmaal te bedienen; waar-
toe hy, door een', twee, of drie der naaft-
gezetene Oudsten, plegtiglyk, en met op-
legginge der handen, wordt ingewyd. Hy,
en de andere Dienaars en Diakenen worden,
uit en door de gantsche Broederschap, daar
toe, byzonderlyk, samengeroepen, by een-
paarigheid of meerderheid van stemmen,
verkooren. Men ziet, in deeze verkiezin-
ge, op de meestgeoeffenden, en die, te ge-
lyk, van eenen stigtelyken wandel zyn.
Doch aan een' verkooren Leeraar wordt,
op zyn verzoek, altoos, eenige tyd gelaat-
ten, om zig, tot het aanvaarden van den
Predikdienst, te bereiden. Des Zondags,
en op de Feest- en Bededagen, wordt 'er,

DOOPSGE-
ZINDEN
KERKEN.

in de Kerke deezer Doopsgezinden , maar ééne Predikatie gedaan , des Voordemid- dags. In de weeke , wordt 'er niet gepredikt , behalve des Saturdays , tot Voorbereiding voor 't Avondmaal , welk 'er , gewoonlyk , tweemaal 's jaars , gehouden wordt , op Paa- schen , en tegen den winter. De gewoon- lyke Vergaderingen der Gemeente , en de byzondere Byeenkomsten der Broederschap worden aangevangen en beslooten , met een stil Gebed of Dankzegging , waarvan de Leeraar , vooraf , den inhoud opgeeft. De Dienaars en de meeste manspersoonen doen dit gebed , knielende. In de Vergaderinge , bedient men zig nog van eene oude Over- zettinge des Bybels , genaamd die van *Nico- laas Bieftkens* , welke , by de Doopsgezinden , van ouds , gebruikt werdt ; doch , sedert , by de meesten , voor de nieuwe Overzettinge , op last der Staaten deezer Landen gemaakt , en in 't jaar 1637 in 't licht gegeven , ver- wiffeld is. Wyders , is , by deeze en dier- gelyke Gemeenten , de plegtigheid der Voet- wasschinge nog in gebruik ; doch niet , ge- lyk onder zulke oude Vlaamingen , die , met den naam van *Groningers* , onderscheiden worden , by de onderhoude van 't Avond- maal , en in de Kerke ; maar alleen , omtrent Oudsten of Dienaars , die van eenige Bui- tengemeenten herwaards gezonden zyn ; en ter plaatse , daar zy hunnen intrek genomen hebben. De Kerkenkamer , van welke de Dienaars des Woords en de Dienaars der armen Leden zyn , wordt op geenen vasten tyd

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 75

tyd gehouden, doch vergadert, doorgaands, Doopsge-
eens of tweemaal ter weeke, naar dat zulks ZINDEN
de gelegenheid vordert. De Diakenen raad- KERKEN.
pleegen, in de voornaamste zaaken, de zorg
voor de armen betreffende, altoos, met de
Dienaars des Woords.

Alle de Doopsgezinden Gemeenten zyn,
op den zesentwintigsten January des jaars
1714, door Burgemeesteren deezer Stad,
vermaand, tot het houden van aantekening
der geboorenen onder haar (i), om, indien
't vereischt wordt, gelyk dikwils gebeurt,
getuigenis te kunnen geeven van den dag
van iemants geboorte. Wyders, hebben
Burgemeesteren en Secretarissen deezer Ste-
de, by meer dan eene gelegenheid, beves-
tigd, dat, op de verklaring der Mennoni-
ten, of der zulken, die, wegens hun be-
grip uit het Evangelie, zwaarigheid maa-
ken in het doen van eenen eed; en dus dee-
ze verklaringen doen, met waare woor-
den, in plaatse van eede; hier, volgens een
aloud gebruik, altoos regt gedaan wordt (k).
By de Vlaamsche, Waterlandsche en oude
Friesche Doopsgezinden Gemeenten, was,
oudtyds, het trouwen voor den Leeraar, in
de Kerke, in gebruik. Doch op den twaalf-
den Augustus des jaars 1621, kreegen al-
len, die op deeze wyze getrouwd waren,
bevel van de Wethouderschap, om, binnen
drie maanden, voor Schepenen te verschy-
nen,

(i) Groot-Memor. N. IX. f. 179. Handv. bl. 464.

(k) Handv. bl. 465. Zie ook hier voor, II. Deel, XI.
Boek, bl. 100.

COLLE-
GIANTEN
VER-
GADER-
PLAATS.

nen, en hun huwelyk nader te doen bevestigen (l).

IV.

VERGADERPLAATS *der* COLLEGIANTEN.

Oor-
sprong
der Col-
legien,
onder de
byzende-
re Ge-
zindhe-
den der
Her-
vormden.

Eer men, in 't begin der Reformatie, hier te Lande, Hooge Schoolen hadt opgeregt, alwaar jonge Luiden in de Hervormde Leere onderweezen, en tot waarneeminge van 't Predikamt bekwaam gemaakt werden; hadt men, by alle de gezindheden, die van 't Pausdom waren afgeveeken, eene soort van oefeningen ingevoerd, die men hieldt gegrond te zyn op eene plaats van Paulus - Brieven (m). Men liet, naamlyk, zelfs gemeenen broederen gelegenheid, om, in de Kerke, na de Predikatie, of op andere bekwaame tyden, een gedeelte der H. Schriften, beurtswyze, te verhandelen, tot stigtinge der Gemeente, met redelyke vryheid, om iet, welk anderen nuttig oordeelden, te voegen by 't verhandelde. Onder de Gereformeerden, noemde men deeze wyze van oefenen *proponeeren*, en *propheteeren*, om dat menze hieldt te gelijken naar het gene de Apostel, in de aangehaalde plaatse, *propheteeren* noemt. De Byeenkomsten, tot deeze oefeningen geschikt, werden *Collegien der Propheeten* genaamd,

(l) Keurb. I. f. 267. Handv. bl. 464.

(m) 1 Kgr. XIV. 26 - 40.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 77

naamd, en in de oudste Synoden van de jaaren 1568, 1571 en 1574, sterk aangeprezen (n). Men beoogde, onder anderen, op deeze wyze, geoefende Luiden op te leiden tot den Predikdienst (o). Doch de Collegien, van welken wy spreken, hielden, na 't opregten van Hooge Schoolen, niet lang stand by de Gereformeerden en Lutherischen. Zelfs raakten zy, by de Doopsgezinden, daar zy de voornaamste Kweek-schoolen der Predikanten plagten te zyn, meer en meer, buiten gebruik, tot dat het afzetten en bannen van veele Remonstrantische Predikanten, omtrent het jaar 1619, gelegenheid gaf, dat zulke Leden van byzondere Gemeenten, die zig van hunne Leeraars ontzet zagen, en zig niet genoeg konden met het gene hun, in de openbaare Kerke, geleerd werdt, de oude oefeningen, welken sommigen zelfs boven de Predikation stelden, wederom begonden in te voeren, en eerst te Warmond, daarna te Rynsburg, en vervolgens ook in andere Steden en Dorpen deezer Provinciën, Collegien op te regten, daar vryheid van leeren gegeven werdt aan elk verstandig en bescheiden Christen. Doch 't liep, tot in of omtrent het jaar 1646, aan, eer, te Amsterdam, om het opregten van zulk een Collegie gedacht werdt.

Omtrent dien tyd, of wat eerder, was met der woon herwaards gekomen *Adam Bo-* Opreg.
ting van't
Collegie

(n) Zie Kerk. Handboekje bl. 3, 17, 18, 19, 22, 37, 98.
(o) Kerk. Handb. bl. 3.

COLLE-
GIANTEN
VER-
GADER-
PLAATS.
te Am-
sterdam.

Boreel, van wien wy boven (p) reeds ge-
waagd hebben; die, nevens *Galenus Abra-*
hamsz. de Haan, wien, naderhand, het Leer-
aarampt onder de Vlaamsche Doopsgezinden
opgedraagen werdt; *Michiel Komans*, die of
tot de Remonstrantsche, of tot de Doops-
gezinde Gemeente behoorde, en *Daniel de*
Breen, die, te Leiden, onder den Remon-
strantschen Professor Episcopius, gestudeerd,
en, na 't veroordeelen der Remonstrantsche
Leere in de Synode van Dordrecht, de Hoo-
ge Schoole verlaaten hadt; hier het eerste
Collegie opregtte, op het Rokin over het
Rotterdammer Veer, op den zuiderhoek van
de Kalfsveldsteeg, in een huis, dat van 't
S. Marias Klooster hertimmerd was, en nog
in wezen is. Hier vergaderde, door den tyd,
een goed getal van luiden van allerlei ge-
zindheid, gelyk ook de eerste opregters niet
eenerlei belydenis aankleefden. Boreel was
van Gereformeerde herkomst; Galenus
Doopsgezind: Komans, veelligt, Remon-
strantsch, en de Breen plagt ook tot de Re-
monstranten te behooren. De yver van Ga-
lenus bragt egter te wege, dat veele Doops-
gezinden het Collegie bywoonden, waarom
het, by veelen, en zelfs by de Regeering
deezzer Stad, voor eene *Vergadering van*
Mennonisten, werdt aangezien (q). Doch,
niet lang na de opregting van het Collegie,
vielen de Gereformeerde Predikanten dee-
zer Stad, of eenigen der zelve der Regee-
rin-

(p) *Bladz. 43.*

(q) *Resol. Holl. 30 Sept. 1648. bl. 330.*

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 79

ringe klagtig, dat 'er Sociniaansche dwaalingen verspreid werden op 't Collegie. De Sociniaanen waren, sedert het jaar 1638, in Poolen vervolgd (r): en eenigen derzelven hadden de wyk genomen naar Holland en naar deeze Stad. Een hunner Schriften was hier zelfs, by den beroemden Drukker *Joan Blaauw*, die naderhand Schepen werdt, in 't jaar 1642, van de pers gekomen; doch, by Schepenen-Vonnisse, in de Stads tuin, verbrand (s). 't Zou dan zeer wel zyn konnen, dat iemand, die hunner Leere toegedaan was, zig op 't Collegie vervoegd, en zyn gevoelen aldaar voorgesteld hadt. Doch Burgemeesteren, onderzoek doende, op de natuur van 't Collegie, kreegen geen ander berigt, dan dat het eene *Vergadering van Mennonisten* was. Nogtans, vonden zy geraaden, het Collegie op het Rokin te doen sluiten. De Predikanten lieten zig hiermede genoegen. Doch de Collegianten vergaderden, na verloop van eenigen tyd, wederom op eene andere plaats, en onder anderen in 't huis van zekeren Koopman, zo ik meen, *Anthony Rooleeuw*, op de Keizersgracht, by de Groenlandsche Pakhuizen. In den Zomer des jaars 1648, stelden de Kerkelyke Afgevaardigden van Breda, op de Zuidhollandsche Synode, die te Delft gehouden werdt, voor „ dat, te Amsterdam, eene „ Sociniaansche Kweekschool opgeregt was; „ en dat de Sociniaanen, die dezelve hadden „ den

COLLE-
GIANTEN
VER-
GADER-
PLAATS.

(r) Onparttyd. Chron. bl. 71.

(s) BRANDT Dagw. bl. 32.

COLLE-
GIANTEN
VER-
GADER-
PLAATS.

„ den opgeregt, van de Wethouderschap
„ verzogt hadden, in de Stad te mogen bly-
„ ven woonen.” Men vraagde den Am-
sterdamschen Predikant *Rudolphus Petri*, die
de Synode bywoonde, wat hy 'er van wist?
Hy verklaarde „ niet te weten, dat 'er, in
„ Amsterdam, eenig Collegie van Sociniaan-
„ nen ware; maar wel, dat de Kerkenraad
„ aan de Wethouderschap hadt vertoond,
„ dat, te Rynsburg, eene vergadering van
„ verscheiden' gezindheden begon in zwang
„ te gaan.” Den Raadsheer *Johan van Foreest*,
die de Synode, als Commissaris politicq, hadt
bygewoond, verslag van 't gebeurde doende
ter Vergaderinge van Holland; werden de Af-
gevaardigden der Stad Amsterdam verzogt,
te willen verklaren, wat hun van 't verhaalde
in de Synode bekend mogt zyn. En deezen
betuigden „ geene kennis altoos te hebben,
„ dat 'er, in hunne Stad, eene Kweekschool
„ van Sociniaanen zyn zou. Doch twee jaa-
„ ren geleeden was hun, zeidenze, voorge-
„ komen, dat zig aldaar zekere Vergade-
„ dering van Mennonisten openbaarde;
„ waaromtrent Burgemeesteren zulke orde
„ hadden gesteld, dat de Predikanten daar-
„ in genoeg genomen hadden.” De Le-
den van Holland verstonden dan, dat men
de zaak niet verder roeren zou (t). 't Colle-
gie, eenigen tyd, op meer dan ééne plaats,
gehouden zynde, werdt, zo 't schynt, eer-
lang, wederom overgebracht in het Huis op
het

(t) Resol. Holl. 21, 30 Sept. 1648. bl. 315, 330. en
hier agter in de Bylaagen L^r. E. N. 1 en 2.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 81

het Rokin. Galenus Abrahamsz. bleef het COLLE-
bywoonen; doch deedt, na eenige jaaren GIANTEN
verloops, zyn best, om het in de Doopsge- VER-
zinden - Kerk by 't Lam over te brengen, of GADER-
ten minsten, om in die Kerk ook een Col- PLAATS.
legie op te regten. Tot het laatste, werd,
byzonderlyk in de jaaren 1655 en 1660, ge-
arbeid (u). Doch 't gelukte niet, dan na
dat de Gemeente, die sedert in de Zon by-
eenkwam, zig van de Gemeente, die by 't
Lam vergaderde, gescheiden hadt; en na dat
de laatstgemelde Gemeente zig met de Wa-
terlandsche hadt vereenigd. De Collegian-
ten bleeven egter op het Rokin vergaderen,
tot dat zy, in of kort voor het jaar 1675,
een huis huurden, op de Keizersgracht, aan
de oostzyde, tegen over den Schouwburg,
daar de *Oranjen - appel* in den gevel stondt.
Hier hielden zy, in 't gemelde jaar, hunne
gewoonlyke Byeenkomsten. Hoe zy dit
Huis; ten zelfden tyde, tot een Weeshuis
aangelegd, en sedert gekogt hebben, zullen
wy, wat laager, te boek stellen. Een he-
vige twist, die, naderhand, onder de Col-
legianten, ontstondt, gaf gelegenheid, dat
de Regenten van 't Weeshuis, in 't jaar 1685,
het Collegie, voor beide de twistende par-
tyen, toeflooten. Zy vergaderden toen,
ieder afzonderlyk: de eene party in de Prin-
senstraat, in een huis, welk ook een' uitgang
op de Prinsengracht hadt, en in laater' tyd,
tot eene Kerk der Friesche Doopsgezinden
vertimmerd is; en de andere party wederom

op

(u) Lammeren Kryg, bl. 14.

COLLE-
GIANTEN
VER-
GADER-
PLAATS.

op het Rokin, en naderhand, in eene ge-
wezen' Glasblazery op de Keizersgracht, tus-
schen de Ree- en Beerenstraaten. Doch in 't
jaar 1690, werdt het Collegie in den Oran-
jen-Appel wederom, voor beide de partyen,
geopend, mids zy, op afzonderlyke tyden,
byeen kwamen, en elkanders oefeningen niet
stoorden. Maar aan deeze en andere voor-
waarden werdt, naar 't oordeel der Regen-
ten van 't Weeshuis, niet voldaan naar be-
hooren: waarom het Collegie aldaar, in 't
jaar 1694, andermaal geslooten werdt. Bei-
de de partyen hielden toen, beurtswyze, zo
ik meen, byeenkomsten in het gemelde Huis
in de Prinzenstraat, de *kleine Zon* genaamd,
om dat 'er eenige Doopsgezinden, die uit
de Zon waren uitgegaan, Vergaderingen ge-
houden hadden; tot dat zy, in 't jaar 1700,
vereenigden, en wederom in het Weeshuis
den Oranjen-Appel byeen kwamen.

Beschry-
ving van
het Col-
legie in
den Oran-
jen Ap-
pel.

Zy vergaderen, nog tegenwoordig, in een
bovenvertrek van het zelfde Weeshuis, welk
in een Jongmans- en Dogters-Huis onder-
scheiden is. Het eerste heeft zynen ingang,
die ook de toegang naar 't Collegie is, op
de Keizersgracht, over den Schouwburg. In
't vertrek, tot het Collegie geschikt, zyn
alle de Plaatsen voor elk gemeen. De Ge-
meente, die hier gewoonlyk byeenkomt,
houdt, tegenwoordig, maar eens ter wee-
ke, des Zondags, na den middag, midsgaders,
op Bede- en Hemelvaartsdag, openbaar Colle-
gie. Daarenboven, is 'er nog eene byzondere
oefening, die voor Jongelingen geschikt is.

Zy, die, in 't openbaare Collegie, ge-
woon-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 83

woonlyk, het woord voeren, worden daartoe, doorgaands, vooraf verzocht door de bekwaamste Leden der Gemeente; schoon men aan elk bescheiden en verstandig Christen vryheid laat, om aan de Gemeente voor te draagen, 't gene hy oordeelt tot stigtinge te kunnen dienen. Gemeenlyk, wordt 'er, na 't zingen van een' Psalm of geestelyk Lied, en na 't doen van een gebed, een gedeelte der H. Schriftuure verklaard; en, na dat 'er gelegenheid gelaaten is, om eenige aanmerkingen te maaken over 't genomen gehoord heeft, wordt de verklaarde Tekst, doorgaands door een' ander, toegepast; waarna de gantsche oefening, met een gebed en dankzegging, welk, veelyds, van een gezang wordt voorgegaan, beslooten wordt. Eens 's jaars, gemeenlyk in February, wordt 'er 't Avondmaal gehouden. Aan den op- en ingang naar de Collegieplaats, zyn eenige Armboffen gesteld: een ten behoeve van armen van allerlei gezindheid: de overigen ten behoeve der Weezen, die in dit Weeshuis worden opgevoed.

De behoeftige Collegianten worden ondersteund uit eene Armenkas, tot welke, jaarlyks, wordt ingetekend. Zy staat onder 't opzigt van drie Bestierders, welken drie Gecommitteerden toegevoegd zyn, met welken zy, in zekere gevallen, moeten raadpleegen. Zy dienen drie jaaren. Doch jaarlyks gaat 'er een Bestierder en een Gecommitteerde af, welker plaats, in 't begin van December, uit en door de intekenaars tot de Kas, by meerderheid van stemmen, worden vervuld.

QUAKERS
VER-
GADER-
PLAATS.

't Bestier deezer Kasse is, in 't jaar 1734, op eenen geregelder voet gebragt, en toen is vastgesteld, dat de middelen derzelve zouden dienen. 1. tot onderhoud van behoeftige Collegianten. 2. tot betaaling van eenige Gemeentelyke onkosten. 3. tot vervulling van eenige dringende nooden buiten de Collegianten. en 4. om aan iemand onder de Collegianten eenige penningen op Intrest te schieten, tot voortzetting van een eerlyk beroep. Wyders, zyn de Bestierders deezer Kasse ook Regenten van zeker Hofje, het *Roozen-Hofje* genaamd : waarvan wy, ter zyner plaatse, nader gewaagen zullen.

V.

QUAKERS - VERGADERPLAATS.

Oor-
sprong
der QUAKERS.

Hunne
eerste
Vergaderingen,
hier ter
Stede.

De Protestantsche gezindheid, welke, al vroeg, spotswyze, QUAKERS genoemd is, heeft haar begin genomen ter gelegenheid der predikingen van eenen Engelschman, *George Fox* genaamd, die, omtrent het jaar 1647, opstondt. Zy heeft zig, hier ter Stede, in of kort voor het jaar 1656, nedergezet. De eersten, die hier leerden, en eenigen aanhang maakten, waren *Willem Ames*, *Jan Stubs* en *Willem Katon*. Ames kwam, in 't jaar 1657, ten tweede maale, in Amsterdam; doch kreeg toen bevel van Burgemeesteren, om de Stad te ruimen. Hy maakte zwaartigheid, om dit bevel te gehoorzaamen, en werdt, daarop, nevens zek-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 85

keren *Humble Thatcher*, ter Reguliers-poorte ^{QUAKERS} uitgeleid. Maar Ames was, den volgenden ^{VER-} dag, al wederom in de Stad, daar hy zig ^{GADER-} nog eene geruime wyle ophieldt, en onder ^{PLAATS.} de Doopsgezinden en Collegianten vry wat ingang vondt. Katon kwam, na hem, in Amsterdam. Doch zy keerden beide, eerlang, naar Engeland. Ames kwam, nog in 't jaar 1662, hier ter Stede weder, daar hy, in 't zelfde jaar, overleeden is (v). De Quakers hielden hunne eerste Vergaderingen, in byzondere huizen hier ter Stede, zeer in 't heimelyk, en somtyds tot diep in den nacht. Doorgaands, kwamen zy byeen, in een' gang aan de schans, by de Regulierspoort, de *Engelsche gang* genaamd, en nog, in den zuidoostelyken hoek der Botermarkt, te vinden: somtyds, ook buiten de Stad, aan den Amstel, op het Kuipers-, en naderhand op het Verwers-Pad, in eene Looijerye. Doch na 't jaar 1663 (w), werdt, meen ik, de Vergadering wederom binnen de Stad verlegd: en, zo my berigt wordt, gehouden in een huis in de Driehoekstraat, aan de ^{Hunne} zuidzyde der Brouwersgracht; tot dat de Gemeente, in 't jaar 1675, een huis kocht op ^{tegen-} de Keizersgracht, tusschen de Leliegracht en ^{woordige} Prinsensstraat, alwaar zy, in 't volgende jaar, ^{Verga-} voor 't eerst vergaderde, en, nog tegenwoordig, byeenkomt. Het huis is kenlyk aan een' geschilderden *Driehoek*, die boven de deur staat. De Vergadering komt byeen

(v) W. SEWEL Hist. der Quakers, bl. 171, 205, 439.

(w) W. SEWEL Hist. der Quakers, bl. 246, 247.

QUAKERS
VER-
GADER-
PLAATS.

een in een ruim binnenvertrek, welk, dikwils, van nieuwsgierigen vervuld is. De gewoonlyke Vergadering deezer Gezindheid is des Zondags, of, gelyk zy liever spreken, op den eersten dag der weeke, 's voordemiddags ten half tien, en 's nademiddags ten twee uren.

Bestier
der Ge-
meente.

Het bestier der Gemeente staat aan eenige Oudsten of Opzienders; hier ter Stede, doorgaands, vier of vyf in getal. Onder dezelve, zyn 'er twee, aan welken het onderhoud van 't huis, daar de Gemeente vergadert, byzonderlyk toevertrouwd is. Voorts, maaken zy hun werk van het bezoeken der Leden van de Gemeente, die zy, in hunne behoefte, uit eene gemeene Kas, ondersteunen. Een der Opzienderen is Kashouder: een ander Boekhouder. Eenige bedaagde vrouwen hebben, byzonderlyk, het opzigt over de Zusters, en zyn, even als de Diaconessen in andere Gemeenten, aan te merken, schoon zy deezen naam niet draagen.

De Quakers in 't gemeen houden maandelyksche, driemaandelyksche en jaarlyksche Byeenkomsten, beide van mannen en vrouwen, doch ieder afzonderlyk; in welke Byeenkomsten, zaaken verhandeld worden, die 't bestier der Gemeente en de Kerkelyke tugt betreffen. En deeze Byeenkomsten worden ook hier gehouden; schoon het klein getal van Quakers in deeze Stad niet gedooft, dat men zig stiptelyk binde aan de orde op deeze Byeenkomsten, allereerst, door George Fox, in den jaare 1668, aan de

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 87

de vrienden in Holland aangepreezen (x). QUAKERS
In deeze Byeenkomsten, zit niemand voor; VER-
doch na dat de Vergadering, eenigen tyd, GADER-
in stilte, op de Hemelsche verlichtinge ge- PLAATS.
wagt heeft, of na dat 'er een overluid ge-
bed gedaan is, stelt de een of de ander, die
zig daar toe opgewekt, of in staat vindt,
iet voor, welk het oogmerk der Vergade-
ringe betreft. Men verzoekt hier sommigen
tot Opzienders en Opzienderessen. En zul-
ke mannen of vrouwen, in welken, men de
gaave om te leeren of te prediken bespeurt,
worden hier vermaand, om die gaave op te
wekken, en zig in staat te stellen, om de-
zelfde mede te deelen, in de Godsdienstige
Vergaderingen. Men vermaant of bestraft
'er, wyders, de ongeregelde, die, zo zy
zig, na herhaalde vermaaningen, niet be-
teren, van de Gemeente uitgeslooten, of,
gelyk de vrienden zig uitdrukken, *ontkend*
worden, tot de Broederschap te behooren.
Ondertusschen, kan zulk een uitgeslooten
Lid zig van de verklaring, in eene maan-
delyksche Byeenkomst gedaan, op eene drie-
maandelyksche, en van daar, op eene jaar-
lyksche Byeenkomst beroepen. Van 't gene,
in deeze Byeenkomsten, voorvalt, wordt,
door een' der Vrienden, aantekening gehou-
den. In dezelve, wordt ook op de Leer,
Leerwyze, en inzonderheid op het gedrag
der gewoonlyke Leeraaren en Leeraressen
der Gemeente agt gegeven.

Voor

(x) J. RUTTY *Discipl. of the Quakers printed 1752. p. 11.*

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. Voor veertig of vyftig jaaren, was, hier ter Stede, ook een gezelschap van *Beevers*, gelykze genoemd werden, die op den Overtoomfchen weg byeenkwamen. Doch het heeft niet lang ftand gehouden. Men onderregt my, dat deeze *Beevers* egter nooit tot de Gemeente der Quakers hier ter Stede behoord hadden, gelyk men, ligtelyk, uit de overeenkomst in den naam (1), vermoeden zou.

Behalve de beschreeven Protestantfche Kerken en Godsdienstige Vergaderingen, zyn 'er nog verscheiden' Godsdienstige Oefeningen, in byzondere huizen, zo onder de Gereformeerden, als van eenige andere Gezindheden, tot welken ook de zogenaamde *Hernbutfche Broeders* behooren; in welker befchryvinge wy ons niet inlaaten.

VI.

KERKEN der ROOMSCHGEZINDEN.

Overgang tot de befchryving der ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN.

Wy komen nu tot de befchryving der ROOMSCHGEZINDEN KERKEN hier ter Stede: waarby wy voegen zullen een kort berigt van twee andere Chrifhelyke Kerken, eene *Armenifche* en eene *Griekfche*, die, tegenwoordig, in Amsterdam, gevonden worden.

De

(1) *to Quake*, in 't Engelsch, betekent *beeven*.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 89

De Roomschgezinden, die, hier, voor de Roomsch-
 verandering der Regeeringe des jaars 1578, GEZINDEN
 alle de openbaare Kerken gebruikten, moes- KERKEN.
 ten zig, terstond na die verandering, behel-
 pen in byzondere huizen, daar de Wethou-
 derschap hunne heimelyke Byeenkomsten, Aanlei-
 oogluikende, toeliet (y). Doch, na dat de ding tot
 afval des Graaven van Rennenberg, in den de vry-
 jaare 1580, den Staaten van Holland aan- heid der
 leiding gegeven hadt, tot het verbieden der Roomsch-
 Roomsche Religie, in hunne Provincie, werdt, gezinden,
 ook hier ter Stede, en in de Ambagtsheer- hier ter
 lykheden der Stad, het prediken, trouwen, Stede, na
 doopen en andere oefeningen, naar de de veran-
 Roomsche wyze, by eene byzondere Keure, dering
 verboden (z). In 't jaar 1589, kwam 'er der Re-
 wederom een Plakaat der Staaten van Hol- geeringe,
 land uit, tegen de Vergaderingen der in 't jaar
 Roomschgezinden; doch 't werdt, hier ter 1578.
 Stede, niet afgekondigd, dan onder uitdruk-
 kelyk beding „ dat Schepenen de straffen,
 „ by het zelve gedreigd, naar billykheid,
 „ en naar de gelegenheid der zaaken, zou-
 „ den mogen maatigen (a).” Verscheiden
 Leden der Regeeringe verstonden, dat men
 de Roomschgezinden zagtelyk handelen
 moest. Onder anderen, was van dit gevoe-
 len *Reinier Kant*, die, in 't jaar 1580, Bur-
 gemeester geworden was, en wiens Wedu-
 we, naderhand, aan den Raadsheer *Johan*
van Heemskerk, uit wiens aantekeningen, ik
 dit schryve, verhaald hadt „ hoe hy, als eeni-
 „ gen

(y) Zie BRANDT I. Deel, bl. 601.

(z) Zie II. Deel, X. Boek, bl. 21.

(a) II. Deel, XI. Boek, bl. 84.

ROOMSCH- „ gen spraken van de voornaamste Room-
 GEZINDEN „ schen ter Stad uit te jaagen, wel hadt dur-
 KERKEN. „ ven beweeren, dat men Luiden, die schot
 „ en lot betaalden, zo niet behoorde te han-
 „ delen; en te minder, daar men zelf zo
 „ niet hadt willen gehandeld zyn,” daarby
 voegende „ dat de Roomschen, te zeer ge-
 „ drukt wordende, zig mogelyk wederom
 „ in 't bewind zouden zoeken te dringen;
 „ wanneer de laatste plaag erger zyn zou,
 „ dan de eerste geweest was (b).” Doch in
 't jaar 1591, bevondt men, dat eenige op-
 roerige en den vyand toegedaane luiden,
 onder dekfel van Roomsche Vergaderingen
 te houden, heimelyk, byeen kwamen; waar-
 tegen, by eene scherpe Keure, voorzien
 werdt (c). Naar maate, nogtans, dat men
 meer overtuigd werdt, dat de Roomschge-
 zinden niets oproerigs in den zin hadden,
 werden hunne heimelyke Byeenkomsten te
 Amsterdam zeldzaamer gestoord.

Staat der
 Room-
 sche Ker-
 ke, hier
 te Lande.

Na 't overlyden van *Fredrik Schenk van Tautenburg*, Aartsbisschop van Utrecht, in den
 jaare 1580, gedroegen sommige Geestelyken
 zig, als Vicarissen van den opengevallen ze-
 tel, tot dat één der zelve, *Sasbold Vosmeer*, in
 't jaar 1589, door, of van wege Paus *Gregorius*
den XIII., tot algemeenen Vicaris der Ver-
 eenigde Nederlanden, werdt aangesteld; die,
 terstond daarna, zyn werk maakte, om de
 Roomschgezinden Gemeenten, hier te Lande,
 welker Priesters, voor een groot gedeelte,
 ge-

(b) Geslagtreken. van de HEEMSKERKEN f. 79. MS.

(c) II. Deel, XI. Boek, bl. 87.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 91

gevlugt of verjaagd waren, wederom van Roomsche-
 zielzorgers te voorzien. Te Amsterdam, wa- ^{GEZINDEN}
 ren van de Klooster-Priesters niet meer dan ^{KERKEN.}
 twee Minderbroeders overgebleeven, die,
 hier en daar, in 't heimelyk, dienst deden.
 Sasbold schikte, terstond, meer Priesters her-
 waards. Doch zyn bedryf werdt, toen nog,
 zo eüvel genomen by de hooge Overheid,
 dat hy, in 't jaar 1602, met verbeurdver-
 klaaringe zyner goederen, ten Lande uit ge-
 bannen werdt. Na zynen dood, in 't jaar
 1614, droeg Paus *Paulus de V.* het Vicaris-
 schap over de Vereenigde Nederlanden op
 aan *Philippus Rovenius*, Aartsbisschop van
 Philippis, die, sedert, op den voorslag van
 de Aartshertogen Albertus en Izabella, kort
 voor 't uitgaan van 't Bestand, tot Aartsbis-
 schop van Utrecht, voorschikt werdt. In
 eenen brief der Vergaderinge van Kardinaa-
 len tot voortplantinge des Geloofs, van den
 eersten May des jaars 1628, leeft men, dat,
 toen, te Amsterdam, onder anderen, twee
 Franciskaanen of Minderbroeders, een Do-
 minikaan, en een Jezuit dienst deden. Ro-
 venius, die zeer, met de geordenden, wel-
 ken zig, van tyd tot tyd, drongen in de Statien
 hier te Lande, overhoop gelegen hadt, kwam,
 in 't jaar 1626, met hen overeen, dat zy, in
 de Statien te Amsterdam, daar zy toen waren,
 blyven zouden. 't Verdrag werdt, door *Ur-
 baan den VIII.* bevestigd, en *Alexander de VII.*
 hing'er, in 't jaar 1656, zyn zegel aan. Maar
 Rovenius, die zig Aartsbisschop van Utrecht
 tekende, hadt, midlerwyl, in 't jaar 1631,
 de Stad Amsterdam, zo ver dezelve, buiten
 den

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. den Singel en Kloveniers-burgwal, uitgelegd was, verdeeld in drie Statien, aan ieder' Pastoor in dezelve, die egter, onder de Pastoors der oude en nieuwe Kerken, staan zouden, zyne Parochie of Kerspel toewyzende (d). De Pastoor der Oude Kerke stondt toen op 't Begynhof, schoon aan de nieuwe zyde gelegen: die der Nieuwe Kerke, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, by 't Spuy. De Parochien, die, van nieuws, werden opgerecht, waren die van de Noorder- en Wester-Kerken aan de nieuwe zyde, welken zig, van de hoogte van den Jan-Rooden-Poortstooren, strekten, noordwaards en zuidwaards, zo ver als de Stad toen bebouwd was; en die van de Zuider- of S. Jans Kerke, aan de oude zyde, begrypende het oostelyk gedeelte der Stad, over den Kloveniers-burgwal. Doch deeze verdeeling heeft geen stand kunnen houden (e). En Rovenius werdt, in 't jaar 1640, door 't Gerecht van Utrecht, gebannen. Te Amsterdam, genooten de Roomschgezinden, ondertusschen, ten deezzen tyde, reeds eene ongestoorde vryheid. De Vroedschap stemde zelfs het vernieuwen der Plakaaten tegen hunne Byeenkomsten af, toen 't, in 't jaar 1636, een' tyd, dat de Staat met Frankryk verbonden, en met Spanje in onderhandeling was, ter Vergaderinge van Holland, werdt voorgeslaagen (f). En zy verklaarde, by dit besluit te volharden, toen

(d) *Batavia Sacra* P. II. p. 405.

(e) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oulh. I. Deel, bl. 393, 398, 414, 417, 425. IV. Deel, bl. 191, 202.

(f) Resol. Vroedsch. N. 17. 28 Jan. 1636. f. 114.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 93

toen twee Predikanten, in 't jaar 1644, ter Roomsche-
gemelder Vergaderinge, over het toenee-GEZINDEN
men der Papisten, geklaagd hadden. Men KERKEN.
verftondt egter, dat de heerschappy van
uitheemsche Kerkelyken over ingezetenen
van den Staat behoorde geweerd te wor-
den (g). De vryheid der Roomschegezinden,
hier ter Stede, nam toe, op het fluiten der
Vrede, met Spanje, in den jaare 1648. Na
de dood van Rovenius, werden *Jacobus de*
la Torre, *Zacharias de Mez*, *Joannes van*
Neerkassel, *Petrus Codde* en *Gerard Potkamp*,
tot Pauselyke Vicarissen, aangesteld. Codde,
geweigerd hebbende, het Formulier der vyf
punten, die, door *Innocent den X.* en *Ale-*
xander den VII., als bevattende de Leer van
Cornelius Jansenius, Bisschop van Ypere,
en, als uit zyne Werken getrokken, veroor-
deeld waren, eenvoudiglyk, te ondertekenen,
werdt, eerlang, naar Rome ontbooden; van
waar hy, in 't jaar 1703, te rug keerde, zon-
der zig te hebben konnen verdedigen, tot ge-
noegen van 't Roomsche Hof, welk hem schor-
fte in zynen dienst. *Theodorus de Kok*, *Adam*
Damen, en *Joannes van Byleveld*, sedert zynde
aangesteld, om 't Vicarisschap waar te nee-
men, kreegen uitdrukkelyk verbod van 's
Lands Staaten, om zig diergelyke waardig-
heid aan te maatigen, en om zig, hier te Lande,
te onthouden (h). En sedert heeft de hooge
Overheid, hier, geenen Pauselyken Vicaris
willen gedoogen (i). De

(g) Resol. Vroedich. N. 19. 8 April, 18 Juny 1644. f.
17 verso, 25 verso.

(h) Groot-Plakaatb. V. Deel, bl. 558, 559, 560, 567, 570.

(i) Zie Vaderl. Hist. XIX. Deel, bl. 84 enz.

ROOMSCH-
GEZINDEN
KERKEN.
Twist on-
der de
Roomsch-
gezinden
deezer
Landen,
over 't
gene, te
Rome,
als de
Leer van
Janse-
nius, ver-
oordeeld
was.

De twist over de wyze van veroordeelen der voorgemelde vyf punten, die sommigen voor de Leere van Jansenius hielden, mid-lerwyl, zynde doorgedrongen in deeze Landen, nam sterk toe, na dat zekere hon-derd en een stellingen, getrokken uit een Fransch Werk van *Passchier Quesnel*, door Paus *Clemens den XI.*, in 't jaar 1713, by de vermaarde Bulle *Unigenitus*, veroor-deeld waren. Veele Priesters hier te Lan-de, die Petrus Codde, ook na zyne schor-fing, hadden blyven erkennen, en zig, daar door, de ongenade van 's Pausen Nuncius te Keulen, wien, reeds in 't jaar 1706, de zorg voor de Roomsche Kerken deezer Landen, door Paus Clemens, opge-draagen geweest was, op den hals gehaald hadden; maakten ook zwaarigheid, in het aanneemen der Bulle *Unigenitus*, 't welk ge-legenheid gaf, tot groote verdeeldheid. 's Pausen Nuncien te Keulen en te Brussel ar-beidden, om 't zeerst, om de Roomschge-zinden deezer Landen te beweegen, tot eene volstreckte onderwerping aan de Pauselyke uitspraak: 't welk hen, by veelen, gelukte. Verscheiden' Priesters vielen hun, insgelyks, toe. En zy verzuimden niet, zorg te draa-gen, dat de openvallende Statien, zo veel doenlyk ware, voorzien werden van Pries-ters, die de Bulle hadden aangenomen. Doch zulken, die hierin zwaarigheid maakten, deed-en, van hunne zyde, hun best, om de Ge-meenten, die hun waren toegedaan, niet ontbloot te laten van Priesters van hun ge-voe-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 95

voelen. En zie hier, op welk eene wyze, ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. men dit oogmerk bereikte.

De Priesters, die de Pauselyke Constitutie hadden aangenomen, de Roomsche Kerk deez Landen aanmerkende, als ontbloot van haare aloude Bisschoppelyke Regeeringe, en als alleenlyk konnende bestierd worden door zendelingen, die hun geestelyk gezag, van buitens Lands, ontvingen, werden gezonden van de Nuncien te Keulen of te Brussel, als hiertoe, door den Paus, gemagtigd. Doch hunne partyen, zig houdende voor de regte oude *Clerefie* of Geestelykheid, beweerden, dat het Utrechtsche Kapittel, schoon van zynen voorigen luister en tydelijke inkomsten verfteken, nog in wezen was, en, gelyk voormaals, regt hadt, om eenen Aartsbisschop van Utrecht te kiezen. De Kapittelen van Haarlem en andere Steden, waar, in de zestiende eeuw, Bisschoppelyke zetels waren gesteld, waren, huns oordeels, ook nog niet verdweenen. Men verkoor dan, in 't jaar 1723, *Cornelius Steenoven*, Priester te Leiden, tot Aartsbisschop van Utrecht, die, door *Dominicus Maria Varlet*, Bisschop van Babylonie, die zig, eenigen tyd, te Amsterdam, onthouden heeft (k), ingewyd werdt, en, zo wel als zyne opvolgers, en de Bisschoppen van Haarlem, welken, sedert, verkooren werden, verscheiden' Priesters gewyd, en in byzondere Stationen, zo hier ter Stede als elders, gesteld heeft.

(k) C. P. HOYNCK VAN PAPENDRECHT Hist. der Utrechtsche Kerke, 61, 92.

ROOMSCH- heeft. Steenoven is, in 't jaar 1725, door
 GEZINDEN *Cornelius Joannes Barchman Wuytiers*; in 't
 KERKEN. jaar 1734, door *Theodorus van der Kroon*;
 en in 't jaar 1739, door *Petrus Joannes Meindaarts*, opgevolgd. Doch het Room-
 sche Hof heeft geen van deeze Bisschop-
 pen willen erkennen. Verscheiden Gees-
 telyken, die, ter oorzaake van de geschil-
 len over het Formulier der vyf punten, en
 over de Constitutie Unigenitus, uit Frank-
 ryk en Brabant, verdreeven werden, kwa-
 men, midlerwyl, herwaards, en onder an-
 deren, de vermaarde Quesnel zelf, die, te
 Amsterdam, veele jaaren, ten huize van den
 Koopman *Arnoud Joseph de Brigode du Bois*,
 gewoond heeft, en, in 't jaar 1719, overlee-
 den is (l). De geleerde *Zeger Bernard van*
Espen, Professor in beide de Regten te Leu-
 ven, begaf zig, in 't jaar 1727, naar Amers-
 foort (m), in de Kweekschool, die door de
 Geestelykheid van Utrecht opgerecht was, en
 die nog in stand is. Eenige andere Leden der
 Leuvensche Hooge School, en onder ande-
 ren, de vermaarde *Philippus Laurentius Ver-*
hulst, die, onder den naam van *L. Zeelander*,
 tot verdediging der Transsubstantiatie, en on-
 der dien van *Ph. Vlaming*, tegen de aanneemers
 der Bulle, geschreeven heeft; volgden hem,
 eerlang, derwaards. De jongelingen, die zig tot
 den Geestelyken staat, onder deeze partye,
 schikken, oefenen zig, in deeze Kweekschool,

(l) C. P. HOYNCK VAN PAPENDRECHT Hist. der U-
 trechtsche Kerke, bl. 28.

(m) Lettre d'un Pretre François impr. 1754. p. LIV. &
 dans les Picc. autent. p. 129.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 97

le, in de Godgeleerdheid, en in andere weeten-
 tenschappen.

De hooge Overheid deezer Landen en de Wethouderschap der byzondere Steden ge-
 doogen, niet alleen, deeze tweederlei soor-
 ten van Roomschgezinden; maar laten zelfs,
 op veele Plaatsen, onder de aanneemers der
 Constitutie, die hunne zending van buitens
 Lands bekomen, geordende Priesters toe,
 onaangezien 's Lands Staaten, dikwils, ge-
 oordeeld hebben, dat men dezelve, en in
 't byzonder de Jezuïten, behoorde te wee-
 ren (n). In deeze Stad, zyn zelfs, nog te-
 genwoordig, eenige Roomsche Kerken, die,
 door geordende Priesters, bediend worden.
 Voormaals, zyn, hier ter Stede, ook Jezuï-
 ten toegelaaten geweest, welker twee Ker-
 ken, in 't jaar 1730, geslooten zyn, schoon
 men verzekert, dat zy, zeer in stilte, nog
 op twee plaatsén, in deeze Stad, dienst doen.
 Doch geen Priester wordt, ergens in Hol-
 land, noch byzonderlyk in deeze Stad, toe-
 gelaaten, voor dat hy zig aan Burgemeeste-
 ren vertoond, en, op zyn Priesterlyk woord,
 verklaard, en door zyne handtekening be-
 vestigd heeft, dat hy een' afkeer heeft van
 „ de stelling, dat de Paus, of eenige an-
 „ dere Geestelyke magt de onderdaanen van
 „ de gehoorzaamheid aan de Overheid ont-
 „ slaan kan.” Voorts, moet hy belooven,
 „ dat hy zig niet zal laten gebruiken, om
 „ geld of gelds waarde, aan buitenlandsche
 „ Kloos-

(n) Groot-Plakaatb. V. Deel, bl. 561, 563, 564, 565,
 577, 578. VI. Deel, bl. 367.

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. „Kloosters, Kweekschoolen, of Kerken, „over te maaken.” Na welke verklaring, Burgemeesteren hem eene Acte verleenen, waarby hem wordt toegelaaten, de Priesterlyke diensten, hier ter Stede, by *provisie* en tot wederzeggens toe, waar te neemen. Al het welke, hier, en alomme in Holland, gevorderd wordt, in gevolge van een Plakaat van 's Lands Staaten van den een en twintigsten September des jaars 1730 (o).

Getal der Roomfch-gezinden-Kerken.

Tegenwoordig, zyn 'er *twee en twintig* Kerken of *Statien* der Roomfchgezinden in deeze Stad, en derzelver Vryheid, onder welken 'er *zeven* zyn, welken bediend worden, door Priesters, die de *Bulle Unigenitus* niet hebben aangenomen, en, in 't gemeen, *Janfenisten* genaamd worden; schoon zy de vyf punten, die, als stellingen van Janfenius, veroordeeld zyn, uitdrukkelijk verwerpen; alleenlyk verklaarende, dat hun niet blykt, dat dezelve, in de werken van Janfenius, gevonden worden. De overige *vyftien* Statien worden bediend, door Priesters, die allen deeze *Bulle* aangenomen hebben. En onder dezelve zyn *twee* Statien, waarin *Francifkaanen*, of *Minderbroeders*; *twee* anderen, waarin *Dominikaanen* of *Predikbeeren*; *een*, waarin *ongefchoeide Karmeliten*, en *een*, waarin *Augustynen* dienst doen. De overigen *negen* worden bediend, door Priesters, die in geene Moniken-orden zyn, en in 't gemeen *Weereldlyke Priesters* of *Weereldsheeren* genaamd worden.

De

(o) Zie Groot-Plakaatb. VI. Deel, bl. 367.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 99

De twee Kerken, die, door *Francischaanen* ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. of *Minderbroeders*, bediend worden, zyn ver- re de grootſten, in getal van Ledemaaten. Eene derzelven, de talrykſte van de twee, ſtaat op de S. Antonis- of Jooden-Breélſtraat, aan de zuidzyde, daar *Mozes en Aäron* in den gevel ſtaan, welk teken, aldaar, door den ſtigter van 't huis, die een Jood was, geſteld geweest is. 't Gebouw is, voor eenige jaaren, van binnen, geheellyk, vernieuwd, en in 't jaar 1759, is 'er ook een nieuwe gevel voor gezet. De Kerk zelve, die midden in 't gebouw ſtaat, is fraai opgetimmerd, en van drie galeryen voorzien. In dezelve, zyn verſcheiden' Altaarſtukken vanden vermaarden de Wit. In 't voorhuis van de woning der Paters, hangen eenige konſtige Schilderyen, onder welken uitmunt een Italiaanſch ſtuk, verbeeldende S. Franciscus in verrukking, verzeld van twee Engelen. Op eene ruime binnenplaats, ter zyde van de Kerke, ſtaat een ſierlyke fontein en pomp. De Kerk, van welke wy ſpreken, wordt tegenwoordig van vyf Paters bediend. Het gebouw ſtaat, in de Registers der Verpondingen, op den naam van den oudſten.

De andere Kerk der *Francischaanen* of 2. 't Boompje. *Minderbroederen* ſtaat aan de ooftzyde der Kalverſtraat, digt aan 't zuideinde; en komt, van agteren, uit op 't Rokin, daar 't *Boompje* in den gevel ſtaat, welk ook in de Kalverſtraat uithangt. 't Gebouw is, voor eenige jaaren, van binnen, fraai vertimmerd, en, op 't Rokin, voorzien van eenen breeden agtergevel. De Kerk heeft twee groote galeryen boven

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. elkanderen, die drie zyden van 't gebouw beslaan, en op zes nette houten kolommen rusten. Het Choor, daar 't Orgel staat, en de zangers geplaatst zyn, is op de eerste galery. Men heeft, in deeze Kerke, eenige fraaije schilderstukken van *Graat*, van *Cuychem* en andere meesters. Zy wordt ook van vyf Paters bediend. Men meent, dat de Minderbroeders, die, hier, van ouds, een aanzienlyk Klooster hadden, en in 't jaar 1578, nevens de Roomsche Regeering, ter Stad uit geleid werden, zig, sedert, altoos, heimelyk, in dezelve onthouden, en, hier en daar, in stilte, dienst gedaan hebben; tot dat zy, tusschen de jaaren 1620 en 1630, vryheid kreegen, om Kerken te stigten, en, eenigszins openlyker, dienst te doen.

Twee Kerken der Dominikaa-nen of Predik-beeren.

De *Dominikaa-nen* of *Predikbeeren*, die zig, kort na de verandering, immers omtrent den jaare 1620, in deeze Stad bevonden, en ééne Statie bediend hadden, hebben, tegenwoordig, twee Kerken, die elk door twee Paters worden gediend: waaruit alleen genoeg af te neemen is, behalve dat het my ook, van elders, is gebleeken, dat zy, in talrykheid van Leden, niet haalen konnen by de Kerken der Franciskaa-nen. Beide de Kerken staan in het oudste gedeelte der Stad.

I. 't Stad-buis van Hoorn.

De oudste van de twee, genaamd het *Stad-buis van Hoorn*, welk, in den voorgevel, uitgehouwen is, staat aan de westzyde van den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, benoorden de Korsjessteeg. 't Gebouw is, in of omtrent het jaar 1737, met verlof van Burgemeesteren, die egter bepaalden, dat de

in-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 101

ingang maar zeven voet hoog, drie voet vier ROOMSCH-GEZINDEN duim wyd, en met eene effen deur geslooten moest zyn (p), van binnen, merkelyk KERKEN. verbeterd; en de voorgevel, in 't jaar 1763, geheellyk vernieuwd. De Kerk zelve heeft twee galeryen. Het Choor is op de tweede. Boven, in 't midden der Kerke, staat een ruime en lugtige Koepel, tegen welke, eene bespotting van Christus geschilderd is. 't Altaar deezer Kerke is sierlyk gebouwd, en heeft, ter wederzyde, nette, geflingerde, houten kolommen. In de wooning der Paters, zyn eenige konstig geschilderde afbeeldfels van voornaame mannen uit de Orde der Dominikaanen; en onder anderen een van Paus Benedictus den XIII. De Kerk, van welke wy spreekken, plagt door Weereldsheeren bediend te worden (q), en schynt, eerst omtrent het midden der voorgaande eeuw, door Dominikaanen, in bezit genomen te zyn.

De andere Kerk, die, door Paters van dee- 2. De ze Orde, bediend wordt, staat aan de west- Kerk by zyde van den Singel, bezuiden de Bergstraat, den Jan- over den Jan - Rooden - Poorts - Tooren. Zy Rooden- is, hier ter plaatse, in 't jaar 1644, gestigt. Poorts- De Gemeente, die hier, gewoonlyk, ver- Tooren. gadert, is, sedert omtrent veertig jaaren, sterk toegenomen in getal. De Kerk is een net en lugtig gebouw; doch niet groot, naar gelang van de grootte der Gemeente: waarom dezelve, gedeeltelyk, geplaatst wordt, in

(p) Groot-Memor. N. X. f. 156 verso.

(q) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk, Oudh. IV. Deel, bl. 192.

Reomsch-geezinden Kerken. in twee vertrekken onder de eigenlyke Kerke, alwaar de predikationen, door eene opening in de zolder, bekwaamlyk, gehoord kunnen worden. Ik weet niet, dat hier eenige uitmuntende Altaarstukken worden gevonden.

*Kerk der onge-
schoeide
Karmeli-
ten, of
Fransche
Kerk.*

De Kerk, daar, in de Fransche taale, gepredikt wordt, waarom zy, veeltyds, de *Fransche Kerk* wordt genaamd, wordt bediend van twee Paters van de Orde der *ongeschoeide Karmeliten*, die, uit het Klooster van deeze Orde te Parys, herwaards gezonden worden. Zy staat op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal of Boommakkt, even bezuiden de Roosmarynsteeg, en heeft ook eenen uitgang, op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal. Zy is, naar my berigt wordt, onder den naam van *La Chapelle de France* of *Fransche Kapel*, gestigt, in 't jaar 1662; doch in 't jaar 1733, met verlof van Burgemeesteren (r), van vooren, op de Boommakkt, en van binnen, fraai vertimmerd. De eigenlyke Kerk is een hoog en sierlyk gebouw. Zy heeft twee galeryen, die op vier fraaije houten kolommen rusten. Het Choor is geplaatst op de hoogste galery. Boven het zelve, is een klein galerytje voor den Orgeltreeder. Rondsom de Kerke, zyn tien fraaije Basrelieven, in rosagtig graauw, of Lindenhoutskleur, van den beroemden de Wit geschilderd (s), verbeeldende de Evangelisten en de voornaamste Kerkvaders. In de zaal van de woning
der

(r) Groot-Memor. N. X. f. 99.

(s) VAN GOOL Nieuwe Schouwburg II. Deel, bl. 239.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 103

der Paters wordt een fraai Schilderstuk van *ROOMSCH-
Rubbens* bewaard, de afneeming des Heilands *GEZINDEN-
van 't Kruis* verbeeldende. Ook is 'er, in de *KERKEN.*
Kerke, een marmeren konststuk van den
Beeldhouwer *François Abfiel*, zynde eene
staande Maria, met het kind Jezus op den
arm.

In de Spinhuis-steeg, daar *de Ster* op de *Kerk der
deur* staat, is eene Kerk, die thans, door *Augusty-
drie Paters* van de Orde der *Augustynen*, be- *nen, ge-
diend* wordt. 't Gebouw plagt, in de voor- *naamd
de Ster.*
gaande eeuw, gebruikt te worden tot een
Pakhuis, waar de goederen, die, door de
Commisen der Admiraliteit, werden aange-
haald, gebergd werden. De Augustynen,
die, op meer dan ééne plaats, hier ter Ste-
de, plagten dienst te doen, hielden toen
Godsdienstige Vergaderingen, in een bo-
venvertrek van een huis op den zuiderhoek
van de Huidenvettersfloot, waar, nader-
hand, de Engelsche Episcopaaie Kerk gehou-
den is. Doch in 't jaar 1699, betrokken de
Augustynen het gebouw in de Spinhuis-steeg,
welk, van binnen, tot eene hooge en desti-
ge Kerk vertimmerd werdt. Zy heeft twee
galeryen, die op vier ronde kolommen rus-
ten. Regt tegen over 't Altaar, welk zin-
lyk gebouwd is, heeft men eene afgeschoo-
ten zitplaats voor de voornaamsten uit de
Gemeente. De Predikstoel munt uit in fraai-
heid. Ook zyn 'er verscheiden' konstige
Schilderyen, in deeze Kerke.

Van de *negen* Statien, welken, door wee- *Negen
reldlyke* of ongeordende Priesters, die de *Kerken,
Bulle* *Unigenitus* hebben aangenomen, be- *die be-
diend*

ROOMSCH- diend worden, zyn 'er agt in de Stad, en
GEZINDEN eene buiten de Stad, in de Vryheid.

KERKEN. Onder de agt Statien in de Stad, is, gewisse-
worden, lyk, die van 't *Begynhof* eene der oudsten, zo
door niet de oudste van allen. 't *Begynhof* zelf,
weerd- staande tusschen de Kalverstraat en Nieuwe-
lyke zyds-Voorburgwal, is een der oudste gestigten
Priesters, van Amsterdam, gelyk wy, hierna, in de
aanne- beschryving van het zelve, toonen zullen.
mers der van Amsterdam, gelyk wy, hierna, in de
Bulle beschryving van het zelve, toonen zullen.
Unigeni- De Begynen-Kapel werdt, na de verande-
tus. ring der Regeeringe, tot eene Engelsche

1. Op 't Presbyteriaansche Kerke, geschikt. De Pas-
Begyn- toor, die, in dezelve, dienst plagt te doen,
hof. werdt, in 't jaar 1580, ter Stad uit, naar
den Haage gevoerd. Doch omtrent den jaa-
re 1620, begon men wederom dienst te
doen op 't *Begynhof*, in eene byzondere
wooning aldaar. De vermaarde *Leonard Ma-*
rius werdt, in 't jaar 1631, Pastoor op 't *Be-*
gynhof, en Overste der Begynen (t). Men
stigte 'er, in 't jaar 1672, de tegenwoor-
dige Roomsche Kerk, in 't westen van 't Hof,
waarby eene bekwaame woning gevoegd
werdt voor den Pastoor. In 't jaar 1725,
is het gewelf der Kerke, sierlyk, bepleisterd,
gelyk, in het zelve, boven 't Zangers-Choor,
waar ook de tyd der stigtinge aangetekend
staat, te leezen is. De tyd der versieringe
van 't gewelf wordt ook, boven 't Altaar,
en boven de woorden DEO. OPT. MAX. dat is,
aan den besten en grootsten God, door dit Tyd-
schrift, aangewezen:

AGNVs

(t) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk, Oudh. IV, Deel,
bl. 202.

AGNVS QVI OCCISVS EST AB ORIGINE

ROOMSCH.

MVNDI.

GEZINDEN

dat is:

KERKEN.

Het Lam dat geslagt is van de grondlegginge der weereld.

De Kerk heeft maar ééne galery, die op vier houten kolommen rust. Boven dezelve, is het Choor. Beneden, in de Kerke, tegen den wand, is het Mirakel der Heilige Stede, in twee Schilderyen, verbeeld. Jaarlyks, op, en agt dagen na den dertienden Maart, wordt de gedagtenis van dit Mirakel, in deeze Kerke, met byzondere plegtigheden, gevierd. Verscheiden' Priesters, van binnen en van buiten de Stad, dienen by dit Ffeest. Het Sacrament wordt dan, van binnen, de Kerk omgedraagen. Aan de twee kolommen naast aan den ingang der Kerke, hangen, op dien tyd, twee Vaanen, konstiglyk beschilderd, die, van ouds, by de plegtige omme-gangen door de Stad, plagten gebruikt te worden, en met het jaartal 1555 getekend zyn. Ook bewaart men hier nog vier oude kussens, die, met de geschiedenis van het wonderwerk, zyn bestikt; en een konstiglyk geborduurde kasuifel, welke, eertyds, door Keizer Maximiliaan, aan de Kappel der Heilige Stede, zou zyn vereerd geweest. De Kerk munt niet uit, in konstige schilderyen: doch men heeft 'er eenige Altaarstukken van *Johan Weenix*, en daar onder eene geboorte des Heilands en eene Hemelvaart der H. Maagd, die uitvoerig en kragtig geschilderd zyn: ook eene Opstanding des Heeren van *J. Voorhout*, en

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. een stuk, in 't graauw, welk; door de Wit, geschilderd is, en het Geloof verbeeldt. Van ouds, plagt, in de Kapel van 't Begynhof, een gedeelte van het waare kruis, zo men geloofde, bewaard te worden; gelyk my, uit eenen Afsaatbrief van den jaare 1426, dien ik, op dat men ook een voorbeeld van deeze soort van brieven hebben zou, hier agter (u) geplaatst heb, gebleeken is. Doch dit overblyffel schynt niet meer voorhanden te zyn. Een ander, in laater' tyd herwaards gezonden, wordt nog, driemaal's jaars, aan de eerbiedenis der Gemeente voorgesteld. In deeze Kerke, dienen twee Priesters, hebbende den Pastoor, die nog, even als voormaals, te gelyk, Overste of Vader der Begynen is, eenen Kapellaan by zig.

2. Op den Nieuwen-zyds-Voorburgwal by 't Spuij. De Kerk, die naast, in oudheid, komt, aan de Kerk op 't Begynhof, staat op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de westzyde, tusschen 't Spuij en de Roskamssteeg. Men vermoedt, niet zonder grond, dat zy, reeds voor 't jaar 1623, in wezen geweest is. Zy wordt ook bediend door twee Priesters, den Pastoor en een Kapellaan. Somtyds zyn 'er twee Kapellaanen geweest. De Gemeente is hier vry talryk. Doch de Kerk is niet groot, schoon\ net gebouwd. Zy is, in 't jaar 1736, met verlof van Burgemeesteren, en overeenkomstig met eene schetse, die aan hun vertoond was (v), merkelyk verbeterd. De milddaadigheid van het aanzienlyk Roomschgezind geslagt van *Cromhout* heeft

(u) Bylaagen, Lr. F.

(v) Groot-Memor, N. X. f. 118 verso.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 107

heeft veel toegebracht, om deeze Kerk in Roomsche-stand te houden. Men heeft 'er een Altaar-GEZINDEN stuk van *C. van Savoy*, in 't jaar 1656, en KERKEN. twee anderen van *Roozendaal*, in 't jaar 1674, geschilderd. Ook wordt 'er een Lieve-Vrouwenbeeld met het kind Jezus bewaard, welk zeer fraai van hout gesneden is. Ten tyde van den Apostolischen Vicaris Philippus Rovenius, droeg de Pastoor, die hier stondt, zynde de vermaarde *Steven Kragt*, den naam van Pastoor der nieuwe zyde. Marius, die toen op 't Begynhof stondt, werdt Pastoor der oude zyde genaamd.

De Kerk, genaamd de *Posthoorn*, aan de 3. De oostzyde van de Prinsengraft, even bezuiden *Posthoorn*. de Brouwersgracht, op welke, zy ook eenen ingang heeft, is, vermoedelyk, niet veel jonger dan de laatstgemelde, of, veelligt, met dezelve, van gelyken ouderdom. Doch de Statie is herwaards verplaatst van den Haarlemmerdyk, tusschen de Brouwersstraat en Eenhoornsfluis, daar zy 't *Friesche Wapen* heette: In dezelve, is, omtrent den jaare 1620, door Augustynen, dienst gedaan. Doch de oudste Registers der gedoopten en getrouwd, welken, in deeze Statie, vorhanden zyn, beginnen eerst, met de jaaren 1640 en 1641. Het tegenwoordig gebouw is, in 't jaar 1687, gekogt; doch na dien tyd, en nog voor weinige jaaren, merkelyk vertimmerd. De Kerk is ruim. Zy heeft twee galeryen, boven elkanderen. Het Choor is op eene derde kleine galery geplaatst. Het Altaar is, met eene byzondere vergunning van Aflaat, voor zulken, die aldaar den Gods-

ROOMSCH-
GEZINDEN
KERKEN.

Godsdienst komen oefenen, bevoorregt, 't welk, door de woorden ALTARE PRIVILEGIATUM, die boven het zelve geschreeven staan, te kennen gegeven wordt. De Gemeente, die hier gewoonlyk vergadert, is zeer talryk, en overtreft, in dit opzigt, alle de overige Gemeenten, die, door weerdlyke Priesters, gediend worden. Ook wordt hier, tegenwoordig, de dienst door drie Priesters waargenomen, hebbende den Pastoor twee Kapellaanen by zig.

4. In de
Heintje.
Hoeks-
steeg.

In de Heintje-hoeks-steeg, op den zuiderhoek van den Oude-zyds-Voorburgwal, staat ook een Huis, welk, in 't jaar 1663, tot eene Roomsche Kerk, vertimmerd werdt. De Gemeente, schoon de Pastoor, sedert eenigen tyd, eenen Kapellaan by zig heeft, is hier niet talryk. Ook is de Kerk zelve, die op de derde verdieping van 't Huis geplaatst, en van ééne galery voorzien is, niet groot. Men heeft hier een fraai Altaarstuk, de kruisfiging verbeeldende. In de Kerkglazen, plagten de twaalf Apostelen geschilderd te zyn: doch de beeldtenissen zyn, grootendeels, verdweenen.

5. De
Papegaai.

De Kerk, genaamd *de Papegaai*, in de Kalverstraat, tusschen de jonge Roelen- en S. Lucien-steegen, schynt, omtrent den jaare 1672, gestigt te zyn: immers, het oudste voorhanden zynde Doopboek begint met het gemelde jaar. Doch voor dien tyd, is, volgens sommigen, deeze zelfde Statie, door eenen Jezuit, bediend geweest (w). De Kerk

(w) VAN HEUSSEN en VAN RYN, Kerk, Oudh. IV. Deel, bl. 192.

Kerk is, voor omtrent veertig jaaren, in de tegenwoordige gedaante, herbouwd. De wooning des Pastoors is, nog onlangs, merkelyk, verbeterd. Hy betaalt 'er huur van aan 't oude Katholyke Armen-Comptoir, aan welk het gebouw, in eigendom, toebehoort. In de Kerke, een fraai, hoog gebouw, zyn twee galeryen: de onderste rust op vier ronde kolommen. 't Altaar is zeer wel geschikt. Op het zelve, staat een zwaar vergulde, en konstig gedreeven Tabernakel. Men heeft, in deeze Kerke, verscheiden' fraaije schilderyen: ook eenigen van de Wit, en daar onder eene, de krooning der Lieve Vrouwe verbeeldende.

Eene der aanzienlykste Roomsche Kerken is de *Pool*, op de Y-graft, naast het nieuwe Werkhuis. Zy heeft deezen naam behouden van een Pakhuis, in welks plaats, zy, in 't jaar 1720, door den vermaarden GERARDUS VAN WYKERSLOOT, Pastoor in deeze Statie, met verlof van Burgemeesteren, gestigt werdt. De Statie zelve is, nogtans, veel ouder. Voor de verandering des jaars 1578, en nog lang daarna, stondt, in de buurte Outewaal, buiten de S. Antonis-poort, eene Kapel, die aan S. Anna toegewyd was, en in welke, nog tot over 't midden der voorgaande eeuw, dienst gedaan werdt. Doch, met de jongste uitlegging der Stad, is deeze Kapel verdweenen, en de Statie, in 't jaar 1663, verplaatst aan Funen, daar nu de Rookery der Oostindische Compagnie is. Eenige jaaren later, is zy,

ROOMSCH-
GEZINDEN
KERKEN.

6. De
Pool.

op

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. op 't Kattenburger - Plein, verplaatst, en eindelijk, in de Pool overgebracht, alwaar nog een S. Anna's beeld te zien is, welk, voormaals, in de Outewaaler-Kapelle, plagt bewaard te worden. De Kerk, van welke wy spreken, is een ruim, hoog en lugtig gebouw, voorzien van twee galeryen, die op vier houten kolommen rusten. Ter wederzyde van het welgebouwd Altaar, staan twee konstige beelden van de Apostelen Petrus en Paulus. Onder de Altaarstukken, munt uit een gekruiste Christus, met de Moeder des Heeren, den Apostel Joannes en Maria Magdalena, door de Wit geschilderd. Voorts, is 'er eene afneeming van 't kruis, naar Rubbens, welk aan den Keurvorst van Keulen, *Clemens Augustus*, plagt toe te behooren. De Gemeente, die gewoonlyk in de Pool vergadert, is vry groot, en wordt, tegenwoordig, van drie Priesters gediend.

7. 't *Vrede-Duifje.*

In de Kerkstraat, aan de noordzyde, even beoosten de Spiegelstraat, staat eene Roomsche Kerk, die, zo my berigt wordt, in, of omtrent het jaar 1682, gestigt, en, ter gedagtenisse der Nieuwmeegsche Vrede, het *Vrede-Duifje* genaamd werdt. *Philippus Mensink* was Pastoor (x), en, naar 't schynt, ook eigenaar deezer Kerke. Immers ik vind, dat Juffrouw *Maria Geertruid Mensink*, die, op den elfden September des jaars 1727, overleeden is, by haaren uitersten wil van den negen en twintigsten April des jaars 1724, het

(x) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 193.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. III

het gestigt gemaakt heeft aan Vrouwe Geer-
truid *Cornelia Schouten*, Weduwe *Matthias*
van Bree, met verzoek, dat zy geliefde te
bezorgen, dat het, met al wat 'er toe be-
hoorde, altoos, tot eene Roomsche Kerke,
gebruikt zou worden; en dat niemand, dan
een opregt Roomsch Priester, die, in Gees-
telyke zaaken, volkomenlyk gehoorzaam was
aan den stoel van Rome, in deeze Statie,
zou worden aangesteld. Sedert, is 't ge-
bouw verhuurd aan de Pastoors, die 't gene-
'er, na aftrek van 't onderhoud en de lasten,
overschiet, aan de armen mogen uitdeelen.
De Kerk, van welke wy spreken, is klein.
Onder de Altaarstukken, is eene Opstanding
des Heeren, door de Wit geschilderd. Ook
heeft men 'er eenen gekruisten Christus, van
den ouden *Voorhout*. De Gemeente, die
hier gewoonlyk vergadert, wordt thans door
twee Priesters bediend.

In het Roomsche Meisjes-Weeshuis, aan 8. De
de zuidzyde van 't Spuij, op den hoek van *Kerk in 't*
de Voetboogsstraat, in 't gemeen het *Maag-*
denhuis genaamd, is ook, reeds voor 't mid- *Maagden-*
den der voorgaande eeuw, eene Kerk ge- *buis.*
stigt, zonder dat de nette tyd dier Stigtinge,
ergens, aangetekend is. Alleenlyk is
hier, op den dertigsten October des jaars
1652, een Priester, *Walterus Fontein* ge-
naamd, overleeden, die, vermoedelyk, de
eerste in deeze Statie zal geweest zyn. In
de Kerke, die, gelyk een groot gedeelte
van 't gebouw, oud is, heeft men eene
afgezonderde plaats geschikt voor de Wee-
zen, die in 't Maagdenhuis worden opge-
voed.

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. voed. Een Altaarstuk, door de Wit geschilderd, verbeeldt de boodschap des Engels aan Maria. Voorts, heeft de Kerk niets merkwaardigs, dan dat 'er, tegenwoordig, een klein stukje houts bewaard wordt, welk men gelooft een gedeelte te zyn van het kruis des Heeren. Het is, volgens zeker getuigenschrift, door *Eusebius Franzosini*, Apostolischen Vicaris te Smirna, in 't jaar 1761, vereerd aan den Kapucyn *Dominicus Parisini*, van wien de tegenwoordige Pastoor in 't Maagdenhuis het heeft weeten te bekomen. De Nuncius te Brussel, *Ghilini*, heeft, in 't jaar 1764, aflat beloofd aan alle Christenen, die dit overblyffel, plegtiglyk, zouden komen bezoeken, en zeker kort gebed aan den Heiland opzenden, of ten minste het *Onze Vader* en het *Weest gegroet*, met het gewoonlyk oogmerk der Kerke, uitspreken. De Kerk in 't Maagdenhuis wordt, door éénen Pastoor, bediend. Zyne wooning heeft haaren ingang in de Voetboogsstraat.

9. Op het Kuipers-Pad.

Buiten de Utrechtsche Poort, op het Kuipers-Pad, binnen de Vryheid, staat eene Roomsche Kerk, die, thans, door twee Priesters, bediend wordt. Zy hebben eene bekwaame wooning op het Rustenburger-Pad, van waar men, over eene sloot, toegang heeft naar de Kerke op het Kuipers-Pad. Het oudste Doopboek, welk hier bewaard wordt, begint in het jaar 1661, en de Statie is, vermoedelyk, niet veel ouder. Doch de Kerk plagt, op den noorderhoek van 't Kuipers-Pad, aan den Amstel, te staan, en is, eerst in deeze eeuw, aan 't einde van 't ge-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 113

gemelde Pad, naar de Wetering toe, in Roomscheen gewezen Turffschuur, verplaatst (y). ^{GEZINDEN KERKEN.} Zy is, van binnen, redelyk wel geschikt, en heeft eene galery in de breedte, tegen over 't Altaar. Het Choor is, in 't midden deezer galerye, gesteld. Men bewaart, in deeze Kerke, twee Schilderstukken van de Wit, een geschenk van den huize van Moens.

De zeven Statien, welken bediend worden, door weerdlyke Priesters, die de Bulle *Unigenitus* niet aangenomen hebben, en, in 't gemeen, *Jansenisten* genaamd worden, zyn de volgende: ^{Zeven Kerken, die bediend worden door weerdlyke}

De grootste, of ten minsten eene der grootsten is op de Brouwersgraft, aan de Noordzyde, tusschen de Brouwersstraat en korte Prinsengraft. Voor den Stigter derzelve wordt gehouden de Priester *Justus Moeder-John*, die, reeds in 't jaar 1664, Pastoor deezer Kerke was. 't Gebouw is ruim, en wel geschikt. Men heeft 'er maar ééne galery, en eenige konstige Schilderstukken. De Gemeente plagt talryk te zyn; doch is, eenigszins, afgenomen, vooral, na dat, in 't jaar 1757, de Pastoor *Joachim Bervelingh*, die hier stondt, afstand van zynen dienst gedaan hadt. Zy wordt thans, door éenen Priester, bediend. ^{Unigenitus niet aangenomen hebben, in 't gemeen, Jansenisten genaamd.}

In de Oude Teertuinen, even benoorden den Zeedyk, is eene andere Kerk, alwaar, voor 't huis, op welks bovenver- ^{1. Aan de Noordzyde der Brouwersgraft.} ^{2. De drie Bonte-kraaijen.} trek,

(y) *Vergelyk VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 193.*

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. trek, zy, reeds voor 't midden der voorgaande eeuw, gestigt is (z), *de drie Bontekraaijen* uithangen. De Kerk is net betimmerd, en van eene ruime galery voorzien; doch de Gemeente is zeer klein. Zy wordt, door éenen Priester, bediend.

3. In de Vinkenstraat.

Eene andere Kerk staat, aan de noordzyde van de Vinkenstraat, op den oosterhoek van de Baanbrugsteeg. 't Gebouw plagt, voormaals, gehuurd te worden van een Doopsgezind geslagt, van welk het, naderhand, door eenen der Pastooren, gekocht is. Het schynt, omtrent het midden der voorgaande eeuw, tot eene Kerk, geschikt te zyn: waartoe een vierkant bovenvertrek bekwaam gemaakt is. Ter wederzyde van 't Altaar, staan de beelden van de H. Maagd en van S. Jozef, op voetstukken. Tegen 't gewelf, is 's Heilands Hemelvaart, konstiglyk, geschilderd. Men heeft 'er geene galery. De Gemeente wordt hier van twee Priesters bediend, hebbende den Pastoor, gemeenlyk, eenen Kapellaan by zig.

4. De Paauw.

Eene andere Kerk is 'er, in de Keizersstraat, aan de noordzyde, daar *de Paauw* boven de deur staat. De tegenwoordige Bischof van Haarlem is thans Pastoor deezer Kerke; doch heeft eenen Kapellaan onder zig. In de voorgaande eeuw, plagt 'er eene Statie op de S. Antonis Breefstraat te

(z) Zie VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 192.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. I 15

te zyn (a): die, sedert, in deeze over-^{ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN.}gebragt is. De Kerk is, aan twee zyden, voorzien van eene galery, boven welke het Choor is. Men heeft hier een' zeer fraaijen Predikstoel, op welken, de borststukken der Apostelen Petrus en Paulus uitgehouwen zyn. Voor den opgang, staat een beeld van Mozes, met de tafelen der wet, levensgrootte.

In de Barndesteeg, aan de zuidzyde, by ^{5. De Oyevaar.}den Oude-zyds-Agterburgwal, is ook eene Kerk, daar de *Oyevaar* boven de deur staat, zynde, hier ter plaatse, voormaals, eene herberg geweest, die den zelfden naam voerde. De Pastoor, die hier den dienst waarneemt, heeft thans eenen Kapellaan by zig. De Kerk is een lugtig, wel geschikt gebouw, welk zyn licht schept door kerkglazen, die in 't zuiden geplaatst zyn. De Predikstoel, die te Mechelen gemaakt is, en de gedaante van een' kelk heeft, wordt voor een konstig werkstuk gehouden. Ook is hier een fraai altaarstuk van *Coets*, verbeeldende Simeon, met het kind Jezus, in den Tempel.

In 't Jongens-Weeshuis der Roomsche-^{6. In 't Jongens-Weeshuis.}gezinden, aan de zuidzyde der Lauriergraft, tusschen de twee laatste bruggen, is ook eene Kerk, die, even als de Kerk in 't Maagdenhuis, voornaamlyk voor de Weezen, gestigt was; doch in welke, zy, sedert de verdeeldheid over de Bulle *Unigenitus*, niet ko-

(a) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 192.

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. komen mogen, alzo de Regenten van het Weeshuis allen deeze Bulle toegedaan zyn. De Kerk is van eene redelyke ruimte; doch heeft geene andere galery, dan die, waarop het Choor, regt tegen over 't Altaar, geplaatst is. Zy wordt, door éenen Priester, bediend.

7. Op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, be- noorden de Lynbaans- steeg. Eene der jongste Kerken staat op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, aan de oost-zyde, tusschen de Lynbaans- en Pottebakkers-steegen, en is, eerst in 't jaar 1695, gestigt, door de Moeder van *Jacob 't Zul* en *Pieter 't Zul*, den eersten Pastoor hier ter Stede, op den zelfden Agterburgwal, by de Brouwery de Hooiberg, en den anderen Pastoor der Egmondten. De Statie van den eerstgemelden, die toen in 't nieuw gebouw werdt overgebracht, was, in vroeger' tyd, geweest op den Oude-zyds-Voorburgwal, in een huis, daar *de Helm* uithing; van waar den Pastoor de titel van Pastoor van S. Nicolaas aan de oude zyde bygebleeven is (*b*). Hy huurt de Kerk en 't Kerkhuis, voor eenen by uitersten wille bepaalden prys, van de erfgenaamen der Stigteresse. De Kerk is geplaatst op een bovenvertrek van 't gebouw. Zy heeft eene galery, die op zes kolommen rust. Boven de galery, is een ruim Zangers-Choor, en op het zelve, een Orgel, welk geoordeeld wordt, in keurlykheid van toon, alle de Orgels in de Roomsche Kerken deezer Stad te overtreffen. Ook heeft men 'er drie konstige Al-

(*b*) Kerkel. Oudh. IV. Deel, bl. 191.

Altaarstukken, eene geëffeling des Heilands, Roomsche in 't jaar 1665, door *F. Roozendaal*, geschilderd, eene afneeming van 't Kruis, in 't jaar 1659, door *C. van Savoy* gedaan, en eene Geboorte des Heeren. Boven verscheiden deuren in deeze Kerke staan uitgelezen spreuken der H. Schrift, in de Nederduitsehe taale. De Gemeente, die hier vergadert, plagt, voormaals, door twee Priesters, bediend te worden; doch federt eenigen tyd, wordt de dienst aldaar, door niet meer dan éenen Priester, verrigt.

Wy komen nu tot de wyze, waarop de Roomsche Priesters, hier te Lande, en byzonderlyk in deeze Stad, worden aangesteld. En deeze wyze is onderscheiden, omtrent zulken, die de Bulle *Unigenitus* aangenomen, en zulken, die dezelve niet aangenomen hebben. De eersten, immers de Weereldsheeren onder dezelve, worden, door den Aartspriester over Holland, Zeeland en Westfriesland, die thans is *Emericus van Kappelle*, Pastoor in Vogelenzang en Hillegom; of door den byzonderen Aartspriester over Amstelland, zynde, tegenwoordig, *Joannes Simon Hermanus Oem*, Pastoor in de Statie op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, by het Spuij, hier ter Stede; aan 's Pausen Nuncius te Brussel voorgedraagen, en door den zelve, herwaards gezonden. Somtyds, geschiedt deeze zending ook wel, zonder dat 'er eenige voorstelling, door de Aartspriesters, voorafgegaan is; doch de gezonden Priesters worden, altoos, door de Aarts-

Wyze van aanstelling der Roomsche Priesteren hier ter Stede; zo die de Bulle *Unigenitus* aangenomen,

ROOMSCH-
GEZINDEN
KERKEN.

priesters over Holland en Amstelland, by schriftelyke Acte, erkend, en tot de byzondere Statien geschikt. De geordende worden, gemeenlyk, op aanschryvens van de Priesters der zelfde Orde, wanneer'er eene Plaats vervuld moet worden, door den Provinciaal der Orde, in Brabant of in Frankryk, aan den Nuncius voorgesteld en aangepreezen; door deezen gezonden, en by de Aartspriesters erkend. Zy verklaaren, voor dat zy herwaards komen, by plegtigen eede, aan den Nuncius, dat zy alle de Pauselyke Bullen, byzonderlyk die, waarby de vyf stellingen, welken men Jansenius toeschryft, en de stellingen van Quesnel veroordeeld zyn, aanneemen. Zy belooven, zulken, die iet tegen deeze Bullen onderneemen, te zullen aanbrengen. Ook verbinden zy zig tot gehoorzaamheid aan den stoel van Rome, en om geene gemeenschap te houden met de ongehoorzaamen, waardoor, in 't byzonder, de zogenaamde Jansenisten verstaan worden. Eindelyk, verklaaren zy, eenen afkeer te hebben van, eenigerwyze, toevlugt te neemen tot de weereldlyke Overheid, in geestelyke zaken.

als die
dezelve
niet aan-
genomen
hebben.

Doch de Priesters, die de Bulle *Unigenitus* niet hebben aangenomen, worden thans, hier ter Stede, aangesteld, door den Bischof van Haarlem, die tegenwoordig is *Joannes van Stiphout*, Pastoor in de Paauw, in de Keizersstraat. Het Bisdom van Haarlem was, in 't jaar 1560, opgeregt, en Amster-

sterdam behoorde 'er toe, gelyk wy, ter Roomscher zyner plaatse (c), gemeld hebben. Doch GEZINDEN na de verandering der Regeeringe, en de KERKEN, dood van den tweeden Bisschop, *Godefridus van Mierlo*, in den jaare 1587, heeft het Kapittel verzuimd, of vergeefs gepoogd, eenen nieuwen Bisschop te kiezen, tot dat, in 't jaar 1742, na dat de Kanoniken, de een na den anderen, de Bulle *Unigenitus* aangenomen hebbende, zwaarigheid hadden gemaakt, om zig langer den naam van het Haarlemsch Kapittel toe te passen; *Hieronymus de Bock*, Pastoor in de Vinkenstraat, hier ter Stede, door den verkooren Aartsbisschop van Utrecht, die oordeelde, volgens * 't regt van overgang, hiertoe gewettigd te zyn, tot Bisschop van Haarlem, *Fure devolutio-* werd ingewyd. Zyn opvolger, de gemelde van Striphout, heeft, niet alleen, op den veertienden July des jaars 1745, van Burgemeesteren deezer Stad (d); maar ook, sedert, van Gecommitteerde Raaden van 't Noorder-Kwartier, en van Burgemeesteren der Stad Enkhuizen, uitdrukkelyk, verlof gekreegen, om de Bisschoppelyke diensten, by provisie en tot wederzeggens toe, waar te neemen. En in gevolge van dit verlof, en van de oogluikende toelaating der Heeren Gecommitteerde Raaden in den Haage, ontvangen de Priesters van zyne partye, hier ter Stede, en alomme in 't Bisdóm van Haarlem, van hem hunne zending. Onder-

tus-

(c) II. Deel, VII. Boek, bl. 133.

(d) Groot-Memor. N. XI. f. 9.

ROOMSCH-GEZINDEN KERKEN. tusschen, mogen de Priesters van de eene en de andere partye, op de gemelde wyze, Kerkelyk zynde aangesteld, in Holland, en byzonderlyk hier ter Stede, geene Priesterlyke diensten doen, dan na dat zy, aan Burgemeesteren, en vervolgens aan den Hoofd-Officier, van hunne aanstelling blyk getoond, en de verklaring en belofte, van welken wy, hiervoor (e), gewaagden, voor Burgemeesteren, gedaan hebben. Burgemeesteren behouden nogtans, gelyk van zelf spreekt, het regt aan zig, om zulken, op welker persoon of gedrag, iet van belang te zeggen is, of die de hoedanigheden niet hebben, welken, by 's Lands Plakaaten, gevorderd worden, voor eenen tyd of voor altoos, af te wyzen. Schoon men ook, hier ter Stede, de zendingen van 's Pausen Nuncius gedooft, staat de Regeering hem egter geene Jurisdictie toe, over erkende ingezetenen van Amsterdam, zelfs niet over Priesters, die, uit zynen naam, herwaards gezonden zyn: en in 't jaar 1708, hebben Burgemeesteren eenen Roomschen Priester, die voor den Nuncius te Keulen gedagvaard was, verboden, aldaar te verschy-
nen (f).

Bedien-
den der
Room-
sche
Kerken.

In elke Roomsche Kerke hier ter Stede, zyn een Organist en eenige Choorzangers of Choorzangsters: ook doorgaands een of meer Oppassers of Plaatsbewaarders: en in de meesten, eene Kosterin. Doch alle dee-
ze

(e) Bladz. 97.

(f) Groot-Memor. N. IX. f. 25.

ze diensten worden, op verzoek der Pastooren of oudste Paters van ieder Kerke, doorgaands, zonder dat 'er eenig loon voor gegeven wordt, waargenomen. De Plaatsbewaarders zyn, gemeenlyk, ook bedienaars der begraafeniſſen, hier ter Stede *Aanſpreekers* genaamd; en worden, in deeze hoedanigheid, beloond, door zulke Leden der Gemeente, die hen te werk ſtellen. Voorts, zyn 'er eenige luiden, gemeenlyk twee in elke Kerke, geſteld, om de Liefdegaaven der Gemeente, by 't ſcheiden der Vergaderinge, in houten laaden, te ontvangen. Tot het zelfde einde, zyn 'er ook Boſſen geplaatſt, aan de ingangen.

ROOMSCH-
GEZINDEN
KERKEN.

De Priesters trekken hun onderhoud uit deeze Liefdegaaven, en uit anderen, die, by byzondere gelegenheden, met naame, by 't doen der gewoonlyke Biegt, op Paaschen, en op andere tyden, gedaan worden. En daar de Gemeente groot is, en de inkomsten rykelyk zyn, wordt 'er ook een gedeelte van beſteed, tot onderſtand der armen.

Onder-
houd der
Priest-
ren.

Doch de zorg voor de arme Leden der Roomsche Kerke hier ter Stede ſtaat, byzonderlyk, aan het *Oude-Katholyken-Armen-Compteir*, waarvan wy, in de beſchryving der Godshuizen, nader handelen zullen. Hier tekenen wy alleenlyk aan, dat, volgens zekere vaſtgeſtelde ſchikking, aan ieder Kerke van de eene en de andere partye, naar gelang van de grootheid der Gemeenten en 't getal der armen, door de Regenten van

Uitdee-
lingen
aan de
armen
onder
derzelver
opzigt.

ROOMSCH- 't Armen - Comptoir, om de drie maanden,
 GEZINDEN zekere somme gelds toegelegd wordt, die,
 KERKEN. door den Pastoor, volgens zeker bepaald
 getal van briefjes, inhoudende de naamen
 der armen, en de begrooting der gifte, voor
 ieder derzelven geschikt, en vier, vyf, of
 zes guldens in 't vierdendeel jaars beloope-
 de, wordt uitgedeeld. Doch, behalve dee-
 ze vaste briefjes, staan de Regenten aan de
 Pastoors, die, veeltids, met meer armen
 belast zyn, dan zy, daaruit, ondersteunen
 kunnen naar behooren; eenige andere brief-
 jes toe, getekend met het byvoegfel, *Per*
nos Confratres, dat is, *Door ons Medebroeders*.
 Zulk soort van briefjes zyn ook in de han-
 den van byzondere armen. Doch zy moeten,
 by 't overlyden der armen, op welker naam
 zy staan, aan de Regenten te rug gegeven
 worden; die egter zeldzaam weigeren, zul-
 ke briefjes, op eenen anderen naam, over
 te tekenen, mids het hun, door de Pastoors,
 verzogt worde. In buitengewoone geval-
 len, worden ook, op verzoek der Pastoo-
 ren, voor eene enkele reis, noodpenningen
 uitgedeeld. Doch behalve deeze uitdeelin-
 gen in geld, geschieden 'er ook, jaarlyks,
 door handen van de Pastoors, uitdeelingen
 van Kaas en Gort. Het Comptoir zendt,
 in 't begin van December, zeker getal van
 Noordhollandsche Kaazen en zakken Gort,
 aan ieder Kerke; die, in portien van eene
 Kaas en drie vierde vat Gort voor elken ar-
 men, door de Pastoors, worden uitgedeeld.
 De Pastoors zyn gehouden, jaarlyks, na
 Paa-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 123

Paafchen, fchriftelyk, getuigenis te zenden ROOMSCH-
aan 't Comptoir, dat de armen, voor welken GEZINDEN
zy aanhouding van onderftand verzoeken, KERKEN.
aan de Chriftelyke pligten voldaan hebben,
dat is, te Biegt en ten Avondmaal geweest
zyn.

Onder de Roomfchgezinden, zyn, ook in Kloppen.
deeze Stad, eene foort van geestelyke Dog-
ters, die, hier en elders, *Klopzusters* en *Klop-
pen* of *Klopjes*, en in Brabant, *Quezels* ge-
naamd worden. Zy woonen egter niet by-
een; maar, hier en daar, door de Stad ver-
fpreid. Zy doen, wanneer zy zig in deezen
ftaat begeeven, geloften van onthouding
aan den Paftoor van hunne Kerke. Sommi-
gen dienen, in de Kerken, als Kosterinnen:
anderen doen de eene of de andere neering:
eenigen houden Schoolen voor jonge kin-
deren, van welke Schoolen een aanmerkelyk
getal hier ter Stede gevonden wordt. Zy
worden, niet alleen door Kloppen, maar
ook, door andere Roomfchgezinde Vrouws-
perfoonen, gehouden, en ftaan onder geen
byzonder opzigt. De Kloppen draagen al-
leenlyk een zedig zwart gewaad, en een
byzonder hoofdhulfel. Men meent, dat zy
haaren naam gekreegen hebben, in tyden
van onveiligheid voor de Roomfchgezinden
deezer Landen; toen men zig van haar be-
diende, om den luiden aan te kondigen,
waar en wanneer, de heimelyke Vergade-
ringen ftonden gehouden te worden; ten
welken einde, zy, alomme, daar Roomfch-
gezinden woonden, aan de deuren gingen
klop-

ARMENI-
SCHE
KERK. *kloppen.* Men vindt, ook in deeze Stad, zo wel als elders hier te Lande, mansperfoonen, die gelyke gelofte doen als de Klopjes, en *Klopbroeders* genaamd worden. Doch hun getal is zeer klein.

VII.

ARMENISCHE KERK.

Beschry-
ving der
ARMENI-
SCHE
KERKE.

De Koophandel op Smirna en de Levant heeft, al in de voorgaande eeuw, gelegenheid gegeven, dat zig eenige Armenische Christenen, hier ter Stede, met der woon hebben neder gezet. Zy hielden hunne eerste Godsdienstige Byeenkomsten, in een huis, in de Dyksstraat. Doch in 't jaar 1714, verwierven twee hunner Kerkmeesteren, *Babasan di Sultan* en *Nicolaas Theodor*, verlof van Burgemeesteren, om eene nieuwe en openbaare Kerk te stigten (g), alwaar zy, nog tegenwoordig, dagelyks, tweemaal, en, des Zondags, en in de groote vasten, driemaal's daags, byeen komen. De Kerk, een net gebouw, met twee ryen glasraamen, ieder van zes lichten, boven elkanderen in 't oosten, staat, tusschen de Keizers-en Koningsstraaten, op Dwars-Boomsloot. Men heeft 'er eenige Altaarstukken; doch geen' Predikstoel. Zy wordt door eenen Priester bediend, die, op verzoek der Gemeente, door den Patriarch van Groot-Armenie, herwaards gezonden wordt. De tegenwoordige Priester, *Joannes*

de
(g) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. 30 January 1714. f. 351.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 125

de Minas, heeft de Armenifche Gemeente ^{ARMENI-}
 alhier, reeds dertig jaaren, gediend. Hy heeft ^{SCHIE}
 de Kerk, in 't jaar 1749, op zyne kosten, ^{KERK.}
 met eenen deftigen op- en ingang, verfierd,
 en, boven de poort, een leggend Lam of *Ag-*
nus Dei, in marmer, doen uithouwen. Ten
 zelfden tyde, is de binnenfte ingang der Ker-
 ke, insgelyks, vernieuwd, op kosten van den
 tegenwoordigen Kerkmeester, *Arachiel di*
Paulo. Het een en 't ander wordt, in twee
 Opschriften, in de Armenifche taale, boven
 de twee ingangen gefield, te kennen gege-
 ven. Het eerfte, welk boven de Voorpoor-
 te ftaat, is van deezen inhoud:

Ik JOANNES, Priester, Zoon van Minas, in-
boorling van de Stad Amafia, vyftien jaa-
ren, deeze Kerk, genaamd DEN HEILI-
GEN GEEST, bediend hebbende, heb, op
myne eigene kosten, deeze Voorpoort her-
bouwd; een marmeren Lam boven dezelve
gefield; den fteenen opgang, en drie onder-
en drie bovenlichten doen maaken, ter gedag-
teniffe van myzelven en van myne overleede-
ne Vader en Moeder, in 't Armenifch jaar
1198, dat is, in 't jaar 1749.

Het opschrift, boven de binnendeur, komt
 uit op deezen zin:

Ik ARACHIEL, Zoon van Paulo don Arache-
lentz, inboorling van Ispahan Gulpha, heb,
op myne kosten, deeze binnendeur laaten her-
bouwen; het voorhuis eenigszins verhoogd en
verbreed; den wand en vloer, met marmeren
plaatén, belegd, en 't gewelf met bloemwerk
be-

GRIEK-
SCHE of
RUSSI-
SCHE
KERK.

bepkeisterd, ter gedagtenisse van mynen overleeden Vader Paulo en van myne nog leevende Moeder, in 't jaar des Heeren 1749.

De Kerkmeesters, die een of twee ingetal zyn, hebben opzigt over 't gebouw, en over de weinige armen der Gemeente.

VIII.

GRIEKSCHE of RUSSISCHE KERK.

Beschry-
ving der
GRIEK-
SCHE of
RUSSI-
SCHE
KERKE.

Eindelyk, heeft men ook, hier ter Stede, eene kleine Gemeente van GRIEKSCHE of RUSSISCHE CHRISTENEN, die, hier en daar, in 't huis van een Lid der zelve, plagt te vergaderen; doch, sedert eenigen tyd, op een boven-vertrek van een huis, op den Oude-zyds-Voorburgwal, tusschen de Minderbroeders-en Kreupelsteeg, daar de *drie Valken* in den gevel staan, byeenkomt. 't Altaar is van 't overige gedeelte der plaatse afgescheiden, door een houten beschoot, waarin eene deur is, met eene opening van boven, in welke, een verguld houten kruis staat. Ter wederzyde der deure, hangen twee kleine schilderytjes. De Gemeente, in welke, tegenwoordig, maar drie of vier manspersoonen zyn, behalve den Priester, heeft altoos bestaan uit een zeer klein getal van Leden. De weinige Russische Koopluiden en Bootsgezellen, die, van tyd tot tyd, in deeze Stad komen, gaan hier egter ter Kerke. De dienst wordt 'er waargenomen, door eenen Priester, die uit Rusland herwaards gezonden wordt; doch, somtyds, bezwaarlyk, te bekomen is.

IX.

IX.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.SYNAGOGEN *der* JOODEN.

Men heeft verscheiden' J O O D S C H E S Y- Aankomst
N A G O G E N , hier ter Stede, tot wel- der Por-
ker beschryvinge, wy nu overgaan. tugeefche
Jooden,
hier ter
Stede.

Omtrent welken tyd, de eerste Jooden
zig, te Amsterdam, hebben nedergezet, is
my nergens klaarlyk gebleeken. Men weet
alleenlyk, dat, *Jan den III.*, Koning van
Portugal, in 't jaar 1549, door zyn gantsche
Ryk, scherp onderzoek hebbende laten
doen naar bedekte Jooden, die, in schyn,
den Christelyken Godsdienst hadden aange-
nomen; veelen derzelven zig naar Holland
begaven, daar hun, door 't Hof, by her-
haalde Plakaaten, het Land verbooden werdt
(b). 't Blykt niet, dat zy zig, sedert, in mer-
kelyken getale, of openlyk, hier te Lande,
of in deeze Stad, onthouden hebben, dan na
de verandering der Regeeringe, in 't jaar
1578. PONTANUS, wiens *Beschryving van*
Amsterdam, in 't jaar 1611, uitkwam, te-
kent aan (i), dat de Portugeefche Jooden
zig, *weinige jaaren geleeden*, aan de oude zy-
de, hadden begonnen neder te zetten. In
zeker Joodfch Werk, genaamd *Boom des*
Leevens, wordt verhaald „ dat de eerste
„ Jooden, in 't jaar 5350, naar der Jooden
„ Tydrekening, „ t welk, met het jaar 1589
of 1590, naar de tydrekening der Christe-
nen,

(b) Zie Vaderl. Hist. V. Deel, bl. 345.

(i) Libr. II. Cap. VIII. p. 95.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

nen, overeenkomt, „ uit Portugal, te sche-
 „ pe, herwaards vertrokken waren, ten ge-
 „ tale van drie Perſoonen, *Manuel Lopes*
 „ *Homem* en *Maria Nunes*, twee onder-
 „ trouwden, benevens *Miguel Lopes*, Oom
 „ van Manuel; dat *Mayor Rodrigues*, Moe-
 „ der van Manuel Lopes, verzeld van *An-*
 „ *tonio Lopes Pereyra*, *Juſta Pereyra*, en ee-
 „ nige anderen, in 't jaar 1598, te Amſter-
 „ dam, aankwam, en dat 'er toen verſchei-
 „ den' huwelyken, onder deeze aangeko-
 „ men Jooden, geſlooten werden, zynde,
 „ onder anderen, Manuel Lopes Homem
 „ getrouwd met Maria Nunes; en *Francis-*
 „ *co Nunes Pereyra*, met zyne Nigte Juſta,
 „ die, naderhand, den naam van *Abigail*
 „ aannam. Dat Juſta haaren man reeds twee
 „ kinderen ten minſte gebaard hadt, toen
 „ hy, door den vermaarden Rabbi *Uri Levi*,
 „ een' Hoogduiſchen Jood, die te Embden
 „ woonde, en nu en dan in Amſterdam kwam,
 „ beſneeden werdt. Dat de Jooden, te Am-
 „ ſterdam, op den Grooten Verzoendag des
 „ jaars 1595, eene heimelyke Vergadering
 „ gehouden hebbende, door den Onder-
 „ ſchout en eenige Geregtſdienaars, uitge-
 „ gaan om Roomſchgezinden - Vergaderin-
 „ gen te ſtooren, overvallen waren geweest;
 „ doch dat men, beſpeurende dat zy Jooden
 „ waren, hen, vooreerſt, niet verder ge-
 „ moeid hadt.”

In een ander Joodſch Geſchrift, *Gedagte-*
nis voor de toekomende eeuwen geheeten, wordt
 „ gemeld „ dat tien Jooden, die vier jongens
 „ by zig hadden, in 't jaar 5364, naar der
 „ Joo-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 129

„ Jooden tydrekening, 't welk, met het jaar ^{JOODSCHE}
 „ 1603, overeenkomt, met twee schepen, ^{SYNAGO-}
 „ rykelyk beladen, uit Spanje, te Embden ^{GEN.}
 „ aankomen zynde, door den reeds ge-
 „ melden Rabbi Uri Levi, dien zy aldaar
 „ aantroffen, naar Amsterdam geweest
 „ werden; dat zy, hier gekomen, een huis
 „ huurden, in de Jonkerstraat, tegen over
 „ den Montelbaanstooren; alwaar Uri Levi
 „ hen, na verloop van eenige weken,
 „ kwam besnyden. Dat het Gerecht, ken-
 „ nis gekreegen hebbende van de byeen-
 „ komst, die de Jooden, in de Jonkerstraat,
 „ hielden, Rabbi Uri en zynen Zoon *Aäron*
 „ *Uri Levi* deedt in hegtenis neemen; doch,
 „ eerlang, wederom op vrye voeten stellen.”
 't Geschrift, waarin deeze byzonderheden
 gevonden worden, is, door den Kleinzoon
 van Rabbi Uri, genaamd *Uri de Aäron Le-*
vi, opgesteld. Doch zo men 't verhaal,
 welk daarin voorkomt, aanmerkt als het zelf-
 de, dat, in den *Boom des Leevens*, gevon-
 den wordt, ziet men ligtelyk, dat het, en
 in den tyd, en in verscheiden' andere om-
 standigheden, met het zelve, verschilt. Maar
 misschien spreekt de *Boom des Leevens*, van
 de eerste aankomst der Portugeefche, en de
Gedagtenis voor de toekomende eeuwen, van de
 eerste aankomst der Spaansche Jooden, te
 Amsterdam. Zy zegt, ten minste, dat de
 twee schepen, die de tien Jooden overvoer-
 den, uit Spanje kwamen. Vast gaat het,
 ondertusschen, dat de Portugeefche Jooden
 zig, op het einde der zestiende, of omtrent
 den aanvang der zeventiende eeuw, hier

JOODSCHE ter Stede, hebben nedergezet. De gemeene
SYNAGO- ne Joodsche Almanachen plaatsē hunne
GEN. aankomst alhier, in 't jaar 1595.

Zy verkooren eenen oord van de Stad, die maar even bebouwd, en nog niet digt bewoond was, op en omtrent den S. Antonis dyk of Breëfstraat. Ook hebben zy zig, sedert, aldaar, meest byeen gehouden, alzo de gelegenheid hunner Synagogen en Vleeschhallen, en verscheiden' hunner plegtigheden, met naame die van baaden en begraven, niet gedoogen, dat zy ver vaneen verspreid woonen.

Zy neem-
men sterk
toe, in
getal.

Weinige jaaren na hunne aankomst, waren hun, by de Wethouderschap deezer Stad, reeds twee beëdigde Makelaars van hunne Natie toegestaan, welk getal, in 't jaar 1612, met nog agt anderen, vermeerderd werdt (k). Hieruit is klaarlyk af te neemen, dat zy, van tyd tot tyd, toegenomen waren in menigte, en dat hun genoegzaame vryheid gelaaten werdt, om hunnen Godsdienst, in stilte, in byzondere huizen, te oefenen. Doch in 't zelfde jaar 1612, bestonden zy, zonder daartoe verlof verzogt te hebben van Burgemeesteren, eene openbaare Synagoge te stigten op Uilenburg, tegen over den Montelbaans-Tooren, die't *Huis van Jakob* genaamd werdt. Men nam hun dit zo kwalyk, dat hun de oefening van hunnen Godsdienst verbooden werdt (l). 't Leedt, nogtans, niet langer dan tot in 't jaar 1619, wanneer 's Lands Staa- ten hun vrye Godsdienstoefening toelieten.

Zy

(k) Handv. bl. 1063.

(l) Resol. Vroedsch. N. 11. 8 May 1612, f. 62.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 131

Zy bouwden toen eene Synagoge op de Hout-^{JOODSCHE}graft, die uit twee samengevoegde woo-^{SYNAGO-}ningen bestondt. Hun getal, midlerwyl, sterk^{GEN.} zynde aangegroeid, ook in Leden van vermogen, inzonderheid door de aankomst van veele Spaansche en Italiaansche Jooden, werden 'er nog twee Synagogen opgeregt. De drie byzondere Natien kwamen egter, in 't jaar 1638 en 1639, overeen, om voortaan maar éene Synagoge te houden, en niet te gedoogen, dat 'er, in vervolg van tyd, door tien of meer Jooden, eene nieuwe Synagoge zou worden opgeregt: ook niet, dat byzondere perſoonen, tot deeze Synagoge behoorende, in eenige andere van Hoogduitsche, Poolſche of andere Jooden, zouden gaan bidden. En deeze overeenkomst, midsgaders, het verdrag van vereeniging, tusſchen de Portugeesche en Spaansche Jooden, werdt, op verzoek der Jooden zelven, den zeventienden November des jaars 1670, en den elfden May des jaars 1675, door myne Heeren van den Geregte, bekrachtigd (*m*). Ondertuſſchen, kwamen de drie Natien, in de Synagoge op de Houtgraft, byeen, tot dat men, in 't gemelde jaar 1670, de tegenwoordige Synagoge bouwde, op het plein, tegen over het Leproozenhuis, tusſchen de Muiderſtraat en Muidergraft; na 't voltoojien van welke, de voorige Synagoge, tot Burgerwooningen, verkogt werdt.

De Hoogduitsche Jooden, die toen al eene De Hoog-
Synagoge hier ter Stede hadden, ſchynen, ^{duitsche}
niet

(*m*) Handv. bl. 478. Keurb. P. f. 125 verso.

Joodsche
SYNAGO-
GEN.

en Pool-
sche Joo-
den zet-
ten zig,
hier, ins-
gelyks,
neder.

niet lang na de Portugeefchen, herwaards gekomen te zyn (*n*). Zy hielden, eenen geruimen tyd, heimelyke vergaderingen: doch ondernamen, in 't jaar 1648, eene openbaare Synagoge en Vleeschhal te bouwen, 't welk hun, in gevolge van een besluit der Vroedschap, verbooden werdt (*o*). Doch 't leedt maar weinige jaaren, toen hun, zo wel als den Portugeefchen Jooden, het bouwen eener Synagoge werdt toegelaaten: waartoe zy, in 't jaar 1658, met kennisse der Wethouderschap, eenige penningen opnamen (*p*). In 't jaar 1685, verwierven zy ook verlof, om eene Vleeschhal op te regten. De Synagoge was gebouwd, op den hoek van de Amstelstraat, tegen over 't Oude-zyds-Huiszitten-huis, in 't gezigt van de Synagoge der Portugeefche Jooden: en de Vleeschhal werdt, nevens de Synagoge gesteld. Midlerwyl, waren 'er, met den Poolfchen oorlog, die in 't jaar 1654 aangevangen was, een groot getal van Poolfche Jooden herwaards gekomen (*q*), die eene afzonderlyke Synagoge, op Vlooienburg, in de Houtstraat, hadden opgeregt, welke, eenige jaaren, stand hieldt. Doch in 't jaar 1673, werdt hun, door de Wethouderschap der Stad, het houden van afzonderlyke Vergaderingen verbooden (*r*): waarna zy zig, met de Hoogduitsche Jooden, vereenigd hebben. De

(*n*) Resol. van den Oud-Raad van Burgein. 26 Aug. 1633. f. 99.

(*o*) Resol. Vroedsch. N. 19. 11 Juny 1648. f. 88.

(*p*) Handv. bl. 475.

(*q*) Chron. van Medenbl. bl. 223.

(*r*) Keurb. P. f. 72 verso.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 133

De *SYNAGOGE der PORTUGEESE* JOODSche *Jooden* is een deftig en aanzienlyk ge- SYNAGO-
 bouw. Men treedt, door eene ruime poort, GEN.
 in eenen Voorhof, die, aan drie zyden, be- Beschry-
 zet is met wooningen, waarin Schoolen ge- ving van
 houden worden, in welken, de jeugd, in de de SYNA-
 Hebreeuwfche taale, en in de Wet, onder- GOGHE der
 weezen wordt. Ook is hier een vertrek, PORTU-
 alwaar de Opper-Rabbi en de Onder-Rab- GEESCHE
 bynen zig, dagelyks, oefenen in de Wet en in Jooden.
 de Talmud; en een ander, daar de Parnassim,
 weekelyks, vergaderen. In den Voorhof, is
 eene galery, die op twaalf pilaaren rust, en
 waaronder een groote waterbak, met ver-
 fcheiden koperen kraanen, staat. De Jooden
 wasschen hier de handen, eer zy 't gebouw
 der Synagoge zelf intreeden. Dit gebouw
 is vierkant en hoog, en heeft een plat dak,
 omringd van eene fraaije Balustrade. De voor-
 gevel heeft veertien, de agtergevel twaalf
 groote lichten, behalven een rond licht in ie-
 der, in 't midden der Balustrade. De ingang
 naar 't gebouw, in 't westen, is eene hooge,
 aanzienlyke poort, die op gemetselde ko-
 lommen rust. Behalve deezen, zyn 'er nog
 twee ingangen, die, door de vrouwen, ge-
 bruikt worden. 't Gewelf van 't gebouw rust
 op vier hooge en zwaare hardsteen kolom-
 men. Even binnen den grooten ingang, staat
 een verheven Voorlezers-gestoelte, op
 welks vier hoeken, vier zwaare koperen Kan-
 delaars geplaatst zyn. Voor dit gestoelte, be-
 neden, is de stoel van den *Chacham* of Op-
 per-Rabbi, en ter wederzyde, zyn de zit-

PORTUGEEESCHE JOODEN SYNAGOGUE.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

plaatsen der Godgeleerden. De dienende *Parnaassim* of Ouderlingen zitten, wat verder af, noordwaards, of ter linkerzyde, in een afgezonderd gestolte Voorts, zyn zyn, door de gantsche Kerke, verscheiden ryen van zitbanken voor de mansperfoonen; beneden, voorzien met geflooten kasjes, waarin de Kerkboeken en Bidkleeden bewaard worden. Ter wederzyde, bovendeze zitplaatsen, zyn twee galeryen voor de vrouwen. Zy rusten, ieder, op zes hardsteenen Pilaaren, en zyn, van vooren, met digt traliwerk, afgeschut; zo dat men, van beneden, bezwaarlyk, op de galeryen zien kan. In 't midden der Kerke, hangen vier groote koperen kroonen, waarop, by avond, kaarsen ontfteken worden. Doch, aan eene der kroonen, hangt eene glazen Lamp, die altoos brandende gehouden, en daarom *eeuwigduurend licht* genaamd wordt. Tusschen de groote pilaaren, hangen nog vier kroonen, die zo groot niet zyn als de gemelden, en onder ieder galery, zeven kleine kroontjes. Het oostelyk gedeelte der Synagoge is afgeschooten met een hek van glad Sakkerdaanen hout, binnen welk hek, eene verheeven plaats is, waarin de Priesters, op den Sabbath en op de andere Feestdagen, na dat zy, vooraf, door de Leviten, gewasschen zyn, den dienst, ontschoeid, verrigten. Op het hek staan agttien zwaare koperen Kandelaars. Een Sakkerdaanen-houten kas, die fraai gemaakt, en in vyf kassen verdeeld is, waarin de Boeken van

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 135

van Mozes, net beschreeven, en in rollen ^{JOODSCHE} opgerold, benevens andere Kerkfieraaden, ^{SYNAGO-} bewaard worden, staat tegen den agterge- ^{GEN.} vel van 't gebouw, en wordt niet dan op den Sabbath; op de Feestdagen; des Maandags en des Donderdags, en, by andere plegtige gelegenheden, geopend.

De grootste en oudste der tegenwoordi- ^{Beschry-} ge ^{SYNAGOGEN} *van de HOOGDUIT-* ^{ving van} ^{de SYNA-} ^{GOGEN} ^{derHOOG-} ^{DUITSCH-} ^{JOODEN.} ^{de} ^{SYNA-} ^{GOGEN} ^{derHOOG-} ^{DUITSCH-} ^{JOODEN.} ^{de} ^{SYNA-} ^{GOGEN} ^{derHOOG-} ^{DUITSCH-} ^{JOODEN.} is kleiner, en op verre na zo aanzienlyk niet, als die der Portugeeschen. Zy heeft, nogtans, byna dezelfde gedaante, van buiten en van binnen. 't Gewelf rust ook op vier hardsteen kolommen. Omtrent in 't midden, staat eene vierkante Leesplaats, en, in 't oosten, eene sierlyke kas, daar de Boeken van Mozes en andere Kerkfieraaden bewaard worden. Voorts, is 'er, ter wederzyde, eene galery voor de vrouwen. Doch alzo deeze Synagoge haast te klein viel, hebben de Hoogduitsche Jooden, in 't jaar 1686, nog eene andere gebouwd, boven de Vleeschhal, die nevens de groote Synagoge staat; en in 't jaar 1730, eene derde, agter de groote Synagoge. En deeze laatste is, in 't jaar 1750, merkelyk vergroot, en, geheel van den grond af, opgetimmerd, zo dat zy, tegenwoordig, de eerstgemelde oudste, met welke zy, in gedaante en grootte, vry na overeenkomt, in fraaiheid overtreft. Zy heeft eenen deftigen opgang, en midden op het dak, staat een sierlyke koepel. De galery voor de vrouwen, die verplicht zyn, op haare plaatsen te blijven, zonder dezelve, ter gelegen-

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

genheid van eenige plegtigheid, te mogen verlaaten (s), bestaat drie zyden van 't gebouw. Boven den ingang in 't westen, staat een tafereel, waarop een algemeen Gebed aan Gode, ook voor de Overheid, met gouden letters, in de Nederduitsche taale, geschreeven is. Behalve deeze drie Synagogen, hebben de Hoogduitsche Jooden nog drie of vier kleine of By-Synagogen, zo in de Amstelstraat, als op Vlooienburg, en op Uilenburg, op verscheiden tyden, gebouwd; van welken wy niets byzonders weeten te melden.

Kerkbestier der Jooden, en bezorging der armen onder dezelve.

Het Kerkbestier der Jooden hier ter Stede, en het onderhouden der openbaare Synagogen van beide de Natien en der armen onder dezelve staat, by elke Natie, aan een Collegie van zes *Parnassim* of *Ouderlingen*, en eenen *Penningmeester*, die verplicht zyn, by gewigtige gelegenheden, den raad der afgegaane *Parnassim* en *Penningmeesteren* in te neemen. De wyze, op welke, de *Parnassim*, by beide de Natien, de Kerke-lyke zaaken bestieren, heeft niet zo veel overeenkomst met elkanderen, of zy verdient eenigszins onderscheidenlyk beschreeven te worden. De Portugeesche Jooden hebben de Reglementen op hun Kerkbestier nimmer gemeen gemaakt. Wy konnen het, derhalve, alleenlyk beschryven naar de berigten, die ons desaangaande zyn medege- deeld, en die wy reden hebben om te ver- trouwen, dat, ten minste, in de voornaam- ste opzigten, naauwkeurig en naar waarheid zul-

(s) Zie 't Reglem. van 1737. in de Handv. bl. 492.

zullen zyn. Doch, wat de Hoogduitsche Joodſche Jooden betreft, derzelver Kerkelyke Regle- SYNAGO-
menten zyn, op hun verzoek, door Burge- GEN.
meesteren, goedgekeurd en bekragtigd, en
vervolgens, in de *Stads Registers*, geboekt;
't welk ons in ſtaat geſteld heeft, om daarvan
uitvoeriger berigt te geeven.

De Parnaſſim en Penningmeesters der Por- Colle-
tugeeſche Jooden vergaderen doorgaands gien van
des Zondags 's ogtends; doch die der Hoog- Parnaſſim
duitschen hebben geen en vaſten tyd van en Pen-
byeenkomen; maar vergaderen nogtans, veel- ning-
tyds, des Zondags na den middag, en voorts, meeste-
op laſt van den Parnas-Prefident, en aanzeg- ren.
ging van den Koſter. Zy verbeuren zekere
boete, ten behoeve van de Armen, zo zy, op
den beraamden tyd, buiten wettige verhinde-
ring, niet in de Collegie-kamer verſchynen.
By afwezendheid van één of meer Leden,
worden, by de Hoogduitschen, eerſt de
Penningmeester of Aalmoeffenier der Kran-
ken, en vervolgens, van de drie laaſt af-
gegaane Parnaſſim, by lootinge, één of meer
tot de Byeenkomst, geroepen; of zo dee-
zen daartoe, om wettige redenen, niet be-
voegd waren, zulken, die, voor hen, Par-
naſſim of Penningmeesters geweest zyn, ins-
gelyks, op zekere boete, indien zy, buiten
gewichtig belet, agterblyven. By de Portu-
geeſchen, wordt de Vergadering van Par-
naſſim en Penningmeesteren geagt ſterk ge-
noeg te wezen, wanneer 'er vyf Leden te-
genwoordig zyn. Zo 'er minder verſchynen,
roept men een of meer uit de ouden; doch
niet by lootinge. De Parnas-Prefident doet,

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

by beide de Natien, alleen de voorstellen, in deeze Byeenkomsten, en besluit met de meerderheid. Op zynen last, worden ook eenige afkondigingen van klein belang, gelyk, wanneer 'er iet verlooren is, in de Synagogen der Hoogduitschen, gedaan. Doch zulke afkondigingen vallen, zelden of nooit, voor, by de Portugeeschen: en afkondigingen van gewigt geschieden, by beide de Natien, niet, dan na dat daartoe, by meerderheid van stemmen van Parnassim en Penningmeesteren, beslooten is. Parnassim mogen alle Lidmaaten en *Congreganten*, zynde zulke Jooden, die in de Synagogen gewoon zyn te komen, doch geene Lidmaaten zyn, voor hun Collegie, doen dagvaarden. En die, na de derde dagvaarding, niet verschynen, verbeuren, by de Hoogduitschen tien, en by de Portugeeschen twaalf guldens, voor de Armen. De Parnassim der Hoogduitschen moeten, behalve de groote, ook de By-Synagogen, weekelyks, bywoonen, om op het naarkomen der Kerkgewoonten en Reglementen agt te geven. Doch de President-Parnas, en zulke Parnassim, die zeventig jaaren bereikt hebben, zyn hiervan ontslaagen. Zulke anderen, die 't bywoonen der Synagogen, op zulke dagen als de Boeken van Mozes gelezen worden, verzuimen, verbeuren vyf guldens aan de armen. By de Portugeeschen, die maar ééne openbaare Synagoge hebben, woonen Parnassim en Penningmeester dezelve, doorgaands, by. Doch, op het verzuimen hiervan, is geene boete gesteld.

Par-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 139

Parnassim en Penningmeesteren der Hoog-Joodsche
duitschen onderzoeken tweemaal 's jaars, in SYNAGO-
de maand *Tar*, die omtrent met May, en in GEN.
de maand *Hesvan*, die met November, o-
vereenkomt, den Aalmoes-cedul der Ge-
meente, en regelen der verhooging, ver-
mindering, aan- of ophouding van den
verleenden onderstand aan de behoeftigen.
De Turf-cedul, volgens welken, de uit-
deeling van Turf aan de behoeftigen ge-
schiedt, wordt, eens 's jaars, in de maand
Hesvan, geregeld. Doch by de Portugee-
schen geschiedt het regelen van den Aal-
moes-cedul maar eens in 't jaar, omtrent
Paaschen, voor dat de Penningmeester af-
gaat. In de Vergadering van Parnassim van
beide de Natien, en nergens anders, mag
beslooten worden, tot het doen van eenige
Gemeentelyke kosten en uitdeelingen; en
zulks, by meerderheid van stemmen. Doch
de Penningmeester by de Hoogduitschen
mag, des noods, tot twee gulden tien stu-
ivers toe, aan iemant geeven, zonder Parnas-
sim te kennen; en tot zes guldens toe, alleen
met kennis van den Parnas-President. By de
Portugeeschen, is zulks zo naauw niet bepaald.

De Penningmeester, of Opper-Penning-Pligt der
meester, zo als hem de Hoogduitschen noe-Penning-
men, aan wien 't bewind over de Armen-meeste-
penningen is toevertrouwd, is byzonderlyk ren in 't
verplicht, de Armengelden in te vorderen, byzon-
der, en te boek te brengen, en van dezelve de
vereischte uitdeelingen te doen. By de Por-
tugeeschen, doet hy, eens 's jaars, omtrent
Paaschen, rekening aan Parnassim; doch by
de

JOODSCHR
SYNAGO-
GEN.

de Hoogduitschen, moet hy ten minsten eens ter maand, zyn boek in het Collegie van Parnassim laten onderzoeken, en daarenboven, eens 's jaars, op den derden avond van het Loofhutzen-Feeft, aan het zelfde Collegie, eene algemeene rekening doen, die, door Parnassim goedgekeurd en getekend zynde, ten volgenden dage, door den Koster der groote Synagoge, openlyk, afgelezen wordt. Maar by de Portugeeschen, leeft de Penningmeester zelf zyne rekening in de Synagoge. De Penningmeester der Hoogduitschen, een jaar gediend hebbende, wordt, het volgende jaar, *Penningmeester of Aalmoeftenier der Kranken*, en *assigneert*, ten behoeve der Kranken in 't byzonder, geld, vleesch of hoenders op den Penningmeester. Ook woont hy, na de gewoonlyke aanzegging, de Vergadering van Parnassim en Penningmeester, by, in welke, hy egter geene stem heeft, dan in geval één der Leden afwezig zyn mogt. Doch de Portugeeschen hebben geen Penningmeester der Kranken. De zorg voor dezelve staat aan een byzonder Collegie, waarvan wy, wat laager, gewaagen zullen.

Wyze
van Ver-
kiezing
van Par-
nassim en
Penning-
meester-
ren, on-
der de
Portu-
geesche
Jooden.

Parnassim en Penningmeester der Portugeesche Jooden dienen maar één jaar. Doch om 't half jaar, voor 't Paaschfeest, welk in Maart of April valt, en met Nieuwjaar, welk in September komt, gaan 'er drie Parnassim af, in welker plaatsen, drie anderen verkooren worden. De plaats van den Penningmeester, die op Paaschen afgaat, wordt dan, insgelyks, vervuld. En zie hier, op welk

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 141

welk eene wyze, zulks toegaat: 't Collegie, ^{JOODSCHE}
 eenige dagen voor de afkondiging van nieu- ^{SYNAGO-}
 we Parnassim, vergaderd zynde, doet men ^{GEN.}
 een rood, en zes groene balletjes in eene bos.
 Die 't roode balletje trekt, noemt iemand tot
 Parnas. Waarna men overweegt, of hy
 verkiesbaar zy of niet: waarom trent, by-
 zonderlyk, in aanmerking komt, of hy van
 de aanzienlyksten der Natie zy, en of hy
 iemand uit het dienende Collegie ook te na
 in den bloede besta. Zo hy niet verkiesbaar
 geoordeeld wordt, loot men op nieuws, en
 benoemt een' ander'. Doch indien men
 hem verkiesbaar verklaart, wordt 'er *gebal-*
loteerd, of hy daadelyk verkooren zal zyn,
 waartoe hy, ten minste, vyf stemmen heb-
 ben moet. Zo hy 'er maar vier heeft, wordt
 'er, op nieuws, *geballoteerd*, om te beproe-
 ven, of een der Leden ook van gedagten
 mogt veranderen, en hy daardoor, of met
 vyf stemmen verkooren, of met drie stem-
 men, verworpen mogt worden. En zo men
 over de verkiezing niet eens kan worden,
 na dat de *balloteering*, verscheiden' maalen,
 herhaald is, wordt dezelve opgehouden.
 Doch zo dezelve voltrokken wordt, gaat
 men, op gelyke wyze, over tot de verkie-
 zing van de twee andere Parnassim en van
 den Penningmeester. De verkoorenen wor-
 den, by afkondiging, door den Penning-
 meester, of, in zyn afzyn, door den Par-
 nas-President, na 't eindigen van 't eerste
 gedeelte van den Voormiddags dienst, aan
 de Gemeente bekend gemaakt: waarna de
 af-

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

afgaanden, door den Voorzanger, met een zegenwensch begroet, en de aankomenden, op gelyke wyze, ingezegend worden. De aankomenden, in de Synagoge zynde, worden, door de afgaanden, opgehaald, en naar hunne plaats geleid. Eenige dagen laater, leggen zy, in de Synagoge, den vereifchten eed af, in 't byzyn van den Opper-Rabbi, en van de afgegaane en aangebleeven Parnassim. Zo men 't niet eens heeft konnen worden over de verkiezinge, of zo een of meer verkooren den dienst weigeren te aanvaarden, worden de oude Parnassim en Penningmeester, zynde alle zulken, die ooit tot Parnassim of Penningmeesters verkooren geweest zyn, 't zyze den dienst aanvaard hebben of niet, byeen vergaderd, en uit dezelve, by schikking, te beginnen van den oudsten, de open plaatsen vervuld. De afkondiging hunner verkiezinge geschiedt, op gelyke wyze; doch zy worden, door den President-Parnas, opgehaald. De Parnassim zitten, elk twee maanden, voor, in hun Collegie: en onder de aankomenden altoos eerst, de gene die eerst getrouwd, of, voormaals, de oudste in dienst geweest is.

Wyze
van Ver-
kiezing
van Par-
nassim en
Penning-
meester,
onder de
Hoog-
duitsche
Jooden.

De wyze, op welke Parnassim en Penningmeester, onder de Hoogduitsche Joodfche Natie hier ter Stede, verkooren worden, en de vereifchten in zulken, die verkiefelyk worden geoordeeld, zyn, eerst in 't jaar 1737, en sedert, op eenen vasten voet gebragt. Twee of drie jaaren voor den gemelden tyd, was 'er merkelyk misnoegen ge-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 143

gereezen, tusschen de dienende Parnassim ^{JOODSCHE}
 en eenige Ledemaaten, die derzelver trouw ^{SYNAGO-}
 verdagt hielden. De Parnassim bragten de ^{GEN.}
 zaak voor Burgemeesteren, waar dezelve
 onderzocht, en zy voor vroomen en onbe-
 sproken Luiden erkend werden, by eene
 Publicatie van den negenden Juny des jaars
 1735, die, den volgenden dag, door een'
 Stads Bode, in de Synagoge voorgele-
 zen werdt (t). Ten zelfden tyde, bevalen
 Burgemeesteren, dat de Kerkelyke Regle-
 menten, door de oude en dienende Parnas-
 sim en Penningmeesters, van nieuws, her-
 zien en verbeterd zouden worden, gelyk, fe-
 dert, geschiedde, wordende het verbeterd
 Reglement, uit *honderd en twee* Articulen
 bestaande, aan Burgemeesteren vertoond,
 en, op den twaalfden April des jaars 1737,
 door hen, goedgekeurd en bekragtigd (u).
 Het is, in de jaaren 1747, 1751 en 1752,
 insgelyks, met goedkeuring van Burgemees-
 teren, in eenige opzigten, veranderd en
 vermeerderd (v), in gevolge van het laat-
 ste Lid van het zelve, waarby het verande-
 ren of vermeerderen daarvan, aan de mees-
 te stemmen der oude en dienende Parnassim
 en Penningmeesteren, gelaaten is (w).

De zes Parnassim en de Penningmeester
 der Hoogduitsche Jooden dienen twee jaa-
 ren, en, jaarlyks, op den derden avond van
 het Loofhutten-Feeft, welk ook in de maand
 Sep.

(t) Handv. bl. 478.

(u) Zie Handv. bl. 479 enz.

(v) Vervolg der Handv. bl. 19, 20, 21.

(w) Handv. bl. 494.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

September komt, gaan de drie oudste in dienst zynde Parnassim af: en de Penningmeester wordt, voor nog een jaar, Penningmeester of Aalmoessenier der Kranken. In de plaats der afgaanden, worden, vooraf, op dien zelfden avond, drie Parnassim en een Penningmeester verkooren: 't welk, in deezer voege, toegaat.

De dienende Parnassim en Penningmeester, ten overstaan van alle de oude Parnassim en Penningmeesters, en van den *Chacham* of Opper-Rabbi, in hun Collegie, vergaderd zynde, maaken, by meerderheid van stemmen, eene Nominatie van nieuwe Parnassim en Penningmeester. Vervolgens, nemen zy, uit het Register der Ledemaaten, op alle waardige Perfoonen, die ten minsten op twintig Briefjes tot onderstand der Armen moeten gesteld zyn. Derzelver naamen worden in eene beslooten Bofse gedaan, uit welke de Parnas-President vyf en twintig perfoonen trekt, die elkanderen niet te na in den bloede bestaan: en uit deezen vyf en twintig, trekt de Opper-Rabbi zeven, die terstond, door de Kofsters, worden gehaald, en naar de Collegie-kamer geleid, alwaar deeze zeven Perfoonen, uit de eerstgemelde Nominatie, ieder drie bevoegde Perfoonen, om als Parnassim, en een, om als Penningmeester te dienen, verkiezen. Doch die zig zelven verkiest verbeurt vyf en zeventig guldens, en wordt niet verkooren geagt, al hadt hy schoon de meeste stemmen. Elk hunner geeft de naamen zyner verkoorenen, op een briefje geschreeven, in het

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 145

het Collegie der Parnassim, aan den Chacham, ^{JOODSCHE}
 die dezelve in eene beslooten bosse werpt ^{SYNAGO-}
 en daar wederom uittrekt; waarna zy, die, ^{GEN.}
 by dezelve, blyken, de meeste stemmen te
 hebben, geagt worden tot nieuwe Parnassim
 en Penningmeester verkooren te zyn. Zo
 twee verkoorenen even veel stemmen heb-
 ben, wordt, tusschen dezelve, door den
 Chacham geloot. De President bewaart de
 stemmen, tot dat de verkoorenen, die, ter-
 stond, door de Kofsters, kennis van hunne
 verkiezing krygen, de bediening aanvaard
 hebben: en zo dra zulks geschied is, en de
 verkoorenen in 't Collegie geleid zyn, wordt
 'er, tusschen de zes dan dienende Parnassim,
 geloot om de beurten van het Presidentschap,
 zynde hy, wiens naam het eerst uit de bos-
 se komt, de eerste twee maanden, President,
 en de anderen, vervolgens. Doch zo één of
 meer verkoorenen den dienst weigeren te
 aanvaarden, en 'er, op de Nominatie der
 zeven Kiezeren, geen meer bekwaame Per-
 soonen gevonden worden; doen zy eene
 nieuwe keuze uit de eerstgemelde Nomina-
 tie van Parnassim en Penningmeester. De
 aankomende Parnassim en Penningmeester
 belooven, by eede, aan handen van den
 Chacham, dat zy den dienst getrouwelyk zul-
 len waarneemen. De afgaande Parnassim en
 Penningmeester moeten, by beide de Natien,
 twee jaaren stil gezeten hebben, eer zy we-
 derom verkieslyk zyn. Doch by de Portu-
 geeschen wordt zulks, niet zo stiptelyk, ag-
 tervolgd. Niemand wordt, by de Hoogduit-
 VIII. STUK. K schen,

JOOFSCHE
SYNAGO-
GEN.

schen, tot Parnas verkooren, dan die eerst, twee jaaren, Opper-Penningmeester geweest is; oude Parnassim uitgezonderd. En niemant is verkieslyk tot Opper - Penningmeester, dan die twee en dertig jaaren bereikt heeft. Doch op het een en het ander wordt, by de Portugeeschen, zo naauw niet gezien. Parnassim en Penningmeester der Hoogduitschen moeten ten minste staan op vyftig briefjes, tot onderstand der armen. Doch de Portugeeschen hebben zulke briefjes niet. Men verkieft, onder dezelve, egter altoos van de vermogendsten der Gemeente tot deeze diensten, en onder beide de Natien, geene Perfoonen, die geduuriglyk buiten 's Lands zyn; noch zulken, die boedelafftand gedaan hebben, of met hunne Schuldeischers, voor minder dan 't beloop der schuld, verdraagen zyn: ook zulken niet, die hun armengeld niet ten volle betaald hebben: en eindelyk, ook geene twee volle Neeven, veel min nadere bloedverwanten, zelfs niet, wanneer des eenen Huisvrouw volle Nigt van den anderen is; doch wanneer de Huisvrouwen van twee verkoorenen alleenlyk volle Nigten zyn, mogen de mannen wel te gelyk dienen. Men plagt ook, om tot Parnas of Penningmeester onder de Hoogduitschen te kunnen verkooren worden, noodzaakelyk, eene zitplaats in de groote Synagoge, op zynen naam en *folium*, te moeten hebben. Doch men bevondt, dat sommigen, geen behaagen hebbende in het waarneemen deezer diensten, nalieten, eene plaats

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 147

plaats op hunnen naam te doen stellen; waar- JOODSCHE
om dit vereischte, in 't jaar 1751, met op- SYNAGO-
zigt op het Penningmeesterschap, te niet GEN.
gedaan is (*). Een verkooren Parnas of
Penningmeester onder de Hoogduitschen,
weigerende den dienst te aanvaarden, of
dien, binnens tyds, verlaatende, verbeu-
ren, de eerste drie honderd, en de tweede
vier honderd guldens, ten behoeve der ar-
men: en zyn de laatsten niet verkieslyk tot
Parnas, dan zes jaaren na dat zy deeze boete
betaald hebben. By de Portugeeschen, ver-
beuren beide de Parnassim en Penningmees-
ters vier honderd guldens, zo zy weigeren
den dienst te aanvaarden, en zwaarder boe-
te, zo zy dien, binnens tyds, verlaten. De
verkoorenen tot Penningmeesters der By-
Synagogen onder de Hoogduitschen betaa-
len, in geval van weigering of verlaating
van den dienst, eene boete van honderd gul-
dens.

Vier dagen na 't verkiezen van nieuwe Andere
Parnassim en Penningmeester, by de Hoog- Kerkely-
duitschen, dat is, op den zevenden avond ke Amp-
van 't Loofhutten-Feeft, stellen de dienen- ten en
de Parnassim en Penningmeesters twee waar- Diensten,
dige Persoonen aan, tot de opdragt der zit-
plaatsen in de groote Synagoge, beide voor
mannen en vrouwen. Zy mogen nogtans
geene Plaatsen overdraagen, dan met kennis
en schriftelyken last van den Parnas-Presi-
dent. Ten zelfden tyde, worden ook, uit
de afgegaane Parnassim en Penningmeester,

twee

(*) Vervolg der Handv. bl. 20.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

twee Ontvangers der restanten van 't verschuldigde Armengeld aangesteld; zonder 't voldoen van welken, niemand een Besnydenis- of Trouwfeest plegtiglyk viëren, of voor de Boeken van Mozes verschynen mag. Deeze twee Ontvangers dienen ook als *Kerkmeesters*, en draagen zorg voor het onderhoud der Synagogen, en der gebouwen, daartoe behoorende, mogende niemand, buiten hun opzicht, iet het allerminste aan de Gemeentelyke gebouwen veranderen, op de verbeurte van tien Ryksdaalders voor de Armen. Voorts, worden, op den zelfden zevenden avond van het Loofhutten-Feast, twee *Bruidegoms der Wet* gekooren: de oudste van welken het laatste gedeelte der Wet leeft, waarmede de jaarlyksche Leezingen beslooten worden: waarna de andere, de volgende reize, wederom, met het eerste gedeelte, aanvangt. Nog stelt men twee Geleerden, tot het opzicht over de Schoolen der arme Leerlingen: twee anderen, tot den Ontvangst van de giften voor de arme kranken; tot opbouw en herstelling van Synagogen en Kerkhoven, en tot het verhuuren der zitplaatsen in de groote Synagoge, die de armen toebehooren: en nog twee, tot Ontvangst der giften, ten behoeve der armen van Jeruzalem, die in de groote Synagoge geschieden; en van den zogenaamden *Sikkel*, die, voormaals, tot onderhoud des Tempels, werdt opgebracht; doch nu, eens 's jaars, voor 't ingaan van den Vastenavond, in de Vergaderkamer der

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 149

der Parnassim, ten dienste der Synagogen, ge-JOODSCHE
 offerd wordt. In ieder der twee andere Sy-SYNAGO-
 nagogen, worden ook twee Perfoonen ge-GEN.
 steld, tot den Ontvangst der giften, die al-
 daar geschieden; doch tot den Ontvangst
 der giften ten behoeve der armen van Je-
 ruzalem wordt aldaar een byzonder Persoon
 gesteld. Die een deezer mindere diensten
 weigert te aanvaarden, of na de aanvaarding
 verlaat, verbeurt vyf en twintig guldens.
 Alle de Onder-Penningmeesters moeten boek
 houden van 't gene zy ontvangen: en van
 alles, eens 's jaars, uiterlyk in de maand
 December, aan Parnassim en Penningmees-
 ter rekening doen. By de Portugeefchen,
 waar het armengeld gereeder opgebracht, of
 niet zo scherp ingevorderd wordt, komen
 verscheiden' van deeze diensten niet te pas-
 se. Ook hebben zy geene byzondere Kerk-
 meesters, staande het onderhoud der Syna-
 goge, onmiddelyk, aan Parnassim en Pen-
 ningmeester. Nogtans, verkiest dit Colle-
 gie, op Nieuwjaarsdag, zynde den eersten
 der maand *Tisri*, die in September komt,
 ook twee Bruidegoms der Wet, en op Paa-
 schen, een' Parnas van 't Heilige Land; een'
 ten behoeve der Joodsche slaaven, onder
 de Mooren en Turken; een', die opzigt
 heeft op het Kerkhof te Ouderkerk, en een',
 die zorg draagt voor de kleeding der be-
 hoeftige Studenten van de Natie. De Sikkels
 wordt aan de Synagoge betaald.

De *Chacham* of *Opper-Rabbi*, van wien *Chacham*
 wy, reeds in 't voorbygaan, gewaagd heb- of *Opper-*
 ben, *Rabbi*.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

ben, wordt, by de Portugeefchen, door Parnassim en Penningmeester, aangesteld; doch by de Hoogduitschen, binnen zes maanden na dat de Plaats opengevallen is, uit eene Nominatie van ten minste drie, en ten hoogste vyf openbaare hooggeleerde Perfoonen, gemaakt by de dienende en afgegaane Parnassim en Penningmeester, gekooren, door alle hooggeleerde Ledemaaten; en alle andere Ledemaaten, die veertig of meer Briefjes, ten behoeve der armen, opbrengen, wordende zyne wedde, door de dienende en afgegaane Parnassim en Penningmeesteren, geregeld. Hy heeft, onder de Hoogduitschen, byzonderlyk het opzigt over Godsdienstige zaaken: hy zit voor in 't Collegie der Godgeleerden: hy houdt het oog op de Leermeefters en Leerlingen der Gemeente, en onderzoekt de eerften, 't zy Ledemaaten of vreemden, eer hun het onderwys der Jeugd wordt aanvertrouwd. Vreemde Leermeefters mogen zig, niet langer dan drie jaaren, van hunne afwezende Huisvrouwen onthouden. Doch by de Portugeefchen, daar de Parnassim meer gezags over den Opper-Rabbi aan zig gehouden hebben, dan by de Hoogduitschen, heeft hy bepaaldelyk over Kerkelyke of Godsdienstige zaaken opzigt, en zit ook voor in 't Collegie der Godgeleerden, die door de Parnassim gesteld worden. Alle burgerlyk bewind, welk den Jooden toegelaaten is te oefenen, staat hier aan Parnassim. De Opper-Rabbi draagt, by de Hoogduitschen, met bewilliging van Parnassim

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 151

sim en Penningmeesteren , aan geoefende ^{JOODSCHE} Perfoonen , den titel op van *Geleerd* en *Hoog-* ^{SYNAGO-} *geleerd* : welke titels by hunne naamen ge- ^{GEN.} voegd worden , wanneer zy worden opgeroe- pen om voor de Boeken van Mozes te ver- schynen , en by andere gelegenheden. Wy- ders , geeft hy ook , by de Hoogduitschen , na gedaan onderzoek , en met bewilliging van Parnassim en Penningmeesteren , ver- lof tot het drukken van Gebedeboeken en anderen , waarby eenige nieuwe uitlegging gevoegd is. Doch by de Portugeefchen , wordt het verlof tot het drukken van allerlei Boc- ken , zonder onderscheid , alleen door het Collegie van Parnassim gegeven , schoon zy , vooraf , door den Chacham , moeten worden goedgekeurd. Hy doet ook openbaare Leer- redenen : 't welk aan geene vreemden , dan die ook Opperste Rabbynen zyn , toege- laaten wordt ; en zelfs aan deezen niet , op Sabbath 's morgens. By de Portugeefchen wordt 'er egter , door Parnassim , dikwils , verlof toe gegeven. Hy geeft , wyders , by de Hoogduitschen , met kennis van den Par- nas-President , verlof tot trouwen ; neemt , nevens zyne twee *Assessoren* of Onder-Rab- bynen , getuigenissen af in Kerkelyke zaa- ken , en staat ook , met gelyke kennis , over 't verleenen van Scheidbrieven. Alle an- dere Kerkelyke geschillen worden zelfs , voor den Chacham en zyne Assessoren , afgedaan , welker Vergadering , hierom , het *Huis des Geregts* genaamd wordt. Hy veroorloft het verkoopen van ingebragten Jooden - Wyn en Kaas , en geniet , voor 't verleenen van

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

elken Verlof-cedul; zo veel, als hem, door Parnassim en Penningmeesteren, toegelegd is. Hy draagt zorg, dat niemand *Thephilin* of Gebedriemen, noch *Mesufotb* of Gedenkcéduls koope, verkoope of gebruike, dan die door bekwaame Schryvers, Ledemaaten der Gemeente, bereid en geschreeven zyn. Hy mag niemant voor zig dagvaarden, noch onder eenig verband leggen, dan met kennis en bewilliging van Parnassim en Penningmeester, die verplicht zyn, hem, met naame by de Hoogduitschen, in zyn wettig aanzien, te handhaaven.

Affesso-
ren van
den Cha-
cham,
Kosters,
Schry-
vers,
Boekhou-
ders enz.

De *Onder - Rabbynen* of *Affessoren* van den *Chacham*, de Kosters, Schryvers, Boekhouders, Doctoren, Apothekers en andere Bedienden der Gemeente worden, door Parnassim en Penningmeesteren, aangenomen; alleenlyk stemmen Penningmeesteren van de Hal, onder de Hoogduitschen, nevens hen, tot aanneeminge der Bedienden van de Hal, als Beestenshyders, Beenhouwers, en anderen. Doch niemant wordt, by de Hoogduitschen, tot eenige Kerkelyke bedieninge of tot bedieninge der Halle toegelaaten, dan die zes jaaren Ledemaat geweest is, behalve dat, tot Opper-Rabbi en Opper-Voorzanger, alle bekwaame Perfoonen verkooren kunnen worden, al zynze zelfs geene Ledemaaten. En by de Portugeeschen, wordt het Lidmaatschap, ook tot de andere Gemeentelyke diensten, niet zo byzonderlyk vereischt. Die eenige aalmoes, 't zy by ziekte, of tot Paaschbrood, of in eenige andere gelegenheid, van de

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 153

de Kerk genooten heeft, wordt tot geener- ^{JOODSCHE}
lei Kerkelyk bestier toegelaaten, dan na dat ^{SYNAGO-}
hy 't genootene aan de Kerk te rug gege- ^{GEN.}
ven heeft.

De *Voorzangers*, gelykze genoemd wor- ^{Voorzan-}
den, of liever *Voorleezers* en *Voorbidders*, ^{gers.}
droegen, van ouds, en nog tegenwoordig, den
naam van *Afgezanten der Gemeente*, om dat
zy, uit den naam der Gemeente, tot God
spreeken. Zy worden, hierom, ook door
de Gemeente verkooren. By de Portugee-
schen, daar 'er twee zyn, geschiedt zulks, in
deezzer voege. Elk, die naar een opengeval-
len Voorzangers-plaats staat, vervoegt zig,
na dat, daartoe, eene afkondiging geschied
is, aan 't Collegie van Parnassim met een
verzoekschrift. Men onderzoekt vervolgens
naar hun gedrag: en na dat het zelve onbe-
rispelyk gevonden is, wordt hun elk eene
week gesteld, om in de Synagoge de Wet te
leezen en 't gebed te doen. Vervolgens be-
roept men de Ledemaaten in de Vergader-
kamer der Parnassim, alwaar elk van hun
eene Lyst van de naamen der zulken, die naar
de Voorzangers-plaats staan, en hunne gaa-
ven hebben laten hooren, ter hand gesteld
wordt. Elk begeeft zig met zyne Lyst naar
een' hoek van 't vertrek, en scheurt 'er den
naam uit van hem dien hy verkiest, het ove-
rig gedeelte der Lyste verscheurende en weg-
werpende. De naamen der verkoorenen wor-
den toegerold in eene bos gedaan, die des
nademiddags in 't byzyn van den Opper-Rab-
bi en Parnassim geopend wordt. Die de mees-

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

te stemmen heeft wordt voor verkooren ge-
agt. De Koster maakt hem zyne verkiezing
bekend, en brengt hem voor Parnassim, die
hem terstond in de Synagoge en naar 't
Voorleezers gestoelte geleiden.

De Voorzangers onder de Hoogduitschen
zyn verplicht, beurtelings, op den Sabbath en
op de andere Heilige dagen, in alle de open-
baare Synagogen, te leezen. Doch op de
drie laatsten der zes Verzoendagen, voor
en na Nieuwjaar, leezen, volgens een oud
gebruik, eenige Ledemaaten, schoon niet
dan met bewilliging van den Parnas-Presi-
dent. Ook laten de Parnassim het Namid-
dags-gebed, 's daags voor 't opkomen der
nieuwe Maane, door iemand anders, leezen.
Doch, by de Portugeeschen, heeft, hier-
omtrent, eene andere gewoonte plaats. De
Voorzangers by de Hoogduitschen, hunne
beurt verzuimende, verbeuren merkelyke
boeten, ten behoeve van de armen. Zy
mogen niet dan op last van de tegenwoordig
zynde Parnassim, 't zy van den Parnas-Presi-
dent, in de groote Synagoge, of, in zy-
ne afwezendheid, van eenen der anderen,
of van de Penningmeesteren, beginnen te
leezen. De Voorzangers moeten, 's daags
voor den Sabbath of Feestdag, op welken
zy leezen moeten, nevens den Schryver der
Gemeente, de Boeken van Mozes, in wel-
ken, zy zullen leezen, onderzoeken, en des
noods verbeteren: en zy verbeuren drie gul-
dens, zo dikwils als 'er, naderhand, eene
schryffteel in gevonden wordt. Niemand mag,
by

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 155

by de Hoogduitschen , in de Synagogen, ^{JOODSCHE} overluid beginnen te bidden , dan na dat ^{SYNAGO-} de Voorzanger aangeheeven heeft: en die ^{GEN.} eenige stoornis of opschudding onder 't Gebed veroorzaaken , verbeuren telkens zes Ryksdaalders. By de Portugeeschen , heeft elk vryheid om , voor dat het Gemeentelyk gebed gedaan wordt , een' Psalm of Lofzang overluid op te zeggen ; doch men moet ophouden , zo dra de Voorleezer eenen aanvang gemaakt heeft. De Verdragen en Overeenkomsten , Huwelyksche of Kerkelyke zaaken betreffende , moeten , by de Hoogduitschen , allen , door twee Gecommitteerden der Kerke , bekrachtigd worden: waartoe de Opper-Voorzangers en Opper-Kosters , byzonderlyk , bevoegd verklaard zyn. By de Portugeeschen , geschiedt zulks door den Chacham of zyne Assessoren.

Men plagt , hier , zo wel als elders , niet alleen onder de Portugeesche ; maar ook onder de Hoogduitsche Jooden , by verscheiden' gelegenheden van Vreugdefeesten , Trouwen , Besnyden enz. geweldige kosten te doen , die , onder de Hoogduitschen , reeds in 't jaar 1737 , merkelyk , en in 't jaar 1747 , nog meer besnoeid zyn (y). De Huwelyken worden , in ééne der Synagogen , plegtiglyk , ingezegend ; doch zulken alleen , die , volgens de Politike Ordonnantie , ten ware men van dezelve by 's Lands Staaten ontslag bekomen hadt , geslooten (z) , en op 't

Orde op
het Trou-
wen , Be-
snyden
en Be-
graaven.

(y) Handv. bl. 485, 492. Vervolg bl. 19, 20.

(z) Vervolg der Handv. bl. 19.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

't Stadhuis bevestigd zyn. Voor het schryven der Trouwbeloften en Huwelyks-Voorwaarden, 't welk, door den Schryver der Gemeente, geschiedt, wordt zeker Loon gegeven, 't welk by de Portugeefchen onbepaald gelaaten; doch by de Hoogduitschen bepaald is. De ondertrouwd en betaalen, onder de Hoogduitschen, ook drie ten honderd van het aan te brengen Huwelyksgoed, ten behoeve van de armen, indien zy geene Ledemaaten of kinderen van Ledemaaten zyn. De Chacham geniet, voor 't inzegenen van 't Huwelyk, een ten honderd van 't Huwelyksgoed, indien het duizend guldens of minder belooft; doch zo 't meer dan duizend guldens bedraage, van de eerste duizend guldens één, en van de overige een vierde ten honderd. Maar van zulken, die vyfhonderd guldens of minder gegoed zyn, is hem een halve Ryksdaalder toegelegd. Doch by de Portugeefchen is dit alles niet zo naauw bepaald, en de gift voor de armen, aan de byzondere schikkingen van 't Collegie van Parnassim, overgelaaten. Aan den Chacham, wordt een vrywillig geschenk gedaan. Voorts, loopen 'er nog eenige andere kosten op het trouwen, byzonderlyk voor den Bruidegom, die, voor de Hoogduitschen, in het Reglement van den jaare 1737, worden opgegeven. Aan een behoeftig Lidmaat, wordt, by zyn trouwen, door Parnassim en Penningmeesteren der Hoogduitschen, drie Ryksdaalders geschonken, of meer, zo hy een geleerd persoon is; doch niets, indien hy een onwaardig Huwelyk aangaat. Zulken,
die

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 157

die gehouden worden, uit Aärons ſtam afkomſtig te zyn, en daarom als Prieſters worden aangemerkt, mogen geene voor hun ongeoorlofde huwelyken aangaan; of, zo zy het doen, worden zy, noch hunne kinderen, nimmer, voor Ledemaaten of Prieſters erkend. Huwelyken, met beſlaapen Dogters aangegaan, worden niet openbaarlyk in de Synagoge, noch met het verſchynen voor de Boeken van Mozes en andere plegtigheden; maar alleenlyk in ſtilte, door iemand, dien de Opper-Rabbi daartoe benoemd heeft, ingezegend. Zulke getrouwden, noch het kind of de kinderen, voor het Huwelyk, in onegt geteeld, konnen nooit Lidmaat worden, ten ware Parnasſim zulks, om goede redenen, raadzaam oordeelden; doch in zulk een geval, niet dan onder beding, dat zy vyfhonderd guldens, of zo veel meer, als de Parnasſim redelyk oordeelen, ten behoeve der armen, opbrengen: wanneer, niet alleen zy, maar ook hun eigen onegt kind of kinderen, in tyd en wyle, Lidmaat konnen worden. De getrouwden, van welken wy ſpreken, konnen egter nimmer Parnasſim of Penningmeester worden. Ook mogen zy, noch de onegte kinderen, nimmer, op Nieuwjaar en grooten Verzoendag, voor de Boeken van Mozes, geroepen worden; noch anderen, zonder onderscheid van dag of dagen, voor dezelve, doen roepen. Wy behoeven niet te zeggen, dat zulke getrouwden, zo zy, voor hun Huwelyk, Lidmaat geweest zyn, hun Lidmaatschap, terſtond, verliezen. Eg-

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

te Kinderen worden, by de Hoogduitschen, besneden, in de Synagoge, daar de Vader, de Peeter, of de Besnyder eene vaste Plaats heeft. En zo zy 'er geen van allen eene hebben, in de groote Synagoge. Doch onegte kinderen mogen, in geene Synagoge, besneden worden, op de verbeurte van tien Ryksdaalders. Onder de Portugeeschen, geschieden nimmer besnydenissen in de Synagoge; maar altoos in byzondere huizen. Het uitspreken van den Kerkelyken zegen, ter gelegenheid van iemants ziekte, en de inleiding van eenen rouwdraagende geschiedt, by de Hoogduitschen, in de Synagoge, daar hy, die den zegen verzoekt, en de rouwdraagende vaste Plaatsen hebben, of anders, in eene der By-Synagogen. Een Lidmaat, Bywooner, of vreemdeling onder de Hoogduitschen overlydende, moeten zyne erfgenaamen, of zo hy zyne huisvrouw of kind verliest, moet hy zelf aan de Kerk voldoen, 't gene hy nog aan dezelve schuldig is, of het Lyk wordt, zonder eenige plegtigheid, of eerbewys, ter aarde besteld. Nogtans wordt, om dit te voorkomen, door Parnassim, toegelaaten, afkoop van armenschuld te doen. Doch by de Portugeeschen, daar 't armengeld zo scherp niet ingevorderd wordt, kan men, noch by 't begraaven, noch by andere gelegenheden, niet of bezwaarlyk merken, dat iemant armengeld schuldig gebleeven is.

Voor-
naamste
inkom-
sten, ten

De Armen der Joodsche Natie hier ter Stede worden onderhouden, ten deele uit de inkomsten van eenige goederen, die, van tyd

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 159

tyd tot tyd, aan dezelveu gemaakt, of door Joodsche Parnassim en Penningmeesteren gekogt of SYNAGOGEN. 240 verkreegen zyn; ten deele en voornaamlyk, GEN. 240 uit het armengeld, welk allen, die eenig ver- behoeve mogen hebben, verpligt zyn, op te brengen; der Armen. voorts, uit de zitplaatsen in de Synagogen, en inzonderheid uit de inkomsten der Hallen; waarby nog komen de giften en boeten, die, by verscheiden' gelegenheden, gedaan en opgelegd worden. Het armengeld, welk, Armen- inzonderheid by de Hoogduitschen, jaar- geld. lyks, voor het ingaan van het Paaschfeest, en by de Portugeeschen, voor den grooten Verzoendag, moet betaald worden, wordt, in deezer voege, geregeld. Parnassim en Penningmeester der Portugeeschen stellen alle Ledemaaten en Congreganten op een jaarlyksch armengeld, welk, naar tyds gelegenheid, verhoogd of verlaagd wordt; doch niet minder dan twee, en niet meerder dan tweehonderd guldens belooft. Doch Parnassim en Penningmeesteren der Hoogduitschen maaken, alle vier jaaren, eerst eene begroo- ting der somme van elk Armenbriefje, waar- na zy, de Penningmeester of Aalmoessenier der Kranken, en nog zeven waardige Per- soonen, die elkanderen niet te na in den bloede moeten bestaan, elk, die tot de Gemeente behoort, by meerderheid van stem- men, stellen op een zeker getal van Brief- jes. Twee van de gemelde zeven Perfoo- nen moeten zelveu ieder op honderd; twee anderen, ten minsten op zestig, doch onder de honderd; en de drie overigen, ten mins- ten

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

ten op dertig, doch onder de zestig Briefjes gesteld zyn. 't Staat aan Parnassim en Penningmeesteren, naar gelegenheid van zaaken, het Armengeld tweemaal in 't jaar te doen betaalen. Voorts, stellen zy de Ledemaaten en Bywooners ook op een jaargeld, tot voldoening der groote Waschaarsen, die op den grooten Verzoendag, en der Ceder-Appelen, die op het Loofhutten-Feeft, in de Synagogen, gebruikt worden. Doch by de Portugeeschen, wordt, hiertoe, jaarlyks tien dagen, van Nieuwjaar tot den grooten Verzoendag, eene Kist gesteld in de Synagoge, waarin elk zo veel werpt, als hy geraaden vindt. Die, onder de Hoogduitschen, het Armengeld en de verdere lasten, op welken zy gesteld zyn, niet voldoen, mogen niet alleen, volgens meer dan eene uitdrukkelijke vergunning van Burgemeesteren (a), uit de Synagogen geweerd worden; maar de opgelegde lasten mogen, volgens herhaald verlos van Schepenen, ook by *parate Executie*, worden ingevorderd (b).

Zitplaatsen in de Synagogen.

De zitplaatsen in de Synagogen worden, by de Portugeeschen, door het Collegie van Parnassim, gegeven aan wie zy willen, die 'er egter, zo zy 't goedvinden, en 'er vermogen toe hebben, een geschenk voor doen aan de armen. Doch by de Hoogduitschen, worden zy, of door Parnassim en Penningmeesteren, ten behoeve der armen, of, door de

(a) Handv. bl. 476, 478.

(b) Handv. bl. 476, 477.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 161

de bezitters, openlyk in de Synagogen, of ^{JOODSCHE} onder de hand, aan anderen, verkogt, en ^{SYNAGO-} vervolgens overgedraagen. Doch in 't laat-^{GEN.} ste geval, mag zulks, immers in de groote Synagoge der Hoogduitsche Jooden, niet geschieden, dan na dat het, vooraf, drie-maal, op twee agtereenvolgende Maandagen, en op den tusschen beide komenden Donderdag, door den Koster, uitgeroepen is. De overdragt moet, binnen zes maanden na de derde uitroeping, geschieden, of men is verplicht, op nieuws, drie uitroepingen te laten doen. De onkosten, op het uitroepen, overtekenen en opdraagen der Zitplaatsen loopende, worden, in de meeste gevallen, door kooper en verkooper, elk voor de helft, betaald. Doch zo de koop, om zekere redenen, door den Opper-Rabbi en zyne Assessoren, moet worden bevestigd, draagt de verkooper de kosten, hierop loopende, alleen. Voorts, mogen geene Zitplaatsen verkogt, verruild of verpand worden, dan aan Leden der Gemeente, in gevolge eener uitdrukkelijke vergunninge van myne Heeren van den Geregte van den negen en twintigsten November des jaars 1703 (c).

De inkomsten der Vleeschhallen van elke Vleesch-Natie, buiten welken, niemand, die tot ie-^{hallen.} der der twee Natien behoort, eenigerlei Vleesch, uitgezonderd tongen, koopen mag (d), leveren een voornaam gedeelte uit van 't

(c) Handv. bl. 475.

(d) Zie hier voor, III. Deel, I. Boek, bl. 130.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

Penning-
meesters
der Hal-
le.

't gene tot onderhoud der armen geschikt is. De Halle der Portugeefchen staat onder de bestiering der Parnassim, gelyk wy reeds, in 't voorbygaan, hebben aangemerkt. De Halle der Hoogduitschen staat onder 't bewind van vier *Penningmeesters*, die ten minste zes en dertig jaaren oud moeten zyn, en twee van welken jaarlyks afgaan, in welker plaats, op den zevenden avond van het Loofhutten-Feeft, twee anderen, door Parnassim en Penningmeesteren, gesteld worden. Zy moeten, aan deezē, weekelyks, den staat van de inkomsten der Halle opgeeven, en jaarlyks, voor 't Paaschfeest, hunne groote rekening doen. Volgens eene schikking van Burgemeesteren van den twaalfden April des jaars 1737, zyn de Penningmeesters van de Halle der Hoogduitsche Joodsche Natie verplicht, het geld der Halle in diervoegte te bewaaren, dat de een, zonder de anderen, daartoe, geen' vryen toegang heeft (e). De Beestenfnyders, Beenhouwers en andere Bedienden der Halle staan onder hun onmiddelyk opzicht. De Beenhouwers mogen niemant eenig Vleesch borgen, dan die eene eigen zitplaats, op zyn *Folium*, in de groote Synagoge, heeft. En zo zulk een in gebreke blyft, om deezē of eenige andere armen schuld te voldoen, is zyne zitplaats daarvoor, by *praeferentie* voor alle andere schulden, aanspraakelyk. Doch in de Portugeesche Halle, wordt in 't geheel niet geborgd, of,

(e) Handv. bl. 479.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 163

of, zo 't geschiedt, loopen 'er de Bedienden JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.
alleen 't gevaar van.

Uit het invoeren van Boeken van Mozes; Voor-
deelen
der ar-
men uit
verschei-
den' Ker-
kelyke
diensten,
byzon-
derlyk
uit de
plegtig-
heden,
omtrent
de Boe-
ken van
Mozes.
het leezen in, en verschynen voor dezelve, in de Synagogen, 't welk alles voor eene zonderlinge eer gehouden wordt, trekken de Joodsche armen ook eenig voordeel. Elke Synagoge heeft eenige afschriften der Boeken van Mozes in eigendom. Doch 't staat elk Lid der Gemeente vry, daar by een afschrift te voegen, behoorlyk versierd, en, by de Hoogduitschen, van een gordyn, welk voor de kas, waarin men de Boeken van Mozes bewaard, gehangen wordt, voorzien; wordende hem dan toegelaten, eenige Persoonen, op byzondere dagen, voor de Boeken van Mozes te roepen. Doch die nog armen-geld schuldig zyn, mogen aldaar niet voor de Boeken van Mozes verschynen: ook zulken niet, die Boedel-affand gedaan, of zig, met hunne Schuldeischers, voor minder dan 't beloop der schuld, verdraagen hebben, dan na dat zy, ten behoefte der armen, hebben opgebracht, 't gene Parnassim en Penningmeesteren redelyk hebben geoordeeld. Men brengt de Boeken van Mozes, die iemand aan de Synagoge vereerd heeft, te voorschyn, en leeft 'er in, ter gelegenheid, dat hy, wegens een Bruiloft of Besnydenis van hem of zyne kinderen, voor die Boeken verschynen moet. De plegtige dienst, om anderen voor de Boeken van Mozes te doen komen, *Segan*

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

genaamd, kan, by de Hoogduitschen, ook gekogt worden; doch niet dan door getrouwde Ledemaaten, behalven in de By-Synagogen, daar deeze dienst, door Jongelingen, gekogt kan worden, mids zy dien, door gehuwde Ledemaaten, doen waarneemen. Allen, die hier voor de Boeken van Mozes verschynen, doen zekere gifte aan de Armen. Zy hebben regt om, voor drie perfoonen, met naame, te laten bidden, daar zy den Opper-Rabbi en den Parnas-Prefident mogen doen byvoegen: ook hunne Huisvrouwen, wanneer zy, na 't kraambedde, voor 't eerst, in de Synagoge komen, nevens het jonggebooren kind: en op de Feestdagen, zo veele kranken, kraamvrouwen, reizigers, en kinderen die voor 't eerst in de Synagoge komen, als Parnassim en Penningmeesteren, naar tyds gelegenheid, goedvinden. Doch, onder de Portugeeschen, hebben, omtrent dit alles, eenige byzondere gewoonten plaats. De dienst, *Segan* genaamd, wordt aldaar niet verkogt; maar, door den Prefident-Parnas, begeben: en elk, die voor de Boeken van Mozes verschynt, doet eene gift aan de Armen, naar zyn welgevallen. Men bidt 'er voor byzondere perfoonen, met naame, en ook voor overleedenen. Ook heeft men 'er de gewoonte, om openlyk zekere somme aan de Armen te belooven, op de gezondheid van zyne Huisvrouw, zyne Ouders, zyne Kinderen, of zyne Broeders of Zusters, of goede vrienden, zonder den Chacham

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 165

cham en Parnassim te vergeeten, die dan, Joodsche Synagogen. met naame, of met uitdrukking hunner hoedanigheid, genoemd worden. Wanneer iemants Zoontje, voor 't eerst, in de Synagoge komt, en by 't uithaalen of oprollen der Boeken van Mozes dient, betaalt de Vader ook iets voor de armen. By 't overlyden van iemand, betaalt men, by de Hoogduitschen, om hem in 't Gedenkboek der overleedenen te doen optekenen, insgelyks, iet aan de armen, aan den Schryver en aan den Kostcr. Doch 't zelfde geschiedt, ook by andere gelegenheden, te menigvuldig om allen te worden opgenoemd. De meeste Kerkelyke diensten, de behandeling der Boeken van Mozes, het aansteecken der Lichten, het aanreiken van den Wyn op den Sabbath en op de Feestdagen, en anderen meer, worden, op den laatsten dag van het Loofhutten-Feesf, onder de Hoogduitschen, in 't openbaar, in de Synagoge, opgeveild, en verkogt: doch onder de Portugeeschen, by gelegenheid, gegeven.

In de Joodsche Gemeenten, worden Ledemaaten, en derzelver Voorregten, boven Bywooners en Vreemdelingen. drierlei Personen onderscheiden, Ledemaaten, *Congreganten* of Bywooners, en Vreemdelingen. Een Ledemaats Zoon, trouwende, wordt ook Ledemaat, midsgaders, een Vreemdeling, die met een Ledemaats Dogter trouwt. Zy zyn beide, immers, onder de Hoogduitschen, verplicht, en Vreemdelingen. zig, binnen vier maanden na hun Huwelyk, by Parnassim en Penningmeester, in 't Re-

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

gister der Ledemaaten, te laten optekenen: waarvoor de eerste, aldaar, drie, en de tweede, zes Ryksdaalders betaalt. Zo zy langer dan vier maanden wagten, verbeuren zy tien Ryksdaalders: en zo zy de inteke-ning een jaar verschuiven, zyn zy van hun Lidmaatschap verfteken, en 't kost hun hon-derd Ryksdaalders, zo zy 't op nieuws be-komen willen. Doch indien iemand hunner, kort na zyn huwelyk, buiten 's Lands reizen moet, wordt hem nog zes maanden langer tyd vergund. Wanneer Weduwnaars en Weduwen, vreemdelingen zynde, met Le-demaats Zoonen en Dogters, hertrouwen, worden zy wel Ledemaaten, maar hunne Voorkinderen niet, ten ware zy, voor ier-der derzelven, zo veel betaalden, als Parnas-sim en Penningmeesteren redelyk oordeelen. Een vreemdeling kan zig ook, zonder dat hy trouwt, tot Lidmaat laten aanneemen, mids betaalende, onder de Hoogduitschen, hon-derd Ryksdaalders, of zo veel meer, als Par-nassim en Penningmeesteren vinden te be-hooren. Zo dra iemand Lidmaat wordt, stel-len Parnassim en Penningmeesters, onder de Hoogduitschen, hem op zeker getal van Brief-jes, tot ondersteuning der Armen. By de Por-tugeeschen, wordt hy ook op een jaarlykch armengeld gesteld. Een Lidmaat by de Hoog-duitschen, die buiten 's Lands reizen, en midterwyl zyn Lidmaatschap behouden wil, moet zig, by Parnassim en Penningmeeste-ren, in 't *Register der buitenwoonende Lede-maaten*, laten aantekenen, en jaarlyks twee Ryks-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 167

Ryksdaalders, ten behoeve van de Armen, JOODSCHE
doen betaalen; zynde hy van zyn Lidmaat-^{SYNAGO-}
schap verfteken, zo hy dit vyf jaaren agter-^{GEN.}
een verzuime. De Opper-Rabbi en de Voor-
zangers der groote Synagoge van de Hoog-
duitschen, geene Ledemaaten zynde, wor-
den het, zo dra zy hunnen dienst aanvaar-
den: en 't Lidmaatschap gaat over op de
kinderen, die zy, geduurende hunnen dienst,
voortbrengen. Ledemaaten alleen zyn on-
der de Hoogduitschen bevoegd tot het koo-
pen van plegtige diensten, in de groote Sy-
nagoge, en om voor de Boeken van Mozes
te verschynen. 't Laatste wordt, nogtans,
by hen, ook aan Vreemdelingen, die zig,
voor eenen korten tyd, hier ter Stede, op-
houden, onder zekere bepaalingen, toegela-
ten. Ledemaaten hebben, in 't waarneemen
der plegtige diensten, en in 't verschynen
voor de Boeken van Mozes, altoos rang voor
bloote Bywooners, en voor Vreemdelingen.
De Ledemaaten en *Congreganten*, of By-
wooners, de Wet, in alle haare deelen, pleg-
tigheden en omstandigheden, zo als zy thans
kan onderhouden worden, niet onderhou-
dende, worden, deswege, by de Portugee-
schen, door het Collegie van Parnassim; en
by de Hoogduitschen, door den Opper-Rab-
bi, gebreukt, en tot geenerlei Kerkelyke
diensten toegelaaten, dan na dat zy de op-
gelegde boeten betaald of voldaan hebben.
Indien zy zwaarlyk overtreden, worden zy,
by de eene en de andere Natie, zelfs uit de
Synagoge gebannen. Zo een Lidmaat onder

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

de Hoogduitschen Speelhuizen of Danskamers houdt, of in dezelve, als Speelman of Danser, verkeert, verliest hy zyn Lidmaatschap; wordt nooit tot het waarneemen van eenigen Kerkelyken dienst toegelaaten, en kan geenen Gemeentelyken onderstand bekomen, indien hy, t'eenigen tyde, tot behoefte vervallen mogt.

Byzondere
re Col-
legien,

Tot voorkoming van benadeeling der armen, is het opregten van byzondere Synagogen, Baden of Hallen verboden; onder de Hoogduitsche Jooden, op eene boete van duizend guldens. Zelfs mag niemant, uitgenomen den Opper-Rabbi, by de Hoogduitschen, eenige afzonderlyke Godsdienstige Vergaderingen aanleggen, vooral niet om, in dezelve, uit de Boeken van Mozes te leezen. 't Staat nogtans vry, met bewilliging van Parnassim en Penningmeesteren, zekere Collegien op te regten, mids in dezelve niemant tot Rabbi of Kofter, veel min tot Penningmeester verkooren worde, dan die een Lidmaat der Gemeente is; ten ware de meeste Leden van zulk een Collegie Vreemdelingen waren, in welk geval, de Penningmeester ook een Vreemdeling zyn mag. Zulke geoorlofde Collegien zyn 'er, tegenwoordig, veelen, beide onder de Portugeesche en Hoogduitsche Jooden, hier ter Stede.

Onder de
Portu-
geesche
Jooden.

Men kan deeze Collegien, in *driederlei* foorten, onderscheiden. I. Sommigen zyn enkelyk aangelegd tot onderwyzing en oefening in de Hebreeuwsche taale en in de Wet.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 169

Wet. II. Anderen, tot diergelyke oefening- JOODSCHE
gen, en te gelyk, tot het oefenen van by- SYNAGO-
zondere werken van barmhertigheid. III. En GEN.
wederom anderen, tot het oefenen van wer-
ken van barmhertigheid alleen.

Het voornaamste der Collegien van de *eerste* soort, onder de Portugeefche Jooden, is genaamd *Heshaim* of *Boom des Leevens*, en reeds in 't jaar 1639 opgerecht. Het wordt, sedert veele jaaren, gehouden op de Binnenplaats der Synagoge. En in het zelve, worden zulken, die zig, eerst, in zes ondergeschikte Scholen, of in de voornaamsten derzelven, door aangestelde Leermeefters, in de Hebreeuwsche taale en Godegeleerdheid, hebben laten onderwyzen, en die bekwaam geoordeeld zyn, om tot het Collegie *Heshaim* over te gaan, onder 't opzigt van den *Chacham*, verder in de Wet geoefend. De Leden van dit Collegie, die, als Onder-Rabbynen, of als Proponenten, kunnen worden aangemerkt, genieten eene maandelyksche wedde, uit eene kasse, hiertoe byzonderlyk geschikt. Zy hebben eene beurs of bos opgerecht, *Geneezing der medgezellen* genaamd, in welke, elk Lid, maandelyks, iet legt, en waaruit, in geval van ziekte, een weekgeld aan de kranke Leden uitgekeerd wordt. Het Collegie *Heshaim* staat onder 't opzigt van vier Parnassim en eenen Penningmeester, die jaarlyks allen afgaan. Vooraf, maaken zy, en de Parnassim en Penningmeester der Natie, elk eerst eene afzonderlyke Nominatie van nieuwen, waaruit, by onderlinge schik-

L 5

king,

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

king, de plaatfen der afgaanden vervuld worden. De Penningmeester van *Heshaim* is, altyd, een oud Parnas der Natie. De afkondiging van de aanstelling deezer Regenten geschiedt, op Pinkfterdag. Zy woonen 't onderzoek der Leden van 't Collegie by, van welken, altoos, drie tevens onderzocht worden: een uit welk getal zy verkiezen, om de plaats van een loontrekkend Lid te vervullen. Men heeft nog elf of twaalf diergelyke Collegien onder de Portugeefchen, als, 't *Sieraad der Jongelingen* en het *Huis van Jozef*, beide, in 't jaar 1669, opgeregt; de *wooning der Gerechtigheid*, *Leas Tent*, de *Kroon der oude Mannen*, de *Stem van Jakob* enz. die, hier en daar, in byzondere huizen, gehouden worden. Ook zyn'er, voormaals, eenige anderen geweest, die, door den tyd, te niet geraakt zyn.

De Collegien van de *tweede* foort, onder de Portugeefche Jooden, zyn de volgenden: een, genaamd *Loon der weldaadigheid*, welk, reeds in 't jaar 1639, opgeregt, en geschikt is, om te leezen, en om de Lyken ter aarde te beftellen; een, *Vader der Weezen* geheeten, waartoe, in 't jaar 1761, een huis gekogt is, fttaande op de S. Antonis-Breêftstraat, aan de noordzyde, tuffchen 't Muider-plein en de Markensfteeg, alwaar behoeftige Weesjongens onderweezen en opgevoed worden: een ander, *Onderhoud der Dogteren* genaamd, fttaande in de Zwaanenburgstraat, aan de weftzyde, en in 't jaar 1734 opgeregt, om arme Weesmeisjes te onderwyzen en op te voe-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 171

voeden: een, genaamd de *Wagters op den morgen*, waar men niet alleen leeft, maar ook eenigen onderftand bewyft aan zyne Le- den: nog een, *het dubbeld van de Wet* geheeten, daar men leeft, en brood uitdeelt, en nog een, *Verlustiging des Sabbaths* genaamd, welk niet alleen leeft, maar ook, weekelyks, brood, en olie tot de Sabbaths-Lampen uitdeelt. Men plagt, onder de Portugeefche Jooden, nog verfcheiden' dierge- lyke Collegien te hebben. Doch eenigen der- zelve zyn te niet geraakt, en anderen, met andere Collegien, vereenigd.

Tot de *derde* foort van Collegien, onder de Portugeefche Jooden, behooren 'er vyf, die byzondere foorten van gewaad uitdeelen: als, het Collegie, eertyds de *Helm des Heils*, en nu, de *Sierlyke Kroon* genaamd, welk hoeden en paruiken uitdeelt; de *Mantel der Gerechtigheid*, daar men behoefstigen voorziet van overrokken, *Jassen* genaamd; de *Heilige Linnen rok*, daar men hemden geeft; de *Kroon der Jongelingen*, daar men kouffen; en *Uwe gangen zyn in de Schoenen*, daar men fchoenen uitdeelt. Doch behalve deezen vyf, is 'er nog een, *Hulp der Vrouw- luiden* genaamd, welk kouffen en fchoenen aan behoefstige vrouwluiden bezorgt. Wy- ders, is 'er een Collegie, de *Bruidfchat* ge- naamd, en aangelegd om behoefstige dog- ters uit te huwelyken: en twee anderen, 't *Verbond des Vredes*, om arme Kraamvrou- wen, die van Zoonen, en 't *Regt der Dog- teren*, om zulken, die van Dogters bevallen zyn,

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

zyn, eenigen onderftand te bezorgen, en, in 't eerfte geval, van Peters en Meters, die 't kind, by de Befnydenis, houden, te voorzien. 't Collegie, *Hoop der Verloffinge*, deelt vleefch uit, voor 't Paafch-, en vleefch en brood, voor 't Loofhutten - Feest. 't Collegie, *Schikking van 't hout*, bezorgt brandhout aan behoefstigen; en 't Collegie, *Toe- rigting der Lampen*, olie voor de Machabeërs-Lampen. Het Collegie, *Chebra*, of de *Broederschap*, by uitfteekendheid, genaamd, voorziet de arme kraken van Genees- en Heelmeefters, Artsenyen, en andere noodwendigheden. De afkondiging van de verkiezing der Parnaffim van dit Collegie, die, op gelyke wyze als die van *Heshaim*, verkooren worden, gefchiedt, op den Sabbath, die komt midden in de agt dagen van het Feest der zogenaamde Machabeërs-Lampen, 't welk, doorgaands, in December valt. De Collegien, *Werken van Gods vrugt en Regtvaardigheid der Vrouwen*, die, in 't jaar 1707, en in 't jaar 1734, opgeregt waren; doch, in 't jaar 1758, met elkanderen, vereenigd zyn, bezorgen kranke mannen en vrouwen van waakers of waakfters, beddelakens, hemden enz. Vyf byzondere Collegien zyn 'er, tot verrigting van 't gene, omtrent alle Lyken van de Natie, zonder onderscheid, te doen valt: de *Wagt van 't Huis*, uit jonge fterke mans bestaande, die de Lyken uit het fterfhuis haalen, en op de baar brengen: de *Dienft der Heilige dingen*, bestaande uit honderd en

twin-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 173

twintig perſoonen, onder welken, veelen van ^{JOODSCHE} de aanzienlykſten der Natie zyn, die uit het ^{SYNAGO-} Collegie, *Loon der Weldaadigheid*, hier voor ^{GEN.} (f), vermeld, by lootinge, moeten getrokken worden, en de Lyken van 't ſterfhuis naar de ſchuit draagen: het Collegie, *Weldaadigheid en trouw*, ingeſteld, om de Lyken der mannen te waſſchen, en de graven voor mannen en vrouwen te delven: 't Collegie, *Edel geſteente*, welk zerken verſchaft op de graven van behoeftige overleedenen: en 't Collegie, *'t Is beter te gaan in 't Klaaghuis*, welk de behoeftige naaſtbeſtaanden van een' overleeden', geduurende de zeven treurdagen, waarin zy noch uitgaan, noch werken mogen, van onderſtand bezorgt, en eenige Leden benoemt, om, geduurende dien tyd, het getal der tien mansperſoonen, boven de dertien jaaren, te helpen uitmaaken, welk vereiſcht wordt, tot het doen van Gemeentelyke gebeden in 't ſterfhuis, die dan, door de naaſtbeſtaanden, niet in de Synagoge gedaan kunnen worden. Alle deeze dienſten omtrent de Lyken worden verrigt, zonder dat 'er eenig loon voor begeerd, of genooten wordt. Het draagen van de Lyken uit het ſterfhuis naar de ſchuit in 't byzonder wordt voor zulk een Godvrugtig werk, en voor zulk eene groote eer, gehouden, dat de voornaamſte Jooden zelve zig veel moeite geeven, om in het Collegie, de *Dienſt der Heilige dingen* genaamd, te worden aangenomen. Alleenlyk,

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

lyk, hebben de Parnassim eenige arme vrouws-
personen aangesteld, om de doodkleeden
voor alle Lyken te maaken, en de Lyken
van vrouwen en kleine kinderen te wasschen:
aan deezē wordt, door de vrienden der o-
verleedenen, zo zy eenig vermogen heb-
ben, doorgaands, een vrywillig geschenk
gedaan; doch zy moeten zig te vrede hou-
den, al wordt haar, gelyk by de armen ge-
beurt, niets altoos gegeven.

De Portugeesche Jooden hebben ook een
Oude - Mannen - Huis en een *Oude - Vrouwen -*
Huis, die hier byzonderlyk verdienen ge-
meld te worden. Het eerste, *Steunfel* of
Staf der oude Mannen geheeten, staat op de
eerste Weesper - straat aan de oostzyde, en
is, in 't jaar 1751, gestigt. De naam van
't Godshuis staat, in 't Hebreeuwsch, in den
gevel: in welken men, wat laager, leeft:

*Des Hemels gunst bestraalt, en zegent en
behoedt,*

*Die d'oud bejaarde Liēn staag ondersteunt en
voedt.*

In dit Huis, worden, tegenwoordig [in May
1765.], elf oude mannen, onder 't onmid-
delyk opzigt van een' Binnenvader en Bin-
nenmoeder, onderhouden. Vier Collegien,
als, de *Oprekten van wandel*, in 't jaar 1665
opgereg't, tot ondersteuninge van behoeftige
kranken; twee anderen, met het zelfde oog-
merk, in de jaaren 1673 en 1682, inge-
steld; en nog een, *sterke Tooren en bezoek
der kranken* geheeten, welk bedden plagt uit
te deelen, zyn allen, onlangs, met het Ou-
de-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 175

de - Mannen - Huis, vereenigd. Het *Oude-Joodsche Vrouwen-Huis*, gestigt door den Heer *Moses Abrabanel*, wiens Zoon 'er nog de bestiering over heeft, staat, op de Keizersgraft, aan de zuidzyde, op den hoek van den Binnen-Amstel, en draagt den naam van *Rechobot* of *ruimte*. Ook leeft men de spreuk der Schrift (1), *Nu heeft ons de Heere ruimte gemaakt*, in den gevel. In dit Huis, welk in twaalf wooningen verdeeld is, genieten Weduwen en Dogters, doorgaands bedaagden, vrye woening. Toen de Hoogduitsche Jooden hier eerst in de Stad kwamen, regtten de Portugeeschen eene Broederschap op, genaamd de *Poorten der Geregtheid*, en dienende, om de behoeftigen onder hen, eenige dagen, te voorzien van huisvesting en onderhoud. Doch deeze Broederschap is te niet geraakt, zo dra de Hoogduitschen hier eene afzonderlyke Gemeente hadden opgericht.

De Hoogduitsche Jooden hebben dezelfde drierlei soorten van Collegien, als de Portugeeschen. Het voornaamste is dat der God- of Wetgeleerden, ook *Heshaim*, of *Boom des Leevens* genaamd. De Chacham of Opper-Rabbi deezer Natie is 'er het hoofd van, zo verre de dagelyksche Leezingen en het Onderwys in de Wet aangaat. De Leden vergaderen in een vertrek naast de groote Synagoge. De Godgeleerden, die in dit Collegie worden toegelaaten, trekken van vier tot agt guldens ter weeke. Tot het be-
wind

(1) Gen. XXVI. 22.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

wind over de goederen van het zelve, zyn byzondere Regenten aangesteld. Nog zyn 'er twee Collegien, een, door byzondere Perfoonen, opgerecht, om arme kinderen te onderwyzen in het leezen en verstaan van de geschreeven Wet; en een, ingesteld door de Gemeente, tot het zelfde einde, en daarenboven, tot het onderwys in de *Mischna* of mondelinge Wet en derzelver uitleggingen. Een ander Collegie is 'er, waarin, dagelyks, eene afdeeling uit den *Talmud* gelezen wordt: en twee, die, 's Woensdags 's nagts, van tien tot twaalf uren, leezen; en van twaalf tot een uur, treuren, over de verwoesting van Jeruzalem. Voorts, is 'er een Collegie ingesteld, om, alle twee jaaren, eene ouderlooze Dogter uit te huwelyken, en eene tweede, by lootinge, welker Vader een Lid van 't Collegie geweest is. In dit Collegie, wordt, alle avonden, in de H. Schriften, gelezen, waartoe, in 't jaar 1724, eene Leesplaats, op Uilenburg, op Koks Hofje, gebouwd is. Een ander diergelyk Collegie huwt ook, om de twee jaaren, eene arme Dogter uit: ook van zulke Vaders, die geene Ledemaaten der Kerke geweest zyn. Voorts, is 'er eene Broederschap, ingesteld tot het opvoeden van Weesjongens, welker Vaders Ledemaaten zyn geweest. Zy heeft hiertoe, voor eenige jaaren, aangekocht een Hofje, in de Raapenburgerstraat, voormaals, *Bussenschutshofje* genaamd, en uit verscheiden' wooningen bestaande. Nog zyn 'er twee Collegien van Besnyders, een, welk alleen Zoonen van Ledemaaten, en een, welk ook

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 177

ook Zoonen van Vreemdelingen befnydt. ^{JOODSCHE}
Men heeft, by de Hoogduitschen, ook een ^{SYNAGO-}
Collegie, welk voor het bezoeken van, en ^{GEN.}
waaken by gevaarlyke kranken, midsga-
ders, voor het wasschen, kisten, draagen
en begraven der overleedenen, zorgt. In
't jaar 1726, heeft dit Collegie eene Lees-
plaats gebouwd, op Vlooijsburg. Onder
de Vrouwen, is ook een Collegie, ingesteld
om aan behoefstigen linnen tot doodkleeden
te bezorgen. De doodkleeden worden hier,
ook door een byzonder Collegie van de aan-
zienlykste Vrouwen der Natie, opgemaakt.
Twee Collegien draagen, even als onder de
Portugeeschen, zorg, voor de naastbestaan-
den van overleedenen, geduurende de ze-
ven treurdagen: het eene, in sterfhuizen
van Ledemaaten der Kerke; het andere, in
sterfhuizen van Congreganten en Vreemde-
lingen, zonder onderscheid. Men heeft nog
eenige weinige andere Collegien onder de
Hoogduitsche Jooden, die weinig aanmer-
king verdienen, of van welken my niets by-
zonders voorgekomen is. Alle deeze Col-
legien worden onderhouden, uit vrywillige
Giften van de Leden en anderen, en uit
maakingen, die 'er, van tyd tot tyd, aan
geschieden.

De Jooden in 't gemeen zyn, sedert het Vryheid
jaar 1630, verplicht, zig, hier te Lande, in ^{der Joo-}
't stuk van het trouwen, te voegen naar de ^{den hier}
Politike Ordonnantie van den jaare 1580 (g); ^{ter Stede,}
en dus, sommige Huwelyken, die de Mo- ^{en bepa-}
zaai- ^{lingen} derzelve.

(g) Handv. bl. 471.

VIII. STUK.

M

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

zaische Wet veroorloft, na te laten. Doch, federt eenige jaaren, wordt hun, op hun verzoek, nu en dan, door 's Lands Staaten, by byzonder Oetroi, ontslag van deeze Ordonnantie toegestaan. Hier ter Stede, is hun, byzonderlyk, belast, hunne geboden, voor Commissarissen van Huwelyksche zaaken, te laten aantekenen, en hunne Trouw te bevestigen voor Schepenen. Doch zy zyn ontslaagen van de verpligting, om op den Sabbath voor 't Gerecht te verschynen. Voor hun is een byzonder Formulier van eenen eed vastgesteld, waarby zy zig onderwerpen „ aan alle de tydelyke en eeuwige straffen, „ die de God Izraels, over die van Sodoma „ en Gomorra, ook over Korah, Dathan en „ Abiram, gezonden heeft; en aan zulken „ gedreigd, die zynen naam, valschelyk, „ aanroepen en gebruiken.” 't Schryven en spreken tegen den Christelyken Godsdienst; het aanwenden van poogingen, om Christenen tot hunne Leer over te haalen, en het hebben van vleeschelyke gemeenschap met Christen-vrouwsperfoonen, al zynze zelfs van een eerloos leeven, is hun, hier, reeds in 't jaar 1616, verbooden geweest (*b*). Het oefenen van den Kerkelyken ban omtrent Leden hunner Gemeente, is hun, daarentegen, by Burgemeesteren en Schepenen, veroorlofd, midszy daarin geene ongewoone strengheid gebruiken (*i*). By eene Keure van den agtentwintigsten January des jaars 1760, is be-

(*b*) Handv. bl. 472.

(*i*) Handv. bl. 474.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 179

belast, dat zulke Portugeesche Jooden, die Joodsche
 zig by de Parnassim aangeeven, om buiten SYNAGO-
 's Landste verreizen, en ten dien einde geld GEN.
 uit de Armen-kas ontvangen, terstond ver-
 trekken moeten; onder bedreiging van an-
 derszins geligt, en, in de Gyzelkamer, ter
 bescheidenheid van Schepenen, bewaard te
 worden (k). De Hoogduitsche Joodsche Na-
 tie alhier is, op den eenentwintigsten No-
 vember des jaars 1698, by 's Lands Staaten,
 ontheeven van den Impost op de Turf, die
 zy aan hunne armen uitdeelen (l). En in 't
 volgende jaar, is haar, ten zelfden einde, ook
 vrydom van Stads Excyns, voor agtduizend
 ton Turf, toegestaan (m): welke vrydom
 van 's Lands Impost, in 't jaar 1748 (n),
 en van Stads Excyns, in 't jaar 1751, tot
 op twaalf duizend ton Turf en vierhonderd
 zakken Tarwenmeel, om op Paaschen te ge-
 bruiken, vermeerderd is (o). De Portugee-
 sche Joodsche Natie hadt, al in het jaar 1681,
 vrydom van Stads Excyns gehad, voor al de
 Turf, die zy aan de armen uitdeelt (p). Men
 heeft den Jooden, hier ter Stede, somtyds,
 ook andere gunsten beweezen. In 't jaar
 1672, werden zy verschoond van den arbeid
 aan de Vestingwerken der Stad, waartoe
 veelen der andere ingezetenen verplicht wer-
 den, mids alleenlyk twaalfhonderd en zes-
 tig guldens, voor de gantsche Natie, in de
 Stads

(k) Keurb. T. f. 250 verso.

(l) Handv. bl. 475.

(m) Resol. Vroedsch. Lr. Z. 27 Febr. 1699. f. 233.

(n) Resol. Holl. 17 Febr. 1748. bl. 186.

(o) Resol. Vroedsch. Lr. QQ 4 May 1751. f. 104.

(p) Resol. Vroedsch. Lr. O. 4 Sept. 1681. f. 48.

JOODSCHE
SYNAGO-
GEN.

Stads Caffe brengende (q). Burgemeesteren hebben zelfs, somtyds, op hun verzoek, bewilligd, dat een der Pensionarissen deezer Stad gestaan heeft over een Verdrag, welk, door de Parnassim, met eenen Rabbi, gemaakt werdt (r). Toen hun, in 't jaar 1663, ten onregte, naargegeven werdt, dat zy, hier, eenige kinderen gestolen hadden, werden zy, deswege, by eene Bekendmaaking van 't Geregt, verdedigd (s). In 't jaar 1743, is den Hoogduitschen Jooden, by 't Geregt, toegestaan, dat geene Leden van hunne Natie eenig ander Bad gebruiken zouden mogen, dan het Bad, welk, door de Parnassim derzelve, was aangelegd, of in 't vervolg mogt aangelegd worden (t). Zy mogen, nogtans, hier ter Stede, in geene Gilden zyn; en, schoon zy tot Burgers worden aangenomen, volgens eene Keure van den jaare 1632, geene Poorters-Neering doen (u). Doch Joodsche Doctoren in de Medicynen, Apothekers en Chirurghyns worden hier toegelaaten. Ook zyn 'er, tegenwoordig, drie beëdigde Joodsche *Translateurs*, en omtrent vyftig Joodsche Makeelaars. Zy mogen allen, vryelyk, met de Christenen handelen. Doch de Apothekers mogen, volgens eene Keure van den jaare 1667, geene geneesmiddelen verkoopen aan Christenen (v). In 't jaar 1656, kreeg een

Por-

(q) Groot-Memor. N. VI. f. 87.

(r) Groot-Memor. N. X. f. 163 *verso*.

(s) Keurb. O. f. 38 *verso*.

(t) Handv. bl. 494.

(u) Handv. bl. 138. [169.]

(v) Handv. bl. 952. [982.]

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 181

Portugeefche Jood ook verlof, tot het op-
regten eener Suikerrafineerderye, die, meen
ik, nog in wezen is, mids hy niet minder
dan honderd ponden Suiker en een vat Si-
roop tevens verkogt (w). Ook is hun,
dikwils, vergund, vette en Kruideniers-
waaren te mogen verkoopen. Onder de
Hoogduitsche Jooden, geneeren veelen zig,
met het koopen en verkoopen van huis-
raad, gemaakt zilverwerk, en oude en nieu-
we kleederen. Veelen zyn handelaars in
wissel en geldspecien, en doen ook grooten
handel op Duitschland en andere Landen. De
voornaamste Portugeefche Jooden dryven
allerlei zwaaren Koophandel op Spanje, Por-
tugal en andere Gewesten. Ook handelen vee-
len in allerlei Actien.

X.

K E R K H O V E N.

De Nederduitsche Gereformeerde Ker-
ken dienen allen, uitgenomen de
Galthei- en Amstel-Kerken, tot begraaf-
plaatsen. Ook wordt 'er, in beide de Wal-
fche Kerken, in de Engelsche Presbyteriaan-
fche Kerke, en in beide de Lutherfche Ker-
ken, begraaven. Doch 't begraaven in
deeze Kerken valt, meer of min, kostbaar.
't Begraaven op de Kerkhoven, die, oud-
tyds, de Kerken plagten te omringen, is,
derhalve, in deeze Stad, van haaren eer-
ften

(w) Refol. Vroedfch. Lr. A. 30 Dec. 1655. 7 Jan. 1656.
f. 52.

KERKHO-
VEN.

sten oorsprong af, in gebruik geweest. Zelfs werden deeze Kerkhoven, van ouds, gehouden voor vryplaatsen, werwaards de misdaadigen plagten te vlieden, om voor de handen van 't Geregt veilig te zyn; hoewel men hier, al vroeg, verstondt, dat het vlugten op Kerkhoven geene misdaadigen bevrydde, en vooral geene moordenaars (x): 't welk zo ver ging, dat de Raad, in 't jaar 1526, besloot, het Regt zynen gang te laten gaan, tegen eenen moordenaar, die op S. Nikolaas-Kerkhof gevlugt, en van daar geligt was, ondanks het bevel van den verkooren Bisschop van Utrecht, ten tegendeele gegeven (y). Voorts, was, van ouds, verboden, vee op de Kerkhoven te weiden, of met kraamen op dezelve voor te staan (z). Men hadt zulke Kerkhoven, niet slegts in den Roomschen tyd, om de oude en nieuwe Kerken; maar deezen bleeven 'er nog, lang na de verandering der Regeeringe: en om de Zuider-, Wester-, en Noorder-Kerken, die, in de voorgaande eeuw, gestigt werden, werden ook nog diergelyke Kerkhoven aangelegd. Om de nieuwe Kerke, waren twee Kerkhoven, die eerst, ter gelegenheid van het stigten van het nieuwe Stadhuis, verdweenen zyn. Het *elendige Kerkhof*, 't geringste van de twee, langs de oostzyde der Kerke gelegen, vind ik nog genoemd, in den

(x) Keurb. A. f. 101 *verso*.

(y) Groot-Memor. N. 1. f. 285 *verso*.

(z) Keurb. A. f. 12.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 183

den jaare 1642 (a): en het andere, het KERKHOVEN, Nieuwe-zyds-Kerkhof genaamd, nog in 't jaar 1647 (b). Het Zuider Kerkhof, by deszelfs eerste aanlegging, S. Jans Kerkhof genaamd (c), is nog, gedeeltelyk, in wezen; gelyk wy, in de Beschryving der Zuider-Kerke (d), reeds hebben aangetekend. De Wester- en Noorder-Kerkhoven zyn, in 't jaar 1655, verplaatst (e). Ten dien tyde, waren 'er nog twee Kerkhoven buiten de Stad, een buiten de Heilige-wegspoort, nu het Leidsche Kerkhof, en een buiten de S. Antonis-Poort (f), welk nu het S. Antonis Kerkhof is. 't Laatste is, in het jaar 1639, aangelegd (g). 't Eerste was 'er al eerder. De Pesttyd des jaars 1602 gaf gelegenheid tot het aanleggen van eenige Kerkhoven, binnen en buiten de Stad: en toen werdt, onder anderen, het Plein van 't Karthuizers-Klooster tot een Kerkhof geschikt (h).

Tegenwoordig, zyn alle de KERKHOVEN, ten dienste der Christen-Ingezeten aangelegd, binnende muuren der Stad, en zes in getal, het Karthuizers-, het S. Antonis-, het Leidsche, het Wester-, het Noorder- en het Zuider-Kerkhof. Doch op

De gelegenheid der tegenwoordige Kerkhoven beschreeven.

(a) Resol. Vroedsch. N. 18. 5 Maart 1642. f. 112 verso.

(b) Keurb. M. f. 3.

(c) Resol. Vroedsch. N. 9. 26 May, 14 Juny 1603. f. 426 verso, 428.

(d) Hier voor, III. Deel, II. Boek, bl. 446.

(e) Zie hier voor, III. Deel, II. Boek, bl. 452 en 457.

(f) Keurb. L. f. 91.

(g) Resol. Vroedsch. N. 17. 19 Febr. 1639. f. 232 verso.

(h) Resol. Vroedsch. N. 9. 15 May 1602. f. 398.

**KERKHOF-
VEN.** op het laatste wordt zeldzaam, en maar uit een enkel geflagt, begraaven.

Volgens eene Keure van den eenendertigsten July des jaars 1681, moeten, op 't *Karthuizers - Kerkhof*, gelegen tegen over de Lindenstraat, ten westen, begraaven worden de Lyken, vallende van de nieuwe Liefstraat, langs de westzyde van de Prinsengraft, tot aan 't blaauwe Hoofd; en voorts, langs de vesten, tot wederom aan de Liefstraat, met al wat hier binnen legt. Op het *S. Antonis - Kerkhof*, leggende aan de Heerengraft, tusschen de Weesperstraat en Muidergraft; van 't Kamperhoofd, langs de oostzyde der Geldersche Kaai, tot aan de Halvemaans-brug, en voorts, opwaards, langs den Binnen-Amstel, tot aan den wal; midsgaders, 't gene voor deezen tot het Zuider Kerkhof plagt te behooren, te weeten, van de Kloveniers-Doele, alles wat beoosten 't Rokin legt, regt doorgaande tot aan de nieuwe Brugge. Op het *Leidsche*, certyds het Heilige-wegs-*Kerkhof*, welk zynen ingang in de Raamstraat heeft; van de gewezen *Picqueur-Schuur*, ten einde der Amstelstraat, langs den Binnen-Amstel, tot aan de Taksteeg; van daar, regt door, tot aan de Looijersgraft, en al wat ten zuiden hier van legt. Op het *Wester Kerkhof*, leggende ten einde van de Blomgraft, in het Bolwerk *Rykeroord*; van de Taksteeg, 't Rokin langs, tot aan de Zoutsteeg: door dezelve, regt uit, de Leliegraft langs, tot op de Lynbaans-graft. En op het *Noorder Kerkhof*,

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 185

hof, gelegen even benoorden de Zaagmo-^{KERKHO-}lens-Poort, in het Bolwerk *Karthuizers*; ^{VEN.} van de Zoutsteeg, langs 't Water, den Ykant om, tot aan de Eenhoornsfluis; voorts, de oostzyde van de Prinsengraft, tot aan de Leliengraft. Doch zo men twaalf guldens, ten behoeve van 't Aalmoesseniers-huis, verbeuren wil, staat het vry, een Lyk buiten de Wyk, waar het gestorven is, te laten begraven (i). Van Lyken, die in de Kerken begraven worden, wordt, nogtans, deeze boete niet gevorderd. 't Loon voor de Gravenmaakers op de Kerkhoven is, by eene Keure van den zesden November des jaars 1670, geregeld (k).

Behalve deeze Kerkhoven binnen de Stad, ^{Kerkho-}zyn 'er nog drie buiten dezelve, ten be-^{ven der}hoeve der Joodsche Natien alhier. Het aan-^{Jooden.}zienlykste deezer drie Kerkhoven is, met verlot van 's Lands Staaten, op den twaalfden May des jaars 1618 verleend (l), te Ouderkerk aangelegd, door en ten behoeve van de Portugeesche Jooden, die 'er den naam van *Bethaim*, dat is, *Huis der Leeven-*den, aan geeven. Het pronkt, met verscheiden' sierlyke Graftekens en nette Hebreuwsche Opschriften. De anderen twee zyn aangelegd, door de Hoogduitsche Joodsche Natie, een te Muiderberg, daar alle Ledemaaten, die niet behoeftig zyn, begraven worden, en het andere, welk ge-
noeg-

(i) Handv. bl. 973.

(k) Handv. bl. 974.

(l) Resol. Holl. 12 May 1618. bl. 108.

KERKHO. noegzaam alleen voor de geringste luiden,
 VEN. en voor personen onder de dertien jaaren,
 geschikt is, by Zeeburg tegen den Die-
 merdyk, binnenwaards. Vreemdelingen,
 welker vrienden of erfgenaamen geene hon-
 derd Ryksdaalders, ten behoeve der armen,
 voldoen willen, worden ook, by Zeeburg,
 ter aarde besteld. Ook zulken, die zo kort
 voor den Sabbath of Feestdag overlyden,
 dat het Lyk, voor 't ingaan van 't Feest
 of van den Sabbath, niet naar Muider-
 berg kan worden gebragt. De doodgraa-
 vers mogen geen Lyk begraven, dan met
 verlof van den President der Parnassim (m).

(hs) Handv. bl. 486, 492.

B Y L A A G E N <sup>BYLAA-
GEN</sup>

L. A.

op het III. DEEL, III. BOEK.

L. A.

Quitantie, waarby, WILLEM DE I., Prins van Oranje, erkent, een duizend en zestig guldens, ten dienste der gemeene zaake, van eenige Doopsgezinden ontvangen te hebben. Gedagtekend den 29 July 1572.

Wy Wilhelm, by der gratien Godts, Prince van Oraengien, Graue van Nassau etc. bekennen midts desen ontfangen te hebben deur handen van Dierick Jansz. Cortenbosch ende Peeter Willemsz. Bogaert die somme van een duyfent t zestich Carolus gulden tot twintich stuvers vlaams den gulden gerekent, ende dat van wegen etlycke goede bekende perzoonen, die de zelue penningen tot vorderinghe van de gemeyne zake zyn contribuerende, waer van wy de zelue bedancken ende belouen den voorsz. Dierick Jansz. ende Peeter Willemsz. van de voirschreeven 1060 gulden, munte als boven, te quicteren tegens de voirschreeven ende eenen legelycken dient zoude mogen aenghaen.

Dees t oirconden hebben wy dese met onsen name ondergeschreuen ende ons secreet Cachet daer beneffens doen drucken. In onsen Veltleger tot Hellenrade by Remunde [*Roermonde*] opten negen ende twintighsten dach July vyftienhondert Jaer ende tzeventigh twee. (Was getekend)

GUILLE' DE NASSAU.

*Ter zyde, stond' gedrukt een
Zegel in rooden wasche.*

L. B.

L^r. B.BYLAA-
GEN
L^r. B.

Uitspraak van 't Hof van Holland van den veertienden September des jaars 1663, waarby GALENUS ABRAHAMSZ, Mennonist Leeraar te Amsterdam, vry verklaard wordt van de beschuldiging van Sociniaanery.

Gefien ende geexamineerd by den Hove van Holland de verklaringe ende verdere bescheiden, denselven Hove overgediend, strekkende tot beswaarnisse van Galenus Abrahamsz menoniste Leeraar tot amsterdam aangaande desselfs Leere in saaken van het Christen geloove even of de geseyde Galenus Abrahamsz soude tragten voor te stellen ende inne te planten de Leere Socini, voor so verre deselve strydig is met het gemeen gevoelen van het Christendom ende de openbaare betuigingen van Gods heilig woord, ende hier te Lande door Placcaaten van de hooge Overigheid expresselyken verboden: en na voorgaande gegeven Communicatie van den inhoud der voorszeyde verclaaringe en bescheyden mondelinge in veele verscheide ende lange conferentien gehoort den voorn. Galenus Abrahamsz dewelke ook hadden gepresenteert van syne Leeringe omtrent de voorz. punten van de Religie schriftelyk berigtinge te doen, 't welk om redenen by den Hove was ondienstig bevonden, heeft het voorsz. Hof met volie en satisfactoire kennisse goedgevonden den voorzeiden Galenus Abrahamsz te dimitteeren ende hem voor bevryd te houden van alle causatien ende beschuldigingen, maar denselven te blyven aansien in sodanigen staat ende conditie als andere mennoniste Leeraaren hier te Lande werden aangefien. Gedaan in den Raade den 14 September 1663.

Getrokken uit het VIII. Memoriaal van den Griffier ADRIAAN POTS. f. 215.

L^r. C.

L^r. C.

BYLAA-
GEN
L^r. C.

*Twee Compromiffen of Verbindfchriften, waar-
by de verfchillende partyen der vereenigde
Vlaamfche, Friefche en Hoogduitsche Doopsge-
zinden te Amsterdam den twift over 't Kerk-
gebouw en de Kerkelyke goederen verblyven aan
Burgemeefteren. Getekend den 28, 29 en 31
December 1664.*

N. I.

Op huyden den 28 en 29 December A^o. 1664,
Compareerden voor my Jeuriaen de Vos,
openbaer Notaris, by den Hove van Hollant
geadmitteert t'Amsterdam refiderende, ende den
getuygen naergenoemt d'eerfame Jeye Jeyesz,
Govert van den Wyngaert, D^r. Galenus Abra-
hamsz, David Spruyt, Gerrit Koeck, David
Rutgerts, Frans Beuns, Willem Spruyt, Jan
Arentsz, Lenaart van Beeck, Gaeltje Grates,
Abraham van Limburgh, Dirck van der Cogen,
Héndrick van Hoogvelt Dircksz., Jan Setten,
Jacob van Eegen, Abraham Warnersz., Samuel
ter Hiel, Hans Coerten, Pieter Niefen, San-
der van Coppenael d'Oude, Sacharias Rosyn,
Jooft de Volder, Jacob Hamer, Take Cornelisz.,
Silvester van Beeckhoven, Ferdinandus van Bo-
nevael, Jarigh Jellisz., Jacob Otto van Hal-
mael, Jan Beuningh, David de Neufville, Ja-
cob Fredrixen Anſchot, Michiel Comans, Rut-
gert Aertsz., Willem Jansz. van Coppenol, Har-
man Gerritsz. blaupot, Jacob Jacobsz Burier,
Hendrick van Hoogvelt Abrahamsz., Jan Otto
van Halmael ende Jan Pellewyck: alle zynde
refpective dienaren en broederen der vereenigde
Vlaemfche, Vriefche en Hoogduytsche Doops-
gefinde Gemeente hier ter Stede, haer vergade-
ringe, als van outs, tegenwoordig oock nu nogh
hou-

BYLAA-
GEN
L'. C.

houdende op de Cingel by de gewesene Brouwery van het Lam; de welcke in den name en van wegen deselve Gemeente (als daertoe by expres besluyt hunner broederen in 't gemeen, op den 21st deser lopende maent, geauthoriseert en gelaft synde) verklaerden geresolveert te syn, omme te submitteren en over te geven, gelyck sy geheel, alingh en al submitteren ende overgeven by desen, ter arbitrage en uitsprake van hare Ed. Groot achtbare de Heeren Burgermeesteren en Regeerders deser Stadt Amsterdam, alle foodanige questien en pretensien, als een gedeelte van hare dienaren en broederen (die, de ordinaris Vergaderplaats verlaten hebbende, sig onlangs van hen Comparanten en het gros der Gemeente hebben afgescheyden) over ende op de middelen ofte goederen derselver Gemeente hebben gelieven te moveren: ten eynde hare hoog gemelte Ed. Groot-achtb. self ofte derselver Gecommitteerden uyt hunnen naem in en over de voornoemde questien en pretensien foodanig gelieven te handelen, arbitreren, decideren enz. als hare Ed. Groot-achtb. ofte derselver Gecommitteerden, naer recht, reden en billickheyt, fullen verstaen te behoren. Belovende sy Comparanten in qualité voornoemt, voor hun en hunne Committenten, onwederroepelyk, voor aengenaem, goet, vast en van waerde te fullen houden alle het geen uyt crachte deser gedaen en verricht sal worden; sonder daertegens immermeer te doen, of te gedogen dat gedaen werde, op geenigerhande manieren, directelyck of indirectelyck, in rechten ofte daer buyten; renunciierende ten dien eynde wel expreffelick alle beneficien, privilegien, relivementen, appellen en alle andere behulpmiddelen, die hen Comparanten eenigfins ter contrarie desen souden kunnen dienen en revocabel maken; onder verbant van alle der voorsz hunne gemeentens middelen, hebbende ofte te verkry-

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 191

krygen, deselve submitterende ten bedwangh ^{BYLAA-}
van alle rechten en rechteren, en specialick ^{GEN}
den Ed. Hove van Hollant. Aldus gedaen son- ^{L^r. C.}
der argh ofte list, binnen deser voorsz. Stad
Amsterdam, ter presentie van Gillis Joosten en
Willem Arisz. als geloofwaardige getuygen ne-
vens my Notaris hierover gestaen, ten dage als
boven. Onderstont quod attestor rogatus: ge-
tekend J. DE Vos Not. publ.

N. 2.

Op huyden den laesten Decembris 1664, Com-
pareerde voor my Nicolaes Liftingh, o-
penbaer Notaris tot Amsterdam by den Ed. Ho-
ve van Hollant geadmitteert, en de getuygen
naergenoemt, Tobias van den Wyngaert, voor
hem en uyttenname van Thieleman Tielen van
Sittart, Isaac van Vreede, Samuel Apostol, Jan
van Dyck, Mr. Pieter Eysen, Gysbert van Sin-
gel, Laurens Hendricksz., Isaac van Limburgh,
Sander Gerritsz. Vryhof, Gerrit Kuycken, Ger-
rit van Gelyn, Jan Soutman, Hans Vlaming,
Pieter van Singel, Pieter ter Himpel ende A-
driaan Corver, dienaren; mitsgaders Abraham
van Lou, Andries Apostool, Salomon van Al-
dewerelt, Dirck Willinck, Hendrick Lamber-
tyn, Jan Coerten, Pieter van Gelyn, Jan Claesz
van Knodsenburg, Cornelis Corver, Egbert
Jansz. blocksiel, Isaac Isaacksz. van Limborgh,
Pieter Jansz Eylof, Jan Willemsz van Auvel-
dinck, Jan Willemsz. Hell, Jan Kuycken, Lam-
bertus Bidloo, Arent Vorsterman, Floris Claesz.
Bergervis, Abraham Stockman, Egbert Jaspersz.
Jacob Theulingh en Jacob Dircksz. voor haer
selven, en de rato caverende voor Cornelis Bor,
jegenwoordig nae Utrecht vertrocken, alle sa-
men broederen van de vereenigde Vlaemsse,
Vriesse en Hoogduytsche Doopsgefinde Gemeente
hier ter stede, die by de gesamentlycke gemeen-
ten

BYLAA-
GEN
L^r. C.

ten van de felve doopsgefinden, in alle de Steden van Hollant, Utrecht en elders, voor de rechte Gemeente met hen overeenkomende is erkent, en overfulcx het recht hebbende en behoudende, gelyck hun altyt gecompeteert heeft, ende noch is competerende tot de Vergaderplaets en aencleven van dien by de gewefen brouwerije van het Lam op de Singel, volgens de befcheyden van de oprichtinge en anders daer af fynde, welcke Comparanten, in den naeme ende van wegen defelve Gemeente (als hiertoe, by expres beflyt hunner broederen in 't gemeen, op den 28 defer loopende maent, geauthorifeert ende gelast wefende) verclaerden, gerefolveert te fyn, om te fubmitteren ende over te geven, gelyck fy, geheel, alingh ende al, fubmitteeren en overgeven by defen, ter arbitrage en uytſpraken van haer Ed. Groot-achtb. d' Heeren Burgermeesteren en Regeerders defer Stad Amſterdam alle foodanige queſtien en verſchillen, als openſtaende fyn tuffchen henlieden Comparanten, in qualité als boven ter eenre, en Jaye Jayesz Coopman, Govert vanden Wyngaert, D^r. Galenus Abrahamsz, David Spruyt, en de verdere met hun van de algemeene belydeniſſe der vereenigde Vlaemſche, Vrieſſe en Hoogduytsche Doopsgefinde Gemeente afgeweken broederen ter andere fyde, wegens de middelen, roerende en onroerende goederen, actien, crediten en gerechtigheden, die de voorf. Gemeente eygendommelyk is hebbende, ende hen van defelve perſoonen onthouden werden; ten eynde hare hooggemelte Ed. Groot-achtb. ſelfs, ofte hare Gecommitteerden uyt hunnen name, in en over de gemelte queſtien en pretenſien, metten gevolge en aencleve van dien, foodanig gelieven te handelen, arbitreren, decideren enz. als haer Ed. Groot-achtb. ofte derſelver Gecommitteerden, nae recht, reden en billickheit, ſullen verſtaen te behooren, belovende
fy

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 193

fy Comparanten, in voorſz qualité, voor hun en ^{BYLAA-}
 defelve hare Gemeente, onwederroepelyk voor ^{GEN}
 aengenaem en van waerde te fullen houden. alle ^{Lr. C.}
 't gene uyt crachte defer gedaen en verricht ſal
 werden, ſonder daertegen immermeer te doen,
 of gedogen gedaen te werden, direct off indirect,
 in rechte noch daer buyten, op eenigerhande ma-
 niere, renuncierende ten dien eynde wel expres-
 ſelick alle beneficien en privilegien als van re-
 lief, reductie, appél en alle andere behulpmid-
 delen, die hen Comparanten eenighſints in Con-
 traventie defes te bate ſoude mogen comen, of
 revocabel maken, onder verbant van alle de mid-
 delen der voorſz. hare Gemeente, hebbende of-
 te gekrygende, die ſubmitterende ten bedwang
 van alle rechten en rechteren, en ſpecialyck den
 Ed. Hove van Hollant: authoriſerende de Com-
 paranten uyt hun tot et verder vervolgen defes,
 en alles wyders te verrichten wat eenighſints ver-
 eyſcht ſal ſyn, namelyck uyt de dienaren, Lau-
 rens Hendriksz. Iſaac van Limburg, Gerrit Kuyc-
 ken, Gerrit van Gelyn met Hans Vlaming, en
 uyt de Ledematen, Salomon van Aldewerelt,
 Pieter van Gelyn, Abraham Stockman, Andries
 Apoſtol en Hendrick Lambertyn, te ſaemen, en
 het meerder getal van hen voor 't geheel. Wel-
 verſtaende, dat Laurens Hendricksz en Gerrit
 Kuycken deſe acte niet en ſal prejudiciëren in
 hare qualiteyt als geſurrogeerde executeurs van
 den Teſtamente en voogden over d'onmondige
 erfgenaemen van Herman Hendriksz. Waren-
 dorp en Chriſtina Raſſelaers. Aldus gedaen bin-
 nen deſer voorſz. Stadt Amſterdam, ter preſen-
 tie van David van der Meer en Nicolaes Brou-
 wer, als getuygen, en hebben de Comparanten
 de minute ondertekent. Onder ſtont, quod at-
 teſtor rogatus:

getekend

N. LISTINGH, Nots. publ.

VIII. STUK.

N

Lr. D.

L'. D.

BYLAA-
GEN
L'. D.

Authorisatie of Magtiging van Mr. PETRUS CLOECK, Raad, en M^r. JACOB DE LA MINE en PAULUS BISSCHOP, Advokaaten, om de verschillen onder de Vereenigde, Vlaamsche, Friesche en Hoogduitsche Doopsgezinden by te leggen, of af te doen. Gedagtekend den zesden January 1665.

BURGERMEESTEREN EN REGEERDERS DER STAD AMSTELREDAMME, gesien ende gelesen hebbende zekere twee acten d'eene van de respectieve dienaren en Broeders der Vereenigde Vlaemse, Vriese ende Hoogduytsche Doopsgefinde Gemeente hier ter Stede, haer Vergaderinge houdende op de Cingel by de gewesene brouwery van 't Lam, gepasseert voor den Notaris Jeuriaen de Vos alhier, op den 28 en 29 December leestleden, d'andere van de respectieve dienaren en Broeders van de Vereenigde Vlaemse Vriese en Hoogduytsche Doopsgefinde Gemeente insgelyx hier ter Stede, houdende hare Vergaderinghe op de Cingel, in 't huys toebehoort hebbende de Weduwe van den Heere Burgermeester Geelvinck, gepasseert voor den Notaris M^r. Nicolaes Listinck alhier, op den lesten December voorsz. beyde deselve acten (die alhier in t 5° Groot Memoriaell f. 161. vervolgens zyn geregistreert) reciproquelyk medebrengeende volcomene submissie ende overgevinge t'onser arbitrage en uytspake off van onse Gecommitteerdens van alle zoodanige questien en verschillen, als openstaende zyn tusschen partyen voornoemt, breder in deselve Actens vermeldt; Zoo is t, dat wy goedgevonden hebben te substitueren en committeren, gelyck wy substitueren en committeren by desen de h'. M^r. Petrus Cloeck, Raad deser Stadt, midsgaders d'E.

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 195

d'E. Mr. Jacob de la Mine en Paulus Bisschop, ^{BYLAA-}
Advocaten; omme in onsen name de voorsz. par- ^{GEN}
thyen, naar inhoudt van de gemelte twee Ac- ^{Lr. E.}
tens, te horen, en in gevolge over hare ques-
tien, verschillen en pretenfien zoodanige uyt-
fpraeck en decisie te doen, als zy Gecommit-
teerdens na recht, reden en billiekheyt zullen
verstaen te behoren. Actum in Amstelredamme,
den 6 January A^o. 1665.

L. E.

Twee Resolutien der Heeren Staaten van Holland ^{Lr. E.}
en Westfriesland van den 21 en 30 September
des jaars 1648, betreffende de VERGADERING
der COLLEGIANTEN, te Amsterdam.

N^o. I.

Is in de Vergaderinghe verscheenen de Heer
Raedsheer Foreest, en heeft rapport gedaen
van de notabelste saecken in de Sinode van Zuyd-
Hollandt, laetst tot Delft gehouden, gepasseert,
refererende onder anderen, dat in de voorschree-
ve Sinode notificatie was ghedaen, dat binnen
seeckere Stadt van Hollandt een Collegie van
Socinianen was aengesteldt. Waer op zynde ge-
delibereert, is goet gevonden, dat de Heer Fo-
reest van wegen haer Edele Groot Mog. sal wer-
den verfocht explicité te willen verklaren, wat
van het voorschreve Collegie der Socinianen, in
seeckerheydt kan werden opghenomen, ende in
wat Stadt het selve is opgerecht, omme de voor-
schreve nader openinghe verstaen zynde, vorder
te mogen werden gedelibereert, wat dienthalven
ten meesten dienste van den Lande sal dienen te
worden ghedaen.

Is wyders het voorsz. rapport aengenomen

N 2

voor

BYLAA-
GEN
L^r. E.

voor notificatie, en na welgemelte Heer hadt over gheleydt de Acte Sinodale, is bedanckt en gedimiteert.

N°. 2.

Is in de Vergaderinghe (des versocht zynde) gekomen de Raedsheer Foreest, ende van wegen deselve versocht zynde, nader te verklaren wat hem kennelick is van het Seminarium, ofte Collegie der Socinianen, daer van by hem in syn rapport over de Synode van Zuydt-Hollandt, in het generael mentie was maeckende, ende geresolveert, dat in het voorschreve Synode was verhaeldt, het voorschreve Seminarium in eenige Stadt van Hollandt te resideren, heeft verhael ghedaen, als dat de Gecommitteerden van wegen de Stad Breda, in de opghemelte Synode van het voorschreve Sociniaens Seminarium mentie hadde gemaect, seggende het selve in de Stadt Amsterdam te resideren; ende dat de voorschreve Socinianen, van de Heeren Magistraten derselve Stad hadden versocht, aldaer haer domicilie te mogen continueren; Dat Dominus Rudolphus Petri, in de voorsz. Synode present zynde, daer op was versocht de Vergaderinge te berichten: dat deselve daerop hadde verklaerdt geen kennisse te hebben, binnen de Stadt van Amsterdam eenigh Collegie van Socinianen te wesen, maer wel dat den Kercken-Raedt aldaer, aen de Magistraet hadden vertoont, dat binnen Reynsburgh een Vergaderinghe van verscheyde Secten begon in swangh te gaen: doch vorder niet te weten wat in 't voorsz. werck was gedaen, refererende hem vorder tot de Acta Synodalia, en is daarmede meer-gemelte Raeds-Heer Foreest bedanckt en gedimiteert.

De Heeren van Amsterdam hier op versocht zynde, sich te verklaren wat van de voorschreve

ve

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 197

ve gelegentheydt mochte wesen, hebben ghe-^{BYLAA-}
feydt geen kennisse te hebben, dat in hare Stad^{GEN}
een Seminarium der Socinianen soude wesen, L^r. F.
maer wel, den tydt van twee jaeren geleden,
haerluyden voor te zyn gekomen, dat aldaer
doen sekere Vergadering van Mennonisten sikh
openbaerde, ende dat de Heeren van Amster-
dam daer over soodanighe ordre hadden gesteldt,
dat de Predicanten van hare Stadt diesaengaende
contentement hadden genomen: ende hebben de
Leden daerop verstaen, dat de voorsz. sake daer
by sal werden gelaten.

L^r. F.

Aflaatsbrief van den algemeenen Stedebouder des L^r. F.
Bisschops van Utrecht, ten behoeve van zulken,
die de Kapel van 't Begynhof, te Amsterdam,
op zekere Feestdagen, Godsdienstiglyk, zouden
komen bezoeken. Gedagtekend den vyfden July
des jaars 1426.

Universis sancte matris ecclesie filiis ad quos pre-
sentes litere pervenerint Fr. Henricus Dei et
Apostolice sedis gratia Episcopus rosenfis Reve-
rendi in Christo patris ac domini domini Swederi
eadem gratia Episcopi Trajectensis in pontificali-
bus Vicarius generalis salutem in domino sempi-
ternam Splendor paterne glorie qui sua mundum
illuminat ineffabili claritate pia vota fidelium de
clementissima eius maiestate sperantium tunc etiam
precipue benigno favore prosequimur cum deuota
ipsorum humilitas sanctorum meritis et precibus
adiuvatur. Cupientes igitur domino populum red-
dere acceptabilem et bonorum operum sectatorem
fideles ipsos ad complacendum sibi quasi quibusdam
allectiuis muneribus Indulgentiis et remissionibus
invitamus ut exinde diuine gratie reddantur apti-
ores. Et ut Capella Begynarum sita in parochia

BYLAA-
GEN
L. F.

noue ecclesie oppidi de Amstelredamme Traiectensis dyoceseos a Christi fidelibus fundata nec non una monstrancia deaurata in qua ut a fide dignis percepimus de ligno domini nostri ihesu christi cum reliquiis sanctorum sit inclusum per nos cum sollempnitate sit consecrata, congruis frequentetur honoribus, et Christi fideles eo liberius causa devocionis ad ipsam Capellam et ad venerabilem crucem domini venerandam confluant et pro edificatione Capelle predictae manus porrexerint adiutrices quo maioris dono gratie se conspexerint esse refectos de omnipotentis dei misericordia et beatorum petri et pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus vere penitentibus et confessis, qui in natiuitatis, Circumcisionis, Epyphanie, Parascheues, Resurrectionis, Ascensionis, Penthecostes, Trinitatis, et Corporis domini nostri ihesu christi, nec non natiuitatis, assumptionis, annunciationis, conceptionis, purificationis et visitationis beate marie virginis natiuitatis beate iohannis baptiste beatorum petri et pauli atque andree iohannis ewangeliste atque omnium aliorum apostolorum et ewangelistarum, Inuencionis et Exaltationis sancte crucis, sancti michaelis archangeli In festo omnium sanctorum, et commemoratione animarum sanctorum innocentum Sanctorumque Stephani, laurencii et innocencii martyrum, Sanctorum nycolai, martini, willebrordi Confessorum. Sancte marie magdalene, sancte anne, Sanctarum Katharine, barbare, agnetis, dorothee, margarete virginum festiuitatibus Et per octauas predicatorum festiuitatum octavas habencium singulisque diebus dominicis dictam Capellam deuote visitauerint et ante crucem predictam flexis genibus ter pater noster et aue marie deuote dixerint totiens quotiens hoc fecerint quadraginta dies de iniunctis eis penitenciis misericorditer in domino relaxamus. In cuius rei testimonium sigillum nostrum pontificale presentibus est appensum. Datum Anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo sexto mensis Julii die quinta, dat

III. BOEK. OVERIGE PROT. EN AND. KERKEN. 199

dat is:

BYLAA-
GEN
L^r. F.

„ Aan alle kinderen van de Heilige Moeder de
„ Kerke, welken deeze brief ter hand komen
„ zal, wenscht Fr. Henrik, by der genade Gods
„ en des Apostolischen Stoels, Bisschop van Ro-
„ fa, en in Bisschoppelyke zaaken algemeene
„ Stedehouder van den eerwaardigen Vader in
„ Christus, den Heere Zweder, by der zelfde
„ genade, Bisschop van Utrecht, altoosduurend
„ heil in den Heere. De godvrugtige geloften
„ der geloovigen, die op Gods goedertieren ma-
„ jesteit vertrouwen, strekken tot luister zyner
„ Vaderlyke heerlykheid, die de weereld, met
„ eenen onuitspreekbaaren glans, verlicht. Ook
„ bewyzen wy hun gaarne onze gunst, inzon-
„ derheid dan, wanneer hunne Godsdienstige
„ ootmoedigheid, door de verdiensten der hei-
„ ligen en door gebeden, ondersteund wordt.
„ Waarom wy dan ook, het volk Gode aenge-
„ naam en tot betragters van goede werken wil-
„ lende maaken, de geloovigen zelven, door
„ Aflaaten en beloften van vergiffenis, als door
„ zekere inneemende geschenken, nodigen, om
„ ten dien einde mede te werken, op dat zy zel-
„ ven ook daardoor des te bekwaamer mogen
„ worden, tot het ontvangen der Goddelyke ge-
„ nade. En op dat de Kapel der Begynen, ge-
„ legen in het Kerspel van de nieuwe Kerke der Stad
„ Amstelredamme, in het Bisdome van Utrecht,
„ door Christgeloovigen gestigt, en begiftigd met
„ eene vergulde Remonstrantie, waarin, gelyk
„ wy van geloofwaardige luiden verstaan hebben,
„ iet van 't kruis onzes heeren Jezus Christus, en
„ eenige overblyffelen der heiligen beslooten
„ zyn, en die door ons plegtiglyk gewyd is, met
„ betaamelyke eere bezogt worde; en op dat de
„ Christgeloovigen, ter oefeninge van den Gods-
„ dienst, te gereeder tot de Kapelle zelve, en
„ om aldaar het eerwaardige kruis des Heeren te

BYLAA-
GEN
Lⁱ. F.

„ eeren, samenvloeijen; en op dat zy, tot op-
„ bouwinge der gemelde Kapelle, de behulpzaa-
„ me hand zouden bieden, naar gelang dat zy be-
„ vinden zouden, van grooter genade-gaaven deel-
„ genooten geworden te zyn; zo hebben wy,
„ vertrouwende op de barmhertigheid van den
„ almachtigen God, en op het gezag zyner Apos-
„ telen de gelukzalige Petrus en Paulus, allen, die,
„ waarlyk boetvaardig zynde, en gebiegt hebben-
„ de, op Kersttyd, op den Feestdag der Besnyde-
„ nisse, of Drie Koningen, op goeden Vrydag, op
„ Paaschdag, op Hemelvaartsdag, op Pinksteren,
„ op H. Drievuldigheidsdag, op H. Sacraments-
„ dag, op de Feestdagen van de geboorte, hemel-
„ vaart, boodschap, ontvanging, reiniging en be-
„ zoeking der gelukzalige maagd Maria, op den
„ dag der geboorte van den gelukzaligen Joannes
„ den Dooper, van de gelukzalige Petrus en Pau-
„ lus, van Andreas, van Joannes den Evangelist,
„ en van alle andere Apostelen en Evangelisten,
„ op de dagen der Vindinge en Verheffing van het
„ H. kruis, op den dag van S. Michiel, den Opper-
„ engel, op Allerheiligendag, op Allerzielendag,
„ op de Feestdagen der H. Martelaaren Steven,
„ Laurens en Innocent, der Heilige Belyderen,
„ Nicolaas, Maarten en Willebrord; der Heilige
„ Maria Magdalena, der Heilige Anna, der Hei-
„ lige Maagden Katharina, Barbara, Agniet, Do-
„ rothea, en Margareet; op de Octaven van zul-
„ ken onder de opgetelde Feestdagen, die octa-
„ ven hebben, en op alle Zondagen, de gemelde
„ Kapel Godsdienstiglyk bezoeken, en voor het
„ gedachte kruis, met geboogen knieën, drie *Pater*
„ *nosters* en eene *Ave Maria*, eerbiediglyk, op-
„ zeggen zullen, zo dikwils zy dit zullen doen,
„ barmhertiglyk in den Heere, veertig dagen
„ aflat van de hun opgelegde boete toegestaan. In
„ oirconde waarvan, ons Bisschoppelyk Zegel aan
„ deezen gehegt is. Gegeven in't jaar des Heeren
„ eenduizend vierhonderd zes en twintig, op den
„ vyfden July.

DER.

D E R D E D E E L.
 G E B O U W E N
 D E R S T A D
 A M S T E R D A M.

V I E R D E B O E K.
 G O D S H U I Z E N
 en
 G O D S D I E N S T I G E G E S T I G T E N.

I.

GASTHUIS en PESTHUIS.

Na't beschryven der Kerken en der Kerk-Over-
 bestieringe, gaan wy nu over tot het gang tot
 beschryven van de overige openbaare G O D S- de be-
 H U I Z E N , meest naar den rang, welken zy, schryving
 sedert veele jaaren, in de jaarlyksche Naam- der Gods-
 wyzers der Regeeringe, gehad hebben, eenen huizen: en
 aanvang maakende met het G A S T H U I S , een van het
 van de oudste gestigten der Stad. G A S T -
 H U I S en

Voor de tyden der Hervorminge, waren P E S T -
 'er drie Gasthuizen te Amsterdam, het Oude, H U I S .
Heiligen - Geests- of S. Elizabets - Gasthuis, Oudste
 aan de *Plaats* of Dam, naast het oude Stad- Gasthui-
 huis; het *S. Pieters - Gasthuis*, in de Nes, zen hier
 en het *Lieve-Vrouwen - Gasthuis*, op den Nieu- ter Stede.
 wen Dyk, aan de westzyde. Een vierde,

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

der Heyliger Stede Gasthuis genaamd (a), is, eigenlyk, een Oude-mannen- of Vrouwen-huis, en geen Ziekenhuis geweest: in welken laatsten zin, wy hier het woord *Gasthuis*, bepaaldelyk, neemen. Wy hebben, reeds by eene andere gelegenheid, van deeze drie Gasthuizen eenig berigt gegeven (b). Doch 't zal niet ondienstig zyn, dat wy 'er, hier, nog eenige byzonderheden byvoegen.

Oude, H.
Geefts-, of
S. Eliza-
bets-Gast-
huis.

Het oude *Gasthuis* is, omtrent het midden der veertiende eeuw, reeds in wezen geweest, also men blyk heeft, dat Paus *Innocentius de VI.*, op den zeven en twintigsten October van het negende jaar zynner Regeeringe, welk op het jaar 1361 valt, aflat verleend heeft aan allen, die het zelve, op zekere Heilige dagen, zouden komen bezoeken; welke aflat, nevens veele anderen, in 't jaar 1488, overgebracht is in het S. Pieters Gasthuis (c); veelligt, om dat het oude Gasthuis, toen reeds, grootendeels ten minste, aan het Stadhuis getrokken was, en dus, niet zo bekwaamlyk, Godsdienstiglyk, bezogt kon worden. Het oude Gasthuis was, gelyk, van ouds, doorgaands, plagt te geschieden, opgerecht, door een Gilde van milddaadige luiden, aan eenigen van welken, het bestier en de zorg voor het onderhoud van 't Gestigt toevertrouwd werdt. Men noemde dit Gilde het *Gasthuis-Gilde*, en het hieldt

(a) Renteboekjes van 't oude Gasthuis van 1457 en 1459.

(b) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 65, 90, 95, 97.

(c) Uit een Affchrift of Uittreksel eener Bulle van Innocentius den VIII. met een onderschrift, getrokken uit de Bullen van Innocentius den VI. enz. gemaakt door IMANUS RUTGHERI TROYAES, pr. MS.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 203

hieldt eene jaarlyksche maaltyd, tot welke, ^{GAST-}
 ieder Gildebroeder drie groot omleide, be- ^{HUIS en}
 halven een groot *te Fairfanc* (d). Het Gast- ^{PEST-}
 huis, waar van wy spreekken, was, in 't jaar ^{HUIS.}
 1371, nog het eenigste hier ter Stede: 't
 welk daaruit genoegzaam af te neemen is,
 dat het, blootelyk, *het Gasthuis*, zonder ee-
 nige onderscheiding, genoemd wordt, in de
 Overeenkomst van dat jaar, met de *Bewaa-*
ners van de Heilige Stede (e). 't Is zeker ge-
 noeg, dat dit Gasthuis, welks Gasthuismees-
 ters ik, in 't jaar 1484, nog afzonderlyk ge-
 noemd vinde, voor het einde der vyftiende
 eeuw, vereenigd werdt met het S. Pieters-
 Gasthuis (f); schoon het gebouw, welk
 aan het Stadhuis getrokken werdt, nog vee-
 le jaaren, in stand bleef. Veelligt, hadt men
 't, al voor de vereeniging, gedeeltelyk, tot
 weereldlyk gebruik doen dienen, en, ver-
 moedelyk, onder anderen, om misdaadigen,
 voor eenigen tyd, op te fluiten, gelyk daar-
 toe de Gasthuizen, in sommige Steden van
 Holland, nog tegenwoordig, gebruikt wor-
 den: en zal men daarin dan de reden moe-
 ten zoeken van de benaaming van *Gasthuus-*
boeven, die, in de oude Keuren, meermaa-
 len, voorkomt, in dezelfde betekenis, als
 men nu die van *Rasphuisboeven* gebruikt (g).
 Wat hier van zy; ik vind, in zeker *Rente-*
boek van 't Vrouwen-Gasthuis, welk nog in 't
 Gasthuis voorhanden is, omtrent het jaar
 1505,

(d) Renteboekje, getek. B. berustende in het Gasthuis.

(e) Handv. bl. 421. en hier voor II. Deel, II. Boek, bl. 162.

(f) Anonym. ad Calcem PONTANI p. 5.

(g) Keurb. A. f. 113 verso, 128.

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

1505, gewaagd van eene maaking aan *de twee gasthuysen*, ten duidelyken bewyze, dat het oude Gasthuis toen niet meer op zig zelf bestondt.

*S. Pieters-
Gasthuis.*

Het *S. Pieters-Gasthuis* is, vermoedelyk, niet veele jaaren jonger geweest, dan het oude, of *S. Elizabets-*, of *Heilige-Geests-Gasthuis*. Uit eenen Brief van den Proviseur en Deken van Amstelland van den jaare 1382, blykt, dat toen reeds in stand was een *Gilde of Broederschap van S. Pieter*, waarvan *Proviseurs* of *Overmans* waren *Frank Dirksz.*, *Claas Pyl*, *Claas Woutersz.* en *Wermbold Jacobsz.* Ook vind ik, in twee Schepenenbrieven van de jaaren 1384 en 1395, die in 't Leproozenhuis beruften, van *Oudermans* of *Ouermans van Sinte Pieters ghilde* gewaagd. Ik stel vast, dat dit een *Visschers-Gilde* geweest is, alzo dezelfde naam, nog tegenwoordig, aan het *Visschers-*, *Vischverkoopers-* en *Vischverkoopsters-Gilde* is bygebleeven. Ook is 'er, in het tegenwoordige Gasthuis, nog een *Latynsche* brief van den twaalfden July des jaars 1393 voorhanden, waarin de bovengemelde *Wermbold Jacobsz.* genoemd wordt *een Zoon van Jacob den Visscher* [*Wermboldus filius Jacobi Piscatoris.*] Dit Gilde hadt eene *Kapel* gestigt, die, in eenen Schepenen-Brief van den jaare 1385, insgelyks nog, in het tegenwoordige Gasthuis, berustende, *Sinte Pieters Kerk* genoemd wordt. Wy hebben, reeds te vooren (b), aangetekend, dat deeze Kerk, tegenwoordig,

de

(b) Zie III. Deel, I. Boek, bl. 125.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 205

de groote Vleeschhal is. Tegen over de S. ^{GAST-} Pieters Kapelle of Kerk, werdt, door de zelf- ^{HUIS en} de Broederschap, een Gasthuis opgeregt, ^{PEST-} ^{HUIS.} welk ik allereerst genoemd vind, in eenen Schepenen-Brief van den dertienden Augustus des jaars 1401; doch 't gene, vermoedelyk, toen al eenige jaaren gestaan hadt. Immers *die gasthuysen-meefters, alze vanden heylighen gheeste ende van Sinte Peter*, worden genoemd, in eene Keur, die geboekt staat, voor eene Keur van den jaare 1399 (i). 't S. Pieters-Gasthuis beweerde, omtrent den jaare 1469, en sedert, een oud regt gehad te hebben op de Dams-fluis, die, in 't jaar 1370, aan den Priester, *Reinier Simonszoon*, geschonken was (k), en die de Stad, sedert, naar zig genomen hadt, tegen betaaling van eenen halven nobel 's jaars aan 't Gasthuis (l). De Deken en 't Kapittel der Lieve-Vrouwe Kerke op 't Hof in den Haage gaven, in 't jaar 1492, aan 't S. Pieters-Gasthuis verlof, om de Kranken, die aldaar stierven, te mogen begraven. 't Blykt, wyders, uit oude aantekeningen in het tegenwoordige Gasthuis, dat het S. Pieters-Gasthuis in de Nes in een Mannen- en Vrouwen-Gasthuis onderscheiden was, en dat 'er, in beide, ook Proveniers ontvangen werden. Voorts, was 'er, tusschen 't Gasthuis en 't Cellebroeders-Klooster, ook een *Pestilentiehuys* gebouwd, agter welk Huis, in 't jaar 1563,

(i) Keurb. A. f. 7.

(k) Zie III. Deel, I. Boek, bl. 184.

(l) Renteb. getek. A. en Renteb. genaamd dat grote Regylter, berustende in 't Gasthuis.

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

1563, eene plaats tot een Kerkhof werdt geschikt, welk, op den zeven en twintigsten May des gemelden jaars, door *Nicolaus a nova terra* of *van Nieuw-Land*, eersten Bischof van Haarlem, gewyd werdt. De doodkisten, die, hier, omtrent het jaar 1721, gevonden werden (m), zyn, vermoedelyk, op dit Kerkhof, geplaatst geweest. De Vroedschap hadt, in 't jaar 1558, zynde eenen zwaaren Pest-tyd, reeds beslooten, het S. Pieters-Gasthuis geheel tot een Pesthuis te gebruiken (n). Doch dit besluit is, vermoedelyk, niet uitgevoerd. De vereeniging van het oude of S. Elizabets- en het S. Pieters-Gasthuis schynt, in 't jaar 1493, reeds geschied te zyn, also, by eenen Schepenen-Brief van den zevenden December des gemelden jaars, eenige goederen opgedraagen worden aan de Huiszittenmeesteren aan de nieuwe zyde, mids zy daaruit eene jaarlyksche uitkeering aan de armen deden; doch, zo zy hierin nalaatig bleeven, verbeurden zy, tot een eeuwige peene, de somme van vyftich gouden koeruersten rynsguldens, daer of hebben sal die van Sinte peters en sinte Elysaabeths gasthuys ses ende twyntich gouden gulden, onse Lieuen Vrouwen Gasthuys veertien gouden gulden en de Memorie-meesters van ons Vrouwe parochie, allen binnen deser Stede, totten ghemenen priesteren behouff, tien gouden gulden (o). De twee Gasthuizen bleeven vereenigd; doch de naam van S. Pieters-Gast-

(m) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 71.

(n) Resol. Vroedsch. N. 1. 29 Juny 1558.

(o) Uit het Gasthuis, Laude LXXII.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 207

Gasthuis is, federt, genoegzaam alleen, in gebruik gebleeven.

Het *Lieve Vrouwen-Gasthuis*, op den Nieuwendyk, wordt, zo ver my gebleeken is, niet vroeger gemeld, dan in eene Keure, die, vermoedelyk, tot het begin van de vyftiende eeuw, gebragt moet worden, en aldus luidt: *Item soo wes buyfinghe ende erve die Canoniffen, die Bagynen, die heylighe Stede, die Gasthuysen, als van den heyligen Geest ende van Sinte Peter, off onser Vrouwen Capelle, hebben willen, dat sullen zy hebben tot des gerechts segghen, indien dat dat gherecht dunct, dat zy dien behoeven ende nootdrustich zyn (p).* In een oud Renteboekje, berustende in het Leproozenhuis, wordt het *Vrouwen-Gasthuis*, op het jaar 1421, uitdrukke-lyk genoemd. Ook vind ik het vermeld, in Schepenen-Brieven van de jaaren 1432 en 1450. Wy gedraagen ons, wyders, aan 't gene wy, in het *eerste Deel* (q), wegens het *Vrouwen-Gasthuis*, hebben aangetekend.

De verandering der Regeeringe des jaars 1578, gaf gelegenheid, tot het samenvoegen en verplaatsen der twee gemelde Gasthuizen, het S. Pieters-Gasthuis, welk, te voren al, met het oude Gasthuis, vereenigd was, en het *Lieve-Vrouwen-Gasthuis*. De Gasthuismeesters van de twee Gasthuizen slooten toen een verdrag met de oude en nieuwe Nonnen, die, in alles, omtrent vyftig sterk waren, en haare Kloosters en der-

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.
*Lieve-
Vrouwen-
Gasthuis.*

De ver-
eenigde
oude S.
Pieters-
en Lieve
Vrou-
wen-
Gasthui-
zen wor-
den in de
Kloosters
der oude
en nieu-
zel-

(p) Keurb. A. f. 9.
(q) I. Boek, bl. 90.

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

we Non-
nen over-
gebragt.

zelve inkomsten, aan de Gasthuismeefters afstonden, mids genietende den Huisraad, Huisvestinge en jaarlykch onderhoud. 't Verdrag werdt, den elfden en dertienden October des gemelden jaars, door de Nonnen, getekend. De kwytschelding geschiedde voor Schepenen, op den vyf en twintigsten der zelfde maand, en Willem, Prins van Oranje, Stadhouder van Holland, gaf, op den negen en twintigsten en dertigsten December des zelfden jaars, aan de gantsche handeling, zyne toestemming (r). De beide Kloosters hadden, omtrent twee maanden te vooren, de staaten hunner inkomsten en lasten aan Burgemeesteren overgeleverd; doch hielden 'er dubbelden van, die nog, in 't Gasthuis, voorhanden zyn. Onder dat der oude Nonnen, staat deeze merkwaardige aantekening: *Deeze inventarius der goederen met die namen der susteren hebben wy op 't Stadhuys gebrocht an die borghermeefters, daer toe gedwongen wesende, den 4 Augusto 1578. Ondertusschen, is my, uit het oorsprongkelyk Ontfanck-ende betalingboek der Gasthuysvaderen, van 't jaar 1579 tot het jaar 1582, gebleeken, dat, aan de Nonnen, volgens de overeenkomst, van twee en veertig tot honderd en twintig guldens jaarlyks, tot onderhoud, is toegedeeld.*

Oude ge-
legen-
heid dee-
zer Kloos-
teren.

Wy hebben van de Kloosters der oude en nieuwe Nonnen, reeds by eene andere gelegenheid (s), kortelyk, gewaagd. Hier voegen-

(r) Uit de oorsprongkelyke Bescheiden, berustende in 't Gasthuis. Zie ook DOMSELAER, IV. Boek, bl. 112. COM-MELIN, bl. 545.

(s) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 73, 76.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 209

genwe 'er alleenlyk by, dat het Klooster der ^{GAST-} oude Nonnen, welk, eerst in 't jaar 1389, ^{HUIS en} door *Ziborch Dyr Coeps dochter*, *Wilborch* ^{PEST-} *Meynaert Cupers dochter*, *Lobbe Grobben* en ^{HUIS.} *Gheertruut Splinters dochter* (t), even buiten de Stad, gestigt was, en daarom, in eenen Brief van den negentienden September des jaars 1399, beschreeven wordt, als gelegen *binnen der vrihede van Amstelredamme*, ten tyde der overdragt, stondt, tusschen de Stadsgragt, nu den Kloveniers-Burgwal, ten oosten, en den Oude-zyds-Agterburgwal, en de sloot nevens het tegenwoordig Oude-zyds-Heeren-Logement, ten westen. De Kerk van dit Klooster stondt, daar nu de gang van 't Gasthuis is, en, zuidwaards van de Kerke, lag de Boomgaard der oude Nonnen, die, in brieven van den jaare 1395, *der Zusteren houe* genoemd wordt. De sloot, van welke wy spreken, scheidde het Klooster der oude Nonnen van het Klooster der nieuwe Nonnen, welk, westwaards, door den Amstel, nu hier de *Oude Turfmarkt* geheeten, bepaald was, en noordwaards, door de plaats, daar de Stads Timmertuin plagt te zyn, en voorts, door den Grimburgwal, beslooten werdt. Zuidwaards, werdt het, door het gestigt, welk men nu het *Gasthuis-hof* noemt, en welk toen een voornaam gedeelte van het Klooster uitmaakte, gescheiden van eenige Burgerwooningén, die hier gebouwd waren. Vermoedelyk, is de Kerk of Kapel van dit Klooster, aan welke, reeds in

(t) Schepenen-Brief van 1 April 1389. in 't Gasthuis.

VIII. STUK.

O

GAST-
HUIS *en*
PEST-
HUIS.

in 't jaar 1421, aflat verleend was (*u*), in den grooten brand des jaars 1452, vernield geworden. Immers, men heeft nog eenen Latynschen Brief van den twintigsten Maart des jaars 1455, waarin Rudolf van Diephout, Bisschop van Utrecht, den Nonnen van het Klooster *die Lely* verlof geeft, om, in de plaats van haare *verbrande Kerk*, eene andere te stigten (*v*).

Zy wor-
den, tot
een Man-
nen- en
Vrou-
wen-
Gasthuis,
bekwaam
gemaakt.

Terstond na dat de overeenkomst, tusschen de Gasthuismeesteren der twee Gasthuizen, en de Kloosters der oude en nieuwe Nonnen getroffen was, werden de zieke mannen, uit het S. Pieters-Gasthuis, overgebracht in het Klooster der nieuwe Nonnen, welker Kerk tot een Zieken-vertrek geschikt, en met bedsteden en andere noodwendigheden voorzien werdt. 't Liep aan, tot in 't jaar 1582, eer de kranke vrouwen, uit het Lieve-Vrouwen-Gasthuis, op den Nieuwendyk, geplaatst werden, in het Klooster der oude Nonnen, wordende de Kerk van het zelve ook tot een Zieken-vertrek bekwaam gemaakt. De Vroedschap besloot, in 't jaar 1586, een Gasthuis voor kranke Soldaaten te stigten, ten westen van de Kerke der oude Nonnen (*w*): en dit werk werdt, in 't volgende jaar, voltrokken: 't welk wy hier te liever melden, om dat sommigen (*x*) het stigten van dit

Aanleg
van een
Soldaaten-Gast-
huis.

(*u*) Uit den Oorsprongkelyken Aflaatsbrief, *berustende in 't Gasthuis*.

(*v*) Uit den Oorsprongkel. Brief in 't Gasthuis, en uit een boek aldaar, genaamd *Dubbelde der Brieven van de nieuwe Nonnen of St. Dionysius Convent p. 4.*

(*w*) Resol. Vroedsch. N. 5. 25 *Octob.* 8 *Nov.* 1586.

(*x*) F. VON ZESEN *bl.* 326.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 211

dit Soldaaten-huis, ten onregte, aan den Graa-
 ve van Leicester toegeschreeven hebben. GAST-
 HUIS en
 Het werdt, nogtans, het *Engelsche Huis* ge-
 naamd (y), waarschynlyk, om dat 'er, in 't PEST-
 HUIS.
 eerst, veele Engelsche soldaaten, die toen
 in 's Lands dienst waren, in geplaatst wer-
 den.

De Gasthuismeefters van het Lieve-Vrou-
 wen-Gasthuis, ten dien tyde, beslooten heb-
 bende, de Lieve-Vrouwen Kapel, die tegen Huizen
 van 't
 Gasthuis
 op den
 Klove-
 niers-
 burgwal
 en oude
 Turf-
 markt.
 over het Gasthuis stondt, tot Burgerwoonin-
 gen te vertimmeren; werdt, by de Vroed-
 schap, vastgesteld, de Vrouwensteeg, die
 zeer eng was, en op welks hoek, de gemel-
 de Kapel stondt, te doen verwyden (z); ge-
 lyk, sedert, geschiedde. In 't jaar 1645,
 werdt, ter gelegenheid van den brand der
 Nieuwe Kerke, het Mannen-Gasthuis, tot
 eene Kerk, bekwaam gemaakt, en het Sol-
 daaten-huis, tot een Mannen-Gasthuis, ge-
 schikt. In 't Vrouwen-Gasthuis, plagt, des
 Zondags nademiddags, ook gepredikt te wor-
 den; doch zulks is, in 't jaar 1655, afge-
 schaft. In de jaaren 1603 en 1611, deeden
 de Regenten van 't Gasthuis, op den grond
 van 't Godshuis, langs de oude vest, nu den
 Kloveniers-burgwal, elf deftige huizen zet-
 ten, die zig, van den ingang naar 't Oude-
 Mannen-en Vrouwen-huis, strekken, tot aan
 de nieuwe Doelenstraat. Zy worden, in 't
 gemeen, *de Nummerhuizen* genaamd, om dat
 zy, boven de deuren, van *nummer 1. tot 11.*
 ge-

(y) Zie de Kaart van BALTH. FLORISZON.

(z) Resol. Vroedsch. N. 5. 20 Maart 1587.

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

*Gasthuis-
Hof.*

getekend waren. Doch twee deezer huizen N°. 1. en 2. zyn, reeds voor eenige jaaren, verkogt. Elf diergelyke huizen werden, in 't jaar 1642, ook langs de oude Turfmarkt, door de Regenten van 't Gasthuis, van nieuws, opgetimmerd. Het *Gasthuis-hof* werdt, ten zelfden tyde, herbouwd, met zes en twintig woningen, rondsom eene langwerpige plaats, die, in 't midden, doorsneeden wordt van een' toegang naar de Gasthuis-Kerke. Ter wederzyde van deezen toegang, legt een Bleekveld. De huuren van alle deeze woningen maaken een aanmerkelyk gedeelte der inkomsten van het Gasthuis uit. Burgemeesteren en Raaden der Stad hebben, aan de Regenten van het Gasthuis, op derzelver verzoek, meermaalen, verlof verleend, om eenigen hunner huizen en landeryen, zo tot aflossing van gemaakte schulden, als tot andere nuttige einden, te gelde te maaken (a). In 't jaar 1754, zyn ook, omtrent den ingang van 't Gasthuis, verscheiden' veranderingen gemaakt. Eenige huizen, ter zyde tegen den ingang naar den Baijerd en het Soldaaten-huis staande, zyn, toen en sedert, afgebroken, en met de plaats het Plein, *blyde hoek* genaamd, vergroot; waar nu de de ingang van de *Stads Apotheek* is, die toen, van agter de Stads Paardenstal, derwaards werdt overgebracht. De gemeene muur, tuschen het Gasthuis en Oude-Mannen-Huis, ter gelegenheid der herbouwinge van het
laatst-

(a) Resol. Vroedsch. Lr. S. 6 Jan. 1633. f. 4. Lr. AA. 13 Dec. 1700. f. 89.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 213

laatstgemelde, te zwak bevonden wordende, ^{GAST-}
werdt, met bewilliging van Burgemeesteren, ^{HUIS en}
den agt en twintigsten May des jaars 1755 ^{PEST-}
gedagtekend, geheel aan de Regenten van ^{HUIS.}
het Gasthuis overgelaaten, mids die van het
Oude-Mannen-Huis de venstergaten in dien
muur, ten hunnen koste, deden digt met-
felen (b).

Wy komen nu tot eene byzondere beschry- ^{Ingang}
vinge van het tegenwoordige GASTHUIS, ^{van het}
welk nog, veelyds, *S. Pieters-Gasthuis* (1) ^{Gasthuis.}
genaamd wordt. Het heeft zynen ingang
op den Oude-zyds-Agterburgwal, aan de
oostzyde, digt naar't zuidereinde, door eene
aanzienlyke Poort, die, in 't jaar 1736, ver-
nieuwd, en, van boven, met twee groote
beelden, een' kranken man en vrouw ver-
too-

(b) Groot-Memor. N. XI. f. 205.

(1) Sommigen hebben aangetekend, dat het beeld,
welk men, nu nog, op een der Stads pakhuizen, langs
den Grimborgwal, westwaards van het Oude-zyds-
Heeren-Logement, geplaatst ziet, een S. Pieters beeld
plagt te zyn; doch dat men, om eenigen te gemoet
te komen, die zig stieten aan den eerbied, dien de
Turfschippers, in het doorvaaren der Grimnessefluis,
naar of van de oude Turfmarkt, aan den Heilig be-
weezen, het beeld zyne sleutels afgenomen, en eene
Lauwerkrans opgezet heeft; in welken staat, het, nog
tegenwoordig, gezien wordt. Zie *Aantek. op VON-*
DELS Hekeldigten bl. 56. in *Octavo*. Doch als men
aanmerkt, dat het S. Pieters Gasthuis, eerst na de
verandering des jaars 1578, herwaards overgebracht
is, zal 't, veelligt, niet zeer waarschynlyk voorko-
men, dat men, toen of later, zou goedgevonden
hebben, hier, een S. Pieters beeld te plaatfen; schoon,
op het zegel van het Gasthuis, welk, nog tegenwoor-
dig, in gebruik is, een S. Pieter met de sleutels is
afgebeeld.

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

Baijerd.

toonende, en, door *Jan van Logteren*, uitgehouden, versierd is. Men komt, door deeze poort, in eenen langen, breedten, open gang: in welken, ter linkerzyde, de Burgerwooningen, die, zuidwaards, in de Poort van 't Oude-Mannen- en Vrouwen-huis, welk naast het Gasthuis staat, door de Regenten van 't Gasthuis, gebouwd zyn, licht schep-
pen. Ter regterzyde, ziet men, meer binnenwaards dan voor de vertimmering des jaars 1754, den ingang van den *Baijerd*, zo genaamd, naar 't schynt, om dat 'er allerlei behoeftigen, zonder onderscheid, in ontvangen, en drie nagten geherbergd worden. Men hadt zulk een *Baijerd* reeds in 't Lieve-Vrouwen-Gasthuis gehad, gelyk my, uit zekere *Quitantie* der Regenten van het zelve van den een en twintigsten October des jaars 1573, en zelfs uit de oude *Renteboeken*, gebleeken is. *PONTANUS* (c) getuigt ook, dat aan 't S. Pieters-Gasthuis in de Nes, in 't jaar 1504, een *Baijerd*, gestigt is: 't welk sommigen (d), ten onregte, van den *Baijerd* in het tegenwoordige Gasthuis verstaan hebben. In zeker oud *Renteboekje van Sinte Pieters Capelle ende gasthuse*, nog tegenwoordig, in 't Gasthuis, voorhanden, vind ik deeze woorden: *Item wy hebben ontfangen van meester pieter fransen een bedde in die beyert, den armen op te herbergen*: en in een ander, wordt gesproken van een huis *in gansoort*, nu de Nes, *naest onse beyert*. Waaruit klaar-
lyk

(c) *Libr. II. Cap. V. p. 81.*

(d) *F. VON ZESSEN, bl. 325.*

lyk blykt, dat, ook in 't S. Pieters-Gasthuis GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS. in de Nes, een Baijerd plagt te zyn. Boven den tegenwoordigen ingang van den Baijerd, leeft men, 't gene, voormaals, voor den ouden ingang, plagt te staan:

*Drie nachten langer niet herberg ik die 't
behoeft,
En houd de vierde uyt de scoisters en 't ge-
boeft.*

Voorts, komt men, langs eene kleine open plaats, in een vierkant vertrek, met eene haardstede of stookplaats in 't midden, die, rondsom, met banken omzet is. Mans- en Vrouwsperfoonen, voor af, tegen den avond, by den Vader van den Baijerd, onderzocht, en aangenomen zynde, worden, op deeze banken, geplaatst; en getoefd, met de spyze, die de zieken hebben overgelaaten, en daarna, boven dit vertrek, te bedde gebragt, in kribben, geplaatst in vier byzondere slaapvertrekken, twee voor mans-, en twee voor vrouwsperfoonen. Des morgens, wordenze, wederom uitgelaaten; doch zonder ontbyt, 't welk al, sedert veele jaaren, agtergebleeven is. En op deeze wyze, drie nagten agtereen, geherbergd geweest zyn- de, worden zy, volgens de orde van 't huis, in zes weeken tyds, niet wederom in den Baijerd ingenomen: hoewel hierin, somtyds, om redenen, eenige oogluiking gebruikt wordt. Die in den Baijerd vernagten willen, moeten zig, des zomers, voor zes uuren, en des winters, voor zonnen-ondergang,

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

voor de deur van den zelven, vervoegen. Die eenige befmettelyke kwaal hebben, worden niet in den Baijerd ontvangen. Als de gasten te bedde waren, plagten hunne klederen, door de bedienden van den Baijerd, in manden vergaderd; voor de deuren der geslooten slaapkamers geplaatst, en des morgens wederom uitgeleverd te worden. Doch dit is nu buiten gebruik. De gasten worden niet uitgelaten, voor dat men, in de slaapvertrekken, onderzoek gedaan heeft, of 'er ook iet uit den Baijerd gemist wordt (e). By hun vertrek, krygen zy, veeltids, eene vermaaning, om zig van Bedelaarye te onthouden. By den Baijerd, staat een waschhuis, een vatenhok en een rookhok.

Mannen-
Gasthuis.
of Sol-
daaten-
huis.

Even voorby den ouden ingang van den Baijerd; doch eer men aan den tegenwoordigen ingang komt, staat het *Soldaaten-* nu het *Mannen-Gasthuis*, welk, by de vertimring van den jaare 1754, zeer veel verbeterd is. Het is een lang vertrek, ter wederzyde bezet met negen en veertig Bedsteden, twee van welken geschikt zyn voor zulken, die raazende koortsen hebben, of niet wel by 't hoofd bewaard zyn. 't Vertrek komt uit in eene lange gaandery, alwaar de Binnenvader en Binnenmoeder van 't Mannen-Gasthuis hunne wooning hebben. Ook zyn hier een waschhuis, en andere gemakken. Ten einde van den gang, in welken de ingang naar den Baijerd en 't Mannen-Gasthuis is, komt men, door een groote deur, die nogtans maar zeldzaam geopend wordt, en

Vrou-
wen-
Gasthuis.

door
(e) Handv. bl. 272.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 217

door eene poort aan de zuidzyde, boven welke, de sleutel, het teken van S. Pieter, staat, langs eene open plaats, daar de Poortier zyne wooning heeft, in 't *Vrouwen-Gasthuis*, welk, in een midden-gebouw, zig strekkende noord- en zuidwaards, en twee vleugels, die oostwaards loopen, verdeeld is. In een der vleugels, worden zulke vrouwsperfoonen gelegd, die hier in 't kraambedde gevallen zyn, of, buitens huis, verlost zynde, herwaards gebragt worden. Ten einde van deezen vleugel, in 't oosten, is een vertrek, daar de vrouwsperfoonen verlost worden. Wyders, zyn 'er, aan 't Vrouwen-Gasthuis, twee vertrekken gevoegd, waar de lyders van den steen gesneden, en geplaatst worden. Nog heeft men hier een waschhuis, een turfhok, en andere vertrekken, tot nuttig gebruik. Langs de wanden van 't Mannen- en Vrouwen-Gasthuis, voor de lichten boven de Bedsteden, loopen breede gaanderyen, die tot verscheidenlei gebruik dienen, en waarop, des noods, ook krekken zouden konnen gesteld worden. Het Vrouwen-Gasthuis heeft in 't geheel zeven en tagtig Bedsteden, die rein en net onderhouden worden, en nog eene Bedstede, voor zulken, die niet wel by 't hoofd bewaard zyn. Eene Binnenmoeder is 'er over 't Vrouwenhuis, die verscheiden dienstmaagden heeft. Zy heeft eene afgezonderde verblyfplaats, ten einde van een der vleugels van 't gebouw. Uit het zelve, komt men, in de reeds gemelde lange, overdekte gaandery, rustende op ronde steenen pilaaren, en loopende langs de sloot,

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.
Verband-
huis.

die, eertyds, de twee Nonnen-Kloosters plagt te scheiden. In deeze gaandery, worden de lyders, die uitwendige ongemakken hebben, of gekwetst zyn, onderzocht. Langs eene brug, die over de sloot legt, treedt men in 't *Verbandhuis*, 't welk, eertyds, tot een Pesthuis diende, en waar nu allerlei uitwendige ongemakken, die voorwerpen der Heelkonst zyn, besmettelyken uitgenomen, genezen worden. Het is in een beneden- en bovenvertrek onderscheiden. Het eerste, voor mannen geschikt, heeft negen en twintig Bedsteden: het tweede dient voor vrouwen. In het zelve, staan, doorgaands, omtrent twintig open krekken. Agter 't Mannenvertrek, is een kleiner, daar zulken, die zwaare ongemakken hebben, gelegd worden. Men heeft ook, by 't Verbandhuis, een waschhuis en bleekveld. Ook is, van buiten, tegen het zelve, een stookhuis voor den Apotheker getimmerd. Hieromtrent is ook een vertrek, daar somtyds Ontledingen geschieden. Het opzigt over 't Verbandhuis is aan een' Binnenvader en Binnenmoeder toevertrouwd, die eenige bedienden onder zig hebben. De knechts van 't Verbandhuis haalen de onbekende drenkelingen en behoeftige dooden, met de Gasthuiswagen, naar 't Verbandhuis; waar menze, eenigen tyd, in een vertrek, het *Doodenhuis* genaamd, nederlegt; waarna zy gekist, en, met de schuit, naar 't Kerkhof van 't Pesthuis, gebracht en begraaven worden. Westwaards van 't Verbandhuis, ontmoet men eene Timmerloots, en oostwaards, de Bakkerij en de Brou-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 219

Brouwery. In 't Gasthuis, wordt tweederlei ^{GAST-}brood gebakken, tarwenbrood, en brood, ^{HUIS en}voor een derde, uit rogge, en voor twee ^{PEST-}derde, uit tarwe bestaande. Doch men ^{HUIS.}brouwt 'er drierlei bier, zwaar, middelbaar en dun. Het laatste wordt veel, ten dienste van zieke ingezetenen, die 't willen laten haalen, uitgedeeld. Men betaalt 'er of niets voor, of eene gift, naar zyn welgevallen, in de Boffen van 't Gasthuis.

Aan de zuidzyde van het open plein, naast ^{Regen-}de groote Poort, zyn vier deuren of poorten. ^{ten-Ka-}De westelykste is, langs eene gaandery en ^{mer.}open' plaats, de naafte toegang naar de *Kamer der Regenten*, die niet groot is. Men ziet 'er nog een oud Altaarstuk, welk, in eene der Nonnen-Kapellen, schynt gebruikt geweest te zyn, benevens een oud Regenten-gezelschap. Agter deeze Kamer, is een wel geschikt Spreekvertrek, alwaar ook de oude brieven en Papieren van 't Gasthuis, in kassen, bewaard worden. De Wapenborden der Regenten hangen in een steenen Zomerhuis, welk uitziet, op een' grooten boomgaard, die eenen uitgang heeft op 't Gasthuishof. In ^{Regen-}den noordwestelyken hoek van deezen boom- ^{teffen-}gaard, is de *Kamer der Regentessen*, een wei- ^{Kamer.}nig uitwaards, getimmerd. Wyders, is hier omtrent een Spreekvertrek en groote koo-ken. Wy spreken niet van de kelders en andere gemakken, die het Gasthuis zo bekwaam maaken, tot het einde, waartoe het gestigt is, als eenig diergelyk hier te Lande.

De oostelykste poort of deur, op 't voorplein van 't gebouw, is de toegang naar de

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

de *Stads Apotheek*, die, in 't jaar 1754, van nieuws getimmerd is, en uit welke het Gasthuis, welk, voormaals, zyne byzondere Apotheek plagt te hebben, nu ook van geneesmiddelen voorzien wordt. By dezelve, is ook een stookvertrek gevoegd. Wyders, zyn, by de Apotheek, twee ruime vertrekken, een, ten dienste der Stads Doctoren, die aldaar de behoeftige kranken onderzoeken, en een, ten dienste der Stads Chirur-gyns. By deeze vertrekken, is eene overdekte gaandery, daar de lyders, die, van Stads wege geholpen worden, vertoeven. Van de Stads Apotheek zullen wy, hier na, nog eenigszins byzonderer, handelen.

Beschry-
ving van
het PEST-
HUIS.

Onder de bestiering der Regenten van het Gasthuis, staat ook het

P E S T H U I S,

welk wy nu, kortelyk, beschryven moeten. De menigvuldige en aanhoudende Pestziekten hier ter Stede, byzonderlyk in de vyftiende eeuw, heeft het opregten van Pesthuizen, al vroeg, noodzaakelyk gemaakt. Ook hebben wy reeds gemeld, dat het S. Pieters Gasthuis, in de Nes, en het Lieve-Vrouwen - Gasthuis, op den Nieuwendyk, beide van *Pestilentie - huysen* voorzien waren (f). 't Was dan niet vreemd, dat men, by deeze Gasthuizen, na dat dezelve, in de Kloosters der oude en nieuwe Nonnen, waren overgebracht, ook een Pesthuis voegde.

Wy

(f) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 90. en hier voor, bl. 205.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 221

Wy hebben reeds aangemerkt (g), dat het ^{GAST-}tegenwoordig Verbandhuis, eertyds, een ^{HUIS en}Pesthuis geweest is. Het was, door de meer- ^{PEST-}gemelde floot, van de andere Gasthuizen af- ^{HUIS.}gescheiden. Doch men bevondt, door den tyd, dat de besmetting, desonaangezien, tot de naaste wooningen, voortfloeg: waarom, omtrent het jaar 1616, raadzaam geoordeeld werd, een nieuw Pesthuis te stigten buiten de Heilige-wegs-Poort, ten zuiden van den Heiligen Weg, in 't open veld. Dit Huis was, omtrent den jaare 1660, byzonderlyk kenbaar, om dat 'er een os boven de poort afgebeeld was (h). Doch 't was, reeds lang te vooren, te klein bevonden. Ook lag het te dicht aan den weg: waarom het verlaaten, verkogt, en met verscheiden' wooningen, betimmerd werd. 't Gebouw heet egter nog het *Oude Pesthuis*, en bestaat uit tien wooningen, vier aan den Heiligen- of Overtoomschen-weg, twee aan elke zyde van eene Poort, en zes in de Poort. Zo dra men beslooten hadt, het oude Pesthuis te verlaaten, was men bedagt, op het stigten van een ander. Het Gasthuis bezat een stuk Lands, omtrent half weg den Overtoom, *de Blaauwe Zok* genaamd, en vyf of zes kampen benoorden den Heiligen weg, in de Stads Polder, gelegen. Hier vondt men geraaden, een nieuw Pesthuis aan te leggen. De Stad verstrekke 'er vier en twintig duizend guldens toe (i). Op den twintigsten July des
jaars

(g) Hier voor, bl. 218.

(h) DAPPER bl. 411.

(i) Resol. Vroedsch. N. 16, 20 Juny 1630, f. 152.

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

jaars 1630, werdt de eerste steen aan 't gebouw gelegd, door den Heer *Cornelis Hasfelaer*. In vyf jaaren tyds, werdt het voltooid. Het kostte, behalve den grond, eenhonderd zeven en veertig duizend negen guldens en vyftien stuivers. Doch 's nagts na den veertienden April des jaars 1732 (2), is het gantsche gebouw, by ongeluk, van binnen, genoegzaam geheel, afgebrand: maar kort daarna, wederom, byna in dezelve gedaante, herbouwd.

Men heeft, van den Heiligen- of Overtoomschen weg, over eene houten brug, toegang naar het Pesthuis, door eene lange laan, ter wederzyde met boomen bezet. Digt aan 't einde deezer laan, treedt men, over twee steenen bruggen, van welken de tweede, met een groot yzeren hek, van de laan afgeslooten is, en over eene houten brug, in 't gebouw, welk rondsom in 't water legt, genoegzaam vierkant, en van gebakken steen gebouwd is. De vier gevels van 't gebouw staan langs eene ruime, vierkante Binnenplaats, met boomen bezet, midden door welke, eene vaart loopt, die met de graft om het huis gemeenschap heeft, en over welke, eene houten en twee steenen bruggen leggen. Van deeze Plaats, heeft men, door vier groote Poorten, toegang naar de vier vleugels van 't

ge-
(2) Wy hebben, in de *Historie der Stad* (II. Deel, XXIII. Boek, bl. 293.), het verbranden van het Pesthuis, ten onregte, op den veertienden April des jaars 1731, gesteld: welken mislag de Leezer, daar, gelieve te verbeteren.

gebouw, welker muuren wel drie en een halve voet dik zyn. De voorgevel is, in't midden, met een uitstek of paviljoen, gebouwd: waarin, ter regterzyde of oostwaards, de Regenten-Kamer, en ter linkerzyde of westwaards, de wooning van den Binnenvader van 't Huis geplaatst zyn. Voor den schoorsteenmantel der Regentenkamer, ziet men de wapens der dienende Regenten, ten tyde der jongste herbouwing, M^r. *Gerard Aarnout Hasselaer, Bartholomeus van den Santbeuvel, Samuel Elias Coymans, Rombout Lepeltak, Andries Munter en Bartholomeus Muylman*. Voortgaande, treedt men, door eene binnen-poort, in een vertrek, welk den gantschen voorgevel van 't gebouw beslaat. Het is in tweeën verdeeld, door twee houten beschotten, en heeft eenen ruimen doorgang naar de Binnenplaats, in 't midden. Ook heeft het gemeenschap, met een diergelyk vertrek, langs den westelyken zydgevel. Beide deeze vertrekken zyn geschikt voor kranke, onnozele en ongeregelde vrouwsperfoonen. Het tweede is gemeenlyk vol, en vond ik 'er, op het einde van May des jaars 1765, omtrent tagtig krebber bezet. In het eerste, zyn eenige bedsteden, waarin zulken, die moedwillig zyn, of beginnen te raazen, voor eenen tyd, opgeslooten worden. By dit vertrek, zyn, ten wedereinde, eene bergplaats voor Kookengereedschap, Bottelery, Schafhuis, Koken en andere gemakken geplaatst. Ook een bekwaam vertrek voor de Kookenmoeder. Langs den agtergevel van 't gebouw, is een vertrek, voor diergelyke mannen

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

nen geschikt, als in de twee voorgemelden, vrouwen geplaatst zyn. Ik vond 'er, ten voorgemelden tyde, drie en zestig open krebben, die, grootendeels, bezet waren. Ook zyn 'er twee bedsteden, ter opsluitinge van kwaadwilligen of raazenden. De Ziekenvader der mannen heeft eene Kamer by dit vertrek. In 't Poortaal voor het zelve, is de ingang naar de Apotheek, daar egter thans weinig voorraad van geneesmiddelen bewaard wordt, alzo dezelve, van tyd tot tyd, zo wel als het Bier en het Brood, uit het Gasthuis, herwaards gebragt worden. Agter of nevens de Apotheek, is een waschhuis. In den vierden of oostelyken vleugel van 't gebouw, plagten, voormaals, net opgemaakte bedden te leggen, die zeldzaam gebruikt werden; waarom dit vertrek het *Pronkhuis* genaamd werdt. Doch men heeft 'er, na de jongste herbouwing van 't Huis, dertig hokken voor dulle menschen getimmerd, die, veeltyds, van zulke elendigen vol zyn. In ieder derzelven, is eene kreb en een heimelyk gemak. Men heeft 'er, behalve deeze hokken, nog twee bedsteden, waarin men de lyders opsluit. Van binnen, langs de wanden der vertreken, van welken wy gesproken hebben, loopen, even als in 't Gasthuis, gaanderyen boven de krebben en hokken, voor de lichten van elk vertrek, alwaar de gewasschen kleederen en 't lynwaat gedroogd, en alwaar ook, des noods, krebben zouden kunnen gesteld worden. Op eenigen afstand van 't gebouw ten westen, staan twee steenen huisjes, het eene
wat

wat grooter dan het andere, en beide voor- ^{GAST-}
 zien van een kagchel en van krebber. In ^{HUIS en}
 deeze huisjes, worden zulke mans en vrou- ^{PEST-}
 wen geplaatst, die besmettelyke kwaalen ^{HUIS.}
 hebben. Nog verder af, zyn twee begraaf-
 plaatsen of Kerkhoven, alwaar de lyken van
 zulken, die, hier of in 't Gasthuis, sterven,
 of daar, of hier dood gebragt zyn, begraaf-
 ven worden. Op het eene, worden de kis-
 ten vyf, en op het andere, zeven hoog bo-
 ven elkanderen geplaatst. Als het eene vol
 is, begraaft men op het andere. Het eerste
 kan, in gewoone sterfthyden, ruim twaalf,
 het andere vyf en twintig jaaren gebruikt
 worden, eer het behoeft te worden ledig
 gemaakt. Het Pesthuis en het naaste omgele-
 gen land zyn nog binnen de Vryheid der Stad;
 doch de twee Kerkhoven, de twee gemelde
 huisjes, en zelfs het buitenste pad langs de
 sloot ten westen, leggen onder 't gebied van
 Nieuwer-Amstel.

De bestiering van het Gasthuis en het ^{REGEN-}
 Pesthuis staat thans aan zes ^{TEN EN}
 zes ^{REGEN-} ^{TESSEN} ^{of} ^{BUITENMOE-}
 ders, die, voor hun leeven, of, ten op-
 zigte der eersten, ook tot hooger bevoor-
 deringe toe, door Burgemeesteren, gekoo-
 ren worden, uit de deftigste ingezetenen. ^{van het}
 Onder de Regenten, is, eertyds, en nu we-
 derom, sedert het jaar 1743 (1), een geweest ^{Gasthuis}
 van den Roomsche-Katholyken Godsdienst. ^{en Pest-}
 Doordien het S. Pieters Gasthuis, van ouds, ^{huis.}
 een van de vyf grootste ingelanden was in
 Nieu-

(1) Resol. van den Oud-Raad van Burg. 31 Jan. 1743. f. 113.

GAST- HUIS ^{en} PEST- HUIS: Nieuwer-Amstel of Amsterveen (u), zo is een der tegenwoordige Regenten altoos Heemraad, en op zyne beurt ook Dykgraaf van dit Heemraadschap. Burgemeesteren van Amsterdam, als Ambagtsheeren van Nieuwer-Amstel, verkiezen een' der Regenten tot deeze waardigheden. 't Gasthuis is ook Hoofd-Ingelande van Weesperkarspel, en gevolgelyk, een der Regenten kiesbaar tot Schepen. En, sedert het jaar 1717, bezit het Gasthuis de Ambagtsheerlykheid van *Kortehoef*, en twee stukken Lands, in 't Stigt van Utrecht, die, aan de Regenten, in October des gemelden jaars, verkogt en opgedraagen zyn, door Jongkvrouwe CATHARINA HEERMAN van ZUIDWYK, die den koopprys aan het Gasthuis geschonken heeft. De Regenten hebben, sedert den agt en twintigsten January des jaars 1656, het voorregt gehad, om, in alle openbaare Kerken deezer Stad, plaats te mogen nemen in het Kerkmeesters-gestoelte (v), welke plaats hun ook, als Kerkmeesters der Gasthuis-Kerke, toekwam. Zy vergaderen, eens ter weeke, des Woendags na den middag. De Regentessen komen, gewoonlyk, des Vrydags, byeen. De Regenten van het Gasthuis, en van alle de andere Stads Gods- en Werkhuizen zyn, tegenwoordig, in gevolge van een besluit der regeerende en Oud-Burgemeesteren van den jaare 1764, verplicht, by hunne aanstellinge, met eede, te belooven, dat zy zig, in de bestieringe der

(u) Zie II. Deel, V. Boek, bl. 480.

(v) Groot-Memor. N. IV. f. 88 verso.

byzondere Gestigten, eerlyk en getrouwe-lyk, kwyten zullen (w).

De Regenten van het Gasthuis hebben eenen *Boekhouder* in hunnen dienst, die van de inkomsten en uitgaaven van het Huis aantekening houdt, en de rekening, welke, jaarlyks, aan Burgemeesteren gedaan wordt, opmaakt. Voorts, zyn 'er twee Doctoren en twee Chirurghyns van het Gasthuis, en een Doctor en een Chirurghyn van het Pesthuis, die allen, door de Regenten, gesteld worden. Van de Binnen-vaders en Binnen-moeders en andere Bedienden, in beide de Huizen, hebben wy reeds melding gemaakt.

Het Gasthuis bezat, van ouds, veele landeryen buiten, en ook een goed getal van huizen in de Stad: onder de laatsten, van welken wy 'er reeds eenigen hebben opgenoemd, waren 'er ook een aanmerkelyk getal over de Prinsengraaf, in de nieuwe uitlegging, en byzonderlyk, in de eerste Weteringsdwarsstraat, die de Regenten, in 't jaar 1670, hadden laten bouwen, tot voortzetting der Weeverye, Wolkammerye en 't gene daartoe behoort, welke handwerken men, ten dien tyde, sterk aanmoedigde (x). De huuren deezer huizen en landeryen, zo verre het Gasthuis dezelve nog bezit, maaken een groot gedeelte van deszelfs inkomsten uit. Doch de laatstgemelde huizen in de nieuwe uitlegging zyn, sedert eenige jaaren,

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.
Boek-
houder.
Docto-
ren.
Chirur-
ghyns.

Bezittin-
gen en
Voorreg-
ten van
het Gast-
huis.

(w) Resol. van den Oud-Raad van Burgemeest. van 27 January 1764. bl. 237.

(x) Zie Resol. Vroedsch. L. G. 14 April 1670. 20 Febr. 1671. f. 41 verso, 99 verso.

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

ren, allen verkogt. Het Gasthuis bezit ook, nevens het Oude - zyds - Huiszittenhuis, de groote en de kleine Kraan (y), die, laatstelyk, in 't begin deezes jaars 1765, voor drie duizend guldens in 't jaar, verhuurd zyn. Voorts, geniet het Gasthuis de aalmoessen, die, in de Vroeg-Predikatie, en in de Namiddags-Predikatie, in de Gasthuis-Kerke, door den Poortier, en door een' der twee Binnenvaderen, welken, om de maand, beurt houden, verzameld worden. 't Gene, in de Voormiddags-Predikatie, ontvangen wordt, is voor de Diaconie. De Turf, die, tegen 's Lands Plakaaten, in de Buitenvelder- en Middelpolder, gebaggerd, en uit dien hoofde, verbeurd verklaard wordt, komt ook ten voordeele van het Gasthuis. Het geniet een en een halve groot in de twaalf, op ieder pond vlaams rantsoen van de veroverde en verbeurdverklarde goederen door de Admiraliteit hier ter Stede; die ook haare zieke en gekwetste Bootsgezellen en Soldaaten, tegen redelyke voldoeninge, in het Gasthuis, zendt. Voor de kranke of gewonde Soldaaten, die te Lande gediend hebben, en in 't Gasthuis gebragt worden, is aan het zelve, van wege 't gemeene Land, zes stuivers 's daags voor ieder toegezeid. Doch onaangezien deeze inkomsten, zyn de lasten van het Gasthuis zo zwaar, dat het, van tyd tot tyd, uit Stads kasse, ondersteund moet worden. De meeste andere Godshuizen en Kerken genieten, boven hunne gewoonlyke inkomsten, die op verre na niet kunnen toereiken, ook onderstand uit

(y) Zie III. Deel, I. Boek, bl. 224.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 229

uit Stads kasse: en beloopt de onderstand aan ^{GAST-}
 allen, tegenwoordig, door een, meer dan ^{HUIS en}
 eenhonderden vyftigduizend guldens in 't jaar. ^{PEST-}
 Wyders, heeft het Gasthuis, in 't jaar 1626, ^{HUIS.}
 het voorregt verkreegen, om zyne schulde-
 naars, ter eerster aanleg, voor 't Hof van
 Holland, te mogen dagvaarden. Wy spreek-
 en niet van de vryheid van Verpondingen,
 en van 's Lands- en Stads- Imposten en Ex-
 cynzen, die het Gasthuis, met verre de
 meeste Godshuizen, hier ter Stede, gemeen
 heeft. Men mag 't ook, onder de voor-
 regten van het Gasthuis, rekenen, dat Bur-
 gemeesteren, reeds op den negen en twin-
 tigsten Juny des jaars 1668, verklaard heb-
 ben, dat men niemant weigeren zou, in het
 zelve te ontvangen, uit hoofde van eenige
 verschillende Godsdienstige belydenis (z).
 Ook heeft men eene diergelyke verklaring
 van den vyf en twintigsten January des jaars
 1686, dat het Gasthuis geen Proveniers-huis
 is, maar een enkel Gasthuis, waar armen en
 lydenden, om niet, hulp en onderhoud vin-
 den kunnen (a). Men heeft, hierom, ook
 opgemerkt, dat 'er zeer veel meer vreemde-
 lingen dan ingezetenen in ontvangen wor-
 den. Immers, in 't jaar 1623, vondt men,
 onder de zevenhonderd zieken in 't Gast-
 huis, maar éénen Poorter (b). Het mag,
 derhalve, met regt, den naam van *Gast- of*
Vreemdelings-huis (3) draagen. Men rekt,
 dat

(z) Groot-Memor. N. V. f. 219 verso.

(a) Groot-Memor. N. VII. f. 138. Handv. bl. 272.

(b) DOMSELAER IV. Boek, bl. 117. COMMELIN bl. 548.

(3) In onze oudste Keuren, komt het woord *gast*
 meermaalen voor, in de betekenis van *Vreemdeling*.

GAST-
HUIS en
PEST-
HUIS.

dat 'er, van de tweeduizend zieken, die, by gewoone tyden, in 't Gasthuis komen, omtrent vier honderd sterven, en zestien honderd genezen worden.

Op den eersten Juny deezes jaars 1765, vond ik, in 't Vrouwen-Gasthuis, honderd vier en dertig: in 't Mannen Gasthuis of Soldaatenhuis, zes en veertig zieken: in 't Verbandhuis, twee en veertig mannen, en een en vyftig vrouwen: en in 't Pesthuis, vier en zeventig mannen, en honderd vyf en twintig vrouwen. In de week te vooren, waren 'er, in beide de Huizen, ingekomen drie en dertig, uitgegaan vier en veertig, en gestorven veertien perſoonen.

Naamen
der oud-
ſte Re-
genten.

Wy hebben, in de Beſchryvinge der Gasthuis-Kerke (c), de naamen der Regenten van 't Gasthuis, die te gelyk Kerkmeesteren dier Kerke zyn, geplaatſt, van 't jaar 1578 af, tot op 't jaar 1761: waarby wy hier alleenlyk voegen *Jean Philip Gilles*, die, in 't jaar 1764, Regent geworden is. Zie hier nu de naamen der Regenten van het S. Pieters-Gasthuis alleen, die, van 't jaar 1511, tot het jaar 1577 ingeflooten, gediend hebben:

1511. Jan Claasz. van Hoppe.

1511. Jan Claasz. Sillemoer.

1511. Sybrant Buyk.

1511. Jacob Pieter Gaven.

1512. Jonge Dirck Klaasſoen.

1512. Willem Splinter.

1513.

(c) III. Deel, II. Boek, bl. 436.

Item, leeft men daar, enen zeeuwerdigen man, is by *poirter* ofte GASTE. *Keurb.* A. f. 2. Zie ook f. 123 verso. *Handv.* bl. 706.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 231

1513. Pieter Thomasz. GAST-
 1513. Hob Jacobsz. HUIS *en*
 1514. Pieter Symonsz. PEST-
 1515. Koert Jorisz. HUIS, *an*
 1520. Frans Claasz. Heinen.
 1522. Claas in de Kat.
 1523. Volkert Jansz. Snyder.
 1525. Jan Dircksz. Syl.
 1525. Cornelis Brunt.
 1525. Claas Claasz. Kloeck.
 1526. Cornelis Sybrantsz. Buyk.
 1529. Pieter Jansz. Ackerman.
 1529. Claas Vermoy.
 1531. Jan Pietersz. Schaap.
 1536. Gerrit Hulft.
 1537. Ysbrant Pieter Copszoen.
 1540. Cornelis Gerbrandsz.
 1543. Vechter Claasz.
 1545. Gerrit Wilkensz.
 1546. Jan Oom Jansz.
 1547. Cornelisz Anthonisz. *Schilder.*
 1547. Jan van Hoppen.
 1548. Joost Sybrandse Buyk.
 1548. Pieter Foppense.
 1548. Simon Kops Claasfoen.
 1549. Gerrit Claasz. Thenes.
 1549. Claas Claasz. Stapper.
 1551. Laurens Symensz.
 1553. Elbert Marcus.
 1553. Claas Jacobsz. van Leyden.
 1556. Jan Claasz. Kat.
 1558. Jan Jansen.
 1561. Pieter Pietersz. Occo.
 1563. Claas Hoyert Claasz.
 1563. Bouwe Jacobsz.

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASP-
HUIS.

- 1564. Jan Vechterse.
- 1564. Marten Jacobsz. *op't Rockin.*
- 1564. Cornelis Willemsz. van Rieck.
- 1565. Cornelis Jansz. *in't Roode Kruys.*
- 1566. Jan Vechters.
- 1567. Dirck Meynertse Pater.
- 1567. Cornelis Gysbertsz.
- 1568. Hendrik Cornelisz.
- 1569. Cornelis Jacobsz. Brouwer.
- 1569. Dirck Jansz. Deyman.
- 1570. Gerbrant Claasz. Benning.
- 1571. Thomas Symonsz.
- 1572. Jacob Cornelisz. Brouwerszoen.
- 1574. Frans Dircksz. Otter.
- 1575. Cornelis Franszoon.
- 1575. Mr. Albert Pietersz. Canter.
- 1576. Sybrant Joosten Buyk.
- 1577. Jacob Meinertsz. Brouwer.

II.

MANNEN-TUGTHUIS,
of
RASP HUIS.

Getal der
Tugthui-
zen in
Amster-
dam.

D E TUGTHUIZEN deezer Stad zyn drie in getal, het *Mannen-Tugthuis* of *Rasphuis*, het *Vrouwen-Tugthuis* of *Spinhuis*, en het *nieuwe Werkhuis*; en de Regenten der zelven hebben rang na die van het Gasthuis. Het *Verbeterhuis*, schoon onder een ander en minder bestier gesteld, is ook eene soort van een Tugthuis, en kan, derhalve, nergens bekwaamlyker, dan agter de drie gemelde Gestigten, geplaatst worden. Wy laten, hierom, de beschryving van alle deeze Tugt-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 233

Tugthuizen, op die van het Gasthuis, volgen. MANNEN TUGTHUIS of RASPHUIS. Beschryving van het MANNEN-TUGTHUIS of RASPHUIS.
 Het MANNEN-TUGTHUIS, veeltyds, blootelyk, het TUGTHUIS, en, in 't gemeen, het RASPHUIS genaamd, staat op den Heiligen-weg, aan de zuidzyde, tegen over de Voetboogsstraat, ter plaatse, daar, weleer, het Clarissen-Klooster plagt te zyn, van welks Stigtinge in den aanvang der zestiende eeuw, wy, reeds by eene andere gelegenheid (d), gesproken hebben. Dit Klooster was, nog geene tagtig jaaren, volbouwd geweest, toen de Vroedschap deezer Stad besloot, een gedeelte van het zelve te schikken tot een Tugthuis voor mansperfoonen. Gelegenheid hiertoe gaf niet, gelyk sommigen (e) gemeend hebben, het Plakaat der Staaten van Holland van den zestienden December des jaars 1595, tegen dievery ten platten lande en in de Steden, die, ten dien tyde, meer dan voorheen, door landloopers en bedelaars, gepleegd werdt (f): het besluit der Vroedschap, tot de opregtinge van een Tugthuis, was genomen, meer dan zes jaaren voor dat dit Plakaat in de weereld kwam (g). De Oud-Burgemeester CORNELIS PIETERSZON HOOFT heeft 'er, niet lang na de opregting van het zelve, eene andere reden van gegeven, te weten, de zwaarigheid, die 't Geregt, al terstond na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578, maakte, om dieven ter dood te verwyzen (h).

En

(d) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 106.

(e) PONTANUS Libr. II. Cap. IX. p. 98.

(f) Groot-Plakaatb. I. Deel, kol. 421.

(g) Resol. Vroedsch. N. 6. 19 July 1589. f. 113 verso.

(h) Zie II. Deel, XI. Boek, bl. 115.

MANNEN

TUGT-

HUIS of

RASP-

HUIS.

En dit komt genoegzaam overeen, met de aangehaalde *Resolutie der Vroedschap*, waarin, uitdrukkelijk, gelezen wordt „dat Sche-
 „ penen zwaarigheid maakten, om sommige
 „ kwaaddoenders, overmids hunne jongk-
 „ heid, *Capitaal* te straffen; en dat zulks
 „ gelegenheid gaf, tot het besluit, om een
 „ huis, tot *castyement* van dezelve, te stig-
 „ ten, en daartoe te neemen het Clarissen-
 „ Klooster.” Ook leedt het niet lang, of
 men vondt geraaden, de Clarissen, die, te-
 gen de Keure, aan haar Klooster getimmerd,
 en de *Pauselyke Religie*, in het zelve, geoe-
 fend hadden, daar uit te zetten, mids haar
 verzorgende van onderhoud (i). 't Liep eg-
 ter nog eenigen tyd aan, eer het Tugthuis
 tot stand gebragt was. In April des jaars
 1595, was het volbouwd (k). En op den
 derden February des volgenden jaars, kwa-
 men de eerste twaalf gevangenen in het
 Tugthuis (l). In 't zelfde jaar 1596, zorgde
 men reeds, om het Huis, met nieuwe in-
 komsten, te voorzien, aan het zelve, voor
 twee of drie jaaren, by *provisie*, toestaande
 de heffing van het *Exuegeld*, en de boeten,
 die de zes en dertig Raaden, voor het laat
 komen in, en het wegblyven uit den Raad,
 plagten te verbeuren (m). Doch het Huis
 heeft deeze inkomsten, naar 't schynt, niet
 lang genooten. De toevloed van kleine jon-
 gens niet flegts, maar ook van sterke mans-
 per-

(i) Resol. Vroedsch. N. 6. 26 Octob. 1589.

(k) PONTANUS Libr. II. Cap. IX. p. 98.

(l) Regist. der inkom. Tugtelingen N. 1. f. 2 enz.

(m) Resol. Vroedsch. N. 2. 1 Nov. 1596. f. 155.

perfoonen, by welken, fomtyds, meffen en ander geweer gevonden waren, gaf gelegenheid, dat Burgemeesteren van 's Lands Staaten Octroi verzogten, waarby de Regenten en andere Opzieners van het Tugthuis vrygesproken mogten worden van alle naarmaning, zo zy, by ongeluk, eenigen Tugteling, in 't verweeren van hun lyf, derwyze, kwetsen mogten, dat 'er de dood op volgde: welk Octroi hun, op den veertien den Maart des jaars 1597, verleend werdt (n). Op den zeven en twintigsten Maart des volgenden jaars, werden de Regenten, door Schout, Burgemeesteren en Schepenen, bevoegd verklaard, om de Tugtelingen te fluiten en te ontsluiten; derzelver arbeid te verzwaaen, of te verlichten; hen te straffen, met den kerker, met onthoudinge van spyze en drank, met stokslagen, en zelfs met roeden-, reepen-, of touwslagen: waartoe zy, des noods, ook twee dienaars van den Schout zouden mogen gebruiken, zig egter, in zaaken, die geesseling of zwaarder straf zouden mogen schynen te vorderen, vervoegende aan myne Heeren van den Geregte (o). De arbeid, die toen, in het Tugthuis, gedaan werdt, was het trypwerken; waartoe, by Burgemeesteren, tot Meester aangenomen was zekere *Jan Parent*, op den zeven en twintigsten January des zelfden jaars 1598 (p). By het trypwerken, werdt, eerlang, gevoegd het weeven van Wollen- en Satynen bom-
 (v) *Handv. bl. 293.*

(n) *Handv. bl. 293.*

(o) *Groot-Memor. N. II. f. 185. Handv. bl. 293.*

(p) *Groot-Memor. N. II. f. 182.*

MANNEN

TUGT

HUIS of

RASP

HUIS

Octrojen

aan het

zelve ver

leend.

1597

1598

1599

1600

1601

1602

1603

1604

1605

1606

1607

1608

1609

1610

1611

1612

1613

1614

1615

1616

1617

1618

1619

1620

1621

1622

1623

1624

1625

1626

1627

1628

1629

1630

1631

1632

1633

1634

1635

1636

1637

1638

1639

1640

1641

1642

1643

1644

1645

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASP-
HUIS.

Het is al-
leen be-
voegd tot
het ras-
pen van
Verw-
hout.

bazynen. En de weevery in het Tugthuis fchynt, tot omtrent het jaar 1670, geduurd te hebben, waarna dezelve te niet gelooopen is. Immers, ik heb, in de *Registers van het Tugthuis*, niet kunnen vinden, dat men, na 't jaar 1667, eenen Meester-weever heeft aangesteld. Doch niet lang na 't aanneemen van den eersten Meester-weever, ondernamen, te gelyk, een veel zwaarder werk, te weten, het raspen van rood Braziliën- en ander hard hout, waarvan het raspfel tot verwe gebruikt wordt. Men kwam, in 't begin des jaars 1599, overeen, met zulken, die deezzen arbeid, in de Stad en derzelver Vryheid, plagten te doen, om dien, voortaan, alleen over te laten voor het Tugthuis, welk, op den zeven en twintigsten January des gemelden jaars, tot het raspen van Verwhout, binnen de Stad en derzelver Vryheid, alleen bevoegd verklaard werdt (q). Het opregten van eenen Raspmolen op den Zaandyk, tegen over 't Kalf, gaf, federt, aanleiding, dat Burgemeesteren Octroi verzogten van's Lands Staaten, om, in hun Tugthuis, met uitsluiting van alle anderen in Holland en Westfriesland, Verwhout te mogen raspen. En zy verwierven 't, op den elfden May des jaars 1602, met deeze uitzondering alleenlyk, dat, zo eenige andere Stad in Holland goedvinden mogt, een Tugthuis op te regten; daar, indien men 't geraaden vondt, zo veel Verwhout zou mogen geraspt worden, als binnen die Stad verhandeld werdt (r). In

laa-

(q) Keurb. H. f. 146.

(r) Handv. bl. 294.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 237

laater' tyd, is aan de ingezetenen van Am-
sterdam verboden, eenig Verwhout, elders ^{MANNEN}
dan in het Tugthuis, te laten raspen, of ^{TUGT-}
breeken. Ook mag het Verwhout, welk ^{HUIS of}
elders geraspt is, hier ter Stede, niet ver- ^{RASP-}
kocht worden (s). De Regenten, sedert het ^{HUIS.}
jaar 1613, of eerder, gekapte spaanders,
buiten 't Huis, hebbende laten maalen (t),
hebben, eindelyk, volgens een besluit van
Burgemeesteren en Raaden van den jaare
1656 (v), zelve eenen Molen opgeregt,
aan de Kostverlooren Vaart of nieuwe We-
tering, niet verre van den Overtoom, al-
waar het Verwhout, welk niet bekwaamlyk
geraspt kan worden, of welk men verkieft
te breeken en te maalen, tegenwoordig, met
twee paar steenen, in de plaats van een paar,
gebroken en gemaalen wordt. Meer dan ^{Overeen-}
éene overeenkomst is 'er, tusschen de Re- ^{komsten,}
genten en de Verwkoopers, met toefstem- ^{deswege}
minge van Burgemeesteren, gemaakt, op het ^{gemaakt.}
maalen en raspen van het Verwhout; op het
loon daartoe gesteld, en op de afrekening
met de Boekhouders van het Tugthuis. De
laatste is van den vierden July des jaars 1763
(x). De Verwkoopers moeten, volgens deeze
overeenkomst, jaarlyks, ten minste, de helft
van de heele houten, die zy inzenden, aan
gebroken hout, te rug trekken, zo zy niet
van de vryheid, om zo veel heel hout in te
zenden, als zy goedvinden, versteken wil-
len

(s) Handv. bl. 295.

(t) Kladboek van 't Zaagsel, N. 2. aan 't einde.

(v) Resol. Vroedsch. Lr. A. 25 Nov. 1656. f. 161 verso.

(x) Groot-Memor. N. XII. f. 87 verso.

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASP-
HUIS.

len zyn. Doch zy mogen niet meer dan de helft aan geraspt hout trekken, zonder verlof der Regenten. 't Gemaalen hout wordt, ter begeerte van den Verwkooper, met aluin of kalkwater, gekleurd; doch zo zy 'er eenige andere kleur aan willen gegeven hebben, moetenze 'er zelven de stoffen toebezorgen. Een Verwkooper mag, jaarlyks, op den eersten May, niet meer dan twintig duizend pond, geschild of ongeschild Campechie-hout, Sapan-hout, S. Maartens- of Stokvisch-hout, Fernambuk-hout en geel hout, vier duizend pond van elke soorte; en maar drie duizend pond Vifet-hout, of wat meerder of minder van elke soorte, doch, in alles, niet boven de drie en twintig duizend pond, en daaronder niet meer dan drie duizend pond Vifet-hout, in het Tugthuis hebben. Van alle hout, zonder onderscheid, wordt dertig stuivers, voor rasploon; en van het Vifet-hout, vier en twintig, en van alle ander hout, twintig stuivers, voor maalloon, van de honderd pond betaald. De baalen, waarin, 't gebroken, gemaalen en geraspt hout gedaan wordt, zyn ook op een' prys gesteld, en die gebroken gaaf hout inhouden, met Stads wapen; die hout met de bast inhouden, met Stads wapen en de letters TH., en die rothout inhouden, met de letters THR., zonder Stads wapen, gemerkt. De Bedienden van het Tugthuis mogen, op geenerlei wyze, hout in het zelve zenden; veel min, als makelaar, staan over inkoop of verkoop van Verw-

Verwhout. Wy behoeven niet aan te mer-
ken, dat de naam van *Rasphuis* het Tugt-
huis van 't *raspen* van 't Verwhout bygeblee-
ven is.

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASPHUIS.

Men komt, in het zelve, door twee groo-
te en aanzienlyke Poorten. Boven de eer-
ste, die aan den Heiligen-weg staat, en toe-
gang verleent tot eene ruime Voorplaats, is,
onder de lyst der Frontespies, de Tugtmee-
ster, zittende op eenen wagen, met Verw-
hout beladen, en getrokken van Leeuwen,
Tygers en andere wilde dieren, die hy met
een geessel voortzweept, konstiglyk, in hard-
steen, uitgehouwen. Hierboven leeft men:

Poorten
of ingan-
gen van
het Man-
nen-
Tugt-
huis.

VIRTUTIS EST DOMARE QUAE CUNCTI PAVENT.

dat is:

't Is der dapperheid eigen, te temmen, 't gene
elk vreest.

De Frontespies is versierd met het beeld der
Tugtiging, in de gedaante eener Vrouwe,
hebbende een geboeid mannen-beeld, aan
elke zyde. Onder deeze afbeelding, staat
CASTIGATIO, dat is, *Tugtiging*. De twee-
de Poort is, van boven, gedekt met de meer
dan levensgrootte beelden van twee half
naakte tugtelingen, bezig met het raspen
van Verwhout, den dagelykschen arbeid
in dit Huis. Onder de lyst staat een Weef-
getouw, ter gedagtenisse der Weeverye,
die hier, in vroeger tyd, geoefend werdt.

Door

MANNEN Door deeze Poort, treedt men in een Poor-
TUGT- taal, alwaar de ingangen zyn naar de Kamer
HUIS of der Regenten; naar de wooning van den
RASP- Binnenvader en naar eene kleine beneden-
HUIS. zaal, alwaar twee schilderstukken hangen,
Vertrek- twee Collegien van oude Regenten verbeel-
ken. dende. Ook ziet men hier twee kleine fruit-
 stukjes, door *Ernst Steuven* of *Stuven*, ter-
 wyl hy, op 't einde der voorgaande, of in
 't begin van deeze eeuw, in 't Tugthuis
 zat, geschilderd. Wy hebben, elders (y),
 van deezen Schilder, en van de gelegen-
 heid, by welke, hy in het Tugthuis raake-
 te, iet, uit anderen, aangetekend. Doch,
 federt, hebben wy, in de *Registers der in-*
komende Tugtelingen, die, door de Regenten
 in der tyd, gehouden zyn, gelezen, dat
 Steuven, voor zes jaaren in het Tugthuis
 gezet zynde, op den tienden July des jaars
 1698, ingekomen, en, afflag gekreegen heb-
 bende, op den dertigsten April des jaars 1701,
 wederom ontslaagen was: en dat hy, twaalf
 dagen daarna, voor de tweede reize, in het
 zelfde Tugthuis gezet, en, op den derden
 February des jaars 1702, andermaal, op vrye
 voeten gesteld is: 't welk wy hier wel heb-
 ben willen melden, op dat men, daaruit,
 ons voorig verhaal nader zou kunnen ophel-
 deren. De *Regenten-Kamer*, die op de Voor-
 plaats uitziat, is niet groot. Men ziet 'er
 eene Wapenkaart van eenige Regenten, en
 van de drie laatste Regentessen. Ook hangt
 'er een groot, fraai Regenten-stuk, door *Jan*
Mau-

Regen-
 ten-Ka-
 mer.

(y) II. Deel, XXII. Boek, bl. 219.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 241

Maurits Quinkhard geschilderd (z), en een ^{MANNEN} klein *gecrayonneerd*, waarin ook vier Regen-Tugt-ten zyn afgebeeld. Naast dit vertrek, is ^{HUIS of} de gewezen Kamer der Regentessen, die nu, ^{RASP-} door de Regenten, tot een Spreekvertrek, ^{HUIS.} gebruikt wordt.

Voorts, komt men, beneden, door twee Plaats zwaare deuren, tusschen welken, een houten van 't o-hek staat, op de *Plaats van het openbaar Tugt-* ^{penbaar} *huis*, ten oosten; en ten zuiden, door twee ^{Tugt-} *andere deuren*, op de Plaats van het geheime Tugthuis, in 't gemeen, de *Secreete Plaats* genaamd. De eerstgemelde is rondsom be-timmerd, ten deele, met kap- en rasphok-ken voor de Tugtelingen, ten deele, met vertrekken en kelders, tot verscheidenerlei gebruik. De hokken, die agt in getal zyn, ^{Hokken} onder welken een dubbel hok is, aan de west-der Tugt-zyde, zyn, van vooren, met dubbele deu-^{telingen.} ren en zwaare yzeren tralien, geslooten. In de binnendeur van ieder hok, is eene ope-ning, met een klap voor dezelve, waardoor den Tugtelingen de spyze en drank toege-reikt wordt. In deeze hokken, wordt het ^{Arbeid} Verwhout aan kleine spaanders gekapt, of, in de met eene zwaare zaag, bestaande uit zes of ^{zelve.} agt, in zulker voege, nevens elkanderen, ge-plaatste bladen, dat de tanden van een vol-gend blad, komen voor de hoeken, die twee tanden van een voorgaande blad maaken, fyn geraspt wordt. De Tugtmeeſter geeft, op weekelykschen laſt der Regenten, aan ieder paar Tugtelingen zyn werk. Volgens

(z) VAN GOOL Schouwv. II. Deel, bl. 132.

VIII. STUK.

Q

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASP-
HUIS.

Straf der
onwilli-
gen.

het Reglement, door Regenten, op den arbeid gemaakt, moet een paar van de sterkste karrels, weekelyks, tot drie honderd pond geraspt hout leveren. Gekapt hout levert elke Tugteling twee honderd, en zelfs drie honderd pond's daags. Van de zwakken, wordt minder gevorderd. Doch alzo men bevondt, dat de Tugtelingen de spaanders en het zaagfel, met water, zand of vuilnis, mengden, om zo veel te spoediger hun gewigt te kunnen inbrengen; hebben de Regenten den Tugtmeester, sedert meer dan twintig jaaren, toegelaaten, meer werks te vorderen. Maar als de Tugtelingen al te slegt werk leveren, wordt het wel eens verbeurd verklaard, of niet gerekend, terwyl zy, evenwel, gehouden blyven, het gevorderde gewigt, met het einde der weeke, op te brengen. Zo zy niet werken willen, of zig aan eenig ander misdryf schuldig maaken, worden zy, in de gevangenkelder, daar zy, op steenen slaapsteden, zonder stroo of deksel, leggen moeten, te water en te brood gezet; of hun wordt een zwaare yzeren ketting om 't eene been geklonken, die zy, nagt en dag, aanhebben, en daar zy zelfs, doorgaands, vier of zes weeken lang, mede arbeiden moeten; of, zy worden, met een bullepees, of met een dik touw, aan een stok vast gemaakt, afgeklopt; of men doet hun de dubbelde kraag aan, zynde twee houten werktuigen, die, met het breedste einde op elkanderen gelegd, omtrent de gedaante van een juk hebben. Zy hebben elk een groot, en een kleiner gat; zyn, in de lengte, doorgesneeden, en worden den Tugteling, in zul-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 243

zulker voege, aangedaan, dat de boogen der ^{MANNEN}
 twee groote gaten om zynen hals sluiten, ^{TUGT-}
 en zyne armen, door de twee kleine gaten, ^{HUIS of}
 tot boven zyn hoofd, om hoog steeken. En ^{RASF.}
 deeze gestalte valt hem zo pynelyk, dat hy ^{HUIS.}
 'er zeldzaam een etmaal in blyven kan, zon-
 der beterschap te belooven. Men vertelt
 den luiden ook, dat de Tugtelingen in eene
 waterkelder gezet worden, daar zy, nagt en
 dag, pompen moeten, zo zy niet verdrin-
 ken willen (a). Doch zulk eene waterkelder
 is 'er niet, en is 'er, naar alle waarschynd-
 heid, nimmer geweest. Zo dra de Tugte-
 lingen, des avonds, hun werk afhebben,
 worden de zaagen en 't ander gereedschap
 uit de hokken gehaald, op dat zy 'er, 's
 nagts, geen misbruik van maaken zouden.
 Men doet hun, doorgaands, om de veertien
 dagen, wisselen van hok, om, zo veel mo-
 gelyk zy, alle gevaarlyke onderneemingen
 te voorkomen, en inzonderheid, om het uit-
 breeken te beletten. In geval, eenigen trag-
 ten uit te breeken, geeven de Regenten 'er
 kennis van aan 't Geregt; wanneer zy, of,
 met vermeerdering van den tyd hunner op-
 sluitinge, of met geesseling, of zelfs zwaar-
 der, gestraft worden. Zulken, die zig wel
 kwyten, krygen, daarentegen, op voor-
 spraak der Regenten, afslag van den tyd hun-
 ner gevangenisse. De geschiktsten, mids ^{Plaats-}
 geene Jooden zynde, worden, by dage, ^{loopers.}
 uit de hokken gelaaten, en bekomen, op en
 omtrent de Plaats, een ligter dienstwerk,
 welk

(a) Zie Wegwyzer door Amsterdam, bl. 265.

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASP-
HUIS.

Spys en
drank der
Tugtelin-
gen.

Kleeding.

welk hun, door de Regenten, wordt opgelegd. Dus zyn 'er twee of drie *Waagknegts*, een of twee *Spaanderzoekers*, die 't gezond en rot hout van een scheiden: twee *Onderbaazen der Kap-hokken*, twee *Schaffers*, die den gevangenen de spys aanbrengen, op de binnenpoort passen, en ook, by beurte, de nagtwagt houden. De *Waagknegts* en *Schaffers* moeten ook den *Tugtmeeſter*, alle avonden, de hokken helpen bezoeken, en de zaagen en andere gevaarlyke gereedschappen brengen naar de *Waage*, daar zy, des nagts, opgeslooten worden. Wyders, zyn 'er, onder de *Plaatsloopers*, ook een *Ketelſchuurder*, een *Schoenlapper*, twee *Plaatsveegers*, en mogelyk nog anderen, naar dat de dienst van 't Huis vordert, en de bekwaamheid der *Tugtelingen* reikt. De *Tugtelingen* krygen gewoonlyke ſcheepskoft tot ſpyze; eens ter weeke, gezouten of gerookt vleesch of ſpek; eens ſtokviſch: en voorts, erweten, paardenboonen en gort, des mid-dags: en eens, 's avonds, karnemelk, met gort van haver en garſt. Hun gewoonlyke drank is bier van een gulden de ton, waar van elk hunner, alle dagen, ruim twee min-gelen toegedeeld wordt. Doch op *Kermis*, krygen zy zwaar bier. De *kleeding*, die hun, door de Regenten, wordt gegeven, beſtaat uit eenen graauwen, groven rok en broek, ys-landsche kouffen, ſchoenen, en een hemd van half gebleekt vlaamſch Linnen. Doch zul-ken, die, van wege 't Geregt, in 't geheime *Tugthuis*, gezet zyn, krygen, behalve de gemelde *kleeding*, indien zy dezelve be-geeren, ook een borſtrok.

In

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 245

In ieder hok van het openbaare Tugthuis, ^{MANNEN} zitten ten minsten vier, en fomtyds wel agt ^{TUGT-} of tien Tugtelingen. De Plaats is, op ee- ^{HUIS of} nen bekwaamen afstand van de hokken, om ^{RASP-} zet met een hoog houten staketsel; en op ^{HUIS.} dezelve, leggen, gemeenlyk, verscheiden ^{Andere} partyen Verwhout, gereed om ter Waage ^{Vertrek-} gewoogen, en onder de Tugtelingen ver- ^{ken, om} deeld te worden. De *Waage* is, in 't zuidelyk ^{de Plaats.} Waage. gedeelte van 't gebouw, beneden. En boven dezelve, zyn de zolders, daar 't geraspt en gebroken hout gebergd wordt. Voor de Waage, op de Plaats, staat een geesselpaal, voerende het beeld der *Tugtiging* op den top. Aan den voet van 't beeld, staat het woord CASTIGATIO. Aan de oostzyde, ontmoet men ^{Kerk.} een vertrek, naar welk men, langs eenige trappen, opgaat. Men noemt het *de Kerk*, om dat 'er, des Zondags voor den middag, door eenen Krankbezoeker, gepredikt wordt, voor de Tugtelingen. Ook worden 'er, ten zelfden tyde, gecatechiseerd zulken, die zig daartoe hebben aangegeven. De dagelyksche gebeden, die, ten dienste van het Huis, gedrukt zyn, worden, door eenen der geschik- ^{Gevan-} ste Tugtelingen, gelezen. Onder de Kerk, ^{genkel-} is eene kelder, waar de Onderbaazen der Kap- ^{der enz.} hokken eeten; en eene kelder, die, onder anderen, tot eene gevangenis dient, en waarin vier hokken zyn, elk voorzien van eene steenen legerstede, doch geen heimelyk gemak. Naast den opgang naar de Kerk, is een rasp-hok. In 't noorden, daar, beneden, hokken zyn, heeft men, boven, de vertrekken voor eenige Bedienden van het Huis. Voorts zyn

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASPHOK-
HUIS.

'er, beneden, rondsom de Plaats, behalven een groot kaphok in 't westen, verscheiden vertrekken, tot byzonder gebruik geschikt: als een, daar krankzinnigen, voor een' korten tyd, geplaatst worden; een, daar men zulken, die besmettelyke kwaalen hebben, geneest; een, boven 't rasphok in 't oosten, voor de *Schaapen*, gelyk menze noemt, dat zyn zulken, die, om 't ploggeld te trekken, op openbaare verkoo- pingen van vaste goederen, gebooden hebben, zonder, wanneerze aan 't geveilde blyven hangen, borg voor de betaaling te konnen stellen. Voorts, is 'er een Nagtwaakers-, een Schaffers-, en een Schoenlappers- vertrekje. En boven de wooning van den Binnenvader, heeft men zes hokken voor vrouwluiden, die, voormaals, by de herbouwinge van 't Spinhuis, gediend hebben, tot plaatsinge der Tugtelingen, welken van daar hier werden overgebracht. Voorby deeze hokken, komt men aan de gewezen Weefzolder, waar nu, binnen een geslooten hek, de uitgediende boeken en papieren van het Huis bewaard worden.

Geheim
Tugt-
huis, de
Secreete
Plaats
genaamd.

Tot hiertoe, spraken wy alleenlyk van het groote of openbaare Tugthuis. Wy komen nu tot het geheime Tugthuis, of de *Secreete Plaats*, die, eenige jaaren na het groote Tugthuis, betimmerd werdt. Burgemeesteren en Raaden hadden, reeds in 't jaar 1600, beslooten, een ander gedeelte van 't Clarissen-Klooster, tot een geheim Tugthuis, te verbouwen, alwaar kinderen van eerlyke en gegoedde ingezetenen, die tot een onge- regeld gedrag vervallen waren, met kennis van 't Geregt, en na dat men, alvorens, over

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 247

over hun onderhoud, met de Regenten, zou ^{MANNEN} overeengekomen zyn, zouden konnen ge- ^{TUGT-} plaatst worden (b). En dit besluit werdt, in ^{HUIS of} 't jaar 1603, voltrokken. Men plaatste, se- ^{RASP-} dert, van tyd tot tyd, eenigen der voorge- ^{HUIS.} melde jonge luiden, in 't gemeen hier *Wittebroodskinderen* genaamd, in het geheime Tugthuis (c). Naderhand, zyn 'er ook, dikwils, Perfoonen gezet, die zig aan oproerigheid; aan kwaadspreeken van de Overheid; aan 't schryven of strooijen van verboden Geschriften, en aan andere misdaden hadden schuldig gemaakt, welken men niet geraaden vondt, openlyk, aan den lyve, te straffen. Tot deeze laatsten, heeft niemandt toegang. De eerstgemelden eeten en verkeerren met elkanderen, en hebben, gemeenlyk, ook verlof, om op de geheime Plaats te mogen wandelen. Deeze Plaats is maar aan twee zyden betimmerd. De twee andere zyden zyn een muur van 't groote Tugthuis, en een muur van de Latynsche Schoole en van de wooning van den Rector. Langs ééne der betimmerde zyden, zyn vyf hokken of vertrekken beneden, en vyf anderen, daar regt boven. In deeze tien vertrekken, worden de meest schuldigen, elk afzonderlyk, geplaatst. Aan de overzyde, treedt men, langs eenige trappen, opwaards, naar een ruim vierkant vertrek, met eene haardstede, daar luiden van eenig aanzien, of jongelingen van een ongeregeld gedrag ge-

(b) Resol. Vroedsch. N. $\frac{8}{9}$ 27 Novemb. 1609. f. 323.

(c) *Vit Aantekeningen in 't Mannen-Tugthuis.*

MANNEN geplaatst worden. Doch boven dit vertrek
TUGT- zyn nog twee anderen, die, van ouds, voor
HUIS of deeze laatsten, of, voor de zogenaamde *Wit-*
RASP- *tebroodskinderen*, geschikt geweest zyn. Maar
HUIS. sedert de opregting van 't Verbeterhuis, wor-
 den zy zeer zeldzaam hier gezet. Onder 't
 vierkant vertrek, waarvan wy spreken, zyn
 drie gevangen-hokken, daar zulken, die van
 de geheime Plaats trachten uit te breeken, of
 zig aan eenig ander wanbedryf schuldig maa-
 ken, voor eenen tyd, te water en te brood, ge-
 zet worden. De Tugtelingen, die in 't geheime
 Tugthuis geplaatst worden, worden, gemeen-
 lyk, niet verplicht, eenigen arbeid te doen. In 't
 groote beide en in 't geheime Tugthuis, zit-
 ten, gelyk men ligtelyk denken kan, den eenen
 tyd, meer Tugtelingen, dan den anderen;
 't welk verandering maakt, in de verdee-
 ling van 't werk, en van de byzondere dien-
 sten. In 't laatst van May des jaars 1765,
 waren 'er niet meer dan vyftig in alles, van
 welken 'er zeven in 't geheime Tugthuis za-
 ten, en twee, in de Stads boeijen, waakten.

Bestier
 van 't
 Huis.
REGEN-
TEN.

Het bewind over het Tugthuis staat aan
 vier **REGE**NTEN, die, door Burgemeeste-
 ren, voor hun leeven, of tot hooger bevor-
 deringe, gekooren worden, en 's Woens-
 dags, na den middag, hunne gewoonlyke
 Vergadering houden. Voorheen, plag-
 ten 'er ook twee of drie Regentessen te zyn,
 die, in 't jaar 1607, voor 't eerst, werden
 aangesteld. Doch toen, in 't jaar 1747, de
 bezorging der spyze aan den Binnen-vader
 aanvertrouwd werdt, hebben de drie laat-
 sten haaren dienst nedergelegd. En tot hier-
 toe,

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 249

toe, heeft men noodeloos geoordeeld, van ^{MANNEN} nieuws, Regentessen aan te stellen. Wyders, ^{TUGT-} is 'er een *Binnenvader* of *Cipier*, die, door- ^{HUIS of} gaands, getrouwd, en, volgens zyne Instruc- ^{RASP-} tie, welke, nog onlangs (4), is vernieuwd, ^{HUIS.} gehouden is „ den Schout, Burgemeesteren ^{Binnen-} „ en Schepenen, midsgaders, den Regen- ^{vader.} „ ten van het Huis, te gehoorzaamen; zig, „ omtrent de schaffing, te schikken, naar „ het Reglement, desaangaande, door de „ Heeren Thesaurieren, den vyfentwintig- „ sten April des jaars 1747, gemaakt, en „ niet, dan des noods, en met kennisse der „ Regenten, buiten het Tugthuis, te ver- „ nagten. Voorts, mag hy van de Tug- „ telingen geene giften ontvangen, zelfs „ niet, na dat zy ontslaagen zyn. Omtrent „ de sluiting, moet hy zig gedraagen, naar „ de byzondere Instructie der Regenten. En „ zo een Tugteling, door zyne onagtzaam- „ heid of grooter schuld, ontvlugt, wordt „ hy, met afzetting van zyne bediening, of „ met zwaarder straffe, gestraft (d).” De ^{Tugt-} Binnenvader heeft eenen ^{meester.} *Tugtmeeſter* nevens zig, die zorg draagt, dat de Tugtelingen den vereiſchten arbeid verrigten, en gestraft worden, zo zy, hierin, nalaatig zyn. Ook onderwyft hy de geſchiktſten, ſomtyds, in leezen en ſchryven. Beide deeze Bedienden worden, door Burgemeesteren, aangeſteld. De ^{Knecht.} Regenten ſtellen, wyders, eenen *Knecht* aan, ten hunnen dienſte, die ook het timmeren ver- ſtaan

(d) Groot-Memor. N. XII. f. 78 verſe.

(4) Den elfden May 1762.

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASP-
HUIS.
Boek-
houders.

staan moet, 't welk, nu en dan, door Tug-
telingen, die 't geleerd hebben, ten dienste
van 't Huis, en onder zyn toezigt, gedaan
wordt.

Doch, behalve deeze Bedienden van het
Huis, hebben Burgemeesteren een' *Boek-
houder van den Molen* aangesteld, die aan-
tekening houdt van al 't Verwhout, welk,
gekap't of gebroken, aan den Molen
komt, en van daar, of aan de Koop-
luiden afgeleverd, of naar het Tugthuis te
rug gebragt wordt: en die vrye wooning
heeft, in een Huis, in 't zogenaamde Kloos-
ter, agter het Tugthuis. De Tugtmeester,
van ouds, ook *Guardiaan der Tugtelingen* ge-
naamd, moet, daarenboven, aantekening
houden van het hout, welk inkomt; naar den
Molen gaat, van daar te rug komt, en, 't
zy geraspt of gemaalen, uit het Huis, afge-
leverd wordt. Hier van, en van den arbeid
der Tugtelingen levert hy, weekelyks, een
Lyft aan de Regenten. Ook haalt hy en
de Boekhouder van den Molen, alle zes
maanden, op *Affignatien* der Regenten,
het Rasp- en Maalloon op, by de Verw-
koopers. De Regenten hebben zelve,
daarbenevens, nog eenen *Boekhouder* aan-
gesteld, die *Contraboek* houdt van 't gene
de twee anderen te verantwoorden heb-
ben, en de rekening, die, jaarlyks, aan
Burgemeesteren overgeleverd wordt, in 't
net stelt. De Molenaar aan den Rasp-
molen heeft drie knechts en een' schuitknecht
in zynen dienst. Zy worden allen vyf aan-
gesteld, door de Regenten, die alle de
Sup-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 251

Suppooften van Instructien voorzien en betaalen. De Binnenvader alleen ontvangt zyne wedde van de Stad.

De Regenten mogen niemant, die tot het Tugthuis veroordeeld is, inneemen, dan met voorkennis en op bevel van 't Geregt. Ook mogen zy zulke Tugtelingen niet ontslaan, dan op gelyk bevel, waarvan, by schriftelyke Acte, blyken moet. De anderen, die, zonder door de Regters daartoe veroordeeld te zyn, in het Tugthuis, besteed worden, mogen niet worden ingenomen, dan by raade en met bewilliging van Burgemeesteren (e). De eerste soort van Tugtelingen zit 'er, gemeenlyk, een zeker getal van jaaren. In 't laatst van January, tegen den tyd van de gewoonlyke verandering der Regeeringe, verschynen Schout en Schepenen, van eenen Secretaris verzeld, in het Tugthuis; doende Tugtelingen, in de zogenaamde Kerke, voor zig komen, en verleenen hun, gemeenlyk ook op voorspraak der Regenten, aflag van de jaaren, die zy nog zouden hebben moeten zitten, indien zy zig wel gedraagen hebben; met naame, in het ontdekken der misdaden van andere gevangenen, en in het bewaaken van zulken, die op den hals zitten. Doch, somtyds, worden zy, vooral, wanneer de Regenten over hen klaagen, met opslag van de jaaren hunner tugtiging, gestraft, inzonderheid, wanneer zy getragt hebben uit te breeken, waarvoor veel zorg gedraagen wordt; hoewel het eenigen, nu en dan, gelukt is. De twee andere Tugthuis-

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASP-
HUIS.
Orde op
het in-
neemen
en uit-
laten der
Tugte-
lingen.

(e) Handv. bi. 294.

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASP-
HUIS.

In het
zelve,
worden
ook, op
verzoek
van an-
dere Ge-
regten,
Tugtelin-
gen ge-
plaatst.

huizen en het Verbeterhuis worden, op ge-
lyken tyd en wyze, door Schout en Sche-
penen, bezogt.

Al van de eerste opregtinge van het Tugt-
huis af (*f*), en sedert, is het dikwils, ge-
beurd, dat 'er Perfoonen, op het verzoek van
andere Geregten, in het zelve, geplaatst
zyn. Doch men heeft zulke perfoonen niet
willen inneemen, dan onder beding, dat de-
zelfen den kost zouden moeten winnen, en,
wanneer zy dit niet meer doen konden, on-
derhouden worden, door de Geregten, op
welker verzoek, zy waren ingenomen (*g*).
Thans komen de Geregten van andere Plaat-
sen, gemeenlyk, met de Regenten over-
een, wegens het onderhoud van zulke Tug-
telingen, die, desonaangezien, verplicht wor-
den, te arbeiden. In 't jaar 1655, hebben
Burgemeesteren zelfs toegestaan, dat een
jongman, *Richard* genaamd, op verzoek van
den Spaanschen Ambassadeur Gamarra, in
het Tugthuis geplaatst werd (*h*).

Naamlyst
der Re-
genten.

Zie hier de naamen der REGENTEN van
het Mannen-Tugthuis, van deszelfs opreg-
tinge af, tot heden toe:

1595. Ysbrand Ben.

1595. Ysbrand Hermanse.

1595. Hendrik Buyck.

1596. Symon de Ryck.

1596. Hendrik Hendrik.

1599.

(*f*) Zie Handv. bl. 204.

(*g*) Groot-Memor. N. III. f. 312. N. IV. f. 30 verso.
N. IX. f. 105 verso.

(*h*) Groot-Memor. N. IV. f. 64.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 253

- 1599. Coenraet Matthysz.
- 1599. Jan Jacobsz.
- 1599. Pieter de Vlamingh.
- 1601. Jacob Adriaense.
- 1601. Pieter Willemse Vrindt.
- 1602. Jan van Byler.
- 1602. Hendrik Frenkink.
- 1602. Dirk Vlack.
- 1605. Cornelis Akkerflood.
- 1606. Jan van den Eynde.
- 1606. Gerrit de Beer.
- 1607. Gerrit Schellinger.
- 1609. Rem Egbertse Biffchop.
- 1609. Jan Pieter Aertsz.
- 1611. Jan Brouwer.
- 1613. Fredrik Jansz.
- 1615. Cornelis Pieterse Tolk.
- 1617. Cornelis Schellinger.
- 1617. Jan van Hoorn de Jonge.
- 1618. Hendrik Boelisz.
- 1619. Pieter Dirksz. Emaus.
- 1619. Matthys Jansz. Egberts.
- 1620. Jacob Jacobsz. Seeuw.
- 1626. Dirk Hendriksz. Deuwaeg.
- 1629. Hendrik Dirkse Spiegel.
- 1631. D^r. Franck van der Meer.
- 1633. Nicolaas van Loon.
- 1639. Jacques Leones.
- 1639. Cornelis Dirkse Abba.
- 1645. Jan Lons.
- 1646. Jan Willemse van Haarlem.
- 1647. Willem Schryver.
- 1653. Izaak Heirmans.
- 1654. Gysbert Adriaanse Vries.
- 1655. Jacob Hinlopen Thimonsz.

MANNEN
TUGT.
HUIS of
RASP-
HUIS.

MANNEN
TUGT-
HUIS of
RASP-
HUIS.

1655. Gerrit Papenbroek.
1657. Jeronimus Rans.
1660. Rombout Hudde.
1661. Hendrik Scholten.
1667. Pieter Muylman.
1668. Jan de Waert.
1669. Pieter van Ryn.
1670. Harmen Voordy.
1676. Frans Six.
1677. M^r. Joan Eliston.
1678. Jan Jacot.
1679. Jacques Ryswyck.
1696. Elias van Valencyn.
1698. M^r. Hermanus Amia.
1699. Albertus Homoet.
1700. Jacob Le Seutre.
1700. Daniel Planck.
1707. Jan Daams.
1710. Gerrit Kuyt.
1712. Cornelis Panfer.
1717. Hermanus Broyel.
1722. Abraham Ter Borg.
1728. Izaak Hogenberg.
1731. Willem van Collen.
1734. Rudolph van Norden.
1740. Jacob Gerrit Karlseboom.
1741. Pieter van der Nolk.
1742. Arent Willem van Kerchem.
1743. Jacob Graver.
1748. M^r. Jan Bosch Junior.
1748. Pieter van den Broek.
1749. Johannes Lodewyk Strandwyk.
1754. Aarnoud Noël.
1757. Zacharias Zylmans.
1764. Joan Pieter Tronchin.

III.

SPINHUIS,

en

NIEUWE WERKHUIS.

Het Spinhuis en Nieuwe Werkhuis staan, Beschry-
 tegenwoordig, onder 't opzigt van de-ving van
 zelfde Regenten en Regentessen, waarom het VROU-
 wy van beide deeze Huizen, in één hoofd-^{WEN}
 deel, handelen zullen. ^{TUGT.}

Het SPINHUIS of *Vrouwen-Tugthuis* ^{HUIS of SPINHUIS.}
 staat, aan de oostzyde van den Oude-zyds-
 Agterburgwal, tusschen het Waalen-Kerks-
 Plein en het Rusland, en heeft zynen in-
 gang in eene steeg, die de *Spinhuis-steeg* ge-
 naamd wordt. Het was, oudtyds, het Kloos-
 ter van S. Ursula, van welks gelegenheid
 wy, elders, gesproken hebben (i). Voor dat
 het tot een Spinhuis vertimmerd werdt, was,
 hier ter Stede, in gebruik, de lediglopende
 jonge meisjes te doen komen, in de Kapellen
 van 't S. Joris-Hof en van 't S. Pieters-Gast-
 huis, daar zig eenige vrouwen, met wie-
 len, haspels, kaarden en andere werktui-
 gen, onthielden, om haar een bekwaam hand-
 werk te leeren (k). Doch, in 't jaar 1596, Opre-
 werdt, by de Vroedschap, beslooten, in de
 S. Joris-Kerke, nu het Kistenmaakers-Pand;
 in de Kerke op 't ronde Begynhof, of op
 eene

(i) I. Deel, I. Boek, bl. 37.

(k) Keurb. D. f. 147.

SPINHUIS ^{en} eene andere bekwaame plaats, tot het zelfde einde, een *Spinhuis* op te regten (l). In 't volgende jaar, was het, reeds voltrokken, ter plaatse, daar het, nog tegenwoordig, staat, en ik vind, dat men toen, uit het zelve, ook handreiking aan arme Kraam- en andere vrouwen gedaan heeft. Ook werden toen Vrouwsperfoonen, in 't Spinhuis, aan werk geholpen, die, buiten het zelve, gehuisvest werden (m); en des Zondags aldaar vergaderden, om gezamenlyk naar de Kerk te gaan. Het Spinhuis mogt, van ouds, met zulken, die op overspel bevonden werden, heimelyk, verdraagen: een derde van de boete, die niet minder dan honderd guldens zyn mogt, uitkeerende aan den Schout, wien men den overspeeler niet behoefde bekend te maaken (n). De Regenten van 't Spinhuis plagten, eertyds, ook verlof te geeven, om, voor eenige dagen of maanden, aalmoessen op te haalen, door de Stad. Doch dit 's, al lang, in ongebruik geweest. Terstond na de opregting, werdt het getal der Regenten, van twee tot vyf, en wel haast, tot zes vermeerderd. Ook verwierf het Spinhuis, al vroeg, zeker regt ten laste van allen, die, binnen de Stad of derzelve Vryheid, de tapneering zouden oefenen: en, eerlang, den derden of vierden penning van alle vertooningen en vreemdigheden, die men, in de Stad, om geld, zou willen laaten

Oudste
inkom-
sten.

(l) Resol. Vroedsch. N. $\frac{8}{9}$ 13 Nov. 1596. f. 157.

(m) Groot-Memor. N. 11. f. 189 verso, 190 verso. Keurb. H. f. 99 verso.

(n) Aften van Burgem. van 19 Sept. 1597. en 16 Maart 1598.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 257

ten zien: doch van dit laatste inkomen, moest, ^{SPINHUIS}
na 't jaar 1682, de helft aan 't Leproozen-^{en}
huis worden uitgekeerd. Beiderlei inkomen ^{NIEUWE}
wordt, nog tegenwoordig, door 't Spinhuis, ^{WERK-}
genooten (o), en is, al voor lang, met andere ^{HUIS.}
inkomsten, vermeerderd geworden. Op den
agttsten September des jaars 1598, werdt het
Spinhuis, *als andere Godshuizen*, van 's Lands
Imposten vry verklaard (p). Boven de deur
van het zelve, waren, by de eerste opreg-
ting, deeze versjes gesteld:

*Om schamele Meyskens, Maegden en Vrouwen,
't Bedelen, leech-gaen en dool-wech te schouwen,
Is dit Spin-huis ghesticht, soo men hier sien mach;
Elck laet sich niet verveelen noch rouwen,
Uyt Charitaet, hier aen de handt te houwen,
Wie weet wat hem oft de zyne noch geschien
mach (q).*

Doch 't leedt niet lang, of men plaatste ook
vrouwspersoonen van een ontugtig leeven,
die, uit openbaare Bordeelen, geligt waren,
in het Spinhuis: zelfs, door den tyd, zulken,
die, om dievery of ander misdryf, eene o-
penbaare schandstraf geleeden hadden. En
dit schynt de reden geweest te zyn, dat de
Beeldhouwer, *Hendrik de Keizer*, in 't jaar
1607, bezig, om eenige beeldtenis boven de
deur te vervaardigen, den Drofflaard P I E-
T E R C O R N E L I S Z O O N H O O F T verzogt,
om

(o) Keurb. H. f. 99 verso. K. f. 124. Resol. van Burgem.
18 Maart 1682. Handv. bl. 297.

(p) Handv. bl. 297.

(q) PONTANUS Libr. II. Cap. IX. p. 103.

SPINHUIS
en
NIEUWE
WERK-
HUIS.

om iet op te stellen, welk beter op het tegenwoordig gebruik van 't Huis passen mogt, dan de aangehaalde rymen. De Dichter maakte toen de twee regels (r), die 'er tegenwoordig staan; doch 'er, op dien tyd, niet terstond, schynen geplaatst geweest te zyn. Op den agttienden February des jaars 1643, brandde het Spinhuis, by ongeluk, of door onvoorzigtigheid der Tugtelingen, ten gronde toe, af. Doch 't werdt, in 't jaar 1645, welk jaartal tegen den zuidelyken binnengevel staat, veel schooner en grooter, in de tegenwoordige gedaante, herbouwd. Terwyl het herbouwd werdt, werden de Tugtelingen, ten getale van vier en dertig, in het Mannen-Tugthuis, bewaard, en aan werk geholpen (s).

Sieraa-
den van
den in-
gang en
zydgevel.

Men treedt, in 't Spinhuis, door eene sierlyke poort van gehouwen steen, die, ter wederzyde, bezet is, met kolommen van de Romeinsche orde. Boven den ingang, ziet men de *Tugtiging*, in de gedaante eener vrouwe, met twee tugtelingen by zig, eene van welken zy met den geëssel dreigt, konstiglyk, in marmer, uitgehouwen. Onder dit zinnebeeld, leeft men de bovengemelde regels van Hooft, in gouden letters:

Schrik niet. Ik wreek geen quaet: maer dwing tot goet.

Straf is myn hant: maar lieflyk myn gemoet.

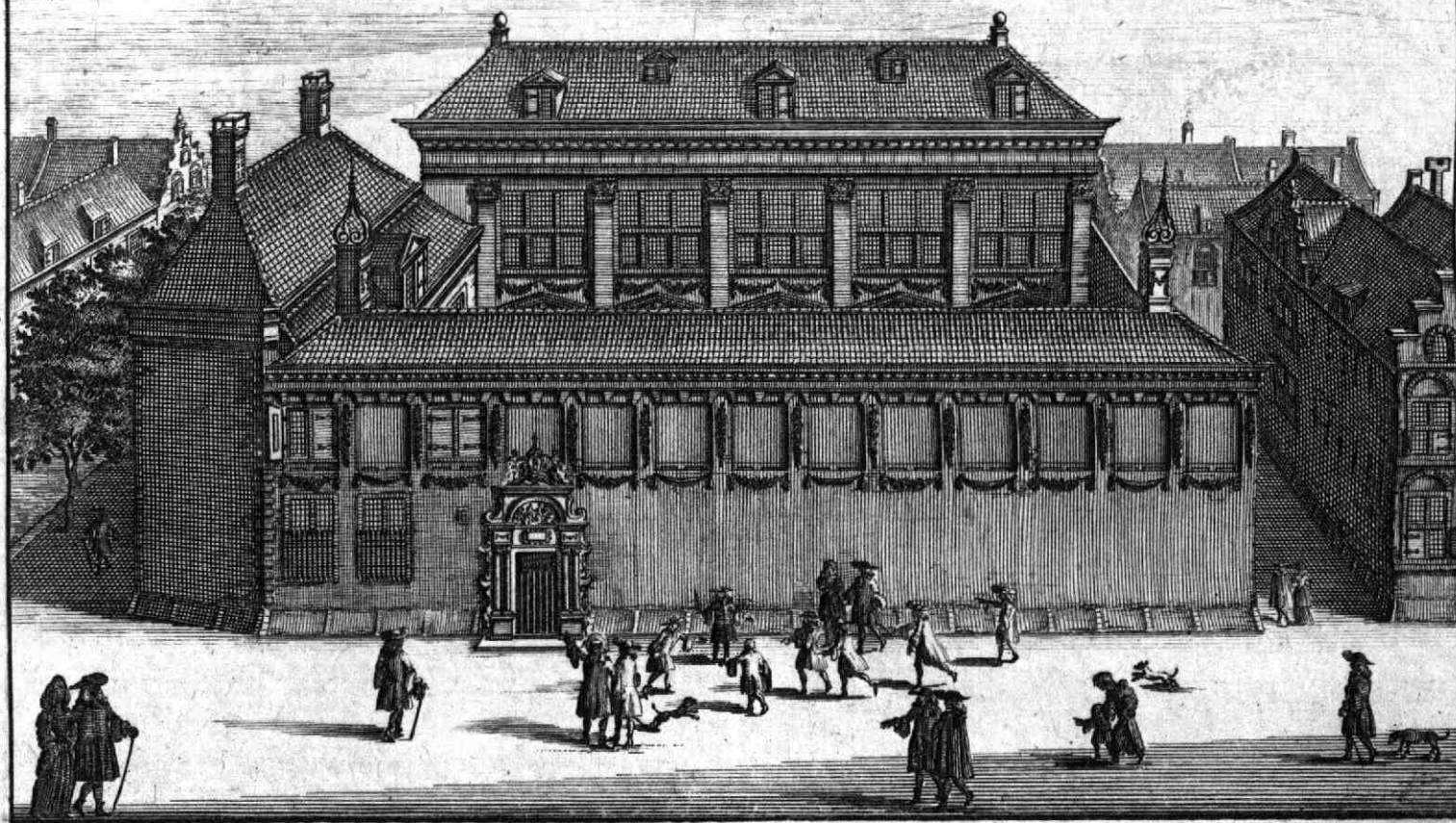
In de Frontespies van den zydgevel, aan den Agterburgwal, zyn ook drie vrouwenbeelden, die spinnen, naaijen en breijen, in hardsteen,

uit-

(r) HOOFTS Brieven N. I. bl. 1.

(s) *Zie Aantekeningen in het Mannen-Tugthuis.*

T' SPIN-HUYS.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 259

uitgehouden. En in de Spinhuis-dwarssteeg, SPINHUIS
 is, in't jaar 1754, ook eene deur gemaakt, om, en
 by nood van brand, of in andere ongelegen- NIEUWE
 heid, gebruikt te worden; boven welke, een WERK-
 Spinnewiel uitgehouden is. HUIS.

Naar binnen getreden, komt men, voor- Gelegen-
 by een Comptoir voor de Poortiersche, in heid en
 een Poortaal, daar de ingang naar de woo- Vertrek-
 ning van den Binnenvader en Binnenmoe- ken van 't
 der, en naar de Kooken en Kelder, en de gebouw.
 opgang naar de Kamer der Regenten en
 Regentessen is, midsgaders, de opgang
 naar het groote Werkvertrek der Tugtelin-
 gen. In dit Poortaal, hangt een konstig ge-
 schilderd afbeeldsel van vier oude Regenten.
 Uit het zelve, treedt men, oostwaards, op
 eene langwerpige Binnenplaats, rondsom def-
 tig betimmerd. Aan de noordzyde, bene-
 den, zyn drie overwelfde vertrekken of boog-
 gen, waar de Tugtelingen te slaapen gelegd
 worden, en een vierde, waar zy, aan twee
 tafels, eeten. In elke slaapboog, staan tien
 open krekken, agt, die ieder voor drietug-
 telingen geschikt zyn, en twee, in ieder van
 welken, maar ééne oude of zwakke tugte-
 ling gelegd wordt. De boogen, van welken
 wy sprekken, zyn, van vooren, met een
 hoog yzeren hek, van de Plaats afgeslooten.
 Regt boven deeze boogen, is de werkplaats
 der Tugtelingen, die met houten hekken
 omzet, en in tweeën verdeeld is. In de
 eene verdeeling, waar de Boven-Binnen-
 moeder ook eene onderscheiden zitplaats
 heeft, zitten de linnen-naaisters, en in de
 andere, de spinsters. Ten zuiden van de

SPINHUIS
en
NIEUWE
WERK-
HUIS.

Binnenplaats, is eene gaandery, op agt kolommen rustende; en boven deeze gaandery, tegen over de werkplaats aan de Noordzyde, zyn drie geheime vertrekken, voor zulke vrouwsperfoonen, die hier, om haar ongebonden gedrag, door ouders of vrienden, met kennis van 't Gerecht, geplaatst worden. Nevens dezelve, is de woening van de Boven-Binnen-Vader en Moeder, die opzigt hebben over 't werken der gewoonlyke Tugtelingen. De Regenten-Kamer of Comptoir is een net geschikt vertrek, versierd, langs den schoorsteenmantel, met de gesneeden wapens van veele Regenten. In 't schoorsteenstuk, is de Tugtiging, een breidel aan eene Tugteling toereikende, konstiglyk, geschilderd. Ook hangen 'er vyf schilderstukken van *Boonen*, *Quinkhard* (t) en anderen, zo veele gezelschappen van Regenten verbeeldende. De Kamer der Regentessen is nevens die der Regenten ten noorden, en pronkt ook met de gesneeden wapens van eenige Regentessen aan den schoorsteenmantel, en met twee groote schilderstukken, waar onder 'er een van *Boonen* is (u). Ook zyn hier, in drie kleine fraaije stukjes, een oud man, eene koppelaarster, en eene schreijende ligtekooi afgebeeld.

Werk der Voormaals, schynt het werk der Tugte-
Tugtelingen, genoegzaam eeniglyk, spinnen ge-
weeft te zyn. Doch het afneemen der Lin-
nenweeveryen heeft te wege gebragt, dat
het,

(t) VAN GOOL Schouw. I. Deel, bl. 299, 301. II. Deel, bl. 132.

(u) VAN GOOL I. Deel, bl. 303.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 261

het, en in dit Tugthuis, en door de gantsche ^{SPINHUIS} Stad, veel minder gedaan wordt, dan het ^{en} plagt. Voor deezen, geschiedde het zo ry- ^{NIEUWE} kelyk, dat men, nog op 't einde der voor- ^{WERK-} gaande eeuw, op de Keizersgraft, tusschen ^{HUIS.} de Westermarkt en Leliegraft, eene *Spinnewielen-markt* hadt (*v*), die nu, al lang, verdweenen is. 't Voornaamste werk, in 't Spinhuis, is, derhalve, tegenwoordig, Linnen-naaijen; hoewel 'er ook nog, door een gedeelte der Tugtelingen, die onbekwaam zyn tot Linnen-naaijen, gesponnen wordt. Eenigen der Tugtelingen worden ook, tot het huiswerk, gebruikt. Tweemaal ter weeke, komt 'er een Krankbezoeker in het Tugthuis, des Zondags, ten negen uren, om eene Leerrede te doen, en des Woensdags, ten twaalf uren, om de Tugtelingen te *catechiseeren*. Tegenwoordig, [in May 1765], zyn 'er omtrent zestig Tugtelingen in 't Spinhuis.

Na dat het Spinhuis, in 't jaar 1654, met ^{Vermeer-} het Nieuwe Werkhuis, vereenigd geworden ^{dering} was (*w*), werdt, tot vermeerdering der in- ^{der in-} komsten van de beide huizen, op den ne- ^{komsten} genentwintigsten January des jaars 1655, be- ^{van het} volen, dat niemand bier ter fleete zou mogen ^{Spinhuis} ^{en nieu-} ^{we Werk-} ^{huis.} tappen, noch gelagen zetten van wyn, bier, brandewyn of tabak, ook geene drooggastery houden, dan na, daartoe, een Biljet van 't Vrouwen-Tugthuis verkreegen, en 't regt, daarop staande, betaald te hebben. Alle deeze luiden moeten, daarenboven, alle vierdendeel jaars, aan

(*v*) Keurb. Q. f. 168 verso.

(*w*) Resol. Vroedsch. N. 21. 16 Jan. 1654. f. 14c.

SPINHUIS
en
NIEUWE
WERK-
HUIS.

aan 't zelfde Tugthuis, verlof verzoeken om de neering te mogen aanhouden, en dan betaalen, voor het tappen van wyn en bier, en 't verkoopen van tabak, welk, veeltyds, gepaard gaat, vyf en twintig stuivers; voor het houden van drooggastery, en den wyn- en biertap daarbenevens, vyftien stuivers; en zonder den wyntap, tien stuivers: en voor 't verkoopen van tabak, van brandewyn en van zwaar bier in 't klein, van elks, tien stuivers. De tappers, die klein bier flyten, zyn, in 't jaar 1675, ook op tien stuivers in 't vierdendeel jaars, ten behoeve van 't Vrouwen-Tugthuis, gesteld. De Binnen-vader of Provoost van 't zelfde Tugthuis is bevoegd verklaard, om, in alle huizen, daar men wyn, bier, brandewyn of tabak in 't klein verkoopt, of drooggastery houdt, onderzoek en bekeuring te doen. De Regenten verleenen ook eene Acte, aan zulken, die bevoegd zyn om visch te draagen, daarby voegende een koperen vischje, welk de vischdraagers, ten teken hunner aanstellinge, op de borst hangen moeten (x).

NIEUWE WERKHUIS.

Beschry-
ving van
het
NIEUWE
WERK-
HUIS.

't Verval der Westindische Maatschappye, door het verlies van Brazil, in de voorgaande eeuw, gaf gelegenheid, dat verscheiden van haare pakhuizen, langs den Y-kant, ledig stonden. De Vroedschap besloot, derhalve, nog voor 't einde van 't jaar

(x) Handv. bl. 297, 298, 814.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 263

jaar 1650, een of meer van deeze pakhuizen te huuren, tot een *Armen-kinderen-Werk-huis* (y). Het werdt, eerlang, niet flegts tot dit gebruik geschikt; maar diende ook, om'er bedelaars en lediggangers in te plaatsen, en tot werken te noodzaaken. Het stondt, eenigen tyd, onder het opzigt van byzondere Regenten en Regentessen: doch werdt, in 't jaar 1654, gebragt onder 't bewind der Regenten en Regentessen van het Spinhuis (z). Tot in 't jaar 1736, heeft de Stad het Huis in huure gehad van de Westindische Maatschappye. Doch toen is beslooten, het Westindisch Huis op den Singel, welk der Stad toekwam, tegen het nieuwe Werkhuis, te verruilen (a).

SPINHUIS
en
NIEUWE
WERK-
HUIS.

Het staat op de Y-graft, aan 't einde, schuin tegen over 's Lands Zeemagazyn. 't Gebouw heeft geene uitwendige sieraaden. Men komt, door eene kleine deur, voorby een Spreekvertrek der Regenten, eenige trappen nederwaards, in een ruim Pakhuis, welk tot veelerelei gebruik, en ook tot een slagthuis dient. Westwaards van dit Pakhuis, is eene open Plaats, daar oud touw, om te braauwen, gepluisd en gekookt, en andere arbeid verrigt wordt. Ook is 'er een Tugthok, daar de moedwilligen, voor eenen tyd, worden opgeslooten. De Beneden-Vader en Moeder hebben hier ook hunne wooning. Voorts, is 'er een Koorenzolder ten oosten, midsgaders, eene

Gelegen-
heid van,
en Arbeid
in het
zelve.

(y) Resol. Vroedsch. N. 20. 16 Dec. 1650. f. 131 verso.

(z) Resol. Vroedsch. N. 21. 16 Jan. 1654. f. 140.

(a) Resol. Vroedsch. Ls. LL. 12 Sept. 1736. f. 84.

SPINHUIS ^{en} NIEUWE WERK-
HUIS. eene Bakkery en Kookken. Aan dezelfde zy-
de, komt men, eenige treden opwaards, op
de Regenten-Kamer, een vierkant vertrek,
welk over de Y-graft uitzigt heeft. De nette
schoorsteenmantel is versierd met de wapens
der Regenten *Floris Elias*, *Jacob Willink*
Meures, *Bartholomé Muilman*, *François An-*
thony Lysius, *François Gallas* en *Jan Isaac*
Fremeaux. Ook hangt 'er een fraai zinne-
beeldig Schilderstuk van den beroemden *Lai-*
resse, de *Tugtiging* vertoonende, die een
wanhavenig, half naakt mansperfoon ten
Tugthuize inleidt. Voorts, bestaat het Werk-
huis, uit drie Verdiepingen of Zolders, bo-
ven elkanderen. De eerste is de Vrouwen-
Werkzolder, daar touw gepluisd, hennip ge-
kaart, gesponnen, geweeven, genaaid, en
ander vrouwelyk werk verrigt wordt. De
Boven-Vader en de Boven-Moeder, welke
laatste op 't vrouwelyk werk agt geeft, heb-
ben hier hunne wooning. Ook is 'er een ver-
trekje voor den Tugtmeeſter van 't manvolk,
of tweeden Boven-Vader. In een klein
Comptoirje van de Boven-Moeder, wordt,
des Zondags voor den middag, door een'
der Vaders, by beurten, eene Predikatie
voor de Tugtelingen gelezen. Op de twee-
de Verdieping, zyn de ſlaapzolders voor
mannen en vrouwen, die, door een houten
beſchot, van elkanderen afgeſcheiden zyn.
Ook is hier een Mannen- en een Vrouwen-
Ziekenvertrek. De derde Verdieping is de
Werkzolder der mannen, daar ſylen, peper-
en verwhout-baalen, hairen-vloerkleeden
enz. geweeven worden. De Tugtelingen,
die

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 265

die in dit Huis worden geplaatst, zyn twee-^{SPINHUIS}
derlei. Eenigen, of de meesten zyn Bede-^{en}
laars: anderen zyn zulken, die, om eenig^{NIEUWE}
ligt misdryf, hier, door 't Geregt gezet; of^{WERK-}
zulken, die 'er, om dronkenschap, of eeni-^{HUIS.}
ge andere ongeregeldheid, of door de Dia-
conien, of door hunne vrienden, met ken-
nisse van 't Geregt, besteed worden. In May
des jaars 1765, waren 'er honderd en veer-
tien Tugtelingen in het Werkhuis, dertien
mans-, en negen en twintig vrouwsperfoo-
nen, die 'er, door of met kennis van het Ge-
regt: en veertien mans-, en agt en vyftig
vrouwsperfoonen, die 'er, om bedelaarye,
gezet waren.

De Tugtelingen in beide de huizen eeten,
eens ter weeke, vleesch of spek. Voorts,
erweten, boonen, gort, melk, en wat de tyd
verder geeft. Het Werkhuis heeft, tot hier-
toe, uit den arbeid der Tugtelingen, niet kon-
nen onderhouden worden, en heeft, van tyd
tot tyd, merkelyken onderstand genooten van
de Stad. Zelfs heeft het, van zyne opregtinge
af, aan het Spinhuis zeven of agt duizend gul-
dens 'sjaars gekost. Doch de Regenten hebben,
tegenwoordig, zulke veranderingen in den
arbeid gemaakt, waartoe zy, reeds by eene
Resolutie van Burgemeesteren van den twaalf-
den Maart des jaars 1654, vryheid gekree-
gen hadden, dat men gegronde hoop heeft,
dat deeze last, allengskens, verminderen zal.
By eene Keure van den dertienden Augus-
tus des zelfden jaars, is vastgesteld, dat zul-
ken, die op bedelaarye betrapt werden, voor
de eerste reize, zes weeken, en voor de

SPINHUIS ^{en} NIEUWE WERK- HUIS. tweede reize, drie maanden, in 't Werkhuis zouden gezet, en voor de derde reize, ge- geëfeld en gebannen worden (b). De Hoog- duitſche Jooden verzogten, in 't jaar 1695, dat hunne bedelaars, die in 't Werkhuis za- ten, op den Sabbath, niet mogten werken, noch verplicht worden, om blootſhoofds en met gevouwen handen te bidden. Doch Bur- gemeesteren lieten dit verzoek onbeant- woord (c). En men laat hun thans toe, op den Sabbath, te ruſten, mids zy, in de vyf andere dagen, zo veel over arbeiden, dat zy, weekelykſch, 't vereiſchte werk leveren konden.

REGEN- TEN EN REGEN- TESSEN. Tegenwoordig, ſtaan het Spinhuis of Vrou- wen-Tugthuis en het Nieuwe Werkhuis on- der het opzigt van zes REGENTEN en vier REGENTESSEN of *Buitenmoeders*, die, by haare eerſte aanſtelling, in 't jaar 1596, maar twee in getal waren. De Regenten en Re- genteſſen worden, op gelyke wyze als de Regenten en Regenteſſen der andere Gods- huizen, aangeſteld. De Regenten vergade- ren, gemeenlyk, alle weeken, des Donder- dags na den middag. De Regenteſſen ko- men, ten zelfden dage, byeen: doch om de drie of vier weeken. Van de meeſte by- zondere Bedienden deezer twee Huizen, hebben wy reeds melding gemaakt. De oudſte, en, zo ik my niet bedriege, de ee- nigſte Inſtructie voor de Regenten van 't Spinhuis is, den derden Maart des jaars 1599, ge-

(b) Handv. bl. 458.

(c) Groot Memor. N. IX. f. 212. Handv. bl. 475.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 267

gedagtekend. In dezelve, draagen zy den naam ook van *Opzienders der Armen*, en worden bevoegd verklaard, tot weering der Bedelaarye. Voorts, mogten zy geene schaamele vrouwen, van buiten komende, innemen, dan op behoorlyk blyk van de Wet-houderschap der Plaatse, daar zy van daan kwamen (d). De Instructie behelst nog eenige andere byzonderheden, die, naderhand, afgeschaft, of in ongebruik geraakt zyn.

Zie hier de naamen der REGENTEN van het Spinhuis, en van het Spinhuis en Nieuwe Werkhuis beide:

REGENTEN van het SPINHUIS.

- 1596. Egbert Pietersz. Vink, *Oud-Schepen*.
- 1596. Jan Claasz. Klock.
- 1596. Jan Veen.
- 1596. Huych Cornelisse Jager.
- 1596. Symon Symonsz. Goudsmit.
- 1597. Martyn Chatelyn.
- 1598. Barent Gerritsz. Moutmaker.
- 1599. Arënt Petersz. Raap.
- 1599. Claas Burchmans.
- 1600. Jan Carstensz. Vries.
- 1600. Cornelis Lucasz.
- 1601. Pieter Claasz. Cop.
- 1602. Marten Adriaansz. Boom.
- 1602. Anthony Gailjaart.
- 1605. Gerrit van Veelen.
- 1606. Tobias Woutersz.
- 1606. Gillis Jansz. Bedt.

1607.

(d) Groot-Memor. N. II. f. 139 verso.

SPINHUIS
en
NIEUWE
WERK-
HUIS.

Naamlyst
der RE-
GENTEN
van het
Spinhuis
en Nieu-
we Werk-
huis.

SPINHUIS
en
NIEUWE
WERK-
HUIS.

- 1607. Pieter Pieterfen Karffeboom.
- 1608. Arent Philipsz. Biffchop.
- 1609. Egbert Sturck.
- 1613. Aert Lambertsz. Cock.
- 1617. Jacob Jansz. Hart.
- 1621. Harman Gerritse.
- 1621. Hendrik Jansz. Bremer.
- 1623. Jacob Hendrikse Klock.
- 1623. Jan Jansz. Dorhout.
- 1625. Gerbrant Brouwer.
- 1626. Abraham de Clerck.
- 1626. Hendrik Boelisz.
- 1628. Hendrik Dirksz. Molenaar.
- 1633. Cornelis Ysbrantsz. Kieft.
- 1634. Albert Pater.
- 1638. Gillis Maas.
- 1639. Jacob Jansz. Lansman.
- 1639. Barent Staats.
- 1640. Elbert Dell,
- 1641. Paulus Jansz. Kley.
- 1642. Jan Maas.
- 1646. Nicolaas Rochusz. van de Capelle.
- 1650. Jacob van Ryn.

REGENTEN *van het* SPINHUIS *en*
NIEUWE WERKHUIS.

- 1654. Klaas Jansz. Klopper.
- 1654. Govert Rovers.
- 1654. Joannes Pollio.
- 1656. Barent Pietersz. Elias.
- 1657. Michiel Tielens.
- 1662. Joris Croock.
- 1662. Hendrik Bekker.
- 1666. Joannes Commelyn.

1667.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 269

1667. Willem Muylman de Jonge.
1673. Jan Baptista Liefcrinck.
1673. Henrik van Gent.
1673. Thomas van Hoflandt.
1674. Cornelis Cock Dirksz.
1675. Abraham le Seutre.
1679. Jacob Schardincl.
1680. Willem Kerkrinck.
1681. Tobias van de Velde.
1684. Joan Borghorst.
1685. Sebastiaan Bekker.
1686. Mr. Fredrik Sluysken.
1688. Paulus Verbeeck.
1691. Jacob Quina.
1693. Dirk Colonius.
1694. Mr. Willem van Harn.
1696. Gerbrand Elias.
1698. Daniel Verhoutter.
1699. Mr. Andries Hees.
1700. Tobias Looten.
1706. Andries Carel Jong.
1710. Jacob Fredrik du Fay.
1715. Daniel Nys.
1716. Mr. Abraham Boddens Eduardsz.
1716. Floris Elias.
1719. Eduard Boddens.
1721. Goddert Cappel.
1728. Mr. Arnoldus Commelin.
1730. Mr. Hendrik van den Bosch.
1734. Mr. Salomon Dedel.
1736. Egbert van Buuren.
1737. Willem Cornelis Backer.
1738. Carel Johannes Boelens.
1739. Gerard Kuysten van Hoefen.
1744. Gidion Victor.

SPINHUIS
en
NIEUWE
WERK-
HUIS.

VERBE-
TERHUIS.

1746. Jacob Willink Meures.
 1746. Bartholomé Muilman Junior.
 1748. M^r. François Anthony Lyfius.
 1749. François Gallas.
 1751. Jan Ifaak Fremeaux.
 1755. Willem van Hoefen.
 1759. Nicolaas Konauw.
 1760. M^r. Guillelmus Titsingh.
 1763. Jan Simons.

IV.

VERBETERHUIS.

Befchry-
ving van
het VER-
BETER-
HUIS.

Het VERBETERHUIS of *Beterhuis*, ook eene foort van een Tugthuis, is, nogtans, van eene andere natuur dan de Tugthuizen, van welken wy, te vooren, gesproken hebben, en staat niet onder 't opzigt van Regenten en Regentessen. Ook worden 'er geene Perfoonen in geplaatst, dan zulken, over welker onderhoud en huisvesting, men zig verdraagen heeft met den *Betermeester* of *Kastelein*, die, door Burgemeesteren, wordt aangesteld, en, sedert veele jaaren, huur van 't Huis betaalt aan de Stad. Wyders, draagt hy de lasten der Huishoudinge, en geniet, daartegen, de voordeelen van het Huis, zonder dat hy van zyne inkomsten en uitgaaven rekening doet aan de Stad. Doch hy moet gedoogen, dat de Perfoonen, die onder zyne bewaaring gesteld zyn, jaarlyks, tegen den tyd van de verandering der Regeeringe, voor Schout en Schepenen, gebragt en onderzocht werden. Niemand mag ook,

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 271

ook, buiten bewilliging van 't Gerecht, in 't VERBETERHUIS worden gezet. En in deeze opzigten, gelykt dit Huis, eenigszins, naar de beschreeven Tugthuizen. Al in 't jaar 1496, werdt iemand, door 't Gerecht, verwezen in eene boete van derdehalf pond vlaams, om daarmede te beginnen *een gayoel off vangenisse an 't Sinte Anthonys poirte, daer men voirt meer inleggen ende bewaeren zou de kinderen off gezellen deser Stede van quaden regimente* (e). Deeze gevangen is zou eene soort van Verbeterhuis geweest zyn. Doch ik weet niet, of men dezelve volbouwd hebbe. De verandering in den dienst der Mannen- en Vrouwen-Tugthuizen, die, door den tyd, en met het toeneemen der Stad, voornaamlyk, gebruikt werden, om luiden van flegte afkomst, en nog flegter gedrag, te ontvangen, gaf, eindelyk, in 't jaar 1694, gelegenheid tot het opregten van het tegenwoordig Verbeterhuis (f), in een gebouw, welk, eertyds, gebruikt was, om, in het zelve, schurft, zeere hoofden en diergelyke onreine ongemakken te geneezen. Doch na verloop van weinige jaaren, schynt het Verbeterhuis in verval geraakt, en tot eene Lakenbereidery en Verwery verkogt te zyn. 't Liep aan, tot in 't jaar 1718, eer, by den Oud-Raad van Burgemeesteren, beslooten werdt, het Verbeterhuis wederom in te koopen, of ten minste te huuren; waartoe de regeeren-

(e) Regist. der Correct. agter 't Keurb. B. f. 17 verso.

(f) Groot-Memor. N. VIII. f. 86 verso. Keurb. R. f. 40 verso.

VERBE-
TERHUIS.

de Burgemeesteren gemagtigd werden (g). 't Eerste is, sedert, geschied. Het Huis is, van tyd tot tyd, vertimmerd, om het bekwaam te maaken, tot het einde, waartoe het geschikt was; doch het blyft, desonaangezien, een oud en onregelmatig gebouw van binnen.

Gelegen-
heid en
Bestie-
ring.

Het staat aan den Stads wal of schans, een weinig beoosten de Weteringspoort. Men komt, door de buitendeur, in een' open gang, en uit den zelven, door een' tweede deur, aan 't Huis, voor welk, oostwaards, een bevallige, groote, vierkante Tuin legt, met een fraai speelhuis aan de Lynbaansgraft. De wooning van den Kastelein, beneden, bestaat uit verscheiden' Vertrekken. Onder anderen, is 'er eene Kamer, daar 't Geregt, eens 's jaars, vergadert, om de opgeslootenen te zien. De vertrekken, geschikt voor Mans- en Vrouwsperfoonen van een ongebonden en ontugtig gedrag, en voor zulken, die niet wel by 't hoofd bewaard zyn, onder welke laatsten, somtyds, drie of vier in één vertrek geplaatst worden, zyn, in alles, twintig in 't getal, zo wel beneden als boven, op de eerste en tweede Verdieping; en meer of min gemakkelyk en vermaakelyk, naar de Perfoonen zyn, die hier gezet worden. Op de eerste Verdieping, is een gemeene haard, waar ook twee bedsteden zyn. De opgeslootenen in dit Huis eeten niet meer aan eene gemeene tafel, gelyk eeni-

(g) Resol. van regeer. en Oud Burgem. Lr. C. 26 Januarij 1718. f. 44.

eenigen, voormaals, plagten; maar de spys en drank wordt elk hunner afzonderlyk, in de byzondere vertrekken, daar zy geplaatst zyn, gebragt. De Kastelein geeft de geschiktfsten, gemeenlyk, vryheid, om 's morgens een uur of twee te wandelen in den Tuin. Hy mag zig, even als de Regenten en Bedienden der Tugthuizen, met geweld, verzetten tegen de perfoonen, die onder zyne bewaaring gesteld zyn, enze, des noods, opsluiten (b). Tegenwoordig [in Juny 1765] zyn 'er, in alles, nog geene twintig opgefloottenen in 't Verbeterhuis.

HUISZIT-
TEN-AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN
en WEDU-
WEN-
HOF.

V.

HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-
HUIZEN

en

WEDUWEN-HOF.

Van de eerste opkomst der Stad af, heeft men, aldaar, zorg gedraagen, voor het onderhoud der behoeftige ingezetenen, in de oudste Keuren, die, tegenwoordig, voorhanden, en, omtrent den aanvang der vyftiende eeuw, gemaakt zyn, *arme huysfittenen* en *arme huysfittende luden* genaamd (i). De Perfoonen, die zorg droegen voor deeze arme ingezetenen, werden, in de oudste tyden, *bewairres* en *beraders der armen huysfittenen* (k), en, naderhand, *Huiszittenmeesters*

Zorg
voor be-
hoeftige
ingezete-
nen, in
de oudste
tyden.

(b) Handv. bl. 1051.

(i) Keurb. A. f. 7, 17 vers.

(k) Keurb. A. f. 7.

HUISZITTERS-geheeten (l). Zy waren, eerst, vier in
 TEN-AAL-getal, en werden, jaarlyks, van 's Gerechts
 MOESSE-wege, gekooren (m). Doch omtrent het
 NIEERS-midden der vyftiende eeuw, waren zy reeds
 HUIZEN-onderscheiden, in *Huiszitten-meesters van*
 en WEDU-*S. Nicolaas-Parochie, of aan de oude zyde, en*
 WEN-*Huiszittenmeesters van onze Lieve Vrouwen*
 HOE-*Parochie, of aan de nieuwe zyde.* Zy bezaten

verscheiden' huisjes, en *Kamers*, of woonin-
 gen van één vertrek diep, hier en daar, in de
 Stad, waarin zy behoeftige luiden, om niet,
 lieten wonen. Ook deden zy, in de Kerken
 van hunne Parochie, van tyd tot tyd, uit-
 deelingen aan de armen. De Huiszitten aan
 de oude zyde hadden, onder anderen, in de
 zestiende eeuw, een huis aan 't Kerkhof
 om de oude Kerke, waarin zes arme vrou-
 wen woonden, die zy, alle weken, een
 stuiver, en 's winters, een mand turf en een
 brood moesten uitdeelen: nog twee Kamers
 in *Jan Barthouts steeg*, in ieder van welken,
 twee arme vrouwen woonden. Aan ieder
 Kamer, werden vyftig stuivers 's jaars, tot
 spek en vleesch, uitgedeeld. Voorts, hadden
 zy twee Kamers in *S. Jans-straat*, in ieder
 van welken, drie arme vrouwen woonden.

Turf huis Ook bezaten zy een Turfhuis op den zui-
 op den derhoek van de Stooffteeg, op den Oude-
 hoek van zyds-Agterburgwal, waarin eene vrouw
 de Stoof-woonde; met een huisje daar nevens, be-
 steeg. woond door drie arme vrouwen, die ieder
 een stuiver 's weeks, en 's winters *die portie*
 genooten. Doch dit Turfhuis werdt, op den
 vyf

(l) Keurb. C. f. 4 verso.

(m) Keurb. A. f. 17 verso. C. f. 4 verso.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 275

vyf en twintigften February des jaars 1552, ^{HUISZIT-}
 voor zefstien honderd en zes guldens, ver- ^{TEN-AAL-}
 kocht aan *Gerrit Heyn Wouwe*, Apotheker; ^{MOESSE-}
 waarna de arme vrouwen werden overge- ^{NIERS-}
 bragt in 't nieuwe Huis, over 't Cellebroe- ^{HUIZEN}
 ders-Klooster in de Nes (*n*), welk, nader- ^{WEN-}
 hand, tot eene Bank van Leeninge geschikt ^{HOF.}
 werdt. Wy houden voor zeker, dat de grond ^{Huiszit-}
 van dit Huis, voorheen, tot het S. Maria Mag- ^{tenhuis}
 dalenen Klooster behoord hadt, wat 'er ook ^{in de Nes.}
 anderen (*o*) van mogen gedagt hebben; also
 wy, reeds te vooren (*p*), hebben doen zien,
 dat dit Klooster, langs het Spuij, nu de Lom-
 berdssteeg, stondt; en daarenboven blykt (*q*),
 dat het, na het stigten van het Huiszitten-
 Huis, nog aan de zuidzyde van dit Huis,
 staan bleef. Uit de *Aantekeningen van Schep-*
pen GERARD SCHAEF PIETERSZON,
 zie ik, dat, boven de deuren van twee ge-
 welfde Kelders van 't Huiszitten Pakhuis en
 Comptoir, sedert de Bank van Leeninge,
 gelezen werdt:

In 't jaer ons Heeren

1550.

Den 27 Augusti is 't gefondeert.

't welk niet dan op de stigting van 't Huis-
 zitten-Huis zien kan. Een gedeelte van dit
 opschrift schynt nog overgebleeven. Im-
 mers, men leeft nog, in eenen steen boven
 den

(*n*) Extract uit een Boek in 't O. Z. Huiszitten-Huis van
 A°. 1545 tot 1572.

(*o*) COMMELIN bl. 535.

(*p*) I. Deel, I. Boek, bl. 67.

(*q*) Uit een Contract van den jaare 1550. by COMME-
 LIN bl. 535.

HUISZIT- den ingang van den eersten kelder onder de
TEN-AAL- Lombard, op den Fluweelen burgwal:

MOESSE-

NIERS-

HUIZEN-

en WEDU

WEN-

HOF.

In 't jaer 6 heren

1550.

Huiszit-
tenhuis
op den
Nieuwe-
zyds-Ag-
terburg-
wal.

By de ontruiming van dit gebouw, tot het genoemde einde, werdt, van Stads wege, aan de Huiszittenmeesters eene *recognitie* of erkenenis van twee duizend guldens 's jaars toegestaan; gelyk my, uit de oorsprongke-lyke Acte onder Stads zegel ten Zaaken, van den negentienden January des jaars 1615, gebleeken is. Zy is ook, in de *Stads Registers* (r), te boek gesteld. En wy hebben, elders (s), gemeld, dat de beloofde tweedui-zend guldens 's jaars, nog tegenwoordig, uit de inkomsten der Bank van Leeninge, betaald worden. De Huiszitten aan de nieuwe zyde bezaten, onder anderen, by Gifte van *Geryt Gerbrand Paeuwensoen*, in den jaare 1477 gedaan, een *smeerhuis en dwers-huis daer aen*, den *Peereboom geheeten*, en gelegen in de *Gasthuisstege*, by der brug, aen der *Stede middelste grachte*: welke huizinge, door tien maagden of weduwen, de naaften in den bloede van den schenker, bewoond moest worden. Wy hebben elders (t) ge-gift, dat deeze twee gebouwen gestaan heb-ben, op den hoek van de Huiszitten steeg en Nieuwe-zyds-Agterburgwal, agter 't Stad-huis, alwaar de Regenten van 't Nieuwe-zyds-Huiszitten-huis, in 't jaar 1710, met verlot van Burgemeesteren (u), een huis en

(r) Groot-Memor. N. II. f. 250 verso.

(s) III. Deel, I. Boek, bl. 115.

(t) I. Deel, I. Boek, bl. 110.

(u) Groot-Memor. N. IX. f. 95.

en pakhuis herbouwd hebben. De zelfde Huiszittenmeesters verkreegen, in 't jaar 1501, van *Lysbeth Claes Stoeters Weduw* en *Claes Moeiert* eene gifte van honderd en tagtig Rynsguldens, waarvoor zy een *sate Lands* te Duivendrecht aankogten, om uit de vrugten, jaarlyks, aan drie honderd arme menschen, ieder een wit tarwenbrood uit te deelen (v). Door zulke giften, en veele diergelyken, gedeeltelyk, by anderen aangetekend (w), werden de Huiszitten-meesters, die ook, al van ouds, by de Huizen, met de schaale, omgingen, in staat gesteld, om de behoefte der arme ingezetenen te vervullen.

De Vroedschap besloot, op den dertien- den December des jaars 1505, de Huiszitten van beide de Parochien, die, sedert veele jaaren, afzonderlyk bezorgd geweest waren, met elkanderen, te vereenigen (x). Doch dit besluit schynt niet uitgevoerd te zyn. In laater' tyd, heeft men, meer dan eens, diergelyk een besluit genomen (y). Doch de uitvoering is, tot hiertoe, agter gebleeven. De Huiszitten-meesters aan beide de zyden zyn, volgens eene Resolutie van den Oud-Raad van Burgemeesteren van den drie en twintigsten July des jaars 1750, verplicht, om de drie maanden, byeen te komen, en gezamenlyk te overleggen, wat diens- tigst zy, om de bestiering en afgiften der twee Huizen te brengen op eenen eenpaar-

HUISZIT-
TEN-AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN
en WEDU-
WEN-
HOF.

Besluiten]
om de
twee
Huiszit-
ten te
vereeni-
gen.

(v) *Vit Aantek. in 't N. Z. Huisz. Huis.*

(w) *Zie COMMELIN bl. 529.*

(x) *Groot-Memor. N. I. f. 253 verso.*

(y) *Resol. Vroedsch. N. 14. 23 April 1624. f. 170. Lr.*
M 4 Nov. 1678. f. 150.

HUISZIT- rigen voet: van 't gene, waarover zy zou-
 TEN-AAL- den mogen verschillen, kennis geëvende
 MOESSE- aan de Heeren Thesaurieren. Die van de
 NIER- oude zyde verkreegen, in de jaaren 1609
 HUIZEN en 1610, een groot erf van de Stad, agter
 en WEDU- het Leproozen-Huis, om 'er een Turf huis
 WEN- op te zetten (z). En op dit erf hebben zy,
 HOF. sedert, het tegenwoordig Oude-zyds-Huis-
 Huiszit- zitten-huis gestigt. De Huiszitten-meesters
 tenhuis aan de nieuwe zyde hadden, in 't begin der
 op den zeventiende eeuw, een Huis aan de oost-
 Singel. zyde van den Singel, benoorden den Jan-
 Rooden-Poorts-Tooren (a), op den hoek
 van eene steeg, die, tegenwoordig, de *Spaar-
 pots-steeg*, en in de Kaart van BALTHA-
 ZAR FLORISZON, nog de *oude Huiszit-
 ten steeg* genaamd wordt. Doch in 't jaar
 1614, werdt hun een erf van zestig voeten
 breed, op de Prinsengraft, benoorden de
 Leliengraft, tot een *Provisie-* of Voorraad-
 huis, toegestaan (b). En op dit erf, heb-
 ben zy, sedert, het tegenwoordig Nieuwe-
 TEN-AAL-zyds-Huiszittenhuis gebouwd. Wy gaan
 nu over tot eene byzondere Beschryving van
 beide de Huizen, en beginnen, met het

OUDE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-
 HUIS.

De Regenten van dit Huis hadden, in 't
 jaar 1610, op het erf agter 't Leproo-
 zen-Huis, tegen den Stads wal, een groot
 Provisie-huis gestigt, uit vier pakhuizen be-
 staande; doch in 't jaar 1654, bouwden zy,
 op

(z) Resol. Vroedsch. N. 10. 10 July 1609. 6 Febr. 1610.
 f. 206 verso, 225 verso.

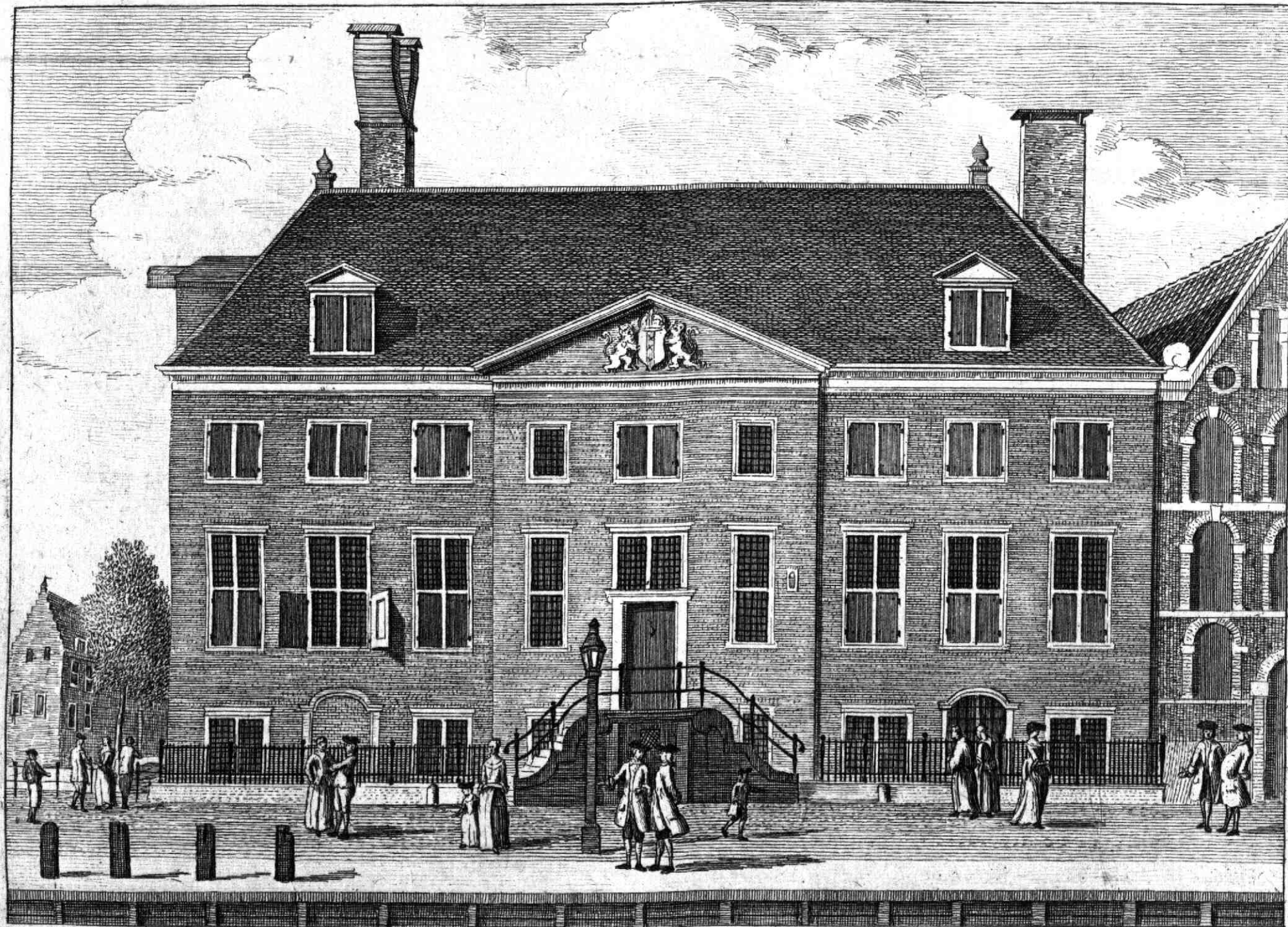
(a) Groot-Memor. N. II. f. 204.

(b) Resol. Vroedsch. N. 11. 12 April 1614. f. 113.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 279

op den grond van den Tuin der Leproozen, door een gedeelte van welken, ook eene graft gegraaven was, een ruim en deftig huis, welk Stads wapen, in den voor-, en het koggeschip uit Stads zegel in den agtergevel, voert, op den Leproozen-Burgwal, ook den Huiszitten-Burgwal en Turfgraft genaamd, waar aan, op den vyfden October des gemelden jaars, door HARMEN VAN DE POLL, Zoon van den Burgemeester JAN VAN DE POLL, de eerste steen gelegd werdt, gelyk, uit een opschrift in het Voorhuis, blykt. Ter wederzyde van het Voorhuis, staan twee Spreuken der H. Schrift: PSALM 41 vers 2. *Salich is hy die sich verstandich draegt tegen de Armen. De Heere sal hem bevryden ten dage des quaets.* en PROVERBIA 19 vers 17. *Die sich des Armen ontfermt leent den Heere: ende hy sal hem syne weldaet vergelden.* Men komt, in dit Voorhuis, langs eene stoep, die, ter wederzyde, opgaat, en onlangs, zo wel als de voorgevel, merkelyk verbeterd is. Ter wederzyde van den opgang, staat een fraai yzeren hek. Uit het voorhuis, treedt men, ter regterhand, in een aanzienlyk vertrek, onder welks hoogen schoorsteenmantel, voor weinige jaaren, een marmeren Engelsche schoorsteen gezet is. De mantel is, van voren, door Bartholomeus van der Helst, beschilderd, met de afbeelding der zes Regenten, die de Oude-zyds-Huiszitten-armen bezorgden, toen het Huis gebouwd werdt, te weeten, Jan Selyns, Marten Cantert, Cornelis Hoppefack, Mr. Pieter Ernst van Bassen,

HUISZIT-
TEN-AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN
en WEDU-
WEN-
HOF.

HET OUDE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIS,

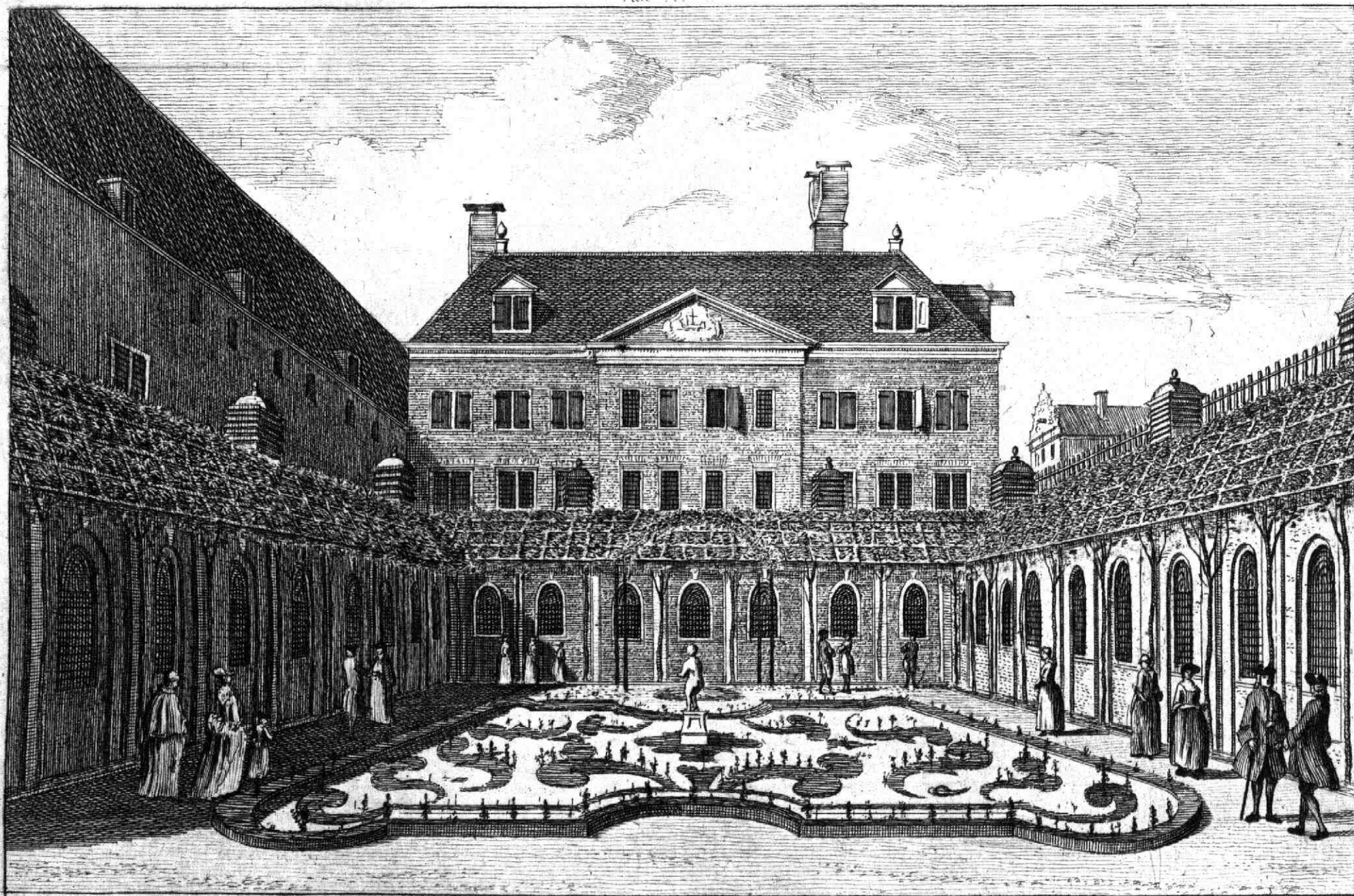
HUISZIT- *Jan Lansman*, en *Mr. Willem van der Does*.
 TEN AAL- Tegen den wand van 't vertrek over de lich-
 MOESSE- ten, plagt het uitdeelen van brood, boter,
 NIEERS kaas en turf, in drie fraaije schilderstukken
 HUIZEN van *Bronkhorst*, van *Loon* en *Holstein*, afge-
 en WEDU- beeld te zyn. Doch een deezer stukken,
 WEN- het uitdeelen van Turf verbeeldende, is nu
 HOF. verplaatst in de Uitdeeltkamer, en, in des-
 zelfs stede, een groot Regentenstuk, in 't jaar
 1675, door *Pieter van Anrade*, geschilderd, uit
 een ander vertrek, overgebracht. Boven den
 ingang, binnen in de Kamer, staat een wel-
 gemaakt beeld der Liefde, en aan de twee
 binnen-posten, hangen de Wapens der zes
 genoemde Regenten, konstiglyk, in hout uit-
 gebeeld. Voorts, leeft men, aan den wand,
 twee Spreuken der Heilige Schrift: DEUTER.
 15 vers 11. *Gy zult uwe hand mildelyck opdoen*
aen uwen Broeder, aen uwen Bedrucken, ende
aen uwe Armen in uwen Land. en, PROV. 14
 vers 13. *Want die den armen verdruckt smadet*
des selven maker; maer die sich des nootdrustigen
ontfermt, die eert hem. De zolder van 't ver-
 trek, en vier nissen in 't graauw, in de vier
 hoeken, zyn fraai, door *Holstein*, beschil-
 derd. Tegen over dit Vertrek, is de gewoon-
 lyke Regenten-Kamer of 't Comptoir, in
 welke, vier schilderstukken hangen, vier
 gezelschappen van Regenten verbeeldende,
 twee, in de jaaren 1706 en 1720, door *Ar-*
noldus Boonen (c), en een, in den jaare 1740,
 door *Cornelis Troost*, gedaan. Het vierde is,
 in 't jaar 1759, door *Jan Maurits Quinkhard*,
 geschilderd, en vertoont de Regenten *Jan*
Wil-

(c) VAN GOOL Schouw. I. Deel, bl. 303, 304.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 281

Willink Meures, Mr. Jan Jacob van Beaumont, Jacob Guillot, Gysbert van der Goot, Willem van der Meulen en Abraham Grommée. Het Voorhuis naar agteren afgetreden zynde, komt men in een Poortaal, en van daar in twee vertrekken: een, daar de behoeftigen worden ingeschreeven, waar, voor den schoorsteen, een fraai schilderstuk, drie schepen, in de barning tegen de rotfen, vertoonende, geplaatst is; en een ander, daar de uitdeeling geschiedt. Ook is hier, meer naar vooren, de wooning van den Binnenvader. Tusschen de vertrekken, daar de inschryving en de uitdeeling geschiedt, komt men, door het gemelde Poortaal, in een' schoonen tuin, rondsom welken, eene gaandery loopt, voorzien met zes en dertig glasraamen, in welken de wapens der zes en dertig Raaden van den jaare 1655 plagten geschilderd te zyn. Doch met het vernieuwen der raamen, zyn deeze wapens wegge-
raakt. Men bewaart 'er egter de afbeeldingen van op pergament, omze, in tyd en wyle, wederom op 't glas te kunnen doen schilderen. De gaandery, die, omtrent den jaare 1666, van vooren, met de wapens der dienende Regenten, *Marten Cantert, Coenraad Klenck, Pieter van Croonenburgh, Arnout Schuyt, Casparus Commelin en Pieter Daay*, versierd, en, in de jaaren 1754 en 1757, vernieuwd werdt, heeft eenen uitgang in de Amstelstraat, door welken, de behoeftigen inkomen, om ingeschreeven, of be-
deeld te worden. In deeze gaanderye, worden, des winters, ook hekken geplaatst, op dat de armen elkanderen niet verdringen

HUISZIT-
TEN AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN
en WEDU-
WEN-
HOF.

HET OUDE - ZYDS - HUISZITTEN - AALMOESSENIERS - HUIS,
van agteren .

HUISZIT- zouden. Aan 't einde van den tuin, staat
TEN-AAL- een zeskantig steenen Tuinhuis, welk, in of
MOESSE- omtrent het jaar 1710, gebouwd, en, boven,
NIERS- versierd is met de wapens van de zes toen
HUIZEN dienende Regenten, te weeten, *Joannes Com-*
en WERDU- *melin*, *Pieter Mierink*, *Mattheus Gansneb*
WEN- genaamd *Tengnagel*, *Arnoldus Dix*, *Reinier*
HOF. *Dibbets* en *Nicolaas de Swaan*. De vier pak-
 huizen van het Huiszitten-huis, van welken,
 de twee middelsten, onder eenen gevel, ge-
 bouwd zyn, dienen tot berging van turf, koo-
 ren, boter en doodkisten, en komen, van ag-
 teren, aan de Amstelstraat: aan de overzyde
 van welke, een ruim gebouw, tot welk men,
 door eene groote houten poort, over eene
 Plaats, toegang heeft, geschikt is, ten deele tot
 eene Bakkery, en de woningen van den Bak-
 ker en Timmermans-Knegt, en ten deele tot
 een magazyn, alwaar het hout, de bouwstoffen
 en andere noodwendigheden, tot het bestel-
 len van den turf vereischt, gebergd worden.
 Onder de Plaats, leggen vier en twintig
 Traanbakken, die nu tot Regenbakken die-
 nen, en waaruit het water, ten voordeele
 van het Huis, verkogt wordt. Na 't volbou-
 wen van dit Huiszitten-huis, werdt de uit-
 deeling, die, in de Oude Kerke, plagt ge-
 daan te worden, derwaards overgebracht. En
 geschiedde de eerste uitdeeling hier, volgens
 een opschrift, in het eerstgemelde groote
 vertrek, nevens den schoorsteen, op den
 twintigsten December des jaars 1655. 't Ver-
 dient, veelligt, te worden aangemerkt, dat
 eenige balken en andere bouwstoffen, geko-
 men van de Blokhuizen, die op den Amstel
 ge-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 283

gestaan hadden, en in 't jaar 1654 geslegt waren, aan 't Oude-zyds-Huiszitten-huis, verbruikt zyn.

De Huiszitten-meesters aan de Oude zyde hebben, al van ouds, het voorregt gehad, om het op- en affcheepen der Beesten te mogen verhuuren of verpagten: in welk voorregt, zy, laatstelyk, by eene Ordonnantie van 't Geregt van den drie en twintigsten January des jaars 1680, bevestigd geworden zyn (d). De Herberg Zeeburg aan den Diermer- of Muiderdyk, digt by welke, de meeste beesten worden opgescheept, en eenige schuuren, binnensdyks, hieromtrent, komen het Oude-zyds-Huiszitten-huis in eigendom toe. De Puin, die aan Zeeburg gebruikt wordt, levert de Stad aan 't Godshuis, om niet.

Wy voegen hierby de naamen der REGENTEN van het Oude-zyds-Huiszitten-huis, zo ver dezelve hebben kunnen gevonden worden:

- 1440. Claas Gherste.
- 1440. Jan Pape.
- 1440. Jan Gherste.
- 1440. Pieter Ryke.
- 1445. Jan Eggert Pieterszoen.
- 1445. Fredrik Isebrantzoen.
- 1445. Albert Gerytzoen.
- 1448. Claas Jacobsz.
- 1448. Lambert Claaszoen.
- 1497. Jan Clement.
- 1497. Doen Jacobsz.
- 1497. Jan Gysbertse.
- 1497. Jacob Garst.

1500.

(d) Handv. bl. 175.

HUISZIT-	1500.	Jacob Roelofsfoen.
TEN AAL-	1500.	Jacob Claasz. Watergang.
MOESSE-	1500.	Jan Claasfoen.
NIERS-	1500.	Heymen Jacobsz.
HUIZEN	1504.	Jan van Persyn.
en WEDU-	1504.	Marten Dirksz.
WEN-	1509.	Jacob in de Pellegrim.
HOF.	1511.	Claas in de Gulde Hand.
	1511.	Allert Andriefe Boelens.
	1512.	Jan Claasz.
	1512.	Meeus Pieterse Doos.
	1512.	Claas Gaaf.
	1512.	Hobbe Arck.
	1512.	Reyer Dirckse Bardefe.
	1514.	Arent Boelisz.
	1515.	Luyt Jacobsz.
	1515.	Jan Bet Harmanse.
	1515.	Hendrik Pietersz. Haring.
	1516.	Sem Jacobsz.
	1517.	M ^r . Cornelis Campen.
	1518.	Jacob van Ceulen.
	1518.	Dirk Boelisz.
	1519.	Jan Lambertse.
	1519.	Frans Hendriksz. <i>in de Wildeman.</i>
	1520.	Allert Bodertsz.
	1520.	Ziewert Claasz.
	1521.	Dirk Corfe.
	1522.	Claas Jacobsz. Paradys.
	1524.	Claas Meeuws.
	1524.	Jan Bet.
	1524.	Pieter Smit.
	1526.	Jacob Huyg Haring.
	1527.	Albert Corsz.
	1530.	Albert Hees.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 285

- 1530. Claas Harck.
- 1538. Hendrik Jansz. Kraak.
- 1538. M^r. Reyer Lambertse van der Horst.
- 1538. Cornelis Jacobsz. Hollesloot.
- 1539. Cornelis Jacobsz. Buyk.
- 1540. Allert Dirksz.
- 1540. M^r. Pieter Bicker Willemsz.
- 1541. Hendrik Franse.
- 1544. Cornelis Jacobsz. Brouwer.
- 1547. Gerrit Claasz.
- 1547. Jan Harmansz.
- 1547. Hendrik Boogaart.
- 1549. Jan Oom Jansz.
- 1549. Gerrit Tes.
- 1549. Wybrant Fredriksz.
- 1550. Pieter Brugman.
- 1550. Wouter Dobbesz.
- 1550. Anthony Verhoef.
- 1552. Lucas Meynertzoon.
- 1552. Jan Klaasz. Koop.
- 1552. Arent Hudde.
- 1553. Claas Jacobsz. van Swieten.
- 1555. Claas Gerritse.
- 1556. Amy van der Hoef.
- 1556. Dirk Schaep.
- 1557. Hendrik van der Does.
- 1558. Andries Jansz. Boelisz.
- 1558. Gerrit Jansz. Coesvelt.
- 1558. Govert Jansz.
- 1560. Jan Poppen.
- 1560. Tymen Myndertse.
- 1563. Jacob Benningh.
- 1565. Gerrit Arentse.
- 1565. Arent Ernst van Bassen.

HUISZIT-
TEN-AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN
en WEDU-
WEN-
HOF.

HUISZIT-
TEN-AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN
en WEDU-
WEN-
HOF.

- 1566. Reynier Hendriksz. Rooclaas.
- 1567. Andries Boelisz.
- 1568. Jacob Pieterse Cantert.
- 1568. Adriaan Franse.
- 1569. Mr. Elbert Cantert.
- 1571. Jan Michielsse Loef Brouwer.
- 1571. Cornelis Franse.
- 1571. Cornelis Gerritse.
- 1573. Geert Symenzoon.
- 1573. Jan Ryser Janszoon.
- 1574. Evert Cortse.
- 1574. Claas Heyn Cornelisfoen.
- 1577. Arent Sadelyn.
- 1577. Pieter Oly.
- 1578. Egbert Roeloffe.
- 1578. Marten ten Berg.
- 1578. Pieter Goverts.
- 1578. Frans Hendrikse Ruys.
- 1578. Job Cornelisz.
- 1579. Hendrik Boelisz.
- 1581. Reynst Pieterse.
- 1581. Hillebrant Brouwer.
- 1582. Pieter Paauw.
- 1582. Jan Poppes.
- 1585. Jacob Bicker.
- 1586. Arent van de Velde.
- 1586. Hendrik Hudde.
- 1587. Roelof Egbertse.
- 1587. Jacob Willemsse Warmont.
- 1588. Jacob Wilkes.
- 1590. Siewert Meyndertse.
- 1594. Arent van Arp.
- 1595. Arent ten Grootenhuis.
- 1595. Pieter Gerritse Kruydenier Ruyten-
burg.

1597.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 287

1597. Cornelis Jansz. Valckenier.
 1600. Dirk Hem.
 1602. Jan van Hoorn.
 1613. Hillebrant Schellinger.
 1614. Jan Hellinghs.
 1616. Jacob Pieterse Hoogkamer.
 1616. Jan Reýnier Claasz.
 1619. Hendrik van de Sande.
 1619. Govert Boelisz.
 1620. Jasper Segers.
 1621. Outgert Pieterse Spiegel.
 1621. Pieter Jacobsz. van Ryn.
 1624. Rochus Pieters van de Capelle.
 1625. Jan Selyns.
 1636. Pieter Vlack.
 1639. Balthasar Jacot.
 1639. Mr. Wilhelmus Elbingh.
 1640. Andries van Zaanen.
 1641. Bernard Schellinger.
 1642. Joost Jansz. Kruysvelt.
 1646. Marren Canter.
 1648. Cornelis Hoppefack.
 1650. Balthasar Helt.
 1652. Jan ten Grootenhuis.
 1653. Pieter Ernst van Bassen.
 1653. Frans Bruyningh.
 1654. Jan Lantsman.
 1654. Mr. Willem van der Does.
 1660. Coenraat van Klenck.
 1663. Pieter van Kroonenburgh.
 1666. Arnout Schuyt.
 1666. Casparus Commelin.
 1666. Pieter Daay.
 1671. Albertus Reynst.

HUISZIT-
 TEN AAL-
 MOESSE-
 NIERE-
 HUIZEN
 en WEDU-
 WEN-
 Hof.

1672.

HUISZIT-
TEN-AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN
en WEDU-
WEN-
HOF.

1672. Jan Klaasz. van Beuningen.
1672. Bonaventuur van Dortmont.
1673. Anthony Hoevenaar.
1673. Arnout van de Cruys.
1673. Ferdinandus Bol.
1681. Jacob Quina.
1681. Pieter Coesart de Jonge.
1682. Arent van der Waaijen.
1685. Myndert Rost.
1687. Eduard Becker.
1691. Johannes van Drogenhorst.
1692. Willem van der Does.
1693. Joannes Commelin.
1704. Pieter Mierink.
1704. Mattheus Gansneb, *genaamd* Teng-
nagel.
1705. Arnoldus Dicx.
1707. Reinier Dibbets.
1710. Nicolaas de Swaan Junior.
1717. Gerrit van Oosten.
1717. Mr. Jacob Heshuysen.
1719. Nicolaas Teengst.
1721. Mr. Daniel van der Lip.
1723. Christiaan van Cuyck.
1726. Jacob Elias Michielsz.
1728. Mr. Egidius Willem Tolling.
1738. Jan van Marselis.
1739. Wynand Wiltens.
1742. Jan Willink Meures.
1744. Mr. George de Waart.
1746. Mr. Jan Jacob van Beaumont.
1747. Jacob Guillot Junior.
1747. Gysbert van der Goot.
1758. Willem van der Meulen.
1759. Abraham Grommée.

Wy

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 289

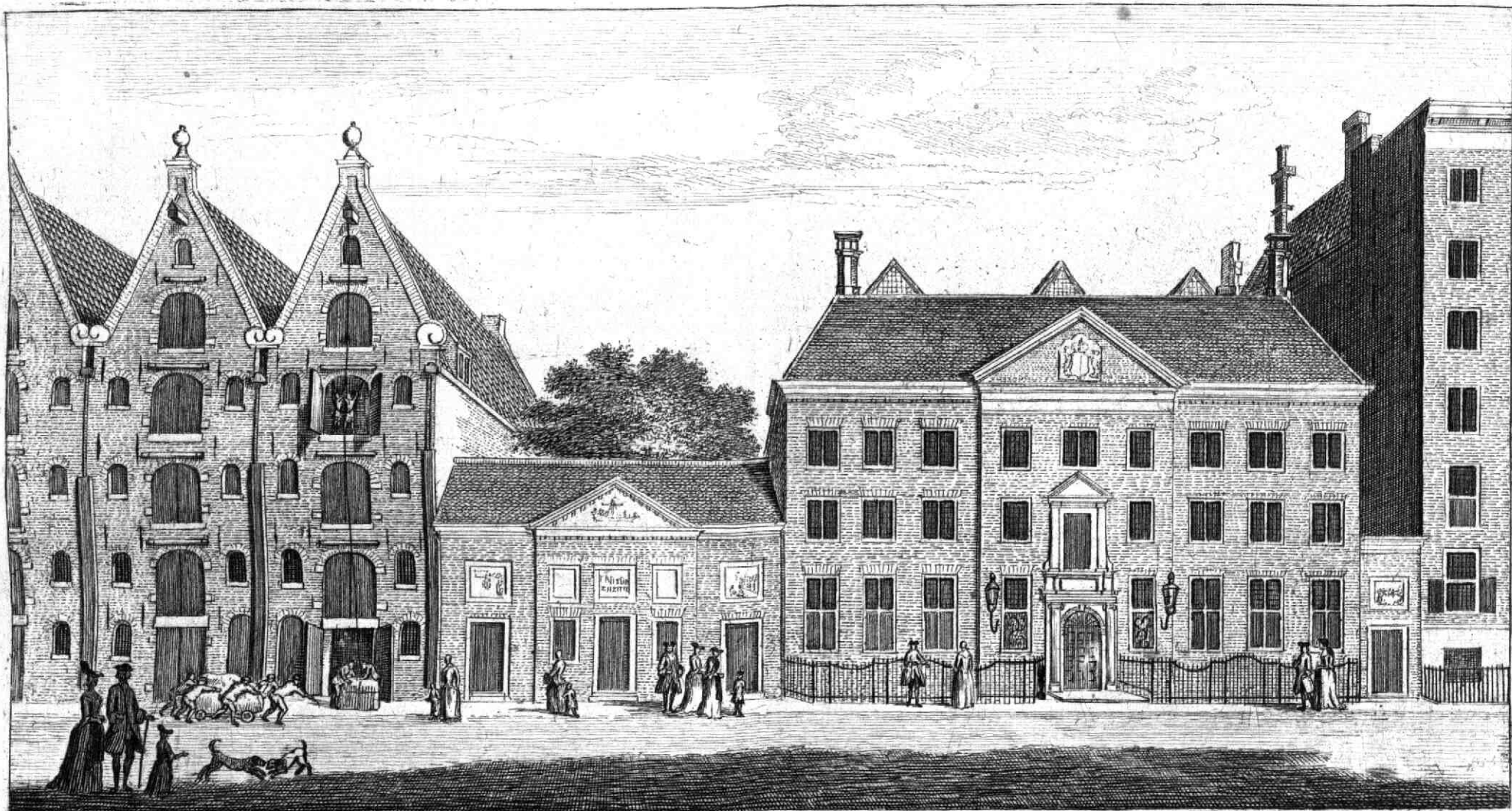
Wy komen nu tot de Beschryving van het HUISZIT-
TEN-AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN
en WEDU-
WEN-
HOF.
NIEUWE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-
HUIS.

De Huiszitten-meesters aan de Nieuwe zyde, op het erf, op de Prinsengraft, by de Leliegraft, eene Bakkery en Turf huis hebbende opgereg, bleeven voortgaan met het doen der gewoonlyke uitdeelingen, in de Nieuwe Kerke, tot dat het verbranden deezer Kerke, op den elfden January des jaars 1645, aanleiding gaf, tot het stigten van het tegenwoordige Nieuwe-zyds Huiszitten-huis, naast de Bakkery en het Turf huis, boven gemeld; waartoe nog twee pakhuizen werden aangekocht. Het Huis werdt, in 't jaar 1649, volbouwd. De Bakkery is, in 't jaar 1690, geheellyk, vernieuwd: doch het Turf huis verplaatst, in drie byzondere Stads gebouwen, staande dicht aan de wallen: een by de Zaagmolens-Poort; een over de Passeerderstraat, en een ten einde van de Reguliersgraft. Het Nieuwe-zyds-Huiszitten-huis is, nog voor weinige jaaren, van binnen, zeer veel verbeterd, en, in en na 't jaar 1762, is de groote Uitdeelplaats, die begon te zakken, van nieuws, geheid, en volkomenlyk hersteld. De groote Boterkelder is, ten zelfden tyde, dieper gemaakt, en in tras of sement gelegd. Het Godshuis, waarvan wy spreken, bestaat uit twee byzondere gebouwen. Het eerste en aanzienlykste, welk drie Verdiepingen heeft, voert Stads wapen in de Frontespies, en heeft een' ruimen ingang, voor welken, een koperen armbos geplaatst is. Voorts, staat 'er, ter we-

VIII. STUK.

T

der-

HET NIEUWE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIS.

HUISZIT- derzyde van den ingang, een zwaar yzeren
 TEN-AAL- hek. Naar binnen getreden, komt men in een
 MOESSE- ruim Voorhuis, waar, zuidwaards, de toe-
 NIERG- gang is naar de wooning van den Binnen-
 HUIZEN vader en Binnenmoeder, uit twee Kamers
 en WEDU- en een koken bestaande. Noordwaards,
 WEN- treedt men, in 't Comptoir der Regenten,
 HOF. een net vierkant Vertrek, met een fraaijen
 bepleisterden en overgeleverwden koepel, van
 boven. Aan den schoorsteenmantel, ziet men de
 wapens van eenige Regenten, ter wederzyde
 van een' spiegel en schilderstuk, in 't graauw.
 Voorts, komt men, door een Poortaal, in
 eene ruime zaal, welker zolder, met eenige
 zinnebeelden, slaande op de zorg voor de
 behoeftigen, beschilderd is. Ook staan 'er
 drie diergelyke zinnebeelden in 't graauw,
 in 't westen, boven; en in de vier hoeken
 der zaale, agt deugden, insgelyks in 't graauw,
 op deuren geschilderd. In de vier lichten
 van 't vertrek, plagten vier Burgemeester-
 lyke wapens te staan, die, met het vernieu-
 wen der glasraamen, weggenomen zyn; doch,
 nevens het wapen en oud zegel der Stad, in
 gereedheid zyn gebragt, om 'er weder-
 om geplaatst te kunnen worden. 't Schoor-
 steenstuk vertoont een gezelschap van Re-
 genten, en tegen den oostelyken wand,
 is een groot Regentenstuk geplaatst, welk,
 in 't jaar 1651, door *Jacob Bakker*, geschild-
 derd is. Boven den ingang naar 't vertrek
 van binnen, zyn de wapens van zes Regen-
 ten, konstiglyk, uitgebeeld. Ook hangen
 'er de wapen- en naamborden der Regen-
 ten aan den wand: en in twee vakken in 't
 oosten, leeft men: *Ter gedachtenisse van de*
her-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 291

herstellinge deses Godts huys uyt de nieuwe Kerk HUISZIT-
de eerste uytdeeling alhier aen den armen gedaen TEN-AAL-
op den 20 December des jaers 1649: doen Huys- MOESSE-
sitten-meesters synde Lucas Pietersz Conyn, Jo- NIERS-
han Steur, Rombout Kemp, Claes van Lih, HUIZEN
Cornelis Metsue en Isaac Commelyn. en WEDU-
Ter zyde WEN-
der zaale, in een' engen gang, is de deur van HOF.
 een overwelfd vertrek agter 't Voorhuis, al-
 waar het geld en de papieren-effecten van
 't Huis bewaard worden. Uit de zaal, komt
 men, in een zeer groot en hoog vertrek,
 welk op zwaare houten stylen rust, en al-
 waar de weekelyksche uitdeelingen geschie-
 den. Het is, door houten hekken, in ver-
 scheiden' nauwe gangen, verdeeld: en in het
 zelve, zyn drie plaatsfen afgezonderd, al-
 waar, des zomers, twee, en, des winters,
 drie Regenten de uitdeelingen doen van
 brood, boter en kaas, die den behoeftigen,
 door de Bedienden van 't Huis, worden aan-
 gereikt; en ook van eenig geld, welk, aan
 sommigen, door de Regenten zelven, gege-
 ven wordt. In dit vertrek, welk men *de*
Kerk noemt, om dat het byna de gedaante
 van eene Kerk heeft, zyn verscheiden kassen,
 waar de brooden, de boter en de kaas, in
 een vertrek, het *Boterhuis* genaamd, hiertoe
 byzonderlyk geschikt, behoorlyk afgewoo-
 gen en verdeeld, vooraf, geplaatst worden.
 Ten zuiden van de zogenaamde Kerk, heeft
 men de Bakkery, waar, met drie ovens, ge-
 bakken wordt, en naar welke, men ook,
 door eenen open gang, die voor aan de Prin-
 sengraaf uitkomt, toegang heeft. Voor de
 Bakkery, is eene ruime Timmer-en Berg-

HUISZIT- Loots: en daarby een Turfhok, waarin een
TEN-AAL- steenen Turfkoker gemetseld is. Voorts,
MOESSE- heeft men, boven, zeer ruime Kooren- en
NIERS- Kaaszolders, en, onder den zuidelyken vleu-
HUIZEN gel van 't gebouw, eene groote, koele Bo-
en WEDU- terkelder, die, 's winters, met planken be-
WEN- legd wordt. Noordwaards, nevens het Huis,
HOF. welk wy, tot hiertoe, beschreeven hebben,
 staat een laag gebouw van eene verdieping,
 het *Tuinhuis* genaamd. Het voert het Kog-
 geschip uit Stads zegel in de Frontespies,
 en heeft drie deuren, boven twee van wel-
 ken, midsgaders, boven de deur van den
 gang, die, zuidwaards, langs het groote ge-
 bouw loopt, de uitdeelingen aan de behoef-
 tigen, welken hier geschieden, met toepas-
 selyke plaatsfen der Schriftuure, door den
 beroemden *Henrik de Keizer*, konstglyk, in
 hardsteen, uitgehouwen zyn. In 't midden,
 leeft men: *Saligh syn de barmhertige, want*
haer sal barmhertigheydt geschieden. Matth.
 V. vers 7. En ter wederzyde: *Doet wel aen*
den Armen. U Loon is in den Hemel. Agter
 de middelste deur, die niet geopend wordt,
 is een vertrek, welk op een' fraaijen, lan-
 gen bloemtuin uitziet. Langs deezen tuin,
 loopt, aan elke zyde, eene gaandery, die,
 door middel van drie hekken, in vier lange
 gangen verdeeld is. De twee zyd-deuren
 verleenen toegang naar deeze beide zyden
 der gaanderye. Door de eene deur, wor-
 den de behoeftigen ingelaaten, die verzo-
 ken ingeschreeven te worden, waartoe een
 der Regenten, met den Binnenvader by zig,
 zit, in een vertrek met twee deuren, ten
 ein-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 293

einde van den gemelden tuin, alwaar, voor HUISZIT-
 eenen Engelschen schoorsteen, een zinnebeel- TEN-AAL-
 dig schilderstuk staat: en door de andere deur, MOESSE-
 laat men hen wederom uit. NIERSEN-
 HUIZEN

De Huiszitten-meesters aan de Nieuwe en WEDU-
 zyde hebben, nevens het Gasthuis, al vroeg, WEN-
 het voorregt gehad, om de groote en kleine Hof.
 Kraan, hier ter Stede, te verhuuren, en 't Het bezit
 voordeel, welk 'er van komt, voor de helft, van 't
 te genieten; gelyk wy, reeds elders (e), regt der
 hebben aangetekend. Zy plagten ook eeni- Kraanen.
 ge Landeryen in Nieuwer-Amstel te bezit-
 ten; doch dezelve zyn, al voor veele jaa-
 ren, allen verkogt geweest (f).

Zie hier de naamen der REGENTEN Naamlyst
 van het Nieuwe-zyds-Huiszitten-Huis, zo der RE-
 verze hebben konnen gevonden worden: GENTEN:

- 1449. Meindert Janszoen.
- 1449. Jacob Reynertszoen.
- 1449. Jan Heinszoen die Wantfnyder.
- 1449. Pieter Coman.
- 1459. Floryn Jacobszoen.
- 1459. Symon Claeszoen.
- 1459. Jacob Pille.
- 1459. Gerrit Paauw.
- 1511. Willem Duyn.
- 1511. Gerrit Volkersen.
- 1511. Barent Barentse.
- 1511. Reyer Peterse.
- 1512. Claas Gerritse Mattheuffen.
- 1512. Jan Lambertse.

1514.

(e) Zie III. Deel, I. Boek, bl. 224. IV. Boek, bl. 228.
 (f) Stads Missiven N. XXIX. f. 91 verso.

- HUISZIT- 1514. Jacob Huygh.
 TEN-AAL- 1515. Pieter Opmeer.
 MOESSE- 1515. Jan Meeufen.
 NIERS- 1518. Jonge Claas Hein.
 HUIZEN 1519. Simon Claaszoen.
 en WEDU- 1519. Jan Duvesz. de Oude.
 WEN- 1522. Claas Kloeck.
 HOF. 1523. Jan Gavenszoen.
 1523. Mr. Hendrik Dirk Janneszoen.
 1523. Mr. Windrik Hendriksen.
 1524. Claas Jan Cobbenszoen.
 1524. Albrecht Braafseman.
 1525. Albert Louw.
 1526. Claas Hein.
 1528. Claas de Jonge.
 1528. Dirk Hillebrantszoen Otter.
 1528. Willem Dirksz.
 1536. Jan Duvesz. de Jonge, *Houtkooper*.
 1537. Jacob Dobbese.
 1537. Claas Doedese.
 1538. Simon Tamenfen.
 1538. Simon Claas Copsz.
 1540. Floris Martsz.
 1541. Willem Jansz. Brouwer.
 1542. Jan Duvesz., *Lakenkooper*.
 1543. Ysbrant Jansz. Beer.
 1546. Harmen Ottensz.
 1546. Dirk Jan Hendrikse.
 1547. Pieter Jacobsz. Schaap.
 1548. Pieter Pietersz. Codde de Jonge.
 1550. Harmen Roodenburg.
 1551. Hendrik Corneliffen.
 1551. Mr. Willem Jacobsz. Walichsz.
 1553. Pieter Hendrikse Opmeer.
 1554. Claas Corneliffen.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 295

- 1554. Gerrit Reynst.
- 1555. Jacob Hendrikfen.
- 1555. Harmen Ellersz.
- 1556. Jonge Jan Duveffen.
- 1556. Albert Dirk Marcusz.
- 1557. Florus Roeters.
- 1559. Jan Vechtersz. Semelkoper.
- 1562. Andries Hollesflood.
- 1562. Dirk Jan Deymans.
- 1566. Coen Pieterfen.
- 1566. Floris Dirksen Otter.
- 1568. Gerbrandt Eggenfe.
- 1568. Thomas Symonfen.
- 1569. Jan van Santen.
- 1569. Dirk Jan Evertfe.
- 1571. Lucas van Teylingen.
- 1572. Hendrik Egbertfe Houtkooper.
- 1573. Claas van Santen.
- 1574. Evert Jacobsfen.
- 1574. Gerrit Jansen Deyman.
- 1576. M^r. Jan Tymansz.
- 1577. Jan van Marken.
- 1577. M^r. Jan Duvesen.
- 1578. Simon Dirksen.
- 1578. Bartholt Dirksen.
- 1578. Jan Smit.
- 1578. Jan Verburg.
- 1578. Jan Pieterfe Reaal.
- 1579. Willem Pausz.
- 1580. Anthony Jansz. Schellingwouw.
- 1580. Jan Jansen Carel.
- 1581. Tymen Meindertfen.
- 1582. Claas Egbertfe Gooijer.
- 1583. Jan Claasz. Reymertfe.

HUISZIT-
TEN AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN
en WEDU-
WEN-
HOF.

- HUISZIT- 1585. Cornelis Jacob Witze.
 TEN-AAL- 1585. Gooffen Jacobsen Hooft.
 MOESSE- 1585. Jan Pieterse de Wit.
 NIER- 1586. Wybrant Appelman.
 HUIZEN 1586. Henderik Pieterse Schryver.
 en WEDU- 1588. Jan van Heusden.
 WEN- 1589. Claas Lambertse.
 HOF. 1589. Hendrik Pieterse.
 1592. Jacob Egbertse.
 1598. Jan Witzen.
 1603. Albert Symensen Jonkhein.
 1603. Dirk Claas Reyniers.
 1609. Jan Cornelisz. Geelvinck.
 1609. Willem Hooft Jansz.
 1609. Hendrik Lens.
 1611. Jacob Dirksen de Lange.
 1612. Pieter van Montfoort.
 1614. Dirk Hasselaer.
 1617. Abraham Gilion.
 1618. Philip Theysen.
 1620. Pieter Jacobsz. Elias.
 1620. Jan Pieterse Brugman.
 1620. Franck van der Does.
 1620. Hendrik Laurensz.
 1620. Jan Gerritse Coppit.
 1622. Willem Adriaanse Raap.
 1624. Cornelis Schellinger.
 1624. Jan Gerritsen Verlooren Arbeid.
 1625. Willem Ysbrantse Kieft.
 1625. Dirk Haring.
 1626. Jan Lambertse.
 1630. Lucas Pietersz Conyn.
 1630. Johan Steur.
 1631. Jacob Cornelisz. Hooft.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 297

- 1632. Jan Benningh Koekebakker.
- 1635. Rombout Kemp.
- 1640. Claas van Lith.
- 1644. Cornelis Metsue.
- 1645. Pieter Gerritse Hasselaer.
- 1646. Gerrit Hasselaer Claasz.
- 1647. Isaac Commelyn.
- 1651. Jan Appelman.
- 1651. Jacobus Reynst.
- 1652. Hendrik Roeters.
- 1652. Abraham Ernst van Biffen.
- 1653. Joachim Jansz. Scheepmaker.
- 1655. Jan van Halewyn.
- 1655. Tymon Veeneman.
- 1657. Hendrik van Cleef.
- 1662. Elias Nuyts.
- 1666. Pieter Bernouille.
- 1673. Matthias Amia.
- 1673. Gerrit Schaap.
- 1673. Adriaan Temminck, Engelbertsz.
- 1676. Marten van Loon Pieterszoon.
- 1677. Anthony Reepmaker.
- 1679. Bastiaan Beerewouts.
- 1681. Nicolaas van der Hagen.
- 1683. Izaak Soreau.
- 1683. Nicolaas le Seutre.
- 1684. Ernst van Croonenburg.
- 1688. Daniel Kick.
- 1688. Sieuwert Witzen.
- 1688. Jan van der Graaf.
- 1690. Joseph van de Putte.
- 1692. Reinier La Clé.
- 1694. Hendrik Miering.
- 1695. Egidius van den Bempden.

HUISZIT-
TEN-AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN
en WEDU-
WEN-
HOR.

HUISZIT-	1695. Hendrik Stok.
TEN AAL-	1699. Aarnoud Schuyt.
MOESSE-	1701. Dirk Cok Cornelisz.
NIERS-	1701. Balthazar Sweers.
HUIZEN	1708. Barend Haan.
en WEDU-	1708. Jacobus Uylenberg Janszoon.
WEN-	1708. Johannes van Cuyk.
HOF.	1720. Bartholomeus van den Santheuvel.
	1722. Coenraad van Son.
	1723. Mr. Richard Karffeboom.
	1725. Matthys Slicher.
	1729. Cornelis Jacob Hagelis.
	1730. Jan Jacob Vermeeren.
	1733. Diderik Grommée.
	1733. Mr. Joan Hubert van Meel.
	1735. Louis Affenbergh.
	1739. Jan Testas.
	1739. Theodore Balguerie.
	1740. Guilielmo Hartfinck.
	1741. David Giffenig.
	1745. Nicolaas Wiltens.
	1749. Philip Zaal Joostzoon.
	1749. Willem van Lingen.
	1751. Martinus de Wilde.
	1756. Jacob Luden.
	1757. Ambrosius Pool.
	1761. Gerard de Putter.
	1761. Andries Benezet.

Gelegen- De Huiszitten-meesters aan beide de zy-
heid tot den waren, al van ouds, bezitters geweest
de opreg- van verscheiden' wooningen, voor bedaag-
ting van de Weduwen en Maagden geschikt, welke
een We- wooningen, hier en daar, door de Stad, ver-
duwen- spreid,
Hof.

spreid, en aan hun gemaakt, of opgedraa- HUISZIT-
 gen waren. Wy hebben 'er, hier voor (g), TEN AAL-
 reeds eenigen aangewezen. Men kan 'er MOESSE-
 de *Opmeers-huisjes*, de *Jan-Fye-Vliegens-* NIERS-
huisjes, het *Keizerryk*, en *Vegters-boom-* HUIZEN
gaard byvoegen. Doch de voornaamsten en WEDU-
 waren de *Volders-huizen*, gelegen aan de WEN-
 noordzyde van den Heiligen-weg, tegen HOF.
 over 't Clarissen-Klooster, eerst door de Stad
 gebouwd, ten dienste der Lakenneeringe;
 doch, in 't jaar 1584, verkogt aan *Tigen Wil-*
lem Schepels dogter, Weduwe van Hees-
 Willemszoon, tot wooningen voor arme
 vrouwen, voor eene somme van vyf dui-
 zend vyf honderd guldens; mids dat Burge-
 meesteren de keur aan zig behielden, om de
 twee wooningen, die digst aan de vest ston-
 den, ten gebruike der Lakenbereideren, vol-
 gens schattinge van goede mannen, aan zig
 te behouden (b): 't welk zy, nogtans, niet
 schynen gedaan te hebben. De Stigteresstel-
 de, op den tweeden October des gemelden
 jaars, zes van deeze wooningen, die agttien
 in getal waren, onder opzicht der Huiszitten-
 meesteren aan de Oude zyde; zes anderen
 onder opzicht der Huiszitten-meesteren aan
 de Nieuwe zyde; vier onder opzicht van de
 Regenten der Gasthuizen, en de twee ove-
 rigen onder opzicht van de Regenten van 't
 Weeshuis, en schikte een inkomen van een-
 honderd guldens 's jaars, tot onderhoud dee-
 zer wooningen; te gelyk, bedingende, dat
 haare vrienden en de vrienden van haaren
 man,

(g) *Bladz. 274 enz.*(b) *Resol. Vroedsch. N. 5. 29 Sept. 1584.*

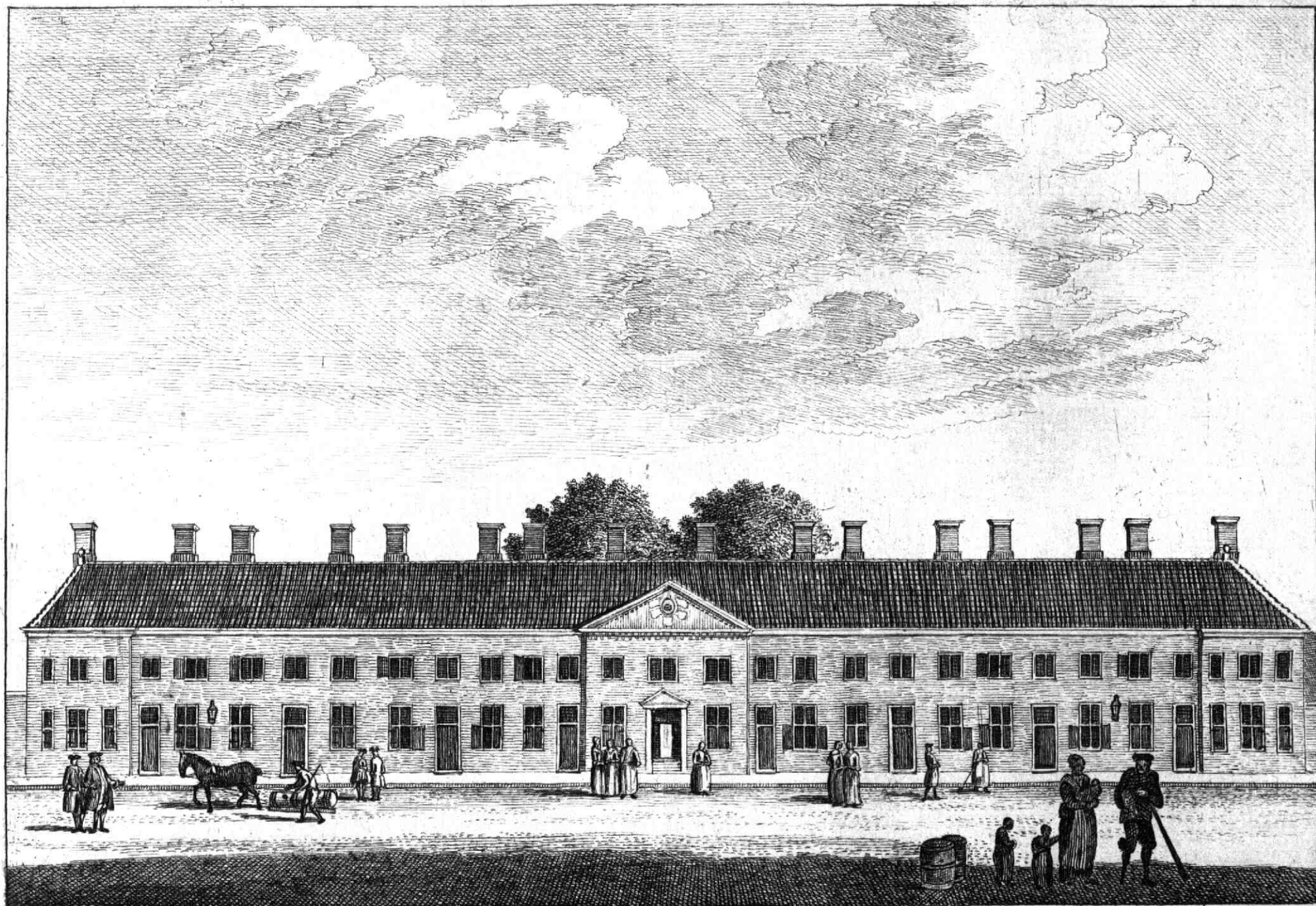
HUISZIT- man, Hees Willemszoon, voor anderen, in
 TEN-AAL- dezelveu, zouden geplaatst worden (i). Doch
 MOESSE- toen men, in 't jaar 1649, besloot, het groot-
 NIESS- ste gedeelte van den grond der Hand- en
 HUIZEN- Voetboogs-Doelen, agter de Volders- hui-
 en WEDU- zen gelegen, aan erven uit te geeven, werd
 WEN- geraaden gevonden, ook deeze armen-woo-
 HOF- ningen te verkoopen, en 't gene 'er van ko-
 men zou, zo ver het strekken kon, aan te
 leggen tot stigtinge van een nieuw Wedu-
 wen-Hof, op een gedeelte van den grond
 van 't Karthuizers-Klooster (k), welk de
 Stad van 't Burger-Weeshuis, waaraan dit
 Klooster afgestaan was, voor vyf duizend
 agt honderd zeven guldens en elf stuivers,
 gekogt hadt. Te gelyk, besloot men, eeni-
 ge andere armen-wooningen, zo aan de Ou-
 de als Nieuwe zyde, te gelde te maaken,
 en de penningen te besteeden tot opbouw
 van het nieuwe

HUISZITTEN-WEDUWEN-HOF.

Beschry- **H**et staat agter de Karthuizers, en is, in
 ving van 't jaar 1650, onder 't opzigt van den
 het HUIS- Stads Bouwmeester, *Daniel Stalpart*, vol-
 ZITTEN- bouwd. In den Voorgevel, staat een *Sche-*
 WEDU- pel, ter gedagtenisse der Volders huizen,
 WEN- die, door *Ytgen*, Dogter van *Willem Schepel*,
 HOF. gestigt waren. En rondsom leeft men, op
 vyf wapenschilden, de naamen der Gestig-
 ten, welker koopprys, onder anderen, tot
 het

(i) *Vit de Oorsprongkelyke Afte. Zie ook COMMELIN, bl. 581.*

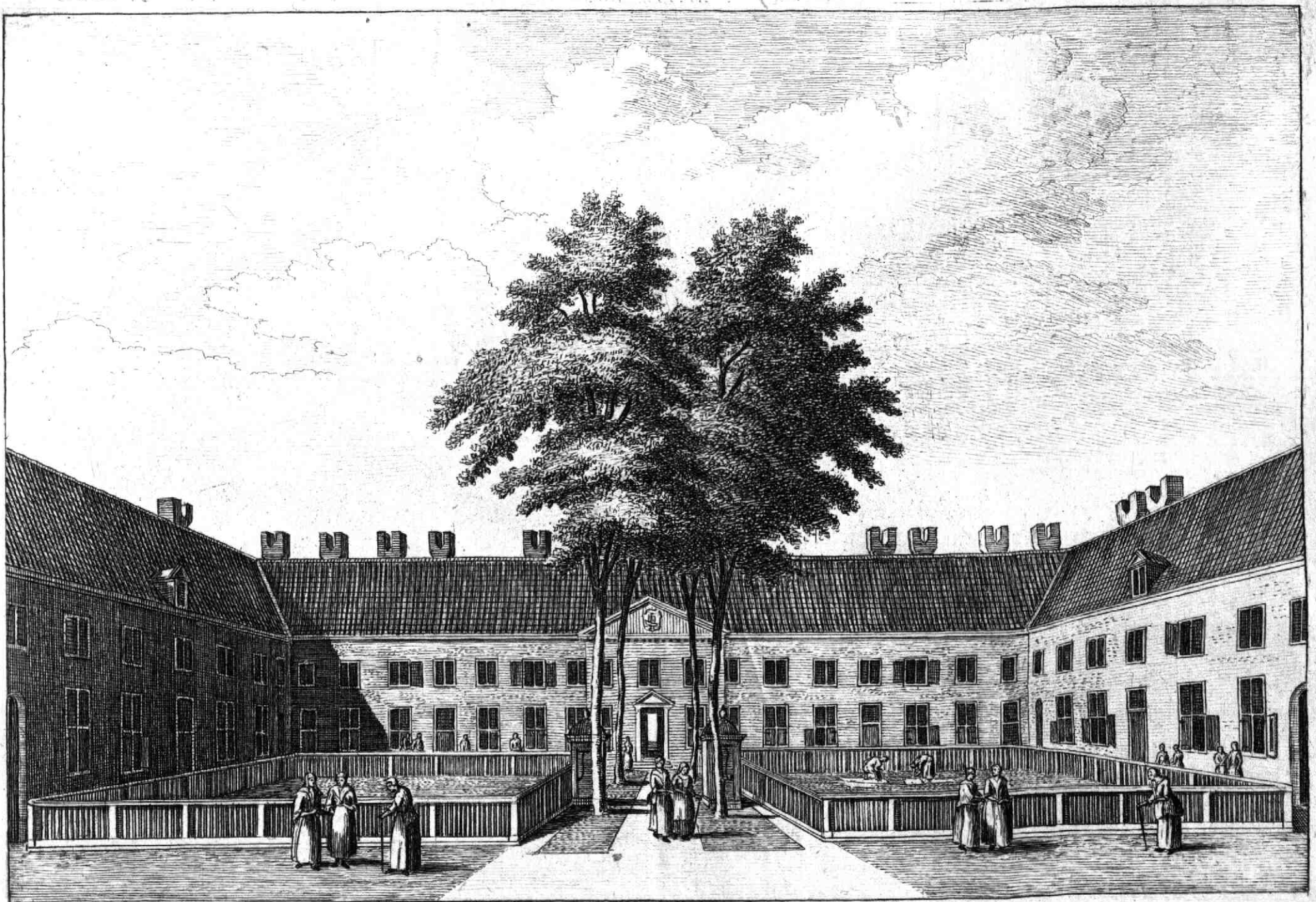
(k) *Resol. Vroedsch. N. 20. 16 Decemb. 1649. f. 51.*

't HUISZITTEN - WEDUWEN - HOF,

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 301

het bouwen van het Weduwen-Hof, is aan-
 gelegd: *Keizerryk*, *Opmeer*, *Vechters-Boo*
gaert, *Peereboom*, en *Jan-Wif-Vliegen*. Het
 Huis heeft, wyders, in 't midden, voor aan
 de straat, een' deftigen ingang, die toegang
 verleent naar eene ruime Plaats, rondsom
 bebouwd met de woningen voor behoefti-
 ge Weduwen en bedaaide Maagden. Agt
 van deeze woningen, vier boven- en vier
 beneden-vertrekken, zyn 'er, aan elke zyde
 van den ingang, zo wel voor aan de straat,
 als van binnen aan de Plaats, die, aan de
 drie overige zyden, met twee en twintig
 beneden-, en even zo veel boven-woonin-
 gen bezet is: zo dat 'er, in alles, vier en
 vyftig beneden-, en even zo veel boven-
 woningen zyn, van welken vier beneden-
 en drie boven-wooningen, door de twee
 Binnenvaders, gebruikt worden. De ove-
 rigen honderd en een worden, door behoef-
 tigen, bewoond. De Stad, het grootste
 gedeelte der kosten van 't bouwen gedraa-
 gen hebbende, liet het onderhoud en be-
 wind van 't Gestigt aan de twee Huiszitten-
 huizen alleen, zonder dat 'er 't Gasthuis en
 't Burger-Weeshuis, voortaan, eenige be-
 zorging over hebben zouden. Men kwam
 overeen, dat de Regenten van 't Oude-zyds-
 Huiszitten-huis, die in 't eerst zefstien drie
 en vyftigste deelen in 't onderhoud en de
 lasten droegen; doch, naderhand, fomtyds
 minder, fomtyds meerder, gedraagen heb-
 ben, ook twaalf woningen, onder en bo-
 ven, te beginnen van den Stads wal af, en
 nog

't HUISZITTEN - WEDUWEN - HOF,
van binnen, naar agteren te zien.

HUISZIT- nog twee anderen begeben; en dat de twee
 TEN AAL- wooningen voor den Binnenvader en Binnen-
 MOESSE- moeder, tusschen de twee Huiszitten-huizen,
 NIEERS- gemeen blyven zouden (l). Doch in 't jaar
 HUIZEN 1669, besloot men, van elke zyde, eenen
 en WEDU- Binnenvader te stellen: en toen werden dee-
 WEN- ze twee wooningen, by onderlinge overeen-
 Hof. komst tusschen de beiderzydsche Regenten,
 aan die van de Oude zyde overgegeven (m),
 die 'er, sedert, hunnen Binnenvader hebben
 laten wonen, aan welken men ook het ge-
 bruik van een boven-vertrek, welk gemeen
 gebleeven was, vergund heeft. Van wege
 de Oude zyde, worden dus, nog tegenwoor-
 dig, veertien beneden- en veertien boven-
 wooningen aan behoefligen begeben. De
 Regenten van de Nieuwe zyde begeben
 agt en dertig beneden-, en even zo veele
 boven-wooningen aan behoefligen. De woo-
 ningen der Oude zyde zyn met A. B. Cenz.
 die der Nieuwe zyde met 1. 2. 3 enz. gete-
 kend. Doch tot de Nieuwe zyde, behoo-
 ren ook nog twee beneden-wooningen; bo-
 ven eene van welken, twee boven-woo-
 ningen, boven elkanderen, zyn, in de Tichel-
 straat, naast het Weduwen-Hof. De bei-
 derlei Regenten stellen, wegens ieder zyde,
 eenen Binnenvader op 't Weduwen-Hof,
 die elk opzigt hebben, op de wooningen en
 bewoonsters, tot zyne zyde behoorende. De
 Binnenvader wegens de Oude zyde bewoont
 twee beneden-wooningen, en eene boven-

WOO-

(l) Extract uit de Notulen in 't O. Z. Huiszitten Huis van
 25 Octob. 1650.

(m) Conventie van 14 May 1669, in 't O. Z. Huiszittenh.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 303

wooning ter regter-, of aan de westzyde van ^{HUISZIT-}
den ingang. De Binnenvader wegens de Nieu- ^{TEN-AAL-}
we zyde bewoont de twee uiterste woonin- ^{MOESSE-}
gen van 't Gestigt in 't oosten, aan de Kar- ^{NIERS-}
thuizers-straat, boven en beneden. Het We- ^{HUIZEN}
duwen-Hof heeft ook een' uitgang op de ^{en WEDU-}
Anjeliërs-graft, langs welken, eene Timmer- ^{WEN-}
loots, eene bergplaats voor de Boedeltjes ^{HOF.}
der behoeftigen, en voor de Turffleeden,
ten dienste der Nieuwe zyde alleen, getim-
merd zyn. Op de Plaats van het zelve, die
twee Bleekvelden heeft, leggen eene diep-
geboorde Put, en een Regenwaters-Pomp,
uit welke laatste, aan elke bewoonster, ge-
meenlyk, vier emmeren waters ter weeke
gegeven worden.

Volgens een Reglement op de bestiering ^{Regle-}
van het Weduwen-Hof, in den jaare 1650, ^{ment}
door de Regenten van beide de zyden, by ^{voor de}
voorraad, vastgesteld, worden, voor ande- ^{bewoon-}
ren, in dit Godshuis, aangenomen Wedu- ^{sters.}
wen, of ongehuwde Vrouwsperfoonen, die
aan de Stigters of begiftigers in den bloede
bestaan: voorts, ingebooren poorterschen:
en daarna, ook andere huiszittende perfoo-
nen, zulken zelfs, die wettige kind of kin-
deren hebben, mids zy, vooraf, borg stel-
len, dat dezelve, na haar overlyden, niet
ten laste der Regenten komen zullen; en
dat de Zoonen niet langer dan tot dat zy ne-
gentien, en de Dogters niet langer dan tot
dat zy agttien jaaren bereikt hebben, in het
Godshuis, zullen mogen verblyven. De be-
woonsters moeten, voor dat zy op 't Hof
komen wonen, een' netten staat van 't ge-
ne zy bezitten aan de Regenten overgeeven.

Zy

HUISZIT- Zy mogen zig niet geneeren met het bakken
TEN AAL- van boekweiten- of oliekoeken, noch eeni-
MOESSE- ge andere neering doen, waartoe vuur ver-
NIERS eischt wordt: ook geene doove koolen be-
HUIZEN waaren, dan onder den schoorsteen, en in
en WEDU- doofpotten. Voorts, moeten zy te vrede
WEN- zyn met de wooning, die haar aangewezen
HOF. is; allen twist en gekyf myden, en den Re-
 genten en Binnenvaderen gehoorzaam zyn. De Binnenvaders zyn verpligt, het Hof ten negen uren te fluiten. Na tien uren, mogen zy niemant inlaaten. Ook moeten zy, voor en op dat uur, tweemaal, de ronde doen, om te zien, of elk zyn licht wel uitgedaan heeft. Voorts, moeten de Binnenvaders van 't overlyden der Bewoonsteren, terstond, aan de Regenten, die 't aangaat, kennis geeven (*n*). De bewoonsters van 't Weduwen-Hof genieten, boven vrye wooning, van wege de Nieuwe zyde, ieder een tarwenbrood, eenige kaas en zes stuivers aan geld ter weeke, en dertig ton turf, in 't jaar. Doch die van de Oude zyde krygen, behalve 't brood en een pond boter ter weeke, en vyf en twintig ton turf in 't jaar, uit zekere oude Legaaten, daarenboven, weekelyks, eenig geld, te weeten, in den zomer, twaalf stuivers, en in den winter, vier en twintig stuivers.

REGEN- De Huiszitten-huizen aan de Oude en
TEN. Nieuwe zyde staan ieder onder 't opzicht van zes **HUISZITTENMEESTERS** of **REGENTEN**, die ook het Weduwen-Hof bestieren, en, even als de Regenten der andere Godshuizen, door Burgemeesteren,

(*n*) *Viz* het Reglement zelf. Zie ook **COMMELIN**, bl. 583.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 305

ren, worden aangesteld. In de oudste tyden, HUISZIT-
 werden zy, jaarlyks, door 't Geregt, ge- TEN-AAL-
 kooren (o). In de zestiende eeuw, werden MOESSE-
 reeds, door de Huiszitten-meesters, ook in NIERS-
 den zomer, uitdeelingen gedaan, en wel aan HUIZEN
 luiden, die drie jaaren Poorter geweest wa- en WEDU-
 ren, of hier, vier of vyf jaaren agtereen, ge- WEN-
 stadelyk, gewoond hadden, en, uit dien hoof- HOF.
 de, *huiszittenden* genoemd mogten worden. Orde op
 Doch in 't jaar 1650, is, by Burgemeeste- de bedee-
 ren en Raaden, beslooten, niemand, door linge der
 de Huiszitten-meesters, te laten bedee- behoefsti-
 gen.
 dan die, hier, zes jaaren agtereen, gewoond
 hadden (p). En deeze tyd is, naderhand,
 op zeven jaaren gesteld. De toevloed der
 armen, en van zulken in 't byzonder, die zig,
 met valsche Getuigfschriften van de plaats en
 tyd hunner inwooning, aan de Huiszitten-
 huizen, vervoegden; en, na dat zy, 's win-
 ters, hier, de uitdeelingen genooten hadden,
 zig, des zomers, ten platten Lande, onthiel-
 den, en van den bedelzak leefden, hebben,
 het invoeren van scherper toezigt, dan voor-
 maals gebruikt was, noodzaakelyk gemaakt.
 Men heeft, op den tienden January des jaars
 1682, vastgesteld „ dat 'er, voortaan, gee-
 „ ne zomergiften gegeven zouden worden,
 „ dan aan oude, kreupele en elendige men-
 „ schen. Dat de Huiszitten, aan niemant,
 „ die van eenig Godshuis, evenveel van
 „ welke gezindheid, onderhoud trok, meer
 „ zouden mogen geeven, dan een of twee
 „ man-

(o) Keurb. A. f. 17 verso. C. f. 4 verso.

(p) Resol. Vroedsch. N. 20. 28 Oct. 1650. f. 121.

HUISZIT- „ manden turf ter weeke naar de grootte
 TEN AAL- „ der huisgezinnen. En dat de Oude en
 MOESSE- „ Nieuwe zyde verdeeld zouden worden in
 NIER- „ kleine wyken, over ieder van welken, een
 HUIZEN „ Wykmeester zou worden gesteld; die on-
 en WEDU- „ derzoek zouden moeten doen, of de armen,
 WEN- „ welken, door de Huiszitten, bedeed wer-
 Hof. „ den, de gaaven ook onwaardig waren,
 „ waarvan zy den Regenten zouden moe-
 „ ten kennis geeven: en te gelyk, of ook,
 „ onder de bedeede huisgezinnen, kinde-
 „ ren waren, bekwaam om eenig handwerk
 „ te doen, of te leeren (q).” Ten zelfden
 tyde, werdt 'er zekere schikking gemaakt,
 tusschen de Huiszitten-huizen en het Aal-
 moesseniers-huis, van welke wy, in de Beschry-
 ving van het laatstgemelde, spreken zullen.

De bestiering van beide de Huiszitten-
 huizen komt, in de voornaamste opzigten,
 overeen; doch verschilt egter, in eenige by-
 zonderheden, in 't vervolg, daar 't pas geeft,
 te melden. Tweemaal 's jaars, geschiedt 'er
 eene algemeene inschryving van behoeftige
 Huiszitten, aan beide de zyden. De winter-
 inschryving aan de Oude zyde begint door-
 gaands in October of November, en duurt zes
 weeken, drie dagen in ieder weeke, van
 twee tot vyf uren na den middag, waarna
 de wintergiften, met den Vrydag voor Kerst-
 tyd, aanvangen, die, tot Vrydags voor Palm-
 zondag ingeslooten, duuren. Aan de Nieuwe
 zyde, begint zy, in 't laatst van October, of in 't
 begin van November, en duurt zeven weeken
 agtereen, alle nademiddagen, behalve 's
 Vry-

(q) Handv. II. 271.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 307

Vrydags, van twee tot vyf uren. De zomer-inschryving, die van veel minder uitgestrektheid is, begint, aan de Oude zyde, veertien dagen voor Paaschen; en aan de Nieuwe zyde, in Maart, en duurt maar zes dagen. Aan de Nieuwe zyde, duurt de winter-bedeeling, dertien, en de zomer-bedeeling negen en dertig weeken. Doch aan de Oude zyde, duurt de winter-bedeeling langer of korter, naar dat Paaschen laat of vroeg komt: waarnaar zig ook de zomer-bedeeling regelt, die, altoos, 's Vrydags voor Paaschen, aanvangt. By de bedee-^{HUISZIT.}
ling, zyn een of meer Die-^{TEN AAL-}
naars van 't Aalmoesseniers-Weeshuis tegen-^{MOESSE-}
woordig, om 't gemeen in orde te houden. ^{NIERS-}
De zevenjarige inwooning der behoeftigen, ^{HUIZEN}
die, een voor een, voor de Regenten, in de ^{en WEDU-}
Inschryf-Comptoiren, moeten komen, moet, ^{WEN-}
door twee eerlyke Gereformeerde of Luther- ^{HOF.}
sche Ledemaaten, getuigd worden. Ook moeten de-
zezen de wezenlykheid der behoefte
van elke partye verklaaren. Vrouwen, wel-
ker mans op de vaart zyn, moeten zulks,
met eene Attestatie of met getuigen, bewy-
zen. Man en Vrouw met één kind worden
niet, immers niet ligt, bedeed: ook geene
bedroogen dogters, al hadden zy schoon,
voorheen, onderstand genooten. De We-
duwenaars of Weduwen, die een of meer
kinderen onder de veertien jaaren, en de ge-
huwden, die, met twee of meer kinderen
van die jaaren, belast zyn, moeten, met
hunne kinderen, aan 't Comptoir komen.
Zulken, die kinderen leenen, verliezen hun-
ne gifte. Sterken, en die geenen last van kin-
deren hebben, worden niet bedeed: ook

HUISZIT- geenen, die minder dan veertig jaaren oud
TEN-AAL- zyn, ten ware zy gebrekkelyk van lighaam
MOESSE- waren. Zelfs wordt, aan geene anderen,
NIERS- die jonger zyn, enkelyk turf gegeven. De
HUIZEN- briefjes van zulken, die, door Regenten,
en WEDU- worden afgewezen, worden ingetrokken
WEN- en bewaard, op dat menze zou kunnen naar-
HOF. zien, indien eenige afgewezen party, na-
derhand, voorwenden mogt, haar briefje,
by de voorgaande gifte, verlooren te heb-
ben. Men geeft geen *consent*, of verlof om
de bediening, elders, dan aan de Huiszit-
tenhuizen, of, door een' ander', te laten
haalen, ten ware de behoefte party niet
gaan kon: of zo zulks al, om eenige ande-
re goede reden, geschiedt, moet dezelve,
door het oudste kind, of door een goeden
bekenden, wiens naam op het briefje gesteld
wordt, worden gehaald. Die zig willen laa-
ten inschryven, moeten, vooral, de vereifch-
te Trouw- en Doopceduls medebrengen. Op
de Doopceduls der Roomschgezinden, waar-
in veel bedrog plagt te geschieden, wordt,
byzonderlyk, agt gegeven, en onder ande-
ren gelet, dat daar by de Statie of Kerk,
waar de Priester, die den doop bediend heeft,
woont, gemeld worde. De Regenten aan
beide de zyden draagen zorg, dat de dog-
tertjes van behoeftegen, van zeven tot veer-
tien jaaren oud, op het Stads Zyde-Wind-
huis, besteed worden, ten ware zy reeds een
handwerk oefenden, of de ouders noodzaa-
kelyk dienen moesten; waarvan behoorlyk
blyk moet gegeven worden. En hiervan ge-
schiedt aantekening op de briefjes, tot naar-
rigt

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 309

rigt der Regenten, die, de volgende dagen, ^{HUISZIT-}
op de inschryving, zitten. Als de Regenten ^{TEN-AAL-}
eenigen twyfel hebben, omtrent de partyen, ^{MOESSE-}
die onderstand begeeren, wordt de inschry- ^{NIERS-}
ving uitgesteld, tot dat, door een' der Sup ^{HUIZEN}
pooften, nader onderzoek op dezelve ge- ^{en WEDU-}
daan is. De inschryving gedaan zynde, volgt, ^{WEN-}
kort daar op, de bedeeeling, die, eens ter ^{HOF.}
weeke, des Vrydags, na den middag ge-
schiedt. Aan beide de zyden, wordt, het
gantsche jaar door, brood uitgedeeld. Doch
aan de Oude zyde, deelt men, zomer en win-
ter, ook boter uit: waartegen, aan de Nieu-
we zyde, des zomers, alleen brood, en aan
sommigen, des zomers en des winters, ook
eenig geld, te weeten, twee, vier, zes, agt,
tien of twaalf stuivers ter weeke, en des win-
ters, aan allen, die geene Ledemaaten van ee-
nige Gemeenten zyn, ook boter, en aan vee-
len, daarenboven, kaas uitgedeeld wordt. Beide
de Huizen deelen, des winters, aan alle Huis-
gezinnen en huishoudende perfoonen turf uit.
Zulken, die vier of meer kinderen onder de
veertien jaaren hebben, krygen twee zak-
ken turf, ter weeke: alle de overigen niet
meer dan éénen zak. Van deeze zakken, maa-
ken de drie omtrent twee ton turf uit. Zo
drie of meer behoeftige partyen, by elkan-
deren, woonen, of in ééne slaapstede t'huis
leggen, krygen zy, samen, maar éénen zak
turf, en men geeft hun geene briefjes, ten
zyze allen, gelykelyk, aan 't Comptoir ko-
men. Aan zulken, die, by de Gereformeer-
den, Lutherschen, Roomschen, of eenige
andere gezindheid, Lidmaaten zyn, wordt

HUISZIT- alleen turf gegeven, met dit onderscheid nog.
 TEN-AAL- tans, dat, aan Gereformeerde Ledemaaten,
 MOESSE- de gewoonlyke onderstand verleend wordt,
 NIEERS- tot dat zy van de Diaconie trekken kunnen:
 HUIZEN 't welk, tegenwoordig, gemeenlyk, niet eer-
 en WEDU- der zyn kan, dan na dat zy vyf, of zes jaa-
 WEN- ren Lidmaat geweest zyn (r). Behoeftige
 HOF. Kraamvrouwen krygen, aan de Oude zyde,
 vier weeken agtereen, 's winters, eenen
 zak turf meerder, dan zy gewoonlyk genie-
 ten, en, zomer en winter, een gulden aan
 geld ter weeke, schoon hier, anderszins,
 geen geld gegeven wordt. Aan de Nieu-
 we zyde, krygen zy geen meerder turf;
 maar zes en twintig stuivers, of, zo zy
 tweelingen voortgebragt hebben, twee en
 dertig stuivers, ter weeke. 't Getal der
 brooden, die, des zomers, aan de Oude
 zyde, gegeven worden, loopt van een tot
 vier, en des winters, van een tot zes of
 meer, naar de grootte der huisgezinnen;
 rekenende men, gemeenlyk, voor ieder kind,
 een brood meer. Doch aan de Nieuwe zy-
 de, geeft men, zomer en winter, van één
 tot zes of meer brooden, naar 't getal der
 kinderen. Het brood wordt, genoeg-
 zaam altoos, van enkele Pruiffische Rog-
 ge gebakken. Ieder brood weegt vyf pond.
 De boter plagt, voormaals, Friesche te zyn.
 Doch sedert eenige jaaren, gebruikt men,
 doorgaands, Iersche, en lieft Waterfordsche,
 die beter koop, en ruim zo strekzaam; doch
 niet zo zuiver is. Aan de Oude zyde, is

eg.

(r) Zie III. Deel, II. Boek, bl. 532.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 311

egter, onlangs, wederom, Friefche en Gro-^{HUISZIT-}
 ninger boter gekogt. Elke behoeftige par-^{TEN-AAL-}
 ty krygt, des zomers, aan de Oude zyde al-^{MOESSE-}
 leen, van een half tot anderhalf, en des^{NIERS-}
 winters, van een half tot derdehalf pond^{HUIZEN}
 ter weeke. Doch aan de Nieuwe zyde,^{en WEDU-}
 geeft men, 's winters alleen, van een half^{WEN-}
 pond tot een pond Boter. Van de Noord-^{HOF.}
 hollandfche kaas, die alleenlyk aan de Nieu-
 we zyde en des winters gegeven wordt, kry-
 gen partyen, die met vyf kinderen belaft zyn,
 een vierde gedeelte van een twaalf-ponds
 kaas; en partyen, die zes kinderen hebben,
 een halve agt-ponds kaas, ter weeke. Aan
 beide de zyden, worden ook doodkisten uitge-
 deeld, voor behoeftigen van allerlei gezind-
 heid. De meefte en voornaamfte fchikkingen
 op de infchryving en uitdeeling, van welken
 wy gewaagd hebben, zyn vervat, in een Re-
 glement, door de Regenten van 't Huiszitten-
 Huis aan de Nieuwe zyde, op den twee en
 twintigften October des jaars 1734, vafte-
 fteld. Aan de Oude zyde, alwaar op de in-
 fchryving inzonderheid, tot nog toe, geen
 omftandig Reglement vaftefteld is, volgt
 men egter, omtrent het een en het ander,
 genoegzaam den zelfden voet. 't Verskil,
 in eenige weinige opzigten, hebben wy niet
 verzuimd, aan te tekenen.

't Getal der behoeftigen, die, aan beide
 de zyden, bedeed worden, is, gelyk men
 ligtelyk denken kan, niet altoos even groot,
 en des zomers verre het kleinste. Aan de
 Oude zyde, zyn, voor den winter van 't jaar
 1764 en 1765, ruim agttien honderd, en voor

HUISZIT- den zomer van 't jaar 1765, omtrent zeven-
TEN AAL- honderd partyen ingeschreeven. Doch aan
MOESSE- de Nieuwe zyde, die veel uitgestrekter is, en
NIERS- waar veel meer behoeftigen woonen, beliep
HUIZEN het getal der ingeschreeven partyen, in den
en WEDU- zelfden winter, meer dan vyfduizend drie-
WEN- honderd, en in den zelfden zomer, ruim ne-
HOF. genhonderd. Aan de Roomschgezinden, en
aan de Gereformeerde en Lutherfche Lede-
maaten, wordt, des winters, alleen turf ge-
geven; doch zulke Protestanten, die tot
geene Gemeente behooren, krygen de vol-
le bedeeeling.

Inkom- De inkomsten van beide de Huizen be-
ften der staan uit de vrugten van eenige Huizen, Lan-
Huiszit- deryen, Rentebrieven en Obligatien, welken
ten-Hui- zy bezitten. Ook hebben wy, hier voor,
zen. reeds gemeld, dat het Oude-zyds-Huiszitten-
Collecten huis het regt van de opfcheepinge der Bees-
in de ten, en het Nieuwe-zyds-Huiszitten-huis de
Oude en helft van het inkomen der Kraanen bezit.
Nieuwe Daarenboven, verzamelt het Oude-zyds-
Kerken, Huiszitten-huis ook aalmoessen, des Zon-
en by de dags, in de Vroeg-, Voormiddags- en Na-
huizen. demiddags-Predikatien, en des Donderdags,
in de Vroegpredikatie, in de Oude Kerke;
en het Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis, des Zon-
dags, op gelyke tyden, en des Dingsdags,
in de Vroegpredikatie, in de Nieuwe Kerke.
Ten hunnen behoefte, geschieden ook twee-
derlei ommegangen met de fchaale by de
huizen, een door de Wykmeesters, en een
door de inzamelaars der Aalmoesseniers, van
welken wy, wat laager, breeder berigt gee-
ven zullen. De aalmoessen, die, in de Bos-
fen,

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 313

fen, op openbaare Plaatsen en in herbergen, ^{HUISZIT-}
 plagten verzameld te worden, werden ook, ^{TEN AAL-}
 voor deezen, door de Huiszitten-huizen, ge- ^{MOESSE-}
 nooten; doch zy zyn, by de schikking des ^{NIERS}
 jaars 1682, aan 't Aalmoesseniers-Weeshuis ^{HUIZEN}
 afgeftaan. Ondertuffchen, hebben, federt ^{en WEDU-}
 deeze fchikking, verfcheiden' byzondere per- ^{WEN-}
 foonen, herbergiers, winkeliers en anderen, ^{HOF.}
 op de Regenten, uit eigen beweeging, ver-
 zocht, dat 'er, in hunne huizen, boffen, ten
 behoefte der Huiszitten-huizen, mogten ge-
 hangen worden; gelyk, hier en daar, ge-
 fchied is. Het Huiszitten-Huis aan de Ou-
 de zyde heeft veel verlooren aan eene Bos,
 die, voor 't affchaffen der Pagten en Admo-
 diatien, in't jaar 1748, in't Vleefchhouwers
 Gildehuis, plagt te hangen, en, jaarlyks, ryke-
 lyk voorzien was. De Huiszitten-huizen zyn,
 wyders, volgens eene Keure van den vierden
 January des jaars 1530, erfgenaamen van
 zulken, die door hen onderhouden zyn, en
 geene nakomelingen agterlaaten (s). Zy
 hebben ook, reeds op den twintigften Sep-
 tember des jaars 1533, regt verkreegen, om
 hunne fchuldenaars, wegens Kuftinge of
 Huishuur, om de veertien dagen, te mogen
 loos- en eigenpanden (t). De Legaaten, door
 zulken, die, in dienst der Ooft- of Weftin-
 difche Compagnien, alhier uitgevaaren zyn,
 aan de Armen gemaakt, zyn, door Burge-
 meesteren, verklaard, toe te komen, voor
 de

(s) Keurb. D. f. 149. Handv. bl. 270.

(t) Keurb. D. f. 191. Handv. bl. 270.

HUISZIT- de helft, aan de Gereformeerde Diaconie,
 TEN AAL- en voor de wederhelft, aan de Huiszitten.
 MOESSE- Doch zulke Legaaten, gemaakt zynde *aan*
 NIEERS- *de Armen van of tot Amsterdam*, zyn verklaard,
 HUIZEN- te behooren aan *de arme Weezen*, dat is, aan
 en WEDU- het Burger-Weeshuis deezer Stad (u).
 WEN-

HOF. De *Wyk- of Buurtmeesters*, van welken
 Wyk- of wy, reeds in 't voorbygaan, gewaagd heb-
 Buurt- ben, zyn van ouder instellinge, dan men,
 meesters. in 't gemeen, geoordeeld heeft. Immers,
 ik vind, op het jaar 1545, al gewaagd van
Quartier- of Wykmeesters, die, uit de Re-
 geeringe en deftigste Burgers, gekoozen wer-
 den, en, by welken, in dien zorgelyken tyd,
 alle vreemdelingen, zo drazy in de Stad kwa-
 men, zig moesten aangeeven. De Stad was
 toen in zeven wyken verdeeld, drie aan de
 Oude, en vier aan de Nieuwe zyde: en in
 ieder Wyk, waren twee Wykmeesters (v).
 Doch 't schynt, dat deeze Wykmeesters niet
 lang gediend hebben. Ook kwam hun dienst,
 veelligt, niet volkomenlyk, met dien der
 tegenwoordige Wykmeesteren, overeen. Im-
 mers, in 't jaar 1652, besloot het Gerecht, by
 raade der zes en dertig Raaden, tot weerin-
 ge der onbehoorlyke Bedelaarye, *Buurtmees-*
ters aan te stellen, om agt te geeven op de
 luiden, die, in elke Wyk of Buurt, kwamen
 woonen, en om aan de behoefstigen getuig-
 schriften te geeven, waarop zy onderhoud,
 by de Huiszitten, zouden kunnen genie-
 ten

(u) Groot-Memor. N. III. f. 154, 241. Handv. bl. 276.

(v) Keurb. E. f. 114. Zie ook hier voor, II. Deel, V.
 Boek, bl. 21.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 315

ten (w). En deezen schynen, sedert, den naam **HUISZIT-**
 van *Wykmeesters* gekreegen te hebben. Zy **TEN-AAL-**
 zyn verpligt, zulken, die de buurt ontruften, **MOESSE-**
 te vermaanen, om daarvan af te laten, en **NIERS-**
 'er, anderszins, den Geregte kennis van te **HUIZEN**
 geeven. Zulken, die hunne kinderen ledig **en WEDU-**
 laten loopen, moeten zy daarvan af houden; **WEN-**
 en zo men hun geen gehoor geeft, zulks den **Hof.**
 Regenten van 't Werkhuis, of den Gildeknegts
 der byzondere Gilden aandienen. Behoeftige
 kinderen, die beide de ouders verlooren heb-
 ben, moeten zy, door de naaste vrienden,
 zoeken te doen aanneemen. Doch zo dee-
 zen zulks weigeren, zyn zy verpligt, den in-
 boedel der ouden op te tekenen, en de lyft
 daarvan te overhandigen aan de Armenbe-
 zorgers, van welken de overleedenen onder-
 houden geweest zyn. En 't zelfde moet ge-
 schieden, wanneer iemand overlydt, die van
 aalmoessen geleefd heeft. De Wykmeesters
 moeten een Register houden van alle de ar-
 men in hunne wyk, die onderhoud genieten.
 Voorts, doen zy, in hunne byzondere wy-
 ken, by beurten, zevenmaal in 't jaar, eenen
 ommegang, met eene zilveren schaale, ten
 behoeve der beide Huiszitten-huizen. Zy
 verzoeken eene vrywillige gifte, voor de Huis-
 armen. Doch behalve deezen, geschiedt 'er, **Collectan-**
 alle vier weeken, en dus dertienmaal in 't **ten met**
 jaar, een diergelyke ommegang met de **de schaa-**
 schaale, door eerlyke Burgerluiden, insge- **le, of**
 lyks, ten behoeve der Huiszitten-huizen, **Aalmoes-**
 onder den naam van *Aalmoesseniers-armen*, **seniers,**
 Voor-

HUISZIT- TEN AAL- MOESSE- NIERS- HUIZEN en WEDU- WEN- HOF. Voormaals, plagt deeze schaal aan 't Aalmoesseniers-Weeshuis toe te komen; doch zy is, in 't jaar 1682, afgeftaan aan de Huiszitten-Huizen, die, daartegen, het onderhoud der bejaarde arme huiszittende luiden op zig genomen hebben, welk, te vooren, ook ten lafte van het Aalmoesseniers-Weeshuis plagt te komen (x). De Wykmeesters dienen, zonder bepaaling van tyd; doch zy, die met de fchaale omgaan, kunnen, na verloop van drie jaaren, ontflag verzoeken; wanneer zy, gemeenlyk, een drietal opgeeven, waaruit de Regenten de open plaats vervullen. Zy worden egter, veeltyds, verzogt, te willen aanblyven, en dienen, zo wel als de Wykmeesters, veele jaaren agtereen. Die in de Wyken buiten de Stad met de fchaale omgaan, zyn vry van het Poortgeld (y). De Regenten van beide de Huiszitten-Huizen ftellen twee Lyften op, voor zeker getal van jaaren, van alle de Zondagen, op welken, in de Kerken aan beide de zyden, wordt afgekondigd, dat men, de volgende weeke, voor de Huis-armen, of voor de Aalmoesseniers-armen, met de fchaale, zal omgaan. En deeze lyften zyn gedrukt onder de Commiffie, die aan de Wykmeesters en aan de Aalmoesseniers, ten deezen einde, door de Regenten, uit laft van Burgemeesteren, ter hand gesteld wordt. Aan de Oude zyde, wordt de dag der Collecte, eenigszins, gelaaten aan de keuze der Col-

(x) Zie hier na, §. VII. in de Befchryv. van 't AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

(y) Groot-Memor. N. IX. f. 174 *verse*.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 317

Collectanten, mids de verzamelde penningen, door eenen Bediende, in dezelfde weeke, van hun afgehaald, en 's Vrydags, aan 't Comptoir gebragt worden. Doch aan de Nieuwe zyde, verzoekt men de Aalmoesseniers, Woensdags, en de Wykmeesters, 's Vrydags daaraan, te willen omgaan, en de penningen, op Woensdag verzameld, den volgende Vrydag, en de Collecte van Vrydag, op den zelfden dag, in de volgende weeke, aan 't Comptoir te willen brengen. Die tot Wykmeester verkooren wordt, mag zig daarvan niet ontslaan. En deeze verplichting schynt ook op de Aalmoesseniers te leggen. Elk kan, tegenwoordig, tot Wykmeester verkooren worden, uitgenomen de Burgemeesteren, Schepenen, Oud-Schepenen, Raaden en Kapiteinen der Burger-Compagnien (z). De Oude zyde is, al federt veele jaaren, verdeeld geweest in vier en dertig; de Nieuwe zyde, in drie en negentig wyken; sommigen van welken nog in tweeën verdeeld zyn. In de meesten deezer wyken en halve wyken, zyn twee Wykmeesters, in ieder; in enkelen, drie Wykmeesters aangesteld. Behalve deeze wyken in de Stad, zyn 'er nog vier buiten de Poorten, in ieder van welken, twee, drie, of vier Wykmeesters aangesteld zyn. De aanstelling der Wykmeesteren geschiedt, door de Regenten der Huiszitten-Huizen aan beide de zyden, veeltyds, en, aan de Oude zyde, altoos, uit zulken, die met de Aalmoesseniers-schaale hebben

HUISZIT-
TEN-AAL-
MOESSE-
NIERS-
HUIZEN-
's en WEDU-
WEN-
HOF.

(z) Handv. bl. 462, 463, 699.

HUISZIT- ben omgegaan, en ook, door de Regenten,
TEN-AAL- gesteld worden.

MOESSE- De Regenten houden, 's Vrydags na den
NIERS- middag, hunnen gewoonlyken Comptoir-dag,
HUIZEN op welken tyd, ook de uitdeelingen van brood,
en WEDU- boter en kaas geschieden. De turf wordt den be-
WEN- hoeftigen, op Maandag, Dingsdag en Woens-
HOF- dag, t' huis gebragt. De vaste Bedienden der
Huiszitten-Huizen zyn, aan elke zyde, een
Boekhouder, en een Binnen-vader en Binnen-
moeder; aan de Oude zyde, zes, en aan de
Nieuwe zyde, ook zes Suppooften, die den
Regenten, inzonderheid by de inschryving en
uitdeeling, ten dienste staan, en eene Bo-
terweegster aan de Oude, en zes aan de Nieu-
we zyde, daar zy egter alleen 's winters die-
nen. Voorts heeft men, in daghuur, en des
winters alleen, aan de Nieuwe zyde, een Op-
ziender over ieder der drie Turfschuuren,
twaalf Turfsleepers, twaalf Bestelders, vier
en twintig Turfraapers en agt Turfdraagers.
Aan de Oude zyde, daar de Suppooften ook
bestelders der turf zyn, en daarenboven, na
gedaan onderzoek, maandelyks, verslag doen
van 't overlyden der bedeelden, heeft men
maar zes Turfsleepers, twintig Schuurwer-
kers en zes Turfstorters.

De Huis- De behoefte der Huiszitten-huizen, by-
zitten- zonderlyk van dat aan de Nieuwe zyde, heeft
Huizen Burgemeesteren, dikwils, aanleiding gege-
zyn, ven, om zorg te draagen, dat deeze hui-
somtyds, zen, uit Stads Kasse, ondersteund werden.
uit Stads Zo is het Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis, daar
Kasse, de Huisgezinnen, die onderhoud trokken,
onder- van het jaar 1655 tot het jaar 1673, van
steund.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 319

2795 tot 5860, waren aangegroeid, in 't jaar 1674, met twaalfduizend guldens en eenhonderd en dertig Lasten Rogge, ondersteund (a). Op bevel van 't Gerecht, hebben de Huiszitten-Huizen, in strenge winters, somtyds, gelyk in de jaaren 1670 en 1672, aan huisgezinnen, die 't verzogten, drie manden turf ter weeke, tegen vyf en zes stuivers de mand, uitgedeeld (b). By de eerste overkomst der Fransche Vluchtelingen, zyn de behoeftigen onder dezelve, eenige jaaren agtereen, door de Huiszitten-Huizen, ondersteund (c). En nog in 't jaar 1736, heeft het Oude-zyds-Huiszittenhuis twee duizend, en het Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis vier duizend zakken turf, op last van Burgemeesteren, aan de Walsche Diaconie, ten behoeve der Fransche Vluchtelingen, uitgeleverd (d). Doch het getal dier Vluchtelingen, sedert, een vierde verminderd zynde; hebben Burgemeesteren, op den twintigsten April des jaars 1753, belast, ook een vierde minder turf, aan de Walsche Diaconie, uit te deelen. De noodige vertimmering van beide de Huiszitten-Huizen en de duurte der graanen, boter en turf, sedert eenige jaaren, heeft ook te wege gebragt, dat zy, en 't Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis in 't byzonder, onlangs, met aanzienlyke sommen uit Stads Kasse, hebben moeten ondersteund worden.

Wy-

(a) Resol. Vroedsch. L^r. K. 9 Octob. 1674. f. 121.

(b) Keurb. O. f. 230 verso.

(c) Resol. Vroedsch. L^r. R. 9 Nov. 1685. f. 6.

(d) Groot-Memor. N. X. f. 117 verso.

BURGER-
WEES-
HUIS.

Wyders, vind ik, dat Burgemeesteren, op op den een en twintigsten July des jaars 1702, den Regenten van 't Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis gelaft hebben, aan twee oude burgers, man en vrouw, die Gereformeerd, doch geene Ledemaaten waren, jaarlyks, uit te keeren, een honderd guldens. Doch zulke voorbeelden zyn zeldzaam. Ondertuffchen, ziet men, uit dit alles, hoe zwaare lasten deeze Huizen te draagen hebben, en te gelyk, van hoe groote nuttigheid zy zyn, tot ondersteuninge der behoeftigen, die, nogtans, meest vreemden, en aan de Oude zyde, voor een groot gedeelte, behoeftige zeeluiden zyn.

Van de Schoolen, die, sedert eenige jaaren, gedeeltelyk, onder 't opzigt der Regenten van beide de Huiszitten-Huizen, opgerecht zyn, zullen wy, hierna, by bekwaamer gelegenheid, handelen.

VI.

BURGER-WEESHUIS.

Aanleiding tot
het stigten van
een BURGER-
WEES-
HUIS.

Eeneryke Amsterdamsche Vrouw, *Haasje Claes dogter*, in 't *Paradys*, genaamd, bezittende eenige huisjes in de Kalverstraat, omtrent de Kapelle der Heilige Stede, by of op de plaats, waar, in 't begin der zeventiende eeuw, het Huis *de Goude* stondt (e), welk, sedert, de Herberg *de Keizers Kroon*

(e) Accoort van 1 Maart. 1607, raakende het Huis *de Goude*, berustende in 't *Weeshuis*. Laade VIII.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 321

Kroon geworden is, besloot, omtrent den ^{BURGER-}jaare 1520, dezelve te doen dienen, tot ^{WEES-}huisvestinge en opvoedinge van zeven of agt ^{HUIS.} arme Weeskinderen, over welken, zy het opzigt gaf aan *Teeuwes Sweerszoon*. Doch 't leedt niet langer, dan tot in 't jaar 1523, toen 't Geregt een Reglement voor dit Weeshuis maakte, welk, den een en dertigsten Maart des gemelden jaars, gedagtekend was (f). Van dien tyd af, werden de Regenten, door Burgemeesteren, aangesteld. 't Weeshuis, waaraan, in de Lente des jaars 1524, nog getimmerd werdt (g), federt, toeneemende in getal van kinderen; werdt, niet alleen by byzondere Perfoonen, maar ook by Burgemeesteren en Raaden, zorg gedraagen, om de inkomsten van het zelve te vermeerderen: en vind ik, dat, al in 't jaar 1556, aan het zelve, vergund is, plaats aan de veste, tot lyndraaijen, te mogen verhuuren (h): 't welk het begin schynt gegeven te hebben, aan de Lynbaanen langs den Singel, waarvan de *Lynbaanssteegen* nog den naam draagen. Ook heeft het Weeshuis, van dien tyd af, Stads vuilnisvaten verhuurd (i), die, naderhand, wederom, aan de Stad, en, eindelyk, aan 't Aalmoesseniers - Weeshuis, gekomen zyn. In 't jaar 1559, werdt beslooten, langs de westzyde van 't Rokin,

van

(f) *Handv. bl. 275.*

(g) *Vit een Request der Regenten van 1584, geboekt in een Recueil der Documenten van het Weeshuis.*

(h) *Resol. Vroedsch. N. 1. 2 Juny 1556.*

(i) *Vit Aantek. van Schepen G. SCHAEP PIETERSZON, op 't jaar 1631.*

BÜRGER-
WEES-
HUIS.

van omtrent de plaats, daar, sedert, de Beurs gestigt is, tot aan de Kapel der Heilige Stede toe, daar de huizen tot aan 't water stonden, een' Burgwal te leggen (*k*). Dit geschiedde, sedert. Doch hierdoor werden eenige Verkenscotten, en het heimelyk gemak van 't Weeshuis, aan 't water staande, weggeruimd. Men besloot dan, op 't einde des jaars 1561, een erfje van de Heilige Stede te koopen, en daarop een ander heimelyk gemak te timmeren (*l*). Doch de Regenten, in 't jaar 1562, weigerende, een uitstek van een' oven, waardoor de nieuwe burgwal belemmerd werdt, weg te breeken, beslooten, om hiertoe niet genoodzaakt te worden, hunnen dienst neder te leggen; en bragten, op den agt en twintigsten Augustus, hunne sleutels aan Burgemeesters-Kamer. Burgemeesteren verkoo- ren, terstond, andere Regenten, en men vondt geraaden, de boete, op het weigeren van Stads diensten gesteld, te verdubbelen (*m*). Midlerwyl, was het Weeshuis, in 't jaar 1561, uit de inkomsten eener Loterye, waar- toe, op den naam van Koning Filips den II., den negen en twintigsten Maart des jaars 1559 [1560], Octroi verleend was (*n*), her- bouwd. Doch in 't jaar 1574, werdt, tot ondersteuninge van het Huis, belast, dat elk, die Burger werdt, drie guldens, ten be- hoeve van het zelve, betaalen zou; welke somme, naderhand, verhoogd is. Na de verandering der Regeeringe, op den tien- den

(*k*) Resol. Vroedsch. N. 1. 7 Decemb. 1559.

(*l*) Resol. Vroedsch. N. 1. 10 Decemb. 1561.

(*m*) Resol. Vroedsch. N. 1. 30 Aug. 1562.

(*n*) In 't Weeshuis. Laade X.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 323

den Maart des jaars 1579, stonden Burge-^{BURGER-}meesteren en Raaden de goederen van de Wees-^{WEES-}Kapelle in de Kalverstraat aan het Weeshuis^{HUIS.} af, also deszelfs uitgaaven zo zeer vermeerderd waren, dat men, in lang, geene kinderen, in het zelve, hadt konnen inneemen. In October des jaars 1578, hadt men reeds twee duizend guldens, uit het zilverwerk der Nieuwe Kerke, aan het zelve geschonken. En op den vier en twintigsten en vyf en twintigsten Maart des jaars 1579, kwamen de Regenten, met de Mater en Nonnen van S. Lucien-Klooster, tegen over het Weeshuis, en met de Karthuizers, die hun Klooster toen buiten de Stad hadden, overeen, dat alle de goederen deezer Kloosteren, aan het Weeshuis, zouden worden afgestaan; waartegen de Regenten zig verbonden, om de Moniken en Nonnen, hun leeven lang, te voorzien van huisvesting en onderhoud; gelijk ik ook bevind, dat zy, aan de Karthuiser-Moniken, tot in 't jaar 1614 toe, wanneer de laatste overleedt, drie en dertig duizend vier en negentig guldens; en aan de Nonnen, tot in 't jaar 1633 toe, toen de laatste stierf, vier en twintig duizend een honderd veertien guldens en vyftien stuivers, in alles, betaald hebben (o). In 't jaar 1580, Het werden de weezen overgebracht in 't S. Lu-^{wordt,} cien-Klooster, welk eenen uitgang hadt in ^{in de} de Kalverstraat, voor welken, in 't volgen-^{tegen-}woordige de jaar, eene fraaije hardsteenen Poort, met ^{plaats,} twee huizen ter wederzyde, gestigt werden. ^{overge-}bragt. Het

(o) *Vit Aantekeningen in 't Weeshuis.*

BURGER-
WEES-
HUIS.

En in een
Jongens-
en Meis-
jes Huis
onder-
scheiden.

Het gewezen Weeshuis werdt, sedert, verhuurd. In deezen staat, bleef het nieuwe Weeshuis, tot in 't jaar 1632, wanneer beflooten werdt, het Oude-Mannen- en Vrouwen-huis, welk nevens den ingang van het Weeshuis, ten zuiden, stondt, en waaruit de oude luiden, al in 't jaar 1601, verplaatst waren, te vereenigen met het Weeshuis, welk, hier voor, aan 't Oude-Mannen en Vrouwen Gasthuis, eene rente van dertien honderd guldens 's jaars beloofde, die, in 't jaar 1662, werdt afgeloft. Het S. Lucien-Klooster, met het Priesters-Huis, en nog twee huurhuizen, in 't jaar 1634, zynde afgebroken, werdt, in de plaats derzelven, een nieuw Meisjes-Weeshuis getimmerd, tot vergrootinge waarvan, in 't volgende jaar, een hoekje gronds van agt honderd voet in 't vierkant, van 't Begynhof gekogt werdt. *Gerrit Hasfelaer*, Zoon van den Majoor *Nicolaas Hasfelaer*, leide den eersten steen aan dit gebouw, welk eenen deftigen ingang kreeg, in de S. *Lucien*-, voormaals, de *Heertgenssteeg*. Het gewezen Oude-Mannen-Huis diende toen alleen tot een Jongens-Huis, en behieldt zynen ingang, in de Kalverstraat. Men kocht, in 't jaar 1645, een huis en pakhuishierby, en vertimmerdeze, tot een Jongens-Ziekenhuis. Een gedeelte van 't Meisjes-Huis, langs den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, bouwvallig geworden zynde, is, van 't Begynhof af, tot aan de steenen brug, die naar de Deventer Houtmarkt, nu de Blommarkt, leidt, in 't jaar 1680, deftig herbouwd.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 325

bouwd. De eerste steen aan dit werk werdt, BURGER-
op den negen en twintigsten Augustus des WEES-
gemelden jaars, gelegd, door *Willem Six den* HUIS.
jongen. Het Jongens-Huis is, voor eenige
jaaren, ook fraai vernieuwd. En aan beide
de huizen zyn, van tyd tot tyd, merkelyke
verbeteringen gemaakt, waarmede men,
nog tegenwoordig, [in 1765], bezig is.

Voor de Poort van 't JONGENS-HUIS, Beschry-
in de Kalverstraat, is een klein vierkant Plein, ving
waarop, voor aan, in 't midden, een kope- van het
ren gegooten Armbos gesteld is. De twee JONGENS-
burgerwooningen, ter wederzyde, op de hoe- HUIS.
ken van dit Plein gebouwd, komen, onder
anderen, het Weeshuis toe. En in de voor-
gevels van dezelve, zyn twee Weeskinde-
ren uitgehouwen: een Meisje in den eenen,
en een jongen, in den anderen. Beide houden-
ze een tafereel voor zig, waarop deeze ver-
zen van den Digter JOOST VAN VONDEL
gelezen worden:

Op het eerste:

*Hier treurt het Weeskint met gedult,
Dat arm is zonder zyne schult,
En in zyn armoê moet vergaen,
Indien gy 't weigert by te staen.
Zoo gy gezegent zyt van Godt,
Vertroost ons uit uw overschot.*

Op het andere:

*Geen armer Wees op aerde zwerft,
Dan die der Weezen Vader derft.
Der Weezen Vader derft by niet,
Die Weezen troost in haer verdriet.*

BURGER-
WEES-
HUIS.

*Dies sla uw oogen op ons neêr,
Ons aller Vader troost u weêr.*

De Poort zelve is, van boven, versierd met eenige Weeskinderen, staroogende op eene duif, het zinnebeeld van den Heiligen Geest, naar welken, de Wees- en Gasthuizen, en dit Weeshuis in 't byzonder, van ouds, plagten genoemd te worden (p). Ook staat dit zelfde zinnebeeld, nog tegenwoordig, aan een huis in de Kalverstraat, op den hoek van eene steeg, die, om dezelfde reden, de *Duifjes steeg* genaamd wordt. En men ziet het boven verscheiden' ingangen in 't Huis, en zelfs, op het gewoone zegel der Regenten. Onder de afbeeldfels der Weeskinderen, boven de Voorpoorte van 't Jongens-Huis, leeft men deeze regels van den genoemden Digter:

*Wy groeijen vast, in tal en last,
Ons tweede Vaders klaagen.
Ay, ga niet voort, door deeze Poort,
Of help een luttel draagen.*

De Poort doorgestaan zynde, komt men in eene gaandery, die op hardsteen en zuilen rust. Ter regter zyde, in de gaandery, is de wooning van eenen der Suppooften, die de verdiende loonen der Werkjongens ophaalt; aan welke, ook een uitgang buiten de Voorpoorte is. De wooning bestaat, uit verscheiden' beneden- en boven-vertrekken. Meer westwaards, komt men aan de wooning van den Poortier, uit eene slaapkamer en kookken bestaande. En nog verder, aan eene Timmerloots, voormaals,

(p) Zie AMPZING Haarlem, bl. 395. PARS Katwyksche Oudheden, bl. 130 enz.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 327

maals, een Koehuis, waar, in 't begin der ^{BURGER.} voorgaande eeuw, des winters, nog wel ^{WEES-} twintig koeijen plagten gestald, en boteren ^{HUIS.} kaas gemaakt te worden, ten dienste van het Huis (q). Doch deeze omflag is, al voor meer dan honderd jaaren, afgeschaft geweest. En de Loots wordt nu gebruikt om 'er al het houtwerk, zo voor het Weeshuis, als voor de huizen, aan het zelve behorende, gereed te maaken. Aan 't einde der gaanderye, is eene poort, door welke, men toegang heeft naar het Meisjes-Huis; doch die, gemeenlyk, geflooten gehouden wordt. Ter linkerzyde der gaanderye, heeft men eene ruime vierkante Plaats, langs twee zyden van welke, het Jongens-Huis, voor eenige jaaren, van nieuws, gebouwd is. 't Gebouw langs de twee andere zyden is ook merkelyk verbeterd. Ten westen deezer Plaats, is de opgang naar de Jongens-Eetzaal, een ruim en hoog vertrek. Onder deeze Eetzaal en de naaste vertrekken, zyn drie ruime kelders, het Jongens-waschhuis, de Metsel-kelder en de Kuipers-kelder. Zuidwaards van de Eetzaal, komt men aan de Kookken van 't Jongens-Ziekenhuis, en aan dit Ziekenhuis zelf, waarby een Doodenhok is, alwaar de Lyken, voor eenen tyd, geplaatst worden. Noord-oostwaards van de gemelde Kookken, heeft de Ziekenmoeder eene Kamer, en langs de oostzyde van de Plaats, is de wooning van den Schoolmeester der Jongens. Zy bestaat, uit verscheiden' vertrekken. Naast de-

(q) PONTANUS *Libr. II. Cap. II. p. 70.*

BURGER-
WEES-
HUIS.

dezelve, ten noorden, zyn de Glazenmaakers- en Schilders-winkels. En daar naast, op de Plaats, zyn een honderd en twintig kasjes gemaakt, tot berging voor de Jongens, die elk een' sleutel van hun kasje hebben. Boven de Jongens-Eetzaal, zyn twee Slaapvertrekken, boven elkanderen. Op het onderste, staan altoos zes en negentig krebben, ieder voor drie jongens geschikt: op het bovenste, zo veel, als men 'er meer noodig heeft. De Jongens-School is boven de gaandery, aan de noordzyde der Binnenplaats.

Beschry-
ving
van het
MEISJES-
HUIS.

In het MEISJES-HUIS, komt men, uit de S. Lucien steeg, over een ruim Voorplein, door eene fraaije, groote hardsteen Poort. Hier ontmoet men, eerst, ten oosten, de wooning van den Boekhouder van 't Weeshuis, waartoe de Regenten, gemeenlyk, eenen Notaris verkiezen. Zy bestaat, uit verscheiden' goede vertrekken, tegen over welken, aan de zuidzyde van den gang, die naar 't Jongens-Weeshuis leidt, hy een Comptoir heeft. Naast het zelve, is het gewezen Regenten-Comptoir, een ruim vertrek, welk op de Plaats van 't Jongens-Huis uitziet. Het wordt nu gebruikt, om de inboedels, die de kinderen inbrengen, of die 't Weeshuis erft, in orde en te koop te leggen. Ook wordt 'er 't geld der kinderloonen en collecten geteld en ontvangen. Oostwaards van het eerstgemelde Comptoir, heeft de Schoenmaaker van het Weeshuis zyne wooning. Op de wooning van den Boekhouder, volgt, even binnen den ingang, aan dezelfde oostzyde, de wooning van den Poortier. Westwaards,
tree-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 329

treedt men, door een ruim Voorvertrek, in ^{BURGER-}het tegenwoordige *Regenten-Comptoir*, eene ^{WEES-}groote en fraaije Kamer, welke op de groo-^{HUIS.}te Binnenplaats van 't Meisjes-Huis uitziet. De schoorsteen en wanden zyn, onder anderen, versierd met drie Regenten- en twee Regentessen-stukken, van *Juriaan Ovens*, *Arnold Boonen* (r) en andere meesters, geschilderd. In een der Regentessen-stukken, door *Jacob Backer* gedaan, munten de natuurlykheid en konst, byzonderlyk, uit. In een der Regenten-stukken, ziet men den Majoor *Nicolaas Hasselaer*, die Regent van 't Godshuis geweest is, in zyn krygsmansgewaad. Voorts, hangen hier twee naauwkeurige tekeningen, eene van den platten grond, en eene van de voornaamste gevels van 't gebouw, beide, in 't jaar 1759, door den Landmeeter *Willem Jacob Vonk*, gedaan. Wy spreken niet van de wapens en naam-borden der Regenten, die, in dit vertrek, gevonden worden. Agter het zelve, is nog een klein vertrek, het *Cas-Comptoir* genaamd, alwaar het geld van 't Godshuis bewaard wordt. In dit vertrek, hangen twee Schilderstukjes, een, door *Juriaan Pool* geschilderd, en aan het Weeshuis vereerd; waarin, hy zig zelve, in Weezenkleedinge, heeft afgebeeld, ter gedagtenisse zyner opvoedinge in dit Godshuis. Op de *Linnen-Kamer*, boven, daar 't ongemaakt Linnen bewaard wordt, hangt nog een stuk van Pool, waar hy, in een nagtrok, geschilderd is. Het ander

(r) Zie VAN GOOL *Nieuwe Schouwburg*, I. Deel, bl. 301.

BÜRGER-
WEES-
HUIS.

der stukje, welk in 't Cas Comptoir hangt, verbeeldt een' ouden Wees, zo my berigt wordt, *Barend Jansz. Bode*, en in 't gemeen, *Baandje* genaamd, die niet wel by 't hoofd bewaard, en, door de gantsche Stad, bekend was, om dat hy, altoos, de sleeden van zulken, die naar en van het trouwen reeden, agter aan liep. Hy is ook, in een grooter stukje, in 't vertrek voor de Regenten-kamer, afgebeeld. Langs deeze twee vertrekken, naar de zyde van de S. Lucien steeg, zyn de Broodbakkery, die één' oven heeft, en waarby een ruim en hoog Rookhuis staat; een kleine kooken, die alleenlyk, by byzondere gelegenheden, gebruikt wordt; eene slaapkamer voor een' ongehuwden Kookenvader; eene Eetkamer voor de Suppooften van 't Huis, en daarby de groote Kooken voor de Jongens en Meisjes, alwaar, voor drie platen nevens elkanderen, en op twee fornuizen, gekookt wordt. Hier by is een vertrek, daar 't brood wordt gesneden, en eene wooning voor een getrouwde Kookenvader en Kookenmoeder, zig strekkende langs den Voorburgwal; midsgaders, een wasschhuis, welk, onder door de helling van de steenen brug, tot aan 't water, loopt. Doch de wasschhuizen in 't Weeshuis dienen niet meer tot het voorig gebruik, sedert dat men raadzaamer geoordeeld heeft, het gemaakte Linnen, op's Graavenland, te laten wasschen, en de Meisjes aan ander werk te houden. Boven de wooning van de Kookenvader en Moeder, is de *Regentessen-Kamer*, een net ingestoken vertrek, uitziende op

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 331

op de steenen brug, die naar de Blommarkt leidt. Hier hangt een geschilderd afbeeldsel van 't wapen van 't Godshuis, zynde eene bestraalde duif, het zinnebeeld van den H. Geest. Het wordt, door een Weesmeisje en een' Weesjongen, vastgehouden, en is omringd van de Vrouwelyke wapens van vier Regentessen, die in 't jaar 1680 dienden, *Debora Blaauw*, Huisvrouw van Johannes Hudde, *Catharina van Heiningen*, Huisvrouw van Cornelis Valckenier, *Maria Munter*, Huisvrouw van Isaac Jan Nys, en *Maria van der Merct*, Huisvrouw van Hendrik van Gent. Westwaards van de groote Binnenplaats, in 't midden van 't gebouw, is de opgang naar de groote Meisjes Eetzaal, een ruim en hoog Vertrek, voor welk, een groot Poortaal legt, het *Middelhuis* genaamd. Langs deeze zaal, ten westen, zyn de Linnen-naaiwinkel, de Breijwinkel, en de Slaapkamers voor de Linnen-naaimoeder en Breijmoeder. Meer zuidwaards, heeft men 't Meisjes-Ziekenhuis, met een kooken en waschhuis, voor het zelve; eene Slaapkamer voor de Ziekenmoeder, en een Doodenhok. Doch de kooken van dit Ziekenhuis, de slaapkamer der Ziekenmoeder, het Doodenhok, en eene Kamkamer daar boven, worden, tegenwoordig, [in 1765], geheellyk, herbouwd. Nog meer zuidwaards, heeft men 't Meisjes-waschhuis, en naar 't oosten, een' Bier-kelder en een' Boter-kelder. Boven deeze kelders is de wooning van den Kleërmaaker en Wollen-naaimesteres; en daar naast de Wollen-naaiwinkel, alwaar alle de Wollen-kleederen voor 't Huis gemaakt worden. Zy wordt thans ook her-

BURGER-
WEES-
HUIS.

BURGER-
WEES-
HUIS.

herbouwd, en daarboven eene plaats geschikt, tot berging van boeken en papieren van van het Weeshuis. Voor dezelve, legt de speelplaats der kleine kinderen, op welke, de ingang is naar derzelver Eetzaal, die ook tot eene Catechiseerplaats voor de Meisjes dient, en waarby een kookken en wafchhuis geplaatst is. Aan de oostzyde van de groote Meisjes-Plaats, is de Kinderen-School, alwaar, des Zondags, voor de Jongens, gecatechiseerd wordt, en waar agter eene Speelschool voor de kleinen is. Noordwaards van deeze twee vertrekken is het Pand; en agter, of ten oosten van het zelve, de Loots, die beide tot berging dienen. Boven, op de tweede Verdieping van 't gebouw, zyn de Slaapkamers voor de groote Meisjes, langs de noord- en westzyde; en voor de kleine kinderen, by welchen, ook de Moeder over dezelve haare wooning heeft, langs de zuid- en een gedeelte van de oostzyde. De kleine jongens en de kleine meisjes leggen afzonderlyk; doch allen, grooten en kleinen, drie in eene krebbe.

Bestie-
ring.

REGEN-
TEN.

REGEN-
TESSEN.

Boekhou-
der.

De bestiering van het Burger-Weeshuis wordt, door Burgemeesteren, aanvertrouwd aan zes REGENTEN en vier REGENTESSEN of *Buitenmoeders*. De Regenten vergaderen, gewoonlyk, eens ter weeke, des Woensdags, na den middag. De Regentessen komen, ook, eens ter weeke, gewoonlyk, des Maandags na den middag, byeen. Wy hebben, reeds in 't voorbygaan, aangemerkt, dat de Regenten eenen *Boekhouder* hebben aangesteld, die in 't Huis woont, en gemeenlyk een Notaris is, alzo hem de redding en vereffening der boedels en goederen, die de Weeskinderen medebren-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 333

brengeu of erven, onder 't bewind der Regenten, aanbevolen is. Daarenboven, maakt hy, uit het boek der inkomsten en uitgaaven van het Huis, welk, door de Regenten zelven, gehouden wordt, de jaarlyksche rekening op, die aan Burgemeesteren gedaan wordt. Ook neemt hy, in afwezendheid der Regenten, van alle voorvallende zaaken kennis, daar van verslag doende aan de Regenten, welker gewoonlyke Vergaderingen hy ook, als Secretaris, bywoont.

De gewoonlyke *Suppoosten* of Bedienden van het Burger-Weeshuis zyn de volgenden: een Schoolmeester van de groote Jongens, die een Ondermeester onder zig heeft; een Schoolmeester over de groote Meisjes; en eene Moeder, een Schoolmeester en Schoolmeesteres, over de kleine kinderen. Over de groote Jongens en groote Meisjes, zyn ook twee Moeders: de eerste heeft vyf, de andere drie dienstmeiden ten haaren bevel. Zy draagen zorg voor het behoorlyk opdischen der spyze; het schoonhouden der vertrekken; het wasschen en opdoen van 't Linnen; het verschoonen en reinigen der bedden en tafels; het bezorgen van behoorlyke verschooning aan de kinderen enz. De bedden worden, om de veertien dagen, verschoond, en tweemaal ter weeke, worden 'er schoone tafelkleeden gelegd. Voorts, zyn 'er twee *Suppoosten*, die 't geld, welk de werkjongens verdienen, weekelyks, of ten langste om de veertien dagen, by derzelve Meesters, ophaalen; aan de Regenten verantwoorden, en tevens verslag doen van 't gedrag der Jongens, en of 'er eenigen

hun

BUBGER-
WEES-
HUIS.

hun werk verzuimd hebben. Een Kookenvader en Kookenmoeder draagen zorg, voor 't bewaaren, en bereiden der spyze, waartoe zy een' knegt en zes meiden ten hunnen dienste hebben. De Kookenvader houdt boek van den voorraad van spyze, en draagt zorg, dat zy, naar behooren, geleverd worde. Driemaal in de weeke, komt 'er een Bakker in 't Huis, om zo veel roggen- en tarwénbrood te bakken, als hem, door den Kookenvader, aangezeid wordt. Aan elke Poort van 't Weeshuis, is een Poortier. De Jongens-Poort wordt, met het luiden der Stads Poortklok, geopend en geslooten. Zo de werkjongens, na agt uren 's avonds, t'huis komen, moet de Poortier daarvan aan de Regenten kennis geeven. De Poortiers mogen geene kinderen laten uitgaan, dan die toonen, verlof te hebben. Die aan de Meisjes-Poort moet, byzonderlyk, agt geeven, dat de Jongens niet met de Meisjes verkeerren. De Schoenmaaker van 't Huis, die eenige knegts onder zig heeft, doch geene Weeskinderen, buiten kennis der Regenten, in zynen byzonderen dienst, gebruiken mag, verzorgt de kinderen van schoenen en mui-
len, en houdt 'er behoorlyk boek van. Hy mag geen Leérkoopen, voor zig zelve. Een Kleërenmaaker en Wollennaaivrouw onderwyzen de Meisjes in 't Wollennaaijen, op de winkel, daartoe geschikt. De Kleërenmaaker moet ook, voor 't bereiden en verwen der lakenen, karfaaijen, baaijen en andere stoffen tot kleedinge, en, voor het maaken en verstellen van de wollenkleederen der kin-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 335

kinderen , zorg draagen. De Linnennaai-^{BURGER-}
meesteres, die eene Onder-meesteres by zig ^{WEES-}
heeft, oefent de Meisjes in 't Linnennaaijen, ^{HUIS.}
en draagt zorg, dat de winkel, door drie
Meisjes, schoon gemaakt, en 's winters van
vuur, op den haard en in de stooven, voor-
zien worde. De Breijmeesteres houdt dier-
gelyke orde op de Breijwinkel. Over ieder
der twee Ziekenhuizen, is eene Ziekenmoe-
der. De Jongens-Ziekenmoeder heeft eene:
de Meisjes-Ziekenmoeder, die voor beide
de Ziekenhuizen kookten moet, ook eene
dienstmeid tot haare hulpe. Drie Weesmeis-
jes, zo van de Wollen- als van de Linnen-
winkel, helpen, daarenboven, het huis- en
kooktenwerk waarneemen, in het Meisjes-Zie-
kenhuis. 'sNagts, komen twee Weesmeisjes,
by de zieke meisjes, en twee Weesjongens, by
de zieke jongens, waaken. Om het vuile Lin-
nen aan de Moeder over de groote Meisjes
toe te tellen; het schoone wederom te ont-
vangen, te stryken, en uit te deelen, is eene
Styfter aangesteld, die, als 't vereischt wordt,
van twee Weesmeisjes van elke winkel wordt
geholpen. Eene Kamster heeft ook, dagelyks,
werk aan 't kammen en reinigen der Jongens
en Meisjes van het Kinderenhuis, en der
Meisjes van de breij- en naaiwinkels; vier
van welken haar, 's Saturdags, de Kamka-
mer helpen schoonmaaken.

Omtrent de hoedanigheden en jaaren, ^{Hoeda-}
vereischt, om in het Burger-Weeshuis te ^{nighe-}
worden aangenomen, is, meermaalen, ver- ^{den, ver-}
andering voorgevallen. Volgens het oudste ^{eischt}
Reglement van den jaare 1523, mogten al- ^{om in 't}
leen ^{Burger-}

BURGER-
WEES-
HUIS.

Wees-
huis te
kunnen
komen.

leen wettige Poorters-Kinderen, beneden de tien jaaren oud, in 't Weeshuis ontvan- gen worden, zonder dat bepaald werdt, hoe lang de ouders Poorters geweest moesten zyn. Doch in 't jaar 1554, werdt verklaard, dat de langstleevende der ouderen zeven; in 't jaar 1564, dat dezelve twaalf (s), en in 't jaar 1634, dat beide de ouders zeven jaaren Poorter geweest moesten zyn: waartegen, in 't jaar 1564, gevorderd was, dat de kin- deren onder de negen jaaren oud zyn moes- ten; doch in 't jaar 1584, wederom toegege- ven, dat kinderen van twaalf jaaren oud en daaronder zouden worden ingenomen (t). Op deezen voet, is de bepaaing der hoeda- nigheden van de kinderen, die in 't Burger- Weeshuis konden komen, gebleeven, tot in 't jaar 1737. De Diaconie, toen bevin- dende, dat haar Weeshuis, met veele kin- deren, belast werdt, die, by 't Burger-Wees- huis, in gevolge der gemaakte schikkinge, waren afgeweezen, verzogt aan Burgemees- teren, dat hierin, tot haare ontlastinge, ee- nige verandering gemaakt mogt worden. En op den agttienden April des gemelden jaars, werdt, by Burgemeesteren en Raaden, be- raamd, dat, by voorraad, voor den tyd van zes jaaren, in 't Burger-Weeshuis zou- den worden ingenomen jongens, tot veer- tien, en meisjes, tot twaalf jaaren, welker ouders, of de langstleevenden van beide, ten minste vier jaaren, Poorter geweest waren(u).

In

(s) Keurb. F. f. 149.

(t) Handv. bl. 275.

(u) Resol. Vroedich. Lr. LL. 18 April 1737. f. 160.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 337

In 't jaar 1743, en in 't jaar 1749, werdt dee-BURGER-
ze schikking, t'elken reize, voor nog zes WEES-
jaaren, verlengd; doch in 't laatste geval, ver-HUIS,
klaard, dat de Ouders beide vier jaaren Poor-
ter geweest moesten zyn (v). In 't jaar 1756,
en in 't jaar 1761, is de laatstgemaakte schik-
king, telkens wederom voor zes jaaren, ver-
lengd; doch, tot voorkoming van misver-
stand, verklaard, dat de kinderen gebooren
moesten zyn, na dat de ouders Poorter ge-
worden waren (w), overeenkomstig met de
Resolutie der Vroedschap van den vyfden
September des jaars 1631 (x). By eene Keu-
re van den zevenden April des jaars 1634,
is ook reeds vastgesteld, dat kinderen van
zulken, die, aan Poortereffen of Poorters dog-
ters getrouwd zynde, verzuimd hadden, den
gewoonlyken Poorter-eed te doen, niet in 't
Weeshuis zouden aangenomen worden (y).
Onegte Lidmaatskinderen, beneden de vyf-
tien jaaren, komen in 't Diaconie-Weeshuis.
En zo zy ouder, of zo hunne ouders geene
Lidmaaten geweest zyn, komen zy in 't Aal-
moesseniers-Huis. Volgens het oudste Re-
glement op het Weeshuis, blyven de Wee-
zen in 't Huis, zo lang als het de Regenten
goedvinden (z). Doch de Vroedschap heeft,
in 't jaar 1631, verstaan, dat de Regenten
kin-

(v) Resol. Vroedsch. Lr. MM. 3 July 1743. f. 433. Lr.
PP. 10 Juny 1749. f. 116.

(w) Resol. Vroedsch. Lr. TT. 4 Maart 1765. f. 23. Lr.
UU. 28 April 1761. f. 333.

(x) Resol. Vroedsch. N. 16. 5 Sept. 1631. f. 215 versa.

(y) Handv. bl. 124.

(z) Handv. bl. 275.

BURGER-
WEES-
HUIS.

Opvoe-
ding der
Weeskin-
deren.

Schoo-
len.

kinderen van agttien jaaren uit het Huis
mogten doen gaan (a).

De kleine kinderen en zuigelingen, in 't
Weeshuis komende, worden, door de Re-
gentessen, buiten 't Huis besteed, tot dat
zy vier of vyf jaaren bereikt hebben; wan-
neer zy, op het Kinderhuis, geplaatst wor-
den. Hier wordenze, door de Moeder van
dit Huis, bezorgd. Zy gaan, dagelyks, twee-
maal ter Schoole, om spellen, leezen, schry-
ven, den Catechismus, eenige Schriftuur-
plaatsen en de gewoonlyke gebeden te lee-
ren. Eens 's jaars, neemen de Regentessen
kennis van de vorderingen der kleine kin-
deren, die dan ook een vereeringkje kry-
gen. 's Zondags Namiddags, mogen zy uit-
gaan, midts, by tyds, wederom t' huis zyn-
de. In Augustus, gaan zy, midsgaders de Breij-
meisjes en Schooljongens, elke foort op een'
byzonderen namiddag, eens, in het Doolhof,
en worden, ten zelfden tyde, op water- en-
melk, peeren, koek enz. onthaald. Als de jon-
gens elf of twaalf, en de meisjestien of elf jaa-
ren bereikt hebben, gaan de eersten, in 't
groote-Jongens-, en de anderen, in 't groote-
Meisjes-Huis, over. Hier wordt, voor de
Jongens, van den eersten Maart tot den laat-
sten October, tweemaal, en van den eer-
sten November tot den laatsten February,
driemaal 's daags, lees-, schryf- en reken-
school gehouden, uitgenomen des Saturdays,
na den middag. Het Avondschool in den
winter is alleen geschikt voor de Jongens,
die

(a) Resol. Vroedsch. N. 16. 5 Sept. 1631. f. 215 verso.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 339

die op een ambagt gaan. De Meesters moe-^{BURGER-}
ten, by 't opstaan en te bedde gaan der Jon-^{WEES-}
gens, tegenwoordig zyn: ook by 't doen van^{HUIS.}
het gebed, en by het uitdeelen der boter-
hammen. Een hunner leeft 's avonds de naa-
men der Jongens op, en moet van zulken, die
afwezig gebleeven, of te laat, of onbekwaam
t'huis gekomen zyn, aan de Regenten ken-
nis geeven. 't Zelfde opleezen der naamen
geschiedt ook by de Meisjes; doch van der-
zelver agterblyven wordt aan de Regentessen
kennis gegeven. De Werkjongens moeten,
als zy geen werk hebben, ook het Dagschool
bywoonen. Jaarlyks, worden de vorderingen
der Schooljongens door de Regenten onder-
zocht, die hun ook eenige prysjes, bestaande in
een Bybel, Nieuw Testament of Psalmboek,
en een klein vereeringkje in geld uitdeelen.

De Jongens, in leezen, schryven en re-^{Ambag-}
kenen, behoorlyk onderweezen zynde, wor-^{ten.}
den, zo veel gevoeglyk zy, naar hunne ei-
gene keuze, op een handwerk besteed, voor
den tyd van zes of zeven jaaren. Men be-
dingt, gemeenlyk, in ieder jaar, zes stui-
vers ter weeke, verhooging van hun loon,
welk ten voordeele van het Huis komt. Doch
by eene Keure van den negenentwintigsten
Augustus des jaars 1634, is aan elk uitdruk-
kelyk verboden, eenigen Weesjongen in
zynen dienst te neemen, dan met kennis en
toestemming der Regenten (b). Het Huis
verschafft, aan de Jongens, 't gene zy, tot
het oefenen van hun handwerk, behoeven.

Die

(b) Handv. bl. 275.

BURGER-
WEES-
HUIS.

Die 't Huistimmeren leeren worden, door den Meester Timmerman van 't Weeshuis, in de maanden November, December, January en February, twee avonden ter weeke, in de Teken-, Meet- en Bouwkunde, onderweezen. De Weesjongens, die op een ambagt besteed worden, zyn, zo lang zy in 't Weeshuis zyn, vry van de onkosten der Gilden. De Meisjes, in 't Groote-Meisjes-Huis zynde overgegaan, worden, tot dat zy veertien jaaren bereikt hebben, geplaatst op de Breijwinkel, daar zy 't breijen leeren, en, ondertusschen, by beurten, tweemaal's daags, by den Schoolmeester der groote Meisjes, schoolhouden. Vervolgens; gaan zy over, of op de Linnen-, of op de Wollen-naaiwinkel, naar dat haare bekwaamheid strekt. Op deeze winkels, blyven zy zes jaaren, terwyl zy, eens's daags, school gaan. Ook moeten zy, met haar zestiende jaar, twee jaaren agter een, het huiswerk helpen doen, en met haar agttiende jaar, wederom op de winkels zyn.

Oefening
in Schrif-
tuurlyke
kennis,

Onder 't eeten, wordt, in beide de Eetzaalen, by de Jongens, door een' der bekwaamste Jongens, en by de Meisjes, door een der bekwaamste Meisjes, een gedeelte der H. Schrift voorgelezen. 't Zelfde geschiedt ook, dagelyks, op de Breij- en Naaiwinkels, en zelfs des Zondags, voor den middag, by de kleine kinderen. Een Krankbezoeker, daartoe by de Regenten aangesteld, catechiseert de Schooljongens, eens, en de Werkjongens driemaal ter weeke. De Meisjes worden ook gecatechiseerd, door den zelfden Krankbezoeker, die 's Woensdags, na den
mid-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 341

middag, op de Wollenwinkel, en 's Vrydags, ^{BURGER.}
 voor den middag, op de Linnenwinkel komt. ^{WEES-}
 's Dingsdags en 's Donderdags, catechifeert ^{HUIS.}
 hy zulken, die, in de Zondags-Catechifatie,
 moeten antwoorden, of zig bekwaam maa-
 ken, tot het doen haarer belydenis, eer zy
 uit het Huis gaan. De Zondags-Catechifatie
 geschiedt, na dat de Voormiddags-dienst in
 de Kerke geëindigd is, door twee Predikan-
 ten, een by de Jongens, en een by de Meis-
 jes. In de Zondags-Catechifatie by de Jon-
 gens, is altoos een der Regenten tegenwoor-
 dig. De Schooljongens moeten, in dezelve,
 by beurten, de Vraagen van den Catechismus
 opzeggen. In de Zondags-Catechifatie, wor-
 den de naamen der Jongens en Meisjes opge-
 lezen, op dat men weten mogt, of 'er ook ee-
 nigen agtergebleeven zyn. De Jongens gaan,
 's Zondags voormiddags alleen, ter Kerke, in
 de Nieuwe-zyds-Kapel, alwaar ook de Breij-
 meisjes, ten zelfden tyde, ter Kerke gaan, zyn-
 de voor dezelve afgezonderde banken ge-
 steld, onder de galery, daar de Aalmoesseniers-
 Kinderen zitten. De groote Meisjes gaan, ook
 alleen 's Voordemiddags, in de Nieuwe Ker-
 ke. Doch op eersten Paasch-, Pinkster- en
 Kerstdag, gaan beide Jongens en Meisjes
 tweemaal ter Kerke. De kinderen worden
 naar de Kerke geleid, door de Schoolmees-
 ters, en een of twee andere Suppoosten.

De gewoonlyke spys der Kinderen is, des Spys.
 Zondags, 's middags, witteboonen met bo-
 ter en azyn: en agtmaal gesprengd, en zes-
 maal gerookt vleesch toe in den zomer:
 voorts, zesmaal gebraden offenvleesch, met

BURGER-
WEES-
HUIS.

graauwe erweten, vyfmaal, kalfs- en schaa-
pen-vleefchnat, met groente en ryft, en drie
en twintigmaal gekookt offenvleefch: en 's
avonds, 't geheele jaar door, ryftenbry. 's
Maandags, 's middags, graauwe erweten met
gesneeden offenvleefch, *baché* genaamd, en
karnemelk met firoop en brood toe: 's avonds,
karnemelk, met gort en firoop, en een ftuk
met kaas toe: 's *Dingsdags*, 's middags, in den
winter, week om week, agtmaal, gefprengd
vleefch met kool, aardappelen of wortelen,
en voorts, verfch vleefch: en in den zomer,
tweemaal kruisbefsen met verfch vleefch;
twee- of driemaal peulen, en drie- of vier-
maal tuinboonen met ham of gerookt fpek;
twee- of driemaal fnyboonen met haring;
drie- of viermaal, gerookt fpek met zoete ap-
pelen: en appelen met tarwenbrood, en boter
daar over. 's Avonds, wordt 'er, 't geheele
jaar door, karnemelk met firoop en brood, en
een boterham toe, gefchaft. 's *Woensdags*,
's middags, fchaft men groene erweten met
lang nat, en zoutevifch met boter toe; doch
in den zomer, twee- of driemaal, zoute-
vifch met wortelen: 's avonds, ryftenbry, en
een ftuk met kaas toe; doch in den zomer,
twee- of driemaal koude zoete melk met tar-
wenbrood. 's *Donderdags*, 's middags, graau-
we erweten met faus, en karnemelk met
brood en firoop toe: in den zomer, drie- of
viermaal, een boterham met aalbefsen: 's a-
vonds, karnemelk met meel en firoop toe. 's
Vrydags, 's middags, gort met vet of faus, en
karnemelk met firoop en brood: 's avonds,
karnemelk met gort en firoop, en een ftuk
met

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 343

met kaas toe. 's *Saturdays*, 's middags, witte ^{BURGER-}erweten met faus, en stokvisch met boter: 's ^{WEES-}avonds, karnemelk met brood en firoop, en ^{HUIS.}een boterham toe. Op Kermis- en hoogtyden, worden de kinderen, meer dan gewoonlyk, onthaald. Op Kermis, wordt eens offenvleesch met pruimen en rozynen; en een tarwenbroods boterham toe geschaft: op eersten Kerstdag, wortelen met vleesch, en een diergelyke boterham, en op tweeden Kerstdag, wittebroods sap, en 's avonds, een dubbele boterham en agt guldens bier toe: op eersten Paaschdag, 's middags, kalfs- en lamsvleesch, met pruimen en rozynen, en 's avonds, drie eijeren, met een dubbelen boterham: op tweeden Paaschdag, witteboonen, en twee eijeren met een boterham toe. In den slagttijd, wordt offenvleesch-nat met groente geschaft: en eens in 't jaar, schelvisch en versche zalm. De uitgaande Jongens en Meisjes worden onthaald op twee gebraden kalfsribben, twee gebraden osfenribben, twee stukken gerookt vleesch, een ham, vier schotels kropfalade, tarwenbrood, boter en kaas, en, voor twee kinderen, een pints fles witten wyn.

De kleine kinderen worden, zo lang zy in Tyd van 't Kinderen-Huis zyn, ten zeven uren 's ^{opstaan}morgens, gewekt, en ten zes uren 's ^{en te}avonds, ^{bedde}wederom te bedde geleid. De Schooljongens ^{gaan.}moeten, des zomers, ten zes, en des winters, ten zeven uren opstaan, en 's avonds ten zes uren naar hun slaapvertrek gaan. De Werkjongens worden, des zomers, met het luiden der Stads Poortklok,

BÜRGER-
WEES-
HUIS.

en des winters, ten zes uren, gewekt, en gaan 's avonds, ten negen uren, naar de slaapvertrekken. De Breijmeisjes staan, des zomers, ten half zes, en des winters, ten half zeven; en die van de Wollen- en Linnenwinkel, des zomers, ten vyf, en des winters ten half zeven uren op. De Breijmeisjes moeten, terstond na de avondmaaltyd, en die van de Linnen- en Wollen-winkels, ten half negen uren, naar haare slaapvertrekken gaan, alwaar, ten half tien uren, de lantaarns uitgedaan en de lampen weggenomen worden.

Doctor,
Chirurgyn en
Apotheker.

Ten dienste der zieke Weeskinderen en Bedienden van het Huis, hebben de Regenten eenen Doctor, Chirurgyn en Apotheker aangesteld. De twee eersten komen, dagelijks, in het Huis, om de zieken en bezerden te bezoeken, en te verbinden. De Chirurgyn moet de Suppoosten en groote Weesjongens doen scheeren, en de Jongens in 't gemeen, om de twee maanden, het hair snyden.

Kleeding
der Weezen.

De kleeding der Jongens heeft veel overeenkomst met de Livery, die de oude Poorters deezer Stad plagten te draagen, wanneer zy te velde trokken. In deeze Livery, vindt men twee kleuren uit het wapen der Stad, rood boven, en wit onder (c). Doch in de wambuizen of rokjes der Weesjongens, en in de tabberden der Meisjes, heeft men, al vroeg, eene der andere kleuren uit het wapen verkooren, te weeten de zwarte, in de plaats van witte, die veel te ligt bemeuzelen zou.

(c) Zie II. Deel, III. Boek, bl. 269.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN 345

zou. Ook heeft men de kleuren anders gescha-
keerd, en de rokjes en tabberden, van boven BURGER-
WEES-
HUIS.
tot onderen, verdeeld, ter linkerzyde in rood,
en ter regterzyde in zwart. Doch beide de
mouwen zyn zwart. De broeken der Jongens
zyn geheel blaauw. De stof is, voor de Werk-
jongens en Linnen- en Wollen-naaimeisjes,
Laken, en voor de schooljongens, breijsters
en kinderen van het Kinderenhuis, Karfaai.
Men heeft, ongetwyfeld, met zulk eene bo-
ven-kleeding, willen te kennen geeven, dat
deeze Weezen Poorters-kinderen waren. De
Bediende van 't Weeshuis, die, weekelyks,
aalmoeffen voor 't Huis, met de schelle, ver-
zamelt, draagt een' mantel van rood en zwart
Laken, op gelyke wyze, geschakeerd. Het
Huis geeft alleenlyk Engelsche mutsen aan
de Jongens, die zy drie jaaren draagen moe-
ten. De hoeden, die de meesten draagen,
moeten zy zig zelve verzorgen.

De Jongens en Meisjes, hun ambagt ver- Uitzet
der Wee-
zen.
staande, en in staat zynde, om den kost te
winnen, gaan, jaarlyks, op den eersten
Zondag in de maand May, uit het Huis. 's
Middags na het eindigen der Catechisatien,
in welken, door een' uitgaanden Jongen, en
een uitgaand Meisje, eene aanspraak tot
dankzegging gedaan wordt, worden de uit-
gaande kinderen, eerst, op eene middag-
maaltyd onthaald, waarna zy, in 't Regenten-
Comptoir, voor de Regenten en Regentes-
sen, verschynen, by welke gelegenheid, door
een' der Regenten, eene aanspraak en ver-
maaning aan hun gedaan wordt. Aan ieder
der Jongens wordt dan, tot een afscheid-

BURGER-
WEES-
HUIS.

penning, vier Ducatons, en aan ieder der Meisjes twee Drieguldens, door de Regenten, vereerd. 's Daags te vooren, krygen zy hun uitzet van de Regentessen, die dan, aan ieder Jongen, een Daalder, en aan ieder Meisje, een Ryksdaalder vereeren. Het uitzet der Jongens bestaat in een Zwart-Lakensche rok, kamifool en broek, indien zy, vooraf, hunne belydenis, by de Gereformeerde Gemeente, gedaan hebben: voorts, in een bruine Lakensche rok en broek, twee kalaminken borstrokken, een bruine karfaaijen lap, een hoed, twee paar kousen, drie paar schoenen, zes hemden, vier neteldoeksche dassen, een Bybel, twee leëren schootsvellen, voor zes guldens aan gereedschap, en hout tot eene kist, om 't goed in te bergen. Het uitzet der Meisjes bestaat in eene zwarte, rasde-marocque-Japon, eene zwarte zyden kaper, en een zwart faaijen regenkleed, mids zy vooraf haare belydenis gedaan hebben: voorts, in een Wolle-damasten rok, een spiegel-damasten-rok, een gekleurde fergien rok, een roode duffelsche rok, een Engelsch Chits jakje, een kalaminken keurslyf, een kalaminken borstrok, twee paar kousen, een paar schoenen, drie paar muilen, zes hemden, twee blaauwe en twee witte linnen voorschooten, vier neteldoeksche neusdoeken, twee en een half ellen fyn linnen, tot klein goed, en een sluitmand met een slot, tot berging.

Uitrus-
ting van
Jongens,
die naar

De Jongens, die, met bewilliging der Regenten, naar Oostindie gaan, bekomen de volgende uitrusting van het Huis: een Flessen-

IV. BOEK! GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 347

fenkelder met vyftien flessen brandewyn, BURGER
 twaalf pond tabak, twee gros pypen, een WEES-
 waakrok, een wollen pak, een onderpak, HUIS.
 drie pak linnen kleederen, drie paar kousen, Ooftin-
 drie paar fchoenen, een matras, een hang- die vaa-
 mat, een deken, twee kuffens, twee bonte ren.
 floopen, twee Engelsche mutfen, twee paar
 wanten, twee fjerpen, twee flapmutfen,
 twee blaauwe en twee witte hemden, zes
 bonte en twee witte daffen, zes bonte neus-
 doeken, een Bybel, een *Chriftelyke Zeevaart*,
 zes meffen, agt kammen, een fchaar, twee
 tonderdoozen, twee vuurflagen, zes vuur-
 fteenen, twee pond Spaanfche zeep, eenig
 Schoenmakers gereedschap, een half pond
 wafchlicht, een en een half gros veters, ee-
 nig garen, vier lepels, twee tabaksdoozen,
 twee tregters, twee waterkannen, een fles
 met geeft van lepelbladen, vier fchellings-
 koeken, en wat anysdrop, knoplook en mie-
 rikswortel. Die voor Zeilenmakers, Tim-
 merluiden, Kuipers enz. naar Ooftindie vaa-
 ren, maaken een Transport, welk, door het
 Weeshuis, van hun overgenomen wordt.
 Doch door de Hooploopers of Jongens wordt
 geen Transport gemaakt. In 't jaar 1703,
 fchonk Burgemeester *Johan Hudde* eenige
 kleine ampten van Waagdraager, Turfdraa-
 ger, Turfhever, Koorenzetter enz. aan de
 Regenten, ten behoeve van de gefchiktften
 onder de Weesjongens.

Aan de Weezen wordt van 't gene hun,
 terwyl zy in het Huis geweest zyn, aanbe-
 storven is, Intrest, tegen twee en een half ten
 honderd in 't jaar, goedgegaan, zo dra zy
 uit

BURGER-
WEES-
HUIS.

uit het Huis gegaan zyn : en wanneer zy meerderjaarg worden , of trouwen , wordt hun de hoofdsom , met de verloopen Intrest , uitgekeerd. Het Weeshuis is , van zyne eerste opregting af , by vergunning van de Wethouderschap deezer Stede , welke , nog laatstelyk , in 't jaar 1736 , by Oëtroi van 's Lands Staaten , bevestigd geworden is , erfgenaam van Weezen , die zonder nakomelingschap overlyden , en geen en uitkoop gedaan hebben. By het inneemen van Weezen , heeft het Weeshuis ook regt op al wat de Ouders derzelven hebben nagelaten (d). En zyn allen , die eenig bestier hebben , in de boedels van Ouders , welker kinderen in het Weeshuis zullen moeten worden opgevoed , en in alle boedels , waaruit aan zulke kinderen eenig voordeel besproken is , of toekomt , volgens eene Keure van den agtentwintigsten January des jaars 1764 , verpligt , dezelve , ten spoedigsten , aan de Regenten aan te geeven (e).

Aanwas-
en afnee-
ming van
't getal
der Wee-
zen in 't
Wees-
huis.

Wy hebben boven (f) aangetekend , dat het getal der Weezen , by de opregtinge van het Weeshuis , maar zeven of agt beliep. Doch in den tyd van tagtig of negentig jaaren , was het al tot vyf honderd aangegroeid (g). In 't jaar 1629 , telde men zeven honderd kinderen in 't Weeshuis. Omtrent dertig jaaren laater , was het getal , zo eenigen mel-

(d) Handv. bl. 275 , 276.

(e) Keurb. U. f. 36.

(f) Bladz. 321.

(g) PONTANUS Libr. II. Cap. II. p. 70.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 349

melden (*b*), agt honderd en dertig; doch vol-^{BURGER-}
gens anderer aantekening (*i*), niet minder dan ^{WEES-}
duizend. Doch, sedert, is dit getal, allengs-^{HUIS.}
kens, afgenomen; waartoe de opregting van
verscheiden' andere Weeshuizen hier ter Ste-
de wel 't meest heeft toegebracht. In 't jaar
1692, werden 'er vyf honderd zes en zeven-
tig, en in 't jaar 1740, maar vier honderd
zes en dertig in geteld, van welken nog ee-
nigen buitens huis besteed werden. Terwyl
ik dit schryve, in May des jaars 1765, wor-
den 'er honderd een en veertig groote Jon-
gens, en honderd vyf en dertig groote Meis-
jes, in 't groote Huis, en honderd zestien
kinderen in 't Kinderenhuis opgevoed: en
daarenboven nog dertien, buitens Huis, be-
steed.

De inkomsten van 't Weeshuis waren, in 't Inkom-
eerst, zeer gering. Doch in 't jaar 1553, werd ^{sten van}
aan het zelve toegestaan, in de Nieuwe Ker-^{het Wees-}
ke, onder de Sermoenen en andere diensten,
met het *derde bord*, te mogen omgaan, in de
plaats van de Leproozen, en in de Heilige
Stede, agter de Kerkmeesters dier Kapelle.
Ook verwierf het, toen reeds, de weekelyk-
sche bede by de huizen *met de schelle* (*k*), die
nog stand houdt. In 't jaar 1564, kwam hier
by eene jaarlyksche bede *met de schotel* of
schaale, by de huizen (*l*). Ter gelegenheid
van 't *groite ende miserable inconvenient*, den
Weeskinderkens, in 't jaar 1566, overgekomen,
en

(*b*) *Semaine burlesque d'Amsterdam* p. 216.

(*i*) *DOMSELAER* IV. *Boek*, bl. 133. *COMMELIN*, bl. 564.

(*k*) *Resol. Vroedsch. N. 1. 28 Sept. 1553.*

(*l*) *Resol. Vroedsch. N. 1. 28 Maart 1564.*

BURGER.
WEES-
HUIS.

en van ons, elders (*m*), omftandiglyk, be-
fchreeven, werdt het Huis, uit Stads Kaffe,
met honderd ponden vlaams, ondersteund (*n*).
In't jaar 1575, verwierf het, voor eens, en zon-
der dat het in gevolg zou mogen getrokken
worden, eene buitengewoone bede van de
Gemeente (*o*). Doch na de verandering der
Regeeringe, werden verfcheiden geestelyke
goederen aan het Weeshuis opgedraagen :
eerft, gelyk wy reeds gemeld hebben, in't jaar
1579, de inkomsten van de Kapelle in de Kal-
verftraat, en 't gebouw der Kapelle zelve (*p*):
en kort daarna, de goederen van de S. Lu-
cien-en Karthuizers-Kloosteren (*q*). Onder de
goederen der Karthuizeren, waren het groo-
te en kleine Karthuizers-Hof begreepen (*r*).
In de beden, ten behoeve van het Weeshuis,
is eenige verandering gekomen. Men doetze
nu, by de huizen, vyfmaal 's jaars met de
fchaale, en, weekelyks, met de bos en
fchelle, gelyk van ouds. En in de Nieuwe
Kerke, nevens de Huiszitten aan de Nieu-
we zyde, des Zondags, in de Voordemiddags-
en Nademiddags-Predikationen. De twee derde
deelen van de voordeelen des Schouwburgs
zyn hier, in de voorgaande eeuwe, bygeko-
men. Uit het Poortergeld, geniet het Wees-
huis, federt den agt en twintigften January
des jaars 1662, dertien guldens. Het Wees-
huis

(*m*) II. Deel, VII. Boek, bl. 145.

(*n*) Refol. Vroedsch. N. 2. 25 May 1566.

(*o*) Refol. Vroedsch. N. 4. 28 Jan. 1575.

(*p*) Refol. Vroedsch. N. 4. 10 Maart 1579.

(*q*) Vide & PONTAN. Libr. II. Cap. II. p. 70.

(*r*) Aant. van Schepen G. SCHAEF PIETERSZ. op t'jaar 1631.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 351

huis bezit, daarenboven, eenige Landeryen ^{BURGER-} en Huizen: en onder de laatsten, de Herberg ^{WEES-} de *Keizers Kroon*, die, in 't jaar 1725, her- ^{HUIS.} bouwd is, en vyftien huizen in de Kalver- straat, ter wederzyde van den ingang van 't Jongens-Huis; dertien huizen in de S. Luciensteeg, en een zesde van omtrent vier hon- derd, te weten drie en zeventig huizen, in de nieuwe Uitlegging over de Prinsengraft, en byzonderlyk, in de Weterings-dwarsstra- ten; in de Nieuwe Looijersstraat, en op de Vyzelgracht; waartoe de Stad, in 't jaar 1670, den grond geschonken hadt (5).

De Landeryen, welken het Weeshuis be- ^{Lande-} zit, hebben, voor 't grootste gedeelte, voor- ^{ryen van} maals, behoord, onder de goederen van de ^{het Wees-} Karthuizers- en S. Lucien-Kloosters. Tot de ^{huis, in} Landeryen der Karthuizeren, behoorden, on- ^{en aan} der anderen, de *hooge Kooijen* en de *lange Noor-* ^{het Y.} *der-Kooijen*, gelegen in de Bogt, in de Banne van Westzaanen; de *Horn of Hoorn*, ten zuiden van de Hollesloot, oudtyds de *Hoorn- of Horn-* sloot genaamd, in 't Y, en de *Weerd of Jan Verbellens-Eiland*, een weinig noordoostwaards van den Horn gelegen. De Kooijen en de Weerd waren, in 't jaar 1429, door Jan, Bas- taard van Blois, Ridder en Heer van Treslong, aan 't Karthuizers-Klooster verkogt. Het Weeshuis heeft de Weerd of Jan Verbellens-Eiland, in 't jaar 1593, opgedraagen aan 't hooge Heemraadschap van Rynland, het riet- land op het zelve, alleenlyk, aan zig behou- den-

(5) Refol. Vroedsch. Lf. G. 14 April 1670. 20 Febr. 1671. f. 41 verso, 99 verso.

BURGER-
WEES-
HUIS.
Gelegen-
heid van
het Ei-
landje
den Horn.

dende. Hertog Albrecht van Beijeren, in 't jaar 1392, het Karthuizers-Klooster willende stigten, gaf daartoe drie honderd Dordrechtſche ſchilden 's jaars uit de inkomsten van *een ſtucke Lants, dat gebeten is die Hoern, gelegen op die Zuytſide van den Hoiren ſloot* (t). Hertog Willem verkogt, in 't jaar 1399, het Eiland zelf, welk hy *Saner Horn* noemt, ongetwyfeld, om dat het, aan een *horn* of hoek der Zaane legt, aan 't Karthuizers-Klooster, voor twaalf honderd vyfen zeventig Gendſche nobelen, en verklaarde het, in 't jaar 1412, voor altoos, vry van alle gemeene Lands Laſten, in welken vrydom, het, by Sententie van den Hove van Holland van den veertienden Auguſtus des jaars 1501, bevestigd werdt. Op het Eilandje den Horn, welk ook *S. Antonis-Eiland* genaamd werdt, plagt, nog in de zestiende eeuw, eene Kapel te ſtaan, gelyk my, uit de Stigting van eenen dienſt op een altaar in dezelve, gedaan door *Catryn Claes dogter, Pieter Thaems Weduwe*, op den eerſten December des jaars 1512, gebleeken is. Op den Horn, ſtonden, eertyds, vyf Boerenwooningen (u), die, met de Landeryen, nog in de voorgaande eeuw, twee duizend zes honderd drie en twintig guldens 's jaars aan huure opbragten (v). En ſchynt het Weeshuis, toen, of al eerder, de gewoone en buitengewoone Verpondingen van deeze woningen en Landeryen te heb-

(t) De Giftbrief is in 't Weeshuis. *Laade X.*

(u) *Recueil der Documenten van het Weeshuis II. Boek, f. 27, 29, 30, 31, 32, 34, 38, 39.*

(v) Aantek. van Schepen GERRIT SCHAEF PIETERSZ. op 't jaar 1631.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 353

hebben moeten opbrengen. Doch de Boeren-wooningen op den Horn, welk Eilandje, thans, omtrent tagtig morgen Lands, groot is, zyn, al sedert eenige jaaren, tot op drie, en nu tot op twee verminderd. En het onderhouden en beschoeijen van het zelve valt het Weeshuis zo kostbaar, dat het, in 't jaar 1751, voor den tyd van vyftien jaaren, vrydom van Verpondingen, voor den Horn, van 's Lands Staaten, verzogt en verkreegen heeft. Van den jaare 1752, tot den jaare 1763, ingeslooten, heeft men, tot onderhoud van het zelve, boven alle inkomsten, eene somme van zeven en twintigduizend zeven honderd negen en zeventig guldens en zes stuivers te koste gelegd (w). De Boeren van den Horn leveren hunne Karmemelk aan 't Weeshuis.

Wy hebben, hier voor (x), reeds aangetekend, dat de Legaaten, die, ten behoeve der Armen van of tot Amsterdam, gemaakt zyn, door zulken, die in dienst der Oost-of West-indische Compagnie van hier zyn uitgevaaren, aan het Weeshuis zyn toegewezen.

Wy voegen hier onder eene Naamlyst der Regenten van het Burger - Weeshuis :

BURGER-
WEES-
HUIS.

Naamlyst
der RE-
GENTEN.

1529. Claas Jacobsz. Paradys.

1529. Arent Boelezoen.

1530. Cornelis Frederikse Backer.

1534. Gerrit Jan Lambertzoen.

1537. Symon Lourense Stoter.

1538. Gysbert Jansz. van Haarlem.

1541.

(w) Uit het Request der Regenten om verlenging van 't Ooroi tot Vrydom van Verpondingen.

(x) Bladz. 314.

VIII. STUK.

Z

BURGER-
WEES-
HUIS.

1541. Frans Adriaanse Thoon.
1543. Claas Vechtersz.
1545. Willem Cornelisz. Stickel.
1549. Floris Roeters.
1550. Claas Jacobsz. Stoeldraaijer.
1553. Pieter Jacobsz. Schaep.
1553. Jacob Pietersz. Colyn.
1555. Claas Dirksz, *in de drie Koningen.*
1556. Ernst Roeters.
1557. Jan van Ouwewater.
1557. Willem Jacob Walichs.
1558. Willem Paulusz.
1562. Jan Claasz. Pyl.
1562. Jan Vechter.
1562. Dirk Claasz. Neys.
1562. Jan Beth Jacobsz.
1562. Ernst Roeters.
1563. Willem Paulusz.
1563. Cornelis Gysbertsz.
1564. Jacob Gerrit Teeuwesz.
1565. Jonge Jan Duyvesz.
1567. Gerrit Schaep.
1567. Jacob Cornelisz. *in S. Andries.*
1567. Jacob Roeloffe.
1567. Jacob Jansz. Ouwewater.
1567. Gerrit Jansz. Preekstoel.
1568. Jan Dirk Marcussen.
1569. Arent Hendrikse Suyvelkooper.
1569. Jan Philipse Suyvelkooper.
1575. Roel Joosten.
1577. Gerrit Corver.
1578. Huybert Symonsz. Appelmann.
1578. Cornelis Elbertse.
1578. Barent Claassen, *in de drie Engelen.*
1579. Dirk Jansz. Graaf.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 355

1579. Jacob Claasz. Bas.
 1579. Jan Thomasz. van Alkmaar.
 1579. Jacob Jansz. Vinck.
 1580. Claas Franffen.
 1583. Laurens Jacobsz. Reaal.
 1585. Barent Jansen Steenhuis.
 1585. Cornelis Cornelisz. in de Haak.
 1586. Evert Claasz. Hulft.
 1588. Frans Hendriksz Oetgens.
 1588. Jan Jansz. Garft.
 1590. Cornelis Cornelisz. de Lange.
 1590. Jacob Jansen Benning, *in 't Vliegen-
 de Varken.*
 1590. Hendrik Hendriksz Houthaak.
 1592. Paulus van Heemskerk.
 1593. Jacob Willekens.
 1594. Cornelis Benning.
 1595. Joris Joriffen.
 1596. Pieter Pieterse van Neck.
 1597. Jan Jacobsz. Huydecoper.
 1597. Cornelis Joriffen.
 1599. Albert Corneliffen.
 1599. Symon Gerritsz Schaep.
 1599. Jan Claasen Vlooswyk.
 1601. Cornelis Jacobsz. Bas.
 1601. Dirk Hendriksz. Queekel.
 1604. Jacob Egbertse, *in S. Nicolaas.*
 1604. Hendrik Servaas.
 1605. Pieter Claasz Overlander.
 1610. Jan Gysbertsz.
 1611. Jan Willemsz Boogaart.
 1612. Pieter Pietersz Hasselaer.
 1612. Ryckert Gerritsz Kieft.
 1615. Tymen Jacobsz. Hinloopen.
 1615. Jacob Jacobsz. Vinck.

BURGER-
 WEES-
 HUIS.

BURGER-
WERS-
MUIS.

1620. Dirk Heingh.
1620. Jan Reyniersz.
1620. Roelof Woutersz.
1622. Jan van Heusden.
1622. Claas Haffelaer.
1624. Frans de Neve.
1629. Gerbrand Claasz. Pancras.
1631. Claas van Campen.
1631. M^r. Gerrit Schaep Pietersz.
1631. Cornelis Jacobsz. Waaijer.
1636. Cornelis Jan Witsen.
1636. Willem van Loon.
1636. Abraham Alewyn.
1639. Guiliaume Lindemone.
1640. Jacob Jansz. Lansman.
1640. Jacob Theunisz. van Straalen.
1640. Willem Ysbrantsz Kieft.
1642. Bernard Schellinger.
1644. Willem van Erpecom.
1644. Hendrik Vastrik.
1645. M^r. Jan van Hellemond.
1651. Jacob Jacobsz. Hinloopen.
1654. Floris Roeters.
1656. Jacobus Trip.
1658. Jan Lens.
1662. Daniel l'Estevenon.
1667. Joannes Wybrants.
1667. Jacob de Graaf.
1668. Cornelis Wilmerdonck.
1672. Michiel Hinloopen.
1672. Wigbold Muylman.
1673. Anthony van Hengst.
1674. Jacob Trip Hendriksz.
1675. Hans Boor.
1675. Michiel Wiltshut.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 357

- 1676. Willem Six Willemsz.
- 1682. Jan Graafland.
- 1686. Abraham Backer.
- 1686. Cornelis Verpoorten.
- 1689. Gerbrand Pancras Michielsz.
- 1691. Jacob Elias de Jonge.
- 1696. Mr. Nicolaas de Vicq.
- 1696. Mr. Pieter Nuyts.
- 1697. Michiel Elias.
- 1698. Abraham Engelgraaf.
- 1703. Hendrik Hop.
- 1704. Jacob van der Waaijen.
- 1708. Gerard Rogge de Jonge.
- 1708. Hero Mooy.
- 1713. Leonard van Hoefen.
- 1715. Mr. Joan van Heuvel.
- 1715. Pieter Roos.
- 1717. Philips van der Ghiefen.
- 1720. Albert van der Merct.
- 1720. Mr. Wigbolt Slicher Elbertsz.
- 1723. Balthasar Huydecoper.
- 1725. Jan Lucas Bouwens.
- 1731. Jean de Wolf.
- 1732. Joan Hendrik Kerckrink.
- 1732. Abraham Pyll.
- 1736. Mr. Gerrit Hooft Danielsz.
- 1736. François de Witt.
- 1738. Willem Meulenaar.
- 1738. Jan Hooft.
- 1740. Mr. Pieter Cornelis Hasselaer.
- 1741. Jan Backer de Jonge.
- 1743. Daniel Hooft Danielsz.
- 1745. Jan Fredrik Berewout.
- 1746. Carel Johannes Boelensz.

BURGER-
WEES-
HUIS.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

1748. Jean Deutz van Affendelft.
1749. Jacob Roman.
1749. Joan Baptista van Renffelaer.
1757. Jacob Guillot.
1757. Cornelis van Royen.
1759. Cornelis Jacob van der Lyn.
1760. Joan Servaas Lynslager.

VII.

AALMOESSENIERS-WEESHUIS.

Eerste
Aalmoes-
feniers-
Huis,
hier ter
Stede.

Burgemeesteren en Raaden, bevindende, dat de Huiszitten-huizen, het Gasthuis, het Oude-Mannen-huis, en 't Burger-Weeshuis, in den aanvang der voorgaande eeuw, nog niet voldeeden, om de behoeften van oude en gebrekkelyke menschen, en van ouderlooze of verlaaten kinderen te vervullen, beslooten, op den negen en twintigsten January des jaars 1613, nog een Godshuis op te regten, onder den naam van AALMOESSENIERS-HUIS, welk, op den Singel, tusschen den Heiligen weg en Reguliers-Tooren, op een gedeelte van den grond van 't Clarissen-Klooster, gestigt werdt, en waarin, naderhand, de Latynsche School overgebracht is. In 't jaar 1624, werdt een gedeelte van het Mannen-Tugthuis, tot vergrootinge van dit Aalmoesseniers-Huis, vertimmerd (y). In het zelve, werden behoeftigen, die in deeze Stad gebooren waren, of, ten minste vier jaaren agtereen, ge-

(y) Resol. Vroedsch. N. 14. 16 July 1624. f. 203 verso.

gewoond hadden, even als in de Huiszitten AAL-
 huizen, bedeed; met naame des zomers, ^{MOESSE-}
 wanneer de Huiszittenhuizen, in dien tyd, ^{NIEERS-}
 geene uitdeelingen deden. Zulken, die ^{WEES-}
^{HUIS.}
 kwaadaartige ziekten hadden, werden ook,
 op kosten van het Aalmoesseniers-Huis, ge-
 nezen. En aan de veste of schans, by de
 Heilige - wegs - Poort, stondt, reeds in de
 zestiende eeuw, eene zogenaamde *Laza-*
rette, of *Lazarushuysken* (z), waarin zeere
 en schurfd hoofden, onder 't opzigt eener
 Heelmeesteresse, die, naderhand, door de
 Regenten van 't Aalmoesseniers-Huis, werdt
 aangesteld, genezen werden. Het tegen-
 woordig Verbeterhuis, by de Weteringspoort,
 plagt ook, tot dit gebruik, te dienen (a).
 Nog werden, in het Aalmoesseniers - Huis,
 sterke bedelaars en andere lediggangers, na
 dat zy, door den Hoofd-Provoost van 't Huis,
 waren opgevangen, aan 't hennipkloppen en
 anderen arbeid gezet; waartoe, naderhand,
 het Werkhuis opgeregt is. Voorts, werden
 de Regenten van dit Godshuis ook belast,
 met de opvoeding van Weeskinderen, die,
 in 't Burger-Weeshuis, niet konden worden
 ingenomen: ook van vondelingen, die, te
 vooren, door Burgemeesteren, in de by-
 zondere Godshuizen, besteed (b); en nu,
 zo wel als de gemelde weezen, door de Re-
 genten van 't Aalmoesseniers-Huis, by ge-
 meene burgers, van kost en huisvestinge,
 be-

(z) Resol. Vroedsch. N. 5. 28 April 1586.

(a) Zie hier voor, bl. 271.

(b) Resol. Vroedsch. N. $\frac{9}{9}$. 19 Jan. 1596. f. 107 verso.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

bezorgd werden. Wyders, gaven de Regenten, aan vreemdelingen, voor eenen tyd, den kost, en reisgeld, als zy vertrokken. Eindelijk, droegen zy zorg, voor de begraaving van lyken van behoeftigen, en leverden 'er doodkisten toe. Zy waren zes in getal, en dienden drie jaaren, gaande de twee oudsten in dienst, jaarlyks, af. En, na dat zy deeze drie jaaren uitgediend hadden, waren zy, naderhand, niet meer verkieslyk.

Opreg-
ting van
een
nieuw
Aalmoes-
seniers-
Wees-
huis.

Doch de Aalmoesseniers werden, door den tyd, zo zeer belast met de opvoeding van ouderlooze en verlaaten' kinderen, dat zy geene kans zagen, om dezelve allen in den kost te besteeden, by zulke luiden, daar zy, bekwaamlyk, konden worden opgevoed. Zy verzogten, derhalve, op 't einde des jaars 1662, aan Burgemeesteren en Raaden, dat 'er een nieuw en grooter Aalmoesseniers-Huis, tot opvoedinge deezer kinderen, mogt worden opgerecht. Men bewilligde, in 't begin des volgenden jaars, in dit verzoek (c), en schonk 'er een groot erf toe, in de nieuwe uitlegging, aan de zuidwestzyde der Prinsengraft, tusschen de Leidsche graft en Leidsche straat. De Regenten kreegen verlof, om de noodige penningen, tot het stigten van 't nieuwe gebouw, op te neemen (d). Op den twaalfden December des jaars 1663, maakte men eenen aanvang met heijen, en op den zeventienden Maart des volgenden jaars,

(c) Resol. Vroedsch. L^r. C. 17 Nov. 1662. 28 Jan. 1663. f. 216 verso, 225.

(d) Resol. Vroedsch. L^r. D. 20 Nov. 1663. f. 71. Groot-Memor. N. V. f. 123.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 361

jaars, werdt de eerste steen aan 't gebouw ge- AAL-
legd, door den Hoofdprovooft *Jan Vos*, uit MOESSE-
den naam van alle de Regenten. Het Huis was, NIER-
in 't jaar 1665, voltrokken: en, op den eersten WEES-
January des volgenden jaars, werden de kin- HUIS.
deren, die, door de Regenten, alomme in de
Stad, besteed waren, in het zelve overgebragt.
In 't jaar 1680, kreegen de Regenten verlof, Het
om een nieuw Ziekenhuis te bouwen aan het wordt
Aalmoesseniers - Weeshuis, mids daartoe vergroot.
maar weinig meer dan negen duizend gul-
dens besteedende (e). Het Huis was voor
niet meer dan agt honderd kinderen geschikt,
en in 't jaar 1683, bevondt men, dat 'er reeds
dertienhonderd in ontvangen waren, waar-
om, op verzoek der Regenten, orde ge-
steld werdt, om een nieuw Huis te voegen
by het voorgaande (f), gelyk, sedert, ge-
schied is.

Midlerwyl, was 'er, in 't jaar 1682, mer- 't Getal
kelyke verandering gevallen, in het getal en de
en werk der Regenten. 't Getal der zelve dienst der
was, tot hiertoe, niet meer dan zes geweest, en Re-
en in 't jaar 1663, waren hierby vier Regentes-
gentessen of Buitenmoeders gevoegd. Doch fen
nu vonden Burgemeesteren geraaden, 't ge- wordt,
tal der Regenten tot agt, en, in 't jaar 1685, nieuws,
dat der Regentessen tot zes te vermeerde- geregeld.
ren. Ook werdt, in 't jaar 1682, verklaard,
dat de Regenten, voortaan, niet anders zou-
den te bezorgen hebben, dan hun Weeshuis
en de kinderen, waaronder begreepen zou-
den

(e) Resol. Vroedsch. Lr. N. 5 Dec. 1680. f. 261.

(f) Resol. Vroedsch. Lr. P. 25 Juny 1683. f. 84.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

den zyn de Vondelingen ; zulken , welker ouders in 't Gasthuis ziek lagen , en alle andere kinderen , zonder onderscheid : en dat zy al 't gene , verders , voorheen , ter hunner bezorginge , gestaan hadt , overlaaten zouden aan de Huiszitten , zo van de Oude als van de Nieuwe zyde , aan welken , elk aan zyne zyde , daarbenevens , zou worden afgestaan de maandelyksche of vierweeksche Collecte met de schaale , die de Aalmoesseniers plagten te hebben , en die , voortaan , door en ten behoeve der Huiszitten ; doch nog op den naam der Aalmoesseniers , geschieden zou. Doch de bossen , die in Herbergen en elders hingen of stonden , zouden , ten behoeve der Aalmoesseniers , blyven (g). En in 't jaar 1685 , werdt beraamd , dat , wanneer het Aalmoesseniershuis kinderen innam , welker ouders , door de Huiszitten , onderhouden waren geweest , de Regenten der Huiszitten - Huizen den boedel zouden moeten redden , en 't gene 'er van kwame aan het Aalmoesseniers-Huis uitkeeren (h). Ook hebben Burgemeesteren , nog , in 't jaar 1691 , goedgevonden , dat , voortaan , gelyk van ouds , het besteeden der kinderen van zulken , welker ouders in het Gasthuis ziek lagen , zou moeten geschieden door de Regenten van het Aalmoesseniers-Weeshuis (i). En op deeze wyze , is het Aalmoesseniers - Huis onderscheiden geworden van de Huiszitten- en andere Godshuizen , en een en-

(g) Handv. bl. 271.

(h) Groot-Memor. N. VII. f. 127.

(i) Handv. bl. 279.

enkel Wees- of Kinderen - Huis gebleeven. AAL-

Het is een deftig gebouw, met twee uit-
springende voorgevels, in ieder van welken,
eene ruime poort is, en nog twee diergely-
ken tusschen beide. Doch de twee middel-
sten worden, doorgaands, geslooten gehou-
den. Het gantsche erf is drie honderd twee
en tagtig en een halve voet breed. En het
westelyke gedeelte van 't gebouw is voor
Meisjes; het oostelyke gedeelte voor Jongens
geschikt. De Verdiepingen van 't Huis, die,
boven den grond, vier in getal zyn, scheppen,
van vooren, licht van de straat; van binnen,
van twee vierkante binnenplaatsen, de ee-
ne voor de Jongens-, en de andere voor de
Meisjes-vertrekken geschikt; en van agteren
en van wederzyde, van smalle open Plaatsen.

De Poort aan de Jongens-zyde zynde in-
getreden, ontmoet men, ter linkerhand, de
wooning van den Secretaris der Regenten, die
uit verscheiden' bekwaame vertrekken be-
staat, welken, van de Prinsengraft en van de
Plaats, licht scheppen. Ter regter zyde, is de
verblyfplaats der Comptoir-Moeder, uit twee
vertrekken bestaande, die op de Prinsen-
graft uitzien. Voorts, zyn, langs de Jon-
gens-Plaats, aan alle zyden, verscheiden'
vertrekken, tot huisselyk gebruik, en tot
wooningen voor eenige Suppoosten dienen-
de. Ook zyn hier, voor weinige jaaren,
eenige vertrekken geschikt tot eene *Apo-
theek* ten dienste van het Huis, en tot een
stookhuis en woning voor den Apotheker,
die, door Burgemeesteren, aangesteld wordt,
en, boven vrye woning, kost enz., eene jaar-
lyk.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.
Beschry-
ving van
't gebouw
van 't
Aalmoes-
seniers-
Wees-
huis.

Vertrek-
ken der
eerste,

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

lyksche wedde van vier honderd guldens ge-
niet (k). Agter in 't Huis, is de groote
Kooken, en daarby de *wooning van den Koo-
ken-Vader en Kooken-Moeder*: nevens dezel-
ve, ter linkerzyde, is de *wooning van den
Jongens Schoolmeester en Huismoeder*: en naar
de Meisjes-Plaats toe, heeft men de *Kinde-
renhuis-Eetzaal en School*, daar Jongens en
Meisjes, te jong om in het groote huis ge-
plaatst te worden, eeten, in spellen en leezen
onderweezen worden, en hun gewoon verblyf
hebben. Ter wederzyde van de Poort, aan de
Meisjes-zyde, zyn de *wooning van den Kleê-
renmaaker*, en de *winkel en woning van den
Schoenmaaker* van 't Huis. Langs de Binnen-
plaats, van agteren, zyn ook eenige ver-
trekken, tot huisselyk gebruik. Voorts, is,
westwaards van de Meisjes zyde, over eene
lange smalle Plaats, een *Waschhuis* en *Bak-
kery* getimmerd. In de laatste, wordt, met
drie ovens, gebakken. De Bakker heeft
zyne woning hier by. Oostwaards van de
Jongens zyde, over eene diergelyke lange,
smalle Plaats, is het *Ziekenhuis*, welk, door
een' kooken in 't midden, in twee deelen
onderscheiden is; waar zieke Jongens en
Meisjes worden geplaatst. Ten einde van
de Plaats, is een waschhuis, en daarby een
vertrek, waar de lyken, voor een' tyd, ge-
zet worden.

tweede, Uit het Poortaal binnen de Poort, aan de
Jongens zyde, is, ter regterhand, de opgang
naar de vertrekken der tweede Verdiepinge.

Men

(k) Resol. van den Oud-Raad van Burgem, van 29 May
1761. bl. 205.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 365

Men ontmoet hier eerst een ruim Voorver-^{AAL-}
trek voor de Regenten-Kamer, alwaar nog ^{MOESSE-}
een bord hangt, welk, reeds in 't oude Aal-^{NIERS-}
moesseniers-Huis, geplaatst geweest is, en ^{WEES-}
waarop, met gulden letters, geschreeven ^{HUIS.}
staat:

*De Hemel draegt geen zy, maer luistert naer
elks kermen.*

*Zoo ziet d' Aelmoessenier, op 't nypen van den
noot,*

*En reickt elk nooddruft toe, uit 's burgers
milden schoot.*

*Hy stut, door 't heele jaer, het leven van
den armen.*

Uit dit Vertrek, komt men in de *Regenten-Kamer* of *Comptoir*, die langwerpig vierkant, hoog en ruim is, en, door vier grootelichten, over de Prinsengraft, uitziet. De schoorsteenmantel is, van boven, versierd met de wapens der Regenten, die, ten tyde der stigtinge van het Huis, in dienst waren; en met eenige andere Regenten-wapens, van vooren. Beneden, boven den spiegel, staan deeze regels, die aan VONDEL worden toegeschreeven:

*Dees Godtshuis-bouwers, die getrouw nood-
druftige armen,*

*Al 't jaer bedienende, handhaven en bescher-
men,*

*Staen in de wapens van hun stammen hier
ten toon.*

Wie

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

Wie armen handhaeft, wint de hoogste wapenkroon.

Langs de wanden van 't vertrek, zyn zeven oude Schilderstukken geplaatst, twee van welken ieder twee oude Regentenkoppen vertoonen: in de vyf anderen, ziet men 't werk der Aalmoessenieren en der behoeftigen, zo als het, van ouds, bestondt, konstiglyk, afgebeeld. Een vertoont de inschryving der armen: een ander de huisbezoeking, die, door een' der Regenten, verzeld van den Hoofdprovooft, geschiedt: in twee anderen, die, in 't jaar 1627, geschilderd zyn, ziet men de uitdeeling van brood, geld en stof tot kleeding, die, voormaals, door de Aalmoesseniers, plagt te geschieden: en in het vyfde, wordt het hennip-kloppen en andere arbeid vertoond, die, in het oude Aalmoesseniers-Huis, plaats hadt. Wyders, hangen 'er twee nieuwe zeer grootte Regenten-Stukken, ieder agt Regenten en de Hoofd-Provooften, Secretaris en Boekhouder in der tyd vertoonende: het eene is, door *Cornelis Troost*: het andere, door *Tibout Regters*, geschilderd. Agter 't Regenten-Comptoir, is een kleiner vertrek, de *Geldkamer* genaamd, waar boeken, papieren en geld bewaard worden: en nog een vertrekje, ook, onder anderen, tot bewaaring van schryfboeken, geschikt. Wyders, heeft men, langs den voorgevel, ter wederzyde der gemelde vertrekken, eene *Lakenkamer*, daar de voorraad van lakens, karfaaijen en baaijen tot kleeding voor de kin-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 367

kinderen bewaard wordt, en een *Wollenwin-* AAL-
kel, daar de wollen-kleederen worden ge- MOESSE-
 maakt. In 't middelste gedeelte van 't ge- NIERS-
 bouw, naar den agtergevel toe, ontmoet WEES-
 men, ter eener zyde, eene ruime *Slaap-* HUIS.
plaats voor de kleine Meisjes uit het Kinderen-
 Huis, en ter anderer zyde, eene *Provisie-*
Kamer, daar de voorraad van erweten, boo-
 nen, gort en meel bewaard wordt. Langs
 den agtergevel, is de *Regentessen-Kamer*,
 een fraai Vertrek, welk, in 't jaar 1761,
 merkelyk verbeterd, en met een geschilderd
 behangsel, naar de hedendaagsche wyze,
 versierd is. Ook zyn de wapens der Re-
 gentessen voor den Schoorsteenmantel ge-
 steld. De kamer scheidt licht van de ag-
 terplaats, die, met een' hoogen muur, van
 de Leidsche dwarsstraat afgescheiden is. Ter
 eener zyde van de Regentessen-Kamer, is de
Linnen-naaiwinkel, daar ook 't linnen voor 't
 Huis bewaard wordt, en ter anderer zyde,
 een ruim vertrek, daar de Jongens en Meis-
 jes, die, op Maytyd, uit het Huis gaan,
 voor het laatst, onthaald worden. Voorts,
 zyn hier omtrent ook eenige andere ver-
 trekjes, tot huisselyk gebruik dienende. Langs
 de zydgevels van 't gebouw, over de twee
 Binnenplaatsen, loopt ter eener zyde, de
Eetzaal voor de Meisjes, en ter anderer zy-
 de, de *Eetzaal voor de Jongens*, twee hoo-
 ge kamers, die de gantsche diepte van 't Huis,
 in de lengte, beslaan. Ook heeft men, aan
 de Meisjes zyde, boven de Bakkery, eene
 groote *Slaapkamer*.

Op de derde Verdieping van 't Huis, zyn derde, en
 de

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

de *Schoolen* voor Jongens en Meisjes: ook de *kleine Naai- of Lapwinkel*, de *Breij-school* en de *Kamkamer*: en, langs den agtergevel, twee vertrekken, geschikt, het eene tot een *Kinderen-Huis voor Jongens*, en het andere tot een *Kinderen-Huis voor Meisjes*. De kamers voor de twee *Kinderen-Moeders*, en voor de *Naai- en Breij-meesteressen* zyn, op deeze Verdieping, naar behooren, geschikt. Ook is hier eene groote *Slaapkamer* voor de Meisjes, en twee kleinen voor de Jongens.

vierde
Verdie-
ping.

De overige *Slaapvertrekken* voor Jongens en Meisjes, die met dubbele deuren van elkanderen zyn afgeslooten, zyn, op de vierde Verdieping, langs den Voor-, en de twee zydgevels van 't Huis. Ook heeft men hier, langs den agtergevel, eene ruime *Droogzolder*, daar de kleederen, die hier, even als in 't Burger-Weeshuis, federt eenige jaaren, ook op 's Graavenland worden gewaschen; des zomers, op de gewoonlyke wyze, en des winters, door middel van kagchels, gedroogd worden. Hierby zyn de *Kamers voor de Waschmoeder* en de *Kammoeder*: en, voor in 't Huis, aan de Jongens zyde, de *Oppassers- en Ondermeesters-Vertrekjes*: en aan de Meisjes zyde, twee vertrekken voor den Schoolmeester der Meisjes. Wy spreken niet van de *Bier-, Provisie- en andere kelders*, die, onder de benedenste Verdieping, zo ten dienste van 't Huis in 't gemeen, als van de voornaamste Suppoosten, in grooten getale, gevonden worden.

Jaaren en
verdere

De Regenten van 't Aalmoesseniers-Weeshuis

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 369

huis plagten, eertyds, geene kinderen in te AAL-
 neemen, die twaalf jaaren en daar boven MOESSE-
 oud waren. Doch al sedert veele jaaren, NIER-
 zyn zy verpligt, kinderen te ontvangen, tot WEES-
 den ouderdom van vyftien jaaren toe, en HUIS.
 wel, volgens een besluit der Vroedschap, vereifch-
 kinderen van allerlei foorte, hoe gebreke- ten, in de
 lyk dezelve ook zyn mogen (1). Doch Bur- Aalmoes-
 gers-kinderen moeten boven de twaalf jaa- feniers-
 ren oud zyn: anders, komen zy in 't Burger- Weeskinderen.
 Weeshuis: en kinderen, welker ouders, of
 de langstleevende van beide, een jaar lang,
 Ledemaat der Gereformeerde Kerke ge-
 weest zyn, worden in het Diaconie-Weeshuis
 ingenomen. De Regenten van 't Aalmoes-
 feniers-Weeshuis neemen, gevolgelyk, ook
 kinderen in, welker ouders, door 't Gereg-
 ter dood gebragt zyn, of in hegtenis gehou-
 den worden. Wy hebben reeds aangemerkt,
 dat het Huis ook voor Vondelingen gestigt
 is: hoewel deezen, en ook kinderen boven
 de vyftien jaaren, niet dan op byzonderen
 laft van Burgemeesteren, worden ingenomen.
 't Leggen van kinderen te vondeling is, nog-
 tans, by herhaalde Keuren, verboden. Vol-
 gens de oudste, die my bekend is, van den
 vyftienden December des jaars 1491, werdt
 het, met de Kaak en ballingschap voor den
 tyd van een jaar, gestraft. Volgens laate-
 re Keuren, werdt het, met verlies van 't
 regter oor, geboet, en by nog laateren, is
 'er geesseling op gedreigd. Ook is, by meer
 dan eene Keure, verklaard, dat ouders, die
 hun-

(1) Resol. Vroedsch. Lr. O. 26 Sept. 1682. bl. 300.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

hunne kinderen verlaaten, nimmer van de-
zelven zouden mogen erven (*m*). Doch on-
aangezien deeze Keuren, levert deeze groo-
te Stad, van tyd tot tyd, veele vondelin-
gen en verlaaten kinderen uit, die, met ta-
melyke gereedheid, in het Aalmoesseniers-
Huis, ontvangen worden. Van deeze ge-
reedheid, is egter, ook dikwils, misbruik
gemaakt. Veelen, die aangenomen hadden,
de kinderen hunner vrienden of bekenden,
met naame die van zeevaardenden, welken,
daarvoor, hunne Maand-cedulen verpand
hadden, op te voeden, bragten dezelve,
naderhand, aan 't Aalmoesseniers-Weeshuis,
voorgeevende, dat zy van de ouders verlaa-
ten waren. Doch hiertegen is ook, by ver-
scheiden' Keuren, voorzien. Zelfs hebben
Burgemeesteren, meer dan eens, en laatste-
lyk, in 't jaar 1755, de Ingezetenengewaar-
schuwd, „ dat elk, die een verlaaten kind of
„ kinderen in zyn huis of bewaaring nam, ge-
„ houden zou zyn, zulk een kind of kinderen,
„ op zyne eigene kosten, te onderhouden,
„ zonder daarvan, door eenig Godshuis hier
„ ter Stede, immermeer, te worden ont-
„ last (*n*). 's Lands Staaten hadden reeds,
op den agtsten Augustus des jaars 1682,
vastgesteld, dat luiden, die van de eene
naar de andere Plaats vertrokken waren, en
binnens 's jaars krank werden, of, overly-
dende, kinderen nalieten, zo wel als de kin-
deren, zouden geagt worden te blijven, ten
laaste

(*m*) Handv. bl. 578, 451, 454.

(*n*) Handv. bl. 548, 1664, 578. Groot-Memor. N. XI.
f. 203.

laste der Plaatsen , van waar zy gekomen AAL-
 waren (o). Op den derden January des jaars MOESSE-
 1759, hebben Burgemeesteren, wyders, eene NIERS-
 overeenkomst bekragtigd, die, tusschen de WEES-
 Regenten van 't Aalmoesseniers - Weeshuis HUIS.
 en de Diakenen der Luthersche Gemeente,
 geflooten was. Zy behelst „ dat de Kinde-
 „ ren, welker ouders de een Gereformeerd
 „ en de andere Luthersch Ledemaat geweest
 „ waren, zouden worden opgevoed, of, in het
 „ Aalmoesseniers-Huis, zo zy, in de Gere-
 „ formeerde Kerke; of in het Luthersche
 „ Weeshuis, zo zy, in de Luthersche Ker-
 „ ke, gedoopt waren. Dat kinderen, wel-
 „ ker ouders beide, of de langstleevende
 „ van beide, twee jaaren, by de Luthersche
 „ Gemeente, Ledemaaten waren geweest,
 „ of van welken, zo zy beide der Luther-
 „ sche Leere waren toegedaan, maar een
 „ twee jaaren Ledemaat geweest was, in
 „ 't Luthersche Weeshuis, zouden worden
 „ ingenomen, mids zy beide, een jaar en
 „ zes weeken, binnen deeze Stad of der-
 „ zelve Vryheid, gewoond hadden. Doch
 „ dat kinderen, van welker ouders de langst-
 „ leevende wel Luthersch; doch geen Le-
 „ demaat geweest was, in 't Aalmoesseniers-
 „ Huis zouden worden ontvangen, even-
 „ veel, of de ouders Poorters geweest wa-
 „ ren, of niet. Dat, eindelyk, ook kinde-
 „ ren, welker ouders, schoon tot de Luther-
 „ schen behoord hebbende, openlyk ge-
 „ straft, of gevangen gezet waren, in 't
 „ Aal-

(o) Groot-Plakaatb. III. Deel, bl. 1429.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

„Aalmoeffeniers-Huis, zouden worden in-
„genomen (q).” De zuigelingen, die, in
dit Godshuis, worden ontvangen, worden,
door de Regentessen, buiten 't Huis, ter min-
ne besteed: hebbende zy, hiertoe, door-
gaands, een groot getal, en somtyds wel dertig
of veertig minnen in dienst. Daarna, komen
de kinderen, omtrent vier jaaren oud zynde,
in 't Huis; en worden, in 't kleine Kinderen-
Huis opgevoed, tot dat zy oud en sterk ge-
noeg zyn, om onder de groote Meisjes of
Jongens te kunnen geplaatst worden, waar
zy blyven, tot dat zy, een bekwaam hand-
werk geleerd hebbende, in staat zyn, om hun
eigen brood te winnen; wanneer zy uit het
Huis gelaaten, en van onder het opzigt der
Regenten en Regentessen ontslaagen worden.
Doch kinderen, welker ouders, of een van
beide, vastgezet, of uitlandig geweest, of
vermist zyn, worden, aan dezelve, te rug
gegeven, wanneerze wederom op vrye voe-
ten gesteld worden, of opkomen. In zulk
een geval, moeten de ouders, zo 't hun ver-
mogen toelaat, aan 't Huis voldoen, 't gene
de opvoeding der kinderen gekost heeft; 't
welk, voor kinderen van zes tot negen ja-
ren, op agt en veertig; van negen tot twaalf
jaaren, op vier en vyftig; van twaalf tot
vyftien jaaren, op zestig; en boven de vyf-
tien jaaren, op zes en zestig guldens in 't jaar
gesteld wordt: behalve de kleeding, die op
zestien guldens 's jaars wordt gerekend.

De bescheiden, die, by 't inneemen van
kin-

kinderen, gevorderd, en gemeenlyk be-
 men worden, zyn de Trouw-cedul der ou-
 deren, de Doop-cedul der kinderen, en blyk
 van de Geloofsgezindheid, woonplaats, dood,
 begraafenis en nalaatenschap, zo 'er eenige is,
 der ouden: alle welke bescheiden, by el-
 kanderen, in eene doos, weggelegd worden.
 Voorts, worden de kinderen, door den Secre-
 taris, in 't *ingenomen-Kinderen-boek*, onder el-
 kanderen, ingeschreeven, met meldinge van
 den naam, ouderdom en de andere aangehaalde
 omstandigheden. Of zo de Vader op de vaart
 is, of gevangen zit, wordt zulks ook byzon-
 derlyk gemeld. Van onegte kinderen, die,
 veelyds, uit het Gasthuis komen, wordt de
 naam, met byvoeging van het woord *onegt*;
 en de naam der Moeder, en of dezelve over-
 leeden of weggeloopen is, te boek gesteld.
 Van de Vondelingen wordt aangetekend,
 wanneer en waar zy gevonden zyn; met aan-
 hegting van het schriftelyk berigt, zo 'er
 eenig berigt by geweest is, en melding van
 den naam, die aan dezelve, door den voor-
 zittenden Regent, by den Doop, die, eens
 om de maand, geschiedt, gegeven is. De
 Vondelingen worden dan, met een schrif-
 telyk verzoek der Regenten, door den Mees-
 ter en Moeders der Kinderhuizen, naar ééne
 der Gereformeerde Kerken, ten Doop ge-
 bragt. De ingenomen kinderen worden,
 terstond, met naam, *nommer* enz. overge-
 bragt op één der drie Boeken, waartoe zy
 behooren: die nog geene vier jaaren zyn,
 op het *uitbesteedde-Kinderen-Boek*; die tus-
 schen de vier en tien jaaren oud zyn, op het

AAL-
 MOESSE-
 NERS-
 WEES-
 HUIS.

AAL.
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

Onder-
wys der
Kinde-
ren.

Kinderenhuiskinderenboek: en die boven de tien jaaren zyn, op het *Groot-Huiskinderenboek*. Die in 't eerste Boek staan, worden, zo dra zy den vereischten ouderdom bereiken, in het tweede, en die in het tweede staan, ten zynen tyde, in het derde Boek overgebracht; en als zy overlyden, of uit het Huis gaan, op gelyke wyze, afgeschreeven.

De kinderen onder de vier jaaren worden, gelyk wy reeds gemeld hebben, buitens huis besteed, en door Minnen opgekweekt. In 't Kinderenhuiskinderenboek, worden zy verder opgevoed door twee Kinderhuismoeders, eene over de Jongetjes, en eene over de Meisjes; en, door een' Kinderhuismeeester, onderweezen in 't spellen, leezen, de gemeene gebeden en den Catechismus, tot dat zy omtrent tien jaaren oud zyn, en zig zelven kleeden kunnen; wanneer zy in 't Groot-Huis overgebracht, en de Jongens by de Jongens, en de Meisjes by de Meisjes geplaatst worden. Hier worden de Jongens, tot dat zy vyftien jaaren bereikt hebben, in 't leezen, schryven en rekenen, en in de gronden van den Godsdienst onderweezen, en daarna op een Ambagt besteld. De Regenten schikken zig, hierin, gemeenlyk, naar hunne keuze, en geeven hun verlof, om een' Meeester te zoeken, by wien zy een week of twee op de proef arbeiden, waarna de Regenten een verdrag met hem aangaan. De ambagten, die zy in 't gemeen verkiezen, zyn Huistimmeren, Scheepstimmeren, Wittenwerken, Kistenmaaken, Spaansche-Stoelenmaaken, Beeldhouwen, Zeilenmaaken, Masten-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 375

tenmaaken, Lyftenmaaken, Kuipen, Schoen-
maaken en eenige anderen. Hun arbeidsloon
wordt opgehaald door een' Bediende van 't
Huis, die ook onderzoek doet op hun ge-
drag; zyn ontvangft, om de veertien da-
gen, aan de Regenten verantwoord, en van
't gene hy verder vernomen heeft, verflag
doet. De Meisjes, insgelyks, tot eenen be-
kwaamen ouderdom, op de Schoole zynde
onderweezen, gaan over op de Breij-, Lin-
nen-, of Wollen-winkel, ter keuze der Re-
gentessen; daar zy, door byzondere Meeste-
ressen of Moeders, en op de Wollen-win-
kel, ook door een' Meester Kleërenmaaker,
in 't Breijen, Linnen- en Wollen-naaijen, on-
derweezen worden. Het Breijen en Linnen-
naaijen leeren zy egter volkomenst, om dat
dit ook, om loon, ten behoeve van 't Huis,
voor deftige ingezetenen, gedaan wordt.

De Groot-Huis-kinderen, Jongens en Meis-
jes, worden, wyders, tweemaal ter weeke,
des Maandags en des Donderdags, door twee
byzondere Leermeefters, in den Christelyken
Hervormden Godsdienst onderweezen. Ook
worden zy, alle Dingsdagen, door twee Pre-
dikanten, by beurten, ruim een uur agter-
een, gecatechifeerd. Aan de beste Catechifan-
ten wordt een godgeleerd boek, tot een prys,
vereerd, uit een Legaat, ten deezen einde,
door *Jacobus Theens*, gemaakt. Wyders, wor-
den de groote Jongens en Meisjes, afzonder-
lyk, door de Meesters en andere Bedienden,
geleid, den eenen Zondag, voor- en nade-
middag, naar de Wester-Kerke, en den
anderen Zondag, 's voordemiddags alleen,

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

naar de Nieuwe-zyds-Kapel. De Schoolkinderen, Jongens en Meisjes tevens, worden, alle Zondagen, 's nademiddags alleen, geleid naar de Nieuwe Kerke. In deeze drie Kerken, zyn galeryen, waarop zy geplaatst worden. Op Zondag nademiddag, den zeven en twintigsten Juny des jaars 1704, terwyl de Jongens in de Wester-Kerke waren, en de Predikant, *Jacobus Strefo*, het voor-gebed, ter naauwer nood, beslooten hadt, stortte een gedeelte van de noordelykste boog van 't gewelf, met een geweldig gekraak, naar beneden en op de kinderen, zes van welken verpletterd, en vier en veertig, meer of min zwaar, gekwetst werden. Twee der Regenten, die in de Kerke waren, stelden, terstond, orde om de ongelukkigen te redden. Men bragtze, met sleeden, met de schuit, met bakermatten, naar 't Huis terug, daar de gekwetsten, ook op uitdrukelyken last van Burgemeesteren, door de bekwaamste Chirurgyens, verbonden, en op allerlei wyze, ook met Franschen en Rynschen wyn, verkwikt werden. De gesneuvelden werden, 's Dingsdags, op zes lykbaaren, gevolgd van twee Regenten, alle de Suppoosten, en een goed getal van jongens uit het Huis, op het Leidsche Kerkhof, ter aarde gebragt (q).

Kleeding. De kleeding der kinderen is zwart tot bovenkleeding, en blaauw tot onderkleeding, karfaai, voor de jongen, die nog niet werken, en laken, voor de ouderen. Boven
aan

(q) Uit de Notulen der Regenten.

aan de linkermouw van de rokjes der Jongens en van de tabberden der Meisjes, is een zoom of boordfel, welk men een *bragoentje* noemt, gehegt van wit, rood en zwart, zynde de kleuren uit het wapen der Stad: door welk kenteken, de kinderen, die in 't Aalmoesseniers-Huis zyn, van de kinderen, die in andere Godshuizen worden opgevoed, onderscheiden worden.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

De gewoonlyke spys der kinderen in 't Aalmoesseniers-Huis is, DES ZOMERS, 's Zondags, 's middags, graauwe erweten met vet, en kaas en brood toe, en 's avonds zoetemelk met ryft: 's Maandags, 's middags, gort met karnemelk, en kaas en brood: 's avonds, karnemelk met gepelde garst, en boter en brood toe: 's Dingsdags en Vrydags, 's middags, groene erweten met nat, en kaas en brood: 's avonds, karnemelk met grutten meel, en boter en brood toe: 's Woensdags, 's middags, witte boonen met boter en azyn, en kaas en brood toe: en 's avonds, zoetemelk met gort, en boter en brood toe: 's Donderdags, wordt, 's middags, even als 's Zondags 's middags, geschaft, en 's avonds, karnemelk met gepelde garst, en boter en brood toe: 's Saterdag, schaft men, 's middags, gort met karnemelk en siroop, en kaas en brood toe: en 's avonds, karnemelk met brood en siroop, en boter en brood toe. DES WINTERS, wordt 'er eenige verandering in de gewoonlyke spyze gemaakt. 's Zondags, 's middags, schaft men graauwe erweten met vet, en vleesch en brood toe,

Spys.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

en 's avonds zoetemelk met ryft: 's *Maandags*, 's middags, gort met vet en firoop, en kaas en brood toe: en 's avonds, karnemelk met gepelde garst, en boter en brood: 's *Dingsdags*, 's middags, groene erweten met nat, en kaas en brood toe: en 's avonds, karnemelk met grutten meel, en boter en brood: 's *Woensdags* en 's *Vrydags*, wordt 'er, middag en avond, even als des Zomers, geschaft: 's *Donderdags*, schaft men, 's middags, ryftnat, en kaas en brood toe: en 's avonds, karnemelk met gepelde garst, en boter en brood toe: en 's *Saturdags*, 's middags, gort met vet en firoop, en kaas en brood toe: en 's avonds, even als in den Zomer.

Doch fomtyds, wordt van deezen gewoonlyken schafregel afgegaan, en de kinderen, op eene ongewoone wyze, onthaald. In Maart en December, eeten de Kinderhuiskinderen, gemeenlyk, eens pannekoeken, van een vierde tarwen-, en drie vierde grutten meel, in boter gebakken. Op eersten Paaschdag, eeten alle de kinderen eijeren, die in manden gekookt worden, tot dat de dooijer begint te stollen. Men geeft 'er hun wittebroods bollen met boter by; de grooten krygen zes; de Schoolkinderen vyf; de grootste Kinderhuis-kinderen vier, en de kleinsten drie eijeren ieder. Op Pinksteren, schaft men Kalfsvleesch in groen Warmoes gekookt, waartoe agt kalveren geslagt worden. In May, krygen de kinderen, doorgaands, driemaal radys, en als 't warm weder wordt, koude

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 379

de schaal, of bier met brood, ongekookt. In Juny, eeten zy, twee- of driemaal, kruisbeffen: ook twee- of driemaal, kropfalade, met olie en azyn, en als 't zeer heet is, koude, in de plaats van gekookte, karnemelk, met tarwen- en roggenbrood. Ook wordt 'er, in den zomer, twee- of driemaal, gerookt spek gegeten. In July, schaft men twee- of driemaal peulen, en twee- of driemaal tuinboonen. In 't midden van July, Augustus, September en October, wordt 'er, 's Zondags 's middags, hutspot met wortelen geschaft, waartoe telkens twee vette koeijen geslagt worden. In Augustus, krygen de kinderen aalbeffen, als zy niet meer dan vyf en veertig of vyftig stuivers de honderd pond kosten: ook wel boerenkool, en Hoornsche of Leidsche wortelen. Na den twintigsten deezer maand, op een' Donderdag, eeten de Kinderhuis- kinderen offenhart en wittebroods sap: en drinken vyf guldens zoet bier toe: waarna, onder hen en de Schoolkinderen, twee ton appelen of witte pruimen worden uitgedeeld. Na den middag, vermaaken zy zig, in het Doolhof. In September, schaft men, twee- of driemaal, kool, en op Kermiszondag, offen-hutspot, met pruimen en rozynen. In October, ook kool, en offen-hutspot met wortelen. In November, slagt men, in 't gemeen, zes en dertig offen, waarvan de schonken, met wortelen, aan de kinderen geschaft worden. Op den eersten Kerstdag, eeten de kinderen wittebrood, in zoetemelk geweekt.

Op

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

Onthaal
der uit-
gaande
kinderen.

Hun uit-
zet.

Op den eersten Zondag in May, worden de kinderen, die uit het Huis gaan, in een afzonderlyk vertrek, in 't byzyn der Regenten en Regentessen, deftig onthaald. Men schaft hun dan groen warmoes, met kalfsvleesch gekookt, gebraaden kalfs- en schaa-penvleesch, fricadellen, ham en gerookt vleesch, ryftenbrij met suiker en kaneel; radys, en amandelen en rozynen, tot nageregt. Ook krygen zy een fles wyn, met hun vieren. Voor de maaltyd, worden 'er psalmen gezongen: en 't gebed en de dankzegging, door een' der uitgaande Jongens, gedaan. Ten vier uren, na de maaltyd, vervoegen de Regenten zig in de Regentessen-kamer. De uitgaande kinderen komen 'er, vervolgens, waarna een der Regenten eene aanspraak aan de Jongens, en eene der Regentessen eene aanspraak aan de Meisjes doet, hun voorhoudende, hoe veele weldaaden zy in het Huis genooten hebben, te gelyk, met hunne verpligting tot dankbaarheid aan Gode, aan de Burgemeesteren deezer Stad, en aan de Regenten en Regentessen, met bygevoegde vermaaningen tot eenen eerlyken en Godsdienstigen wandel. Voor hun vertrek, bekomen zy hun uitzet, bestaande dat der Jongens in een gekleurd Lakens bovenkleed, een Sergie-onderkleed, een hoed, twee paar schoenen, twee paar kouffen, vier hemden, vier neusdoeken, vier linnen dassen, een Nieuw-Testament en Psalmboek, of, zo zy Ledemaaten zyn, een Bybel, benevens het gereedschap, dat zy, tot hun handwerk,

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 381

noodig hebben. De Regenten voegen hier AAL-
 by een' heelen, en de Regentessen een' hal- MOESSE-
 ven zilveren Ducaton. Die, met bewilli- NIERS-
 ging der Regenten, naar Oostindie, of naar WEES-
 elders op de vaart gaan, worden uitgerust HUIS.
 met een scheepskist, en daarin, vier witte,
 en twee bonte hemden, twee bonte sloo-
 pen, zes neusdoeken, twee linnen-pakjes of
 wambuizen, messen, kammen, naalden, garen,
 Spaansche zeep, drie paar kouffen, drie paar
 schoenen, een lakensche waakrok, vier pond
 tabak, pypen, twintig mingelen brandewyn,
 een matras, kussen, hangmat, kōmbaars,
 Engelsche muts enz. De Meisjes, die, zo
 zy niet met naaijen den kost willen zoeken te
 winnen, zig, gemeenlyk, reeds, twee of
 drie maanden te vooren, verhuurd hebben,
 om te dienen, worden voorzien van een ge-
 kleurd Stoffen- of Sergie-jak, met saai of
 andere stof gevoerd; een gestreepte Luiksch-
 saaijen schort, een Lakensche onderrok, een
 bratten voorschoot, Sergie-borstrok en ryg-
 lyf, of vyf en twintig guldens in de plaats:
 voorts, vier hemden, drie blaauwe voor-
 schooten, drie ellen linnen, een paar schoe-
 nen, een paar muilen, twee paar kous-
 sen, twee boezelaars, een Testament of
 Bybel en Psalmboek, gespen, zyde, ga-
 ren, lint enz. en een mand met een slot,
 om alles in te bergen. In geld, krygen
 zy van de Regenten een' halven, en van
 de Regentessen een' heelen zilveren Du-
 caton. Wanneer de kinderen twee jaaren
 uit het Huis geweest zyn, en men goed ge-
 tui-

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

tuigenis hoort van hun gedrag, krygen de Jongmans van de Regenten een zwarte Lakenfche rok en broek, of agttien guldens agttien ftuivers in geld; en de Dogters, dertien en een half el ras de marokko tot een jak, zes en een half el Luikfch faai tot voering, vier en een half el kroonfaai tot een fchort, drie el laken tot een rok, een en drie vierde el vlaams linnen, garen, lint, zyde, haaken en oogen enz. of vyf en twintig guldens in geld, 't welk haar, door de Regenteffen, gegeven wordt. 't Gene de kinderen erven, terwyl zy in 't Huis zyn, wordt, door de Regenten, bewaard, en hun, doch zonder Interest, uitgekeerd, wanneer zy mondig geworden, of tot eenigen goedgekeurden ftaat gekomen zyn.

Getal.

't Getal der kinderen in het Aalmoeffeniers - Weeshuis is ongelyk. Somtyds is het, tot zeffien honderd, geklommen. Op 't einde der voorgaande eeuw, beliep het, tuffchen de dertien honderd en veertien honderd (r). En terwyl wy dit fchryven, op den dertigften Juny des jaars 1765, zyn 'er vier honderd een en dertig Jongens en zes honderd en negen Meisjes in 't Huis. Ter begeerte der Regenten, voegen wy hierin eene lyft van de Kinderen, die, op den laaftten December van ieder der volgende jaaren, in 't Aalmoeffeniers-Weeshuis, werden opgevoed:

(r) COMMELIN bl. 591j

In

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 383

In	Kinderen.	In	Kinderen.	AAL- MOESSE- NIERS- WEES- HUIS.
1700	- - 1362.	1733	- - 1172.	
1701	- - 1425.	1734	- - 1159.	
1702	- - 1361.	1735	- - 1104.	
1703	- - 1375.	1736	- - 1077.	
1704	- - 1373.	1737	- - 1130.	
1705	- - 1314.	1738	- - 1156.	
1706	- - 1349.	1739	- - 1120.	
1707	- - 1369.	1740	- - 1203.	
1708	- - 1399.	1741	- - 1334.	
1709	- - 1423.	1742	- - 1350.	
1710	- - 1469.	1743	- - 1321.	
1711	- - 1483.	1744	- - 1294.	
1712	- - 1481.	1745	- - 1281.	
1713	- - 1477.	1746	- - 1273.	
1714	- - 1495.	1747	- - 1252.	
1715	- - 1464.	1748	- - 1233.	
1716	- - 1423.	1749	- - 1220.	
1717	- - 1475.	1750	- - 1185.	
1718	- - 1365.	1751	- - 1172.	
1719	- - 1289.	1752	- - 1147.	
1720	- - 1307.	1753	- - 1116.	
1721	- - 1341.	1754	- - 1087.	
1722	- - 1292.	1755	- - 1074.	
1723	- - 1240.	1756	- - 1092.	
1724	- - 1235.	1757	- - 1059.	
1725	- - 1211.	1758	- - 1061.	
1726	- - 1168.	1759	- - 1098.	
1727	- - 1136.	1760	- - 1069.	
1728	- - 1229.	1761	- - 1014.	
1729	- - 1201.	1762	- - 1006.	
1730	- - 1183.	1763	- - 1043.	
1731	- - 1159.	1764	- - 1041.	
1732	- - 1154.			

De

AAL-
MOESSE
NIERS-
WEES-
HUIS.

Bestie-
ring.
REGEN-
TEN.

REGEN-
TESSEN.

Suppoos-
ten,

De REGENTEN van 't Aalmoesseniers-Weeshuis, die nog agt in getal zyn, vergaderen, gemeenlyk, eens ter weeke, des Woensdags na den middag, wanneer zy zitten, om kinderen in te neemen; inkomsten te ontvangen, schulden te betaalen, en voorts alles, wat de bestiering van 't Huis aangaat, te bezorgen. Zy hebben een gedeelte van 't werk onder zig verdeeld. Twee hunner hebben 't opzigt over de bouwing; twee anderen doen den inkoop der Lakenen en andere stoffen tot kleeding: nog twee koopen de Graanen, en hebben het opzigt over de bakkery, en de twee overigen doen den inkoop der verdere eetwaaren. De REGENTEN, die zes in getal zyn, komen, gemeenlyk, des Donderdags byeen, wanneer zy de minnen der kinderen, die buiten 't Huis besteed zyn, betaalen; de schaffing regelen; de behandeling der Naaij- en Breijwinkels onderzoeken; de kinderen van kleeding voorzien, en de kleine Provisie en fyne Linnens, ten dienste van het Huis, verzorgen.

De Suppoosten en Bedienden van het Huis zyn veelen in getal. Ten dienste van 't Comptoir der Regenten in 't byzonder, zyn de Hoofd-Provoost der Aalmoesseniers, een Secretaris en Opperboekhouder, een Onderboekhouder, een Ophaaler der boeten op het begraaven, en van het Precario, en een Ophaaler van de loonen der Jongens. Ten dienste van het Huis in 't gemeen, zyn aangesteld eene Comptoirmoeder, een Koo-

ken-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 385

kenvader en Kookkenmoeder, zynde Man en AAL-
 Vrouw, een Bakker, een Schoenmaker en MOESSE-
 zyne vrouw, een Kleërenmaaker en zyne NIER-
 vrouw, een Schoolmeester over de Jon- WEES-
 gens en zyne vrouw, een Schoolmeester o- HUIS.
 ver de Meisjes en zyne vrouw, een Onder-
 meester by de Jongens, een Poortier aan de
 Jongens zyde, twee Huisknegts, een Zie-
 kenvader, twee Ziekenmoeders, een Linnen-
 meesteres, eene Onder-Linnenmeesteres, ee-
 ne Breijmeesteres, eene Waschmoeder, eene
 Kammoeder, twee Kinderhuis-moeders, en
 een Schoolmeester van't Kinderhuis: waarby,
 onlangs, ook een Apotheeker van't Huis ge-
 komen is. De Hoofd-Provoost en de Apothe-
 ker zyn de eenigste Suppoosten, die, door
 Burgemeesteren, worden aangesteld. De
 Regenten en Regentessen stellen alle de ove-
 rigen, elk zulken, die onder derzelver by-
 zonder opzicht staan.

De *Hoofd-Provoost*, die, sedert veele jaa- aan 't
 ren, als een der Substituit-Schouten, wordt Comp-
 aangemerkt, en tien Dienaars, voormaals, toir der
Provoosten genaamd, onder zig heeft, wel Regen-
 ken, door Burgemeesteren, op voorslag der ten.
 Regenten, worden aangesteld (s); heeft op Hoofd-
 Provoost.
 zigt over de boedels, die aan 't Godshuis
 vervallen, en inzonderheid over die van
 ouders, welker kinderen in het zelve wor-
 den ingenomen; en woont de verkooping
 derzelven by. Hy draagt zorg voor de kin-
 deren, die te vondeling gelegd worden, en
 doetze, met kennis en verlof van Burge-
 mees-

(s) Resol. Vroedsch. Lr. N. 14 April 1681. f. 318.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

Secreta-
ris.

meesteren, in 't Godshuis brengen. Hy geeft agt, dat de Keuren, ten behoeve van het Huis gemaakt, naargekomen, en de boeten, aan het zelve, besproken, met naame die op het te trouwen ryden en op het begraaven, worden ingevorderd, waarop hy, door zyne Dienaars, aan 't Stadhuis en aan de Kerken, laat passen. Hy verzoekt ook, by elke uitrusting der Oostindische Compagnie, dat eenige Aalmoesseniers - Jongens naar Oostindie mogen worden aangenomen, en houdt 'er een net Register van. Ik vind, dat, reeds in 't jaar 1613, een Hoofd-Provoost der Aalmoesseniers is aangesteld (t). Hem is, byzonderlyk, gelaft, de bedelaars te doen opvangen, en in 't Werkhuis brengen: en men mag hem, op zwaare straffe, in 't uitvoeren van zynen pligt, geen en tegenstand bieden (u). De Hoofd-Provoost is, somtyds, ook *Secretaris* der Regenten geweest, en deeze houdt de Registers der ingenomen kinderen, en de drie Boeken van zulken, die of uitbesteed, of in 't Kinderen-Huis, of in 't Groot-Huis gebragt zyn: ook het Alphabeth, tot deeze Boeken behoorrende. Voorts, houdt hy aantekening van de besluiten der Regenten, en van 't gene gewigtigs aan 't Comptoir voorvalt. Hy stelt de Acten en brieven der Regenten, en tekentze, *ter Ordonnantie van dezelve*n. Ook ontwerpt hy de berigten op de Requesten, die, door Burgemeesteren, ten dien einde, aan de Regenten ter hand gesteld zyn. Doch meer-

(t) Groot-Memor. N. II. f. 244 *verso*.

(u) Handv. bl. 456, 457, 459.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 387

meermaalen zyn de ampten van Hoofd-^{AAL-}
 Provooft en Secretaris, door twee byzondere ^{MOESSR-}
 Perfoonen, bekleed geweest. De *Opperboek-* ^{NIERS-}
houder, die, dikwils, dezelfde Perfoon is, ^{WEES-}
 als de Secretaris, houdt een Journaal en ^{HUIS.}
 Groot-boek van alle de inkomsten en uit-^{Opper-}
 gaaven van het Huis; maakt de Balance op, ^{boekhou-}
 en stelt de rekening, die, jaarlyks, aan Bur-
 gemeesteren gedaan wordt. De *Onderboek-* ^{Onder-}
houder houdt boek van het gene het Gods-^{boekhou-}
 huis, wegens het regt van *Praecario* en het ^{der.}
 regt op het begraven, te vorderen heeft,
 om welke regten op te haalen, een byzon-
 dere suppoofst is aangesteld. De Ophaaler ^{Ophaa-}
 van de Ambagtsloozen der Jongens moet ^{lers van 't}
 dezelve, om de veertien dagen, vorderen ^{*Praecario*}
 en verantwoorden: en om de drie maanden, ^{enz. en}
 een Restant-Cedul overleggen, inhoudende ^{van de}
 eene nette aanwyzing der agterftallige ar-^{Ambagts-}
 beidsloozen. By 't invorderen der loonen, ^{loonen}
 bedient hy zig van het *Verzuimboek*, welk, ^{der}
 door de Jongens - Schoolmeester, gehouden
 wordt, en waarin aangetekend staat, welke
 en hoe veele dagen, de Jongens, met zyne
 kennis, verzuimd hebben. Zyn pligt is ook
 onderzoek te doen naar de Meesters, by
 welken de Jongens verkiezen te werken; en
 op het gedrag der Jongens, na dat zy, door
 de Regenten, ergens besteed zyn. Hy
 mag geene verandering maaken in de o-
 vereenkomst, die met de Meesters getrof-
 fen is, geschiedende zulks, alleenlyk, op
 zyn voordraagen, door de Regenten zel-
 ven, voor welken de Meesters ontbooden
 worden.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.
Suppoos-
ten, ten
dienste
van 't
Huis in 't
gemeen.
Comp-
toirmoe-
der.

Kooken-
vader en
Kooken-
moeder.

Onder de Suppoosten ten dienste van 't Huis in 't gemeen, is de *Comptoir-Moeder* de eerste. Zy doet, nevens den Hoofd-*Provoost*, onderzoek naar de boedels, die aan 't Huis komen; helpt den Secretaris dezelven *inventariseren*, en woont de verkooping derzelyven by. Zy draagt zorg, dat de inkommende kinderen, door den Secretaris, worden ingeschreeven, en brengtze daarna, ter plaatse daar zy behooren. Zy moet onderzoek doen naar 't gedrag en de omstandigheden van zulke Meisjes, die, uit het Huis gegaan zynde, komen, om haare tweede uitzetting, of om uitkoop te doen. Zy draagt zorg, dat het *Comptoir* der Regenten schoon en in orde zy, en heeft verder het algemeen opzicht op het Huis en op de mindere Suppoosten van het zelve. De *Kookenvader* en *Kookenmoeder*, zynde man en vrouw, doch zonder kinderen, draagen zorg voor de eetwaaren en kookenbehoefden van het Huis, en houden aantekening van 't gene ontvangen en gebruikt wordt. Voorts, doen zy de spyze, op haaren tyd, bereiden en opdyschen; de Kookens, *Provisie-kamers* en *Provisie-kelders*, en 't koper en tin, tot Kookengebruik dienende, schoon houden. Zy hebben twee *Huisknegts* en vyf dienstmeiden in hunnen dienst, welke laatsten, door de Regentessen, gehuurd worden, en behalven huisvesting, spyze en drank, een redelyk loon, in 't jaar, genieten. De *Kookenvader* in 't byzonder houdt aantekening van de loonen der *Timmerluiden*, *Metselaars*, *Loodgie-*

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 389

gieters en anderen, die aan 't Huis arbeiden. AAL-
 Hy moet de gangdeuren, door welken de MOESSE-
 spys gedraagen wordt, zelf openen en flui- NIERS-
 ten, en zulken uit de kooken houden, die WEES-
 'er niets te verrigten hebben. Hy geeft ook HUIS.
 agt op 't gebouw, en dient de Regenten,
 die over den Bouw gesteld zyn, byzonder-
 lyk, aan, wat daar aan behoort hermaakt te
 worden. Hy bezorgt de Lantaarens voor de
 Avondbegraafenissen. 't Gene in de Bakke-
 ry van verkogte doove koolen wordt ont-
 vangen, wordt aan hem ter hand gesteld,
 en door hem verantwoord. Hy betaalt en
 verrekent daartegen het arbeidsloon der
 Turfdraageren en andere kleinigheden. Hy
 mag egter geen Kookengereedschap koopen,
 of inruilen, dan op schriftelyken last der
 Regenten of Regentessen. Ook mag hy gee-
 ne Leverantfiers aanpryzen, veel min, eeni-
 ge geschenken van dezelve ontvangen. Hy
 moet, by ziekte van de Schoolmeesters,
 met de kinderen, ter Kerke gaan; dage-
 lyks, voor half tien uren 's avonds, t'huis
 zyn, en na tien uren eene algemeene huis-
 bezoeking doen. Hy bewaart alle de sleu-
 tels van 't Huis; doch mag geene sloten,
 noch sleutels laten maaken of hermaaken,
 dan op schriftelyken last der Regenten, en
 by den gewoonlyken Smid van 't Huis. De
 Kookenmoeder is verpligt, zig dagelyks in
 de kooken te laten vinden, om op het be-
 reiden der spyze agt te geeven. Zy moet het
 oog hebben op het gene, door de Meisjes, uit
 de spyskamers of kelders, gehaald wordt, en,

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

in 't stuk der schaffinge, zig voegen naar het gene haar, door de Regentessen, bevolen wordt. Zy en haar man eeten met de meeste andere Suppoosten, aan eene gemeene tafel, zynde tot deeze maaltyd een uur gesteld. De Kookkenbedienden eeten afzonderlyk, en een half uur na de Suppoosten. De Kookkenmoeder moet de Zaaen der Regentessen doen schoonhouden. Zo de Kookkenvader voor zyne vrouw overlydt, is zy terstond vervallen van haare bedieninge; en zo zy voor hem sterft, moet hy, binnen 't jaar, met genoeg der Regenten, hertrouwen, of het Huis ruimen, ten ware men geraaden vonde, hem eene bekwaame Kookkenmoeder toe te voegen. 't Zelfde heeft plaats omtrent de Schoolmeesters en Huismoeders over de Jongens en Meisjes, die ook getrouwde luiden zyn.

Bakker.

De *Bakker* heeft het opzigt over de Bakkerye, en draagt zorg, dat het brood, naar behooren, en op zynen tyd, gebakken worde. Zyne vrouw moet de Bakkerye doen schoonhouden. De *Schoenmaaker* koopt, op last van de Regenten, het leêr, daar hy 't best bekomen kan; bewaart en snydt het zelf, en geeft geene schoenen uit, dan genommerd; en aan geene uitbesteedde kinderen, dan op een briefje van de Regentessen. 't Gereedschap moet hy doen haalen by de Leverantsiers, door de Regenten gesteld. 't Getal zyner knechts is grooter of kleiner, naar dat 'er meerder of minder kinderen in 't Huis zyn; doch hy magze niet aanstellen, noch afdanken, dan met

Schoen-
maaker.

met kennis der Regenten. Wyders, is hem ook aanbevolen, het ontvangen van het Sleedegeld van zulken, die met eene, twee of drie fleeden te trouwen ryden. Zyne vrouw is *Poortiersche* aan de Meisjes zyde. Zy mag geene Aalmoesseniers - Meisjes uitlaaten, dan die, door 't overleveren van een' penning, toonen, verlof te hebben. Voorts, is zy verplicht, de Schoenmakers winkel en wooning schoon te houden. De *Kleërenmaa-* Kleëren-
ker en zyne vrouw, die 't opzigt over de Wol-*maaker.* len-winkel hebben, onderwyzen de Meisjes, welken, door de Regentessen, aldaar bescheiden zyn, in 't wollenaaijen. Voor den arbeid, wordt 'er, 's morgens, en 's nademiddags, een kapittel uit den Bybel gelezen, en, na 't uitscheiden, telkens, een Psalm gezongen. De vrouw of Wollenaaim meesteres moet de meisjes, aan welken zy eenige onreinheid bespeurt, van tyd tot tyd, op de Kamkamer doen kammen en reinigen, en de zieken naar 't Ziekenhuis brengen. De Kleërenmaaker ontvangt, des Saturdays, de dagelyksche kleederen, en des Zondags, de besten, op het Kleêrhuis. De Regentessen bezorgen de Wollen-winkel van al 't noodige, op verzoek van den Kleërenmaaker. 's Dingsdags, om de veertien dagen, komen de Jongens *in den stok*, zo als men 't noemt, dat is, by den Kleërenmaaker, om hunne kleëren te laten bezien, en 't gene daaraan gebreekt te doen herstellen. De kleëren van de Jongens worden, daarenboven, tweemaal 's jaars vertoond, en zulken, die nieuwe kleëren

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

School-
meester
en Huis-
moeder
over de
Jongens.

behoeven, bekomen dezelve, op Paaschen en op Kermis. De Meisjes krygen, eens 's jaars, omtrent May, gemeenlyk, nieuwe tabberden. In Augustus, krygen de kinderen van het Kinderen-huis nieuwe kleêren. In September, worden alle de kinderen, die dezelve behoeven, van nieuwe Onderklederen, en in October, van nieuwe gebreide kouffen voorzien; doch aan zulken, die eenig gebrek aan de voeten hebben, worden witte gebreide kouffen gegeven. De *Schoolmeester over de Jongens* boven de tien jaaren, moet de Werk- en Schooljongens, ten bekwaamen tyde, doen wekken: de eersten, des zomers, dat is, van Maart tot Amsterdamsche Kermis, ten half vier uren; en des winters, of in den overigen tyd van 't jaar, ten half zes uren: en de Schooljongens, des zomers, ten half zeven uren, en des winters, tusschen zeven en half agt uren. Hy doet de Jongens, 's avonds en 's morgens, bidden; en leeft, 's avonds, in de slaapvertrekken, hunne naamen op, naauw toezien- de, of 'er ook iemand afwezig zy. Hy moet, 's morgens, insgelyks, toezien, of ook een der Jongens, om bevryd te zyn van naar werk, of naar school te gaan, zig, hier of daar, onder de krebben, versteken hebbe. Zo hy zieken aantreft, zendt hyze, met een briefje van zyne hand, naar 't Ziekenhuis, waar hy, dagelyks, onderzoek doet, of 'er ook eenigen zo ver hersteld zyn, dat zy hun werk kunnen doen, of te school komen. Hy begint zyne School 's morgens ten agt of half negen, en 's na-
de-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 393

demiddags ten half twee uren: en eindigt ^{AAL-}
 het, ten half twaalf, en ten vier uren, ^{MOESSE-}
 doende, by 't aanvangen een gebed, en ^{NIERS-}
 by 't eindigen, eene dankzegging uitspree- ^{WEES-}
 ken. Hy draagt zorg, dat de Jongens ^{HUIS.} te
 gelyk de Catechisatie, des Maandags, des
 Woensdags en des Donderdags 's avonds,
 bywoonen, en dat alle de Jongens in de Ca-
 techisatie verschynen, die 's Dingsdags, door
 eenen der Predikanten, gehouden wordt. Hy
 geleidt de Jongens, des Zondags, aan paa-
 ren, naar de Kerk, zorgdraagende, dat nie-
 mant agterblyve, en dat zy zig, zo onder
 weg, als op hunne Plaatsen, stil en zediglyk
 gedraagen. Hy geeft agt, dat geen jongen,
 zonder verlof, uit de Stad ga, of buiten 't
 Huis vernagte. Hy bezorgt de uitrusting van
 zulken, die, met bewilliging der Regenten,
 naar Oostindie vaaren; en geeft, aan de Re-
 genten en Regentessen, by tyds, eene lyst
 over van zulke jongens, die in staat zyn, om
 den kost te winnen, en met May uit het Huis
 te kunnen gaan. In 't laatst van Maart, laat
 hy de jongens, die omtrent vyftien jaaren
 oud zyn, uitgaan, om een' Meester te zoe-
 ken, daar zy een handwerk kunnen leeren,
 en doet zulken, die geen werk hebben, da-
 gelyks, school gaan. Hy houdt aantekening
 van de dagen, die de Werkjongens verzuim-
 en. De Schoolmeester aan de Jongens ^{Onder-}
 zyde, heeft eenen *Ondermeester* onder zig, ^{meester.}
 die ongetrouwd moet zyn, en hem, in 't
 onderwyzen van, en agt geeven op de jon-
 gens, de behulpzaame hand bieden moet.
 De vrouw van den Schoolmeester, of *Huis-*

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

School-
meester
en Huis-
moeder
over de
Meisjes.

Poortier.

moeder aan de Jongens zyde, geeft agt op de bedden, op het schoonhouden van't houtwerk en tin, en op het bezorgen der overgeschooten spyze, in de kookken. Alle Vrydagen, vordert zy schoon linnen tot de bedden, en verschooning voor de jongens van de Waschmoeder, die zy 't vuile in de plaats ter hand stelt. De post van den *Schoolmeester* en *Huismoeder aan de Meisjes zyde*, zynde ook man en vrouw, komt, in 't voornaamste, met die van Schoolmeester en Huismoeder aan de Jongens zyde over een. Alleenlyk, worden de Meisjes, door de Huismoeder, gewekt, en te bedde geleid. De Schoolmeester onderwyft de Meisjes, byzonderlyk des Woensdags en des Saturdays, in de gronden van den Godsdienst, en geleidtze, des Zondags, naar de Kerk. Hy draagt ook zorg, dat de Naai- en Breijmeisjes, op haar' tyd, gaan naar de winkels, daar zy bescheiden zyn. Beide de Schoolmeesters moeten zorg draagen, dat alle gemeenzaamheid tusschen de Jongens en Meisjes afgesneeden en vermyd worde. De *Poortier* aan de Jongens zyde, die ongehuwd is, laat geen jongen uitgaan dan die verlof van den Meester heeft, en ten blyke daarvan eenen penning toont, die hem, door den Meester, ter hand gesteld is. Hy opent de poort, voor 't ophouden van het luiden der Stads Poortklok, en sluitze, 's zomers, ten half tien, en 's winters, ten negen uren. Zo hy, na tien uren, iemant der Suppoosten inlaat, moet hy 'er aan de Regenten kennis van geeven. Hy past, wyders, op het luiden der Huisklok, en

en draagt zorg, dat niemand het Huis iet ontdraage. De *Huisknegts* snyden 't brood en de kaas, voor de Jongens en de Meisjes; brengen en haalen de Provifie naar en van de Provifiekamers, en doen het verder huiswerk, welk hun, door den Kookenvader en Kookenmoeder, wordt opgelegd. Ook helpen zy de Lantaarnen, die 't Huis by de Avondlyken verhuurt, wegbrengen en wederom haalen. Het fmeeren der boterhammen, waartoe, dagelyks, een vierdendeel boters gebruikt wordt, gefchiedt door twee meiden. De *Ziekenvader*, en de twee *Ziekenmoeders* draagen, aan beide de zyden, zorg voor de zieke kinderen; doen de voorschriften des Doctores aan den Apotheker behandigen, en zien toe, dat het Ziekenhuis behoorlyk gelugt, of, door het branden van Geneverbessen, gezuiverd worde. Zy doen ook, op een briefje der Regentessen, verfch vleesch voor 't Ziekenhuis haalen by den Vleeschhouwer. Twee Doctoren en twee Chirurgyens zyn, ten dienfte der zieken, door de Regenten, aangesteld. De *Linnenmeesteres*, die ongehuwd moet zyn, onderwyft de Meisjes in 't Linnen-naaijen, en heeft eene Ondermeesteres onder zig. De *Breijmeesteres* moet ook ongehuwd zyn. De *Wafchmoeder* zendt het lynwaat naar de bleek op 's Graavenland; ontvangt het wederom, en doet het op; met hulp van zo veele Meisjes, als de Regentessen geraaden vinden. Voorts, geeft zy het uit, daar 't behoort, en ontvangt het vuile in de plaats. De *Kammoe-der* kamt en havent de meisjes. De twee *Kinderhuismoeders* hebben opzigt op de kin-
 AAL-
 MOESSE-
 NIERS-
 WEES-
 HUIS.
 Huis-
 knegts.
 Zieken-
 vader en
 Zieken-
 moeders.
 Linnen-
 meeste-
 res.
 Breij-
 meeste-
 res.
 Wafch-
 moeder.
 Kammoe-
 der.
 Kinder-
 huismoe-
 ders.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

deren onder de tien jaaren, welken, door een' Meester, die buiten 't Huis woont, dagelijks, in 't spellen en leezen onderweezen worden. De meeste Suppoosten eeten aan eene gemeene tafel, onder opzigt van den Kookenvader. Doch de Comptoirmoeder, de Kleérenmaaker, de Schoenmaaker, de Bakker, en de Schoolmeester over de Jongens houden hunne tafel afzonderlyk. De Ziekenmoeders eeten in het Ziekenhuis.

Inkom-
sten
van het
Aalmoes-
seniers-
Wees-
huis.

Het Aalmoesseniers-Weeshuis, een nieuw gestigt zynde, heeft andere soort van inkomsten dan eenige oude Godshuizen, die landeryen en huizen bezitten. Al van 't jaar 1613 af, hebben de Aalmoesseniers, door vergunninge der Wethouderschap, een inkomen gehad uit de boete, welke betaald moest worden van alle Lyken, die, na twee uren, zo wel op de Kerkhoven als in de Kerken, begraven werden. In deeze boete, is, meer dan eens, verandering gemaakt; doch, eindelyk, in 't jaar 1682, vastgesteld, dat alleen van Lyken, die in de Kerk werden gebragt, na dat de klok twee uren geslaagen zou hebben, vyf en twintig guldens; na half drie uren, vyftig guldens; na drie uren, honderd guldens, en na half vier uren, twee honderd guldens, aan boete betaald zouden moeten worden. Doch van Lyken, die in de Ooster- en Eilands- Kerken begraven werden, zou de eerste deezer boeten niet worden gevorderd. En Avondlyken zouden, voor half tien uren, in de Kerke moeten zyn, op de boete van vyftig guldens: alles ten behoeve van 't Aalmoesseniers-
Huis

Uit de
boeten
der Kerk-
lyken.

Huis (v): wordende, wyders, van avondlyken bovendē vyf en twintig jaaren, een honderd vyf en vyftig; van tien tot vyf en twintig jaaren, een honderd en vyf; van onder de tien jaaren, vyf en vyftig, en van avondlyken, die onder den arm gedraagen worden, dertig guldens betaald. Ook was, in 't jaar 1679, reeds belaft, dat van lyken, die, by dage, met ftatie, uit de Stad werden gevoerd, twintig, en by avond, honderd en vyftig guldens, aan 't Aalmoeffeniers-Huis, zouden worden betaald. Doch by dage of by avond, in ftilte, vervoerd wordende, zou 'er niet meer dan tien guldens van betaald worden. Volgens eene Keure van den vyfden April des jaars 1765, moet, wegens het begraaven met koetsen by dage, vyf en zeventig guldens van ieder Lyk, aan het Aalmoeffeniers-Huis worden betaald: en vyf en twintig guldens van ieder kinderlyk, welk, by dage, begraaven wordt, met eene fleede, die van eene of meer koetsen wordt gevolgd (w). Volgens eene fchikking van het jaar 1667, genoot het Aalmoeffeniers-Huis ook, van ieder honderd Begraafenisbriefjes, mids men 'er meer niet dan drie honderd liete drukken, een gulden. Doch van de Kerkhoflyken betaalde men niets: van de Kerklyken by dage, ten minfte tegen drie honderd briefjes, en van de Kerklyken by avond, en van lyken, die vervoerd werden, ten minfte tegen vier honderd briefjes, tot vyf en twintig ftuivers het honderd (x).

Doch

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

Van de
Begraafenis-
briefjes.

(v) Handv. bl. 971, 972, 974.

(w) Keurb. U. f. 55 verso.

(x) Handv. bl. 972.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

Uit het
ryden
om te
trouwen.

Het vier-
de der
rantfoe-
nen.

Doch in laater' tyd is vastgesteld, dat, tot drie honderd briefjes toe, drie guldens, van vier honderd briefjes, vyf guldens, en vervolgens tot duizend briefjes toe, van ieder honderd twee guldens betaald zouden worden. By de avondlyken, worden, hier ter Stede, veertien, zeftien, of twintig Lantaaren gebruikt, die, door het Aalmoesseniers-Huis, verhuurd worden, betaalende men, voor ieder Lantaaren, met brengen en wederom haalen, twintig stuivers ten behoeve van het Huis. Zo meer dan twaalf paaren een Avondlyk in staatsie volgen, moet, van ieder overpaar, vyf en twintig guldens, ten behoeve van het Aalmoesseniers-Huis, betaald worden, ten ware geene verdere bloedvrienden dan volle neeven het lyk verzelden. Zulken, die buiten de Stad naar of van het trouwen ryden, betaalen, volgens eene Keure van 't jaar 1702, van ieder rytuig, vyf en twintig guldens. Doch zo de rytuigen, voor en agter, hangen, moet 'er, van het eerste, honderd, en van het tweede en derde, ieder vyftig guldens betaald worden. Die te voet, of met de gewoone schuit, buiten de Stad gaat trouwen, betaalt zes guldens. Die, in de Stad, met sleeden, te trouwen rydt, betaalt van eene fleede, twee guldens tien stuivers, van twee sleeden, zes guldens zes stuivers, en van drie sleeden, twaalf guldens twaalf stuivers. Doch die koetsen gebruikt, betaalt honderd guldens (y). In de jaaren 1624 en 1642, is ook bevolen, dat de rantsoenen der Huizen en Erven, Schepen en

(y) Handv. bl. 548, 549.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 399

en Scheepsparten, die, openlyk, aan de meestbiedenden verkogt worden, met een vierde gedeelte, ten behoeve van de Aalmoesseniers-Armen, zouden moeten worden verhoogd (z). Van zeer veele Ampten, die, door Burgemeesteren, begeven worden, wordt ook, volgens de Ordonnantien van den veertienden April des jaars 1682 en van den eenendertigsten January des jaars 1737, zeker regt aan 't Aalmoesseniers-Huis betaald. Ieder, die Bierbeschooijer wordt, betaalt, volgens eene orde van den vyf en twintigsten July des jaars 1654, dertig guldens aan dit Huis. In 't jaar 1691, is ook, ten behoeve van het zelve, eene belasting gelegd, op alle wynen, die, hier ter Stede, verwerkt worden, te weeten, een stuiver van ieder oxhoofd, en van minder vaatwerk, naar evenredigheid. Ook trekken de Aalmoesseniers een armengeld van alle de inkomende graanen; van de Tarwe, twee blanken; van de Rogge, een stuiver; van de Mout, een blank, en van den Haver, een halve stuiver van 't last; welk, door de Excynsmeesters, ontvangen, en aan 't Huis uitgekeerd wordt. Ook keert de Thesaurie twee en twintig guldens uit het Poortergeld, van allen, die hun Burgerschap koopen, aan 't Aalmoesseniers-Huis uit. De Aalmoessen, die, in de Bossen, aan 't Aalmoesseniers-Huis, aan de groote Beurs, aan de Koorenbeurs, en op de nieuwe Brug, gegeven worden, zyn, ten behoeve van 't Aalmoesseniers-Huis, geschikt(a). 't Regt, welk

AAL-

MOESSE-

NIERS-

WEES-

HUIS.

't Ampt-

geld.

Zeker

regt van

de Bier-

beschooi-

jers.

Van de

verwerk-

te Wy-

nen.

Van de

inkomen-

de Graa-

nen.

Van de

gekogte

Poorters.

Van de

Bossen.

(z) Handv. bl. 310.

(a) Handv. bl. 271.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.
't Regt
van *Prae-
cario.*

Van o.
penbaare
Verkoo-
pingen.

Van de
Dagvaar-
dingen.

Van de

welk der Stad, voor 't gebruik van kleine gedeelten van Stads grond, tot plaatfinge van regenbakken, pothuizen enz. toekwam, hier, in 't gemeen, het Regt van *Praecario* genaamd, is, al voor lang, aan 't Aalmoes-
seniers - Huis afgestaan; en, nog laatstelyk, by twee Keuren van den agt en twintigsten January des jaars 1736, en van den agt en twintigsten January des jaars 1755, belast, hoe het, door Rooimeesteren, begroot, en vervolgens betaald moet worden (b). Nog is, op den negentienden Juny des jaars 1714, door de regeerende en Oud-Burgemeesteren, verstaan, dat van openbaare verkoo-
ping, waartoe, by Requeste, aan Burge-
meesteren verlof verzogt moet worden, voortaan, ten behoeve van het Aalmoes-
seniers-Weeshuis, tien guldens zouden moeten worden betaald. Sedert, is men overeenge-
komen, dat van alle Houtverkoopingen aan de meeftbiedenden, die, fomtyds, zeer groot zyn, vyftien guldens betaald zouden worden. De eerste Stads Klerken ter Se-
cretarye ontvangen dit regt; verantwoordt 't aan de Regenten, en genieten twee ten honderd voor hunne moeite (c). Van de
Koopmanschappen, die in 't openbaar wor-
den verkogt, geniet het Godshuis een half
ten honderd, welk, aan het zelve, door
de Afllaagers, wordt goedgegaan. De Stads
Boden vorderen ook van elke Dagvaarding,
die zy doen, een stuiver voor 't Aalmoes-
seniers - Huis. Eindelyk, heeft het Aalmoes-
se-

(b) Handv. bl. 564. Keurb. T. f. 203.

(c) Handv. bl. 280.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 401

seniers-Huis ook het voordeel van de Mest, AAL-
 Affche en Vuilnis, die, met karren, hand- MOESSE-
 wagens en schuiten, in de Stad, vergaderd; NIERS-
 aan de vesten, op hoopen, gestort, en ver- WEES-
 volgens afgeleverd, of ook wel, door de ge- HUIS.
 bruikers, uit de stallen van Vleeschhousers, Stads
 Sleepers en anderen, op een Biljet van den Affche en
 algemeenen Opziender van Stads vuilnis,
 waarby de stallen, byzonderlyk, worden aan-
 gewezen (d), afgehaald worden. In de Oudste
 veertiende eeuw, toen de Stad nog, bin- Keuren
 nen de Voor- of Agterburgwallen, besloo- omtrent
 ten was, werdt wel verboden, het *veghel-* de Vuil-
quaet, of de *aangeveegde* vuilnis en *affche*, nis.
in 't Ye of *die Amstel*, te werpen; maar men
 liet toe, dezelve in de graften te draagen
 (e). Naderhand, werden 'er Vuilnisvaten
 gemaakt, door de Stad; waar elk verplicht
 was, zyne vuilnis te laten brengen. - Zulk
 een vuilnisvat, was 'er, onder anderen, in
 't begin der zestiende eeuw, *by de Lyesdells*
brugge (f). Uit deeze vuilnisvaten, en van
 elders, daar de vuilnis, tegen de Keuren,
 werdt geworpen, werdt dezelve, in dien tyd,
 weg gehaald, door S. Pieters Gildefchuit;
 waar voor de inwooners eenig regt aan 't
 S. Pieters Gasthuis schynen betaald te heb-
 ben (g). Ik vind ook, dat het Burger-Wees-
 huis, in en na 't jaar 1556, de Stads vuil-
 nisvaten verhuurd heeft (h). Doch in laater

(d) Keurb. T. f. 235.

(e) Keurb. A. f. 14.

(f) Keurb. B. f. 146 *verso*.

(g) Keurb. B. f. 125.

(h) Aant. van Schepen G. SCHAEPIETERSZ. op t jaar 1631.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

tyd heeft de Stad de vuilnisvaten wederom aan zig gehouden. De aanwas derzelve, in 't begin der zeventiende eeuw, gaf gelegenheid, om te denken op het bewaaren en verkoopen van de Stads vuilnis, ten haaren behoefte: en in 't jaar 1626, werden Burgemeesteren, door de Vroedschap, gemagtigd, om naar eene bekwaame plaats, tot berging van de Stads afsch en vuilnis, uit te zien (i). Sedert dien tyd, werdt dezelve, voor rekening der Stad, opgehaald, en te gelde gemaakt, of verpagt, welk laatste, nog in 't jaar 1666, geschied is (k). Doch in 't jaar 1673, werdt het vuilnis der Stad geheeltyk aan de Regenten van het Aalmoesseniers-Huis, ten behoefte van het zelve, afgeftaan (l). Burgemeesteren vonden, in 't jaar 1698, geraaden, 't bewind van 't vuilnis, waartoe ook het begeeven der Vuilnis-schuiten en Vuilnis-karren behoort, te ftellen aan drie der dienende Regenten, met naame. Doch hierin kwam, in 't jaar 1712, verandering, wordende toen, by Burgemeesteren, vastgefteld, dat de drie oudfte Regenten in rang, voortaan, 't bewind van 't vuilnis hebben zouden (m). Doch de algemeene *Opzigter over de Vuilnis-karren en schuiten* bekomt zyne aanftelling van Burgemeesteren. Niemand mag eenige vuilnis, op de ftraaten of in de graften der Stad, ftorten of werpen, op de verbeurte van zes guldens, ten behoefte van hem,

(i) Refol. Vroedsch. N. 15. 14 Sept. 1626. f. 176 verso.

(k) Handv. bl. 735.

(l) Handv. bl. 735.

(m) Dagel. Notulen van Burgemeesteren van 25 Jan. 1698. en 9 April 1712.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 403

hem, die de bekeuring doet: staande daar- AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.
over het oordeel aan de Regenten (n). De
vuilnis en asch wordt veel afgescheept naar
Brabant en Vlaanderen, daar zy, tot bemes-
ting der Landeryen, gebruikt wordt.

Met deeze inkomsten, en eenige Legaa-
ten, die 'er, nu en dan, bygekomen zyn,
waaromtrent aan te merken is, dat zeker
Legaat, aan de *Aalmoesseniers-Armen* ge-
maakt, in den jaare 1716, verstaan is, aan
het Aalmoesseniers-Weeshuis te behooren
(o), is dit Huis, sedert eenige jaaren, in
staat, om zyne zwaare kosten goed te maa-
ken, zonder buitengewoone groote onder-
steuning uit de Stads Kasse te behoeven, die
het, nog in de voorgaande eeuw, van jaar
tot jaar, plagt te genieten. Onder anderen,
werdt, na het afschaffen van de Maaltyden
der Regeeringe, in den jaare 1672, besloo-
ten, jaarlyks, vier duizend guldens, onder
den naam van Maaltyden-geld, aan het Aal-
moesseniers-Huis uit te keeren (p), 't welk
egter, sedert lang, is opgehouden. Doch
de Stad doet, jaarlyks, zes duizend zeven
honderd guldens aan het Aalmoesseniers-Huis
goed, waar uit de wedden van den Hoofd-
Provoost en van de tien Onder-Provoosten of
Dienaars betaald, en zestig onmondigen on-
derhouden worden. Het Aalmoesseniers-Huis
heeft, by Octroi van den zesden Juny des jaars
1736, regt verkreegen op de nalaatenschap
van allen, die, door het Huis, onderhou-

den

(n) Handv. bl. 735.

(o) Handv. bl. 280.

(p) Resol. Vroedsch. L^r. H. 11 Nov. 1672. f. 43.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

den zynde, zonder kinderen overlyden. Ten zelfden tyde, werdt, by 's Lands Staaten, beslooten, diergelyke Octrojen aan alle Protestantfche Godshuizen, op derzelver verzoek, te verleenen (q). Ondertuffchen, wordt aan zulken, die in 't Aalmoeffeniers-Weeshuis opgevoed zyn, door de Regenten, toegelaaten, uitkoop te doen; op zyn minft, tegen vyftig guldens eens: waarna zy, vryelyk, over hunne goederen, befchikken mogen.

Naamlyft der REGENTEN. Wy voegen hierby de naamen der Regenten van dit Godshuis:

- 1613. Symon Symonsz.
- 1613. Dirk Klaaffen Kan.
- 1613. Jacob Dirksz. de Langen.
- 1613. Wybrant Warwyck.
- 1613. Huych Jans van Craaijestein.
- 1613. Jan Adriaans Roeters, alias Clau.
- 1613. Hendrik Hooft Willems.
- 1614. Aernout de Vale.
- 1615. Pieter Jan Mieuffen.
- 1615. Frans Jacobs Hinloopen.
- 1616. Jan Pieters du Bien.
- 1616. Abel Matthysz. Burch.
- 1617. Gysbert Jacobs de Gooijer.
- 1618. Klaas Barents Verwer.
- 1618. Ysbrant Cornelis Helm.
- 1619. Jacob Hooft Willems.
- 1619. Gerrit de Beer de Jonge.
- 1620. Voickert Nannings van Aitha.
- 1620. Cornelis Michiels Blaauw.

1621.

(q) Handv. bl. 279.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 405

- 1621. Frans Volckerts Croock.
- 1621. Claas Andrieffe.
- 1622. Willem Matthys Raaphorst.
- 1622. Cornelis Canter.
- 1622. Jan Salyns de Jonge.
- 1623. Reyer Claas Dral.
- 1623. Jacob Jacobs Rombout.
- 1623. Dirk Hem.
- 1624. Anthoni van Davelaar.
- 1624. Tating Jans Kat.
- 1625. Eduart Emtinck.
- 1625. Cornelis Stalpaart.
- 1625. Pieter Jans Swelingh.
- 1626. Hans Willems Elbinck.
- 1626. Ysbrant Hein.
- 1627. Pieter Rans.
- 1627. Mr. Joost Boelens.
- 1628. Charles de Latfeur.
- 1628. Hans Schepel.
- 1629. Pieter Schaap.
- 1629. Hillebrant Bentes.
- 1630. Aris Hendrik Halewat.
- 1630. Hendrik Jans de Jonge.
- 1631. Anthoni van Beaumont.
- 1631. Pieter Pels.
- 1632. Roelof Codde.
- 1632. Pieter Gerrits Hooft.
- 1632. Adriaan Veen.
- 1632. Albert Kuyper.
- 1632. Pieter Cleutryn.
- 1633. Guillaume Lindeman.
- 1633. Dr. Jan van Hartogvelt.
- 1634. Pieter Willems Hooft.
- 1634. Gerbrand Dobbes.
- 1635. Jan Lefchevin.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

AAL-
MOESSE-
NIERS-
WEES-
HUIS.

- 1635. Cornelis Rutgerts.
- 1635. Adriaan Jacobs van Noort.
- 1636. Jooft de Baats.
- 1636. Jacob van der Marckt.
- 1637. Ottho Cornelis van den Oever.
- 1637. Theunis Claas Bruyningh.
- 1638. Mr. Jacob Bas Cornelisz.
- 1638. Floris Ysbrants Kieft.
- 1639. Daniel Bernards.
- 1639. Cornelis Rus.
- 1640. Jacob Francken.
- 1640. Abraham Francx.
- 1641. Jan de Baats.
- 1641. Nicolaas Rochus van Capelle.
- 1642. Pieter Vinck.
- 1642. Jacob Vlack.
- 1643. D'. Johan van Halewyn.
- 1643. Jacobus Ryckaarts.
- 1644. Raymont de Smeth.
- 1644. Dirk Boelenfen.
- 1645. Pieter Syen.
- 1645. Gullliam Momma.
- 1646. Fredrik H. Bontemantel.
- 1646. Jacob van Ryn.
- 1647. Cornelis van Werckhoven.
- 1647. Jacobus Reynst.
- 1648. Jacobus de la Salle.
- 1648. Jacob Jacobsz. Hinloopen.
- 1649. Floris Soop.
- 1649. Hendrik Roeters.
- 1650. Simon Felt.
- 1650. Jacob de Wale.
- 1651. Claas van Lith.
- 1651. Simon Goulart.
- 1652. Jacob Thymons Hinloopen.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 407

1652.	Jeronimus de Hase de Jonge.	AAL-
1653.	Jan Tayspil.	MOESSE-
1653.	Floris Roeters.	NIERS-
1654.	Robert de Vicq.	WEES-
1654.	Jan Vlasblom.	HUIS-
1654.	Jan van Egeren.	
1654.	Nicolaas van Ryn.	
1655.	Daniel van Gheel.	
1655.	Mr. Rombout Hudde.	
1656.	Aarnold ten Grotenhuis.	
1656.	Mr. Floris Elias.	
1657.	Hendrik Becker.	
1657.	Joannes van de Putt.	
1658.	Carel van Erpecum.	
1658.	Paulus van Liebergen.	
1660.	Michiel Tymons Hinloopen.	
1660.	Joan Anslo.	
1661.	Gysbert Schouten.	
1661.	Daniel Auxbrebis.	
1661.	Mr. Jacob Coetenburgh.	
1661.	Daniel de la Biftrate.	
1662.	Jan Slicher.	
1662.	Jacobus de Marez.	
1663.	Mr. Joan de Wale.	
1663.	Johannes Bailli.	
1666.	Mr. Tymon Hinlopen.	
1670.	Daniel Rochoff.	
1673.	Dirk Bas Jacobsz.	
1673.	Mr. Rombout Jacob Jacobsz.	
1673.	Jan van Lier.	
1674.	Mr. Adriaan Roest.	
1677.	Floris Raap.	
1678.	Gysbrecht de David Strantwyck.	
1682.	Mr. Dirk Hillensbergen.	

- AAL- 1682. Mr. Willem van der Waaijen.
 MOESSE- 1682. Jacob van Ghesel.
 NERS- 1682. Dr. Huybertus Kriek.
 WEES- 1682. Aernout Abels.
 HUTS. 1684. Lodewyk Mierinck.
 1684. Dirk Schaap.
 1689. Cornelis Darval.
 1692. Constantyn de Reneaulme.
 1695. Jan Eyghels.
 1695. Mr. Johannes van Hoorn.
 1697. Rudolph Vogelsangh.
 1697. Mr. Wigbolt Slicher de Jonge.
 1705. Willem van der Does.
 1708. Christiaan Westerhof.
 1708. Jean Lepeltak.
 1712. Jacob Boulé.
 1712. Jan de Veer.
 1717. Theodoor Rogge.
 1719. Lodewyk de Bas.
 1719. Mr. Nicolaas Philips de Famars.
 1720. Mr. Petrus Lepper.
 1724. Jan van Vliet.
 1724. Dr. Casparus Commelin, Junior.
 1725. Willem Swart.
 1729. Philip Schryver.
 1731. Abraham Vermeeren.
 1734. Pieter van Loon.
 1734. Pieter Schrik.
 1736. Pieter van der Meulen.
 1737. Mr. Guillelmo Pels.
 1737. Mr. Pieter Schaak.
 1742. Pieter Hendrik de Bas.
 1743. Dirk Alewyn.
 1745. Guillelmo Hartfinck.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 409

- 1747. Gillis van der Voort.
- 1749. Anthoni Des bordes.
- 1749. Mr. Jan Fredrik Bachman.
- 1751. D^r. Johan van Alphen.
- 1757. Mr. Cornelis Backer Cornelisz.
- 1763. Lodewyk de Bas.
- 1763. Mr. Jan Jooft Marcus.
- 1764. Mr. Johan Cornelis Radermacher.

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

VIII.

OUDE-MANNEN- EN VROUWEN- GASTHUIS.

Hertog Jan van Beijeren gaf, op den der- Oudste
tienden November desjaars 1422, aan Gasthuis
Dirk Holland, Burgemeester der Stad Am- voor ou-
sterdam, verlof tot het stigten van een Gast- de Lui-
huis uit zyn eigen goed, tegen over des den, hier
heilichs Sacramentshuys, dat men hiet ter *Hei-* ter Stede,
liger Stede. De vier mannen, die 't hei-
lig Sacraments huis, in der tyd, zouden re-
geeren, zouden ook het bewind over dit
Gasthuis hebben (r). En 't schynt, niet lang
hierna, voltrokken te zyn. Immers ik vind,
in twee byzondere *Renteboekjes* van 't oude
Gasthuis, van de jaaren 1457 en 1459, die,
in het tegenwoordige Gasthuis, beruften,
gewaagd van der *heyliger Stede Gasthuys*: 't
welk op het Gasthuis van Dirk Holland schynt
te moeten zien. Holland hadt, ook aan an-
dere Godshuizen, zyne milddaadigheid ge-
toond.

(r) MIERIS Charterb. IV. Deel, bl. 662.

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

toond. In een *Renteboekje* van 't S. Pieters Gasthuis, genaamd *dat grote Regyſter*, lees ik: *Item op Sinte Cecilien Cloeſter enen haluen ouden vrancrixen ſcilt ende een vyftendeel van enen helen vrancrixen ſcilt tſiaers, te betalen op ſinte pieters dach in Cathedra. En dit heeft gegeuen die oude dirk hollant, om alle nacht een lampe te bernen in dat grote ſiechhuus, ende dit en moſtmen niet vercopen.* In 't jaar 1548, op den eerſten Auguſtus, kocht Meester Jan Beerenzoen, Priester, eene rente op de Stad, van agt en zeventig gouden Carolus guldens, tot veertig grooten vlaams ieder, ten behoeue van het Oude-Mannen-Gasthuis; dat is, van het Gasthuis van Dirk Holland, alzo de kwytschelding geſchreeuen werdt, uit naame van den *ghaſthuyſe van den heyllighe Sacramente ter heylligher ſteede (s)*. 't Blykt ook, dat dit Gasthuis eene Poort hadt, *de Oude-Mannen-Poort* genaamd. Het werdt, kort na 't jaar 1550, door aankoop van nieuwe huizen in de Kalverſtraat, allengskens, vergroot. En tot deezen aankoop, werden de Gasthuismeeſters, naar 't ſchynt, in ſtaat geſteld, door eene maaking van *Haasje Claas Dogter*, in 't *Paradys*, die, in haar leeuven, ook de eerſte aanlegſter van het Burger-Weeshuis geweest was, en nu zekere ſomme, tot een Gasthuis voor elf oude Vrouwen, geſchikt hadt. De Priester Jan Beerenzoen gaf, volgens ſommiger aantekening, in 't jaar 1550, nog eene rente van dertien ponden

groot-

(s) Register, beruſſende in 't Oude Mannen en Vrouwen Gasthuis, genaamd *Incomende Renten, Giften ende Teſtamenten*, 1582. f. 6.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 411

grooten 's jaars, tot onderhoud van twaalf oude Mannen, in het Oude-Mannen-Gasthuis. Te gelyk, stelde hy eene Ordonnantie voor het Godshuis, die, door het Geregte, werdt goedgekeurd, en, volgens welke, onder anderen,, niemand in het zelve zou mo-

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

„ gen ontvangen worden, dan die meer dan
„ vyftig jaaren oud, en deezer Stede Poorter of Poortersche was. De Priester alleen, die, boven de twaalf oude Mannen, in 't Gasthuis, zou worden onderhouden, zou geen Poorter behoeven te zyn. Ook zou men niet meer Persoonen in 't Gasthuis inneemen, voor dat de gemelde vier en twintig tamelyk van nooddruft voorzien zyn zouden. De twaalf oude mannen moesten, jaarlyks, op den Palmdag, den ommegang agter het beeld op den Ezel (t) verzellen, en de twaalf Apostelen vertoonen.” By deeze punten, waren nog eenige anderen gevoegd, die, elders, omstandiger, te vinden zyn (u). In 't jaar 1554, kogten de Regenten, *van der heylligher Steede meestren*, een huis en erve over *die heylligher Steede*, belend met *het Oude mannen poortgen offte Inganck*, aan de zuidzyde, *ende die behuysinghe van der heylligher Steede*, aan de noordzyde (v). Hier by, verkreeg men, in 't jaar 1572, nog een Huis, genaamd *de Builkist*, belend het Oude-Mannen-Gasthuis, aan de noord-, en *Pieter Jacob Haefgens*,

(t) Zie III. Deel, II. Boek, bl. 427.

(u) Zie COMMELIN, bl. 571.

(v) Register genaamd Verhueringe van 't Lant ende die huizen enz. 1582, f. 10 verso, berustende als boven.

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

gens, aan de zuidzyde; strekkende, voor van de Kalverstraat, tot agter aan de Begynen-floot; met eenige wooningen daar agter, die, ten deele, verhuurd, ten deele, door het Godshuis, tot een Bakhuis, tot een zomerkookken, en tot een Pesthuis gebruikt werden (w). De volgende aantekening, te vinden in het *Register*, waaruit wy deeze byzonderheden ontleenen, kan de gelegenheid van dit oudste Oude-Mannen-Huis, nog nader, ophelderen. Dus luidtze: *Het oude mannen gasthuys heeft 3 wocninghen onder een dack, gaende benoorden die oude mannen poort, strekkende van den achtergeuel van 't oude mannen huys, staende benoorden doude mannen poort, tot achter ant blyckvelt van het oude mannen huys. Ende deese timmeragye es eertyds geweest het eerste oude mannen gasthuys, als eensdeels die quytsheldinge van 't huys, staende benoorden die poort, meede brengt (x).* Het Godshuis, waarvan wy spreken, droeg, sedert, bestendiglyk, den naam van 't *Heilige Sacraments- of Oude Mannen-Gasthuis*. De Regenten verzogten, in 't jaar 1577, eene buitengewoone bede te mogen doen. Doch dit verzoek werdt, by de Vroedschap, van de hand geweezen (y). Na de verandering der Regeeringe, in 't volgende jaar, werdt 'er egter, voor eens, in bewilligd (z). En in 't jaar 1597, werdt het getal van vier en twintig oude luiden, die, tot hiertoe, in

(w) *Regitter als boven f. 22 verso, 26, 27, 32.*

(x) *Regitter als boven f. 12 verso.*

(y) *Resol. Vroedsch. N. 3. 27 July 1577.*

(z) *Resol. Vroedsch. N. 4. 22 Aug. 1578.*

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 413

't Gasthuis geplaatst waren, tot op vyf en Oude-
 veertig vermeerderd. De Regenten verwier-^{MAN-}
 ven, in 't jaar 1600, verlof van de Wethou-^{NEN- EN}
 derschap, tot het opregten eener Loterye-^{VROU-}
 (a), waartoe 's Lands Staaten, reeds in 't ^{WEN-}
 jaar 1596, Octroi verleend hadden (b), en ^{GAST-}
 uit de winst van welke, in 't jaar 1601, een ^{HUIS.}
 nieuw Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis Stigting
 gestigt werdt, in den tuin van het Oude-^{van het}
 Nonnen-Klooster. De Lotery was getrok-^{tegen-}
 ken, op de Nieuwe-zyds-Kolk, alwaar, te-^{woordige}
 gen het Koorenmeeters huisje, een hoog ^{OUDE.}
 tooneel was opgeregt. Op den negenden ^{MAN-}
 Augustus des gemelden jaars, werden de ou-^{NEN- EN}
 de luiden, ten getale van honderd, ten dee-^{VROU-}
 le, uit het Oude-Mannen- en Vrouwenhuis ^{WEN-}
^{GAST-}
 in de Kalverstraat, welk, eerlang, aan het ^{HUIS.}
 Weeshuis getrokken werdt, in het nieuwe
 gebouw geplaatst, en, sedert, met nog der-
 tig, vermeerderd. Het trekken der Lote-
 rye werdt afgebeeld, in eene schilderye,
 die, in de Eetzaal der Vrouwen, plagt te
 hangen; doch nu niet meer voor handen is,
 en onder welke, deeze regels gelezen wer-
 den:

*Deez onze Lotery,
 Met hulp der Burgery,
 Voedt honderd dertig gryzen,
 In dit huis nieuw gebouwd,
 Daar 't ander twintig oud
 En vier maar plagt te spyzen.*

In

(a) Keurb. H. f. 21.

(b) Resol. Holl. 23 July 1596, bl. 298.

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

In 't jaar 1604, kwamen 'er nog twintig meer in 't Godshuis (c). In 't jaar 1616, werdt 'er wederom eene Lotery, ten behoeve van dit Huis, getrokken (d): waarin, reeds in 't jaar 1614, bewilligd was (e). 't Geschiedde, op de S. Antonis- of nieuwe Markt, werwaards de Wethouderschap zig begaf, en de pryzen, ten aanschouwen van elk, by de nieten, in eene bos deedt, dezelve, en de bos, daar de Loten in waren, met Stads wapen, verzegelende. Het trekken der Loterye ging, vervolgens, nagt en dag, voort, en duurde wel zes weeken. Men vondt zig in staat, om, naderhand, het getal der oude luiden te brengen tot op twee honderd. De Regenten hadden, op den vyftienden January des jaars 1604, nog een stuk gronds gekogt van 't Gasthuis, welk, ten noorden van het Oude-Mannen-Huis, aan de oude vest, nu den Kloveniers burgwal, lag, waarop, federt, drie groote huizen, behalve nog drie kleinen, in den ingang van 't Oude-Mannen-Huis, gebouwd werden. Het gestigt zelf bestondt, voor eerst, uit drie lange overdekte gaanderyen, loopende langs de drie zyden van eene groote vierkante plaats, waarop een bloemtuin en bleekveld lagen. Agter deeze Plaats, werdt, door *Pieter Pietersz. Ente*, in 't jaar 1605, eene put geboord, ter diepte van twee honderd twee en dertig voeten. Men besteedde, tot dit booren, een en twintig dagen, en hieldt, da-

(c) Zie Handv. gedrukt 1613. bl. 75, 76.

(d) Keurb. H. f. 21.

(e) Resol. Vroedsch. N. 11. 27 Oct. 1614. f. 136 verso.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 415

dagelyks, aantekening van den onderschei- OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.
den grond, dien men aantrof: uit welke
aantekening, tot hier toe, aangaande de ver-
schillende gesteldheid van den Amsterdam-
schen grond, het meeste licht te trekken is.
Op den eersten dag, boorde men, door een
en vyftig voeten aangehoogde aarde, darri
en veen, weeke klei, zand, en wat harder
klei; op den tweeden, door twee en twintig
voeten zand, waarop, hier, de meeste
huizen gezet worden; blaauwe klei, wit
zand, zavel-aarde en mollem: op den der-
den, door veertien voeten louter zand: op
de drie volgende dagen, door vyf en vyftig
voeten, eerst zand met klei, en daarna met
schelpen en hoorentjes, en vervolgens, har-
de klei, doorgaands, met hair en schelpen,
vermengd, en somtyds, onvermengd: op de
zeven volgende dagen, door twee en zestig
voeten meest harde klei, en, op 't laatst,
door dertien voeten zand, meest met steent-
jes gemengd: en op de agt laatste dagen,
door agt en twintig voeten louter zand (*f*).
Doch deeze Put schynt niet, of niet lang,
aan de verwagting beantwoord te hebben.
Immers, zy levert, tegenwoordig, gelyk de
meeste putten hier ter Stede, onzuiver wa-
ter uit. Ook is zy thans, door toezakking
van den grond, op verre na, zo diep niet als
zy plagt. In de gaanderyen om de Plaats,
van welke wy spreekten, waren de woonin-
gen voor de oude luiden getimmerd. Langs
de vierde zyde van de Plaats, in 't noorden,
stonds

(*f*) Zie COMMELIN bl. 153.

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.
Het
wordt
her-
bouwd.

stondt een deftiger gebouw, met een' fierlyken gevel en uurwerk. In het zelve, hadt men, ter wederzyde van den ingang, de eetzaalen voor de mannen en de vrouwen, en de kamers der Regenten en Regentessen. En in deezen staat, is het Godshuis gebleeven, tot dat men, in 't jaar 1754, met bewilling van Burgemeesteren (g), besloot, het zelve te herbouwen: 't welk, eerlang, na dat 'er, door eenen jongen Zoon van den Regent M^r. *Jan Jacob Hartfinck*, *Jan Pieter Hartfinck* genaamd, op den zeven en twintigsten May, de eerste steen aangelegd was, eeniglyk uit de middelen van het Huis, om sommigen van welken te gelde te maaken, Burgemeesteren verlof verleend hebben (h), naar het ontwerp van wylen den Heere M^r. PIETER RENDORP, Burgemeester deezer Stad, in den jaare 1757, voltrokken werdt, en wel verdient, eenigszins uitvoeriglyk, beschreeven te worden.

Beschry-
ving van
het zelve.

Ingan-
gen.

Het OUDE-MANNEN- en VROUWEN-GASTHUIS dan, in 't gemeen, het *Oude-Mannen-Huis* genaamd, staat, op den Oudezyds-Agterburgwal, aan de oostzyde, digt aan het zuideinde, naast en benoorden het Zieken-Gasthuis. Het heeft twee ingangen, een' op den gemelden Agterburgwal, en een' regt agter deezen, op den Kloveniers-burgwal. De eerste is eene deftige hardsteenen Poort, waarin, van boven, zo wel binnen- als buitenwaards, het merk van 't Godshuis, zyn-

(g) Groot-Memor. N. XI. f. 205.

(h) Groot-Memor. N. XI. f. 218 verso, 225. N. XII. f. 42.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 417

zynde eene bril, uitgehouwen is. Binnen deze Poort, heeft men een' breeden gang of voorplaats, ter wederzyde met burgerwoon-
gen bezet. De andere Poort is nog van 't oude gebouw overgebleeven, en binnen dezelve, staan, in een' korter gang, ook drie woon-
gen, die 't Godshuis toebehooren. Voorts, treedt men, van wederzyde, door twee aanzienlyke Poorten, in 't eigenlyk gebouw, welk, even als het oude, langs de vier zyden van eene groote vierkante open Plaats, op welke vier sierlyke Bleekvelden leggen, getimmerd is. Onder de Plaats, zyn, by de jongste herbouwing, nog twee Regenbakken gelegd, die ieder duizend ton waters houden. De twee Poorten, van welken wy spreken, verleenen toegang naar eene breede hooge gaandery, langs welke, aan de zuidzyde, agttien ruime, overwelfde boogen gebouwd zyn, die, ten behoeve van het Godshuis, tot winkels, verhuurd worden, en alwaar, dagelyks, en byzonderlyk, op de Jaarmarkten, groote toevloed van koopers is. Ten wedereinde deezer gaanderye, komt men, door eene deur, binnen in 't Huis. Daarenboven, is, in 't midden van ieder der vier binnengevels van 't gebouw, welks hoeken van hardsteen, en welks wanden van zwaaren gebakken steen opgehaald zyn, eene hooge, deftige, hardsteen Poort; twee van welke Poorten, in 't oosten en in 't westen, eveneens, gebouwd zyn. Doch de zuidelyke is, binnenwaards, naar de Plaats toe, uitgetimmerd, en, van boven, versierd met een' grooten uurwyzer. De noordelyke Bin-

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.
Vertrek-
ken.

Regen-
ten-
Kamer.

Regen-
teffen-
Kamer.

nenpoort voert Stads wapen en 't jaartal MDCCLIIII. in den top, boven een deftig *Balcon*. Door deeze Poort, komt men, in een ruim Voorpoortaal, waarvan de wanden, ter wederzyde, met de wapens der Regenten en Regentessen, die, in 't jaar 1754, dienden, en 't gewelf, met zinnebeeldig loofwerk, sierlyk, bepleisterd zyn. Uit dit Poortaal, treedt men, regt uit, naar de Kookken, naar de Bakkery, en naar de wooningen van den Binnenvader en Kookkenmoeder, die uit verscheiden' goede vertrekken bestaan: en, ter wederzyde, in eene gaanderij, alwaar men eerst, oostwaards, de *Regenten-Kamer* ontmoet, die, met twee Wapenborden, een Naambord, en vyf Regentenstukken versierd is. Het oudste, welk voor den schoorsteen staat, is zeer fraai, in 't jaar 1618, geschilderd: het nieuwste, in 't jaar 1750, door *Jan Maurits Quinkhard*, gedaan (i), vertoont de Regenten *Pieter Karssseboom*, M^r. *Jan Jacob Hartsinck*, *Jacob de Leeuw* en *Pelgrom ten Grotenhuys Boendermaker*. Onder de drie anderen, is'er een van *Barend Graat* (k), een van *Bakker*, en nog een van *Quinkhard*, in 't jaar 1732, geschilderd. Verder oostwaards, is hier de *Mannen-Eetzaal*, die twee haardsteeden heeft, en, door vier groote lichten, op de Binnenplaats, uitziet. Aan de andere zyde, ten westen, is de *Kamer der Regentessen*, waar twee Wapenborden hangen, en een zinnebeeldig schildery, de zorg voor de ouden vertoon-

(i) VAN GOOL Schoub. II. Deel, bl. 132.

(k) HOUBRAKEN Schoub. II. Deel, bl. 203.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 419

nende. Verder westwaards, is de *Eetzaal* OUDE-
voor de Vrouwen, die dezelfde gedaante heeft, MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.
Eetzaal-
len.
als de Mannen-Eetzaal, en uit welke, men, Zwak-
ken-
Kamers, eenige treden opwaards, komt in twee Zwak-
ken-
Kamers, eene voor Mannen, en eene GAST-
HUIS.
Eetzaal-
len. voor Vrouwen. In elke kamer, is een haard, Zwak-
ken-
Kamers, en in de eerste, zyn zeven, in de tweede, Woonin-
gen voor
de oude
Mannen, negen bedsteden. Tusschen deeze twee ver-
trekken, is 'er een, welk tot eene wooning
voor de Zwakken-Moeder geschikt is. De
wooningen voor de Oude Mannen zyn in 't
oostelyk gedeelte van 't gebouw, beneden
en boven. Beneden, zyn agt vertrekken,
elk voor twee personen, en boven, een groot
vertrek voor vyf, en negen, elk voor twee
personen. In 't zuidoosten, boven de gaan-
dery, daar de winkels zyn, heeft men nog
twee vertrekken, ieder voor twee oude Man-
nen. Voorts, zyn, in 't oosten en in 't noor-
den, de meeste vertrekken en kelders, tot
huisselyk gebruik, beneden. Ook heeft men Woonin-
gen voor
de oude
Vrou-
wen, hier, in 't noorden, agter 't nieuwe gebouw,
nog eenige wooningen voor Vrouwen, die
van 't oude overgebleeven, en al vroeger
hertimmerd zyn, te weten, twee vertrek-
jes, ieder voor twee personen, beneden;
twee diergelyken, en een vertrekje voor
een, in een gang daar boven, en, nog hoo-
ger, twee vertrekjes voor een, twee, ieder
voor twee, en een voor drie personen. Ook
is hierby een vertrek met vyf bedsteden,
voor zulken, die besmettelyke kwaalen heb-
ben. De drie overige zyden van 't nieuwe
gebouw zyn alle voor Vrouwen geschikt;
welken, voor 't grootste gedeelte, boven

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

woonen, zynde, alleenlyk, in den wester-
gang, zeven wooningen beneden, elk voor
twee; en daarboven, een vertrek voor een,
en agt elk voor twee Vrouwen geschikt. In
't zuiden, boven de gaandery, daar de win-
kels zyn, heeft men twee vertrekken, ie-
der voor vier, twee vertrekken, ieder voor
drie, en vyf vertrekken, ieder voor twee
Vrouwen. En in 't noorden, daar, bene-
den, de Eetzaalen, Regenten- en Regen-
tessen-Kamers, en andere vertrekken, ten
gemeenen gebruike, zyn geplaatst, heeft
men, boven, ter wederzyde van een ruim
vertrek, alwaar de kleederen der overlee-
dene oude luiden, onder 't opzigt der Re-
gentessen, bewaard worden, veertien ver-
trekjes, ieder voor eene; negen, ieder voor
twee, en een voor drie oude Vrouwen ge-
schikt, die, ten deele van de Plaats, ten
deele, aan de floot of smalle graft, die, ten
noorden, langs het huis loopt, licht schep-
pen. In elk vertrek, zyn zo veele bedste-
den, als 'er perfoonen geplaatst zyn. Twee
ruime, gemakkelyke trappen, in 't noord-
oosten en in 't noordwesten, verleen en toe-
gang van de eerste naar de tweede verdie-
ping van 't gebouw, boven welke laatste,
de Turf-, Kleêren-, Kooren-, en bergzol-
ders zyn.

Getal der
oude
Mannen
en Vrou-
wen.

De oude Mannen en Vrouwen, die, in
dit treffelyk gebouw, gehuisvest, en van
spyze en drank verzorgd worden, zyn, ter-
wyl wy dit schryven, [in Augustus 1765], een
honderd zes en zestig in getal, te weeten, een
en vyftig Mannen en een honderd en vyf-
tien

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 421

tien Vrouwen; en meer konnen 'er, tegen-
 woordig, niet in 't Huis geplaatst worden.
 De orde op de schaffing is, nu en dan, ver-
 anderd: en men heeft zig, in dit Godshuis,
 byzonderlyk toegelegd, om de oude lui-
 den wel te onthaalen. Het dagelyks ont-
 byt van mannen en vrouwen, welk de
 vrouwen, te gelyk met het vuur in de stoo-
 ven, uit de kookken komen haalen, is, den
 eenen dag, brood met boter, en den anderen,
 brood met kaas. Doch 's Zondags, wordt
 niet ontbeeten. 's Zondags, 's middags, schaft
 men Kalfs- en Lamsvleesch-nat, met groen-
 te of ryft: 's avonds, bierenbrood, waartoe
 bier van zes guldens de ton gebruikt wordt.
 Als 't heet is, schaft men koude schaal, in
 de plaats. 's Maandags, wordt, 's middags,
 graauwe erweten, of kool, of wortelen, met
 versch, of enkele reizen ook offenvleesch,
 welk een weinig gezouten is, geschaft.
 Ieder Commensaal krygt ook een half pint
 wyns toe. 's Dingsdags, 's middags, schaft
 men witteboonen met offen-vleesch-nat,
 of met zuure faus, en in den Zomer, ook
 snyboonen of peulen: 's avonds, wordt 'er
 ryftenbry opgedischt. 's Woensdags, 's middags,
 schaft men spek-kluifjes, met raapen: of
 groene erweten, met varkens-worst; of ap-
 pelen, met gerookt spek, en, tweemaal 's
 jaars, gerookte Paterstukken, met appelen
 of peeren: ook, als het in den tyd is, blom-
 kool, spenagie, of andere groente, en kin-
 nebakshammen: nu en dan, konynen, of
 endvogels, met appelen, en enkele reizen,
 Schelvisch, Both, Schol, Zalm of Paling. 's

OUDE-
 MAN-
 NEN- EN
 VROU-
 WEN-
 GAST-
 HUIS.
 Schafor-
 de.

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

Avonds, wordt 'er ryſtenbry gegeten. 's *Donderdags*, 's middags, eet men gort, met rozynen, en een faus van boter en melk; en 's avonds, bierenbrood. 's *Vrydags*, ſchaft men, 's middags, karnemelks-brij, en zou-
teviſch met wortelen toe, en 's avonds, ook karnemelk met gort. 's *Saturdags*, wordt 'er, 's middags, groene erweten, met lang nat, voor, en ſtokviſch na gegeten: 's avonds, ſchaft men wederom ryſtenbry. In den Zomer, wordt 'er, zevenmaal, tuinboonen met haring, op *Vrydag* middag, opgediſcht, en dan ſchaft men, 's *Saturdags*, in de plaats van ſtokviſch, Labberdaan. Op *Dingsdag*- en *Donderdag*-middag, wanneer 'er geen vleefch geſchaft wordt, en alle avonden, zonder onderscheid, krygen de *Commensalen* juiſt zulk een ſtuk toe, als zy, 's morgens, tot hun ontbyt gehad hebben. Voorts, worden de oude luiden, op *Hoogtyden* en *Feeſtdagen*, by uitſtekendheid, onthaald. Op *Vaſtenavond*, ſchaft men, 's middags, dikke ryſtenbry met ſuiker en kaneel, en gebraden *Lamsbouten*. Ook krygt ieder *Commensaal* dan een rond wittebrood, een twee ſtuivers koek, een pint wyn, en een pint *Rotterdammer bier*, welk, te *Alkmaar*, gebrouwen wordt. 's Avonds, wordt 'er naar gewoonte geſchaft. Op eerſten *Paafchdag*, ſchaft men ryſtenbry met ſuiker en kaneel, zes eijeren en een pint *Rotterdammer bier* voor ieder; en op tweeden *Paafchdag*, graauwe erweten met braadvet, en vier eijeren voor ieder. Op elken dag, krygt elk een rond wittebrood. Op *Hemel-*
vaarts-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 423

vaartsdag, wordt 'er Kalfs- en Lamsvleesch-^{OUDE-}
nat, met groente of ryst, gegeten. Op eer-^{MAN-}
sten Pinksterdag, schaft men rystenbry, met ^{NEN- EN}
suiker en kaneel vooraf, en gebraden Kalfs-^{VROU-}
vleesch toe; en elk krygt een rond witte-^{WEN-}
brood, een pint wyn en een pint Rotter-^{GAST-}
dammer bier. En op tweeden Pinksterdag, ^{HUIS.}
wordt 'er graauwe erweten, en Kalfs-karre-
wey, met korenten en rozynen, gegeten.
Op Kermis-Zondag, schaft men rystenbry,
met suiker en kaneel, en gebraden Lams-
bouten: en elk krygt dan ook een rond witte-
brood, een pint wyn, en een pint Rotter-
dammer bier. In November, houdt men een
Slagttysmaal, en dan wordt 'er, even als op
Kermis; doch in de plaats van Lamsbouten,
gebraden dunne ossen - lenden geschaft. Op
beide de Kerstdagen, schaft men zogenaamde
Deuvekaters, met een saus van boter en melk:
en op den eersten dag, krygt elk, daaren-
boven, een rond wittebrood en een pint
Rotterdammer bier; doch geen wyn. Op
alle deeze buitengewoone dagen, wordt 'er,
's avonds, op de gewoonlyke wyze, ge-
schaft. Tot versnapering, worden de oude
luiden, in den zomer, tweemaal, op kerffen,
en tweemaal, op aalbessen onthaald. Op
Bededag, wordt maar eens 's daags, 's avonds
ten vyf uren, en even als op Zondag, ge-
schaft. Doch wy moeten, omtrent de schaf-
orde in 't algemeen, aanmerken, dat, gelyk
'er, voormaals, verandering in gemaakt is,
in dezelve, in vervolg van tyd, ook lig-
telyk, meer veranderingen en verbeterin-
gen zouden kunnen gemaakt worden. Som-

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

Vereisch-
ten in de
Oude
Mannen-
en Vrou-
wen, die
in dit
Godshuis
worden
ingeno-
men.

tyds is, aan de oude luiden, wel eens een buitengewoone maaltijd vereerd, of besproken, en Fredrik Henrik, Prins van Oranje, op den twee en twintigsten May des jaars 1642, het Huis bezigtigende, schonk ieder der oude luiden een driegulden (1).

Zulken, die in dit Godshuis begeeren ingenomen te worden, moeten, volgens de oude, doch eenigszins veranderde Ordonnantie, ongehuwd, boven de vyftig jaaren oud, en Poorter of Poortersche dezer Stede zyn. Burgemeesteren hebben, voor eenige jaaren, verstaan, dat menze inneemen mag, als zy, zeven jaaren, Poorter of Poortersche geweest zyn, en zo lang, agtereen, hier ter Stede, gewoond hebben (m). En de Regenten zyn, reeds, in 't jaar 1635, met de Nederduitsche Gereformeerde Diaconie, overeengekomen, dat partyen, door Diakenen voorgedraagen, voor partyen, die, door byzondere personen, werden aangepreezen, in 't Oude-Mannen en Vrouwen-Huis, zouden worden ingenomen (n): hoewel deeze overeenkomst geagt wordt vervallen te zyn, na dat de Diaconie zelve een Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis heeft opgeregt. Zy moeten, wyders, een bed, drie dekens, twee hoofdkussens, zes slaaplakens, zes sloopen, zes hemden, een best en een dagelyks kleed, de mans een mantel, voorts, een eeken kas, twee stoelen met twee stoelkussens, een mingelens kan, een pints kan, een tin-

(1) Zie II. Deel, XV. Boek, bl. 48.

(m) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. van 24 Jan. 1754. f. 208.

(n) Notulen der Diaconie van 1632-1658. f. 16.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 425

tinnen waterpot, een tinnen kop, en tien OUDE-
guldens zefstien stuivers aan geld medebren- MAN-
gen. Dit geld dient tot de begraafenis der Com- NEN- EN
menfaalen, en wordt verdubbeld, in geval VROU-
zy begeeren, op eene ongewoone wyze, be- WEN-
graaven te worden. Het Huis erft alle de goe- GAST-
deren, die zy, stervende, nalaaten, en zy moe- HUIS.
ten, by hun inkomen in 't Huis, al wat zy be-
zitten aan de Regenten overgeeven en op-
draagen; die 'er hun vier ten honderd in 't jaar
van uitkeeren. De winst, die zy, op eene eerly-
ke wyze, in 't Huis doen, is voor hun. Voorts,
moeten zy zig te vrede houden, met de woo-
ning, die hun aangewezen wordt, en 's win-
ters, dat is, van den eersten November tot den
laatstén April, voor zeven, en 's zomers, dat
is, van den eersten May tot den laatsten Oc-
tober, voor agt uren 's avonds t' huis zyn;
ten ware zy langer verlof hebben van den Bin-
nenvader: wordende de poorten, een uur laa-
ter, geslooten; na welken tyd, zy geen vuur,
licht noch doove koolen, in hunne wooningen,
hebben mogen (o). Die, zonder verlof, de
maaltyd verzuimt, plagt, zes weeken, van de
Tafel gebannen, en die dronken t' huis kwam,
zes weeken uit het Huis gezet te worden.
Doch dit is, thans, genoegzaam, buiten ge-
bruik. Het Tabak rooken was, eertyds, ook
verboden: doch wordt nu gedoogd. In an-
dere opzigten, is, nogtans, byzondere zorg
gedraagen, tegen ongeval van brand.

't Bewind over dit Godshuis plagt, van Bestier
ouds, te staan aan twee REGENTEN; doch van het
derzelver getal is, in 't jaar 1572, tot drie, zelve,

(o) Handv. bl. 276.

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

en in de voorgaande eeuw, tot vier vermeerderd, waarop het, tot nu toe, gebleeven is. Zy worden, door Burgemeesteren, gekooren, en hebben eenen Boekhouder in hunnen dienst. In 't jaar 1695, hebben zy verlof gekreegen, om, in de Gasthuis-Kerke, in het gestoelte van de Regenten van 't Gasthuis, plaats te mogen neemen^(p). Ook zyn 'er, in de Oude Kerke, drie banken tot hun gebruik, en dat der Regenten van het Oudezyds-Huiszitten-Huis, afgezonderd: in een van welken, de Suppoosten, die, hier, de Collecte, ten behoeve van het Godshuis, doen, plaats neemen. De REGENTESSEN of BUITEN-MOEDERS zyn lang maar twee in getal geweest; doch, eindelyk, op drie gebragt. De Regenten vergaderen, doorgaands, Donderdags, 's morgens ten tien uren. De Regentessen houden geen en vasten vergader tyd, maar komen, gemeenlyk, 's Saterdag, byeen. Binnens huis, zyn een Binnenvader, eene Kookenmoeder, eene Ziekenmoeder, een Poortier en twee Boodschaploopers, die, uit de oude mannen, genomen worden; een knecht en zeven dienstmeiden. Alle Donderdagen, 's morgens ten half negen uren, wordt 'er, voor de oude liden, eene Leerrede en Catechisatie gedaan, door eenen Krankbezoeker, die ook, tweemaal ter weeke, eens de Vrouwen-, en eens de Mannen-Zwakkenkamer bezoeken moet. Het Godshuis heeft ook eenen vasten Doctor en Chirurgyn.

Inkom-
sten.

De inkomsten van het Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis bestaan uit de huuren van eenige huizen, de Intressen van eenige Obli-

ga-

(p) Handv. bl. 278.

gatiën en een derde deel van de zuivere Oude-
 winst, die de Schouwburg geeft; voorts, uit MAN-
 de gemelde verzameling van aalmoessen in NEN- EN
 de Oude Kerke, na de Huiszitten aan de VROU-
 Oude zyde, onder de Vroeg-, Voormiddags- WEN-
 en Namiddags-Predikatiën, op de Zon- en GAST-
 Feestdagen alleen; en uit de Aalmoessen, die, HUIS.
 hier en daar, in eenige bossen, vergaderd
 worden; waarby, voormaals, plagten te ko-
 men de giften van stokvisch, brandhout,
 haring, bier en gort, die, van wege dit Huis,
 by de Bergervvaarders, Noordsvaarders, Ha-
 ringkoopers, Bierbeschooijers, en Grutters,
 werden opgehaald: 't welk, sedert veele jaa-
 ren, in ongebruik geraakt is. Wyders is,
 aan dit Huis, al in 't jaar 1601, toegestaan
 het Wanschepe van alle partyen Graanen,
 die, van oosten of westen gekomen, hier,
 voor 't eerst, uit het water, verkogt en ge-
 meeten worden (q). De Koorenmeeters en
 Koorenzetters waren, vóormaals, verplicht,
 te zorgen, dat dit wanschepe, alle Satur-
 dagen, aan 't Comptoir der Regenten, ge-
 bragt werdt. Doch thans doen zy 't in by-
 zondere kisten, ten deezen einde, op 't Koo-
 renmeeters-Huis, op de Kolk, geplaatst. In
 't eerst, werdt het zelve maar genooten van
 partyen boven de zes lasten: doch sedert het
 jaar 1712, ook van partyen van zes lasten
 en daar onder (r). In 't leveren van dit Wan-
 schepe, zyn egter, sedert lang, zo groote
 misbruiken ingesloopen, dat 'er het Godshuis
 weinig van geniet. Van ieder Wynkooper,
 die

(q) Resol. Vroedsch. N. $\frac{8}{9}$ 9 Aug. 1601, bl. 355.

(r) Handv. bl. 277, 278.

**OUDE-MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.** die in 't Gilde komt, geniet het Oude-Mannen-Huis, sedert het jaar 1606, een' halven aam Franschen, of ook, enkele reizen, Rynschen wyn; en van ieder Bakker, die zyne proef doet, omtrent tien guldens aan brood, volgens eene Keure van den tweeden September des jaars 1652, waarby belast is, dat zulk eene proef, in dit Huis, geschieden moet. Eindelyk, worden de Legaaten, die aan 't Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis gemaakt zyn, verstaan, tot dit Huis, niet tot het Zieken-Gasthuis, te behooren.

**Naamlyst
der RE-
GENTEN.** Zie hier de naamen der Regenten van het Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis;

- 1550. Jacob Hendriksz.
- 1550. Claas Gaaf Claasz.
- 1553. Claas Dirkse Koning.
- 1556. Frans Andriese.
- 1561. Jan Michielsz.
- 1561. Hendrik Somer.
- 1562. Cornelis Willemsz.
- 1566. Willem Paulussen.
- 1567. Jan Gerrit Jan Lambertse.
- 1572. Albert Dirk Marcus.
- 1572. Symon Dirksz.
- 1573. Wessel Jacobsz.
- 1574. Symon Jansz. Houtkoper.
- 1575. Beyer Gerritsz.
- 1578. Geurt Dirksz.
- 1578. Evert Claasz. Hulft.
- 1579. Otto Vogel.
- 1585. Cornelis Helmes.
- 1586. Pelgrom van Dronkelaer.
- 1588. Willem Meynaarts.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 429

- 1589. Dirk Thymans.
- 1592. Wybrant Adriaansz.
- 1596. Hendrik Hendriksz.
- 1613. Paulus Claasz.
- 1617. Hendrik Tholings.
- 1618. Willem Hendriksz.
- 1621. Roelof de Vry.
- 1625. Willem Wyntjes.
- 1627. Tymen Jacobsz. Hinloopen.
- 1628. Jan van Baasdorp.
- 1632. Philip Laurens.
- 1634. Gysbert Michielsz. Hoppefack.
- 1638. Dirk Aertse Kock.
- 1639. Jan Michielsz. Blaauw.
- 1640. Jan Jansz. Koekebakker.
- 1644. Floris Ysbrantsz. Kieft.
- 1653. Jacob Vlack.
- 1655. Willem Pauw.
- 1655. Anthony Gommers.
- 1658. Adriaan Boelens.
- 1662. Arnoud de Raad.
- 1671. Isaak Jan Nys.
- 1674. Jeremias van der Meer.
- 1681. Pieter van Wickevoort.
- 1682. Jaques Thierry.
- 1683. Anthony Reepmaker.
- 1690. Jan Everwyn Glimmer.
- 1692. Jesse van Bunschooten.
- 1712. Jan van Kerchem.
- 1713. Joannes Baalde.
- 1719. George Bruyn.
- 1720. M^r. Jan Casper Hartfinck.
- 1722. Jacob Voordaagh.
- 1726. Jacob Oortman.
- 1731. M^r. Jeremias van der Meer.

OUDE-
MAN-
NEN- EN
VROU-
WEN-
GAST-
HUIS.

KRANK-
ZINNI-
GEN-
HUIS.

1739. Pieter Karffeboom.
1739. M'. Jan Jacob Hartfinck.
1743. M'. Jacob de Leeuw.
1745. M'. Pelgrom ten Grotenhuys Boen-
dermaker.
1758. M'. Henrik Backer.

IX.

KRANKZINNIGEN-HUIS.

Opreg-
ting van
het
KRANK-
ZINNI-
GEN-
HUIS.

Eer nog het tegenwoordig Krankzinnigen-Huis opgerecht ware, werden, vermoed ik, de Krankzinnigen geplaatst, in de Gast- of Pesthuizen, alwaar afzonderlyke *Dolhuisjes* schynen gemaakt geweest te zyn. En zulk een Dolhuisje zal 't zyn geweest, alwaar, gelyk wy reeds op eene andere plaats gemeld hebben (s), in 't jaar 1549, zekere krankzinnige Vrouw uit de Doopsgezinden opgeslooten werdt. Doch in 't begin des jaars 1561, boodt *Henrik Pauluszoon Boelens*, een aanzienlyk burger, en, gelyk ik hem, in zekere aantekening, genoemd vinde, *Heer van der Does*, den Raade drie duizend guldens aan, mids daarvoor een *Dulhuys* wierdt opgerecht (t). Volgens eene oude overlevering, in 't nageslagt van den Stigter, zou zyne zwangere Huisvrouw, *Styne* of *Christina Boelens*, door eene krankzinnige vrouw, die, woedende, de trappen af kwam, aangevallen en by de keel gegreepen wordende, vol schriks, eene gelofte gedaan hebben,

(s) II. Deel, VI. Boek, bl. 30. 131.
(t) Resol. Vroedsch. N. 1. 9 Jan. 1561.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 431

ben, dat zy, of haar man, indien zy eene ^{KRANK-}
gezonde vrugt ter weereld bragt, den Raad ^{ZINNI-}
om een plek gronds verzoeken, en daarop ^{GEN-}
een Krankzinnigen-Huis stigten zou: zy zou ^{HUIS.}
vervolgens, inderdaad, van een welgeschaa-
pen kind bevallen zyn, en haare gelofte vol-
bragt hebben. Doch wat hier van zy; 't is
zeker, dat men, in 't volgende jaar, met
het stigten van een Krankzinnigen-Huis, be-
gonnen is, en dat Henrik Pauluszoon, of
liever zyne Huisvrouw, also hy, in July des
jaars 1562, reeds overleeden was (u), daar-
over 't voornaamste bewind gehad heeft.
Immers, ik heb, ten huize van *Henrik Wyn-*
koop, Koopman hier ter Stede, die uit eene
Vrouwe van het geslagt der Boelens gesproo-
ten is, eene eigenhandige rekening der Stig-
teresse gezien, waarin zy, dagelyks, hadt
aangetekend, wat zy, aan bouwstoffen en
arbeidsloonen, uitgegeven hadt; 't welk, met
elkanderen, over de vyfduizend guldens be-
liep: doch zy rekende, dat het gene 'er,
boven de uitgelooft drie duizend guldens,
verschooten was, door de Stad, behoorde ver-
goed te worden; gelyk, naar alle waarschyn-
lykheid, ook zal geschied zyn. Uit de zelfde
rekening, blykt ook, dat het, tot in 't jaar
1568 en 1569, aangelooopen heeft, eer't Huis,
van binnen, geheellyk, voltimmerd was.
Doch in 't jaar 1562, was reeds, by de Vroed-
schap, beslooten, in dit Huis, in te neemen,
voor eerst, Poorters; *ten anderen*, inwoners,
die geene Poorters waren, en *eindelyk*, ook
vreem-

(u) Resol. Vroedsch. N. 1. 15 July 1562. COMMELIN,
bl. 578.

KRANK-
ZINNI-
GEN-
HUIS.

vreemdelingen, die, hier ter Stede arbeiden-
de, met krankzinnigheid, bezogt werden:
mids aan de eersten den voorrang geevende
voor de tweeden, en aan de tweeden voor
de derden (v). Ook zyn 'er, somtyds, per-
soonen ingenomen, op uitdrukkelyken last
van Burgemeesteren (w). Een der eersten,
die hier geplaatst werden, was Meester *El-
bert Huik*, Priester en inboorling van Am-
sterdam, van wien verhaald wordt, dat hy;
ten tyde der Hervorminge, vinnig gewoed
hebbende tegen de Lutherschen en andere
zogenaamde ketters; veelen van welken, en
daar onder ook *Jan Arendszoon*, die, nader-
hand, hier ter Stede, leerde, hy, uit Alk-
maar en uit Leiden, de wyk hadt doen nee-
men; naderhand, met krankzinnigheid be-
zogt, en in 't nieuwe Dolhuis gezet werdt
(x). Hy kwam 'er in, op den twintigsten
October des jaars 1567, en overleedt 'er, op
den derden May des jaars 1597; waarna hy,
in de Oude Kerke, begraven werdt (y). In 't
jaar 1565, werden den Regenten van het
Dolhuis twee beden 's jaars by de huizen
toegestaan (z). En uit deeze beden, die nog
plaats hebben, wordt het Huis meest onder-
houden. Van de dagen, op welken zy staan
te geschieden, wordt, des Zondags te vooren,
in alle Kerken, kennis gegeven. De vaste
inkomsten van het Godshuis beliepen, in 't
jaar 1570, niet meer dan vyftien guldens
drie

(v) Resol. Vroedsch. N. 1. 15 July 1562. Handv. bl. 274.

(w) Groot-Memor. N. VII. f. 95.

(x) Memor. van L. J. REAAL by BRANDT, I. Deel, bl. 316.

(y) Vte Aantek. in 't Krankzinnigen - Huis.

(z) Resol. Vroedsch. N. 2. 9 Nov. 1565. f. 5 verso.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 433

drie stuivers en vyf penningen, waar te gen^{KRANK-}
wel zes honderd en vyftig guldens in 't jaar, ^{ZINNI-}
alleen aan eetbaare waaren, werden uitge-^{GEN-}
geven, behalve dat aan 't Huis ook veel te ^{HUIS.}
herstellen viel van 't gene de Lyders ver-
nielden. De Raad vindt, derhalve, op ver-
zoek der Regenten, geraaden, toe te staan,
dat het Huis, van de lyders of derzelver vrien-
den, zou mogen genieten, 't gene de Gast-
huizen van de zieken en stervende genooten
(a). In 't Verzoekschrift, ten deezen einde
ingeleverd, noemen de Regenten zig *Re-*
genten van het Gasthuys der Krankzinnige men-
schen binnen dezer Stede. In 't jaar 1591,
stondt de Vroedschap het trekken eener Lo-
terye toe, ten behoeve van het Krankzinni-
gen-Huis, 't welk, in het volgende jaar,
volbragt werdt (b). Het trekken deezer Lo-
terye geschiedde, op het Rusland, op een
opgeregt tooneel, ten overstaan van eenigen
uit den Raade; en duurde, nagt en dag, zoni-
der ophouden, tot dat de Lotery uitgetrok-
ken was. De inleg was zes stuivers, en de
hoogste prys een zilveren kop van zestig
lood, en vyf honderd guldens daarboven
in geld (c). De winst, die van de Loterye
kwam, werdt aangelegd tot verbeteringe van
het gebouw, waaraan, in 't jaar 1615, het
zuidelyk gedeelte, sedert het *nieuwe Dolhuis*
genaamd, getimmerd werdt. In 't jaar 1637,
zyn aan het Huis, van agteren, nog dertien
Huis-

(a) Handv. bl. 274.

(b) Refol. Vroedsch. N. 6. 9 April 1591. N. 7. 13 Aug.
1592. Keurb. H. f. 21.

(c) *Vit de Kaarte der Loterye, gedrukt 1591.*

KRANK-
ZINNI-
GEN-
HUIS.

Huisjes gestigt, om eene vierkante plaats, die eenen-uitgang heeft in eene steeg, welke in de Spinhuis-dwarssteeg uitkomt. Voorts, zyn verscheiden' vertrekken van het Huis, in deeze eeuw, van tyd tot tyd, merkelyk verbeterd. In 't jaar 1703, zyn, onder anderen, zes vertrekken voor Krankzinnigen getimmerd, boven de kleine galery, om de laatstgemelde agterplaats; waarby, in laater tyd, nog twee vertrekken gevoegd zyn. Ook is de galery voor de wooning der Bedienden, in 't jaar 1764, geheel vernieuwd.

Beschry-
ving van
het zelve.

Het KRANKZINNIGEN-HUIS, tot welks byzondere beschryving wy nu overgaan, staat, aan de westzyde van den Kloveniers-burgwal, tusschen het Slagthuis der Oostindische Compagnie en de Spinhuissteeg, op een gedeelte van den grond van het S. Ursulen-Klooster, op welks overige gedeelte, het Spinhuis gestigt is. De ingang van vooren is eene sierlyke steenen Poort, boven welke, het Stads wapen, en onder het zelve, de wapens van den Stigter, *Henrik Pauluszoon Boelens*, en deszelfs Huisvrouw, *Christina Boelens*, uitgehouwen zyn. Laager leeft men:

*Dit Godtsbuys is gesticht, uyt liefde milt
van aert,*

*En toomt de Dolheyd, die zich zelfs noch
niemant spaert.*

1562.

Het zuidelykste gedeelte van 't gebouw, welk, in 't jaar 1615, getimmerd werdt, plagt
ook

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 435

ook eene Poort te hebben, die, sedert, toe- ^{KRANK-}
gemetsfeld is. Boven dezelve, is het voeden ^{ZINNIGEN-}
der krankzinnigen, in eenige Dolhuisjes met ^{HUIS,}
tralien, in een steen, uitgehouwen: waar-
onder men deeze regels leeft, welken, in 't
gemeen, aan VONDEL toegeschreeven
worden:

*Die met krankzinnigheydt zyn begaeft
Die worden bier gespyst en gelaeft.*

In 't Poortaal, binnen de Poort, is, zuid- ^{Kamers}
waards, de opgang naar de Regenten-Kamer, ^{der Re-}
en noordwaards, de ingang naar de Kamer ^{genten en}
der Regentessen, die beide, op den Kloven- ^{Regen-}
niers-burgwal, uitzien. In de eerste, een net, ^{tes-}
vierkant vertrek, met een fraaijen schoor-
steenmantel, hangt een sierlyk Wapenbord
van de Regenten. Boven den ingang der
tweede, staan de Wapens der tegenwoordi-
ge Regentessen, ANNA JACOB A VAN HE-
MERT, Weduwe van M^r. Gerard Kuysten
van Hoefen, Schepen en Raad deezer Stad,
MARIA DE FLINES, Weduwe van Jan
de Clercq, en SARA AMSINCQ, Huis-
vrouw van David Jacob van Eys. De schoor-
steenmantel in 't vertrek is, met de gesnee-
den wapens eeniger voorgaande Regentes-
sen, versierd. Ook hangt hier een Wapen-
bord der Regentessen; een geschilderd af-
beeldsel van den Stigter, Henrik Paulus-
zoon Boelens, en een groot stuk, het trek-
ken der Loterye van 't jaar 1592, op een
hoog tooneel, by avond en toortslicht, ver-
beeldende. Uit het Poortaal, komt men,

KRANK-
ZINNI-
GEN-
HUIS.

in de groote galery, die rondsom eene langwerpig vierkante open Plaats loopt, welke, door een zomerhuis, dat de geheele breedte beslaat, in een' Bloemtuin en een Bleekveld verdeeld is. In 't midden van den Bloemtuin, staat het beeld der *Razernye*, met de handen in 't hair, op een vierkant voetstuk, voor welks vier zyden, vier manskoppen staan, uit welker gelaat, ook verschillende soorten van Krankzinnigheid te leezen zyn. Langs de noord- en een klein gedeelte van de westzyde der galerye, staan de woningen van den Binnenvader en Binnenmoeder, de kookken, een waschhuis, en een vertrek, daar 't brood voor 't huis gekneed en bereid wordt, waarna men 't, buiten 't Huis, laat bakken. Langs de west-, zuid- en oostzyde der galerye, zyn zeven en twintig Dolhuisjes gemetsfeld, die elk met eene krebbe en heimelyk gemak voorzien zyn. Zy scheppen licht en lugt door een rond gat boven den ingang, en door een tweede, in het schuin dak der galerye. Elk huisje is, met twee zwaare deuren, geslooten, en in de binnenste, is eene opening, waardoor den lyderen de spyze en drank wordt aangereikt. De buitenste wordt by nacht geslooten; en ook by dage, wanneer de lyders te veel gewelds maaken. In zeer koud weder, legt men, tusschen deeze twee deuren, heet gemaakte steenen, waarvan de lyders nog eenige warmte hebben. Het Huis geeft hun, zo hunne vrienden hun niet van kleeding voorzien, een rooden duffelsen *hansop*, gelyk men 't noemt, zynde een kleed, waarvan het wambuis, de broek en

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 437

en de kouffen aan elkanderen vast zyn. Bo-KRANK-
ven de oostzyde der groote galerye, zyn, van ZINNI-
ouds, drie vertrekken geweest, in welker GEN-
plaats, voor omtrent twintig jaaren, vier an- HUIS.
deren getimmerd zyn: waarby, onlangs,
een vyfde gevoegd is. In deeze vertrekken,
worden lyders geplaatst, die, in 't Huis
besteed zynde, niet, dan met byzonder ver-
lof der Regenten, mogen gezien worden.
Boven de kleine galery, uit dertien Huisjes
bestaande, zyn nog agt vertrekken; doch
hier worden, zo wel boven als beneden, de
zwaarste lyders gezet. Dus zyn 'er in alles
thans drie en vyftig huisjes en bovenver-
trekken voor krankzinnigen: eenigen van
welken egter, nu en dan, tot ander gebruik
dienen.

Ten einde van de noordzyde der groote
galerye, staan de stigting en vergrootingen
van 't gebouw, met gulden letters, in zwar-
ten toetssteen, in deezer voege, aangetekend:

Godt sy Lof prys ende eer!

*Anno 1562. Is dese plaets, tot behoef van de
kranckfinnighen, Godt ende den armen
toeghe-eygent van de Ed. Henrick Pau-
wels. Boelensen, die welcke eerste Fon-
datuer was van desen Huyse ende de
Stichter van XI. Dolhuyskens.*

*Anno 1591. Is tot handhavinghe van soo Godts-
vruchtighe ende pryselicke instellinghe,
een publycke Loterye opghereght, waer
door 't selfde grootelicks verrykt is, en-
de toeghenomen heeft.*

KRANK-
ZINNI-
GEN-
HUIS.

Onder Regenten

HENDRIK VERWER.

CLAAS JACOBZ.

en

HENDRIK BUYCK.

Anno 1615. Is 't getal van de Dolbuyskens tot XXXI. toe vermeerderd, de wooninghen met de Galderyen herbout, ende met blauwe steen verheerlykt, ende alles ten aansien van fraeyheyt ende timmeragie merckelicken verbeterd, als Regenten van desen buyse waeren:

JAN HENDRICKZ SOOP.

PIETER SYMONSZ VAN DER SCHELLINGEN.

ende

SYMON JANSZ FORTUYN.

Danckt ende denckt.

Zuidwaards van dit opschrift, boven den ingang naar de westzyde der groote galerye, staan de wapens der tegenwoordige Regenten, JACOB WILLEM DE FAMARS, ABRAHAM HARTMAN, JAN VAN MEKERENEN JAN WYBRANT FLEON, onder welker opzigt, deeze galery geheellyk vernieuwd is. En boven den ingang naar de oostzyde dier galerye, leest men deeze regels van VONDEL (d):

(d) Poëzy II. Deel, bl. 306.

Tree

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 439

*Tree zagt, en wandelt onbescroomt,
Hier wordt de Razerny getoomt.*

KRANK-
ZINNI-
GEN-
HUIS.

In 't begin van Juny des jaars 1765, waren 'er, in alles, een en dertig krankzinnigen in dit Godshuis.

De bestiering van het Krankzinnigen-Huis staat, tegenwoordig, aan vier REGENTEN en drie REGENTESSEN of BUITENMOEDERS. De Regenten hebben eenen Boekhouder ten hunnen dienste. De Bedienden van 't Huis zyn een Binnenvader en Binnenmoeder, een' Naaiſter, twee knechts en twee dienstmaagden. De Regenten vergaderen, eens ter weeke, des Woensdags na den middag, ten vyf uren. De Regentessen komen, gewoonlyk, des Donderdags, na den middag, byeen; doch niet ſtiptelyk alle weeken.

De inkomsten van het Krankzinnigen-Huis zyn, ſedert de eerſte opregting, merkelyk toegenomen, en beſtaan thans, voornaamlyk, in de huuren van eenige Huizen, en in de Renten van eenige Lands-Obligatien. Ook behoudt het Huis nog, ſedert het jaar 1565, de twee jaarlykſche Beden, die, in de eerſte week na S. Jan in den zomer, en in de eerſte week na nieuw Jaar, des Dingsdags, aan de oude, en des Woendags, aan de nieuwe zyde, met de ſchaal, worden opgehaald. De luiden, die dit Liefdewerk verrigten, worden door de Regenten verkoo-

In 't jaar 1582, heeft Magteld Schaap eenne rente van zeven guldens tien ſtuyvers 's jaars aan het Dolhuis gemaakt, tof drie jaarlykſche maaltyden, voor de Krankzinnigen.

KRANK-
ZINNI-
GEN-
HUIS.

Gewoon-
lyke
fchafor-
de.

gen (e). Doch tegenwoordig worden 'er, jaarlyks, vyf buitengewoone maaltyden aan de lyders gegeven, bestaande uit fchaapenbouten, met een stuivers broodje voor elk, en best bier toe, behalve nog eene maaltijd van wafelen en oliekoeken, in 't midden der vasten. Ook krygen de lyders, om de drie maanden, elk een driegroots zoete koek. De gewoonlyke fchaforde is, 's *Zondags* 's middags, gort, en 's *Zomers*, gerookt, en 's *Winters*, gesprengd vleesch toe. 's *Avonds*, schaft men bierenbrood. 's *Maandags*, wordt 'er, 's middags, groene erweten met lang nat, en vleesch toe, en 's *avonds*, karnemelk met gepelde garst opgedischt. 's *Dingsdags* en 's *Woensdags*, wordt 'er, 's middags, groente, fruit, en 't gene de tyd verders geeft, en worst of spek toe geschaft: byzonderlyk, ook visch, pannekoeken, en, in den slagttijd, twee maalen, gort- en bloedbeulingen. 's *Dingsdags* 's *avonds* schaft men zoetemelk met gort, en 's *Woensdags* 's *avonds*, bierenbrood. 's *Donderdags*, 's middags, wordt 'er graauwe erweten, en vleesch toe, en 's *avonds* zoetemelk met gort opgedischt. 's *Vrydags* 's middags, schaft men, 's *Zomers*, vleeschnat van kalfs- en lamsvleesch, en 's *Winters*, gesprengd vleesch met appelen. 's *Avonds*, wordt 'er karnemelk met gort gegeten. 's *Saturdags*, wordt 'er, 's middags, beurtelings, witteboonen, en een boterham toe, of stokvisch, en 's *avonds* ryftenbry geschaft. By de Avondmaaltyden, worden twee sneeden brood, een met boter, en een met kaas voor elk gegeven. De lyders

ont-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 441

ontbyten niet: doch de middagmaaltyd wordt, ten tien uren 's morgens, gehouden. De ver- trekken of huisjes der lyderen worden, stip- telyk, alle weeken, schoon gemaakt. De mans worden, om 't vierdendeel jaars, geschooren, wanneer hun en den vrouwen ook de nagels aan handen en voeten gekort worden.

KRANK-
ZINNIGEN-
HUIS.

Op den vierden Maart des jaars 1734, heeft het Krankzinnigen-Huis ook Oc- troi van 's Lands Staaten verworven, om alleen erfgenaam te zyn van zulken, die, in het zelve, onderhouden, en, zonder kin- deren, of verdere afkomelingen na te laa- ten, overleeden waren, mids zulks bepaald bleeve tot zulken, die, op kosten van het Huis, onderhouden waren geweest (f). Men ontvangt, in het Krankzinnigen-Huis, ook zulken, die, door andere Godshuizen, on- derhouden geweest zyn; doch zulks geschiedt niet, dan na dat men, wegens het onder- houd derzelven, met de Regenten, over- eengekomen is (g). De Nederduitfche Ge- reformeerde Diaconie betaalt, tot onder- houd der lyderen, die zy, in 't Krankzin- nigen-Huis en in 't Pesthuis, besteedt, vol- gens eene overeenkomst van den jaare 1748, zo veel als dezelve, jaarlyks, van haar plag- ten te trekken; 't welk, wat laater, op den vasten prys van een gulden tien stuivers in de veertien dagen, gesteld is (h).

Naamlyst
der RE-
GENTEN.

Zie hier eene Naamlyst der REGENTEN van dit Godshuis.

1574.

(f) Handv. bl. 274.

(g) Resol. van Regeer. en Oud-Burgem. Lr. C. 30 July 1745. f. 122 verso.

(h) Resol. als vooren 29 January, 31 July 1748. f. 136 verso, 140 verso.

KRANK-
ZINNI-
GEN-
HUIS.

1574. Gerrit Jansz. Delft.
1574. Harmen Hendriksz.
1578. Jan Hendriksz. Stock.
1578. Claas Jacobsz.
1578. Arent Brouwer.
1578. Cornelis Jansz. Kies.
1578. Hendrik Buyk.
1578. Reinier van Heemskerk.
1578. Gerrit Wolfertsz.
1611. Symon Jansz. Fortuyn.
1611. Jan Hendriksz. Soop.
1611. Pieter van der Schelling.
1617. Pieter Elias.
1619. Rombout Jacobsz.
1625. Pieter Jansz. Blauwehaan.
1638. Reyer Pietersz. Elias.
1640. Seger Uytenbogaart.
1653. Hendrik Reaal Reiniersz.
1654. Jacob Rotgans.
1663. Pieter Cloeck.
1664. Pieter van der Graft.
1664. Salomon Sweers.
1670. Nanning Cloeck.
1672. Isaak van Buuren.
1672. Volkquin Monma.
1674. Willem van Erpecum.
1679. Jan Everwyn Glimmer.
1680. Mr. Jan Colyn Thovion.
1681. Jan van Duinen.
1686. Joris de Waart.
1689. Lucas Trip.
1690. Abraham de Riemer.
1694. Mr. Jacobus Trip.
1698. Gabriel Eyghels.
1700. Samuel Weymer.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 443

1706. Dirk van der Meer.	LEPROO-
ZEN-
HUIS.
1707. Mr. Jan Ryser.	
1712. Leonard van Hoefen.	
1713. Jacob Kick.	
1715. Gerrit van Ruster.	
1719. Mr. Hendrik Amelis de Dieu.	
1719. Mr. Dirk van de Perre.	
1724. Jooft Westerveen.	
1728. Pieter van Spykershof.	
1736. Hendrik Reinier Brouerius van Ni-
dek.	
1742. Jacob Willem de Famars.	
1743. Nicolaas Wiltens.	
1745. Abraham Hartman.	
1748. Jan Middelman.	
1748. Balthasar Nolthenius.	
1756. Jan van Mékeren.	
1756. Jan Wybrant Fleon.	

X.

LEPROOZEN-HUIS.

Het LEPROOZEN-HUIS, een van de oudste Gestigten der Stad, staat tus-
schen de S. Antonis-Breëstraat en Houtgracht, van het
aan een Plein, tegen over de Synagoge der LEPROO-
Portugeesche Jooden. ZEN-
HUIS.

By zyne eerste opregting, in of omtrent
den jaare 1402; welke tyd ons gebleeken is,
uit eenen Schepenen-brief van den vyftien-
den Maart des gemelden jaars, waarin, men
leeft, dat het, toen, *geordineert ende ghemaect*
was, droeg het den naam van S. Nicolaas-en
S.

Oudheid.

LEPROO-
ZEN-
HUIS.

S. Antonis - Gasthuis. In eenen Giftbrief van Hertoge Willem van Beijeren van den jaare 1415, waar van, terstond, nader, heet het het *Hospitaal van onse Vrouwe en Synte Nycolaas*. Het stondt, ten dien tyde, gelyk wy, elders ⁽ⁱ⁾, reeds hebben aangemerkt, en nog lang daarna, buiten de Stad, aan den binnenkant van den Zeedyk, naar den Amstel toe. Het hadt ook eene Kapel, van welke, in *Schepenen-Brieven* van de jaaren 1417, 1422, 1423, 1424, 1425, 1426, 1427, 1428 en anderen, uitdrukkelijk, gewaagd wordt. En 't was deeze Kapel, die, op den zes en twintigsten Augustus des jaars 1566, aan de Gereformeerden, onder den naam van *der zieken Kerk*, by slegt weder, werdt afgestaen ^(k). Het Huis schynt eerst, omtrent eene eeuw lang, geschikt geweest te zyn, tot een Gast- en Proveniers - huis. Doch voor den jaare 1500, werden de Leproozen, uit het *S. Joris- of S. Juriaans-Gasthuis*, in het zelve, overgebracht ^(l). Op 't *S. Joris-Hof*, beruften een Testament van *Katharyn Foppens Dogter* van den zesden May des jaars 1491, waarin zes Ryns guldens eens, aan het Leproozen-Huis, buiten de *S. Antonis-Poort* by Amsterdam [*Domui Leproforum extra portam Sancti Anthonii, prope Amsterdamum*] gemaakt worden. Gevolgelyk, moeten de Leproozen toen reeds in het zelve geplaatst geweest zyn. Van toen af, kreeg het den naam van *Leproozen - huis*, dien

(i) I. Deel, I. Boek, bl. 103.

(k) Zie II. Deel, VII. Boek, bl. 182.

(l) Anonym. ac calc. PONTANI p. 5.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 445

dien ik ook vermeld vind, in eenen Sche- ^{LEPROO-}
penen-Brief van den jaare 1504; waar by ^{ZEN-}
een stuk Lands opgedraagen wordt aan ^{HUIS.} *de*
arme miserabele Leprosen, tot Sinte Anthony.

De *Leprosye*, of *Lazarye*, gelyk deeze Ouder
kwaal ook genoemd werdt, naar *Lazarus*, ^{Leproo-}
die, in de gelykenis van den ryken man, ^{zen-}
voorkomt, als vol zweeren, en dien men, ^{Huis}
in laater' tyd, met *Lazarus*, den Broeder van
Maria en Martha, verward, en tot een' Hei-
lig gemaakt heeft, wordt, van sommigen,
niet zonder grond, aangemerkt, als eene
vrugt der Kruisvaarten naar het Heilige
Land (m). Immers, zy is, na den ongeluk-
kigen uitslag deezer bygeloovige togten, in
de twaalfde, dertiende en veertiende eeu-
we, hier te Lande, eerst gemeen geworden.
De kwaal, die nu, misschien, in deeze ge-
westen, in 't geheel niet, of weinig meer
gevonden wordt, was zo besmettelyk en af-
schuwelyk, dat de Huizen, in welken de
lyders geplaatst en genezen werden, byna o-
veral, buiten de Steden, werden opgeregt.
Het eerste Leproozen-huis, welk hier, nog
voor het einde der veertiende eeuwe, ge-
stigt werdt, stondt *buiten der Poorten van Am-*
stelredamme, ter plaatse, daar nu het Kisten-
makers-Pand is (n). En toen, omtrent eene
eeuw laater, de zieken, van daar, in het te-
genwoordige Leproozen-huis, werden over-
gebragt; stondt het zelve nog veel verder
buiten de Stad, schoon de ziekte, toen reeds,
veel

(m) *Esprit des Loix Tom. II. p. 16. Velly Hist. de France Tom. IV. p. 61, 62.*

(n) *Zie I. Deel, I. Boek, bl. 102.*

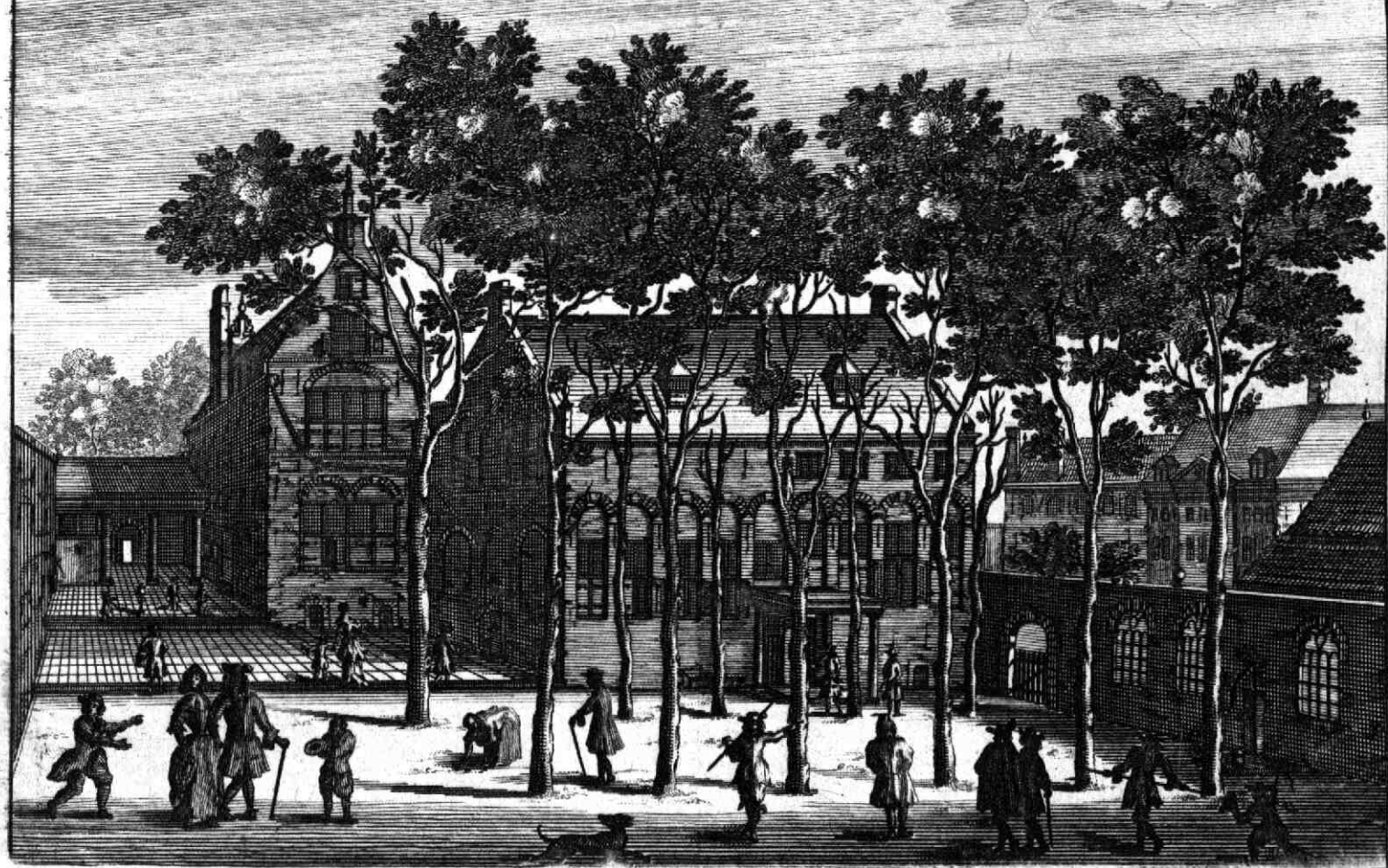
LEPROOZEN-HUIS. veel zeldzaamer geworden was, en veel van haare natuur en besmettelijkheid verloren hadt. Men was 'er egter, in 't jaar 1532, nog zo afkeerig van, dat, by eene Keure van den vyf en twintigsten July des gemelden jaars, bevolen werdt, dat geene Leproozen in de Stad zouden hebben te vernagten, of met de klep te gaan bidden; maar zig, buiten dezelve, *ten huysse van de Leprosen*, onthouden (o). Doch toen, na 't jaar 1593, de Stad zo verre werdt uitgelegd, dat het Leproozen-huis binnen de wallen getrokken werdt, en de *Leproosvaders* verklaarden, geen vermogen te hebben, om het Leproozen-huis te verplaatsen, gelyk hun, van Stads wege, gevergd was, maakte men geene zwaarigheid, om het te laten staan, daar het stondt (p), en daar het, tot heden toe, gebleeven is. Het Huis dient, tegenwoordig, zeldzaam, tot het einde, waartoe het, na dat de Leproozen, uit het S. Joris-Gasthuis, in het zelve waren overgebracht, geschikt werdt. Het strekt nu, behalve tot een Proveniers-Huis, ook tot een Gasthuis voor simpelen of onnozelen, en is, na zyne eerste opregting, dikwils, vertimmerd. In 't jaar 1609, werdt 'er een geheel nieuw gebouw aangevoegd. In 't jaar 1640, zyn 'er verscheiden' vertrekken by gebouwd, en, nog in deeze eeuw, en onlangs, is het Huis, in verscheiden' opzigten, zeer veel verbeterd.

Beschry- Het Leproozen-Huis stondt, voor de-
ving van zen,

(o) Keurb. D. f. 132 *verso*.

(p) Resol. Vroedsch. N. $\frac{2}{9}$. 22 April 1596. f. 126 *verso*.

LAZARUS HUYSEN

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 447

zen, tusschen de Stad en de buurt Oetenwaal, ^{LEPROO-}
binnenwaards tegen den S. Antonis- of Zee- ^{ZEN.}
dyk, en was, met eenen hoogen muur en ^{HUIS.}
grast, die met den Amstel gemeen lag, om- ^{tegen-}
vangen. De Kapel stondt, gelyk uit de ^{woordige}
Kaart van CORNELIS ANTONISZOONTE ^{LEPROO-}
zien is, digt tegen den dyk; doch werdt, in ^{ZEN-}
't jaar 1609, nevens den ringmuur, afgebro- ^{HUIS.}
ken, en de plaats bezet met agt burgerwoonin-
gen onder vier Vlaamsche gevels, die nog in
wezen; doch, in 't jaar 1755, herbouwd zyn.
De tuin van 't Huis, naar den Amstel, werdt,
vervolgens, ook tot ander gebruik geschikt.
De tegenwoordige Voorpoort schynt ook,
in 't jaar 1609, gemaakt te zyn. Boven de-
zelfde, ziet men twee Leproozen, een' man
en eene vrouw, konstiglyk, in steen uitge-
houwen. Pas binnen den ingang, ten noor-
den, heeft de Poortier zyne woning. Voorts, ^{Binnen-}
komt men, op eene ruime Binnenplaats, met ^{plaats.}
boomen bezet. De meeste woningen der
Provenieren hebben haare ingangen, langs
deeze Binnenplaats. De zuidelyke vleugel
van 't gebouw rondsom deeze Plaats is, in 't
jaar 1735, van nieuws, opgehaald: waaraan,
volgens twee opschriften in den zelven, *Ar-*
noud Noël en *Pieter Arnold Bert*, Neeven van
twee dienende Regenten, de eerste steenen
gelegd hebben. De westelyke vleugel is, in
't jaar 1764, en de oostelyke, in 't jaar 1765,
veel verbeterd. In 't zuidwesten, is de op- ^{Regen-}
gang naar de *Kamer der Regenten*, een fraai ^{ten-}
en ruim vierkant vertrek, versierd met ze- ^{Kamer,}
ven Schilderstukken, waarin eenige oude en
laa-

LEPROO-
ZEN-
HUIS.

laatere Regenten, naar 't leeven, zyn afgebeeld. Onder dezelve, munt uit een stuk van *Ferdinand Bol*. Wyders, zyn 'er twee stukken van *Arnoldus Boonen*, in de jaaren 1714 en 1729 gedaan (q), en twee van *Quinkhard* en van *der Myn*. Het nieuwste, welk voor den schoorsteenmantel staat, is, door *Tibout Regters*, in 't jaar 1761, geschilderd, en vertoont de Regenten *Frans van Kerchem*, *Matthys Ooster*, *Willem Hendrik Nolthenius* en *Johannes Luyck*. Het zolderstuk van dit vertrek is, konstiglyk, door den vermaarden *Gerard de Laireffe*, beschilderd, met de zorg voor de Leproozen en Onnozelen. Men ziet 'er ook een' S. Antoni, die, op meer plaatsen, in 't huis afgebeeld is. In een Poortaal voor de Regenten-Kamer, hangen ook twee oude afbeeldfels van Regenten. In een Spreekvertrek by dezelve, nog een. Ook hangt, in 't Poortaal, de geschiedenis van Naäman den Syrier, konstiglyk, door *Ferdinand Bol*, geschilderd. En in 't Spreekvertrek, eene fraaije schildery, in 't jaar 1633 gedaan, verbeeldende het optrekken der Gilden en der Leproozen, op Koppermaandag en Dingsdag, voor het oude Stadhuis, met sleeden, trommen, pypen, kranen en andere sieraaden. De Leproozen plagten, op die dagen, aalmoessen op te haalen door de Stad, en werden, den eersten dag, in 't Gasthuis, en den tweeden, in 't Burger-Weeshuis, op het middagmaal, onthaald. Doch dit omgaan is,

(q) VAN GOOL Nieuwe Schouw. I. Deel, bl. 301, 303. II. Deel, bl. 132.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 449

is, met het jaar 1604, opgehouden. Ook is *Adriaan van Nieuwland*, wiens naam op het stuk, waarvan wy spreken, gesteld is, volgens *Houbraken* (r), reeds in 't jaar 1601, overleeden: waaruit volgen zou, dat hy 't niet; immers niet in 't jaar 1633, geschilderd heeft. Westwaards, tegen 't gebouw, waarvan wy spreken, legt een nette tuin, langs welken de Eetzaal voor de Proveniers, de wooning voor den Binnenvader en Binnenmoeder der zelve, de Bakkery en de Kookens gebouwd zyn. In 't noordwesten, is de Kamer der Regentessen. Zy heeft een aangenaam uitzigt over den tuin. In dezelve, hangen twee stukken, waar in eenige oude Regentessen verbeeld zyn. De tuin heeft eenen kleinen uitgang, in de Lazarus-steeg. In 't zuidelyke gedeelte van 't gebouw, heeft men twee groote vertrekken, alwaar de simpele mans- en vrouwsperfoonen, elke kunne afzonderlyk, hun gewoonlyk verblyf hebben. Boven deeze vertrekken, zyn Proveniers-Kamers, en hooger Koorenzolders. Agter de gemelde vertrekken, is eene Plaats, aan welke, het Verbandhuis uitkomt, waar, somtyds, nog Leproozen genezen worden. Ook zyn hier nog eenige vertrekken voor onnozelen. *De Laireffe* heeft eenige fraaije tekeningen gemaakt van het Leproozen-Huis en het gene 'er in verrigt wordt; welken gevoegd zyn, in een keurlyk Wapenboek der Re-

LEPROOZEN-
HUIS.

Regen-
tessen-
Kamer.

Vertrek-
ken voor
de onno-
zelen.

(r) I. Deel, bl. 43.

VIII. STUK.

Ff

LEPROO-
ZEN-
HUIS.

Regenten , dat , in de Regenten -Kamer , bewaard wordt. Uit het Leproozen-huis , is , op den agtsten January des jaars 1698 , begraaven een simpel vrouwspersoon , *Annetje Visser* , en , om dat zy een zeer klein hoofd hadt , in 't gemeen , *Annetje met het kleine hoofdje* genaamd. Zy is agt en negentig jaaren oud geworden , en hadt altoos in den mond de woorden , *God zayt , moet niet steelen.*

Getal der
zelven en
der Pro-
venieren.

Tegenwoordig , [op den eersten Juny des jaars 1765] , zyn 'er een en twintig onnozen , in 't Leproozen -huis , zes mans- en vyftien vrouwspersooneen. 't Getal der Provenieren beloopt veertig , tien mans- , en dertig vrouwspersooneen , en juist zo veele wooningen zyn 'er maar voor Proveniers geschikt , te weeten , twaalf huizen , van welken 'er negen op de Plaats , en drie op het Plein uitzien , en agt en twintig kamers , van welken 'er tien haar uitzigt hebben op de straat. Aan eenige Proveniers , die , tegenwoordig , zes in getal zyn , is toegeestaan , elk eene Dienstmaagd te mogen houden ; mids zy , daar voor , afzonderlyk , betaalen.

Orde
voor de
Prove-
niers.

De maaltyd der Provenieren begint , 's middags , ten half twaalf , en 's avonds , ten half agt uren ; tegen welken tyd , elk zig , op 't luiden van 't schafklokje , in de eetzaal , vervoegen moet. De maaltyd duurt telkens een uur. Ten tien uren , des avonds , wordt de Poort geslooten. En na dien tyd wordt 'er geen Provenier binnen gelaaten. Niemand mag eenige spys of drank met zig naar zyne

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 451

zyne wooning neemen , veel min buitens ^{LEPROO-}
huis brengen , of doen brengen , op ver- ^{ZEN-}
beurte van de tafel voor zes weeken ; en van ^{HUIS.}
vier Ducatons , daar en boven , of zwaar-
der of ligter straffe , naar het goedvinden
der Regenten. Dronkenschap , vloeken ,
schelden en diergelyk misdryf wordt ook ,
met korter of langer van de tafel te blyven ,
en met een , twee of drie Ducatons , zo iemand
'er eens , twee- of driemaal toe vervalt ,
geboet. Geen Provenier mag iemand in zy-
ne wooning laten vernagten , zonder uit-
drukkelijk verlof der Regenten (s).

Het bewind van 't Leproozen - huis staat ^{Bestie-}
aan vier ^{REGENTEN} en drie ^{REGENTES-} ^{ring.}
SEN , die , even als die van andere Gods-
huizen , door Burgemeesteren , worden aan-
gesteld. De Regenten vergaderen , ge-
gewoonlyk , alle weeken , des Woensdags
na den middag. De Regentessen komen ook ,
doorgaands , weekelyks , op Woensdag na
den middag , byeen ; wanneer ook , ten half
vier uren , door eenen Krankbezoeker ,
voor de Gereformeerde Proveniers , en voor
zulke onnozelen , die , daartoe , eenigszins in
staat zyn , een rede over den Catechismus
gedaan wordt : by welk onderwys , ook aan-
hoorders van buiten 's huis worden toe-
gelaaten. Men is , met deeze onderwyzingen ,
begonnen , op den zes en twintigsten Juny
des jaars 1754 , hebbende Vrouwe PETRO-
NELLA CALKOEN , Weduwe van den Hee-
re

(s) *Vit de Ordonnantie voor de Proveniers , in 't Leproozen-Huis.*

LEPROO-
ZEN-
HUIS.

te JEAN DE LA FONTAINE, en Regentesse van dit Godshuis, volgens haaren uitersten wil, vier duizend guldens aan de Regentessen doen ter hand stellen, om, uit de inkomsten van dezelve, zeventig of tagtig guldens 's jaars, aan eenen Krankbezoeker, die deeze onderwyzingen doen, en de zieken in 't huis, geduuriglyk, bezoeken en aanspreken moet, toe te leggen; en het overige te besteeden, aan eene of twee jaarlyksche maaltyden van warme gebraden bouten en Rotterdammer bier, voor de onnozelen.

Bedien-
den.

De Regenten stellen eenen *Boekbouder* aan, die de inkomsten en uitgaaven van 't Huis in 't Grootboek overbrengt. Voorts, zyn 'er een Binnenvader, eene Binnenmoeder over de Proveniers, eene Binnenmoeder over de onnozelen, een Poortier en agt dienstmaagden. De Regenten hebben ook, op een jaarlyksch *Honorarium*, een' Doctor en een' Chirurgyn van 't Huis aangesteld.

Keuren,
omtrent
de Leproozen.

De Leproozen, die, oudtyds, in het Huis, werden ingenomen, moesten, ten minste drie jaaren, binnen de vryheid van Amsterdam, gewoond hebben, eer zy van Lazarye overvallen waren. Voorts, werden 'er, voormaals, ook vreemde Leproozen geherbergd; doch niet langer, dan een' of twee nagten. De Leproozen, die zig, binnens huis, in de egt begaven, werden ter deure uit gezet. In 't Huis, plagten ook zulken, die voorgaven, met Lazarye besmet te zyn, geschouwd te wor-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 453

worden, waarvoor zy een vierde van een' ^{LEPROO-}
Engelschen nobel betaalden, de helft, ten ^{ZEN-}
behoefte van het Huis, en de wederhelft, ^{HUIS.}
ten behoeve van den schouwer (t). Doch ^{Schouw}
sedert het verminderen of verdwynen dee- ^{der Le-}
zer ziekte, in den aanvang der voorgaan- ^{proozen}
de eeuw, geschiedt de schouw op dezel- ^{te Haar-}
ve, in Holland, genoegzaam eeniglyk, in ^{lem.}
gevolge van een Graaflyk Privilegie, in of
voor het jaar 1413 gegeven (u), in het Le-
proozen-Huis buiten Haarlem; waar egter,
volgens eene Ordonnantie van Stadhouder
en Raaden over Holland, Zeeland en Fries-
land van den dertienden October des jaars
1586 (v), niemant geschouwd mag worden,
dan die, in Holland, Zeeland, of Westfries-
land, woonagtig is: waarvan zy bewys too-
nen moeten van de Steden of Plaatsen, daar
zy wonen. Burgemeesteren van Amsterdam
verleenen, nog tegenwoordig, van tyd tot
tyd, brieven van voorschryving aan 't Leproo-
zen-Huis by Haarlem, voor zulken hunner
ingezetenen, die voorgeeven, met Leprozye
besmet te zyn; met verzoek, dat dezelve,
op die kwaale, geschouwd, en met bewys
van de bevindtenis voorzien mogen worden
(w): waar na zy, vuil geschouwd zynde, ge-
meenlyk, hier en elders, met eene klep,
waarop het wapen van Haarlem gebrand is,
loopen bedelen. Sedert veele jaaren worden
zul-

(t) Handv. bl. 270.

(u) Zie Privil. van Haarl. bl. 69.

(v) Zie Privil. van Haarl. bl. 350.

(w) Compostboek f. 1. Stads Missiven-Boeken N. XXIX.
f. 76 & passim.

LESROO-
ZEN-
HUIS.

zulken, die geagt worden met Lazarye besmet te zyn, niet meer in 't Leproozen-Huis gehuisvest; schoon zy 'er nog wel genezen worden. Doch in 't jaar 1706, zyn Regenten nog gelaft, een kind, welk men oordeelde deeze kwaale te hebben, in te neemen, en te geneezen (x). En Burgemeesteren hebben, laatstelyk, op den tweeden May des jaars 1764, toegestaan „ dat „ kinderen, die op de Stads Schoolen gingen, „ en bevonden werden, met Leprosye, „ zo als men het thans noemt „ besmet te zyn, in „ het Leproozen-Huis, zouden genezen worden. „ Ondertusschen, oordeelen de Regenten, uit de bescheiden, met welken, zulke kinderen aan 't Leproozen-huis gebragt worden, of zy tot het zelve behooren. Wyders, heeft men 'er, doorgaands, onnozelen in geplaatst. Eindelyk, dient het Huis tot een Proveniershuis, gelyk het, reeds in de vyftiende eeuw, geweest is (y); en waartoe het ook, op den een en twintigsten January des jaars 1697, door Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren, bevoegd is verklaard (z), zynde den Prys, tot welken, het Leproozenhuis Proveniers mag inneemen, ten zelfden tyde, door haare Edele Groot-Agtbaarheden, geregeld naar den ouderdom der Provenieren. Volgens deeze schikking, betaalt iemant van

(x) Groot-Memor. N. IX. f. 59.

(y) Zie een oud Renteboskje, berustende in 't Leproozen-Huis en I. Deel, 1. Boek, bl. 103.

(z) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. van 21 Jan. 1697.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 455

45	jaaren	3859	guldens.	LEPROO- ZEN- HUIS.
46	- - -	3776	- - -	
47	- - -	3694	- - -	
48	- - -	3611	- - -	
49	- - -	3525	- - -	
50	- - -	3446	- - -	
51	- - -	3364	- - -	
52	- - -	3274	- - -	
53	- - -	3184	- - -	
54	- - -	3094	- - -	
55	- - -	3004	- - -	
56	- - -	2914	- - -	
57	- - -	2824	- - -	
58	- - -	2734	- - -	
59	- - -	2644	- - -	
60	- - -	2554	- - -	
61	- - -	2464	- - -	
62	- - -	2374	- - -	
63	- - -	2284	- - -	
64	- - -	2194	- - -	
65	- - -	2104	- - -	
66	- - -	2014	- - -	
67	- - -	1924	- - -	
68	- - -	1834	- - -	
69	- - -	1744	- - -	
70	en daar boven	1654	- - -	

De Proveniërs genieten, hier voor, boven de inwooning, goede spys en drank, vuur en licht. Ook worden zy bewaſſchen, en, door den Doctor, Chirurgyn en Apotheker van 't Huis, bediend.

In 't jaar 1751, werdt wel, ten behoeve van het S. Joris-Hof, by Theſaurieren, goedgevonden,
Ff 4

LEPROO-
ZEN-
HUIS.

den, dat het Leproozen-Huis geene Proveniers meer zou inneemen. Doch de onderftand, dien het Huis toen van de Stad noodig hadt, wies zo zeer aan, dat men het, federt, wederom heeft toegelaaten. De Regenten brengen de koftpenningen, of 't-gene zy beleggen kunnen, ter Thefaurie, die 'er hun den gewoonlyken Intrest van betaalt.

Inkom-
ften van
het Huis.

De inkomsten van 't Leproozen-Huis beftaan, voornaamlyk, uit de voordeelen, die de Proveniers aanbrengen, en daarenboven, uit de intresten van eenige Lands Obligatien, en uit de huuren van eenige huizen en Landeryen. Onder anderen, bezit het Huis eenige Landeryen in de Outewaaler-Polder buiten de Muider-Poort, uit hoofde van welken, de oudfte Regent van 't Huis, zynde thans MATTHYS OOSTER, door Burgemeesteren, tot Heemraad van deeze Polder wordt verkooren (a). Het Leproozen-Huis heeft ook een gedeelte gebouwd van de huizen, die, omtrent het jaar 1672, in de nieuwe uitlegging der Stad, in de tweede en derde Weteringsdwarsstraat, en in de Noorderstraat, getimmerd werden; waartoe het eene aanzienlyke fomme, tot vier ten honderd, hadt moeten opneemen. Doch deeze Intrest werdt, al in 't jaar 1681, op drie en een half ten honderd verminderd (b), en de hoofdsom is, federt, afgeloft. De huizen, die weinig voordeel gaven, zyn, ten getale van zeventig en ééne Loots, federt het jaar 1754, allen verkogt. In 't jaar 1579, nam het

(a) Groot-Memor. N. IX. f. 267.

(b) Refol. Vroedfch. Lx. O. 4 Sept. 1681. f. 49.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN 457

het Leproozen-Huis het Klooster van S. Maria-Magdalena in Grimnesse, met alle deszelfs goederen, naar zig, beloovende, daartegen, agthonderd en vyftig guldens, jaarlyks, tot onderhoud van den Pater en de Nonnen, te zullen uitkeeren (c). Uit hoofde der Overeenkomfte, deswege gemaakt, bezit het Leproozen-Huis, nog tegenwoordig, eenige huizen in de Nes, en onder anderen, het bekende Logement, *de Stad Lions*. Het Leproozen-Huis plagt ook in eigendom te bezitten de Oude Stads Herberg aan den Y-kant, die de Stad, in 't jaar 1666, aan het Huis hadt overgegeven, tegen eenige huizen en Landeryen in Outewaal, welken, met de jongste Vergrooting, binnen de wallen getrokken waren. Doch alzo de herberg, zeer bouwvallig geworden zynde, ten minste zestien duizend guldens van hertimmeren zou hebben moeten kosten, besloot men, in 't jaar 1755, den opstal, tot eene afbreuk, te verkoopen, voor twee duizend zes honderd agt en twintig guldens, en het erf aan de Stad te laten. De oudste bekende bezitting van het Leproozen-Huis is de visschery in de Waalen, tusschen de Stad en Ypesloot, die, door Hertoge Willem van Beijeren, op den zeven en twintigsten September des jaars 1415, aan het zelve, voor vyf ponden 's jaars, in eeuwige erfpagt, geschonken was (d). Het regt tot deeze Visschery, welke zig, in 't Y, van den Montelbaans-

(c) *Accoord en Aftand van den 14 July 1579. in de Bylaagen, I^r. A. N. 1. en 2.*

(d) *Handv. bl. 273.*

LEPROOZEN-HUIS. baans-burgwal, of eigenlyk van de S. Antonis-fluis tot aan de fluis by Jaap-Hannes, en daar, tot op zeventig roeden van de laatstgemelde fluis, Y-waards (e), of van de S. Antonis-fluis, tot halfwege het Y, uitstrekt, wordt nog, van tyd tot tyd, door het Leproozen-Huis, verhuurd, doorgaands, van dertig tot vyftig guldens en een zoode visch 's jaars, mids de Regenten vryheid houden, om zelve, in dit water, te visschen. Een gedeelte van het water, tot deeze Visschery behoorende, en zig van Oostenburg tot aan den Paardenhoek uitstrekken, draagt, als het Leproozen-Huis toekomende, sedert lang, en nog tegenwoordig, den naam van het *Zieken-water*: welke naam ook wel aan de gantsche visschery gegeven wordt. Op den agttienden Maart des jaars 1682, is ook aan het Leproozen-Huis geschonken de helft van het voordeel, welk het Vrouwen-Tugthuis of Spinhuis alleen plagt te trekken, van de geoorlofde spelen, en vreemdheden, die, binnen de Stad of derzelver Vryheid, vertoond worden (f). Doch de collecte, die het Huis, na het Oude-zyds-Huiszitten-Huis, onder de Predikatie in de Oude-Kerke, plagt te hebben, is, sedert het jaar 1604, opgehouden.

Naamlyst der Regenten. Wy voegen, ten besluite, hier by de namen der REGENTEN van het Leproozen-Huis, zo ver dezelve nog voor handen zyn:

1511.

(e) Resol. der Gecomm. van Hoofd-Ingelanden ter Nieuwer Amstel van 23 May 1671.

(f) Handy. bl. 274.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 459

1511. Jan Lambertsz. Vyg. LEPROO-
 1511. Claas Hillebrantsz. ZEN-
 1511. Claas Bicker. HUIS.
 1511. Frans Hendriksz. Ruys, *in de Wil-*
deman.
 1512. Pieter Bouwes.
 1513. Michiel Jansz. *in de Sterre.*
 1513. Claas Garft.
 1514. Jan Lambertsz. Goetdern.
 1514. Claas Jacobsz. Paradys.
 1515. Jacob van Colen.
 1517. Gys Taamsz.
 1519. Harmen Matthysz.
 1519. Egbert Gerbrandsz.
 1519. Volkert de Snyder.
 1519. Arent Jan Berensz.
 1519. Gysbert Fredriksz.
 1519. Symon Gouffart.
 1519. Pieter van Neck.
 1520. Jacob Lambertse.
 1521. Pieter Fredriksz.
 1521. Jonge Claas Koek.
 1522. Gerrit Pancras.
 1522. Cornelis Brunt.
 1522. Claas Meeuws.
 1523. Robert Harmansz.
 1524. Jacob Huyg.
 1525. Wessel Lantfinck Brouwer.
 1525. Symon of Heyman Jansz. Harius.
 1526. Claas Claasz. Wynkoop.
 1567. Claas Pietersz.
 1567. Cornelis Willemsz.
 1567. Jacob Fransz. Zaal.
 1567. Reyer Gerritsz.

LEPROO-
ZEN-
HUIS.

- 1568. Jan Jacobsz. Visscher.
- 1568. Marten Symonsz. Schuytjen.
- 1572. Otto Symonsz.
- 1575. Claas Florisz. van Alkemade.
- 1578. Jacob Hendriksz. Bas.
- 1578. Pieter Cornelisz. Boom.
- 1578. Jan Cornelisz. Verhel.
- 1579. Hendrik Haalken.
- 1581. Pieter Bicker Brouwer.
- 1581. Cornelis de Vlaming.
- 1583. Jan Ysbrantsz. Blauwehulk.
- 1583. Gillis Jansz. Valckenier.
- 1586. Siewerd Sem.
- 1592. Adriaan du Gardyn.
- 1595. Hendrik van Bronkhorst.
- 1597. Roeter Ernst.
- 1607. Ernst Roeters.
- 1614. Dirk Vlack.
- 1625. Jacob Willemsz. Hooft.
- 1625. Mr. Hendrik Koppit.
- 1627. Augustyn Uyttenbogaard.
- 1633. Frans van Limburg.
- 1635. Philip Thyssen Schryver.
- 1638. Dr. Jan van Hartogveld.
- 1639. Pieter Cleutryn.
- 1652. Mr. Frans van Limburg.
- 1655. Claas Baltensz. van de Wiele.
- 1655. Mr. Jacob de Vogelaar.
- 1655. Reinier de Block.
- 1656. Hans Auxbrebis.
- 1660. Gysbert van Wieringen.
- 1665. Pieter Adriaansz. van Leeuwaarde.
- 1667. Gillis Hens.
- 1667. Gerrit van Ruytenburg.

1667.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 461

- 1667. Anthony de Haas.
- 1668. Dirk van Outshoorn.
- 1673. D^r. Bonaventura van Dortmont.
- 1673. Ifaak Hudde.
- 1675. Jan Hermans.
- 1676. Jacob Fredrik du Fay.
- 1686. Jacob van der Merct.
- 1686. Hendrik Hunthum.
- 1695. M^r. Pieter Nuyts.
- 1696. Philip van der Ghiefen.
- 1700. Carel Boelens.
- 1704. D^r. Christoffel Valentyn.
- 1709. Hendrik Viſſer.
- 1711. Willem Pyl.
- 1712. Michiel du Fay.
- 1713. Hendrick de Wacker.
- 1713. Wolphert Hendrik Drinkveld.
- 1716. François Meerhout.
- 1721. M^r. Johannes Schulting.
- 1726. M^r. Willem Jan van Midlum.
- 1735. Jan Frans de Famars.
- 1740. Aäron Noël.
- 1743. Frans van Kerchem.
- 1746. Matthys Ooster.
- 1748. Arnold van Aalſt.
- 1748. Willem Hendrik Nolthenius.
- 1752. Johannes Luycx.
- 1761. Lodewyk Hovy de Jonge.
- 1762. Gualterus Petrus Craeyvanger.

LEPROO-
ZEN-
HUIS.

XI.

S. JORIS-HOF.

Oudste
S. Joris-
Hof,
hier ter
Stede.

Het gestigt, welk, in de veertiende, vyftiende en zestiende eeuw, den naam droeg van *S. Joris-Hof*, stondt, naar de tegenwoordige gelegenheid der Stad, in de Kalverstraat, tegen over den Heiligen weg: en de Kapel van het zelve dient, thans, tot een Kistenmaakers-Pand (g). Het was, van ouds, een *Leproozen- en Proveniers-huis*. En 't blykt, uit eene Acte van den zestienden November des jaars 1496, dat 'er ook *Simpelen*, in den kost, besteed werden (h). Men bewaart, in het tegenwoordig S. Joris-Hof, nog eene Ordonnantie van Burgemeesteren en Raad, voor *der zyeken ende huys t sinte Joryaens*, die, den vierden Augustus des jaars 1446, gedagtekend is (i). Ook blykt, uit eene Acte van 't Gerecht van den tienden Augustus des jaars 1485 (*), dat dit Huis, op de vier hoogtyden, aalmoessen plagt op te haalen, door gantsch Waterland en Amstelland. Doch wy hebben, hier voor (k), aangemerkt, dat de *Leproozen*, voor den jaare 1500, uit dit Huis, werden overgebracht, in het S. Antonis-Gasthuis, welk, sedert, den naam van *Leproozen-huis* aangenomen heeft, dien het nog tegenwoordig draagt. Het S. Joris-Hof bleef

(g) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 102.

(h) GrootMemor. N. I. f. 213 verso.

(i) Zie Bylaagen Lr. B.

(*) Zie Bylaagen Lr. C.

(k) Bladz. 443.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 463

bleef egter, nog lang, een Proveniers-huis. S. JORIS-
De Kapel, over welke twee Kapelmeefters Hof. 1011
't bewind hadden, werdt ook onderhouden
(l). En vind ik, dat, uit dezelve, zo wel
als uit andere Kerken en Kapellen hier ter
Stede, op den vyf en twintigften Auguftus
des jaars 1566, de beelden geligt zyn. Ruim
drie jaaren te vooren, was, by de Vroed-
fchap, nog eene Ordonnantie gemaakt, op
het onderhoud van het S. Joris-Hof (m). Doch
na de verandering der Regeeringe, befloot
men, de Kapel, tot ander gebruik, te fchik-
ken, en de huizing, die 'er aan behoorde,
te verkoopen. Men maakte, met dit laat- Het
fte, eenen aanvang, in 't begin des jaars wordt in
1579, en in Auguftus deszelfden jaars, wer- het Kloos-
den de Proveniers, en al de huisraad van ter der
het S. Joris-Hof, overgebracht in het Kloos- Paulus-
ter der Paulus-Broederen, welk, federt, den Broede-
naam van S. Joris-Hof aangenomen heeft. ren over-
gebracht.

Wy hebben de oude gelegenheid van dit Gelegen-
Klooster, reeds elders (n), beschreeven. Hier heid van
voegenwe 'er nog by, dat het, met eene dit Kloos-
flood, die, zo ik meene (1), in den jaare ter.
1580, overwelfd werdt, gefcheiden was van
het Klooster van S. Urfula of der elfduizend
Maagden (o), nu het Spinhuis. Het was,
reeds

(l) Groot-Memor. N. I. f. 295 verso.

(m) Refol. Vroedsch. N. I. 15 Maart 1563.

(n) I. Deel, I. Boek, bl. 85.

(o) Groot-Memor. N. II. f. 55.

(1) Myne meening rust op deeze woorden in
eene oude Rekening van het tegenwoordige S. Jo-
ris-Hof:

1580 6 April, betaelt voor plancken en balcken, om die
flood daer mede te beforgen . . . f 18 : 5 : 2

S. JORIS-
HOF.

reeds in 't jaar 1541, in zo verre verlaaten, of uitgestorven, dat, by de Vroedschap, in beraad gelegd werdt, om de Regulieren van Heilo en Oude Naarden, indien 't gevoeglyk geschieden kon, derwaards over te brengen (p). Doch dit schynt niet gelukt te zyn. In 't jaar 1558, stondt het genoegzaam ledig, en werdt toen reeds beslooten, het zelve, voor de Stad, te verkrygen tot een Gasthuis (q). 't Was dan geen wonder, dat de Proveniers uit het S. Joris-Hof in het zelve werden overgebracht. Het is, sedert, van binnen en van buiten, meermaalen vertimmerd, en ook, door het vergrooten der Waalen-Kerke, vry wat ingetrokken en verkleind. De zuidzyde van 't gebouw, die de oudste, en, zo men, uit een jaartal aan 't zuidooster-hoekhuis, afneemen mag, in 't jaar 1596, getimmerd was, is, in 't jaar 1678, geheel vernieuwd, hebbende *Abraham Alewyn den jongsten*, Zoon van eenen der Regenten, *Abraham Alewyn den jongen*, daar aan, op den agtsten April des gemelden jaars, den eersten steen gelegd. De oostzyde is, in 't jaar 1695, herbouwd. De westzyde is, eindelyk, ook, met bewilliging van Burgemeesteren (r), geheel vernieuwd in 't jaar 1747, wanneer het gebouw eenen deftigen ingang gekreegen heeft, in de Spinhuis steeg.

Beschry-
ving van
het te-

Het S. JORIS-HOF staat, tusschen de Oude Waalen-Kerk en Spinhuis-steeg, en plagt,

(p) Resol. Vroedsch. N. 1. 5 Nov. 1541.

(q) Resol. Vroedsch. N. 1. 29 Juny. 1558.

(r) Groot-Memor. N. XI. f. 21 verso.

IV. BOEK. GODSM. EN GODSD. GESTIGTEN. 465

plagt, voor deezen, alleenlyk, eenen gerin- S. JORIS-
 gen krom omloopenden ingang te hebben, HOF.
 op het Waalen-Kerks Plein, die nu, ge- genwoor-
 meenlyk, geslooten gehouden wordt. De dige S.
 eigenlyke ingang is in de noordelyke of JORIS-
 korte Spinhuis-steeg, door eene aanzienlyke HOF.
 Poort, boven welke, de naam van S. *Joris*
Hof, met gulden letteren, in steen, uitge-
 houwen is. Men treedt, door deeze Poort,
 in een Poortaal, alwaar, ter regter zyde, de
 ingang is naar de *Kamer der Regenten*, die,
 van de Plaats, en uit de Spinhuis-steeg licht
 schept, en net beschooten is. Ter linker-
 zyde, is de *Kamer der Regentessen*, een be-
 hangen vertrek, uitziende, over de Plaats.
 De schoorsteenmantel is versierd met de wa-
 pens der tegenwoordige Vrouwen Regen-
 tesses, CATHARINA SUSANNA VAN
 DEN BEMPDEN, Huisvrouw van den
 Heere en M^r. *Pieter van de Poll*, SOPHIA
 HUYDECOPER, Weduwe van den Hee-
 re *Mattheus Buys*, en ELIZABET CLIG-
 NET, Huisvrouw van den Heere M^r. *Ge-*
rard Aarnout Hasselaer. In dit vertrek, is
 ook een toegang naar den ruimen Kook-
 en, op welken, de Eetzaal volgt, alwaar twee
 groote Haardsteden zyn, en, dagelyks,
 vyf ronde tafels, ieder voor tien Proveniers
 geschikt, gedekt worden. Ten noorden van
 de Eetzaal, zyn twee beneden-woon-
 ings voor Proveniers, tusschen welken, een trap
 is, die toegang naar vier kamers verleent.
 Voorts, gaat men, uit het Voorpoortaal,
 langs een breed trap, naar de Boven-

S. JORIS-
HOF.

woonings van het nieuwe gebouw: en hier ontmoet men, eerst, een ingestoken vertrek, welk boven de Poort uitziet: wyders, op de tweede Verdieping, langs een' ruimen gang, nog zestien kamers van ongelijke grootte, die, ten deele van de Plaats, ten deele, uit een' open gang, die, beneden, langs den Kookken en Eetzaal loopt, en, uit de Spinhuis-steeg, licht scheppen. Nog hooger, zyn nog twee kamers; eene gemeene Kleêrzolder, en eenige kleine Turfzoldertjes, voor de Proveniers. De Binnen-Vader en zyne Vrouw hebben, behalven een vertrek beneden, ook eene kamer, op de tweede Verdieping, boven de Regenten-Kamer, tot hunne woning. Alle deeze vertrekken zyn, in 't nieuwste gebouw. In 't oude, zyn vyftien beneden-woonings, ten deele, uit twee, ten deele, uit drie vertrekken bestaande, en zestien kamers, naar welken, men, langs een' trap in 't zuidoosten, toegang heeft; zo dat 'er, in alles, zes en vyftig woonings zyn. In den gevel van de middelste woning in 't zuiden, staat een S. Joris, den draak doorsteekende, in steen uitgehouwen, welk afbeeldsel nog, op meer plaatsen in 't Hof, gezien wordt. 't Gebouw s, boven en beneden, van Regenwaterspompen en andere gemakken voorzien. Langs de Plaats, die met twaalf boomen bezet is, en, in 't byzonder, langs de Waalen-Kerk in 't noorden, zyn eenige houten berghokjes getimmerd, die, door de Proveniers, gebruikt, en afgeslooten kunnen worden.

De

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 467

De Kerkmeesters der oude Waalen - Ker- S. JORIS-
ke, die vier in getal zyn, zyn te gelyk RE- HOF.
GENTEN van het S. Joris-Hof. Behalve Bestie-
deezzen, zyn 'er nog drie REGENTESSEN. ring.
De Regenten vergaderen, gemeenlyk, alle
Donderdagen, na den middag: de Regen-
teffen, alle Vrydagen. Wy hebben de naa-
men der Regenten, hier voor (s), aange-
tekend, van 't jaar 1586 tot den tegenwoor-
digen tyd: waar by wy, alleenlyk, voegen
moeten dien van *Pieter Martensz Junior*, die,
in 't jaar 1764, Kerkmeester en Regent ge-
worden is. Zie hier de naamen der ouder
Regenten van S. Joris-Hof, zo ver menze
heeft konnen opspooren:

- 1509. Albert van Diemen.
- 1509. Claas Heyn.
- 1509. Dirk Janszoen.
- 1509. Comen Jansz.
- 1511. Jan Ysbrantsz. Backer.
- 1511. Claas Gerritsz. Olyslager.
- 1511. Pieter Thomassen.
- 1511. Pieter Symonsen.
- 1511. Jacob van Emen.
- 1512. Dirk Jansz. van Slooterdyk.
- 1513. Claas Heyn.
- 1514. Pieter Ysbrantsz. Lynslager.
- 1515. Willem Monick.
- 1517. Jan Martensz.
- 1517. Willem Cornelisz.
- 1517. Dirk Jansen, *by de Heilige Stede.*
- 1518. Pieter Gyfen.

1518.

(s) III. Deel, II. Boek, bl. 167.

S. JORIS-
HOF.

- 1518. Gerrit Jacobsz.
- 1521. Willem Topper.
- 1521. Mr. Gerrit Outgertsz.
- 1522. Cornelis Buick.
- 1523. Cornelis Kistemaaker.
- 1524. Roel Jansz.
- 1525. Gysbert Pietersz.
- 1527. Ysbrant Jansz. Backer.
- 1528. Jacob Wouter Dobbensz.
- 1554. Joost Willemsz.
- 1554. Claas Boelisz.
- 1554. Frans Adriaansz.
- 1554. Jan Claasz. Pyl.
- 1556. Jan Jacobsz. Onderwater.
- 1556. Tymen Pieterffe Goyer.
- 1558. Jan Jansz. Smit.
- 1559. Gerrit van Doesburg.
- 1559. Symon Gerritsz.
- 1561. Lucas Pietersz.
- 1561. Balthasar Symonsz.
- 1581. Jan Betsen Roodenburg.
- 1581. Claas Symonsz. Heemskerk.
- 1581. Reynier Claasz.
- 1581. Yef Gerritsz.
- 1583. Jacob Fransz.

Het Huis is , tegenwoordig , alleen geschikt voor luiden , die 'er hunnen kost koo-
pen. Burgemeesteren hadden , in January
des jaars 1697 , eene Ordonnantie beraamd
(1) , waarnaar de Regenten zig , in het aan-
neemen van Proveniers , schikken moesten.
Doch , in 't jaar 1734 , is hierin , by den Oud-
Raad

(1) Groot-Memor. N. VIII. f. 124 verso.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 469

Raad van Burgemeesteren, verandering ge-S. JORIS-
maakt (u), volgens welke, de Proveniers, Hof.
federt, aangenomen zyn. Alleenlyk, heeft
de toeneemende duurte der levensmiddelen
te wege gebragt, dat men den prys, by de-
zelfde gesteld, eenigszins, heeft moeten ver-
hoogen. Het Kostgeld, voor ieder Prove-
nier, wordt, op een honderd en tagtig
guldens 's jaars, gerekend, ten ware hy,
niet aan de gemeene tafel, maar in zyne
eigene woning, begeerde te eeten; in welk
geval, zyn kostgeld ten minste zestig gul-
dens hooger gesteld wordt: of, zo twee
Proveniers byeen wonen, ten minste vyf-
tig guldens voor ieder. 't Kostgeld van
een' dienstbode wordt op honderd guldens
's jaars gesteld; en, zo twee Proveniers
samen één' dienstbode houden, berekend,
naar de jaaren van den jongsten. De huur
wordt hooger of laager gesteld, naar dat de
woningen zyn, en loopt, van dertig, tot
een honderd en zeventig guldens, in 't jaar.
Alle de *Beneficien* of proven worden tot eene
hoofdsomme gebragt, welke, voor twee Pro-
veniers die byeen wonen, naar de jaaren
van den jongsten, berekend wordt; en die
de Proveniers, in eens, moeten opbrengen:
of zo hun zulks, niet terstond, gelegen komt,
betaalen zy, maandelyks, interest van 't gene
daaraan ontbreekt, die niet minder gesteld
moet worden, dan de rente, die het Huis,
anderszins, van de Thesaurie ontvangen zou
heb-

(u) Resol. van den Oud Raad van Burgem. 30 Jan. 1734.
L. C. f. 79 verso.

S. JORIS-
HOF.

hebben. Men neemt geene Proveniers in, dan die vyftig jaaren bereikt hebben, ten ware, man en vrouw den kost willende koopen, een van beide over de vyfen veertig, en de andere over de vyftig jaaren oud was, in welk geval, de proven berekend worden, naar de jaaren van den jongften, ten minfte tegen agt ten honderd. De Proveniers moeten hunnen ouderdom, met Doopcedulen of andere befcheiden, ten genoegen der Regenten, bewyzen. De penningen, die de Proveniers inbrengen, worden, tegenwoordig, met byvoeging van den naam en ouderdom van ieder' Provenier, ter Thesaurie overgebracht, alwaar van dezelve lyfrente gegeven wordt, op perfoonen

van 45 tot 50 jaaren 8 ten honderd.

- - 50 - 55 - - - 9 - - -

- - 55 - 60 - - - 10 - - -

- - 60 - 65 - - - $10\frac{1}{2}$ - - -

- - 65 - 70 - - - 11 - - -

- - 70 - 75 - - - $11\frac{1}{2}$ - - -

- - 75 - 80 - - - 12 - - -

De rente der hoofdsomme, opgebracht door twee Proveniers, die byeen woonen, wordt wel gerekend naar de jaaren van den jongften; doch blyft egter vaft op den langftleevendenden. De uitkeering wordt begreepen te loopen, van den dag, dat de hoofdsom ingebracht is, tot op den fterfdag van den Provenier toe. By 't fluiten van 't Verdrag met de Regenten, betaalt de Provenier zekere fomme op hand, die, zo hy mogt komen

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 471

men te overlyden, of van gedagten te ver- S. JORIS-
anderen, eer hy de aangewezen wooning Hof.
betrokken heeft, aan het Proveniers - Huis
vervalt. De Proveniers mogen geene spyze,
noch drank van 't S. Joris-Hof vervoeren, noch
iemand in hunne wooning laten vernagten,
zonder uitdrukkelijk verlof der Regenten.
Zy moeten zig van alle buitenspoorigheden
wagten, en, zo zy met eene Proveniersche
trouwen, moet een van beide zyne wooning,
ten behoeve van het Hof, ruimen, en zig,
deswege, nader verdraagen met de Regenten.
In 't algemeen, zyn zy verplicht, zig
te schikken naar de Ordonnantien van 't Hof,
bereids gemaakt, en nog te maaken.

Het S. Joris-Hof heeft, gelyk de andere
Godshuizen hier ter Stede, vryheid van Lands-
en Stads Imposten en Excynzen. Het geniet,
behalve de voordeelen, die de Proveniers
aanbrengen, ook eenige inkomsten van de
huizen en Obligatien, die dit Godshuis, zo
wel als de oude Waalen Kerk, bezit. Doch
van de inkomsten en uitgaaven van het S.
Joris-Hof wordt, jaarlyks, afzonderlyke re-
kening gedaan aan Burgemeesteren, op wel-
ke, ook melding gemaakt wordt van de pen-
ningen, die de Regenten ter Thesaurie heb-
ben gebragt, en van de uitkeeringen, die
hun, aldaar, van Stads wege, gedaan zyn.

XII.

ZYDE-WINDHUIS.

Beschry-
ving van
het ZYDE-
WIND-
HUIS.

De vervolging in Frankryk, omtrent den jaare 1680, die veele vlugtelingen herwaards de wyk deedt neemen, hadt, onder anderen, de weevery van Zyden stoffen hier zo sterk doen aanwassen, dat men, wel haast, gebrek begon te krygen aan werkvolk, tot het voortzetten dier Weeverye vereischt. 't Haperde, onder anderen, aan zydewindsters; en naardien de Stad, rykelyk, voorzien was van schamele meisjes, die ledig langs straat liepen, werdt de Vroedschap, op het einde des jaars 1682, te raade, de zolders boven 't Stads Wapenhuys op den Singel, tusschen de Hand- en Voetboogsdoelen, te schikken tot een ZYDE-WINDHUIS (v): waartoe, vooreerst, twee duizend drie honderd vyfentwintig guldens, uit Stads kasse, gegeven werden (w). De gewoonlyke opgang naar dit Huis is, in de Poort van 't Westindisch-Huis, eertyds, de Voetboogs-doele. Doch het gestigt heeft nog eenen op- en afgang, die met eene deur in de Handboogsstraat uitkomt, boven welke, de naam van *Zyde-Wind-Huis* te lezen staat, en die, door de zydewindsters, gebruikt wordt. Voormaals, plagt men, hier, drie zolders, of werkplaatzen, te hebben.

Doch

(v) Resol. Vroedsch. L^r. P. 23 Dec. 1682. f. 1.

(w) Resol. van den Oud-Raad van Eugem. 30 Dec. 1682.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 473

Doch, sedert eenige jaaren, zyn 'er, door-
 gaands, maar ééne, en zeldzaam twee toe
 gebruikt. De Werkzolders zyn, door af-
 geschooten hekken, in winkels verdeeld; in
 ieder van welken, zestien of zeventien meis-
 jes geplaatst worden. Elke winkel staat on-
 der 't opzigt van eene bedaagder vrouwsper-
 foon, die veertig of vyftig stuivers ter wee-
 ke winnen, en zorg draagen, dat de Zy-
 de, welke zy van den Meesterknecht ontvan-
 gen, naar behooren, en zonder veel schade,
 gewonden wordt. De Regenten-Kamer, die
 op den Singel uitziat, is een ruim vertrek,
 op de hoogte der eerste werkzolder. De
 breedte schoorsteenmantel is, met Stads wa-
 pen, en eenig beeldwerk, op de Zyde-nee-
 ring slaande, versierd. Agter deeze kamer,
 is een vertrek, daar de Zyde, by 't ontvan-
 gen en wederom afleveren, gewoogen; en
 nog een, daar elke party, midlerwyl, in by-
 zondere bakken, geborgen en bewaard wordt.
 De wooning van den Meester-knecht, uit
 twee vertrekken bestaande, is op de hoogte
 van de tweede werkzolder, die, nu, genoeg-
 zaam alleen, gebruikt wordt, en in zes win-
 kels verdeeld is. In drie of vier derzelven,
 wordt, nog tegenwoordig, gewerkt. Meis-
 jes van agt tot zestien jaaren oud, welker
 ouders onderhoud genieten van de Huiszit-
 tenhuizen, de Diaconie of andere Godshui-
 zen, worden hier, in de eerste plaats, en
 voorts, ook andere Dogters van ingezetenen,
 met het winden van Zyde, om redelyk loon,
 welk, jaarlyks, met twee stuivers ter wee-

ZYDE-
 WIND-
 HUIS.

ZYDE-
WIND-
HUIS.

ke, en van zeven tot dertig stuivers, opklimt, aan werk geholpen; en plagten, daarenboven, door een' aangestelden Schoolmeester, in 't leezen en schryven, en in de gronden van den Godsdienst, onderweezen te worden; 't welk, na de opregting der Stads Scholen, in 't jaar 1752, buiten gebruik geraakt is. Niemand mag de meisjes, in 't Zyde-Windhuis besteld, uit het zelve, haalen, of doen haalen, om dezelve tot ander werk te gebruiken, voor dat zy, den bestemden tyd, hebben uitgediend; en zo iemand, by deeze of eenige andere gelegenheid, de Regenten, of derzelver Meester-knecht, onbehoorlyk bejegent, wordt dezelve in 't nieuwe Werkhuis gezet, of anderszins, naar 't goedvinden van myne Heeren van den Gerichte, gestraft. De Regenten zyn gemagtigd, om zig te vervoegen aan den Heere Hoofd-Officier, die verplicht is, de boeten, door zulken, die de meisjes uit het huis troonen, verbeurd, op de Schouts-rolle in te vorderen. Tot onderhoud van 't Zyde-Windhuis, moet van ieder baal Zyde en Floret, honderd pond of meer weegende (x), die ter Waage gewoogen wordt, ten minste tien stuivers, door den Kooper, en ook zo veel door den Makelaar, die den koop geslooten heeft, tot eenen Godspenning, betaald worden: tot den ontvangst van welke Godspenningen, geslooten bissen, in de Stads Waa-

(x) Uit de Apostille op het Request der Regenten, gedagt, 23 Octob. 1688.

Waagen, hangen (y). Doch van de Zyde, ^{ZYDE-TS} die by de Oostindische Compagnie gekogt ^{WIND-W} en gewoogen wordt, ontvangt de weeger de ^{HUIS.} Godspenningen, en steltze den Regenten ter hand. En mag geene verkogte Zyde geleverd worden, voor dat dit regt aan 't Zyde-Windhuis voldaan is (z). Het verminderen van den aanvoer van Zyde en Floretten-garen, sedert eenige jaaren, heeft veroorzaakt, dat dit inkomen thans geen vyfde gedeelte belooft van 't gene het, voormaals, plagt te be- draagen.

Het opzigt over het Zyde-Windhuis staat ^{Bestie-} aan zes ^{ring.} REGENTEN, die, voor hun leeven, of tot dat zy hooger waardigheid bekomen, door Burgemeesteren, uit een dubbel getal, by de dienende benoemd, gekooren worden. Zy vergaderen, eens ter weeke, des Woensdags na den middag, ten vier uren, wanneer zy kinderen, voor eenige jaaren, inschryven. Het loon van 't Zyde-winden wordt, door hen, geregeld, naar 't gene 'er 't Huis voor betaalt. Burgemeesteren hebben hen, op hun verzoek, in 't jaar 1693, even als de Regenten der andere Godshuizen, togt- en wagtvy verklaard (a). Ten hunnen dienste, en tot het onmiddelyk opzigt over 't Huis en den arbeid in het zelve, stellen Burgemeesteren, op hun voordraagen, een' Meester-knegt en zyne vrouwe aan, op eene behoorlyke wedde, en vrye wooning, vuur en licht. Zy moeten beide

(y) Handv. bl. 1167, 1169.

(z) Groot-Memor. N. VII. f. 192 verso.

(a) Handv. bl. 165.

ZYDE-
WIND-
HUIS.

het Zyde-winden verstaan. De Oppasfters en Windfters moeten, des Zomers, ten zes, en des Winters, ten agt uuren des morgens, op 't Huis zyn. Ten twaalf uuren, gaan zy af om te eeten, en werken, na den middag, wederom, van één tot agt uuren. De Meester-knegt leeft een gebed, als zy komen en vertrekken. Doch windfters, welker ouders onderhoud trekken van de Huiszitten-huizen, gaan, 's winters, 's avonds ten zes uuren, naar de Stadsfcholen. 's Winters, worden 'er kagchels, op de werkplaats, gestookt, en vuur in de ftooven van de Oppasfters en kinderen gegeven: waartoe de twee Huiszittenhuizen, by beurten, duizend manden Turf, in 't jaar, aan 't Huis zenden. De Windfters en Oppasfters krygen ook, winter en zomer, behoorlyk bier van 't Huis.

Getal der
Meisjes
in het
Zyde-
Wind-
huis.

In de voorgaande, en in 't begin deezer eeuw, plagt het getal der Meisjes in 't Zyde-Windhuis veel grooter te zyn, dan het tegenwoordig is: 't welk aan de groote vermindering der Weeverye van Zyden stoffen, hier ter Stede, moet worden toegeschreeven. Men heeft, fomtyds, tot over de vyf honderd Meisjes, in 't Huis geteld. Doch tegenwoordig, [in Juny 1765.], zyn 'er, met de Oppasfters, maar omtrent zestig.

Naamlyst
der RE-
GENTEN.

Zie hier de naamen der Regenten, die 't Zyde-Wind-huis, van zyne opregting af, tot nu toe, bestierd hebben:

1682. Aarnout van der Cruys.

1682. Steven van Schooneveldt.

1682.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 477

- 1682. Gysbert van der Smitze.
- 1682. Marten Zorgh.
- 1682. Willem de Roy.
- 1682. Ysbrand van Boorn.
- 1684. Carel Quina.
- 1685. Abraham Boel.
- 1686. Tobias Boel.
- 1689. Willem van Breen.
- 1691. Joannes Ruymveldt.
- 1692. Jean de la Haye.
- 1697. Noë Marisfal.
- 1706. Jooft Provoost.
- 1710. Jacobus Kops.
- 1716. Adrianus Montanus.
- 1716. Jofua Eysfen.
- 1722. Jacobus Bosman.
- 1727. Dirk de Ram.
- 1730. Jacobus Marisfal.
- 1730. Jacobus de la Haye.
- 1744. Gerrit Eysfen.
- 1745. Daniel du Rieu.
- 1746. Izaak Balk.
- 1750. Hendrik Treurniet.
- 1755. Jan de Bree.
- 1761. Festus Gesner.
- 1762. Willem van Onna.
- 1762. Hendrik Clockener.
- 1763. Antoni Ruyghrock.

ZYDE-
WIND-
HUIS.

XIII.

DIACONIE-WEESHUIS.

Aanlei-
ding tot
de opreg-
tinge van
een DIA-
CONIE-
WEES-
HUIS.

De Nederduitsche Gereformeerde Diaconie, zig, sedert haare opregting, belast vindende met de zorg voor de opvoeding van behoeftige Weezen, welker ouders wel Ledemaaten der Kerke, doch geene Poorters geweest waren; waarom, of om dat de kinderen meer dan de bepaalde jaaren hadden, zy niet in 't Burger-Weeshuis konden worden aangenomen; zag zig genoodzaakt, dezelve, alomme, door de Stad, by gemeene luiden, in den kost te besteeden. Doch 't getal deezer kinderen wies, door den tyd, zo zeer aan; de kosten liepen zo hoog, en de opvoeding van veelen was zo gebrekelyk, dat de Broederschap, omtrent het midden der voorgaande eeuw, de gedagten, ernstelyk, gaan liet, op de opregting van een Weeshuis. Men verwierf 'er, eerlang, de toestemming van Burgemeesteren toe, en, op derzelver voorslag, vereerde de Raad, in 't begin des jaars 1656, een erf, by den Zwaanenburgwal, aan de Diaconie, tot opregting van een Kinderhuis (*b*): waartoe de Stad nog zeventuizend guldens schonk (*c*). De Diaconie kocht 'er, sedert, nog een erf by, en, op den twintigsten April des gemelden jaars, werdt de eerste steen aan 't gebouw

(*b*) Resol. Vroedsch. Lr. A. 6, 26 Jan. 1656. f. 53.

(*c*) Notulen der Diaconie van 1632-1658. f. 99, 103.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 479

bouw gelegd, door *Jan van Vlooswyk*, Zoon DIACONIE-
WEESE-
HUIS.
van den regeerenden Burgemeester, *Cornelis van Vlooswyk*, Heer van Vlooswyk, Diemerbroek en Papenkoop. Voor 't einde des jaars 1657, was het Huis, in zo verre, voltrokken, dat 'er honderd en vyftig kinderen van Gereformeerde Ledemaaten in geplaatst werden: waarna het, door den Predikant *Petrus Wittewrongel*, in 't byzyn van eenen Burgemeester en van eenige andere Leden der Regeeringe, plegtiglyk, werdt ingewyd.

Het Beschry-
ving van
het zelve. **DIACONIE-WEESHUIS**, een deftig, vierkant gebouw, honderd zes en dertig voet breed, honderd zes en zestig voet diep, en drie verdiepingen hoog, onder de zolder en vliering, staat, op den hoek van de Zwaanenburgstraat, en strekt zig, van agteren, tot in den Binnen-Amstel. Het heeft Jongens-
Huis. twee op-en-ingen, een' naar het Jongens-, en een' naar het Meisjes-Huis, waarin het gebouw verdeeld is, hebbende ieder zyde eene ruime vierkante Binnenplaats, die rondsom betimmerd is. Door den eersten of westelyken opgang, naar binnen getreden zynde, ontmoet men, eerst, ter regterzyde, de Kamer
der Dia-
kenen. *Kamer der Diakenen*, een ruim vertrek, welk, in de Zwaanenburgstraat, en over den Zwaanenburgwal, uitziet. In de Lyst van den schoorsteenmantel, ziet men de wapens van vier Broederen-Diakenen, die 't opzigt over 't bouwen van 't Huis hebben gehad, *Johannes Teerink*, *Hendrik Scholte*, *Izaak de la Vigne* en *Abraham van Friessem*, sierlyk, uitgehouwen. Voor den schoorsteen, leeft men
dee-

DIACONIE WEESHUIS.

DIACO-
NIE-
WEES-
HUIS.

deezc regels van den Diaken DANIEL WIL-
LINK:

*Heeft HELLEMANS zyn goed der Broed'-
ren zorg bevoogen,*

*Toen hy zyn oogen sloot, VAN AKEN volgt
dit spoor,*

*Van Liefdewerk, en houdt geen grooter schat
verhoolen,*

*Maar leent de Elendigen een mededoogend oor.
Wie ooit de Liefde zal een eedle hoofddeugd
noemen,*

*Zal JAN VAN AKEN, om zyn Liefdens-
weldaad, roemen.*

Wyders, hangen 'er eenige Naamborden der
Broederen-Diakenen, die zitting in 't Huis
hebben gehad, en eenige afbeeldingen van
't gebouw. By deezc Kamer, is, langs den
Zwaanenburgerwal, een vertrek of Poortaal,
alwaar, 's Woensdags 's morgens, de buiten-
gewoone uitdeelingen van Wollen-klee-
deren, hoeden, schoenen, muilen enz. aan
de behoeftige Ledemaaten buitens huis, ge-
schieden. Ook worden hier de ongemaakte
Lynwaaten en andere voorraad, in kassen,
bewaard. Uit dit Poortaal, hebben de Diake-
nen een' toegang naar de *Eetzaal der Jongens*,
die haaren gemeenen ingang aan 't ander ein-
de heeft. De Jongens worden hier ook, 's
Maandags 's avonds, door eenen der Predi-
kanten, in de gronden van den Godsdienst,
onderweezen, of *gecatechiseerd*. De Meisjes
worden, ten zelfden tyde, door eenen ande-
ren Predikant, in haare Eetzaal, *gecatechi-
seerd*.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 481

seerd. De Catechisatie wordt, aan elke zy- ^{DIACONIE-}
 de, door een' Ouderling, en, daarenboven, ^{WEEVERS-}
 aan de Jongens zyde, door een' Diaken, ^{HUIS.}
 en aan de Meisjes zyde, door eene Dia-
 cones, bygewoond. Zy begint, des Zomers,
 ten zes, en des Winters, ten vyf uuren.
 Voorts, is, agter de Jongens-Eetzaal, Weevers-
 een *Weevers-winkel*, alwaar grof Linnen ge- ^{winkel,}
 weeven wordt, om eenige Weezen, die tot
 anderen arbeid onbekwaam zyn, bezig te
 houden. Oostwaards van den ingang aan de
 Jongens zyde, ontmoet men de *Apotheek*, Apo-
 tegen over welke, een Distilleer- of stook- ^{theek.}
 vertrek is. De Apotheker heeft ook een aar-
 tig kruidentuintje, langs den zuidwesterhoek
 van 't Huis, aan den Amstel; en op de twee-
 de Verdieping, een vertrek, daar hy zyne
 drooge geneesmiddelen bergt. Over de A-
 potheek, zyn twee Broeders-Diakenen *In-*
spectores, die, op den eersten Maandag in
 elke maand, 's namiddags, ten twee uuren,
 op de Vergaderkamer in de Nieuwe Kerke,
 byeen komen, om de Doctoren en Chirur-
 gys der Diaconie te hooren, en andere zaa-
 ken af te doen, de kranke en behoeftige
 Ledemaaten, en de Apotheek der Diaconie
 betreffende. Op de tweede Verdieping van
 't gebouw, aan de Jongens zyde, boven de
 Eetzaal, is de *School* der Jongens, alwaar de ^{School.}
 jongsten leezen, schryven en rekenen leeren,
 en alwaar ook, des Donderdags, *gecatechi-*
seerd wordt. Ten einde van de Schoole, is
 een klein vierkant vertrek, het *Zwaanenhok*
 genaamd, vermoedelyk, om dat het omtrent
 boven de plaats is, alwaar, eertyds, de Stads

DIACO-
NIE-
WEES-
HUIS.

SlAAPKA-
MERS enz.

Meisjes-
Huis.

Kleër-
maakers
en
Schoen-
maakers-
winkel en
wooning.

Zwaanen plagten bewaard te worden (d). Het dient om de baldaadige jeugd, eenige dagen, op te sluiten. Voorts, heeft men, op deeze Verdieping, eene Beddenkamer, waar- op eene vuurhaard is voor de kleine Jongens; een slaapvertrek voor den Poortier, Weever en Onderweever, een Jongens-Kleêrkamer, en nog een vertrek of twee tot berging. Op de derde Verdieping, zyn, rondsom, de *Slaapkamers* der Jongens, die, doorgaands, met hun drieën, in ééne krebbe, slaapen. De Leezers, en de Jongens, die 't geld der Collecten draagen, hebben elke soort een byzonder slaapvertrek. Op het laatste, worden ook de *Ryloopers*, zynde zulke Jongens, die de kinderen naar de Kerk geleiden, en de *ryen* derzelven in orde helpen houden, geplaatst. Voorts is, op deeze Verdieping, aan de zuidzyde, een slaapvertrek voor den Broodsfnyder, en een groot vertrek, daar de bedden gereinigd en verfsteld worden. Boven de derde Verdieping aan de Jongens-zyde, zyn ruime Turf- en Kooren-zolders.

Het Meisjes-Huis, welk, door twee deuren in de gaanderye, van het Jongens-Huis is afgeslooten, is, genoegzaam op dezelfde wyze, verdeeld, als het Jongens-Huis: alleenlyk, zyn eenige beneden- en bovenvertrekken van het zelve, van de Jongens zyde, afgenomen. In de Poort of ingang, heeft men, ter linker-zyde, de Kleërmaakers-wooning en Wollenmaakers-winkel, en ter regterzyde, de Schoenmaakers-winkel en woning. In 't zuidoosten van

(d) Zie III. Deel, I. Boek, bl. 172.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 483

van 't gebouw, aan den Amstel, heeft men DIACONIE-WEES-HUIS.
 hier de *Kamer of 't Comptoir der Zusteren-*
Diaconessen, een net Vertrek, alwaar twee Kamer der Diaconessen,
 fraaije Schilderstukken hangen, het eene de
 maaltyd, en het andere het kleeden, ver-
 schoonen en havenen der Weesmeisjes ver-
 beeldende. Voor den schoorsteenmantel staat
 dit Vers van den Diaken WILLINK:

Ter gedagtenisse

Van den Liefdaadigen

J A N V A N A K E N,

Overleden den 29 van Hooimaand,

en

begraven den 3 van Oogstmaand,

A. 1718.

in Amsteldam.

*Een vast geloove dat door reine Liefde werkt,
 En 't buigzaam Christen hert in zeeke hoop
 versterkt,
 Wordt kenbaar als het bloeit in Christlyk me-
 dedoogen,
 Omtrent Nooddrustigen door Broederpligt be-
 woogen.*

VAN AKEN hadt een schat door naarstig-
 heit vergaart,

En voor zich zelven niet, maar de armen,
 trouw bewaart,

Dien hy uit Liefde, toen hy wisselde zyn leven
 En stondt naar hooger goed den Broedren heeft
 gegeven,

DIACONIE-
WEES-
HUIS.

Ten noodig onderhoud van 's Heilands arme leên:

Dus blyft VAN AKENS naam in zegen hier beneên.

Eetzaal.
Linnen-
naai-
winkels.

Wooning
van den
Binnen-
vader en
Binne-
moeder.
School.
Breij-
winkel.
Kamka-
mer.

Slaapver-
trekken
enz.

De uitdeelingen der Linnen-kleedinge geschieden, in dit vertrek, door de Diaconessen. De *Eetzaal* der Meisjes is, langs de Ooftzyde van 't Huis, en schept haar licht van de Plaats tusschen 't Huis en 't Slagthuis, waarvan wy, terstond, spreken zullen. Voorts, volgen, aan de zuidzyde, langs den Amstel, de groote en kleine *Linnen-naai-winkel*, waarby de Linnen-naai-meesteres een vertrek heeft. Daarna, komt men aan de *wooning van den Binnenvader en Binnenmoeder*, die paviljoenswyze uitgetimmerd is, en een ruim uitzigt heeft over den Binnen-Amstel. Op de tweede Verdieping, is, boven de Eetzaal, de *Meisjes-School* geplaatst, en boven de Diaconessen-kamer, de *Breijwinkel*: voorts, de *Kamkamer*, twee slaapvertrekken voor de Meisjes, voorzien met kribben, voor drie geschikt, en nog een vertrek voor eene Onder-Linnen-meesteres. Op de derde Verdieping, zyn nog drie slaapvertrekken voor de Meisjes, en, onder anderen, een, daar dertien bedsteden staan, die ieder voor twee meisjes geschikt zyn. Hier by is ook een zogenaamd Zwaanenhok. Voorts, heeft men, op deeze hoogte, een vertrek voor de *Styffster* en de twee *Huiswerksters*; een vertrek voor de *Kamster*, en een ander, voor eene Onder-Linnen-naaimesteres, en eene slaapkamer voor de tien dienstmeiden van het

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 485

het Huis. Eindelyk, is hier, in 't noorden, DIACONIE-
de *Styfkamer*, daar 't gewasschen Lynwaat WEES-
gesteeven, gevouwen en gestreeken wordt. HUIS.
Onder de eerste Verdieping van 't gantsche Styf-
gebouw, heeft men groote overwelfde kel- kamer.
ders; vier van welken, tot berging van Vertrek-
wynen en andere koopmanschappen, ver- ken on-
huurd worden. De anderen worden, ten dien- der de
ste van het Huis, gebruikt. Onder de woo- eerste
ning van den Binnenvader en Binnenmoeder, Verdie-
is de kooken, voor welken, aan den Binnen- ping.
Amstel, midden in een bloem- en kruiden-
tuin, een net en ruim speelhuis getimmerd is,
ten gebruike der zitting hebbende Broederen.
Omtrent den kooken, heeft men ook het
Broodhuis, daar de boterhammen, door den
broodknecht, wien eene vrouwsperfoon tot
zyne hulp is toegevoegd, gesneden en ge-
smeerd worden. Ook zyn hier de Bier- en
Provisie-kelders, de hokken tot berging van
kookengereedschap, en het Eetvertrek voor
de Suppoosten, welk op den tuin uitziet.

Ten oosten van 't gebouw, welk wy, tot Slagthuis,
hiertoe, beschreeven hebben, heeft men, in
laater tyd, een groot *Slagthuis* getimmerd,
welk eene verdieping hooger is dan het oude
gebouw, en, toen het Lynwaat nog binnens
huis gewasschen werdt, ook tot een Wasch-
huis diende; waarom 'er een groot fornuis
en waterketel in gemetsfeld is. Het is, door
eene ruime Plaats, gescheiden van het ou-
de gebouw, uit welk men, van boven,
langs twee overdekte gaanderytjes, naar 't
Slagthuis, toegang heeft. Het bestaat, be-
neden, uit het Slagtvertrek, een Schilders
werk-

DIACONIE-
WEESHUIS.

werkplaats en eene Timmerloots. De tweede Verdieping is, in een vertrek voor bejaarde weezen, en in een ander, daar de stoffen tot kleedinge bewaard worden, verdeeld. Op de derde Verdieping, zyn de Meisjes en Jongens-Ziekenkamers, voorzien, de eerste van zes, de andere van zeven bedsteden. De twee Ziekenmoeders hebben hier by ieder ook een vertrek. De vierde Verdieping is verdeeld in een slaapvertrek voor de kleine Jongens, en een slaapvertrek voor de kleine Meisjes, die allen, in open krebben, leggen. Hooger heeft men nog een Turf-zolder en Vliering.

Bestiering.

Het bestier over het Diaconie-Weeshuis wordt, door de Broederschap, toevertrouwd aan zes Diakenen. Twee van deezē, welken men *vasse Broeders* noemt, neemen deezē dienst, twee jaaren na elkanderen, waar. Doch, jaarlyks, gaat 'er één af. Van de anderen vier, worden 'er twee, na verloop van zeven weeken, door twee anderen, verwisseld; doch dienen, op 't laafst van 't eerste jaar van hunnen dienst, in de Diaconie, nog wederom zes weeken, in 't Weeshuis. De twee anderen van de vier gemelden dienen dertien weeken agtereen, eer zy, door twee Broeders, worden afgelofst. Alle de verderen dienen dertien weeken agtereen; zo dat het Weeshuis, in een jaar, behalve door de *vasse Broeders*, door zefstien andere Diakenen bediend wordt. Van de Diaconessen, die twaalf in getal zyn, neemen 'er tien den dienst in 't Diaconie-Weeshuis waar, twee als *vasse Moeders*, van wel-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 487

welken 'er ook, jaarlyks, ééne afgaat, en DIACO-
 de overigen agt, ieder paar, dertien weeken NIE-
 in 't jaar. Dezes Broeders, die te gelyk in 't WEES-
 Weeshuis dienen, vergaderen aldaar, twee- HUIS.
 maal ter weeke, des Woensdags, ten tien
 uuren voor-, en des Saturdays, ten vyf uuren
 na den middag. Doch wanneer 't, des Sa-
 turdags, Voorbereiding tot 's Heeren A-
 vondmaal is, komen zy ook, 's morgens ten
 tien uuren, byeen. Op den dag van elke eer-
 ste Voorbereiding, verschynen de zitting
 hebbende Zusters ook in 't Broeders-Comp-
 toir, wanneer alle de Suppoosten verslag
 moeten doen van 't gene, onder elks bewind,
 in 't Huis voorgevallen is: waarna de Zusters
 wederom naar haar Vertrek keeren. Volgens
 eene Keure van den agt en twintigsten Janua-
 ry des jaars 1760, moet van alle sterfgevallen,
 waar kinderen nablyven, die, door de Dia-
 conie, moeten onderhouden worden, ter-
 stond, aan dezelve kennis worden gegeven,
 zonder dat de boedel, vooraf, geroerd, veel
 min iet uit den zelve vervreemd mag wor-
 den (e). Diakenen aanvaarden deeze boedels,
 zo zy bevinden, dat 'er meer goederen dan
 schulden zyn; verdraagen zig, ten beste,
 met de schuldeischers, en plaatsen de kinde-
 ren, die nog geen vyftien jaaren bereikt
 hebben (f), in 't Weeshuis, indien dezel-
 ven nog geene Lidmaaten zyn, en de langst-
 leevende der Ouderen, een jaar lang, Lid-
 maat geweest is. Kinderen, welker ouders,
 of

(e) Keurb. T. f. 252.

(f) Notulb. der Diaconie van 1650-1680. f. 59.

DIACO-
NIE-
WEES-
HUIS.

of de langstleevende derzelven, nog geen jaar Lidmaat zyn geweest, komen in 't Burger-Weeshuis, of zo zy daartoe te oud, of geene wettige Burgers kinderen zyn, in 't Aalmoessniers-Huis. Wanneer, 's Dingsdags, op de gewoonlyke Vergadering der Broederen Diaconen in de nieuwe Kerke, verantwoording gedaan is van kinderen, tot het Diaconie-Weeshuis behoorende, moeten dezelven, den volgenden dag, met alle de bescheiden, hen betreffende, derwaards, worden overgebracht. De Diaconie is, wyders, reeds in 't jaar 1622, met de Walsche Gereformeerde; op den negenden April des jaars 1759, met de twee grootste Doopsgezinden Gemeenten, vergaderende by 't Lam en den Tooren, en in de Zon, en daarna ook met de Lutherfche Gemeente, overeengekomen „ dat de wederzydsche arme huis- „ gezinnen ondersteund zouden worden, „ door de Gemeente, daar de man Lidmaat „ van was, en na zyn afsterven, door de Gemeente, daar de vrouw Lidmaat van bleef. „ Doch dat, na haar overlyden, de weezen „ komen zouden tot laste van die Gemeente, „ te, daar de langstleevende Lidmaat geweest was.” En deeze vereenkomsten zyn, door Burgemeesteren, of stilzwygende of uitdrukkelijk, goedgekeurd (g).

Spyze en
Kleeding.

De gewoonlyke schaforde voor de Diaconie-Weeskinderen is, 's Zondags 's Middags, witte boonen, en 's Avonds karnemelk met gepelde garst: 's Maandags, graauwe erweten met vet,

(g) Groot-Memor. N. XII. f. 52 verso.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 489

vet, en 's Avonds, voor de Jongens, ry-^{DIACO-}
 stenbry, en voor de Meisjes, karnemelk: 's^{NIE}
 Dingsdags, 's Middags, gort, met zoetemelk,^{WEES-}
 en 's Avonds, voor de Jongens, karnemelk,^{HUIS.}
 en voor de Meisjes, rystenbry: 's Woensdags,
 's Middags, vleesch, spek, of gezouten- of stok-
 visch, met wortelen, kool of raapen, en 's A-
 vonds, karnemelk met brood: 's Donderdags,
 's Middags, groene erweten met lang nat, en
 's Avonds, even als 's Maandags: 's Vrydags,
 's Middags, broodsap van karnemelk, 's Win-
 ters warm, en 's Zomers koud: 's Avonds,
 even als 's Dingsdags: 's Saturdags, 's Mid-
 dags, als 's Dingsdags, en 's Avonds, als 's
 Woensdags. De Werkjongens en Naaimeis-
 jes krygen, Zondag, Dingsdag, Donderdag
 en Saturdag, 's Middags, een boterham; 's
 Maandags, een stuk kaas en brood; en Dings-
 dag en Saturdag, 's Avonds, wederom een
 boterham. 's Woensdags 's avonds, wordt,
 aan alle de kinderen, een boterham van tar-
 wenbrood gegeven. De Diaconie-Weeskin-
 deren draagen zwarte Lakensche boven-klee-
 deren; hebbende men, al voor veele jaaren,
 het Engelsche paklaken beter bevonden dan
 het Tilburgsche (*h*). De Broeders, die 't
 bestier over 't Weeshuis hebben, stellen al-
 leenlyk eenige mindere Bedienden in het zel-
 ve aan. De voornaamste Suppooften wor-
 den aangesteld door de groote Vergadering
 der Diakenen, die ook alleen oordeelt, wel-
 ke Kinderen men behoore in te neemen.
 De Moeders-Diaconessen kiezen Naai- en
 Breij-

(*h*) Notulb. der Diaconie van 1721-1738. f. 272.

DIACONIE-
WEESHUIS.

Breijvrouwen, en eenige andere vrouwelyke bedienden. Zy zorgen, wyders, voor de huishouding en kleedinge binnens huis, en vergaderen ook, tweemaal ter weeke, op den zelfden tyd, als de zes Broeders. Het Reglement, waarnaar het Diaconie-Weeshuis bestierd wordt, is, door den Kerkenraad en Diaconie, in 't jaar 1658, ontworpen; in 't jaar 1668, vermeerderd, en, door myne Heeren van den Geregte, goedgekeurd en bekragtigd (i).

Inhoud
van 't Re-
glement
op de be-
stiering.

Volgens dit Reglement, moeten de kinderen, die nog te jong zyn, om een handwerk te leeren, tweemaal 's daags, 's morgens en 's nademiddags, school gaan. Voor de werkjongens, wordt, 's avonds, en voor de naai- en breijmeisjes, 's morgens vroeg, ook school gehouden. De school wordt, 's morgens, met een gebed, aangevangen, en 's avonds ook met een gebed beslooten. De namiddags-schoole wordt, met het leezen van een Hoofdstuk der H. Schrift, begonnen; en, voor 't uitgaan van elke schoole, wordt 'er een Psalm gezongen. De kinderen worden, behalven in leezen en schryven, in de gemeene gebeden, en in de gronden van de Gereformeerde Leere onderweezen, en, tot een zedig, geschikt en beleefd gedrag, vermaand en opgeleid. Eens 's jaars, in Juny, geschiedt het groot *Examen*: wanneer Jongens en Meisjes, elke soort afzonderlyk, door een Predikant, in 't byzyn van een Ouderling, omtrent hunne vordering, onderzocht worden. Ook worden dan pryzen aan de naarfstigen uit-

ge-

(i) Handv. bl. 282.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 491

gedeeld. De kinderen moeten, hoofd voor DIACONIE-WEES-
HUIS. hoofd, als zy opstaan, en voor dat zy te bedde gaan, God, op de knieën, bidden en danken. Daarenboven, geschieden 'er gemeentelyke gebeden en dankzeggingen, 's morgens en 's avonds, en voor en na de maaltijd, door één der bekwaamsten. Voor de dankzegging na de maaltijd, leeft ook een der kinderen een Hoofdstuk der H. Schrift. De Schoolmeesters en Binnenvader doen ook een ogtend- en avondgebed voor alle de Suppoosten van het Huis, die, ten dien einde, byeen geroepen worden. Des Zondags, worden de kinderen, des voor- en nademiddags, Jongens en Meisjes, by beurtverwisseling, naar de Zuider-Kerke geleid, de Jongens, door den Schoolmeester, en de Meisjes, door den Binnenvader. In 't eerst, werdt, by Burgemeesteren, in overleg genomen, om de Diaconie-Weeskinderen, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, te plaatsfen: doch, naderhand, werdt de Zuider-Kerk daartoe geschikt, alwaareene galery gemaakt werdt (k). Twee nademiddagen in de weeke, des Woensdags en des Saturdays, gaan de schoolkinderen, een uur vroeger dan naar gewoonte, uit de schoole, om op de Binnenplaatsen te speelen. De handwerken voor de Jongens, die meest in aanmerking komen, en op welken zy, gemeenlyk, met hunne veertien jaaren, besteed worden (l), zyn huis- en scheepstimmeren, metselen, schoenmaaken, zeilenmaaken, kuipen, boekbinden, glazen-

maa-

(k) Notulb. der Diaconie van 1632-1659. f. 108, 113, 114.

(l) Notulb. der Diaconie van 1680-1704. f. 332.

DIACO-
NIE-
WEES-
HUIS.

maaken, witwerken, blikslaan en manden-
maaken. Doch 't *smids-ambagt* wordt ver-
myd, op dat, zegt het Reglement, de jon-
gens *elkanderen het opsluiten van Sloten niet*
leeren, tot dieverye. Schoon de Diaconie,
al vroeg, beslooten heeft, geene Weeskin-
deren Latyn te laten leeren (m); ontbreekt
het egter niet aan voorbeelden van bekwa-
me jongelingen, die, door de Diaconie, tot
de studie geschikt zyn (n). Ook houdt men,
tegenwoordig, eene Teekenschool, in 't Huis,
ten nutte van zulken, die timmeren of met-
felen leeren. De Meisjes leeren, in 't Huis,
breijen, wollen- en linnen-naaijen, en allerlei
vrouwelyk huiswerk. De kinderen worden,
in geval van ziekte, op de Ziekenkamers,
door den Doctor, Chirurgyn en Apotheker
van 't Weeshuis, bezogt en bygestaan: doch
zo zy eenige besmettelyke kwaalen hebben,
naar de openbaare Ziekenhuizen gebragt. De
Broeders Diakenen, die 't Weeshuis waar-
neemen, houden, onder anderen, een Wees-
kinderen-boek, waarin de kosten van het
onderhoud der kinderen, jaarlyks, aange-
tekend worden, rekenende men het kost-
geld van kinderen van zes tot negen jaaren,
op agt en veertig; van negen tot twaalf jaa-
ren, op vier en vyftig; van twaalf tot vyf-
tien jaaren, op zestig; en van vyftien jaaren
en daarboven, op zes en zestig guldens, in
't jaar. Hierby wordt het beloop der klee-
dinge gevoegd, en, uit het een en 't ander,
opgemaakt, wat elk kind aan de Diaconie

ZOU

(m) Notulb. der Diaconie van 1658-1680. f. 55.

(n) Notulb. van 1734 enz. f. 310.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 493

zou moeten vergoeden, indien het, daartoe, ^{DIACO-}
t'eenigen tyde, in staat en genegen zyn mogt. ^{NIE-}
Men houdt ook een Ambagtsboek, waarin ^{WEES-}
aangetekend wordt, wat de kinderen verdie- ^{HUIS.}
nen; 't welk, vervolgens, op hunne rekening,
wordt afgeschreeven. De minste prys, voor
welken, de Diaconie aan Weeskinderen toe-
laat, afkoop te doen van het regt, welk zy op
derzelver nalaatenschap heeft, is zestig guldens
eens (o). By 't uitgaan, krygen de kinderen
een eerlyk uitzet. En, in 't jaar 1727, heeft
de Broederschap geraaden gevonden, *estami-*
nen-, in plaats van *sergien-jakken*, aan de
uitgaande Meisjes, te geeven (p). De er-
fenissen, aan Weeskinderen, geduurende hun
verblyf in 't Weeshuis, opgekomen, worden
hun, wanneer zy mondig geworden zyn, uit-
gekeerd (q). 't Is nu en dan gebeurd, dat men
kinderen, die, eenen geruimen tyd, en zelfs
tot verre over 't jaar, geleeden, uit het
Weeshuis weggeloopen waren, om goede
redenen, wederom, in het zelve, ingenomen
heeft (r). Doch volgens de wet der Dia-
conie, die, laatstelyk, in eene groote ver-
gadering van den een en dertigsten July des
jaars 1752, bekragtigd is, verbeuren zul-
ken, die, zonder verlof, slegts éénen nagt,
buiten 't Huis verblyven, hun tweede uitzet.

De voornaamste Suppoosten van het Dia- ^{Suppoos-}
conie-Weeshuis zyn de Binnenvader en Bin- ^{ten.}
nen-

(o) Notulb. der Diaconie van 1680-1704. f. 359.

(p) Notulb. der Diaconie van 1721-1738. f. 408.

(q) Notulb. van 1658-1680. f. 130, 131. van 1680-1704.
f. 357.

(r) Notulb. van 1704-1715. f. 832.

DIACONIE-
WEESHUIS.

nenmoeder, de twee Schoolmeesters, de Schoenmaaker en Kleërenmaaker: en deezē worden door de groote Vergadering der Broederen Diakenen aangesteld. Ook stelt deeze den Apotheker en Catechiseermeeſter. De Poortier en Broodſnyder; de Weever, de Geldophaalder, die de Ambagtslooſen der Jongens invordert, en veelligt, nog eenigen worden aangesteld door de Broeders, die in 't Huis zitting hebben. En deezē ſtellen ook Leverantſiers aan van waaren, ten behoeve van het Weeshuis, tot welker inkoop, geene byzondere Commiſſien van Diakenen geſteld zyn (s). Wyders, begeeven zy eenige dienſten, en byzonderlyk die van Huiſwerkſters, welken 't Huis moeten ſchoonhouden, met overleg der Zuſteren-Diaconeffen: aan welke laatſten, alleen ſtaat het begeeven van Styfſters-, Naaſters-, Breijſters-, en Kamſters-Plaatsen, midsgaders, het huuren der dienſtmeiden van het Huis.

Getal der
Kinderen.

Het getal der kinderen in het Diaconie-Weeshuis beliep, op den eerſten Auguſtus deezes jaars 1765, vier honderd en tagtig, te weeten, twee honderd en vier Jongens, en twee honderd zes en zeventig Meisjes. Ik vind ergens aangetekend, dat 'er, in 't jaar 1701, twee honderd vier en veertig Jongens en twee honderd vier en tagtig Meisjes; en in December des jaars 1740, in 't geheel, vyf honderd agt en twintig kinderen, in 't Diaconie-Weeshuis, waren.

(s) Zie hier voor, III. Deel, II. Boek, bl. 522.

XIV.

DIACONIE-OUDE-VROUWEN- EN
MANNEN-HUIS.

Weinige jaaren na dat het Diaconie-Weeshuis gestigt was, bevondt men, dat de oude Vrouwen, die, door de Diaconie, besteed werden, ieder omtrent honderd guldens 's-jaars kostten, en zig nog, in kelders en andere ongemakkelyke wooningen, behelpen moesten. Men raadpleegde, derhalve, ernstelyk, op de opregting van een Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, waar men elke oude vrouw, voor omtrent zeventig guldens, rekende, te zullen kunnen onderhouden. Inzonderheid, werdt hier op gedacht, na het overlyden van den Heere *Barent Helleman*, op den agttienden October des jaars 1680, van wiens aanzienlyke nalaaftenschap de Diaconie erfgenaame geworden was. Men verwierf 'er de goedkeuring der Heeren Burgemeesteren toe: de Vroedschap schonk der Diaconie een erf op den Binnen-Amstel, tusschen de Heeren- en Keizersgrachten (t): en op den agttienden October des jaars 1681, werdt de eerste steen aan 't gebouw gelegd door een' Zoon van den Diaken *Jacob van Ghesel*, genaamd *JAN VAN GHESEL* (u), die, naderhand, in 't jaar 1719, Schepen deezer Stad geworden, en,

Aanleiding tot het stigten van het DIA-
CONIE-
OUDE-
VROU-
WEN- EN
MAN-
NEN-
HUIS.

(r) Resol. Vroedsch. Lr. N. 14 April 1681. f. 332.

(u) Notulb. der Diaconie van 1680-1704. f. 94.

DIACO-
NIE-
OUDE-
VROU-
WEN- EN
MAN-
NEN-
HUIS.

en, den twintigsten October des jaars 1726, overleeden is. Men begrootte de kosten van 't gebouw op omtrent honderd duizend guldens (v), en men spoedde zig zo zeer met den arbeid, dat het Huis, op den zeventienden November des jaars 1683, plegtiglyk, ingewyd werdt. Het was aangelegd, om vier honderd oude Vrouwen te huisvesten, en den twee en twintigsten February des jaars 1684, werden 'er de eersten honderd in geplaatst. Op den voorslag van den Heere *Jan Six*, Schepen deezer Stad, werdt, by de Diaconie, geraaden gevonden, een Toorentje op 't gebouw te zetten, mids de buuren de kosten droegen, die op vyftien honderd guldens begroot werden. Doch 't bleef agter, om dat men niet meer dan drie honderd negentien guldens en zes stuivers vinden kon (w). Eene nieuwe erfenis van *Jan van Aken*, die, op den negen en twintigsten July des jaars 1718, overleedt, stelde de Diaconie in staat, om het Oude-Vrouwen-Huis te vergrooten, en 'er eene woning voor oude Mannen by te voegen. De Zienkamer werdt, naar den tuin toe, merkelyk, uitgezet, en onder dezelve, eenige verblyfsplaatsen getimmerd, en allengskens vermeerderd, zo datze, al sedert veele jaaren, gediend hebben tot huisvesting voor ruim honderd oude Mannen, waardoor het Huis een DIACONIE - OUDE - VROUWEN - EN MANNEN - HUIS geworden is.

Het

(v) Notulb. der Diaconie van 1680-1704. f. 31, 32, 33.
(w) Notulb. als boven f. 95, 115, 127, 128.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 497

Het gebouw bestaat, uit eenen voor- en agtergevel, ter breedte van drie honderd en zestig voeten: en twee zydvleugels, langs de Heeren- en Keizersgrachten. Regt in 't midden van 't gebouw, leggen twee groote vierkante bleekvelden, tusschen welken, men, langs een breed bestraat Pad, toegang heeft naar het agterste gedeelte van 't gebouw. De twee zydvleugels zyn ook getimmerd, rondsom twee langwerpig vierkante bloemtuinen, en agter 't gantsche gebouw, welk twee honderd en dertig voeten diep is, legt een groote, net geregelde Boomgaard, in een gedeelte van welken, naderhand, Corvers Hof gebouwd is. Het Huis heeft, langs den Binnen-Amstel, drie deftige ingangen. De middelste, die op de Vrouwen-eetzaal leidt, wordt zeldzaam gebruikt. De noordelyke, die naaft aan de Heeren-graft is, is de gewoonlyke ingang. Door den zelven, komt men in een ruim Poortaal, en voorts, noordwaards, in de *Kamer der Broederen-Diakenen*, een ruim, vierkant vertrek, uitziende over den Binnen-Amstel en Heerengraft. De schoorsteenmantel is, ingevolge van een besluit der groote Vergaderinge van Diakenen, met het wapen van HELLEMANS (x), en met de wapens der zeven Broederen-Diakenen, die, ten tyde der stigtinge, 't bewind over 't gebouw hadden, versierd. Voor den zelven, leeft men deeze regels van DIRK SCHELTE:

DIACONIE-
NIE-
OUDE-
VROU-
WEN-EN-
MAN-
NEN-
HUIS.
Beschry-
ving van
het zelve.

Kamer
der Dia-
kenen.

Heb

(x) Notulb. der Diaconie van 1620-1704. f. 170, 176.

VIII. STUK.

Ii

DIACONIE OUDE VROUWENHUIS.

DIACONIE-OUDE-VROUWEN-EN-MANNEN-HUIS.
 Heb dank, Godvruchtigen, door wien dit Huis
 hier staat,
 Voor 't ruim geschonken erv', d' Hoogachtbare
 Magistraat,
 Voor 't geld, veel geleveren, en HELLMAN,
 die door 't sterven,
 De kas geen kleine stut ter rechter tyt deed
 erven:
 De Broed'ren voor hunn' zorg, voor Tydver-
 zuim, en vlyt,
 Elk wacht van zyn Talent de Renten't zy-
 ner tyt.

Voorts, hangen 'er een fraai Naambord der
 vaste Broederen, wien 't bewind over 't Ge-
 stigt, van tyd tot tyd, is aanvertrouwd ge-
 weest, en vier anderen van alle de Diakenen.
 Ook wordt 'er een Predikstoel en Orgel,
 door een' ouden inwooner van 't Huis, aar-
 tiglyk, in 't klein, van hout gesneden, ter
 zyner gedagtenisse, bewaard. Langs den voor-
 gevel van 't gebouw, beneden en boven;
 rondsom de zyd vleugels, insgelyks, beneden
 en boven, en langs den agtergevel, boven
 alleen, loopen breedegaanderyen, in welken,
 de ingangen zyn van de vertrekken der ou-
 de Vrouwen en der Suppooften van het Huis.
 De woningen der oude Vrouwen zyn, door-
 gaands, twintig voet breed, en twaalf voet
 diep. Langs den agtergevel, is de Zieken-
 kamer voor de Vrouwen, op de eerste Ver-
 dieping, en daar onder de woning der ou-
 de Mannen. Ten zuiden van den gewoon-
 lyken ingang, aan den Binnen-Amstel, heeft

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 499

men eerst een *Comptoir* voor den Binnenvader, DIACO-
 voorts, een vertrek, daar de lyken geplaatst NIE-
 worden: daarna, eene *Vuurhaard* of *Stook-* OUDE-
plaats, vervolgens, de *Eetzaal der Vrouwen*, VROU-
 die honderd drie en twintig voet lang en WEN-EN
 dertig voet breed is; de gaandery, in 't mid- MAN-
 den, afsnydt, en in welke, aan negentien NEN-
 tafels, zeventien, voor twintig, en twee, HUIS.
 voor twaalf vrouwen ieder, geschikt, dage- Eetzaal
 lyks, gespysd wordt. Langs de tafels, staan, der Vrou-
 ter wederzyde, lange banken, op welken,
 de plaatsen, voor elke vrouwe, met klamp-
 jes, afgedeeft zyn. In het midden der zaa-
 le, leeft men, op een tafereel, dit vers
 van LAURENS BAKE, Heer van Wulver-
 horst:

*Dat Amstels Weeshuis kweek met zorg de
 teere jeugd.*

*Hier sticht mildadigheid, die Christelyke deugd,
 Met geld van HELLEMAN en anderen,
 bewoogen*

*Tot d'oude en arme vrouw, uit liefde en me-
 dedoogen,*

*Dees ruime woonplaats, door Diakens vlyc
 en trouw.*

*De Burgervader schonk den grond tot dit
 gebouw.*

*Wie dus, in Amsterdam, bouwt Zions kerk
 en muuren,*

*Diens naam zal hout en steen, zyn lof de tyd
 verduuren.*

L. BAKE WULVERHORST. 1687.

DIACO- Op de Eetzaal, volgt wederom een *Vuur-*
 NIE- *haard* of *Stookplaats*. In deeze *Stookplaat-*
 OUDE- *fen*, komen de oude vrouwen, by koud we-
 VROU- *der*, haare *stooven* vullen. Na de tweede
 WEN- EN *Stookplaats*, volgt de *Kamer van den Bin-*
 MAN- *nenvader en Binnenmoeder*, een ruim vertrek,
 NEN- *en eindelyk*, het *Comptoir* of de *Kamer der*
 HUIS- *Zustersen-Diaconessen*, aan den hoek der Kei-
 Vuur- *zersgracht*. Voor den schoorsteen is, in een
 haarden. *fraai schilderstuk*, de uitdeeling van kleeding,
 Kamer *die*, vyfmaalen in 't jaar, door de *Zustersen*
 van den *geschiedt*, en de verdere bezorging der oude
 Binnen- *luiden* in dit gestigt, konstiglyk, afgebeeld.
 vader en *Ook hangen hier een Naambord der vaste Zus-*
 Binnen- *teren van dit Huis*, en drie *Naamborden* van
 moeder. *alle de Diaconessen*. Onder de tweede *Vuur-*
 Kamer *haard*, is de groote *Kooken*, de *Provisiekelder*,
 der Dia- *en eenige andere vertrekken*. Ook is hierom-
 coneffen. *trent*, aan den zuidelyken bloemtuin, bene-
 den, het *Broodhuis*, daar 't brood gesneden
 en gesmeerd wordt: en de zogenaamde
 Brood- *Loots* der *Broederen-Diakenen*, zynde eene
 huis. *ruime kelder*, aan de zuidzyde van den ge-
 Loots. *melden tuin*, van welker gebruik wy, elders
 (y), gehandeld hebben. Boven 't *Comptoir*
 der *Diaconessen*, is het slaapvertrek der
 dienstmeiden, alwaar agt meiden van den
 Binnenvader en Binnenmoeder, en vyf van
 de *Waschmoeder* haar verblyf hebben. De
 Wasch- *Waschmoeder* heeft hier by ook een vertrek
 vertrek- *tot haar verblyf*, naast welk, de *Styfkamer*
 ken. *is*, alwaar het *Lynwaat* voor de oude *Vrou-*
wen, welk, in een groot waschhuis, bene-
 den,

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 501

den, wordt gewasschen; gesteeven, gestree- DIACONIE-
NIE-
OUDE-
VROU-
WEN-EN-
MAN-
NEN-
HUIS.
ken, en voorts, op tafels, in verdeelde vak-
ken, van 1 tot 430 getekend, in orde gelegd,
en, door elke vrouw, op een eveneens ge-
nommerd waschbriefje, waarin de soort van
Lynwaat, kortelyk, uitgedrukt is, en van
welk de Waschmoeder een dubbeld houdt,
afgehaald wordt. Boven 't Comptoir der Provisie-
kamer.
Diakenen en daaromtrent, is eene Provisie-
kamer, eene Kamer, daar de stof tot klee- enz.
ding voor de behoeftigen in kassen bewaard
wordt, en eene Kamer, daar de uitgediende
Boeken der Diaconie worden geborgen. Hoo-
ger, onder 't dak, zyn ruime Turfzolders,
Koorenzolders, Kleërenzolders, en een zol-
der, de *Veerenzolder* genaamd, daar nieuwe
bedden gemaakt, en ouden versteld worden.
In 't agterste gedeelte van 't gebouw, heeft Wooning
der oude
Mannen.
men, een weinig beneden den grond, de
wooning voor de oude Mannen, voormaals, de
Mannen-Kelder genaamd. Zy bestaat uit een
Eetvertrek ten noorden, en een vertrek,
waar, ter wederzyde, bedsteden geplaatst
zyn, ten zuiden. Men heeft het getal dee-
zer bedsteden, in 't jaar 1765, nog met vyf
nieuwen vermeerderd. Het beloopt thans een
honderd en veertien, en zo veele mannen
konnen 'er, tegenwoordig, in de wooning
der oude Mannen, geplaatst worden. Boven Zieken-
kamer en
dezelve, is de *Ziekenkamer der Vrouwen*, die,
eenige voeten naar buiten uit, getimmerd,
en in tweeën verdeeld is. Aan elke zyde,
zyn twee haardsteden. Boven twee derzel-
ven, leeft men twee versjes van den gewe-

DIACO-
NIE-
OUDE-
VROU-
WEN- EN
MAN-
NEN-
HUIS.
Zwak-
kenkel-
der der
Vrou-
wen.

zen Diaken DANIEL WILLINK. In de Zieken-Kamer, zyn drie en negentig bedsteden, en nog vier, voor de dienstmeiden, die de zieken oppassen. De Ziekenmoeder heeft een vertrek by de Ziekenkamer. Uit dezelve, komt men, benedenwaards, in de *Zwakkenkelder*, die ook in tweeën verdeeld, en van zeven en veertig bedsteden en kribben voorzien is. In dezelve, worden vrouwen geplaatst, die niet wel by 't hoofd bewaard zyn, onder 't opzigt van eene *Zwakkenmoeder*, die hierby ook een vertrek, tot haar verblyf, heeft. In 't eerst, was de *Zwakkenkelder* slegts voor dertig personen geschikt; doch men heeftze, door den tyd, merkelyk vergroot (z). In 't onderste gedeelte van 't gebouw, zyn, aan drie zyden, eenige ruime kelders, die, ten voordeele der Diaconie, tot Wynkelders en ander gebruik, verhuurd worden. Van de Hooischepen, die hier aankomen, en, veeltys, aan den wal, voor 't Godshuis, komen leggen, geniet de Diaconie ook, in gevolge eener Ordonnantie van Burgemeesteren, twaalf of zes stuivers, naar dat de schepen groot zyn, van ieder schip, 't zy dezelve voor 't Huis komen leggen, of niet. De brand, die, op den tweeden February des jaars 1726, in 't Oude-Vrouwen-Huis, ontstondt, verteerde den Kookken van binnen, en bragt ook eenig nadeel toe aan het dak (a). Doch de schade werdt, spoediglyk, gebeterd. Tot voorkominge van

(z) Notulb. der Diaconie van 1680-1704. f. 338, 340, 353, 376.

(a) Notulb. der Diaconie van 1731-1738. f. 363.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN 503

diergelyk ongeluk, is 'er een brandspuit in 't Huis, waaraan, in geval van nood, de sterkste oude mannen moeten arbeiden. De Brandspuit is ook tot dienst van 't Diaconie-Weeshuis: en de oude Mannen en eenige Weesjongens worden, tweemaal's jaars, door den Stads Brandmeester, ten overstaan der Broederen, in 't gebruik derzelve, geoefend.

DIACONIE-
NIE-
OUDE-
VROU-
WEN EN
MAN-
NEN-
HUIS.
Bestie-
ring.

De bestiering van het Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis staat, even als die van het Diaconie-Weeshuis, aan zes Diakenen, en vier Diaconessen, te gelyk. Onder de eersten, zyn ook twee vaste Broeders: onder de laatsten, twee vaste Moeders. De overigen worden, op gelyke wyze, verwisseld, als wy, hier voor (b), ten opzichte van de bedieninge in het Diaconie-Weeshuis, hebben aangetekend. Het Reglement, waarnaar het Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, met eenige kleine veranderingen, nog tegenwoordig, bestierd wordt, was, reeds op den veertienden February des jaars 1681, door Gecommitteerden uit den Kerkenraad en uit de Diaconie, ontworpen, en door Burgemeesteren goedgekeurd (c); doch is, in 't jaar 1719, vermeerderd met eenige punten, die de oude mannen betreffen. De vrouwen, die in 't Huis worden ingenomen, moeten zyn weduwen, die geene kinderen tot last, of onder de vyf en twintig jaaren, hebben, of bejaarde Dogters, die vyftig jaaren oud zyn; vyftien

jaa-

(b) Bladz. 426.

(c) Handv. bl. 291.

DIACO-
NIE-
OUDE-
VROU-
WEN EN
MAN-
NEN-
HUIS.

jaaren te vooren, geduuriglyk, binnen de Stad gewoond hebben; aldaar tien jaar Lidmaat der Kerke geweest zyn, en twee jaaren van de Diaconie genooten hebben. Doch van dit laatste vereischte, is men, somtyds, om goede redenen, afge- weeken (*d*). De mannen, die men in 't Diaconie-Oude-Mannen-Huis plaatst, moeten zyn, of weduwnaars, zonder kinderen tot last, of bejaarde Persoonen, meer dan zestig jaaren oud; of, zo zy blind, lam, kreupel, of beroerd zyn, of eenige andere ongeneeslyke kwaal hebben, ten minste vyftig jaaren. Zy moeten twintig jaaren in de Stad gewoond hebben; vyftien jaaren Lidmaat geweest zyn, en, in beiderlei geval, een jaar onderstand hebben genooten (*e*). Beide mannen en vrouwen moeten, met eene gewoonlyke bediening der Diaconie, niet bestaan kunnen. Die 't meest trekken worden 't eerst in 't Oude-Vrouwen-en-Mannen-Huis geplaatst; zo zy anders de overige vereischte hoedanigheden hebben. De onderstand van zulken, die onwillig zyn, om in 't Huis te gaan, wordt gesteld, op twee guldens in de veertien dagen, of, op vyftig guldens 's jaars. Wyders, hebben Burgemeesteren, op den tweeden Augustus des jaars 1720, verklaard, dat vrouwen, welker mannen vyf en twintig jaaren waren vermist, zonder dat men 'er iets van vernomen hadt, en die ten minste zestig jaaren oud waren, als weduwen zou- den

(*d*) Notulb. der Diaconie van 1680-1704. f. 394, 528
241. van 1704-1715. f. 125. van 1721-1734. f. 383.
(*e*) Notulb. der Diaconie van 1721-1734. f. 432.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 505

den worden aangemerkt. De Vrouwen en ^{DIACO-}
Mannen, in dit Oude-Vrouwen-en Mannen-^{NIE-}
Huis, draagen, elke soort, eenerlei kleeding. ^{OUDE-}
Zy doen 'er een maatig handwerk, naar ^{VROU-}
hunne bekwaamheid en kragten geschikt; ^{WEN-EN}
en behouden 't voordeel, welk 'er van komt. ^{MAN-}
Zy moeten elk hun eigen bed maaken, en ^{NEN-}
mogen geen en sterken drank, noch doove ^{HUIS.}
koolen in hunne vertrekjes hebben: ook na
negen uren, geen vuur, noch licht. De
Poort wordt, 's winters, ten agt, en 's zo-
mers, ten negen uren, 's avonds, gesloo-
ten. De goederen, die de ingenomen Per-
soonen bezitten, of die hun, naderhand, uit
eenigen hoofde, opkomen, vervallen, ter-
stond, aan de Diaconie, ten ware zy het
Huis verlaaten, en alles, wat zy van de
Diaconie genooten hadden, vergoeden wil-
den. Die 't Reglement overtreden, wor-
den, door Diakenen of Diaconessen, be-
straft; of, zo woorden niet baaten, aan eene
afgezonderde tafel, de *schandtafel* genaamd,
met geringer spyze getoefd (*f*), of, voor zes,
twaalf, of meer weeken, in het huis geban-
nen; of, voor eenigen tyd, of zelfs, voor
altoos, ten huize uit gezet.

De spys, die, in dit Godshuis, voor man-Schaf-
nen en vrouwen, geschaft wordt, bestaat, ^{fing.}
alle ogtenden, in een dubbele boterham. 's
Maandags, wordt 'er, 's middags, gebroken
gort met zoetemelk, en een boterham, en
's avonds karnemelk met gepelde garst en
siroop geschaft. 's Dingsdags, 's middags,

graau-
(*f*) Notulb. der Diaconie van 1680-1704. f. 232.

DIACO- graauwe erweten met vet en een boterham,
 NIE- en 's avonds, ryftenbry. 's Woensdags, 's mid-
 OUDE- dags, wordt 'er, naar believen der dienen-
 VROU- de Diakenen en Diaconessen, en naar 't ge-
 WEN- EN ne de tyd geeft, opgedischt: als, 's Zomers,
 MAN- warmoes, of nat met groente en kalfsvleesch;
 NEN- beffen met gerookt vleesch; raapen, met
 HUIS- versch, of peulen en tuinboonen, met gerookt
 spek; snyboonen met haring, of zoute visch
 met wortelen: en 's Winters, nat met ryft en
 gesprengd vleesch, zo lang het niet te zout
 is; voorts, ook aardappelen en raapen, of
 witte of favooikool by 't gesprengd vleesch;
 of stokvisch met aardappelen. 's Woensdags,
 's avonds, eet men bierenbrood met siroop.
 's Donderdags, wordt 'er, 's middags, groe-
 ne erweten met lang nat en vet, en een bo-
 terham toe, en 's avonds, zoetemelk, beur-
 telings, of met tarwenmeel, of met gepelde
 garst, opgedischt. 's Vrydags, eet men, 's
 middags, witteboonen, met een faus van
 boter en azyn, en een boterham toe. Ook
 wordt dan, aan de oude luiden, zout voor
 de geheele week, uitgedeeld. 's Avonds,
 wordt 'er karnemelk, by verwisseling, of
 met grutten meel, of met haveren gort,
 geschaft. 's Saturdags, wordt 'er, 's middags,
 gebroken gort met zoetemelk, en een boter-
 ham toe, en 's avonds, *Poespas*, of karnemelk
 en bier, met brood, annysaad en siroop,
 gegeten. 's Zondags, wordt 'er, 's middags
 wittebroodsfap geschaft; de eene week met
 zoetemelk en boter, en de andere week,
 met zoetemelk alleen, en een boterham toe:
 's avonds, eet men bierenbrood met siroop,
 en

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 507

en een sneede broods met stolkfche kaas toe: ^{DIABO-}
by welke gelegenheid, doorgaands, omtrent ^{NIE-}
honderd ponden kaas versneden wordt. Men ^{OUDE-}
slagt, alle drie maanden, zes verkens, die, ^{VROU-}
met de spoeling uit den kooken, en de overge- ^{WEN- EN-}
fchooten spyze der oude luiden, worden vet ^{MAN-}
gemeft. De spys wordt, in de wooning der ^{NEN-}
mannen, en in de Ziekenkamer en Zwakkenkel- ^{HUIS.}
der der Vrouwen, gebragt door de meiden van
den kooken. Bier krygen de oude luiden zo
veel als zy begeeren. Koffy en thee, die de ou-
de vrouwen inzonderheid, dagelyks, gebrui-
ken, moeten zy zig zelven bezorgen. Eens
's jaars, worden zy voorzien van linnen- en
wollen-kleeding, kouffen, fchoenen en mui-
len: en alle Saterdag, deelen de Dia-
coneffen, lappen, garen en fajet uit, om de
kleederen te verftellen. De Doctor komt,
eens ter weeke, naar de zieken en zwakken
zien, en de geneesmiddelen, die hy voor-
fchryft, worden, in de Apotheek in 't Dia-
conie-Weeshuis, toebereid.

In 't Diaconie-Oude-Vrouwen- en Man- ^{Gods-}
nen-Huis, worden, alle dagen, Godsdien- ^{dienstige}
ftige oefeningen gehouden. 's Maandags, is ^{oefenin-}
'er *Catechifatie* op de Vrouwen-Eetzaal. Ook ^{gen.}
komt 'er dan een Krankbezoeker by de zie-
ken en zwakken. 's Dingsdags en Donder-
dags, worden de oude mannen, voor den
middag, getatechifeerd: en na den middag,
leest een hunner eene Predikatie uit VAN
DER HAGEN over den *Catechismus*, het ee-
nige Predikatie-boek, welk hier gebruikt
wordt. 's Woensdags, voor den middag,
doet de Krankbezoeker eene *Propositie* of
Leer-

DIACONIE-OUDE-VROUWEN-EN-MANNEN-HUIS, Leerrede over den Catechismus, en na den middag, wordt, in de Zwakkenkamer, gecatechiseerd. 'sVrydags en 'sSaturdays, wordt 'er, door den Catechiseermeeſter, in de Vrouwen-Eetzaal, den geheelen dag, gecatechiseerd. 'sVrydags na den middag, leeft een oud man eene Predikatie in de Zwakkenkamer, en de zieken en zwakken worden, door den Krankbezoeker, bezogt. Voor zulken, die niet ter Kerke gaan, wordt, 'sZondags 's morgens, ook eene Predikatie op de Vrouwen-Eetzaal gelezen. Voorts, wordt 'er, dagelyks, voor en na de maaltijd, gezongen en gebeden, en onder 't eeten, een Hoofdstuk uit den Bybel gelezen.

Alle de oude mannen en vrouwen hebben, 'sZondags, vryheid om uit te mogen gaan. Doch in de week, gaan de mannen Maandag, Woensdag en Vrydag na den middag uit, en de vrouwen Dingsdag en Donderdag. 'sSaturdays na den middag, heeft niemant verlof om uit te gaan, behalve wanneer het Voorbereiding ten Avondmaal is, en dan alleenlyk na den middag.

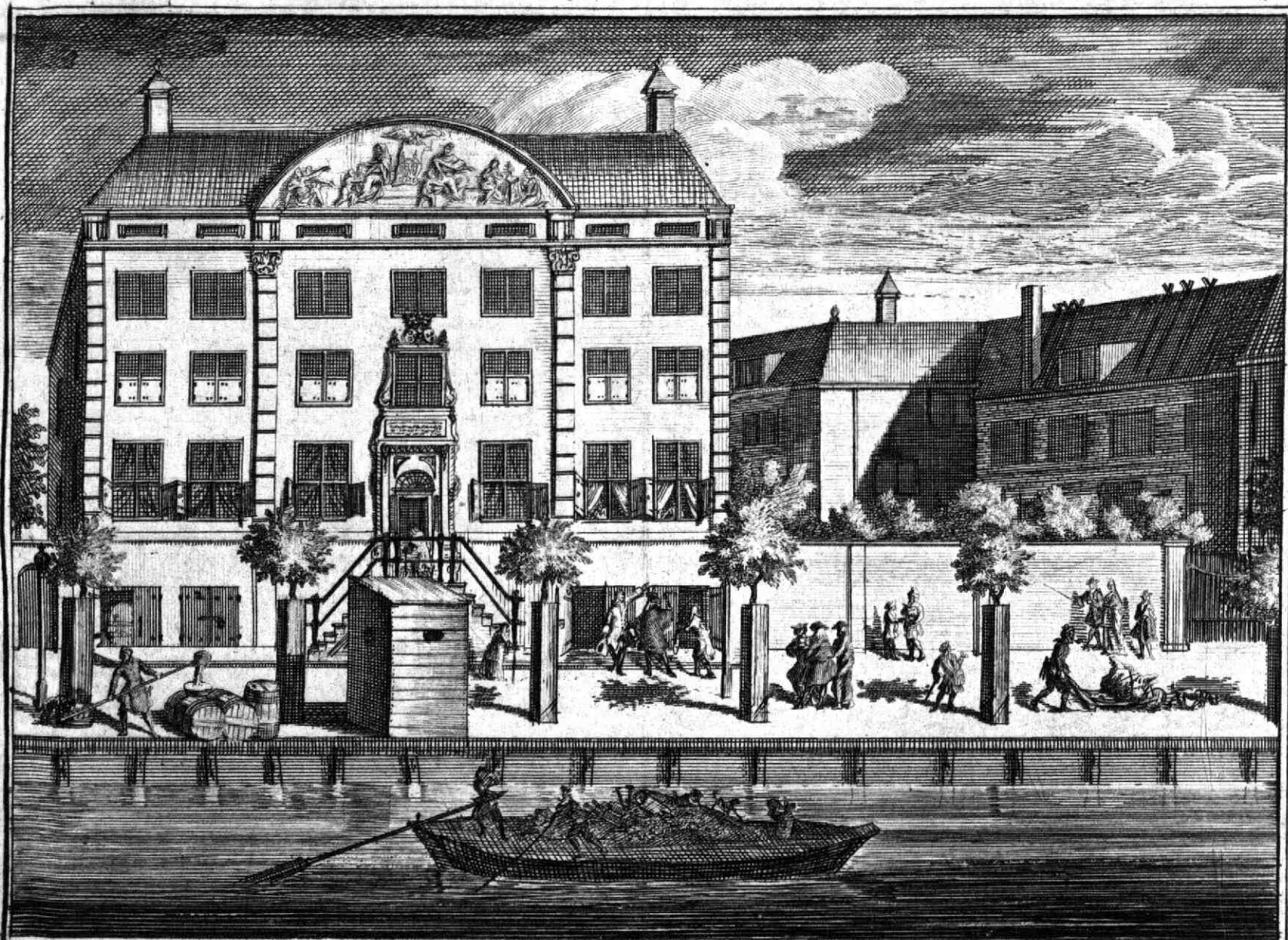
Getal der oude Vrouwen en Mannen.

Op den eerſten Auguſtus des jaars 1765, waren 'er vyf honderd zeven en vyftig oude vrouwen in dit Godshuis, te weten, vier honderd en twintig in de vertrekken, alwaar 'er, gemeenlyk, vier, en in enkelen, ook drie en twee by elkanderen gehuisveſt zyn, ſchoon zy elk eene byzondere Bedſtede hebben: voorts, een en negentig in de Ziekenkamer, en zes en veertig in de Zwakkenkelder. 't Getal der mannen beliep toen honderd en veertien, zynde alle de ſlaapplaatsen bezet.

XV.

CORVERS-HOF.

De Diaconie hadt nu een Weeshuis en Stigting
 een Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis. van
 Doch alzo, in dit laatste, alleenlyk, onge- CORVERS-
 huwden van de eene en de andere kunne, Hof.
 afzonderlyk van elkanderen, konden gehuis-
 yest worden, werdt de Godsvrugt en Liefd-
 daadigheid van een treffelyk Paar gehuwden
 hier ter Stede bewoogen, om eene aanzien-
 lyke somme te schikken, tot het stigten van
 een Godshuis, waarin ook oude en behoef-
 tige Egtgenooten zouden kunnen geplaatst
 worden. De Heer Mr. JAN CORVER,
 Schepen, Raad, en Kolonel over een Rege-
 ment schutteren hier ter Stede, de Diaconie
 tot zyne erfgenaame gesteld; en zyne Huis-
 vrouw, Vrouwe SARA MARIA TRIP, aan
 dezelve, een Legaat van dertig duizend gul-
 dens, tot zulk een einde, gemaakt hebben-
 de; werdt een gedeelte van het erf, welk,
 door de Stad, tot het Oude-Vrouwen-Huis,
 geschonken was, en nog onbetimmerd lag,
 tot eene plaats voor het nieuwe Godshuis,
 afgezonderd. Men ving, in 't jaar 1721, aan
 met graaven. De President der Diakenen
 in der tyd, *Isaak Warnsink*, leide den eer-
 sten steen aan 't gebouw: 't welk, door den
 Heere Burgemeester JAN TRIP, geweigerd
 was (g). In 't volgende jaar, werdt de tim-
 me-

CORVERS HOFJEN.

CORVERS-HOF. mering van het zelve sterk voortgezet: in 't jaar 1723, werdt het Huis tot stand gebragt, en, naar eenen der Stigteren, *Corvers-Hof* genaamd. De kosten van het bouwen hebben ruim vier en zestig duizend vier honderd guldens belooopen. En de erfenis van den Heere Corver, na aftrek der Legaaten, en der kosten eener deftige Grafftede, in de Kerke van de Beverwyk, meer dan een honderd en zestig duizend guldens.

Befchry-
ving
van het
zelve.

Het **CORVERS-HOF** staat op de Heeren-graft, aan de zuidzyde, agter het Oude-Vrouwen-Huis, daar het eenen deftigen open ingang heeft, in 't midden van den voor-gevel, die, daarenboven, versierd is, met de wapens der Stigteren, **CORVER** en **TRIP**, onder welken, deeze regels van **MATTHEUS BROUERIUS VAN NIDEK** gelezen worden:

*Zo weldoen dank verdiend en armen zorg be-
looning,*

*Druipt CORVERS naam en TRIPs op yeders
tong als honing,*

*Door wiens geschenk, en wil, dit Godshuis
is gebouwt,*

*Dat met haar Wapens pronkt, hun Naam
onsterfelyk houd.*

In de Frontespies van den Voorgevel, staat de Zorg voor behoeftige ouden, in hardsteen, uitgehouwen. In 't voorhuis van 't gebouw, welk, in alles, honderd voet breed, en vyf en tagtig voet diep is, ontmoet men,
aan

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 511

aan de oostzyde, de wooning van den Bin-^{CORVERS}
nenvader en Binnenmoeder, en voorts, ter ^{HOF.}
wederzyde, twee beneden-wooningen der
behoefstigen, en een trap naar de boven-
wooningen. De eersten zyn, zo in't Voorhuis,
als rondsom de Binnenplaats, in alles, agt-
tien, de tweeden zestien in getal, waaron-
der egter ook de wooning voor den Binnen-
vader en Binnenmoeder begreepen is. Drie
der Bovenwooningen aan de westzyde van
't gebouw zyn, in 't jaar 1757, gestigt, uit
eene gifte van Vrouwe ANNA ELIZA-
BETH GEELVINCK, Weduwe van den
Heere JAN LUCAS PELS en Vrouwe van
Hoogelande, in de plaats van een' Kooren-
zolder, gelyk, in den westelyken binnengevel,
door deeze regels, te kennen gegeven wordt:

*Had Corvers ryke sorge en Trips dit Huys
gestigt,*

Vrouw HOOGELENDE's Gift

Heeft, in dit armen-stift,

Tot een gedagtenis, drie Hutten opgerigt.

Over eene nette vierkante Binnenplaats, op
welke twee fraaije lantaarens, op arduinstee-
nen zuilen, gesteld zyn, treedt men, opwaards,
naar de twee vertrekken der Broederen Diake-
nen, die 't opzigt over dit Huis hebben. Zy
zien uit op den grooten Boomgaard agter 't
Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis.
De schoorsteenmantel van het eene is versierd
met de wapens der Stigteren, CORVER en
TRIP. Ook bewaart men, in het andere,
derzelver geschilderde afbeeldsels, nevens dat
van

CORVERS-van den Heere GERRIT CORVER, Heere Hof. van Velsen, en Burgemeester deezer Stad; van wien de Diaconie zeer groote weldaaden genooten heeft: welker gedagtenis, onder anderen, ook vernieuwd wordt, in een aartig zinnebeeldig Schilderstukje van *Louis Fabricius du Bourg*.

**Bestie-
ring.**

De bestiering van Corvers-Hof staat aan zes Gecommitteerden uit de Broederen Diakenen, zynde, gemeenlyk, den Scriba, den Grootboekhouder, twee Presidenten der weekelyksche Commissien, Praeses een en negen, en de vaste Broeders uit het Weeshuis en Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, die in het tweede jaar van hunnen dienst zyn. Zy vergaderen, eens om de veertien dagen, en blyven een jaar in deeze Commissie. Zy houden afzonderlyke rekening van de inkomsten en uitgaven van het Godshuis. De eersten bestaan, voornaamlyk, uit de intrest van de hoofdsomme, die, na 't volbouwen van het Huis, van de erfenisse overgeschooten is, en uit de huren van verscheiden kelders en zolders van 't gebouw, die, tot berging van Koopmanschappen, verhuurd worden. Wyders, doen zy van hunne bestiering rekening aan de groote Vergadering der Broederen-Diakenen, zo wel als de Broeders, die, tot de bediening in het Weeshuis en in het Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, gemagtigd zyn. In Corvers-Hof, worden, door de Broederen Diakenen, geene andere Persoonen ingenomen, dan Mannen en Vrouwen, aan elkanderen gehuwd, de eersten ten minste zestig, de anderen vyf en vyf-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 513

vyftig jaaren oud. Zy moeten een van beide **CORVERS** twintig, en de andere vyftien jaaren, hier ter **HOF.**

Stede, gewoonnd hebben: ook moet een van beide vyftien, en de andere tien jaaren, Lidmaat geweest zyn, en in alles, ten minste twee jaaren, door de Diaconie, ondersteund zyn geweest. Voorts, moeten zy geene kinderen tot last hebben. Ieder Perfoon geniet, jaarlyks, twee en vyftig guldens: de helft in geld, en de wederhelft, in de volgende waaren:

Een half vierdendeel Boter, tot *f* 7: - :-
Ieder veertien dagen, een brood van

5 stuivers, is - - - - - 6: 10: -

Twintig manden turf - - - - - 4: 10: -

Aan kleeding - - - - - 8: - :-

f 26: - :-

Doch de kleeding wordt, om de twee jaaren, afgedaan, en beloopt dan zestien guldens. Wyders, worden 'er, naar 't goedvinden der Broederen-Diakenen, doorgaands, des zomers tweemaal kalfsvleesch, en des winters, kaarsen, kaas, grutters- en kruideniers-waaren, en rundvleesch om in te zouten, aan de bewooners van Corvers-Hof uitgedeeld. En deeze buitengewoone uitdeeling is, fomtyds meerder, en fomtyds minder, naar tyds gelegenheid. De bewooners van Corvers-Hof hebben vry gebruik van Doctor, Chirurgyn, Apotheker en geneesmiddelen der Diaconie. Die met de bovengemelde bedeeeling niet bestaan kan, wordt, uit de gemeene Kas der Diaconie, verder ondersteund; mids zulks, vooraf, door de Broeders, die de bestiering

CORVERS-HOF. van 't Godshuis hebben, aan de groote Vergadering der Diakenen, verzogt worde. Wanneer een der twee Egtgenooten overlydt, wordt de nablyvende, terstond, of in 't Oude-Vrouwen-, of in 't Oude-Mannen-Huis der Diaconie overgebracht. Het inbrengen van Partyen in 't Corvers-Hof geschiedt door de Broeders-Diakenen, volgens zekere beraamde beurtorde, beginnende met den Groot-Boekhouder en Scriba, die samen eene party inbrengen: voorts, de twee Presidenten-*bonorair* of Praeses een en Praeses negen, insgelyks, samen eene party, daarna, de twee Broeders van de Weeskamer, samen eene party, wyders, de twee vaste Broeders van het Weeshuis, van gelyken, eene party; zo ook de twee vaste Broeders van het Oude-Vrouwen-Huis: daarna de dertig Broeders van de vyftien Bezoekboekjes, loopende van L^r. A tot L^r. P., ieder paar Broeders eene party: en eindelyk, de Seconde-Boekhouder en de Adjunct van de Weeskamer, samen eene party. De partyen worden eerst aan de groote Vergadering voorgesteld, die de Gecommitteerden tot de bestiering van Corvers-Hof magtigt, om 'er onderzoek op te doen, waarna zy, de vereischte hoedanigheden hebbende, worden aangenomen. Doch zes woningen worden, door de bloedverwanten van de Stigters, vervuld, die 'er thans, gemeenlyk, vrouwen plaatsen. Binnens huis, staat het opzigt over 't Hof, aan een Binnenvader en Binnemoeder, Man en Vrouw, zonder kinderen tot last, of waarfchynlykheid, omze te krygen. De Poort van Corvers-Hof, wordt 's winters

ten

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 515

ten negen, en 's zomers ten tien uren geslooten. En na tien uren, mag niemand vuur, op den haard noch in stooven, noch licht aan hebben. Het Reglement, waarnaar het Huis bestierd wordt, is, den twintigsten July des jaars 1723, by de groote Vergadering der Broederen-Diakenen, vastgesteld, en komt, in 't voornaamste, overeen, met het Reglement voor het Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis.

De Diaconie heeft eene BAKKERY en eene BROUWERY. Uit de eerste, worden de behoeftige Ledemaaten van brood, en uit beide, het Weeshuis, het Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis en Cörvers-Hof, van brood en bier, voorzien. De Bakkery, in welke, met zes ovens gebakken wordt, staat agter de Nieuwe-Kerke, op het zogenaamde *Blaauwen-erf*. Zy is, met verlof van Burgemeesteren, in 't jaar 1674, opgeregt (*b*). De Bakker doet, sedert het jaar 1741, eed aan Burgemeesteren (*i*). De Brouwery, tot welke, de Stad den grond geschonken heeft (*k*), staat op de Prinsengraft, aan de zuidzyde, op den hoek van den Binnen-Amstel. Zy is, in 't jaar 1688, opgeregt. Men brouwt hier bier van garst, boekweit en hoppe, omtrent zes en dertig reizen in 't jaar, en telkens vyftig ton. Ik vind ergens aangetekend, dat de Diaconie, in 't jaar 1731, een honderd zes en zestig duizend zes honderd brooden, aan behoeftige

Le-

(*b*) Notulb. der Diaconie van 1658-1680. f. 258, 266.

(*i*) Groot-Memor. N. IX. f. 273.

(*k*) Resol. Vroedsch. Lx. S. 26 Maart 1688. f. 75.

WAALEN-WEES- en OUDE-VROUWEN- en MANNEN-HUIS. Ledemaaten buiten de Godshuizen, heeft uitgedeeld; en dat 'er, in 't Weeshuis, drie en veertig duizend zes honderd twaalf; in 't Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, drie en vyftig duizend vier honderd agt en twintig, en in 't Corvers-Hof, zeven honderd vier en veertig brooden gebruikt zyn. Uit de Brouwerie, zyn, in 't jaar 1733, negen honderd zes en dertig en een halve ton bier, in 't Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis; agt honderd vyf en tagtig ton, in 't Weeshuis; zeven en vyftig ton, in de Bakkery, en zes en twintig ton, in de Brouwerie, gebruikt.

XVI.

WAALEN-WEES- en OUDE-VROUWEN- en MANNEN-HUIS.

Oudste
Waal-
Wees-
huis, hier
ter Stede.

De Walsche Gemeente was, hier, al veel le jaaren, in stand en bloei geweest, toen haare Kerkenraad; bespeurende, dat veele arme Ledemaaten kinderen nalieten, die, om dat de ouders geene burgers geweest waren, niet in het Burger-Weeshuis konden worden geplaatst, en, als van Ledemaaten gesproten, niet gevoeglyk, aan de Aalmoesseniers konden worden overgegeven; in 't jaar 1631, te raade werdt, met bewilliging van Burgemeesteren, een Weeshuis op te regten, onder 't opzigt van vier Gecommitteerden, twee Ouderlingen en twee Diakenen. Men verkoos, hiertoe, een erf in de Laurierstraat, aan de zuidzyde, omtrent

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 517

trent in 't midden, tusschen de eerste en tweede dwarsstraat, alwaar, uit vrywillige giften en Legaaten van eenige oude Leden der Gemeente, een gebouw, met drie voor- gevels, gestigt werdt, welk zynen ingang hadt, door eene Poort, die nog in wezen is, en de *Waalens-Weespoort* genaamd wordt. Van agteren, hadt het huis zynen uitgang op de Lauriergracht, aan de noordzyde, door eene hardsteen-Poort, boven welken, eene duif en eenige weeskinderen waren afgebeeld. De eerste Regenten, *Jean Hochepied* en *Abel de Horipon*, Ouderlingen, en *Jan Bagelaar* en *Esaias Castelein*, Diakenen, hielden hunne eerste byeenkomst in dit Huis, op den negen en twintigsten May des gemelden jaars, en stelden, ten zelfden tyde, een Reglement voor het zelve op, welk nog, in de voornaamste opzigten, onderhouden wordt. Op den eersten July daaraan, kwamen de Weezen in 't Huis. De inkomsten van het zelve kwamen toen, alleen, uit de winsten der kinderen, en uit de Collecten in de Kerke. In 't jaar 1635, werdt alles, wat, in de week van 't eerste Avondmaal, gecollecteerd werdt, tot onderhoud van 't Weeshuis geschikt. Doch in 't jaar 1640, vonden Diakenen geraaden, 't geld van deeze Collecte te brengen in de gemeene kas der Diaconie, en zig te belasten, met de ondersteuning van het Weeshuis, wanneer het te kort komen mogt. In 't jaar 1669, heeft het Weeshuis den laatsten onderstand uit de kas der Diaconie ontvangen.

WAALEN- Doch 't leedt nog geene veertig jaaren na
 WEES- en de opregting, of dit Huis werdt veel te
 OUDE- klein bevonden. De dubbele Kerkenraad,
 VROU- uit de Predikanten en dienende Ouderlingen
 WEN- en en Diakenen bestaande, besloot dan, het
 MAN- Huis, tot burgerwooningen, te verkoopen,
 NEN- en, met bewilliging van Burgemeesteren en
 HUIS. Raaden, die 'er den grond toe vereerden (1),
 Het een nieuw Weeshuis op te regten op de Vy-
 wordt zelgraft, tusschen de Prinsengraft en eerste
 verlaa- Weteringsdwarsstraat. Op den negen en
 ten. twintigsten October des jaars 1669, werden
 Opre- de twee eerste steenen aan 't nieuw gebouw
 ting van een
 nieuw
 WAALEN- gelegd, door *Paul Goudin den Zoon* en *Sara*
 WEES- en *van Raey*, Zoon en Dogter van twee Re-
 OUDE- genten, gelyk, uit een opschrift, voor den
 VROU- schoorsteen in de Regenten-Kamer, blykt.
 WEN- en In de Lente des jaars 1671, was het gebouw
 MAN- voltooid, en op den twee en twintigsten A-
 NEN- pril, werden de kinderen, uit het oude Huis
 HUIS. in de Laurierstraat, overgebracht in het nieu-
 we, welk, dien zelfden dag, met eene pleg-
 tige redevoering van den Predikant *Louis*
Wolzogen, die in de Waalen-Kerke geschied-
 de, Gode was toegewyd. De dienende Re-
 genten waren toen *Antoni Warin* en *Paul*
Goudin, Ouderlingen, en *Jean du Roi* en
Jeremias van Raey, Diakenen. Van het
 oude Weeshuis, welk in 't begin des gemel-
 den jaars 1671 verkogt was, is alleenlyk de
 gedagtenis overgebleeven, in den voorge-
 mel-

(1) Resol. Vroedsch. Lr. F. 15 January 1669. f. 135
verse.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 519

melden naam van *Waaen-Wees-Poort*, en *WAALEN-*
in dien der twee *Weespaden*, in de tweede *WEES- en*
dwarsstraat, tusschen de Laurier- en Roo- *OUDE-*
zenstraten. In 't zelfde jaar 1671, begon *VROU-*
men, in 't nieuwe Weeshuis, Wollen- en *WEN- en*
Linnen-kleedinge; in 't jaar 1674, brood, *MAN-*
en in 't jaar 1688, ook turf uit te deelen aan *NEN-*
de behoeftige Leden der Walsche Gemeen- *HUIS.*
te. 't Gebouw was, in 't jaar 1683, ver-
groot, met een' geheelen vleugel langs de
eerste Weteringsdwarsstraat, die tot een
Oude-Vrouwen-Huis geschikt werdt. Het
gantche gebouw werdt, in 't jaar 1720,
met een' yzeren leening omringd. En in 't
jaar 1726, werdt een op zig zelv' staande
vleugel van 't Huis langs de Prinsengraft,
met het lighaam van 't gebouw, vereenigd,
en, nevens de zolder boven de Bakkery,
met toestemming van Burgemeesteren, be-
kwaam gemaakt, tot een *Oude-Mannen-Huis*,
alwaar zes en twintig, en, des noods, twee
en dertig oude mannen konnen geplaatst
worden. De eersten kwamen 'er in, op den
eersten November des gemelden jaars, en 't
gestigt werdt, op den twintigsten, met eene
Leerrede over 2 *Kor. IX. 14.*, die, in de
groote Waaen-Kerke; en met gebeden en
vermaaningen, die, in 't Huis, door den
Predikant *Joannes Boddens*, uitgesproken
werden, plegtiglyk, ingewyd. In Novem-
ber des jaars 1733, zyn ook eenige Wal-
denzen in 't Huis ontvangen. Wy komen
nu tot eene byzondere beschryving van 't
gebouw.

WAALEN-
WEES- en
OUDE-
VROU-
WEN- en
MAN-
NEN-
HUIS.

Beschry-
ving van
het zelve.

Het WAALEN-WEES- en OUDE-WEES- en VROUWEN- en MANNEN-HUIS is een deftig, vierkant gebouw, met twee ingangen op de Vyzelgraft. Door den eerften, treedt men in 't Jongens-Wees- en Oude-Mannen-; door den tweeden, in 't Meisjes-Wees- en Oude-Vrouwen-Huis. In 't eerfte, ontmoet men, in een' ruimen gang, ter linkerzyde of zuidwaards, de Regenten-Kamer, in welke agt Regentenstukken geplaatst, en onder anderen, de Regenten, die, in 't jaar 1709, dienden, konstiglyk, door *Arnold Boonen*, uitgeschilderd zyn (m). Ook hangt hier, op een tafereel, het volgende vers van VONDEL, fraai, door *Nachtegaal*, met het penfeel, geschreeven.

BEDE VOOR HET

W A L E N - W E E S H U I S .

T'AMSTERDAM.

Aan alle Christenen.

Och laet uw mededogen stralen

Op dees van elk vergete schae,

Op 't arme weeshuis van de Walen,

Wiens last nog aengroeit jaer op jaer,

Wanneer 't ontfangt met open armen

Die arm zyn zonder hunne schult,

De Weeskens, die om nooddrift kermen;

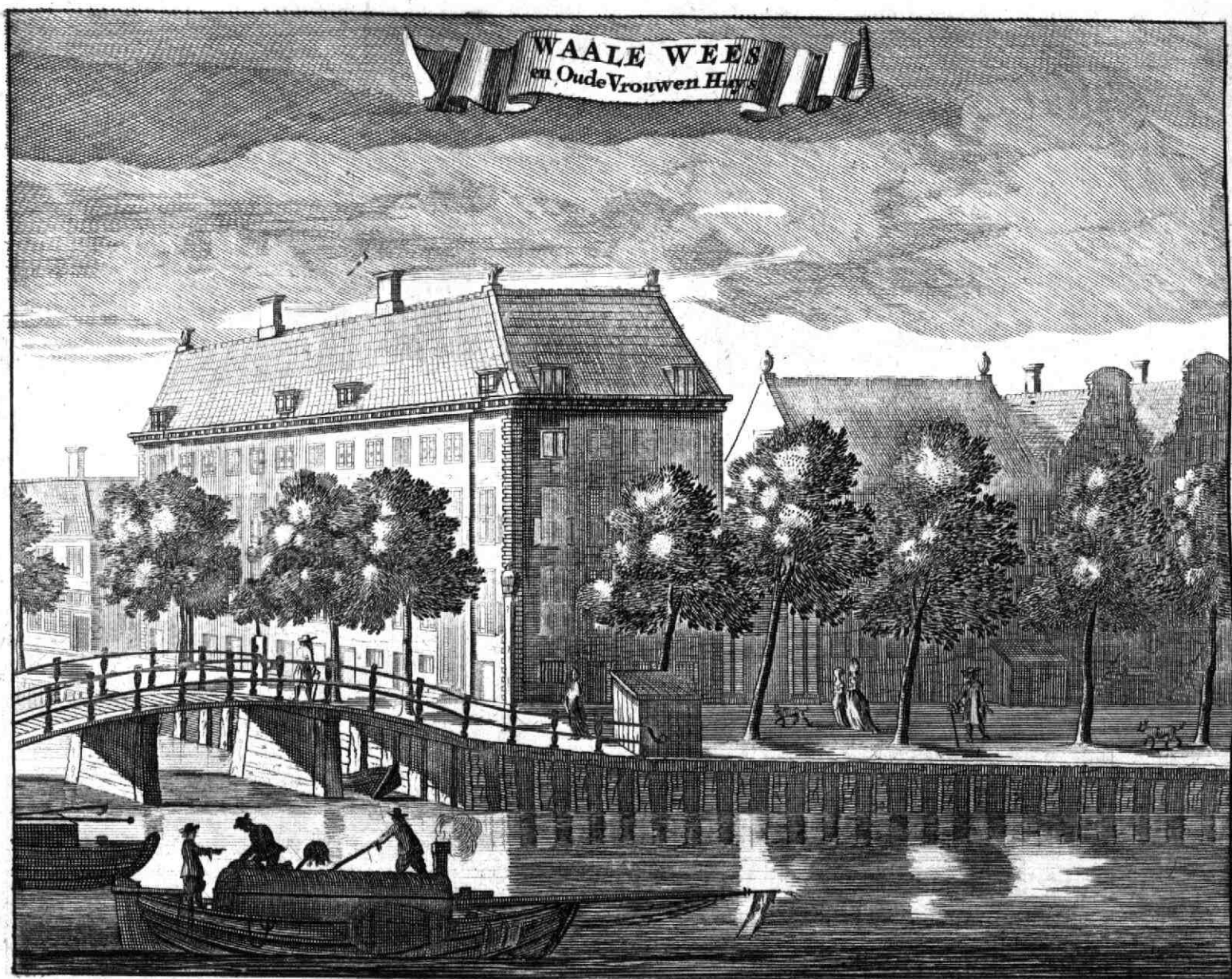
En voedt hen op met groot gedult

In tucht en eereyke zeden.

Wie zietze zonder schreien aen?

Heeft

(m) VAN GOOL Schoub. I. Deel, bl. 301.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 521

*Heeft Kristus arm voor ons geleden,
 Wie kan voorby dees kribben gaen
 En stallen, zonder met de Wyzen
 't offeren een luttel gout,
 Om 't naekt en hongrigh kint te spyzen,
 Dat in dit Betlehem verkout?
 Ay zorgt niet, dat de schatten minderen,
 Die gy aen Godt op woeker geeft,
 Door vreemde en ouderlooze kinderen.
 Gedenkt dat Godt hun Vader leeft,
 Die in uw weldaet wort geprezen,
 En 't goet dat nimmer zal vergaen.
 De zuivre Godsdienst is den Weezen
 In hun ellende by te staen (n).*

WAALLEN-
 WEES- en,
 OUDE-
 VROU-
 WEN- en
 MAN-
 NEN-
 HUIS.

Hierna volgt de Kamer van den Binnenva-
 der en Binnenmoeder; dan de Linnen-naai-
 winkel, en vervolgens de Kamer der Re-
 gentessen, in welke, voor den schoorsteen,
 drie der eerste Regentessen zyn uitgeschild-
 derd. Aan de zuidzyde van 't gebouw, langs de
 Weteringsdwarsstraat, is de Eetzaal [*Refec-
 toir*] der Meisjes, waarop die der oude
 Vrouwen volgt. Voor deezē, zyn zeven
 beneden- en agt boven-vertrekken geschikt;
 de meesten voorzien van twee bedsteden,
 en uitziende op de Weteringsdwarsstraat. In
 't westen is, beneden, de Ziekenkamer der
 oude Vrouwen, waarin eene haard en vier
 Ledekanten zyn. De Jongens-Eetzaal is, aan
 de noordzyde van 't oude gebouw, langs de
 Prinsengraft, naar welke, die der oude Man-
 nen volgt. In een klein marmeren tafereel,

VOOR

(n) VONDELS Poëzy I. Deel, bl. 472.

WAALEN- voor den schoorsteen der zelve, staat dit op-
 WEES- en schrift, in vier regels:

OUDE-

VROU-

WEN- en

MAN-

NEN-

HUIS.

P: Couturier: G: Mottet: J: Bargignac &
 W. Clermont, Joh' soon, Regens de cette
 maison; ont projeté et achevé, par la be-
 nediction du Seigneur, dans VI. mois, cette
 edifice de Charité, consacré à l'usage des
 pauvres Vieillards. Il a été dédié Le XX
 Novembre 1726.

dat is;

„ Filips Couturier, Willem Mottet, Jan
 „ Bargignac en Willem Clermont Joannes-
 „ Zoon, Regenten van dit Huis, hebben,
 „ door 's Heeren zegen, dit Liefde-geftigt,
 „ welk, ten nutte van behoeftige oude man-
 „ nen, geheilgd is, ontworpen en volbouwd,
 „ in den tyd van zes maanden. Het is, den
 „ twintigften November des jaars 1726,
 „ ingezegend.”

De woningen of vertrekken voor de ou-
 de Mannen zyn veertien in getal, zes be-
 neden, en agt boven. Ook heeft de Bewaar-
 der der oude Mannen, hierby, een vertrek;
 gelyk de Bewaarster der oude Vrouwen ook
 eene kamer, by de Ziekenkamer derzelven,
 tot haar gebruik heeft. De Ziekenkamer der
 oude Mannen in 't westen is van eene haard-
 stede, en vier bedsteden voorzien. De gan-
 gen, in welken de woningen der Oude-
 Mannen en Vrouwen uitkomen, hebben hun
 uitzigt op eenen aangenaamen tuin en boom-
 gaard, die tusschen de twee westelyke vleu-
 gels

gels in legt. De Jongens en Meisjes hebben WAALEN-
 ieder haare Binnenplaats, die, door eenen WEES- en
 open gang, ter wederzyde met eene deur OUDE-
 geslooten, van elkanderen, afgescheiden VROU-
 zyn. Aan elke zyde, is, tusschen de eerste WEN- en
 en tweede Verdieping, eene kamer, daar de MAN-
 beste kleederen der kinderen, afzonderlyk, NEN-
 bewaard worden. En op de tweede Verdie- HUIS.
 ping, zyn de Slaapkamers [*Dortoirs*] en Zie-
 kenkamers der Jongens en der Meisjes. In de
 Jongens-Slaapkamer, zyn vyftien, en in de
 Meisjes-Slaapkamer, veertien bedsteden.
 Naast de Meisjes-Ziekenkamer, is een ver-
 trek der Regentessen, versierd met twee of
 drie schilderstukken; alwaar uitdeeling van
 kleeding aan de behoeftigen geschiedt: en
 tegen over dezelve, is de Wollen-naai-
 winkel. Twee of drie vertrekken, beneden
 en boven, dienen tot bewaaringe der stof-
 fen tot kleeding. Ook heeft de Moeder of
 Bewaarster der kleine kinderen, op dee-
 ze hoogte der tweede Verdiepinge, eene
 kamer. Onder 't Eetvertrek der oude
 Mannen, is eene schoone Bakkery, al-
 waar, in twee ovens, drierlei brood ge-
 bakken wordt. By dezelve, is eene Builery,
 en een vertrek, alwaar de Diakenen, wee-
 kelyks, uitdeeling van brood aan de behoef-
 tige Ledemaaten der Gemeente doen. Het
 Huis is, wyders, voorzien van eenen ruimen
 Kookken, Proviefiekelder, Turf- en Kooren-
 zolder en andere vertrekken, tot nuttig ge-
 bruik. In 't jaar 1757, zyn, op kosten
 van de Turfdraagers, twee windwyzers ge-
 steld op 't Huis, welks noordelyke zydge-
 vel

WAALLEN- vel tegen over de Turfmarkt staat. Ook is
 WEES- en deeze zelfde vleugel, in 't jaar 1761, mer-
 OUDE- kelyk verbeterd.

De bestiering van het Huis staat nog aan
 VIER REGENTEN en DRIE REGENTESSEN;
 die, uit naam van den dubbelen Kerkenraad,
 dienen. De Regenten, bestaande uit twee
 Ouderlingen en twee Diakenen, dienen twee
 jaaren: doch, jaarlyks, gaat 'er een Ouder-
 ling en een Diaken af. De Regentessen, van
 welken 'er, jaarlyks, maar ééne afgaat, bly-
 ven drie jaaren in dienst. De groote of drie-
 ledige Kerkenraad der Walsche Gemeente,
 uit de Predikanten, en dienende en afgaan-
 de Ouderlingen en Diakenen bestaande, ver-
 kiest, in January, terstond na de plegtige
 bevestiging der nieuwe Ouderlingen en Dia-
 ken, twee Regenten en eene Regentesse,
 in de plaats der afgaanden. Van de Regen-
 ten wordt 'er een, uit de aankomende Ou-
 derlingen, en een uit de aankomende Dia-
 ken, verkooren. Doch niemant wordt
 Regent, wiens huisvrouw in daadelyken
 dienst is, als Regentes. Ook wordt de huis-
 vrouw van eenen dienenden Regent, nim-
 mer, tot Regentes verkooren: beide, in ge-
 volge van een besluit des Kerkenraads van
 den dertienden January des jaars 1709. De
 nieuwverkooren Regenten en Regentes wor-
 den, door eenen der Predikanten, by beur-
 te, op den eerstvolgenden Vrydag, in 't
 Weeshuis, plegtiglyk, in dienst gesteld. Zo
 een der Regenten binnen 's jaars overlydt,
 kiest de dubbele Kerkenraad eenen anderen

in

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 525

in zyne plaats. De Regenten vergaderen, WAALEN
gemeenlyk, eens ter weeke, des Vrydags na WEES-ERS
den middag, in het Huis, om zorg te draagen OUDE-ERS
voor 't gene deszelfs bestiering betreft. Zy VROU-ERS
koopen ook het graan tot de bakkery, de MAN-ERS
turf en de stoffen tot kleeding voor de be- NEN-ERS
hoefstigen. Zy mogen geene Weeskinderen HUIS-ERS
in 't Huis ontvangen, dan die, wettiglyk,
gebooren zyn van eenen Vader en Moeder,
beide Ledemaaten der Walsche Gemeente,
en hun, door de Broederen-Diakenen, wor-
den aangeboden. Zy besteeden de Wees-
jongens op een bekwaam ambagt, zig daar-
in, zo veel betaamlyk zy, schikkende naar
derzelver verkiezinge. Zonder bewilliging
van den dubbelen Kerkenraad, mogen zy
geene merkelyke verandering maaken, aan
't gebouw. Ook moeten zy, jaarlyks, re-
kening van hunne bestiering doen, aan den
driededigen Kerkenraad. De Regentessen
draagen zorg voor de huishoudinge, en zien
de huisselyke rekeningen naar.

De voornaamste Bedienden van het Huis
zyn een *Binnenvader* en *Binnenmoeder*, man
en vrouw, een *Bewaarder* [*Gardien*] der oude
Mannen; eene *Bewaarster* [*Gardienne*] der
oude Vrouwen, en eene *Bewaarster* der kleine
Kinderen. De Binnenvader moet de Regen-
ten, en de Binnenmoeder de Regentessen,
alle Vrydagen, berigten, wat 'er gewigtigs
in 't Huis voorgevallen is. Zy mogen nooit,
beide te gelyk, uitgaan, behalven op de
Zon- en Feestdagen. De Binnenvader moet
de kinderen den Catechismus leeren, enze
naar ren.

WAALen- naar de Kerk geleiden. Ook houdt hy, da-
 WEES-en gelyks, school voor de kleinen. Hy levert
 OUDE- het graan tot de Bakkerye aan den Molen,
 VROU- houdt 'er aantekening van, en ook van 't
 WEN-en brood, welk 'er van gebakken wordt; hy
 MAN- helpt den Diaken in 't uitdeelen van 't brood,
 NEN- en deelt ook de turf uit, op een briefje der
 HUIS- Diakenen. Hy en de Bewaarder der oude
 Mannen moeten, eens ter maand, de kas-
 jes der oude Mannen en Weesjongens naar-
 zien. Gelyk onderzoek geschiedt ook, om-
 trent de kasjes der oude Vrouwen en Wees-
 meisjes, door de Binnenmoeder, en door de
 Bewaarster der oude Vrouwen. Wanneer
 de Binnenvader sterft, is zyne vrouw ver-
 vallen van haare bediening in 't Huis.

Orde,
 omtrent
 de oude
 Mannen
 en Vrou-
 wen.

De oude Mannen, die in 't Huis ontvan-
 gen worden, moeten ten minste vyftig jaa-
 ren oud, ongehuwd, erkende Leden der
 Walsche Gemeente zyn, en van de Diaco-
 nie genooten hebben. 't Staat hun vry, tus-
 schen de maaltyden, tabak te rooken; doch
 nergens, dan op de Plaats, of onder de Eet-
 kamer. 's Winters, wordt 'er vuur voor hun
 aangelegd, in de Eetkamer; doch de Be-
 waarder alleen heeft regt over de tang. 't
 Gene zy bezitten, wanneer zy in 't Huis ko-
 men, en 't gene zy, met eenig handwerk,
 winnen, terwyl zy 'er zyn, komt ten voor-
 deele van het Huis. De oude Vrouwen wor-
 den, volgens de Reglementen der Diakenen,
 door dezelve, met toestemming der Re-
 genten, in het Oude-Vrouwen-Huis ge-
 plaatst. De Bewaarder der oude Mannen
 wordt,

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 527

wordt, door de Regenten, verkooren. Hy is, te gelyk, Poortier. Ook leeft hy de Schriftuur en de gebeden voor de oude Mannen, en maakt zyn werk van het onderhouden der vrede en goede orde onder de-
 zelve.

De Jongens en Meisjes mogen niet in elkanders vertrekken komen, noch eenige gemeenzaamheid samen hebben. Ook mogen zy, zo langze in het Huis zyn, zig, door geene trouwbeloften, aan elkanderen verbinden. De bovenkleeding der Jongens en Meisjes is rosverwig Laken. Alle de Bewooners en Bewoonsters hebben, sedert het jaar 1747, eene ongewoone rykelyke maaltijd, uit hoofde eener maakinge van AGNETA DE LEBEECQ, Huisvrouw van MELCHIOR DE RUYSCHER, die zesmaal Regentes geweest is. Zy wordt, altoos, op den Verjaardag haarer begraafenis, zyn-
 de den zes en twintigsten April, gehouden. Het eerste Reglement, waar naar het Huis, toen 't alleenlyk een Weeshuis was, bestierd werdt, was, op den negentienden Maart des jaars 1679, herzien, en goedgekeurd, door den drieledigen Kerkenraad. De opregting van 't Oude-Vrouwen-Huis heeft 'er, naderhand, eenige verandering in gemaakt; en toen het Oude-Mannen-Huis opgerecht was, werdt de Predikant, *Jean Brutel de la Riviere*, door den dubbelen Kerkenraad, gelast, om eenige nieuwe gebeden voor het Huis op te stellen, en den verouderden styl van het Reglement te beschaa-
 ven.

WAALEN-ven. 't Een en 't ander is, door hem, ge-
 WEES- en schied, en, by den dubbelen Kerkenraad,
 OUDE- op den zestienden September desjaars 1727,
 VROU- goedgekeurd (o). Het jongste Reglement
 WEN- en heeft veel overeenkomst met de Reglemen-
 MAN- ten voor de Nederduitsche Gereformeerde
 NEN- Diaconie-Wees-en Oude-Vrouwen-en Man-
 HUIS. nen-Huizen.

Getal der 't Getal der Weeskinderen in 't Waalen-
 Weezen Weeshuis was, in 't jaar 1690, vier en tag-
 en oude tig, twee en veertig Jongens, en twee en
 Vrouwen veertig Meisjes: in December des jaars
 en Man- 1740, telde men 'er drie en zestig in alles,
 nen. en in July des jaars 1765, waren 'er negen en
 twintig Jongens en agttiën Meisjes, en twee
 en twintig oude Mannen, en twee en der-
 tig oude Vrouwen. Burgemeesteren hebben,
 op den agttienden December desjaars 1704,
 toegestaan, dat men de Weezen der Fran-
 sche Vluchtelingen, in het Waalen-Weeshuis,
 plaatsen mogt. Zy worden, uit den onder-
 stand der Stad, ten behoeve dier Vluchte-
 lingen, onderhouden.

(o) *Voyez Ordres & Reglem. de la Maison des Orphelins
 &c. Edir. de 1760.*

XVII.

ENGELSCH E W E E S- en O U D E-
V R O U W E N - H U I S.

De Engelsche Presbyteriaansche Gemeen- Opre-
 te deezer Stad, die talryker plagt te ting en
 zyn, dan zy tegenwoordig is, heeft ook, Beschry-
 in 't jaar 1651, geraaden gevonden, hier ving van
 ter Stede, een W E E S- en O U D E- V R O U- het EN-
 W E N - H U I S op te regten, waartoe zy, op G E L S C H E
 den zevenden January des gemelden jaars, W E E S- en
 vier huizen, in 's Heeren Executie, gekogt O U D E-
 heeft: twee van welken zy, sedert, tot een V R O U-
 Godshuis, bekwaam heeft gemaakt. In het H U I S.
 zelve, worden kinderen haarer Ledemaaten
 en oude behoeftige Vrouwen, die, insge-
 lyks, Ledemaaten zyn, geplaatst, en van on-
 derhoud verzorgd. Het staat op de Looijers-
 graft, aan de zuidzyde, en is, in 't jaar 1753,
 merkelyk vertimmerd. Boven den ingang,
 die, eenigszins, beneden den grond is, staan
 twee Weeskinderen, een Jongen en een
 Meisje, afgebeeld. Uit het Voorhuis, waar,
 voormaals, twee bedsteden plagten te staan,
 komt men, ter linkerzyde, of oostwaards,
 in de Eetkamer, waarnevens de Slaapkamer
 der oude Vrouwen is, in welke, vier bed-
 steden zyn. Het Slaapvertrek der Kinderen
 is op de zolder. Boven de gemelde bene-
 den-vertrekken, is de Regenten-Kamer, een
 welgeschikt vertrek, en de wooning van den
 Binnenvader en Binnenmoeder. Het Huis
 wordt bestierd, door de vier Diakenen en de

LUTHER-
SCHE
WEES-
HUIS.

twee Diaconessen der Engelsche Gemeente, en heeft eenen Binnenvader en Binnenmoeder. De twee Predikanten deezer Gemeente komen, in dit Huis, *catechiseeren*, op den laatsten Woensdag van elke maand, waarin zy geen Avondmaal houden, en op den eersten Woensdag, voor de onderhouding des Avondmaals. In Maart des jaars 1741, waren in 't geheel geene kinderen in dit Huis: en thans, in July des jaars 1765, zyn 'er een Weesjongen, en vier oude Vrouwen. De Weesjongens draagen een rok van bruin Laken, met opslagen, en een blaauw bragoentje op de schouder. De Weesmeisjes zyn met aartige korte jakjes van dezelve stoffe gekleed. De oude Vrouwen hebben bruine greinen Japonnen aan, over blaauwe kalaminken rokken.

XVIII.

LUTHERSCHE WEESHUIS.

Beschry-
ving van
het LU-
THER-
SCHE
WEES-
HUIS.

De Lutherfche Gemeente, zo voor haare Kerken als armen, in den jaare 1678 en federt, vryheid verkreegen hebbende van 's Lands en deezer Stede belastingen op de midelen van *Consumptie*, en van de gewoone en buitengewoone Verpondingen op de huizen (*p*); werdt, ten behoeve van derzelver Weezen, in 't gemelde jaar, door haare Diaconie, een **DIACONIE-WEESHUIS** gestigt, welk nog
in

(*p*) Resol. Holl. 12 Maart 1678. 27 Maart 1679. 17 Dec. 1682. bl. 710. 24 Decemb. 1706. bl. 774. 15 January 1737. bl. 28. Resol. Vroedsch. Lr. M. 27 April 1678. bl. 40. Zie ook Handv. bl. 463.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 531

in stand, en in 't jaar 1757, van vooren, def- ^{LUTHER-}
tig vertimmerd is. De grond van 't gestigt, ^{SCHE}
voormaals een tuin, die tot eene Goudleder- ^{WEES-}
maakery was aangelegd, was, door den eige- ^{HUIS.}
naar, JAN GEERKENS, tot het gemelde ein-
de, aan de Gemeente vereerd. 't Gebouw
is, federt, uit aanzienlyke maakingen, ver-
beterd en vergroot. Het heeft zynen ingang,
aan de noordzyde van de Lauriergracht, tus-
schen de tweede dwarsstraat en Baangracht, door
eene ruïne Poort, yzeren hek en gang, die,
onder een gedeelte van 't nieuwe gebouw, door-
loopt, tot op eene zeer groote vierkante Plaats,
rondsom welke, het Weeshuis gebouwd is.
In 't midden van deeze Plaats, die met boo-
men bezet is, en, 's avonds, door tien lan-
taarens, verlicht wordt, legt een bleekveld,
omringd van een agtkantig houten hek. Voor
den noordelyken gevel van 't gebouw, die, van
een uurwyzer en slagklok voorzien is, is, in de
Plaats, een groot steenen compas gemetsfeld.

Langs den oostelyken vleugel van 't ge-
bouw, ontmoet men, eerst, de *wooning van*
den Binnenvader: voorts, een Poortaal, welk,
voor een Spreek- en Betaalvertrek der Re-
genten, dient; en daarna, de *Regenten-Ka-*
mer, een fraai, lugtig, behangen vertrek,
met een' Engelschen schoorsteen, versierd
met de wapens van eenige Regenten. 't
Schoorsteenstuk, het Loon der Weldaadig-
heid vertoonende, is door *Quinkhard* ge-
schilderd. 't Zolderstuk en een groot Re-
gentenstuk is gedaan, door een' Jongeling,
die in het Weeshuis opgevoed is. Voorts,
is hier, onlangs, het Stamwapen van Vrou-

LUTHER- we JOHANNA MARIA CROMHUYSEN,
SCHE en van haaren Egtgenoot, den Heere M.
WEES- *Melchior ten Hove*, ter gedagtenisse haarer
HUIS. uitsteekende milddaadigheid aan de Luther-
sche Wees-armen, in eene fraaije vergulde
lyst, opgehangen. Onder de vertrekken, van
welken wy gesproken hebben, zyn eene
School voor de kleine kinderen, een Schoen-
makers-winkel, en de Provisie- en Bierkel-
der. Uit de Regenten-Kamer, treedt men,
onmiddelyk, in de groote *Eetzaal*, alwaar
ook de kinderen, alle Maandagen, door eenen
Leermeeester, en, op den eersten Maan-
dag in elke maand, door een' Predikant,
gecatechiseerd worden. Boven den ingang
der Eetzaale, van binnen, leeft men:

De WEEZEN sprekken:

*O aangenaam verblyf, wie zou u niet waar-
deeren?*

*Hier laat liefdaadigheid ons nimmer iets ont-
beeren*

*Van't geen tot onderhoud van't lighaam noo-
dig is.*

*Hier wordenwe opgeleid, tot eedle deugdbe-
trachting,*

*Hier sterkt men ons geloof, en onze heilver-
wachting:*

*Zou hier de troon niet zyn der waare er-
kentenis?*

Onder de Eetzaal, heeft men, onder ande-
ren, het *Broodbuis*, alwaar het brood gebragt,
en tot boterhammen gemaakt wordt. En
boven de Eetzaal en Regenten-Kamer, zyn de

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 533

de Wasch- en Droogzolders, daar de gewas- ^{LUTHER-}
schen kleederen opgedaan, en gedroogd wor- ^{SCHÉ}
den. In 't oosten, zyn ook, doch laager, de ^{WEES-}
Schoolmeesters kamer en de Apothekers ka- ^{HUIS.}
mer, en hooger de Styfsters-kamer, en een
of twee andere vertrekken. Aan de noord-
zyde, ontmoet men, eerst, eene nette *A-*
potheek, ten dienste van het Huis, en van
de behoeftige Ledemaaten der Gemeente:
voorts, de *Regentessen-Kamer*, een fraai,
behangen vertrek, met een' Engelschen
schoorsteen; en daarna het Eetvertrek der
Suppooften en den kookken. Boven deeze
vertrekken, is een Slaapvertrek voor de
Jongens, welk, met een houten beschot,
afgeschooten is van een vertrek, daar de
Meisjes haar linnen naaijen, en het, elk in een
afzonderlyk kasje, opsluiten. In den weste-
lyken vleugel van 't gebouw, is de Bakkery,
waar, met twee ovens, gebakken wordt:
voorts, de Breijwinkel en een vertrekje voor
de Breijmeesteres; de Linnen-naaiwinkel,
midsgaders, eene Ziekenkamer voor de Jon-
gens, alwaar ook de Ziekenvader zyn verblyf
heeft. Agter dezelve, is een vertrek, alwaar,
weekelyks, door een' der Diakenen, brood uit-
gedeeld wordt aan de behoeftige Ledemaaten,
die, op eene kleine vierkante Plaats, met eene
gaandery ter wederzyde, in den zuidwestely-
ken hoek van 't gebouw, byeenkomen. Boven
deeze vertrekken, is de Kleermakers-winkel
en wooning; een vertrek, daar de bedden en
inboedels geborgen worden; hooger, de On-
dermeesters wooning en eene slaapkamer
voor de Jongens. In den zuidelyken vleugel

LUTHER-
SCHE
WEES-
HUIS.

van 't oude gebouw, heeft men, beneden, de School, daar de Jongens en Meisjes, beurtelings, in leezen, schryven en rekenen, onderweezen worden; hooger, de wollen-naaiwinkel en kleine Meisjes-slaapkamer, en nog hooger, een vertrek voor de Schoolmeesteres der kleine kinderen, en een Kleêren-kamer voor de Meisjes. In 't nieuwe gebouw, welk, in 't jaar 1757, voor deezen vleugel, aan eene kleine Binnenplaats, gezet is, en aan de Lauriergracht uitkomt, heeft men, beneden, eene Ziekenkamer voor de groote en kleine Meisjes, boven een gedeelte van welke, de Ziekenmoeder eene ingestoken Kamer heeft. Boven de Ziekenkamer, zyn twee Slaapkamers voor de Meisjes, boven elkanderen. Alle de slaapplaatsen zyn open krebber, in ieder van welken, twee of drie kinderen leggen.

Getal der kinderen Omtrent den jaare 1690, waren 'er ruim tagtig kinderen in dit Huis^(q); doch op den eersten May des jaars 1760, zyn 'er twee honderd en tagtig geteld, te weeten, honderd vier en dertig jongens, en honderd zes en veertig meisjes, en in 't begin van April des jaars 1765, waren 'er een honderd drie en twintig jongens, en een honderd en vyftig meisjes, zo wel Diaconie-, als Weeskinderen.

Bestiering van het Huis. Het bewind over dit Weeshuis staat aan zes REGENTEN en drie REGENTESSEN. Van de zes Regenten worden 'er drie verkooren, uit de dienende Diakenen; twee van welken twee jaaren dienen. De derde dient

maar

(q) COMMELIN bl. 615.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 535

maar één jaar. De drie andere Regenten, ook *Affefforen* genaamd, worden gekooren uit ^{LUTHER-}
de afgegaane Diakenen, of ook wel uit de ^{SCHE}
afgegaane Ouderlingen. Zy dienen drie jaa- ^{WEES-}
ren; doch, jaarlyks, gaat 'er één van hun ^{HUIS.}
af. Zulks heeft ook plaats, omtrent de drie
Regentessen. De Regenten en Regentes-
sen leveren, jaarlyks, eene benoeming van
een dubbel getal over aan eene groote Dia-
conie-Weeshuis-Vergadering van dienende
en Oud-Diakenen, en oude Regenten van
't Weeshuis, die de opengevallen plaatsen,
uit het zelve, vervult. De Regenten ko-
men, gewoonlyk, op den eersten en derden
Woensdag van elke maand, des voormiddags,
in het Weeshuis, byeen, om op het gene de
bestiering van het Huis betreft te raadplee-
gen. Tot buitengewoone gevallen, het huis-
felyk bestier betreffende, byzonderlyk, tot het
aanstellen en ontslaan van Bedienden, wordt
eene groote Weeshuis-Vergadering, in 't
Weeshuis, beroepen, die uit dienende en
gediend hebbende Regenten bestaat. Eens
ter maand, doet een Suppoost van 't Wees-
huis, van een' Weesjongen verzeld, eene
Collecte, ten behoeve van het zelve, aan
de huizen der Ledemaaten.

De Reglementen voor het Weeshuis zyn
gemaakt, door de groote Weeshuis-Vergade-
ring; doch de Regenten moeten, jaarlyks,
aan de groote Diaconie Weeshuis-Vergade-
ring, rekening doen. Volgens de gemelde
Reglementen, mogen geene andere kinde-
ren in 't Weeshuis worden ontvangen, dan
zulken, welker ouders, of de langstleeven-

LUTHER-
SCHE
WEES-
HUIS.

de van beide, in de Lutherſche Gemeente deezer Stad, tien jaaren Ledemaat geweest zyn, en hier ter Stede gewoond hebben. Doch, indien de ouders zo jong geſtorven zyn, dat zy, niet gevoeglyk, tien jaaren Ledemaat zouden hebben konnen wezen, worden hunne kinderen egter, als Diaconie-kinderen, niet als Weeskinderen, ingenomen. De kinderen, die in 't Weeshuis ontvangen worden, moeten, wyders, in de Lutherſche Gemeente deezer Stad, gedoopt, en niet boven de veertien jaaren oud zyn. Zo zy meer dan veertien, doch geene zefstien jaaren oud zyn, komen zy wel in 't Weeshuis; doch worden, aldaar, als Diaconie-Weeskinderen, aangemerkt en gehandeld: en boven de zefstien jaaren zynde, buiten 't Huis beſteed. Zo een der ouden Gereformeerd geweest is, worden de kinderen, die in de Lutherſche Gemeente gedoopt zyn, in 't Weeshuis ontvangen, zonder onderscheid, of de langſtelevende der ouden Lutherſch geweest zy, of Gereformeerd. De kinderen, welker ouders, door de Diaconie, onderhouden geweest zyn, mogen niet in 't Weeshuis worden ingenomen, op den gewoonlyken voet. Zy worden 'er egter wel, door de Diaconie, beſteed; doch trekken, wanneer zy uit het Huis gaan, niets van de voordeelen, die de andere kinderen, zig wel gedraagen hebbende, van het Weeshuiste wagten hebben: doordien de Legaaten, uit welken, deeze voordeelen komen, niet aan Diaconie-kinderen; maar aan Weeskinderen, gemaakt zyn. Ondertuſſchen, worden buitengewoone giften

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 537

ten en noodpenningen aan de ouders, in al-^{LUTHER-}
 les niet boven de dertig guldens beloopende,^{SCH}
 niet gerekend voor onderhoud, welk de^{WEES-}
 kinderen uitsluit van het voorregt, om, op^{HUIS.}
 den gewoonlyken voet, in het Weeshuis te
 worden ingenomen. By eene Keure van den
 agt en twintigsten January des jaars 1761,
 is belast, dat, van alle sterfgevallen van ou-
 deren, welker kinderen, door de Luther-
 sche Diaconie, of in 't Lutherfche Wees-
 huis, zullen moeten worden opgevoed, aan
 de Diaconie, of aan de Regenten, kennis
 moet worden gegeven; of dat, anderszins,
 de kinderen ten laste der naaste vrienden
 blyven zullen. Van de erfenissen, zulken
 kinderen ten deel vallende, moet ook, ter-
 stond, aan de Diaconie, of aan de Re-
 genten, kennis gegeven worden (r). De
 Boedels, die aan 't Weeshuis, of aan de
 Diaconie der Lutherschen vervallen, mo-
 gen aanvaard worden, zonder dat men Be-
 neficie van Inventaris behoeft te verzoeken,
 terwyl men egter, niet verder dan voor 't
 beloop der zelven, tot het voldoen der schul-
 den, gehouden is, mids men van dezelve
 staat en Inventaris doe maaken, ten over-
 staan van een' Notaris en getuigen (s).

De voornaamste bedienden van het Wees-^{Bedien-}
 huis zyn een Binnenvader, een Apotheker,^{den.}
 en een Schoolmeester, die een' Ondermees-
 ter onder zig heeft. Doch van deeze en
 van de Vrouwelyke bedienden, die, door
 de Regentessen, gesteld worden, hebben wy
 reeds, in 't voorbygaan, gewaagd.

(r) Keurb. U. f. 6.

(s) Resol. Holl. 29 April 1752. bl. 716.

XIX.

WEESHUIS *der* DOOPSGEZINDEN.

Opre-
ting van
een
WEES-
HUIS *der*
DOOPS-
GEZIN-
DEN.

De Gemeente der Vlaamsche en Wa-
terlandsche Doopsgezinden, haare
Vergadering houdende by 't Lam en den
Tooren, zig ook belast vindende met de be-
steedinge van eenige weezen, besloot, op den
vyf en twintigsten January des jaars 1676, een
Weeshuis op te regten, waartoe zy, eerlang,
een huis en eenige agterhuizen kocht, by de
Brouwery van den Arend, op de Prinsen-
gracht, aan de noordzyde, tusschen de Vy-
zelfstraat en de Reguliersgracht, voor omtrent
vyf en twintig duizend guldens, uit den boe-
del van *Isaac Fouquier*. 't Groote gebouw,
en de tuin agter het zelve was, zo my be-
rigt is, voor dat de Stad hier uitgelegd werdt,
eene Lustplaats en Oranjehuis geweest van 't
Burgemeesterlyk geslagt van *Valkenier*; doch
ik twyfel, of hier voor meer grondszy, dan
een wapen met drie Valken, in den voor-
gevel, 't welk nogtans, nimmer, het wapen
van 't gemelde geslagt geweest is. Veeleer,
vermoed ik, dat de voorige eigenaar, *Fouc-
quier*, wiens naam van *Faucon* [Valk] kan
afgeleid zyn, zulk een wapen gevoerd heeft.
De penningen, tot den koop en vertimme-
ring van 't gebouw vereischt, werden ge-
vonden, by intekening onder de Leden der
Gemeente, en by gifte, in eene beslooten
kist, die, in de Kerkenkamer, geplaatst werdt.

Eeni-

Eenige jaaren laater, is 'er nog eene Collec- ^{WEES-}
 te gedaan, tot onderhoud van 't Godshuis. ^{HUIS der}
 Midlerwyl, was 'er, op den drie en twintig- ^{DOOPS-}
 ften January des jaars 1677, de eerste by- ^{GEZIN-}
 eenkomst van Weesvaders of Regenten ge- ^{DEN.}
 houden. De Gemeente hadt, reeds op den
 zeventienden December des jaars 1676, vry-
 heid van Verpondingen, voor het nieuwe
 Godshuis, verworven: op den zeventienden
 Maart des jaars 1677, verwierf zy ook
 vryheid van alle 's Lands Imposten (i), en
 wat laater, van deezer Stede Excynzen.
 Ondertuffchen, was men, met bouwen van
 het Huis, zo vlytiglyk, voortgevaaren, dat
 de verspreidde kinderen, nog in het zelfde
 jaar 1677, derwaards werden overgebracht.
 In 't eerst, werden, nu en dan, ook Wee-
 zen van Doopsgezinden ouders, van buiten
 de Stad, ingenomen: doch zulks geschiedt,
 sedert veele jaaren, niet meer. Ook is de
 weevery, veele jaaren, in 't Huis geoeffend,
 zo sterk, dat de meeste, zo niet alle de jon-
 gens, tot Weevers, werden opgeleid: 't welk
 ook, al sedert lang, t'eenemaal afgeschaft
 is. Op het einde der voorgaande eeuw,
 werden veertig Jongens en twee en veertig
 Meisjes, in dit Weeshuis, onderhouden (u).
 Doch het getal derzelven is, sedert, allengs-
 kens, afgenomen. In February des jaars 1741,
 waren 'er niet meer dan dertig kinderen, en
 tegenwoordig, [in Augustus 1765], telt men
 'er dertien Jongens, en drie en twintig Meis-
 jes. Het

(i) Handv. bl. 465, 466.

(u) COMMELIN bl. 616.

WEES-
HUIS der
DOOPS-
GEZIN-
DEN.

Beschry-
ving van
het zelve.

Het WEESHUIS der DOOPSGEZIN-
DEN is een net vierkant gebouw van drie
verdiepingen, behalve de zolder en vlie-
ring. Boven den ingang, leeft men:

*Die verdraagt en zwygt,
Overwint en verkrygt.*

De voorgevel van 't Huis is nog, in deezen
jaare 1765, vry wat verbeterd. In 't Voor-
huis, alwaar de winkel van den Schoenmaa-
ker van 't Huis, die te gelyk Poortier is,
geplaatst is, leeft men, boven eene armboos,
deeze regels van den Digter ANTONIDES:

*Deelt mild een aalmoes uit, die hier komt in-
getreden;*

*Gy kunt nooit uw geschenk, met beter vrucht,
besteeden:*

*Want hoe wordt d'armoe ooit onnozeler geleen,
Als ouderloos te zyn, en weereeloos met een.*

Voorts, is 't gebouw in tweeën verdeeld,
wordende de Jongens, aan de oostzyde, en
de Meisjes, aan de westzyde, geplaatst. Ter
wederzyde, is, voor elke foorte, eene Eet-
zaal, dienende die der Jongens ook tot eene
School. Agter deeze, is de *Regenten-Kamer*,
een net behangen Vertrek, welk op den
tuin uitziet. Wyders, komt men, oostwaards,
eenige weinige treden afgaande, in den koo-
ken, waarby een afgezonderd vertrek, en
eene kelder is. Hier boven, hebben de Bin-
nenvader en Binnenmoeder hunne wooning,
in

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 541

in twee vertrekken bestaande. Nog hooger, WERS-
 zyn, beide westwaards en oostwaards, twee ^{HUIS der}
 slaapvertrekken, een voor de Jongens, en ^{DOOPS-}
 een voor de Meisjes, die, door eene Kleed- ^{GEZIN-}
 kamer voor de Meisjes, en, door twee deu- ^{DEN.}
 ren, van elkanderen afgescheiden zyn. De
 kinderen slaapen, twee aan twee, in open
 krekken. De vertrekken hebben uitzigt o-
 ver de Prinsengraft. Agter de Meisjes slaap-
 kamer, is de *Kamer der Regentessen*, insge-
 lyks, een behangen vertrek, met een' En-
 gelschen schoorsteen; daar nevens, eene ka-
 mer voor de Linnen-naaivrouw, en verder
 oostwaards, de Wollen- en Linnen-naai-
 winkel, welke drie vertrekken over den
 tuin uitzien. Hooger zyn, langs den voor-
 gevel, nog een slaapvertrek voor de Meis-
 jes, eene Ziekenkamer, een vertrek voor
 de Ziekenmoeder, en eene Tarwzolder: en
 langs den agtergevel, eene Kamer voor de
 Wollen-naaivrouw, en een vertrek voor de
 twee dienstmeiden van 't Huis. Nog hoo-
 ger, zyn de Strykkamer, de Droogzolders
 en de Roggezolder. De Bakkery, ten be-
 hoeve van het Weeshuis, en nog eene Pro-
 visie-kelder zyn, onder den oostelyken vleu-
 gel van het Oude-Vrouwen-Huis, waar van
 wy, terstond, zullen handelen. Zy staan
 onder 't opzigt der Regenten van het Wees-
 huis. Wyders, zyn 'er, agter 't Weeshuis,
 twee lustige vierkante speelplaatsen, een
 voor de Jongens, en een voor de Meisjes.
 Nevens het Weeshuis, staan vyf, en agter
 het zelve, in de Kerkstraat, zes woonhui-
 zen,

WEES-
HUIS der
DOOPS-
GEZIN-
DEN.
Bestie-
ring.

zen, die, ten behoeve van het zelve, verhuurd worden.

Het Weeshuis staat, onder de bestiering van vyf REGENTEN en vier REGENTESSEN, die, voor vyf jaaren, verkooren worden, en voormaals, jaarlyks, by beurte van één tevens, plagten af te gaan; wanneer zy, een jaar stil gezeten hebbende, wederom verkieslyk waren: doch nu worden zy, dikwils, verzogt, zes jaaren, of langer, aan te blyven. De Regenten worden, uit de dienende Diakenen deezer Gemeente, op den voorslag der dienende Regenten, verkooren: en de Regentessen, uit de voornaamste Weduwen der Gemeente. De verkiezing geschiedt, in January, door de dienende Kerkenraad en Regenten. De Regenten vergaderen, alle Woensdagen, 's nademiddags, ten drie uren, in het Weeshuis. De Regentessen komen, ten zelfden tyde, byeen. De Binnenvader en Binnenmoeder worden, door den Kerkenraad, aangenesteld. Doch de overige Suppoosten, door de Regenten. Het Reglement, waarnaar het Weeshuis bestierd wordt, is, op den zeventienden November des jaars 1681, by den Kerkenraad, vastgesteld, hebbende deezen zig het regt voorbehouden, om daar, in de noodige veranderingen te maaken.

De Weesjongens worden, des Zomers, ten vier, en des Winters, ten half zeven uren, de Meisjes, des Zomers, een half uur laater, en des Winters, op het zelfde uur, gewekt. De Jongens, die een Ambagt leeren, moeten, 's Zomers, ten half agt, en 's Winters, wanneer zy avondschool hou-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 543

houden, ten vyf uuren, t'huis zyn. Alle Wees-
ogtenden, wordt 'er een gebed, in de Eet- HUIS der
zaalen, gelezen. Des Zondags voor den mid- DOOPS-
dag, gaan de kinderen ter Kerke, by 't Lam GEZIN-
of by den Tooren: en 's Woensdags na den DEN.
middag, worden zy, de eene week, door
eenen der Predikanten, in tegenwoordig-
heid van een' Regent, in den Godsdienst on-
derweezen of *gecatechifeerd*, en de andere
week, zeggen zy, voor den Predikant, zeke-
re Schriftuurlyke vraagen op. Zulken, die
zig hierin wel kwyten, krygen, jaarlyks,
een nuttig boek, tot een prys. Onder de
maaltyden, wordt ook uit de H. Schrift ge-
lezen. Kaart- en Dobbelspel is aan Jongens
en Meisjes, en tabakrooken, byzonderlyk
aan de Jongens, verboden. De kinderen
mogen, niet dan met byzonder verlof, in den
kookten komen. Doch de Meisjes mogen,
aldaar, na den middag, ten half twee uuren,
vuur in de stooven, en ten half vyf uuren,
gekookt water tot thee komen haalen, na
dat, op 't een en 't ander uur, vooraf, de
klok getrokken is.

Volgens de gewoone schaforde, in welke
egter, naar tyds gelegenheid, en op goedvin-
den der Regentessen, dikwils, verandering
voorvalt, wordt 'er, 's Zondags, 's middags,
vleeschnat, kool, raapen, wortelen, boer-
enboonen, of peulen, en vleesch toe ge-
schaft. 's Avonds, eet men ryftenbry. 's
Maandags 's middags, schaft men 't gene van
's Zondags overgeschooten is. 's Dingsdags 's
middags, wordt 'er graauwe erweten en een
stuk

WEES-
HUIS der
DOOPS-
GEZIN-
DEN.

stuk toe; 's *Woensdags* 's middags, gort en vleesch toe; 's *Donderdags* 's middags, witteboonen en een stuk toe, en 's *Vrydags* 's middags, zoutenvifch, ftokvifch, of foupe op de ketel gefchaft. 's *Maandags*, 's *Dingsdags*, 's *Donderdags* en 's *Vrydags* 's avonds, fchaft men karnemelk, met gort of meel, en een stuk toe: en 's *Woensdags* 's avonds, zoetemelk met meel, en een stuk toe. 's *Saturdags* 's middags, wordt'er gort, of groene erweten, en een stuk toe, en 's avonds, om de veertien dagen, bollen, en anders, bierenbrood en een stuk toe, opgedifcht. Den eerften *Dingsdag* in elke maand, worden 'er, 's middags, boekweiten koeken, en den eerften *Woensdag* in elke maand, 's avonds, waterenbry en een stuk toe gefchaft. De ftukken zyn, zo 's morgens, als na de maaltyden, den eenen dag, brood met zoetemelkskaas, en den anderen dag brood met boter.

De handwerken, op welken de Jongens befteed worden, worden, gemeenlyk, aan hunne keuze gefield. De Meisjes leeren, in 't Huis, voornaamlyk, Wollen- en Linnen-naaijen. Het Weeshuis, waarvan wy fpreken, heeft, in 't jaar 1737, van 's Lands Staaten Octroi verkreegen, om te mogen erven van zulke Weeskinderen, die, in het Huis opgevoed zynde, zonder nazaaten overlyden, en geen uitkoop gedaan hebben(v).

De Doopsgezinden Gemeente, die in de Zon vergadert, plagt haare Weeskinderen, die weinig in getal waren, te plaatsfen, op haar

(v) Refol. Holl. 19 Febr. 1737. bl. 87.

haar Hofje in de Tuinstraat; doch, sedert het bouwen van een ander, in stede van dit, ter plaatse, waar, voormaals, de Kerk der Friese Doopsgezinden plagt te staan, heeft men beslooten, een huis, welk ter zyde van deeze Kerk stondt, te herbouwen tot een Weeshuis.

XX.

OUDE-VROUWEN-HUIS *der* DOOPSGEZINDEN.

De grootste Doopsgezinden Gemeente hier ter Stede, die by 't Lam en den Tooren vergadert, heeft ook een OUDE-VROUWEN-HUIS. Het plagt te staan, in de Elandsstraat, aan de noordzyde, by de Prinsengraaf, en in het zelve, werden, voor 't einde der voorgaande eeuw, reeds twintig, oude en behoeftige Vrouwspersoonen onderhouden. Doch dit Huis, te klein en te bouwvallig geworden zynde, is, voor weinige jaaren, verkogt, en, in 't jaar 1759, een ander Oude-Vrouwen-Huis gestigt, regt agter, en in een gedeelte van den Tuin van het Weeshuis der zelfde Gemeente, die, tot deeze Stigting, byzonderlyk, in staat gesteld was, door twee maakingen tot zulk een einde, eene van IZAAK ACKERSLOOT, en zyne Huisvrouw, MARGARETA VAN DER KINDERT, ter somme van twintigduizend; en eene van MARIA VERDUYN, *Weduwe* van GOMMARIS VAN BORTEL, ter som-

Beschry-
ving
van het
OUDE-
VROU-
WEN-
HUIS *der*
DOOPS-
GEZIN-
DEN en
van des-
zelfs be-
stiering.

OUDE-
VROU-
WEN-
HUIS *der*
DOOPS-
GEZIN-
DEN.

me van zesduizend guldens. Het Oude-Vrouwen-Huis, waarvan wy spreken, is een deftig gebouw, inzonderheid, van den agtergevel aan te zien, naar welks ruimen ingang, men, ter wederzyde, langs een' stoep van zeven treden, opgaat, en in welks frontespies, een uurwyzer en slagklok geplaatst is. Aan de oostzyde van deeze stoep, beneden, zyn de ingangen naar de Bakkery en Provisie-kelder, van welken wy, hier voor (w), in de Beschryving van het Doopsgezinden Weeshuis, gewaagd hebben. In de Bakkerye, wordt, met ééne oven, niet alleen, ten behoeve van het Weeshuis en Oude-Vrouwen-Huis; maar ook, ten behoeve der Diaconie deezer Gemeente, Roggen- en Tarwenbrood gebakken. Aan de westzyde der stoep, zyn de ingangen naar den kookken, en naar eene Provisie-kelder, ten behoeve van het Oude-Vrouwen-Huis. Onder de stoep, is eene werkplaats voor de dienstboden. Doch de eigenlyke en gewoonlyke ingang van 't Huis is in de Kerkstraat. Hier treedt men, langs vyf treden, opwaards, door eene net gebouwde Poort, boven welke, een klein vertrekje is, in een Voorhuis, waar, ter regterzyde, de afgang is naar de kookken en kelder, en ter linkerzyde, een vertrekje, waar de Lyken, voor een' tyd, geplaatst worden. Uit het Voorhuis, komt men in 't eigenlyk gebouw, waar, in 't midden, een sierlyke en gemakkelyke wenteltrap staat, die overal licht schept, door een' fraaijen, hoogen, vierkanten, glazen koepel, en

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 547

toegang verleent naar de tweede en derde Verdieping. Beneden, heeft men, oostwaards twee, en westwaards drie vertrekken voor oude Vrouwen, behalve de wooning voor de Binnenmoeder. Ook is hier, ten oosten, de Eetzaal, alwaar, voor den schoorsteen, deze regels van den Diaken ANTONI HARTSEN gelezen worden:

*Hy, die den nood der armen poogt te weeren,
En 't zwakste deel van 't menschelyk geslacht,*

*In ouderdom, geen bystand laat ontbeeren,
Volbrengt een pligt, alom te schaars betragt.
Men vind' er toch, die zich daar aan verbinden:*

*Getuigen zy dit OUDE-VROUWEN-HUIS,
Waar uwe hulp, VEREENDE DOOPSGEZINDEN!*

*Der gryzen hals ontlast van 't zwaarste kruis.
Dies voegen haar, van armoë hier ontheven,*

*Ontzag voor hen, wier zorg hier kleed en
voed,*

*Gehoorzaamheid, aan 't voorschrift haar ge-
geeven,*

*En tot elkaar een liefderyk gemoed.
Zo vloeye steeds, in reine pligtbetooning,
Dit bly gejuich haar dankbre lippen af:
Hoe zoet is hier der zusters samenwooning!
Lof, lof zy GOD', die deze rust ons gaf.*

Op de tweede Verdieping, heeft men de Regenten-Kamer, een net behangen vertrek met een' Engelschen schoorsteen; eene Ziekenkamer, en vyf vertrekken voor oude Vrouwen: op de derde Verdieping, zyn 'er

OUDE-
VROU-
WEN-
HUIS *der*
DOOPS-
GEZIN-
DEN.

zeven en eene Strykkamer. Alle de vertrekken zien uit op den tuin agter 't Weeshuis. De vertrekken, voor behoeftige oude luiden geschikt, zyn lugtig en hoog van verdieping. In 't geheel, zyn 'er zeventien. Ieder vertrek heeft twee bedsteden en twee kassen, en tegenwoordig, [in Augustus 1765], zyn 'er drie en dertig oude en bedaagde Vrouwsperfoonen in geplaatst. Boven de derde Verdieping, is eene schoone Kleêrzolder en rookhok.

Het bewind over dit Oude-Vrouwen-Huis staat aan vyf dienende Diakenen uit de gemelde Doopsgezinden-Gemeente, als Regenten. De Diaconessen zyn Regentessen van het zelve. In 't voorige Oude-Vrouwen-Huis, plagt alleenlyk eene Binnenmoeder te zyn. Doch in 't jaar 1733, besloot men een' Binnenvader en Binnenmoeder over het zelve aan te stellen. Tegenwoordig, is 'er egter wederom alleenlyk eene Binnenmoeder, die eene of twee dienstmeiden onder zig heeft.

Het Reglement, waarnaar de oude Vrouwen zig te gedraagen hebben, is, op den dertienden December des jaars 1761, vastgesteld, en bestaat uit elf artikelen. Zymogen, niet zonder verlof van den Binnenvader of Binnenmoeder, uitgaan, dan des Dingsdags, den geheelen dag, en des Vrydags, na den middag. Doch zy moeten, des zomers, voor zeven uren, en des winters, voor donker, wederom t'huis zyn. Ook staat haar niet vry, zonder gelyk verlof, eenig

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN 549

eenig bezoek te ontvangen, dan des Donder-Wees-
dags na den middag, van twee tot zes uu-HUIS der
ren. 't Onmatig gebruik van sterken drank COLLE-
is haar, strengelyk, verboden, en de straf, GIAN TEN.
op de overtreding van het Reglement, staat
aan de Regenten, of ook wel, in sommige
gevallen, aan de Regentessen. Voor 't o-
verige, komt het zelve overeen, met an-
dere Reglementen, voor diergelyke Gods-
huizen.

Het Weeshuis en Oude-Vrouwen-Huis
der Doopsgezinden, die by 't Lam en den
Tooren vergaderen, zyn, sedert het jaar
1677, vry van 's Lands Imposten (x) en
Stads Excynzen.

XXI.

WEESHUIS der COLLEGIANTEN.

Wy hebben, hier voor (y), aangete- Aanle-
kend, dat de Collegianten, die hun- ding tot
ne Vergaderingen, sedert omtrent dertig de opreg-
jaaren, op verscheiden' Plaatsen, hier ter ting van
Stede, gehouden hadden, eindelyk, daar een
toe, in of kort voor't jaar 1675, een huis huur- WEES-
den, op de Keizersgracht over den Schouw- HUIS der
burg, welk, van ouds, *de Oranje-Appel* ge- COLLE-
naamd was. Eigenaar van dit Huis was de GIAN TEN.
Heer *Nicolaas Opmeer*, toen Oud-Schepen,
en naderhand, meermaalen, Burgemeester der
Stad.

(x) Handv. bl. 466.

(y) III. Deel, III. Boek, bl. 81.

WEES-
HUIS der
COLLE-
GIANTEN.

Stad. Men hadt, in het zelve, nog niet lang Collegie gehouden, toen eenige Collegianten, die, ongetwyfeld, immers voor 't meerder gedeelte, ook tot de Doopsgezinden behoorden, met naame, *Gerrit Jacobsz. Dermout, Abraham Fries, Wynand Blaauwpot, Levinus Vincent, Willem Sieuwertsz, Pieter Reindertsz, Jan Huygen Hendriksz, Jacob Heercmans, Anthony Rooleeuw en Willem Bruin*, bevroeden, dat de Doopsgezinden hier ter Stede nog geen Weeshuis hadden, op den elfden July des gemelden jaars 1675, beslooten, eenige Weeskens, welker ouders beide, of een van beide de weerloosheid hadden verstaan, op te voeden; in leezen, schryven, een bekwaam handwerk, en den Christelyken Godsdienst te onderwyzen; en daartoe, een voor naam gedeelte van het gehuurde huis te schikken. De penningen, hiertoe vereischt, werden, vrywilliglyk, gegeven. Doch men bevondt, al terstond, dat verscheiden' luiden genegen genoeg waren, om milde giften te doen, tot opvoedinge van Weezen, mids menze niet bepaalde, tot zulken alleen, welken van Ouders, die de weerloosheid beleeden hadden, waren nagelaaten. Men besloot dan, reeds op den agtsten April des jaars 1678, ook Weezen, welker Ouders tot andere gezindheden behoord hadden, en die, niet bekwaamlyk, in andere Weeshuizen, konden worden ingenomen, in het Weeshuis der Collegianten, op te voeden: en, sedert, zyn 'er, van tyd tot tyd, kinderen van de verscheiden' gezindheden der

Pro-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 551

Protestanten, byzonderlyk, van allerlei soort van Doopsgezinden, in geplaatst. Ook is dit Weeshuis gestigt, uit giften van verscheiden' gezindheden; en onder anderen, uit een geschenk van tienduizend guldens van Vrouwe CATHARINA HARTOGVELD, Weduwe van den Heere WILLEM VAN DER AA, Raad in de Vroedschap en eersten Secretaris der Stad Rotterdam. Midlerwyl, hadt men, in den voorzomer des jaars 1677, gelegenheid gevonden, om het Huis den Oranjen-Appel te koopen. En zo dra dit geschied ware, verzogt en verkreeg men, op den zestienden September des gemelden jaars, vryheid van 's Lands Staaten van alle de middelen van *Consumptie*, die, tot opvoeding en onderhouding der Weezen, in 't voornoemde Weeshuis, zouden worden gebruikt. Ook werdt het Weeshuis, door de Vroedschap der Stad, op den zeven en twintigsten November daarna, ontheeven van de betaalinge van deezer Stede Excynzen (z). 't Getal der Weezen, van tyd tot tyd, toenemende, besloot men, in 't jaar 1680, tot het aankopen van een huis, welk, regt agter het voorgaande, op de Heerengraft, stondt, en een' breeden vierkanten tuin hadt, in welken, een ruim gebouw, van den grond af, werdt opgetimmerd, welk, met een' beslooten bloemtuint en twee bleekvelden, van het huis op de Keizersgracht afgescheiden, en tot een Dogters-Weeshuis geschikt werdt.

Men

(z) Handv. bl. 47c.

WEES-
HUIS der
COLLE-
GIANTEN.

Men plaatste eenen steen in den voorgevel van het nieuwe gebouw, waarin de naam van WEESHUIS DER COLLEGIANTEN werdt uitgehouwen, en het Dogters-Huis kreeg zynen uitgang, langs een' gang, in de Huidenstraat. Het Huis op de Keizersgracht werdt, sedert, alleen tot een Jongmans-Huis gebruikt.

Beschry-
ving van
het zelve.

Men komt, in 't laatstgemelde, door een' betimmerden gang, boven welken, twee vertrekjes agter, en hooger, twee Graanzolders voor tarwe en rogge, boven elkanderen zyn. Ten einde van den gang, ontmoet men de trap naar de Collegieplaats, en verder naar boven, langs en aan welke, eenige armboffen gesteld zyn, nevens deeze regels van *Cornelis van Eeke*, voormaals Regent van dit Huis:

*Geef van uw haaf
Een milde gaaf
Ons arme WEESEN.
By ons uw gelt,
Op winst gestelt,
Is buiten Vrese:
God geeft het weer
En nog veel meer
Hier, en na desen.*

Ten einde van den gang, treedt men in een ruim vertrek, welk, onder anderen, tot een Slagthuis gebruikt wordt, en de gewoonlyke doorgang is naar de Plaats en Tuin. Zuidwaards van dit vertrek is de Kamer voor den Binnenvader en Binnenmoeder, en daarna de kookken, die ook het Eetvertrek der Jongens is,

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 553

is, en uit welken men, door een Waschhuis, ^{WEES-}toegang heeft naar de Bakkery, alwaar 't ^{HUIS der}roggen- en tarwenbrood, voor beide de hui- ^{COLLE-}zen, nu, door een' Bakker van buitens huis, ^{GIANTEN.}gebakken wordt, 't welk, voormaals, door den Binnenvader, plagt te geschieden. Boven de bakkery is eene builzolder. Wyders is, in den kookken, de ingang naar de Proviefekelder, en, voor de Kamer van den Binnenvader en Binnenmoeder, nog een opgang naar boven. Op de tweede Verdieping, heeft men, nevens de Collegieplaats, de Jongens School, boven welke, eene ingestoken kamer is, alwaar de Bestierders van de Armen-kas der Collegianten, tegenwoordig, eens ter maand, byeenkomen. Voor deeze Kamer, is een klein vertrekje, waarvan deeze Bestierders tot een Spreekvertrek gebruik maaken. De derde Verdieping bestaat uit vier vertrekken, een, welk tot berging van huisraad dient; eene Kleêrkamer voor de kinderen; een vertrek, tot boekoefening voor de bekwaamsten geschikt, en eene slaapkamer van agt bedsteden, met saaijen behangfels voorzien. In het Meisjes-Huis, naar welk men, door een' open gang in de Huidenstraat, toegang heeft, ontmoet men eerst, in 't Voorhuis, de Kamer van de Binnenmoeder: voorts, eene ruime vierkante Eetzaal, en daarna, den kookken. Onder deeze vertrekken, zyn, eene kelder, die tot eene School gebruikt wordt, eene Timmerloots en eene ruime Proviefekelder, die, door houten hekjes, bekwaamlyk, verdeeld is.

554 AMSTERDAMS III. DEEL.

WEES-
HUIS der
COLLE-
GIANTEN.

Naast de Kamer der Binnenmoeder, is de opgang naar boven, ontmoetende men, op de tweede Verdieping, de Kamer der Regenten, een ruim vertrek; waarnevens een kleiner vertrek is: voorts de Wolle-naaikamer, en de Kamer der Regentessen, in welke, een afgeschooten vertrekje is, welk, tegenwoordig, door eene Ziekenmoeder, gebruikt wordt. Op de derde Verdieping, is de Slaapkamer, voorzien van negen bedsteden en nette kasjes tot berging; de Linnen-naaikamer, en eene Kleêrkamer, die ook tot eene Ziekenkamer gebruikt wordt, en op welke eene bedstede is. De vierde Verdieping bestaat uit eene ruime bergzolder, over 't geheele huis: en de vyfde, uit twee Kleêrzolders nevens elkanderen, op eene van welken, een looden regenbak geplaatst is. In beide de Huizen zyn, wyders, verscheiden andere vertrekken en gemakken: doch het Dogters-Huis is veel ruimer en beter betimmerd, dan het Jongmans-Huis.

Getal der
Kinderen.

't Getal der Kinderen in beide de Huizen is somtyds meerder, somtyds minder geweest. In February des jaars 1741, waren 'er zes en dertig in alles. En tegenwoordig, [in October 1765], zyn 'er agt Jongmans en zestien Dogters.

Bestie-
ring.

Het Weeshuis der Collegianten staat, tegenwoordig, onder 't opzigt van vyf REGENTEN en drie REGENTESSEN. De Regenten plagten, in 't eerst, of voor hun leeven, of tot dat zy goedvonden, hunnen dienst neder te leggen, 't bewind te behouden.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 555

den. Naderhand, is hierin verandering gekomen, en het jaarlyks afgaan van een Regent ingevoerd. Doch na 't jaar 1716, zyn zy wederom, voor hun leeven, aangebleeven. In 't begin van het jaar 1744, is 'er op nieuws, eenige verandering gemaakt, kiezende men, sedert, de Regenten voor vyf jaaren; hoewel zy, dikwils, verzogt worden, langer te willen aanblyven. De Regentessen dienen voor haar leeven, of, tot zy geraaden vinden, haaren dienst af te staan. Beide de Regenten en Regentessen worden, door de dienende Regenten, verkooren. Zy vergaderen, gewoonlyk, des Donderdags, na den middag; de Regenten alle weeken, en de Regentessen, om de veertien dagen.

WEES-
HUIS der
COLLE-
GIANTEN.

Het Jongmans-Huis staat onder 't onmiddelyk bestier van een' Binnenvader en Binnenmoeder, die twee dienstmeiden onder zig hebben. In het Dogters-Huis, zyn eene Binnenmoeder, en twee Naaivrouwen, die 't Wollen- en Linnennaaijen onderwyzen en oefenen. Ook heeft men hier, tegenwoordig, eene Ziekenmoeder, die ook voor de kleine kinderen zorgt, enze, vervolgens, leezen en breijen leert. Ook kemt en havent zy de Meisjes. En in 't afzyn der Binnenmoeder, is haar de zorg voor het Dogters-Huis aanbevolen. De Binnenvader wekt de Werk- en Schooljongens: de Binnenmoeder van het Dogters-Huis de Meisjes. De Jongens gaan, na 't ogtend-gebed, by tyds, naar hun werk, of naar 't school, buitens huis: de Meisjes, die, des avonds, binnens huis, door een' aangestelden Schryfmeester, in 't schryven, onder-

Regle-
menten
voor bei-
de de
huizen.

WEES-
HUIS der
COLLE-
GIANTEN.

derweezen worden, naar de Naai- of Breij- kamers, alwaar zy onder 't bestier der Naai- vrouwen en Ziekenmoeder zyn. De Binnen- moeders in beide de Huizen hebben 't opzigt over 't bereiden der spyze, en bewaaren de kleederen der kinderen. Op de spyze is eene orde beraamd, waarin egter, met kennis der Regentessen, naar tyds gelegenheid, dik- wils, verandering gemaakt wordt, schaffen- de men van de gezondste foort van spyze, en veelyds groente en versch vleesch. De bovenkleeding der Jongmans is zwart karfaai: die der Dogters *Serge des Dames*. Na de middagmaaltyd, hebben de kinde- ren, een half uur of een uur, verlof, om op de Plaats of elders in Huis te speelen, of zig, op eene andere geoorlofde wyze, bezig te houden. De Jongmans moeten, van den dertienden May tot den eersten Augustus, en als 't lichte maan is, zonder licht, naar bed gaan, anders met een' lantaarn, die, ten tien of half elf uren, door den Binnenva- der, afgehaald wordt. De lantaarn, met welken de Meisjes naar bed gaan, wordt, ten tien uren, door de Binnenmoeder, afge- haald. De Jongmans en de Dogters worden, eens om de veertien dagen, tegenwoordig, door twee der Regenten, in de beginsels van den Christelyken Godsdienst, of in Schrif- tuurlyke kennis, geoefend. Ook plagt 'er, des zomers, door de Meisjes, en 't geheele jaar, door de schooljongens, by beurten, drie of vier avonden in de weeke, iet nut- telyks gelezen te worden: 't welk egter nu buiten gebruik is. De kinderen wonen, des
Zon

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 557

Zondags na den middag, de gewoonlyke Ver-
gadering der Collegianten, doorgaands, by.
Voor den middag, gaan de Jongmans, met
den Binnenvader, en de Dogters, met de
Binnenmoeder, of eene der Naaivrouwen,
of de Ziekenmoeder, by beurten, gemeen-
lyk, by de Doopsgezinden, die hunne Ver-
gadering by 't Lam en den Tooren houden,
ter Kerke; hoewel aan zulken, die vyftien
jaaren bereikt hebben, op hun verzoek; en
aan zulken, die, onder bekwaam opzigt, uit
en t'huis geleid worden, ook meermaalen
vryheid gegeven is, om elders, met naame
by de Remonstranten, ter Kerke te gaan;
waaraan, onder anderen, toe te schryven
is, dat zy, uit het Huis gaande, zig niet by
eene en dezelfde Gemeente voegen. De
Jongmans, die genegen zyn, om het byzon-
der Jongelingen-Collegie, welk, veele jaa-
ren, des Zondags voor den middag, in de
gewoone Collegianten-Vergaderplaats, ge-
houden is, by te wonen, of te helpen waar-
neemen, hebben ook daartoe vryheid. Wy
hebben de meesten deezer byzonderheden,
de bestiering van het Weeshuis der Colle-
gianten betreffende, ontleend, uit twee Re-
glementen, voor omtrent dertig jaaren,
door de Regenten, opgesteld. Voor 't ove-
rige, komt de bestiering van dit Godshuis,
met die van andere diergelyke Godshuizen,
na genoeg overeen. De Regenten hebben,
even als die van andere Protestantfche Gods-
huizen, by Octroi van 's Lands Staaten van
den agttienden February des jaars 1750,

WEES-
HUIS der
COLLE-
GIANTEN.

regt

ROOMSCH-
KATHO-
LYKE-
OUDEN-
ARMEN-
COMP-
TOIR.

regt verkreegen, op de nalaatenschap van zulken, die, in dit Weeshuis opgevoed zynde, zonder nakomelingschap, en zonder uitkoop gedaan te hebben, overlyden. Ook mogen zy het gene de Weezen, by hunne inneeming in 't Huis, bezitten, midsgaders de vrugten van 't gene hun, terwyl zy in 't Huis zyn, geschonken of gemaakt wordt, en hun, als zy uit het Huis gaan, wederom wordt uitgekeerd, ten behoeve van het Huis, behouden (a).

XXII.

ROOMSCH-KATHOLYKE-
OUDEN-ARMEN-COMPTOIR.

Beschry-
ving
van het
ROOMSCH-
KATHO-
LYKE-
OUDEN-
ARMEN-
COMP-
TOIR.

Onder de Roomschgezinden deezer Stad, is, ook al voor lang, byzondere zorg gedraagen, voor de arme Leden hunner Gemeenten, ouden en jongen. Men heeft, reeds in de voorgaande eeuwe, drie Armen-Comptoiren onder hen gehad, die, nog tegenwoordig, in wezen zyn, het ROOMSCH-KATHOLYKE-OUDEN-ARMEN-COMPTOIR, voormaals de *Beurs der Katholyke armen* genaamd, waaruit alleen bejaarden ondersteund worden, en twee Weeshuizen, het Maagden-Huis en het Jongens-Huis. Het Ouden-Armen-Comptoir stondt, omtrent den jaare 1630, onder 't bewind van twee Regenten, *Gerrit Vermeulen* en *Jacob Dirksz. de Roy*, die, in 't jaar 1632, *Claas*

(a) Resol. Holl. 18 Febr. 1750, bl. 165.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 559

Claas Schepel en Tsbrand Hem, tot hunne mede-helpers, verkooren. Men vindt geene aantekeningen van vroeger Regenten. Zy kwamen, ten dien tyde, en nog lang daarna, byeen, in eene gehuurde kamer; doch hebben, eindelyk, een huis verkreegen, aan de oostzyde van den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, digt by 't Spuij, welk, egter, grootendeels, verhuurd wordt: houdende de Regenten, alleenlyk, eene Voor-kamer van het zelve, tot hun Comptoir, in gebruik. In deze Kamer, hangt een getekend Wapenbord der Bezorgeren of Regenten. Voor den schoorsteen, staat een fraai Schilderstuk van den beroemden DE WIT, in 't jaar 1754, en dus kort voor zynen dood, gedaan. Het verbeeldt, in een rond steenen tafereel, in 't graauw, de Evangelische geschiedenis der ryken, en der arme Weduwe, hunne gaaven, in 't byzyn van den Heere Christus en zyne Apostelen, in de Offerkist brengende. Het tafereel, voor welk een gordyn opgeschooven is, wordt, door een' schoonen Jongeling, die de oogen aandagtiglyk om hoog slaat, met de eene hand, vast gehouden, terwyl hy, met de andere, een stuk gelds in eene armbos steekt. Aan de andere zyde, ziet men nog eene hand van agter 't gordyn, insgelyks, eene gift, in eene andere armbos, steekende. Voorts, leggen, op den voorgrond, eene derde armbos, een zak gelds, en eenige briefjes. Men houdt dit stuk voor een van de schoonsten, die van de Wit voorhanden zyn. De Regenten, veeltyds, Ar-

men-

ROOMSCH-*menbezorgers* genaamd, zyn, sedert meer
 KATHO- dan eene eeuw, vier in getal, en dienen,
 LYKE- doorgaands, voor hun leeven: wordende,
 OUDEN- by 't overlyden van een' derzelven, door de
 ARMEN- drie overigen, een' ander', in deszelfs plaat-
 COMP- se, gekooren, uit de aanzienlyksten onder
 TOIR- de Roomsch-Katholyken deezer Stad. Zy
 vergaderen, alle veertien dagen, des Woens-
 dags, wanneer zy uitdeelingen, in geld, doen,
 aan de behoeftigen. In December, deelen
 zy ook kaas en gort uit. Van de uitdeelin-
 gen, die zy, in geld, en in kaas en gort, laa-
 ten doen, door de Pastoors der byzondere
 Kerken, hier ter Stede, hebben wy, reeds
 op eene andere plaats (b), eenig berigt gege-
 ven. 't Getal der behoeftigen, die van kaas
 en gort bedeed worden, beloopt twee en
 twintig honderd of vier en twintig honderd:
 en elke *portie* bestaat uit ééne kaas en drie
 vierdevat gort.

De inkomsten van dit Comptoir komen,
 uit de vrugten van eenige giften en Legaa-
 ten, die, van tyd tot tyd, aan het zelve,
 gemaakt zyn; hebbende Burgemeesteren
 deezer Stad, reeds op den zesden December
 des jaars 1661, toegestaan, dat zeker Legaat
 van twee duizend guldens, gemaakt *ten be-
 hoeve der armen van de Roomsch-Katholyke Re-
 ligie*, door derzelver Armenbezorgers, mogt
 ontvangen worden (c). En op den zestienden
 Maart des jaars 1715, hebben de Regenten,
 zelfs van 's Lands Staaten, Oëtroi bekomen,
 om,

(b) III. Deel, III. Boek, bl. 121, 122.

(c) Groot-Memor. N. V. f. 58 verso.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 561

om, met kennis van Burgemeesteren, te Roomsche
mogen beuren alle erfenissen, ten behoeve KATHO-
hunner armen en weezen, gemaakt (d). Se- LYKE-
dert, hebben de Regenten of Bezorgers van OUDEN-
dit Comptoir en van beide de Roomschege- ARMEN-
zinden - Weeshuizen, van Burgemeesteren, COMPTOIR.
verzocht, dat zy bevoegd verklaard mogten
worden, om zekere huizen, staande op ver-
scheiden byzondere naamen; doch enkelyk
geschikt, tot onderhoud hunner oude en
jonge behoeftigen, wanneer zy het dienstig
oordeelden, te mogen verkoopen: 't welk
hun, op den een en dertigsten January des
jaars 1727, is toegestaan, mids zy de pen-
ningen, daarvan komende, beleiden aan kus-
tingen op de verkogte Perceelen; aan 's
Lands Obligatien, of aan Obligatien op de
Thesaurie deezer Stad, en dezelve allen,
ter Secretarye, deden brandmerken: ge-
lyk, sedert, geschied is. In 't jaar 1719, zyn
zy reeds van Stads Excynzen ontheeven ge-
weest (e). Voor 't overige, geschiedt 'er,
vier maalen in 't jaar, ten behoeve van dit
Comptoir, eene verzameling van aalmoes-
sen, aan de huizen der Roomschegezinden,
door eerlyke burgers van den Roomsche-Ka-
tholyken Godsdienst, die, hiertoe, door de
Regenten, verzocht worden, en de verza-
melde penningen aan 't Comptoir brengen.

(d) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. Deel,
bl. 215. Zie ook Privil. van Haarl. bl. 609.

(e) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. van 26 Jan.
1719. f. 44.

XXIII.

WEESHUIZEN *der* ROOMSCH-
GEZINDEN.

Beschry-
ving van
het
MAAG-
DENHUIS

der
ROOMSCH-
GEZIN-
DEN.

Stigting
en her-
timme-
ring.

Van de beide Weeshuizen der Roomsche gezinden, het Maagdenhuis en het Jongenshuis, is het

M A A G D E N H U I S

het oudste. Men heeft reden om te gelooven, dat het, reeds omtrent den jaare 1570, gestigt is. Immers, by zekere oude aantekeningen, staan *Aaltje Pieters Foppens* en *Marytje Laurens Spiegel*, als stigteressen, en *Jan Michielszoon Loefts*, Brouwer, die, in 't jaar 1567, Schepen en Raad werdt, als eerste Regent van het Maagdenhuis bekend, zonder dat my, klaarlyk, gebleeken is, waar de jonge dogters toen gehuisvest werden. Doch met de verandering der Regeeringe, is 'er ook merkelyke verandering gekomen in de bestiering van het gestigt. De Nonnen van S. Margareeten-Klooster in de Nes, welks Kapel nu de kleine Vleeschhal is, na de verandering, de Stad, voor een groot gedeelte, ruimende, lieten haar Klooster betrekken, door de Weesmeisjes, die 'er bleeven, tot in 't jaar 1585, wanneer de Stad de Kloosters en Geestelyke gestigten, welken haar waren afgestaan, begon te schikken tot weereldlyk en ander gebruik. De Meisjes wer-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 563

werden toen, uit dit Klooster, overgebracht ^{WEES-}
in een huis van *Jan Deyman*, aan de west- ^{HUIZEN}
zyde van den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, ^{der}
het vyfde benoorden de Lynbaanssteeg, daar ^{ROOMSCH-}
^{GEZIN-}
de vergulde rondas uithing. Hier zyn zy ^{DEN.}
gebleeven, tot in 't jaar 1629, wanneer zy
verplaatst werden, in het tegenwoordige
Maagdenhuis, welk, volgens aanwyzing in den
voorgevel, in 't jaar 1628, gestigt was. De
milddaadigheid van twee Regenten, *Pieter*
Pietersz Can en *Gerard Kuysten*, heeft hiertoe
zeer veel geholpen. Het toeneemen van
het getal der Weezen bragt, sedert, de Re-
genten in de noodzaakelykheid, om het ge-
bouw, van tyd tot tyd, te vergrooten, waar-
toe men eenigen der naast gelegen burger-
wooningen aangekocht, en aan het oude ge-
stigt getrokken, of geheellyk hertimmerd
heeft: 't welk, noodwendig, aan het ge-
heele gebouw, eene ongeregelde gedaante
heeft moeten geeven, die men, nogtans,
by de jongste vertimmering, zo veel doen-
lyk ware, verholpen heeft. De eerste ver-
grooting is, in 't jaar 1684; de tweede, in
't jaar 1736, en de laatste, in 't jaar 1752,
geschied (*f*).

Het Maagdenhuis staat op 't Spuij, op den ^{Tegen-}
westelyken hoek van de Voetboogsstraat. ^{woordige}
Ter wederzyde van de deur, staat een yze- ^{gedaante.}
ren hek. In den gang, binnen de deur, en
in sommige vertrekken, hangen eenige oude
Schilderstukken, die, voormaals, in Kloos-
ter- of andere Kerken hier ter Stede, schyn-
nen

(*f*) *Uit medegedeelde Aantekeningen der Regenten.*

WEES-
HUIZEN
der
ROOMSCH-
GEZIN-
DEN.

nen geplaatst geweest, en, naderhand, herwaards overgebracht te zyn. In den gang, hangt een oud altaarstuk, waarop 't jaartal 1530 staat. In de Linnen-naaiwinkel, het eerste vertrek ter linkerzyde, of ten oosten, hangt, onder anderen, een stuk, waarin het Sacrament des Altaars, met het byschrift, ECCE PANEM ANGELORUM, dat is, *Zie hier het brood der Engelen*; een Priester, en nog dertien knielende Perfoonaadjen geschilderd zyn, welken men meent, de vier Burgemeesteren, en de negen Schepenen der Stad te verbeelden. In ééne der Ziekenkameren, ziet men een stuk, ter gedagtenisse van drie afgestorvene *Paters*, *Jacob Meliszoon*, Meester *Egbert*, en een derde Meester, wiens naam niet meer leesbaar is; en twee overleedene *Maters*, *Mary Ghysberts dochter* en *Machtelt Jacobs dochter*, geschilderd. Doch het *Convent* of Klooster, waartoe deeze *Paters* en *Maters* behoorden, wordt niet genoemd. In de opschriften leeft men, alleenlyk, *Pater* of *Mater van dit Convent*. Waarschynlyk, wordt 'er *S. Margareeten-Klooster*, waar de Weezen, oudtyds, geplaatst waren, mede gemeend. In de Kerk van 't Huis, welke wy, hiervoor (g), beschreeven hebben, hangt ook eene schildery, op welke, in afgezonderde vakjes, het vermeend wonderwerk der Heilige Stede, omtrent zo als in *MARIUS Amstelredams eer ende opcomen*, verbeeld wordt. Agter de Linnen-naaiwinkel, eene groote kamer, is eene

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 565

eene kleine Binnenplaats, en verder, een Wees-
 vertrek, welk, voormaals, de kookken van HUIZEN
 't Huis plagt te zyn; doch waar nu onge-^{der}
 maakt Lynwaat geborgen wordt. Ten wes-^{ROOMSCH-}
 ten van den gang, komt men, eenige tre-^{GEZIN-}
 den opwaards, in een Poortaal; en, van
 daar, in de Kamers der Regenten en der Re-
 gentessen, twee bekwaame vertrekken, die
 beide op het Spuij uitzien. Voor de Engelsche
 schoorsteen deezes Vertrekken, zyn twee
 fraaije Schilderstukken, in 't graauw, van den
 beroemden DE WIT geplaatst. Voor den
 schoorsteen van de Regenten-Kamer, is de
 geschiedenis van Ruth en Boaz; en voor dien
 der Regentessen, de zorg voor de Wees-
 meisjes, op eene zinnebeeldige wyze, af-
 gebeeld. Het eerste stukje is, in 't jaar 1745,
 geschilderd. Agter de Regentessen-Kamer,
 is een vertrek voor de Moeder over de klei-
 ne Kinderen, die, beneden, van 't Spuij af,
 tot aan de groote Plaats toe, twee slaapver-
 trekken hebben. Ten zuiden van 't Poortaal
 voor de Regenten-Kamer, is de Wollen-
 naaiwinkel, en daarby een vertrek voor de
 Keldervrouw, die, beneden, aan de Plaats,
 nog een vertrek heeft. De Plaats, die ten
 einde van den gang legt, en winkelhaakswy-
 ze loopt, is, aan alle zyden, betimmerd;
 meest met kleine vertrekken, tot Ziekenka-
 mers, woningen voor de Binnenvrouwen
 en ander gebruik geschikt. Doch het nieu-
 we gebouw staat in 't westen. Voor en on-
 der het zelve, is eene hooge gaandery, rus-
 tende op drie heele en twee halve kolom-
 men van blaauwen arduinsteen. Onder de

WEES-
HUIZEN
der
ROOMSCH-
GEZIN-
DEN.

gaandery, zyn de ingangen van den kookken, een vatenhok en een turf hok beneden, mids-gaders, een gang naar 't Spuij. Hooger, is eene groote Eetzaal: daar boven, twee slaap-vertrekken nevens elkanderen, en nog hoo-ger, twee diergelyken. De slaapvertrekken zyn van een groot getal van kasjes, tot ber-ging voor de Meisjes, voorzien. Wyders, heeft het Huis verscheiden' Ziekenkamers, Turf- en Graanzolders, en Bier- en Provisie-kelders aan de Plaats. Ook is hier eene Bak-kery, waar, alleen voor 't Huis, met ééne oven, gebakken wordt.

Bestie-
ring.

Het Maagdenhuis wordt bestierd, door vier REGENTEN en twee REGENTESSEN, die gemeenlyk voor hun leeven dienen. By 't afsterven van een' der Regenten, kiezen de drie overigen eenen anderen. En by 't overlyden eener Regentesse, wordt derzelver plaats, door de overgebleevene, met kennis en toestemming der Regenten, vervuld. De Regenten en Regentesen vergaderen, om de veertien dagen, des Woensdags na den middag. De Priester, die, in de Kerk in 't Maagdenhuis, dienst doet, heeft ook, in 't geestelyke, het opzigt over de Weeskinde-ren, en onderwyftze in den Godsdienst. Voorts, zyn 'er een goed getal van Binnen-vrouwen, zo om de Meisjes, in 't breijen, en wollen- en linnen-naaijen, te onderwy-zen, als om zorg te draagen voor den koo-ken, de kelders, en 't gene verder tot de huishoudinge behoort. De bestiering der Kin-deren in dit Huis wordt, zo veel de gelegen-heid van 't Gestigt gedooft, geschikt naar

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 567

't gene, in andere Weeshuizen, plaats heeft. WEES-
HUIZEN
De schaforde komt, na genoeg, overeen, der
met die van het Jongens-Huis, waarvan ter- ROOMSCH-
GEZIN-
stond nader.

't Getal der Kinderen beliep, in February DEN.
des jaars 1741, twee honderd en vyftig, en Getal der
tegenwoordig, [in September des jaars 1765], Kinde-
ren,
worden 'er twee honderd twee en veertig,
in 't Huis, opgevoed, en een, buiten 't
Huis, besteed.

De inkomsten van 't Maagdenhuis bestaan,
gedeeltelyk, uit de winsten der kinderen,
die eene tamelyke somme, met Linnen-
naaijen, verdienen; uit de huuren van ee-
nige huizen; en uit de intresten van eenige
Obligatien. Ook geschiedt 'er, tweemaal
's jaars, eene Collecte aan de huizen der
Roomschgezinden, ten behoeve van dit
Godshuis.

Het ander Weeshuis der Roomschgezin- Beschry-
ving van
het
den, het JONGENS-
HUIS der
ROOMSCH-
GEZIN-
DEN.

J O N G E N S - H U I S

genaamd, staat op de Lauriergracht, aan de
zuidzyde, tusschen de twee laatste bruggen.
De Weesjongens werden, tot in 't begin dee-
zer eeuw, in byzondere huizen, besteed. De
twee eerste Regenten over dezelve, zo ver-
menze aangetekend vindt, waren *Cornelis
Noorman* en *Pieter van Schorel*, en dienden, in
't jaar 1664. Doch het tegenwoordige Wees-
huis werdt, eerst omtrent den jaare 1700,
gestigt. Boven den ingang van 't Regen-
ten-Comptoir, van binnen, leeft men, dat

WEES-
HUIZEN
der
ROOMSCH-
GEZIN-
DEN.

aldaar, op den zeven en twintigsten October des jaars 1701, de eerste zitting der Regenten gehouden is. Het Huis is, federt, merkelyk, vergroot en verbeterd. De zuidelyke vleugel, daar de Eetzaal is, is, in 't jaar 1706, getimmerd. Agter den zelven, heeft men, in 't jaar 1747, eene nieuwe Bakkery en uitgang in de Elandsstraat gebouwd, over eene open plaats, van welke het Huis, aan deeze zyde, licht en lugtschept. Men treedt, van de Lauriergraft, door eene groote Poort, in een' gang, met eene gaandery, op drie hooge houten pilaren rustende, ten oosten, en de deur der Kerke, welke wy, hiervoor (g), beschreeven hebben, ten westen. Voorts, komt men op eene groote, vierkante, bestraatte Plaats, met zeven boomen bezet, en een fierlyke regen- en putwaters-Pomp, in 't midden. 't Gebouw van 't Weeshuis is, langs drie zyden van deeze Plaats, getimmerd. Langs de vierde, of noordzyde, staat de Kerk, en een pakhuis en woonhuis, die door 't Huis verhuurd worden, en op de Lauriergraft ingaan. In den oostelyken vleugel van 't gebouw, ontmoet men, eerst, de School, voorzien van een kagchel en plaats voor den Meester en Ondermeester: voorts, het *Regentessen-Comptoir*, waarin, zo wel als in een klein vertrekje, naast het zelve, beslooten kassen zyn, tot berging van kleederen en stoffen tot kleedinge. Hierop volgt het *Comptoir der Regenten*. In ieder deezer Comptoiren, die niet groot; doch net be-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 569

hangen zyn, heeft men een' Engelschen ^{WEES-}
 schoorsteen en schoorsteenstuk, geschilderd ^{HUIZEN}
 door een' gewezen Binnenvader van 't Huis, ^{der}
Brouwer genaamd. Onder 't stuk in 't Re- ^{ROOMSCH-}
 genten-Comptoir, zynde eene zinnebeeldige ^{GEZIN-}
 vertooning van de zorg voor de Weezen, ^{DEN.}
 leeft men:

*Uit Liefde tot de Wees sproot dit Rooms-
 huisbestier.*

Barmhartigheid en straf is by de Vaders hier.
 En onder 't stuk, in 't Comptoir der Regen-
 tessen, verbeeldende twee deftige vrouwen,
 bezig met bezorgen van behoeftige Wees-
 kinderen:

*Door Moeders vlyt en dienst, kleedt, spyst
 men d'ouderloos.*

*Goed is 't die dankbaar is, en deugd omhelst
 altoos.*

Boven deeze vertrekken, en de gaandery in
 den gang, is een groot slaapvertrek, waar-
 op twee Kamers, voor de twee Schoolmees-
 ters, afgeschooten zyn. Verder zuidwaards,
 heeft men twee Ziekenkamers boven elkan-
 deren, ieder van zes krebben voorzien. In
 den zuidelyken vleugel van 't gebouw, is de
Eetzaal, naar welke men, langs tien hard-
 steenen trappen, optreedt. Boven deeze
 zaal, is een slaapvertrek voor de Schoolkin-
 deren: en agter deezen vleugel, over eene
 agterplaats, is de Bakkery, daar, met één
 oven, alleen voor 't Huis, gebakken wordt.
 Boven dezelve, is eene builzolder, en hier-
 omtrent, beneden, is de Kleërenmaakers-

WEES-
HUIZEN
der
ROOMSCH-
GEZIN-
DEN.

winkel van 't Huis. In den westelyken vleugel van 't gebouw, heeft men nog eene gaanderij, die op zes houten pilaaren rust. Hierop volgt een vertrek voor den Binnenvader en Binnenmoeder, en een groote kookken. Hooger is de slaapkamer voor deeze twee Suppoosten, en een vertrek voor de Linnen-naaister van 't Huis. Ook zyn hier de graanen provisie-zolders, een rookhok enz. Beneden, in 't zuiden, heeft men, koele Bier- en Boterkelders, vatenhuis enz. Boven de deuren der meeste vertrekken, staan Spreuken der Schriftuure, in 't Latyn en in 't Nederduitsch, vermaaningen tot zorg voor de Weezen behelzende.

Bestie-
ring.

De bestiering van dit Weeshuis stondt, weleer, aan twee; doch staat nu aan *vier* REGENTEN, en *twee* REGENTESSEN. Zy dienen, gemeenlyk, voor hun leeven. By't openvallen eener Regentsplaatse, verkiezen de overige Regenten eenen anderen. De plaats eener Regentesse wordt, door de overgebleevene, vervuld. De Regenten vergaderen, om de veertien dagen, des Woensdags na den middag. Doch de Regentesen hebben geen en bepaalden tyd van byeenkomen. De inkomsten van dit Weeshuis zyn, gedeeltelyk, van dezelfde natuur, als die van het Maagdenhuis. Ook geschiedt 'er, tweemaal 's jaars, eene Collecte, ten behoeve van het zelve, aan de huizen der Roomsche-Katholyken.

Suppoos-
ten.

De *Suppoosten* of Bedienden van het Huis zyn een Binnenvader en Binnenmoeder, die
vyf

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 571

vyf dienstmeiden ten hunnen bevele hebben, ^{WEESE.}
 eene kinderenmeid, eene kookkenmeid en ^{HUIZEN}
 drie werkmeiden. Voorts, zyn 'er twee ^{der}
 Schoolmeesters, een Broodsfnyder en eene ^{ROOMSCH-}
 Linnen-naaister. Alle deeze Bedienden woo- ^{GEZIN-}
 nen in 't Huis. Doch de Bakker, twee Kleê- ^{DEN.}
 renmaakers, en een Schoenlapper, ten dienste
 van het Huis, hebben hunne wooning bui-
 ten het zelve.

De kinderen worden, in leezen, schry- ^{Onder-}
 ven, rekenen, en in de vreeze Gods, on- ^{wys der}
 derweezen. Zy moeten, 's morgens en 's ^{Kinde-}
 avonds, hunne gebeden leezen, onder an-
 deren, biddende, voor de Regenten en Wel-
 doeners van 't Huis, zo wel die overleeden
 zyn, als die nog leeven. Zy zyn gehouden,
 naarstiglyk, ter Kerke te gaan; doch ten
 hoogste, met hun zessen by elkanderen, zon-
 der zig ergens, buiten 't Huis, in grooter
 getal, byeen te voegen. De Jongens, die,
 door de Regenten, op een ambagt besteed
 worden, hebben vryheid, om het, vier,
 vyf, of zes weeken, te beproeven, eer zy
 zig, by de Regenten, behoeven te laten
 aantekenen. Men bedingt, by de bestee-
 ding, dat de Meesters hen, van den eersten
 April tot den eersten October, ten agt; en
 van den eersten October tot den eersten A-
 pril, ten zeven uren, naar huis moeten laa-
 ten gaan, ten ware zy noodig werk voor hun
 hadden: in welk geval, zy gehouden zyn,
 hun 's avonds den kost, en 's nagts huisves-
 ting te geeven. De Poort van 't Huis wordt,
 's winters na negen, en 's zomers na tien uu-
 ren,

WEES-
HUIZEN
der
ROOMSCH-
GEZIN-
DEN.

ren , niet geopend. Het overtreden der Reglementen van het Huis , met naame , 't verzuimen van 't werk , het uitblyven by nacht , het vloeken , dobbelen , zwemmen zonder verlof , en andere ongeregeldheden , worden , naar haaren aart , met meer of minder strengheid , en sommigen , voor de derdemaal begaan zynde , met uitzettinge uit het Huis , gestraft.

Spys en
Kleeding.

De spys , die in dit Weeshuis geschaft wordt , is , 's Zondags en 's Woensdags , 's middags , graauwe erweten , of groente , naar den tyd van 't jaar , en een stuk vleesch en brood toe , en 's avonds , karnemelk met meel , en een boterham toe. Doch sedert vier jaaren , wordt 'er , op elken eersten Zondag in de maand , 's middags , versch vleesch met *soupe* opgedischt : waarin , nog onlangs , deeze verandering gekomen is , dat 'er , thans , alle Zondagen , versch vleesch geschaft wordt. 's Maandags , schaft men , 's middags , groene erweten met langinat , en kaas en brood toe , en 's avonds zoetemelk met gort , en een boterham toe. 's Dingsdags , eet men , 's middags , dikke gort , in den Zomer , met karnemelk , en in den Winter , met vet , en 's avonds , karnemelk met gort , en een boterham toe. 's Donderdags , wordt 'er , 's middags , witte boonen met zuuren doop en kaas en brood toe , en 's avonds , karnemelk met gort en een boterham toe , opgedischt. 's Vrydags , schaft men , 's middags , dikke gort met zoetemelk , en kaas en brood toe , en 's avonds , karnemelk met meel en een

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 573

een boterham toe. 's *Saturdays*, wordt 'er, BEGYN-
HOF.
's middags, karnemelk met gort gekookt, HOF.
en kaas en brood toe, en 's avonds alleen-
lyk een dubbele boterham gegeten. De bo-
venkleeding der Jongens in dit Huis is ros-
verwig Laken of karfaai.

Men berigt my, dat het getal der kinde- Getal.
ren in dit Huis, in 't jaar 1741, twee hon-
derd en twintig beliep. Tegenwoordig,
[in September 1765], worden 'er honderd een
en tagtig geteld.

XXIV.

B E G Y N - H O F.

Wy voegen, by de beschryving der Beschry-
ving
van het
BEGYN-
HOF.
Roomsch-Katholyke-Armen-Ge-
stigten, de beschryving van het Begyn-
Hof, schoon in zynen oorsprong niet voor
behoefstigen aangelegd; om dat wyze,
nergens, bekwaamlyker weeten te plaat-
sen.

Het B E G Y N - H O F is een van de oudste Oudheid,
Geestelyke gestigten, hier ter Stede. Wy
hebben, by eene andere gelegenheid (*h*),
aangetekend, dat het, in 't jaar 1389, reeds
in stand was; doch, sedert, is ons, uit ver-
scheiden' egte stukken, die nog, onder de
Meesteressen of Moeders der Begynen, be-
rusten, en ons, door den Pastoor van 't Hof,
ter hand gesteld zyn, klaarlyk, gebleeken,
dat

(*h*) I. Deel, I. Boek, bl. 108.

BEGYN-
Hof.

dat het ten minste vyf en veertig of vyftig jaaren ouder is. Wy zullen de voornaamften deezer stukken, van de meesten van welken nog genoegzaam geen gebruik gemaakt is, aan 't einde van dit Boek, onder de *Bylaagen*, plaatfen, en de Historie van 't Begyn-Hof, uit dezelve, hier, zo veel ons doenlyk zy, tragten op te helderen.

Historie.

Voor 't jaar 1346, schynt het Begyn-Hof, of *begynhuys*, gelyk het toen genoemd werdt, door eenige Begynen, die, in dien tyd, en nog dikwils naderhand, *ioncfrouwen* genaamd werden, in huure of ter leen, gebruikt te zyn. Doch op den een en dertigsten July des gemelden jaars, droeg *Coppe van der Lane*, wien 't gebouw toebehoorde, het *den ioncfrouwen den beginen tot enen vrien eyghen* op. Van den Schepenen-brief, waarby deeze opdracht geschiedde, is nog een oud affchrift, op 't Begyn-Hof, voorhanden, welk wy, hier agter, in de *Bylaagen* (i), hebben doen nadrukken. 't Gestigt lag, in dien tyd, aan de Stads oudste graft, ten westen, en was, oostwaards, door eene andere graft, die met de Stads graft gemeenschap hadt, en sedert de *Begynengraft* genaamd is, gescheiden van de *Bindwyk* of *Binnenwyk*, nu de *Kalverstraat*. Doch of het Begynhuis gestaan hebbe in *Ysbrandts Landt*, welk, in de *Handvest* van den jaare 1342, vermeld wordt, en, gelyk wy, elders (k), getoond hebben, hier omtrent gezogt moet worden,

ZOU

(i) *Lf. D. N. 1.*

(k) *I. Deel, I. Boek, bl. 32, 35.*

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 575

zou ik niet durven verzekeren. Maar, door ^{BEGYN-}
dit Land, liep eene *Laan*, naar welke, ^{HOF.} *Cop-*
pe van der Lane, de oude eigenaar van 't Be-
gynhuis, schynt genoemd geweest te zyn.
Die *Laan* heeft, naar men vermoeden mag,
tot het Begyn-Hof behoord, en zig, langs
de Begynen-graft of Begynen sloot, uitge-
strekt. Immers, ik vind, dat Burgemeeste-
ren, in 't jaar 1545, orde stellende op het
diepen der gemelde sloote, 't welk, door de
buuren, geschieden moest, bevalen, dat men
niet slegts de paalen; maar ook de *wortels*
der boomen uit dezelve uithaalen zou (1). En
hieruit volgt klaarlyk, dat 'er, van ouds,
boomen gestaan hebben, langs of op de plaats
der Begynen-grafte, welke boomen schynen
te hebben behoord tot de *Laan*, van welke, in
de Handvest van den jaare 1342, gewaagd
wordt. De Begynen, die, sedert, het Hof
bewoonden, betimmerden het, van tyd tot
tyd, en, naar gelang dat haar getalaangroei-
de, met nieuwe huizen; en de Regeering
beval, op den vyf en twintigsten April des
jaars 1389, dat de gebouwde of aangekogte
huizen, door de bezitsters of derzelver erf-
genaamen, aan niemant, noch op, noch
buiten den Hove, zouden mogen verkogt
worden, dan met gemeene bewilliging van
alle de Begynen. Wy plaatsfen den brief,
die dit bevel behelst, hier agter, onder de
Bylaagen (m). 't Is aanmerkelyk, dat de
Begynen, in den zelve, *arme baghinen* ge-
noemd

(1) Groot-Memor. N. II, f. 35 verso

(m) Lt. D. N. 2,

BEGYN-
HOF.

noemd worden. Men gaf haar egter, naderhand, wederom den naam van *ioncvrouwen*. Hertog Albrecht van Beijeren, de Begynen te Amsterdam, in 't jaar 1393, in zyne byzondere bescherminge neemende, gaf haar, ten zelfden tyde, eenen Regel, waarnaar zy zig, voortaan, voegen moesten, en die nog, in de meeste en voornaamste opzigten, gevolgd wordt. Wy hebben 's Hertogs Handvest hier agter ⁽ⁿ⁾ geplaatst, naar een oud afschrift, op pergament geschreeven, 't welk men, met de uitgaave van anderen ^(o), vergelyken kan. De Begynen, sedert toeneemende in vermogen, begonden, ten zuiden van haaren Hof, daar 't water, van ouds, veel breeder was dan in laater' tyd, land te winnen, en aan te hoogen. En in 't jaar 1417, werdt haar dit land, by de Wethouderschap, afgeftaan, mids zy van het zelve eene *straete*, ter breedte van veertien voet, en zig strekkende, nevens eene straat van gelyke breedte, die 'er toen reeds lag, van *der nyen brugge*, die gelegd was *ouer der baghinen grafte*, daar zy nog legt, *westwairt tot ander stede grafte*, leggen lieten. De Stad leide, ten zelfden tyde, eene straat van zeltien voeten breed, tusschen 't Begyn-Hof en der Stede graft, ten westen, met belofte van, op dit erf, nimmer eenige huizingen te zullen stellen, uitgenomen muuren of toorens, tot be-

(n) *Lr. D. N. 3.*(o) VAN HEUSSEN en VAN RYN Keik. Oudh. IV. *Deel*, bl. 200.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 577

vestiging der Stede (p). Doch in 't jaar 1511, <sup>BEGYN-
HOF.</sup> werdt dit erf geschonken aan 't Begyn-Hof, door welk, het, sedert, betimmerd is (q). Midlerwyl, hadt het Kapittel der Lieve-Vrouwe-Kerke in den Haage, met toestemminge des Bisschops van Utrecht, reeds in 't jaar 1419, belast, dat het Begyn-Hof niet verder bewoond zou worden, dan tusschen *der Stede veste, die toen was*, en de Begynengraft. De Begynen-Kapel was toen reeds in wezen, en is, misschien, niet lang voor dien tyd, gestigt geweest, om dat, toen eerst, aan Maagden en Weduwen, *wonende opten begynhoue*, veroorlofd werdt, eenen weerdlyken Priester te kiezen, tot haaren Kapellaan (r). Doch de Kapel en 't Begyn-Hof verbrandden, ongelukkiglyk, in den grooten brand van den drie en twintigsten April des jaars 1421, die een derde gedeelte der Stad verteerde (s). Beide het Hof en de Kapel werden egter, sedert, wederom opgebouwd. En vindt men, dat Meester *Baernt Dircksoen*, in, of omtrent het jaar 1475, zekere jaarlyksche somme gemaakt heeft, tot voldoeninge der huishuure van drie arme Begynen, die men, ten allen tyde, op 't Begyn-Hof, moest laten wonen (t). Het Begyn-Hof heeft, na zyne herbouwing, den naam van *het ronde Hof* of *ronde Begynhof* gekreegen.

De

(p) Zie Bylaagen Lr. D. N. 4.

(q) Groot-Memor. N. 1. f. 261, en Bylaagen Lr. D. N. 7.

(r) Zie Bylaagen Lr. D. N. 5.

(s) Vermeerderde BEKA in MATTHEI Anal. Tom. III.

p. 398.

(t) Zie Bylaagen Lr. D. N. 6.

BEGYN-
HOF.

De Poort voor het zelve, die nog in wezen is, schynt, in 't jaar 1574, vernieuwd te zyn, gelyk, uit dit jaartal, welk boven dezelve staat, is af te neemen. Vier jaaren laater, werdt de Regeering hier ter Stede veranderd. De Kapel op 't Begyn-Hof werdt toen, gelyk andere Geestelyke gebouwen, eenen tyd lang, tot weerdlyk gebruik geschikt, en, eindelyk, aan de Engelsche Presbyteriaanen ingeruimd, gelyk wy, ter zyner plaatse (u), hebben aangetekend. Het Begyn-Hof zelf, bestaande uit eenige byeen-gevoegde woningen, aan byzondere personen toebehoorende, werdt niet aangemerkt als de Nonnenkloosters hier ter Stede, die ontruimd, en tot ander gebruik geschikt werden. Men liet de Begynen in haare eigene of gehuurde woningen blyven; en zy zyn 'er gebleeven, tot op deezen tyd toe. Zelfs heeft men den bewoonsteren van 't Begyn-Hof in 't gemeen de kelder onder de Sacristie der Begynen-Kapelle, tot een waschhuis, laten gebruiken. 't Vertrek boven deeze kelder was, na de verandering der Regeeringe, de Gilde-Kamer van 't S. Jozefs- of Timmermans-Gilde geweest. In 't jaar 1665, werdt het aan de Ykers der maaten ingeruimd. Drie jaaren laater, werdt het ook ten dienste van de Overluiden der Zydereederen geschikt. En deeze laatsten zогten, in 't jaar 1674, de bewoonsters van 't Begyn-Hof van 't gebruik der gemelde kelder te ontzetten. Doch Burgemeesteren heb-

(u) III. Deel, II. Boek, bl. 590.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 579

hebben 't haar, op den negentienden Maart ^{BEGYN-}
des gemelden jaars, uitdrukkelijk, toege-^{HOF.}
weezen (v).

Het Begyn-Hof is rondsom bezet met ^{Gelegen-}
meer of min net gebouwde wooningen, die, ^{heid en}
of door Begynen, of door Weduwen en be-^{gedaan-}
daagde Dogters van den Roomschen Gods-^{te.}
dienst, bewoond worden. Sommigen woo-
nen, in haare eigene, anderen, in gehuurde
wooningen. In 't midden van den Hof, leg-
gen twee Bleekvelden, een groot en een
kleiner, en beide, met laage muuren, waar
op houten hekken staan, van den weg, ronds-
om, en dwars over den Hof, afgeslooten.
Wyders, is de Hof, in 't ronde, met hoo-
ge, geschooren, meest wilde Kastanjen- en
Lindenboomen bezet. Voor de meeste woo-
ningen, staan, ter wederzyde, en naar voo-
ren, houten hekjes, die dezelve van de
Plaats affluiten. De voornaamste toegang
naar 't Begyn-Hof is, uit de Begynensteeg,
in de Kalverstraat, langs eene houten brug,
die over de Begynen-floot legt, door de reeds
gemelde oude Poort, boven welke, men een
afbeeldsel ziet van S. Ursula, eenigen der
maagden van haar gezelschap, onder haaren
wyden mantel, bedekkende en beschermen-
de. Doch, voor omtrent veertig jaaren,
heeft men, op aanzegging van Burgemees-
teren, om meer plaats te hebben voor de
rytuigen, die, somtyds, de Kalverstraat te
zeer belemmerden, nog eenen ingang naar
den Hof gemaakt, agter de Begynen, aan
't

(v) Groot-Memor. N. VI. f. 152.

BEGYN- 't Spuij, die egter alleen geopend wordt,
HOF. wanneer de Roomfche Kerk aan- en uit-
gaat.

Oor- De orde der Begynen is van Nederland-
sprong fchen oorsprong. Sommigen meenen, dat
van de zy, door de H. *Begga*, Dogter van Pepyn
orde der van Landen, Hertog van Brabant, in de
Begynen. zevende eeuw, ingefteld, en naar dezelve
genoemd is (w). Doch anderen beweeren,
en onzes oordeels met meer waarfchynlyk-
heid, dat de orde der Begynen, omtrent den
jaare 1170, is ingefteld, door eenen Pries-
ter van Luik, *Lambert Begghe* of *Le Begue*,
dat is, de Stamelaar, genaamd, die eenige
Weduwen en Dogters bewoog, om onge-
huwd, en in gemeenfchap te leeven (x),
en zig, met haar handwerk, en met Gods-
dienftige oefeningen, bezig te houden, zon-
der zig, daartoe, nogtans, door onverbreek-
baare geloften, te verbinden. Zy namen,
in 't kort, fterk toe, in de Nederlanden, al-
waar alomme Begynhoven werden opgerecht.
Doch in den aanvang der veertiende eeuw,
hingen eenige Begynen de doolingen aan van
eenen Minderbroeder, *Pieter Jan d'Olive*
genaamd, die, in de Kerkvergadering van
Vienne, in 't jaar 1312, veroordeeld wer-
den. De orde der Begynen werdt, in de-
zelfde Kerkvergadering, te niet gedaan. Doch
fommigen meenen, niet zonder grond, dat
de Kerkvergadering niet beoogd hebbe, de
Ne-

(w) Vide MIRÆI Opera Diplom. Tom. I. p. 215, 216,
429. Tom. II. p. 948, 998.

(x) Magnum Chron. Belg. ad annum 1168. p. 210. ad
ann. 1207. p. 232. Edit. Pifforii.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 581

Nederlandsche Begynen, die regtzinnig ge-^{BEGYN-}
bleeven waren, en zig binnen de paalen^{HOF.}
haarer eerste eenvoudige instellinge gehou-
den hadden, te veroordeelen (y). Immers,
men vindt, dat de Bisschop van Kameryk de
Begynen van Antwerpen, in 't jaar 1323,
van de gemeene doolingen der Begarden en
Begynen vry verklaard heeft (z). Ook heb-
ben de Pausen de voorregten van sommige
Begynhoven, in laater' tyd, meermaalen be-
vestigd (a). De blaam van onregtzinnigheid,
die op eenige Begynen gelegd was, schynt
nogtans anderen, naderhand, bewoogen te
hebben, om zig, liever *Ursulinen* dan *Begynen*, te laten noemen. De Amsterdam-
sche Begynen, die altoos *Begynen* genoemd
zyn, hebben ook, zonder zig egter aan S.
Ursulas regel te binden, S. Ursula, zo wel
als S. Jan, tot haare Patroone verkooren:
't welk dan ook de reden is, waarom zy S.
Ursula, met eenigen haarer Maagden, bo-
ven de poort van 't Begynhof, en elders op
den Hof, hebben uitgebeeld.

De Begynen, die hier, sedert eenige jaa-^{Bestie-}
ren, wederom zyn toegenomen in getal, en^{ring en}
thans ruim dertig haalen kunnen, staan on-^{Regel der}
der de bestiering van vier *Meeftereffen*, die,^{Begynen,}
van ouds, en nog tegenwoordig, *Moers* of^{hier ter}
Moeders genoemd werden, en deeze waar-^{Stede,}
digheid, voor haar leeven, bekleeden, wor-
dende, by 't afsterven van eene derzelven,
door

(y) Voyez FLEURY Hist. Eccl. Tom. XV. p. 350. Tom.
XIX. p. 206.

(z) Vide MIRÆI Opera Dipl. Tom. I. p. 215.

(a) J. F. FOPPENS Nova Dipl. coll. p. 205, 207.

BEGYN-
HOF.

door de overigen, eene andere gekooren, in derzelver plaatse. De Meesteressen, van welken wy spreken, droegen, in 't begin der vyftiende eeuw, den naam van *Bewaersteren des Begynhofs*, en waren toen maar twee in getal. Zy hadden regt, om, nevens zeven van de oudste Begynen, eenen weereldlyken Priester te kiezen tot eenen Kapellaan, die ook den naam van *Pater, Vader* of *Overste* der Begynen droeg, welken hy nog heden voert. Hy, of zyn gemagtigde waren alleen bevoegd verklaard om der Begynen biegt te hooren; dezelve vry te spreken, boete op te leggen, en met de Sacramenten, byzonderlyk, met het laatste Oliesel, te bedienen (*b*): in welk regt, de Pastoor van 't Begynhof, als Overste der Begynen, zig, nog tegenwoordig, handhaaft. Ondertusschen, hebben Burgemeesteren, van ouds, ook de hand gehad in het beroepen van eenen Pater of Overste der Begynen. Immers, ik vind, dat zy, op den negen en twintigsten May des jaars 1477, Meester *Herwych Gysbertszoon*, Amsterdammer, die, te Heidelberg, een kerkelyk *Beneficie* hadt, by eenen Brief, die, in de *Stads Registers* (*c*), geboekt staat, genodigd hebben, om het *regiment van de begynen*, die *hoer pater onlanx gesturven was, an te nemen*, onder belofte van hem zekere jaarlyksche somme, tot zyn onderhoud, te zullen toelleggen.

Oud-

(*b*) Zie Bylaagen Lr. D. N. 5.(*c*) Groot-Memor. N. 1. f. 29.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 583

Oudtyds, en volgens de Handvest van BEGYN-
HOF. Hertoge Albrecht van den jaare 1393, mog-
ten de Begynen geenerlei bewind van we-
reldlyke dingen hebben: 't welk egter zo niet
schynt verstaan te zyn, dat men haar niet,
sedert, altoos, zo ver my bekend is, het
bestier haarer eigene tydelyke zaaken toe-
gelaaten heeft: 't welk zy ook nog tegen-
woordig hebben. Sommigen oefenen 't een
of 't ander vrouwelyk handwerk: anderen
leeven van haare eigene inkomsten. Voor
't overige, leezen zy haare Gebeden en Ge-
tyden, in 't Nederduitsch, zo wel in haare
woonungen, als, dagelyks, in de Kerke. Zy
neemen de lasten van den Hof, als het Poor-
tierschap, het Kusterschap enz. by beurten
waar. Ook draagen zy zorg voor 't schoon-
houden der Kerke, en 't versieren van den
Altaar: alle welke diensten haar, door de
Meesteressen, worden opgelegd. Zy wor-
den, na dat zy, eenen geruimen tyd, be-
proefd zyn, door den Overste en de Meeste-
ressen, plegtiglyk *ontvangen*, of *gekroond*, ge-
lyk men 't noemt; waarna zy de Meesteres-
sen, in gewigtige gelegenheden, tot raad
dienen, en de gemeene lasten van den Hof
helpen draagen. Als een Begyntje eerst aan-
genomen is, 't welk ook, plegtiglyk, door
den Overste, geschiedt, moet zy, zes wee-
ken lang, binnen den Hof blyven, en in 't
eerste jaar, niet uit de Stad gaan. Zelfs mo-
gen de Begynen in 't geheel niet uitgaan om
boodschappen te doen, zonder daartoe,
maandelyks, verlof te vraagen van de Mees-

BEGYN-
Hor.

tereffen. Van den Advent tot aan Kerfttyd, en van Vastenavond tot aan Paafchen, mogen zy niet buiten den Hof ter maaltyd gaan. Op Kermisdag, en 's Maandags en 's Dingsdags daarna, noch op eerften Paafch-, Pinkfter- en Kerftdag, mogen zy niet alleen niet ter maaltyd gaan, maar ook niet aan ftraat gaan kyken. Op de Zon- en Feeftdagen, mogen zy niet uitgaan, zonder merkelyke oorzaak, zelfs niet, na dat de Vesper of Avonddienft geëindigd is. Uit de Stad gaande, mogen zy niet verder reizen, noch langer uitblyven, dan zy verlof hebben. Zy mogen op geene Bruiloften, noch groote Gafmaalen gaan, daar veele weereldlyke Perfoonen zyn: ook niet naar Kermiffen of Jaarmarkten trekken: en zelfs niet, zonder verlof, buiten den Hof gaan eeten, veel min vernagten. Zonder verlof van den Overfte en Meeftereffen, mogen zy niet van de eene wooning in de andere verhuizen. De Meeftereffen mogen, by raade van de Oudften, eene Begyn, die zig ongeregeld gedraagt, uit den Hof zetten, en onderhoud weigeren. Doch 't is niet zonder voorbeeld, dat Burgemeefteren aan de Meeftereffen beft hebben, zekere Begynen, die in derzelver ongunft vervallen waren, vrye wooning en onderhoud toe te leggen (d). Na negen uren, moet elk in haare wooning wezen, en na tien uren, moet het licht worden uitgedaan, behalve daar zieken zyn. De Begynen moeten, vlytiglyk, ter Kerke
ko-

(d) Groot-Memor. N. X. f. 185, 292.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 585

komen, en op het leezen haarer Lessen of ^{BEGYN-}
 Getyden agt geeven. Haar gewaad en huis-^{HOF.}
 raad moet zedig zyn. Zy mogen niet dan
 gekleed voor den dag komen, en niet dan
 met eene kaper over den Hof of uitgaan. Tot
 voorkominge van gedruisch op den Hof,
 mogen 'er geene haanen noch honden ge-
 houden worden. Ook mogen 'er geene Vrien-
 dinnen der Begynen of anderen vernagten,
 zonder verlof van de Meesteressen: en knegt-
 jes, die boven de drie jaaren oud zyn, in 't
 geheel niet. Hertog Albrecht hadt reeds
 belast, dat geene vreemde mansperfoonen
 op den Hof mogten eeten, behalve de arbei-
 ders, die aldaar werken moesten (e). En sedert
 is 't eene bestendige gewoonte geweest, dat
 men, overeenkomstig met de instellingen van
 andere Begynhoven (f), geene mansperfoo-
 nen op het Begyn-Hof heeft laten vernag-
 ten, dan den Pastoor en zynen Kapellaan.
 De meesten der gemelde byzonderheden zyn
 vervat in den *Regel der Begynen*, uit agttien
 Leden bestaande. Hy werdt, in 't jaar 1731,
 door den Pastoor op 't Begyn-Hof, *Francis-*
cus Cornelius Dierout, aan Burgemeesteren
 overhandigd, ter gelegenheid, dat sommigen
 beweerden, dat het Begyn-Hof begreepen
 was, onder de Roomsche-Geestelyke Gestig-
 ten, aan welken, volgens het Plakaat van den
 vierden May des jaars 1655 (g), niets, by
 uitersten wil, mogt gemaakt worden. Doch
 de

(e) Zie Uylagen I. D. N. 3.

(f) Vide MATTHEI Fundat. & Fata Eccles. Libr. I. p. 381.

(g) Groot-Plakaatb. I. Deel, kol. 1592.

BEGYN-
HOF.

de Pastoor wees hiertegen aan, dat het Begyn-Hof geen Klooster was; dat de Begynen vryheid hadden, om den Hof, ten allen tyde, wederom te verlaaten; dat elk haarer de vrye beschikking over haare goederen behieldt, en dat de Regel, waarnaar zy zig, op 't Begyn-Hof, gedroegen, enkelyk strekte, om de rust, geschiktheid en goede orde onder de bewoonsters te bewaaren (*b*): welke redenen zo veel ingang vonden (*i*), dat de Begynen, federt, altoos, gelyk te vooren, vryelyk, by uitersten wil, over haare goederen hebben mogen beschikken, ook ten behoeve van Bewoonsters van den Hof. Men laat haar ook nog toe, het Begyn-Hof, 's avonds, te fluiten, en de Poort, door eene Poortiersche, altoos eene der Begynen, te laaten bewaaren. En gelyk haar, reeds in 't jaar 1419, eene vrye begraafplaats, binnen den Hove, ten behoeve van den Kapellaan of Pastoor, den Kostler en alle de Begynen, toegestaan is (*k*); zo worden, nog tegenwoordig, de Begynen, in de oude Begynen-Kapelle, nu de Engelsche Presbyteriaansche Kerk, begraven. De Lykbaar wordt, in zulk eene gelegenheid, door twaalf Begynen, aan de hand, rondsom den Hof, gedraagen, en 't Lyk, vervolgens, ter aarde besteld.

(*b*) Stads Missiven N. XXVIII. f. 63.

(*i*) Resol. Holl. 1 Aug. 1731. bl. 678.

(*k*) Bylaagen Lr. D. N. 5.

XXV.

H O F J E S.

Behalve de Godsdienstige Gestigten, van welken wy, hier voor, gehandeld hebben, zyn 'er, in Amsterdam, van ouds, byzonderlyk in de voorgaande eeuw, en ook in deeze, een groot getal van H O F J E S aangelegd, door byzondere Persoonen van verscheidenlei gezindheid, meest allen, tot vrye wooning voor bedaaide en oude Vrouwspersonen. Sommigen van deeze Hofjes zyn wederom te niet gegaan, of tot ander gebruik geschikt. Doch, tegenwoordig, zyn 'er nog *agt en twintig* in wezen, welken wy, hier, kortelyk, beschryven zullen.

Wy beginnen met zulken, die, door, of ten behoeve van GEREFORMEERDEN, gestigt of geschikt zyn. GEREFORMEERDEN. Deezen zyn zes in getal; *Deutzen-Hofje, Raapen-Hofje, Roeters-Hofje, Ockers-Hofje, Medenblikker-Hofje en Fontaine-Hofje.*

I.

D E U T Z E N - H O F J E ,

het grootste, en verre het aanzienlykste van alle de Hofjes, die hier ter Stede gestigt zyn, staat op de Prinsengraft, tusschen de Spiegel- en Vyzelstraaten, en is gestigt, in 't jaar 1695, voor behoefteige Vrouwspersonen, belydenis doende van den Gereformeerden Godsdienst, uit de nalaatenschap van Vrouwe A G-

N E.

HOFJES. NETA DEUTZ, laatst Weduwe van den Heer *Zacharias Beresteyn van Hofdyk*, Heer in Middelharnis, Burgemeester en Raad der Stad Delft; en voormaals gehuwd geweest, met den Heere *Gerard Meerman*, Raad in de Vroedschap der gemelde Stad. De Stigteres hadt 'er zelve, voor haaren dood, die, op den dertienden February des jaars 1692, voorviel, de vereischte erven toe gekogt, en tot Regenten benoemd eerst de Executeurs van haar Testament, en, na derzelver overlyden, drie van de naasten van haaren bloede. Men treedt, in dit gestigt, door eene groote Poort, in welker lyst, deeze regels, in marmer, uitgehouwen zyn:

Agneta Deutz laat hier haar Liefde en Gods-
dienst blyken,

Den Armen tot een troost, tot voorbeeld aan
den Ryken.

Op de lyst, staan, wyders, twee marmeren kindertjes; de wapens der Stigteresse en haarer mannen, en andere sieraaden. Door de Poort, komt men in een ruim Poortaal, hebbende, ter regterzyde, of oostwaards, de wooning van den Binnenvader, en, ter linkerzyde, of westwaards, eene wooning, die verhuurd wordt. Ten einde van't Poortaal, treedt men, langs drie trappen, af, op eene groote, vierkante Binnenplaats, die, in vier perken, twee bleekvelden voor, en twee bloemtuinen agter, verdeeld is, en, rondsom welke, twintig vrye wooningen, voor twintig bejaarde Vrouwspersoonen, gebouwd zyn.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 589

zyn. In 't midden van de Plaats, staat eene ^{HOFJES.} arduinsteenen regen- en putwaters-pomp, en op dezelve, een sierlyke lantaarn, die de gantsche Plaats verlicht. Ten einde van de Plaats, is wederom een open Poortaal, rustende op twee kolommen en twee Pilasters: boven het zelve is een uurwyzer en slagklok. De bewoonsters mogen, vryelyk, over haare goederen beschikken, zonder dat zy 'er iet van aan het Hofje behoeven te laaten. Zy genieten, boven vrye woning, ieder zestig guldens aan geld, veertig manden turf, twintig ponden ryst, twintig ponden boter, twee kaazen en twintig ponden kaarsen, in 't jaar. De bestiering van Deutzen-Hofje staat thans aan drie Heeren uit het geslagt der Stigteresse, Mr. *Cornelis Deutz van Assendelft*, Raad, *Jean Deutz Andriesz.* en Mr. *Jean Deutz.*

2.

° R A A P E N - H O F J E

staat, aan de noordzyde van de Palmgraft ^{2.} of nieuwe Braak, en is gestigt, door den ^{Raapen-} Heere PIETER ADRIAANSZON RAAP, ^{Hofje.} die, vier en twintig jaaren agtereen, op de Thefaurie Extraordinaris alhier, gezeten heeft: waarom VONDEL (¹) hem, met regt, by uitsteekendheid, den *Trezorier* noemen mogt, in het volgende vers:

(¹) Poëzy II. Deel, bl. 308.

OP

Hofjes.

O P H E T
WEDUWEN- EN WEEZENHOF
V A N

P E T E R R A E P.

PETER RAEP, *de Trezorier*,
Boude uit mededogen hier
't Weduwen- en Weezenhof;
Men gebruik het tot Godts lof.

Het bestaat uit twaalf wooningen, zes huisjes en zes kamers, die, eertyds, ook voor weezen, geschikt schynen geweest te zyn; doch nu alleen, door Vrouwsperfoonen, bewoond worden, welken ieder, boven vrye wooning, vyf en twintig manden turf, in 't jaar, genieten. Boven de Poort van 't Hofje, staat een groote Raap, onder de letters P. A. dat is, *Pieter Adriaansz.*, benevens het jaartal 1648, waarschyntlyk, den tyd der stigtinge. In den gevel, is het wapen van den stigter uitgehouwen. De bestiering van 't Hofje staat aan een' of twee Regenten uit het geslagt van den Stigter, en thans aan den Heere MICHEL BRUYNINGH, Raad in de Vroedschap deezer Stad.

3.

R O E T E R S - H O F J E,

3.
Roeters-
Hofje.

gestigt door HENDRIK ROETERS, die, in 't jaar 1673, tot Schout deezer Stad, verkooren werdt, staat, op de Lindengraft, aan de zuidzyde. Men komt 'er op, door eenen laagen gang. Het Hofje bestaat, uit twaalf wooningen, zes huisjes en zes kamers. Het is aangelegd tot eene vrye wooning voor bedaa-
de

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 591

de Gereformeerde Vrouwspersoonen. Doch, ^{Hofjes.} sedert eenige jaaren, koopen de bewoonsters de plaatsen voor haar leeven, en verbinden zig, daarenboven, om het Hofje te onderhouden. Het staat nog, onder 't bewind van de erven des Stigters, die, zo my berigt wordt, te Utrecht, woonagtig zyn.

4.

O C K E R S - H O F J E ,

gestigt by 't oud Amsterdamsch geslagt der ^{4.} O C K E R S , stondt, weleer, op den Heiligen ^{Ockers-} Weg, in een sloepje, aan de zuidzyde, over ^{Hofje.} de Volders huizen; doch werdt, omtrent den jaare 1650, van daar, verplaatst in de kromme Palmstraat. Boven de Poort, staat A. O. 't welk den naam van den Stigter aanduidt, en daaronder het woord H O F . Het is, voor ruim veertig jaaren, verkogt, en toen, van nieuws, eenigszins, herbouwd: waarna de huisjes, die zes in getal zyn, twee voor, en vier agter, en voor welken, twee bleekveldjes leggen, door den eigenaar, tot een' geringen prys van omtrent twintig guldens in 't jaar, zyn verhuurd geworden.

5.

M E D E N B L I K K E R - H O F J E

plagt het *Vier-Evangelisten-Hofje* genaamd ^{5.} te worden, om dat de *Vier Evangelisten* in ^{Meden-} den gevel stonden. Doch by 't herbouwen ^{blikker-} van dit Hofje, voor weinige jaaren, door de ^{Hofje.} Nederduitche Gereformeerde Diaconie, zyn deeze beeldtenissen weggenomen, en in de plaats

HOFJES. plaats gesteld *Fredrik de III., Koning van Pruissen*, wyzende naar den Hemel, met dit onderschrift, **HY IS MYN BORCHT.** Het Hofje is gestigt, door **CLAAS VAN MEDENBLIK**, Meester Metselaar, wiens erfgenaamen het, in den jaare 1691, aan de gemelde Diaconie, by verdrag, hebben overgegeven. Het staat in de Vinkenstraat, aan de zuidzyde, tusschen de Dommerstraat en Baanbrugssteeg, en bestaat uit vier huisjes aan de straat, en vier huisjes en vier kamers, aan de Plaats, op welke, twee Bleekveldjes leggen. De woningen aan de straat plachten verhuurd; de anderen, om niet, bewoond te worden. Doch de Diaconie heeft dit Hofje, onlangs, verkogt, en, tegenwoordig, worden alle de woningen verhuurd.

6.

F O N T A I N E - H O F J E

6. staat, aan de oostzyde der Keizersgracht, tusschen de Heerenstraat en Brouwersgracht, in eene aanzienlyke buurt, en is, in 't jaar 1754, gestigt, uit de nalaatenschap van Vrouwe **PETRONELLA CALKOEN**, Weduwe van den Heer en **M^r. JOAN FONTAINE**, Schepen en Raad deezer Stad, gelyk, in een opschrift, in den voorgevel, nevens de wapens van **FONTAINE** en **CALKOEN**, uitgehouwen, te kennen gegeven wordt. Het Hofje bestaat uit veertien woningen, zes huisjes en zes kamers, die langs eene bestraatte plaats getimmerd zyn, en nog twee woningen, ten einde van een' Bloemtuin, agter de

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 593

de Plaats , nevens elkanderen , aangelegd. **Hofjes.**
 Voor aan de straat , heeft het gestigt een'
 deftigen opgang naar het Regenten-vertrek,
 en naar de wooning van den Opzigter of Op-
 zigster over het zelve. De gewoonlyke in-
 en uitgang is onder. De bewoonsters genie-
 ten eenigen onderftand in geld, en vyftien ton
 turf in 't jaar , boven de vrye wooning. Ook
 worden zy, eens ter weeke, door eenen Krank-
 bezoeker , bezogt en onderweezen. De bestie-
 ring van 't Hofje ftaat aan twee Regenten uit
 het geflagt der Stigteresse , en thans aan de
 Heeren JAN CALKOEN, Burgemeester , en
 M^r. ABRAHAM CALKOEN, Secretaris dee-
 zer Stad.

De *Spiegels-huisjes* of *Spiegels-gang* aan de
 Botermarkt , in de Paardenstraat , in 't jaar
 1602 , gestigt , door de erfgenaamen van
 LAURENS JANSZON SPIEGEL , zyn ,
 waarfchynlyk , het oudfte Gereformeerde
 Hofje , hier ter Stede , geweest. De woo-
 ningen zyn lang begeven geworden , door
 eenige aanzienlyke geflagten , uit dat van
Spiegel afkomstig. Doch alzo de huisjes , door
 den tyd , zeer vervallen waren , zyn zy , in
 September des jaars 1729 , afgebroken , en
 de grond , tot burgerwooningen , verkogt.

De andere Protestantfche Gezindheden, **LUTHER-**
 of byzondere Leden derzelven , hebben ook **SCHEN,**
 eenige Hofjes gestigt , gelyk zyn 't *Luther-* **DOOPS-**
fche-Diaconie- of Konynen-Hofje , van Brant- **GEZIN-**
zen - Rus - Hofje , 't Zwaardveegers - Hofje en **DEN en**
Grills-Hofje , door , en meest voor Luther- **Gezind-**
fchen; 't Hofje de Zonen Arke Noach , 't Linden- **heden,**
Hofje , en Rypen-Hofje , voor Doopsgezinden;

HOFJES. en 't *Hofje Venetia* of *Maarloops-Hofje*, 't *Suiker-Hofje*, *Ansloos-Hofje*, de *Huisjes van Bosch*, 't *Hofje* in de *Schuijermakers-gang*, en 't *Roozen-Hofje*, voor allerlei Protestantfche Gezindheden.

7.

LUTHERSCHE-DIACONIE-HOFJE.

7. *Lutherfche Diaconie- of Konynen-Hofje.* De Lutherfchen, omtrent den jaare 1660, eenige erven, in de Elands- en Konynen-straaten, gekogt hebbende, met oogmerk, om aldaar eene Kerk te ftigten; welk oogmerk, nogtans, niet ter uitvoeringe gebragt werdt; heeft de Vergadering van Ouderlingen en Oud-Oudften, in 't jaar 1668, geraaden gevonden, een deezer erven, ter breedte van negentien, en ter diepte van honderd agt en twintig voeten, aan de Diaconie af te ftaan, om aldaar een LUTHERSCHE-DIACONIE-HOFJE te bouwen, welk zynen ingang, boven welken, een *Pellikaan* gefchilderd is, heeft, in de Konynen-ftaat, aan de weftzyde; waarom het ook den naam van 't KONYNEN-HOFJE draagt. In 't jaar 1718, befloot men, nog een erf, waarop, tot dien tyd toe, eene Loots geftaan hadt, te fchikken tot vergrootinge van het Hofje, die, eerlang, voltrokken werdt. Het Hofje beftaat dus, uit zefstien huisjes, agt van welken, aan de noordzyde, in 't jaar 1670, volbouwd zyn. Deagt anderen, aan de zuidzyde, zyn, in 't jaar 1720, volbouwd. Doch voor elke twee huisjes, is maar éénen ingang of deur, gefchikt. Boven die der oudften, ftaat *Vrede*, *Liefde*, *Geloof* en *Hoop*: en boven die der jongften, *Opregtigheid*, *Waarheid*, *Stand-*
vas-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 595

vastigheid en Overwinning. In de oudsten, *Hofjes.* zyn agt beneden-woonungen; en boven elke, twee kamers boven elkanderen. Doch in de nieuwsten, zyn maar zeven beneden-woonungen, alzo het oostelykste huisje maar eene enkele wooning is; waartegen, elke beneden-wooning nog een onderhuisje heeft; het westelykste van welken niet bewoond is, maar tot berging dient. Voorts, heeft elke beneden-wooning ook twee kamers, boven elkanderen; zo dat 'er, in alles, een en vyftig woonungen zyn, die ieder twee bedsteden hebben, en voor twee Vrouwspersoonen zyn geschikt. Tusschen de twee ryen huisjes, loopt eene bestraatte, langwerpig vierkante Plaats, voor aan de straat, bestimmerd, ten zuiden, met eene wooning voor den Binnenvader, waarby ook eene Regentkamer is, die over de Plaats licht schept; ten noorden, met een huisje, waar de Diaconie de inboedeltjes der behoeftigen bergt; en agter, ten einde van 't Gestigt, met drie kleine vertrekken boven elkanderen; boven den ingang van welken, men leeft:

Geloof en Hoop doen hier haar milde gaven blyken.

De Liefde voedt de Vrede, en koestert arremoe:

Opregtigheid blinkt uit, de Waarheid juicht ons toe:

Zo kan Standvastigheid met de Overwinning pryken.

De Plaats wordt, wyders, by donker weder,

HOFJES. van vier lantaarens verlicht. De bewoonsters van 't Hofje plagten allen, door de Lutherfche Diaconie, onderhouden te worden. Doch federt het jaar 1760, plaatft men 'er, zo veel mogelyk zy, ook zulken, die, behalve vrye wooning, geen en onderftand behoeven. Vier Regenten hebben 't bewind over het Hofje. Zy worden, jaarlyks, uit en door de dienende Diakenen, verkooren. Ieder der Regenten zit drie maanden voor, en begeeft de plaatfen op 't Hofje, die, in zyn vierdendeel jaars, openvallen.

8.

VAN BRANTZEN-RUS-HOFJE.

8. *Van* Uit een gedeelte der nalaatenschap van
Brantzen. den Heere CHRISTOFFEL VAN BRANTZ,
Rus-Hof- Raad en Resident alhier van het Ruffifche
je. Hof, werdt, in 't jaar 1733, op de nieuwe Keizersgragt, aan de zuidzyde, tuffchen den Binnen-Amftel en Weesperftaat, een aanzienlyk Hofje volbouwd, welk hy, reeds by zyn leeven, hadt begonnen te ftigten, voor bejaarde Lutherfche Vrouwspersoonen. Het draagt den naam van VAN BRANTZEN-RUS-HOFJE. 't Gebouw heeft een' fraaijen voorgevel. In de Frontefpies van den zelve, is de Barmhertigheid, de hand reikende aan behoeftige oude vrouwen, uitgehouwen. Even boven den ingang, leeft men:

BRANTZ, door de Koopmanschap tot rykdom
 en tot eer

Geklommen, heeft my, in den naarnacht van
 zyn leeven,

Den

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 597

*Den ouden tot hun troost, ter wooninge ge- HOFJES.
geven.*

*Aanschouwer, is uw doen gezegend van den
Heer,*

*Volg BRANTZ in deugden, en zyn liefde tot
den armen.*

*GOD gaf hem, dat hy mild zig hunner kon
erbarmen.*

Men treedt, langs eene stoep, die ter wederzyde opgaat, door eene groote deur, in een ruim Poortaal. Ter linkerzyde, ontmoet men 't vertrek van den Binnenvader en zyne vrouw, en daar tegen over, een' trap, langs welken, men naar de boven-vertrekken gaat. Vervolgens, komt men, op eene nette, langwerpige vierkante Plaats, tegen de wederzydsche wanden, bezet, met een regenwaterspomp en een putwaterspomp, boven ieder van welken, een lantaaren staat; en, beneden en boven, rondsom, betimmerd met welgeschikte woningen, voor agt en veertig Vrouwsperfoonen. De woningen zyn zeven en twintig in getal: een en twintig van dezelve zyn geschikt voor twee bewoonsters ieder, en de overigen zes voor een. In de eersten, zyn twee bedsteden en twee glazen-kasjes, in de anderen, maar een van elke soorte. De vertrekken zyn van ongelijke grootte, en ook, van binnen, niet eveneens geschikt. Tegen den agtergevel, is, op eene bekwaame hoogte, een uurwerk en slagklok gesteld. Ten einde van de Plaats staan, boven, in den zuidelyken gevel, de wapens der drie Executeuren van

HOFJES. het Testament des Stigters, den Predikant *Everhard Meyer*, en *Hendrik* en *Willem Blankenhagen*. Voorts, komt men hier in een ander Poortaal, waar twee Kamers, ten dienste der Regenten geschikt, haaren ingang hebben. De eigenlyke Regenten-kamer ten westen is versierd, met de geschilderde afbeeldfels van den Stigter; van zyne Ouders; van zyne twee Zusters, en van twee Dogters van de oudste. Ook hangt 'er een naambord der Regenten. De andere kamer ten oosten dient tot een Spreekvertrek. Uit het Poortaal tusschen deeze twee vertrekken, treedt men, langs tien breedte, steenen trappen, in eenen fraaijen Bloemtuin, met een aartig marmeren groepje in 't midden: ten einde van welken, een deftig steenen zomerhuis staat, welk, met het wapen van den Stigter en ander beeldwerk, versierd is. In dit zomerhuis, is, aan de eene zyde, een Spreekvertrek, en aan de andere, een kookken. Op de derde Verdieping van 't voorgebouw, zyn twee vertrekken voor den Binnenvader en Binnenmoeder afgeschooten. Voorts, heeft men, hier en hooger, afgeschooten Turfzoldertjes en andere gemakjes, voor de bewoonsters. 't Gebouw rust, wyders, van vooren, op een gemetseld verwelffel, waaronder drie groote kelders zyn, die onder en ter wederzyde van de stoep ingaan.

De Stigter heeft, by uitersten wil, het Hofje gemaakt aan de Ouderlingen der Lutherfche Gemeente, om het, naar zyn Reglement, te bestieren. Vyf Regenten hebben 'er 't bewind over, van welken, de oudste

ste Predikant in der tyd één is. De vier an- HOFJES.
deren worden, voor hun leeven, uit de die-
nende of afgegaane Ouderlingen, gekooren.
De Regenten zyn verpligt, op bepaalde ty-
den, rekening te doen aan het Collegie van
Ouderlingen.

Op het Hofje, worden geene andere lui-
den geplaatst, dan bejaarde Dogters of We-
duwen, die geene kinderen ten haaren laste
hebben, en die boven de vyftig jaaren oud,
en zes jaaren Leden der Lutherfche Gemeen-
te geweest zyn. Zy genieten, behalve vrye
wooning, veertig manden turf voor een' per-
foon, of vyftig manden voor twee by el-
kanderen woonende perfoonen, benevens
een' bekwaamen voorraad van boter, kaas,
kaarsen, en grutters- en kruideniers-waaren.
Ook worden, op twee verscheiden' tyden des
jaars, in May en in November, nog veertig
guldens aan geld, tot onderhouding van klee-
deren, en vervulling van andere behoeften,
aan ieder bewoonster uitgedeeld. Volgens
de instelling des Stigters, geeven de Regen-
ten, jaarlyks, op zynen geboortedag, die op
den eersten Augustus valt, eene deftige maal-
tyd aan de bewoonsters.

9.

ZWAARDVEEGERS-HOFJE,

in de Tuinstraat aan de zuidzyde, tusschen
de Prinsengraft en eerste dwarsstraat, in 9.
Zwaard-
veegers-
Hofje.
een gang, voormaals, de Zwaardveegers-gang
genaamd, bestaat in zes woningen, te wee-
ten, vier huisjes, en twee kamers, boven

HOFJES. de zuidelyksten en oudsten. Zy zyn, door *Gerrit van Loenen* en *Annetje Abrabams*, by uitersten wille van den vyfden Augustus des jaars 1738, gemaakt aan de Lutherfche Diaconie, onder 't bewind van de Diakenen, om, door bedaagde, behoeftege Weduwen of Dogters, die geen' onderftand van elders genieten, om niet, bewoond te worden, zonder ooit te mogen worden verhuurd, of verkogt.

10.

GRILLS-HOFJE,

10.
Grills-
Hofje. fttaande, in de eerfte Weteringsdwarsftaat, aan de noordzyde, by de Spiegelgracht, is gefigt door **ANTHONY GRILL** en **ELIZABETH GRILL**, Egteluiden, die, in of omtrent het jaar 1724, eenen aanvang maakten met bouwen, 't welk twee of drie jaaren geduurd heeft. 't Gefigt beftaat uit agt beneden- en agt bovenwooningen, die langs eene beftraatte Binnenplaats gebouwd zyn, en elk, door twee bedaagde of oude Vrouwsperfoonen, Ledemaaten der Gereformeerde of Lutherfche Gemeenten, en dus, door twee en dertig in 't geheel, bewoond worden. Voor het Hofje aan de ftreet, ftaan zes huizen, vyf van welken, ten behoeve van het gefigt, verhuurd worden. Het zesde, zynde het tweede van den kant der Spiegelgracht af, verftrekt tot een' ingang, boven welken, de Regenten-Kamer is. Voor den fchoorsteen derzelve, ftaan de trouw- en fterfdagen der Stigteren, boven derzelver wapens, aangetekend: zynde dit milddaadig paar,

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 601

paar, op den twintigsten October des jaars ^{HOFJES.} 1693, in de Egt verbonden, en de man, op den vyfden November des jaars 1727, en de vrouw, op den zevenden Juny des jaars 1725, overleeden. Onder aan leeft men deeze regels van FRANS RYK;

ANTHONY GRILL, *die met zyne echtgenoot*

My heeft gestigt, leert ons nog na hun dood,

Hoe ieder lid der Christelyke Kerke

Dient zyn geloof te toonen door zyn werke.

De bewoonsters genieten, boven vrye wooning, vyf en twintig manden turf, in 't jaar. Ook wordt 'er, drie of vier reizen in 't jaar, eenige voorraad van eetwaaren aan haar uitgedeeld. De bestiering van het Hofje staat aan drie Regenten en drie Regentessen, bloedverwanten of maagen der Stigteren, zynde thans Regenten *Anthony Grill, Pieter Cocq* en *M^r. Volkert Melchior van Goens*. De bewoonsters, die niets van eenige Gemeente, als eene aalmoes, genieten mogen, en de vrye beschikking over haare goederen behouden, krygen elk eene gedrukte Ordonnantie, waarnaar zy zig gedraagen moeten. Zy komt, na genoeg, overeen met de Reglementen voor diergelyke gestigten. Het Hofje wordt, 's avonds, ten tien uren, geslooten. De Regenten stellen eene der Bewoonsteren aan, om den sleutel te bewaaren.

HOFJES.

II.

HOFJE DE ZON en ARKE NOACH.

II.
*Hofje de
 Zon en
 Arke
 Noach.*

De Doopsgezinde Gemeente, die haare Vergadering houdt in de Zon op den Singel, plagt, reeds in de voorgaande eeuw, een Hofje te bezitten, in de Tuinstraat, tegen over den Stads Timmertuin, welk haar, na de scheiding van de Gemeente, die by 't Lam bleef vergaderen, in den jaare 1672, werdt aanbedeeld. Het was niet alleen geschikt tot eene woonplaats voor oude vrouwen en mannen; maar, in het zelve, werden ook Weeskinderen geplaatst. Het verkreeg, in 't jaar 1677, vryheid van 's Lands Imposten, en van Stads Excynzen (*m*). Doch, eenige jaaren na dat de Friesche Gemeente, die, in de Arke Noachs, op de Prinsengraff by de Prinsensstraat, plagt te vergaderen, met de Gemeente in de Zon vereenigd was, besloot men het Hofje in de Tuinstraat te verkoopen, en een ander te stigten, in de plaats van de Kerk de Arke Noachs, die, voormaals, door de Gemeente van de Zon, bezeten; doch, in 't jaar 1720, aan de Friesche Gemeente, verkogt was. 't Een en 't ander is, in deezen jaare 1765, voltrokken. De oude luiden zyn reeds in 't nieuwe gestigt overgebracht. Ook is men voorneemens, een huis, welk, eertyds, aan de gemelde Kerk behoorde, en tegen over 't Hofje staat, te hertimmeren, tot een Weeshuis. Het Hofje is een net gebouw, uit zes huisjes, en tweemaal

(*m*) Handv. bl. 468, 469.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 603

maal zes kamers, boven elkanderen, bestaan-
de. In 't midden van den voorgevel, die, HOFJES.
naar 't zuiden, of naar de Prinsstraat, ge-
keerd staat, is een trap, die naar de kamers
leidt. Boven de trapdeur, is een lantaarn ge-
plaatst, en nog hooger, de Arke Noachs, die
van de Zon bescheenen wordt, in steen ge-
houwen. Boven dezelve, is een marmeren
uurwyzer en een slagklok gesteld, en daar-
onder deeze regels van den zoetvloeienden
Zededigter BERNARDUS DE BOSCH:

*'t Geloof heeft hier Gods woord ontrouwd;
De Liefde ons dit verblyf gebouwd:
De Hoop blyve ons geduurig noopen,
Om op der zielen Zon te zien,
Den tyd zorgvuldig uit te koopen,
En dus tot de Ark des heils te vliên!*

De woningen zyn licht, en wel betimmerd.
Ieder huisje heeft een bedstede, Utrechtschen
schoorsteen en kelder. De kamers hebben En-
gelsche schoorsteenen. Voorts, heeft het Hof-
je, beneden en boven, de vereischte gemak-
ken, en overvloed van regen- en pompwa-
ter. De zolder en vliering zyn in tweeën
verdeeld, geschikt, aan de ééne zyde, om
kleederen te droogen, en aan de andere, tot
berging van turf: waartoe agttien Turfzol-
dertjes, een voor elke woning, afgeschoo-
ten zyn. Het Hofje staat onder de bestiering
van alle de dienende Diakenen, die 'er, by
beurten, het opzigt over hebben. Het Re-
glement voor de bewooners en bewoonsters
komt, in de voornaamste opzigten, met de
Reglementen voor andere diergelyke Gestig-
ten, overeen.

HOFJES.

12.

L I N D E N - H O F J E

12.
*Linden-
Hofje.*

staat op de Lindengraft, aan de noordzyde, tusschen de Brouwersgraft en eerste dwarsstraat. Men komt, op het zelve, door eene nette houten Poort. De huisjes, die tien in getal zyn, en tien kamers hebben, staan rondsom een zindelyk bleekveld. De bewoonsters der eersten hebben ieder een keldertje, en die der laatsten ieder een gedeelte van de zolder tot haar gebruik. De twintig woningen staan ter begeevinge der Diakenen van de Gemeente der Doopsgezinden, haare Vergadering houdende by 't Lam en den Tooren, vyf van welken 't bewind over 't Hofje hebben,

13.

R Y P E N - H O F J E

13.
*Rypen-
Hofje.*

is, in 't jaar 1737, gestigt, uit een gedeelte der nalaatenschap van GERARD VAN DE RYF, en staat, op de Roozengraft, aan de noordzyde, tusschen de tweede en derde dwarsstraat. Het bestaat uit vyf huisjes, die, langs drie zyden van een bleekveld, getimmerd zyn; en even zo veele kamers, boven dezelve. De erfgenaamen van den Stigter plagten de bestiering over het zelve te hebben. Doch zy hebben dezelve, voor weinige jaaren, opgedraagen aan de gemelde Doopsgezinde Gemeente, die by 't Lam en den Tooren vergadert. Het staat thans onder 't bewind van vier uit de dienende Diakenen.

Het

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 605

Het Hofje was geschikt, om door arme ^{HOFJES.} Doopsgezinden of andere Protestantfche Perfoonen, om niet, bewoond te worden, en heeft, op dien voet, den een en twintigften October des jaars 1738, vryheid van Verpondingen verkreegen (*n*). De Doopsgezinden Gemeente, van welke wy fpreken, plagt nog een Hofje te hebben in de Looijersstraat, aan de zuidzyde, *den Hoeksteen* genaamd, op welk zy behoeftige Leden, om niet, liet woonen, en van onderhoud verzorgde. Doch dit Hofje, zeer bouwvallig geworden zynde, is, den veertienden October des jaars 1760, openlyk, tot een gemeen gebruik, verkogt.

14.

't HOFJE VENETIA,
of

MAARLOOPS-HOFJE

staat in de Elandsstraat, aan de noordzyde, tuffchen de laafte dwarsstraat en Baangraft. ^{14.} 't Hofje ^{Venetia} of ^{Maar-} ^{loops-} ^{Hofje.} Het is, omtrent het midden der voorgaande eeuw, aangelegd; fchoon het toen, uit niet meer dan dertien wooningen, beftondt. Stigter van deeze wooningen was JACOB STOFFELS, een voornaam Koopman op Venetie, waarom hy zyn Hofje ook *Venetia* fchynt genoemd te hebben. In 't jaar 1671, verkoor hy GERRIT VAN MAARLOOP, die Remonftrantfch was, en nog twee anderen, om, nevens zyne Zufter en eenige erfgenaame, *Anna Steffels*, die verkooren hadt, zelve op het

(*) Groot-Plakaatb. VI. Deel, bl. 1135.

HOFJES.

het Hofje te woonen, de bestiering over het zelve, na zynen dood, op zig te neemen. De twee Regenten, die, nevens Maarloop, 't bewind over 't Hofje hadden, overleeden of buiten staat geraakt zynde, hieldt Maarloop, na 't affterven van Anna Stoffels, die hem tot haaren erfgenaam gesteld hadt, 't bestier alleen in handen. Hy vergrootte het Hofje, welk toen den naam van *Maarloops-Hofje* aannam, van tyd tot tyd, uit zyne eigene middelen: en vind ik, dat 's Lands Staaten, reeds op den tweeden Maart des jaars 1685, aan 't Hofje Venetia, waarvan Maarloop toen Opziender was, vryheid van Impost verleend hebben, mids, en zo lang daarin Gereformeerde Fransche vlugtelingen ontvangen werden, en vrydom van Stads Excynzen werdt genooten (o). Doch de eerste deezer voorwaarden heeft, met de verandering der tyden, en het sterk afneemen van 't getal der vlugtelingen, niet behoeven naargekomen te worden. Maarloop hadt, in 't jaar 1709, toen hy een' Remonstrantschen en een' Doopsgezinden Regent, nevens zig, verkoor, het Hofje, reeds met zeventien woningen, en een' uitgang op de Lauriergracht, door de Hoedenmakers-gang, vermeerderd. Ook zyn de inkomsten van het zelve, door de maakingen van verscheiden' gegoedde Remonstranten, zeer veel toegenomen. Het gestigt bestaat, tegenwoordig, uit een en dertig woningen, eene van welken, door de Regenten, tot hun Comptoir, ge-

(o) Resol. Holl. 2 Maart 1685. bl. 77.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 607

gebruikt wordt. Zy zyn gebouwd rondsom **HOFJES.** eene nette en lugtige vierkante Plaats, die met boomen bezet, en van twee bleekvel-den voorzien is. Boven de voorste Poort, staat de naam **V E N E T I A.** En boven den ingang naar de Plaats, leeft men: **VREDE ZY DEEZEN HUIZE.** Aan de Plaats, boven den uitgang, staat **BEDENKT UWEN UITGANG.** Het Hofje is geschikt voor behoeftige Vrouws-perfoonen van allerlei gezindheid, onder de Protestanten. De bewoonsters genieten vyf en twintig ton turf, en driemaal eenig geld in 't jaar: 't welk, tegenwoordig, wel tagtig guldens in alles voor ieder bedraagt; doch, by onverhoopte vermindering der inkomsten, verminderen zou. De bestiering van 't Hofje staat aan drie Regenten, twee uit de Remonstranten en een' uit de Doopsgezinden. De begeevening van de zeventien woningen aan de nieuwe zyde van 't gebouw geschiedt, by beurten, door de Regenten, en door de bloedvrienden van den Stigter Maarloop.

15.

't S U I K E R - H O F J E

is, omtrent het jaar 1670, gestigt, uit de nalaatenschap van **PIETER JANSZ. SUIKERHOF,** Koopman binnen deeze Stad, ^{15.} *'t Suiker-Hofje.* die, by uitersten wil van den vierden January des jaars 1667, de Executeurs van den zelve, de Heeren *M^r. Pieter de Groot,* toen Pensionaris deezer Stad, *Theodoor Kerckrinck* en *Volkert van de Velde,* belast hadt, het zuiver overschot zyner goederen te bestee-

HOFJES. Steeden, tot het bouwen en onderhouden van een *Armenhof*, hier, te Haarlem, of in den Haage, zullende zy ook magt hebben, om de wooningen op 't gemelde Hof te be-
geeven, en om, by overlyden van een' der
Executeuren, een' ander' te kiezen in des-
zelfs plaatse. De Executeurs hebben 't, se-
dert, hier ter Stede, opgeregt, op de Lin-
dengraft, aan de zuidzyde, tusschen de twee
middelfte bruggen, even beoosten het Roe-
ters-Hofje. Het bestaat uit negentien woo-
ningen, die, winkelhaakswyze, langs een
bleekveld gebouwd zyn. De twintigste is een
Regenten-vertrek. Boven de poort of in-
gang, leeft men:

LIBERALITATIS SUÆ MONUMENTUM HIC PONI
CURAVIT PETRUS JOANNES SUYKERHOF.

dat is:

*Pieter Jansz. Suykerhof heeft hier dit gedenk-
teken zyner milddaadigheid doen opregten.*

Het gestigt is, in laater' tyd, door verschei-
den' Remonstranten, en, voor eenige jaa-
ren, door wylen *Johannes Oosterling*, mer-
kelyk, bevoordeeld. Ook worden 'er aller-
lei Protestantfche gezindheden op geplaatst.
De bewoonsters, zynde bedaagde Dogters
of Weduwen, genieten, behalve vrye woo-
ning, twintig tonnen turf, tien ponden ryft,
een vaatje boter, en eenig geld, in 't jaar.
Zy moeten, jaarlyks, op Kersttyd, verzoeken,
om nog een jaar te mogen blyven; en
de Regenten behouden de magt aan zig, om
in dit verzoek te bewilligen, of niet. Zo zy
trou-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 609

trouwen, zyn zy vervallen van de inwooning ^{HOFJES.} op het Hofje, alwaar geene Mansperfoonen mogen woonen, of vernagten. Het Hofje mag nooit geheel ledig gelaaten, en moet altoos, zelfs op de Zon- en Feestdagen, ten minste door twee bewoonsters, bewaard worden. Het bewind over het Hofje staat, thans, aan twee Remonstrantsche Regenten. Burgemeesteren hebben, by zekere gelegenheid, op verzoek der Regenten, verklaard, dat de twee laatstgemelde Hofjes als Protestantische Godshuizen aangemerkt worden, en vry zyn van 't betaalen der gemeene Lands middelen (p). Ook zyn zy, door de Vroedschap, laatstelyk, in 't jaar 1752, van deezer Stede Excyns op de Turf ontheeven (q).

16.

A N S L O ' s - H O F J E ,

in de Egelantiersstraat, aan de noordzyde, tusschen de Prinsengraft en eerste dwarsstraat, is, naar alle waarschyndykheid, voor 't einde der zestiende, of in den aanvang der zeventiende eeuw, gestigt, door ^{16.} *Anslo's-
Hofje.* **CLAAS CLAASZON ANSLO**, die, in 't jaar 1555, te Anslo, nu Christiania, in Noorwegen, gebooren was, en zig, omtrent den jaare 1580, hier ter Stede, nedergezet hadt, daar hy, in 't jaar 1582, in de egt getreden was met *Geert Fans*, by welke, hy verscheiden' kinderen, en onder anderen, *Cornelis Claaszoon Anslo*, Leeraar onder de Water-

(p) Groot-Memor. N. XI. f. 187 verso.

(q) Resol. Vroedsch. Ls. RR. 14 July 1752. f. 53.

HOFJES. terlandsche Doopsgezinden alhier, verwekt heeft. Hy geneerde zig met den Lakenhandel, en woonde, aan de westzyde van den Nieuwendyk, het zevende huis benoorden de S. Jacobsstraat, toen *het Vergulde Schild* genaamd. Nu hangt 'er, sedert veele jaaren, *Nieuw Delft* uit. Anslo is, in 't jaar 1632, en zyne Huisvrouw, eenige jaaren later, overleeden. De egtgenooten, die der Doopsgezinden belydenisse waren toegedaan, hadden, onder anderen, een' *Tuin* in de *Egelantiersstraat*, aan welks einde, eenige huisjes gebouwd waren, in welken zy, reeds by hun leeven, behoeftige luiden, om niet, lieten woonen. By uitersten wil van den vierden Augustus des jaars 1626, hadden zy drie agterhuisjes aldaar geschikt, om altoos, door arme luiden, bewoond te worden, en twee anderen, voor aan de straat, om, uit de huur der zelven, de armen-huisjes te onderhouden. Zy bepaalden hunne stigting niet aan eenige byzondere gezindheid; en alzo zy, behalven aan de Doopsgezinden Gemeente, ook eenige penningen aan 't Burger-Weeshuis, aan 't Aalmoesseniers-Huis, aan 't Oude-Mannen-Huis, en aan de Huiszitten gemaakt hadden, is het te vermoeden, dat zy geene gezindheden van hunne weldaadigheid hebben willen uitfluiten. 't Gestigt kreeg, eerst na 't overlyden der Stigteren, den naam van *Anslo's-Hofje*. De bestiering, omtrent welke, zy geene schikking gemaakt hadden, schynt, doorgaands of altoos, gestaan te hebben, aan een' hunner nakomelingen,

man-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 611

mannen of vrouwen, tot dat *Cornelis van der Vliet*, Koopman hier ter Stede, in den jaare 1758, zyne Moeder *Cornelia van Laer*, Weduwe van *Jan van der Vliet*, zynde opgevolgd, een' Mede-Regent, en, na deszelfs overlyden, onlangs, wederom twee anderen, uit de nakomelingen der Stigteren, tot zig verkooren, en zig veel moeite gegeven heeft, om het gestigt, welk merkelyk vervallen was, in beteren staat te herstellen: verwervende, onder anderen, in't jaar 1762, op gunstige voorschryving van Burgemeesteren deezer Stad (r), vrydom van Impost op twintig ton turf en een ton bier voor elke wooning, en op een Haagfche zak tarw, of een en een vierde zak rogge, voor elke bewoonster. Voorts, hebben hy en zyne twee Mede-Regenten, *M^r. Adriaan Fortgens* en *Antoni Hartsen*, een Contract van overleeving bewerkt, ten behoeve van het Hofje, waaraan, na het overlyden van de intekenaars tot honderd portien, zo nakomelingen van den Stigter, als anderen, eene somme van dertig duizend guldens besterven zal. En men is, nog tegenwoordig, bezig, om eenige graven in de Nieuwe Kerk, die, onder de talryke nakomelingschap van Anslo, gemeen gebleeven zyn, ten nutte van het Hofje, te doen afstaan.

Het Hofje bestaat, uit drie Huisjes en drie kamers, en dus uit zes wooningen, die, gemeenlyk, ieder door eene bedaaide Vrouwspersoon, bewoond worden, hoewel'er ook, som-

(r) Missiven ter Dagvaart 8. January 1762.

HOFJES. fomtyds, twee Zusters, of eene Moeder en eene Dogter, by elkanderen, worden geplaatst. Voor de huisjes, legt een bleekveld. Men heeft toegang naar het Hofje door een' gang, op welks oostelyken hoek, de twee huizen staan, welker huur, tot onderhoud van 't Hofje, geschikt is. Het heeft, even als de andere Protestantsche Gestigten, sedert het jaar 1737, vrydom van gewoone en buitengewoone Verpondingen. Uit hoofde der Stigtinge, hebben de bewoonsters, tot hiertoe, weinig meer dan vrye wooning kunnen genieten: doch de milddaadigheid van Regenten, Regentessen en anderen heeft haar, doorgaands, van turf en anderen voorraad voorzien. Het Reglement, welk elke bewoonster, by haare inkomst op het Hofje, ondertekenen moet, komt, ten voornaamsten deele, overeen met de Reglementen voor andere diergelyke Gestigten.

17.

HUISJES van BOSCH.

17.
Huisjes
van
Bosch.

Deezen staan, naast en beoosten het Raapenhofje, op de Braak, en zyn, door AREND DIRKSZON BOSCH, vermoedelyk omtrent den zelfden tyd als Raapenhofje, dat is, omtrent den jaare 1648, gestigt. 't Blykt, ten minste, dat het erf, te gelyk met het erf, waarop Raapenhofje staat, aangekocht is. De Huisjes van Bosch zyn vier in getal. Een staat op den hoek van, en de drie anderen in een' engen gang. Elk huisje heeft eene bovenkamer, zo dat 'er, in 't geheel,

agt

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 613

agt woningen zyn. De oude behoefte ^{HOFJES.} bewoonsters genieten niets dan vrye wooning. De benoeming tot deeze woningen staat aan de nakomelingen van den Stigter, uit welken, thans, *Arend Bosch*, Koopman, en Lid der Doopsgezinden Gemeente, die by den Tooren en 't Lam vergadert, bewind over 't gestigt heeft. De bewoonsters zyn van onderscheiden' Protestantsche gezindheid.

18.

HOFJE in de SCHUIJERMAAKERS-GANG,

in de Anjeliërsstraat, aan de noordzyde, tus-
schen de tweede en derde dwarsstraat, be-
staat uit tien woningen, ter wederzyde ee-
ner smalle open Plaats, drie huisjes, met drie
kelders daar onder, aan de noordzyde, en
twee huisjes, met twee kamers daar boven,
aan de zuidzyde. Het is gestigt, door ^{18.} *Pieter Pietersz. van Beek*, omtrent
den jaare 1724. Immers, in dat jaar, zyn
'er twee huisjes aan getimmerd. De be-
woonsters genieten, behalve vrye wooning,
ieder een en dertig manden turf, in 't jaar,
en vyf guldens, om vleesch te koopen. Se-
dert eenige jaaren, wordt haar, door de
liefddadigheid eener bedaagde Weduwe,
ook elk, jaarlyks, een vaatje boter toege-
schikt; schoon zy, op dit geschenk, geen
vasten staat kunnen maaken. De bestiering
van 't Hofje staat aan twee Regenten uit de
maagschap van den Stigter: zynde thans
Pieter van Heyningen en *Gerrit Bosch*, die
Qq 3 zig,

HOFJES. zig, in 't begeeven der Plaatsen, aan geene byzondere gezindheid bepaalen.

19.

't ROOZEN-HOFJE

19. staat op de Roozengraft, aan de zuidzyde, tusschen de twee laatste bruggen. Een gedeelte van de plaats, waarop het gestigt is, plagt, voor deezen, te behooren tot een Doolhof, by anderen (s), uitvoeriglyk, beschreeven; doch is, naderhand, tot verscheidenerlei gebruik, verhuurd, tot dat het erf, op het einde des jaars 1741, gekogt werdt, door de Bestierders van de Kas der Collegianten, uit een gedeelte der nalaatschap van JAN DE JAGER, Houtkooper hier ter Stede, die den dertigsten Augustus des jaars 1740 overleeden was, en hen tot erfgenaamen gesteld hadt, om 't gene 'er, na 't uitkeeren van eenige Legaaten, van zyne nalaatschap overschoot, te besteeden tot het aankooopen of bouwen van byeengevoegde woningen, voor behoefte, eerlyke en inzonderheid bedaagde en oude luiden, die men daarin, om niet, moest laten wonen, den voorrang onder dezelve geevende, (1.) aan zulken, die de Testateur mogt benoemd hebben: (2.) aan zulken, die, van zyne maagschap zynde, behoefte worden mogten; en (3.) aan Collegianten, die tot de Vergadering in den Oranje-Appel over den Schouwburg behoorden. Het Roozen-Hofje

(1) M. FOKKENS bl. 302.

je is, vervolgens, in 't jaar 1743, volbouwd, ^{HOFJES.} en bestaat uit vyf huisjes, ieder van welken eene bovenkamer heeft, zo dat 'er, in 't geheel, tien wooningen zyn, wel betimmerd, en met de vereischte gemakken voorzien. Zy staan langs de twee zyden van eene open plaats; waarop een bleekveld gelegd is. In sommige wooningen, worden, somtyds, twee Zusters of goede vriendinnen geplaatst. Anders, wordt ieder woning, door één' persoon, bewoond. Gelyk de Stigter van dit Hofje den Collegianten alleenlyk den voorrang op het zelve heeft willen gegeven hebben, zonder de bewooning van het zelve aan Collegianten te bepaalen; zo zyn 'er ook, dikwils, Perfoonen van andere gezindheid op geplaatst geworden. Onder de eerste bewoonsters, waren wel agt Gereformeerden. Naderhand, zyn 'er ook Remonstrantschen en Doopsgezinden geplaatst. De Perfoonen, die dit Hofje bewoonen, zyn aan zekere Reglementen verbonden, en moeten, onder anderen, jaarlyks, op Kersttyd, aan de Regenten verzoeken, of zy mogen blyven woonen. Zy genieten thans, boven vrye wooning, uit nadere maakingen en verzamelingen ten haaren behoeve, eenigen voorraad van turf: ook, somtyds, eenig geld. Het Roozen-Hofje heeft, op den negen en twintigsten November des jaars 1756, vryheid bekomen, niet slegts van Verpondingen, maar ook van 's Lands Impost van dertig ton turf en een ton bier, voor ieder wooning, en van een zak tarwe, of een en

HOFJES. een vierde zak rogge, voor ieder persoon, in 't jaar (t).

ROOMSCH-GEZINDEN. De Roomschgezinden hebben nog wel negen Hofjes hier ter Stede, die allen, door byzondere Perfoonen, gestigt zyn: te weeten, *S. Andries-Hofje*, *Claas Reiniersz. Hofje*, *Hamers-Hofje*, *Bouwers-Huisjes*, *Otters*, nu *Moens-Hofje*, 't *Hofje de zeven Keurvorsten*, *Paarslakens-Huisjes*, *Nieuw Suiker-Hofje* en *Swigters-Hofje*. Zy zyn allen, na de verandering der Regeeringe, gebouwd.

20.

S. A N D R I E S - H O F J E

20.
S. An-
dries-
Hofje.

is, in 't jaar 1617, gestigt, door Meester JACOB OLY, Priester, die, hier ter Stede, den agtsten October des jaars 1593, gebooren, en, den vyftienden January des jaars 1647, overleeden is. Het staat op de Egelantiersgracht, aan de zuidzyde, een weinig bevesten de laatste dwarsstraat. Boven den ingang, leeft men VREDE ZY MET U. Het Hofje bestaat uit agttien huisjes en agttien kamers, waar onder zes huisjes en zes kamers zyn, aan de straat. De overigen staan rondsom eene open plaats en Bleekveld. De meesten worden ieder door twee, en allen door zes en zestig behoeftige Roomschgezinden Vrouwspersoonen, bewoond, die ieder, boven vrye wooning, nog vyf tonnen turf, in 't jaar, genieten. Twee der Moeders of Meesteressen van 't Begynhof hebben 't

op-

(1) Resol. Holl. 29 Novemb. 1756. bl. 1162.

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 617

opzigt over de bewoonsters. Op het Hofje, is ^{Hofjes.} een kleine Kapel, alwaar, door den Kapellaan van 't Begynhof, doorgaands, alle Vrydagen, voor de bewoonsters, dienst gedaan wordt.

21.

CLAAS REINIERSZ. HOFJE

staat aan de westzyde van de Keizersgragt, ^{21.} tusschen de Beeren- en Runstraaten. Boven ^{Claas Reiniersz Hofje.} den ingang, staan, tusschen de Spreuk LIEFDE IS 'T FONDAMENT, de eerste letters van den voor- en toenaam des Stigters C. R. benevens het jaartal 1618, waaruit men schynt te mogen afneemen, dat het Hofje, in dien tyd, gebouwd is. Het bestaat uit agttien woningen, die rondsom een lugtig bleekveld gebouwd zyn. De bewoonsters genieten niets dan vrye woning, voor welke zy, nogtans, by haare opkomst, twee- of driehonderd guldens eens betaalen moeten, waarvoor de woningen onderhouden worden. Twee Regenten hebben 't bewind over het Hofje.

22.

HAMERS-HOFJE,

staande op de Heerengragt, tusschen de Hei- ^{22.} en Dubbelde-worft-steegen, is, vroeg in de ^{Hamers-Hofje.} voorgaande eeuw, gestigt, door zekeren Zeepzieder, BYNSDORP genaamd, naar wiens Zeepziedery, *de Hamer*, op het Water, het Hofje zynen naam heeft. Toen het gebouwd werd, lag hier de Stads wal.

Qq 5

Doch

HOFJES. Doch sedert is de grond, voor het Hofje, zo zeer aangehoogd, dat de huisjes van het zelve byna kelders gelyken. Zy zyn agt in getal, vier aan de straat, en vier op de Plaats. Elk huisje heeft eene kamer, zo dat 'er, in alles, zestiën woningen zyn, geschikt voor behoeftege oude Vrouwsperfoonen. Een Regent heeft 'er 't bewind over.

23.

B O U W E R S - H U I S J E S .

23.
*Bouwers-
Huisjes.*

Deezen zyn vyf in getal, en zeven kamers boven dezelve. Zy staan, in de Wyde steeg, op de Deventer-hout-, of Bloemmarkt, aan de zuidzyde, vier voor aan de straat, en een in een sloopje daar nevens, en zyn, in 't jaar 1635, door SIEUWERT PIETERSZ. SEM, Bewindhebber der Oostindische Maatschappye, en MARRETJE AREND BOUWERS DOGTER, Egteluiden, gestigt. De wapens van beide staan midden in den voor-gevel, met de eerste letters van de naamen der Stigteren, S. S. boven, en M. A. B. onder dezelve. De huisjes hebben hunnen naam, naar de Vrouwe, gekreegen. Zy worden, door ongehuwde Vrouwsperfoonen, twee aan twee, in ieder beneden- en boven-vertrek, bewoond, en staan onder 't opzigt der Armenbezorgeren van 't Roomsch-Katholyke-Ouden-Armen-Comptoir. Sem hadt, reeds in 't jaar 1619, verlof verzogt, om zekere Godshuisjes te mogen zetten, op een ledig erf, op Raapenburg. Doch dit

ver-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 619

verzoek was, om dat het erf tot eene ^{Hofjes.} Scheepstimmerwerf verkogt was geweest, en om de gevolgen, afgeslaagen (u).

24.

M O E N S - H O F J E ,

in de Vinkenstraat, aan de zuidzyde, tus- ^{24.} s- ^{Moens-} fchen de Mouthaanssteeg en Dommersstraat, ^{Hofje.} plagt, voor deezen, OTTERS-HOFJE te heeten, en was, door eenen uit het oud Burgemeesterlyk geslagt van Otter, gestigt. Naderhand, is het in bezit geraakt van H E N R I K , Graave van MOENS, en, voor weinige jaaren, van vooren, van nieuws, opgetimmerd. Het heeft, sedert, den naam van *Moens-Hofje* aangenomen, die, boven den ingang, onder het wapen van den herftigter, zynde een staand zwaard boven een naaikussen, uitgehouwen is. Het Hofje bestaat uit vier nieuwe huisjes aan de straat, en vyf oude aan de plaats, en wordt bewoond door behoeftige vrouwen of huisgezinnen, onder welken, tegenwoordig, ook Gereformeerden zyn.

25.

't HOFJE DE ZEVEN KEURVORSTEN

is, voor veele jaaren, gekogt en aangelegd, ^{25.} door J A N P R O N K , voor behoeftige vrou- ^{'t Hofje} wen en kinderen, die, voormaals, vrye woo- ^{de zeven} ning plagten te genieten; doch, tegenwoor- ^{Keurvors-} ^{sten.} dig,

(u) Resol. Vroedsch. N. 12. 25 Jan. 1619. f. 72.

Hofjes. dig, iets ter weeke moeten opbrengen. Het Hofje staat in de Tuinstraat, aan de zuidzyde, tusschen de laatste dwarsstraat en Baangraft, en heeft thans zes huisjes en zes kamers. Een Regent heeft 'er 't bewind over.

26.

* PAARSLAKENS-HUISJES,

26. Paars-lakens-Huisjes. in de Kerkstraat, aan de noordzyde, digt by den Binnen-Amstel, zyn zes in getal; doch in meer dan zes woningen verdeeld. De naam van *Paarslakens-huisjes* is egter byna verdweenen, en ook, niet altoos, door dit Gestigt, gevoerd. Vroeg in de zestiende eeuw, of eerder, stonden, aan de oostzyde van den Singel, op de plaats der Lutherische nieuwe Kerke, tien steenen kamers, of huisjes van een vertrek diep, toebehoorende aan *Jan Deemen*, wiens nakomelingen zig *Diemen*, *van Diemen*, of ook *Deyman* geschreeven hebben. *Aagt Fans*, Dogter van Jan Deemen, en Huisvrouw van *Pieter Opmeer*, geene kinderen hebbende, maakte, by haaren uitersten wil van den zes en twintigsten Juny des jaars 1518, de helft, dat is, vyf van deeze huisjes, die haar, naar 't schynt, van haaren Vader, waren aanbestorven, en die zy beschryft, als, gelegen *aen die Haerlemmer Poort*, en, voormaals, *die oude Lynbaen* genaamd geweest te zyn, om, in dezelve, altoos, *arme menschen*, om *Gods wille*, te laten wonen. Zy stelde, wyders, haare Zuster, *Margreet Fans*, tot haare erfgenaame. En de nakomelingen van dee-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 621

deeze, *Sara van Diemen*, Weduwe van den HOFJES.
Majoor Nicolaas Hasselaer, *Coenraad Burg*,
Cornelis Backer, als in huwelyk hebbende
Christina Le Gillon, *Jan Jansz. Paarslaken*
en *Barthold van Steenhuizen*, verwierven,
op den zes en twintigsten Maart des jaars
1667, verlof van 't Hof van Holland, om
de vyf huisjes op den Singel, aan de Luther-
sche Gemeente, te verkoopen, mids, el-
ders, vyf of zes anderen bouwende (v); ge-
lyk, sedert, geschied is, ter plaatse, daar
de zogenaamde *Paarslakens huisjes*, nog te-
genwoordig, staan. Zy worden thans, of
bewoond, of begeven, door byzondere tak-
ken van den Stam der Stigteresse.

27.

NIEUW SUIKER-HOFJE,

staande op de Prinsengraft, even bezuiden 27.
de Reestraat, in eene gemeene Poort, voor- Nieuw
maals, de *Parssers - Poort* genaamd, is, in 't Suiker-
jaar 1755, aangelegd, door GERRIT TEN Hofje.
SANDEN, Suikerrafineerder hier ter Stede,
en MARIA DE GROOT, egteluiden, en be-
staat uit zes huisjes, drie van welken, elk in
eene beneden- voor- en agter-wooning ver-
deeld zyn. Boven ieder deezer drie huisjes,
zyn twee voor-, en twee agterkamers, en
boven de anderen drie, twee kamers, bo-
ven elkanderen, zo dat 'er, in 't geheel, ze-
ven en twintig woningen zyn, die elk, door
twee behoeftige Vrouwsperfoonen, bewoond

(v) *Vis Bescheiden*, berustende onder de nakomelingen van
Margareet Jans Deemen.

HOFJES.

worden. De drie grootste huisjes komen van agteren uit aan eene open Plaats, op welke twee bleekvelden leggen. Het Hofje wordt thans bestierd, door den Stigter, die, by uitersten wil, den twintigsten May des jaars 1755, voor den Notaris Jan Ardinois, gemaakt, het bewind over 't Hofje, na zyns en zyner Huisvrouw overlyden, gesteld heeft aan hunne kinderen, met magt, om anderen tot zig te neemen, den voorrang geëvende aan bloed- en aangehuwde vrienden. De maagen van de Stigters, t'eenigen tyde, plaats op het Hofje begeerende, moeten, voor anderen, worden ingenomen. By 't verkrygen eener wooninge, worden zestien guldens betaald, voor welken, de bewoonster, overlydende, begraven wordt. Doch zo haare vrienden verkiezen, het Lyk t'huis te haalen, worden de zestien guldens, voor de helft, aan de gewoonlyke Aanspreekers en Draagers, en voor de wederhelft, aan de Bewoonsters van het Hofje uitgedeeld. Ieder Bewoonster krygt, omtrent Nieuwjaar, een nieuw hemd; omtrent de Vasten, agt pond meel, een vierdevat gort, en een vierdevat erweten; en in den Slagttijd, tien pond ossen-vleesch en tien pond vet. 't Gene zy nalaaten, blyft ten behoeve haarer Erfge-naamen.

28.

S W I G T E R S - H O F J E

28. staat, op den Binnen-Amstel, beoosten de
Swigters. Halve-maans-steeg, in een steegje, van ouds,
Hofje. de Speelmans-steeg genaamd; doch nu, grooten-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 623

tendeels, tot dit Hofje vertimmerd. IZAAK ^{HOFJES,} SWIGTERS, Boek- en Kaartverkooper in de Nieuwebrug-steeg, bezat zes huisjes in de Speelmans-steeg in eigendom; en belastte, by zynen uitersten wil, gemaakt den derden Augustus des jaars 1744, dat de zes huisjes, ieder met twee kamers, en dus, samen, tot agttien woningen, van den grond af, zouden vertimmerd worden, waartoe vier en dertig duizend guldens zouden mogen worden besteed; en dat, in ieder derzelven, zouden worden geplaatst twee oude, behoeftige Roomsche-Katholyke Amsterdamsche Burger-vrouwspersonen van onbesproken leeven. Hy stelde Executeurs van deezen zynen uitersten wil, en de Bezorgers van het Roomsche-Katholyken - Ouden - Armen - Comptoir, ten gemelden einde, tot zyne erfgenaamen. Hy verkreeg, nog by zyn leeven, verlos van Burgemeesteren, tot het stigten van dit Hofje (w). Na zyn overlyden, werdt het, naar zyn voorschrift, in 't jaar 1746, volbouwd. Boven den ingang aan de straat, leest men, by eene hand uit de wolken, die aan eene andere hand een stuk gelds toereikt:

BEATUS QUI INTELLIGIT SUPER EGENUM &
PAUPEREM: IN DIE MALA LIBERABIT EUM
DOMINUS. PSALM XL. v. 1.

dat is:

*Welgelukzalig is hy, die zig verstandiglyk draagt
tegen eenen elendigen: de Heere zal hem be-
vryden, ten dage des kwaads.*

(*) Groot-Memor. N. X. f. 226. Bo-

HOFJES. Boven den binnensten of tweeden ingang, staat de naam, dien de Stigter, by zynen uitersten wil, aan 't Hofje gegeven hadt, te weeten S. J. [dat is: S. JANS] OUDE-VROUWEN - SWIGTERS - FAMILIEN-HOFJE. En aan de binnenzijde leeft men:

Siet wat ik, na myn staat, voor dese oude Vrouwen,

So willig heb gebout, selfs met een groot betrouwen.

*Gesegende van God, den Armen komt te baadt,
Familien sal sien dit Hofje dat hier staadt.*

De Stigter van dit Hofje was ook eigenaar van een Huisje in het Balk in 't Oog-steegje, welk, van agteren, aan 't steegje, waarin 't Hofje staat, uitkwam. Dit Huisje is, ook met verlos van Burgemeesteren (*), tot een Bidhuisje of Kapelletje gemaakt, waarin, eens ter weeke, door eenen Priester van de Orde der Augustynen, uit de Star in de Spinhuissteeg, ten behoeve der Bewoonsteren, dienst gedaan wordt. De bewoonsters van dit Hofje genieten ieder zeven en twintig guldens aan geld, en tien ton turf in 't jaar, en drie stuivers broodjes, alle weeken. Aan de vier Bezorgers van 't Katholyke-Ouden-Armen-Comptoir, en de twee Executeurs met elkanderen, is, voor hunne moeite, een honderd vyf en twintig guldens 's jaars, en twintig guldens, om, by het doen der rekening, een glas wys te kunnen drinken, toegelegd.

(*) Groot-Memor. N. XI. f. 149.

B Y L A A G E N <sup>BYLAA-
GEN.
L^r. A.</sup>

op het IV. DEEL, IV. BOEK.

L^r. A.

N. 1.

Accoord tusschen de Conventualen van het Maria-Magdalena-Convent, en de Leproosmeesteren der Stad Amsterdam, van den veertienden July des jaars 1579.

Op huyden syn de Vaders ofte Regenten van den Armen Leprosen buyten deeser Stede met Jacob Banninck, ende Hendrik Olferts beyde Raeden, by weten, consente, ende belieuen vanden Burgermeesteren, ende volgende de Resolutie van den 36 Raeden genomen den vierden deeser maent, ter eenre, en de Pater mette gemeene conventualen van den Convente van Maria Magdalena op t'Spuytgen binnen deser stede, met D^r. Claes Janse Cat, ende Anthonis Willems Bontekoe haere voochden, ende intercesseurs ter andere zyden, veraccordeert ende overeengecomen, beroerende de ontruyminge, ende verlatinge vanden voors: convente ende alle des voors: convents goederen tot behoef van den voors: Leprosen, ende dat in maniere ende op de conditien en voorwaerden, hier inne verclaert.

Eerst dat de voors: Pater en Conventualen gehouden sullen syn eerstdaechs t'voors: convent te ontruymen, ende van stonden aen afstant te doen van alle de goederen en incoomen vande voors: convente, oeck die voer date van desen verschenen ende vervallen syn waer de goederen en incoomen syn gelegen, ende daermee de den Regenten van den Leprosen tot behouff

VIII. STUK.

Rr

der

BYLAAGEN. L. A. der ſelver Leproſen te laten bewarden, als haer vry eygen, uytgeſeyt van den Meubelen als huysraet en diergelyken niet naegelvaſt fynde, die de voorſ: Conventualen naer hen ſullen mogen nemen, omme haeren vryen wille mede te doen, uytgeſeyt alle houtwerk, als Keuyen, Bedſteden, Treſoren, Cantoren ende diergelyken.

Waer jegens de voorſ: Leproosmrs: gehouden ſullen ſyn Jaerlicks uyttekeeren tot Lyfpenſie van den voorſ: Pater ende Conventualen de ſomme van Achthonderd vyf en vyftig caroli guldens, ingaende den eerſten Auguſty eerſtcomende, die den zelfden Pater en Conventualen byden vierendeel jaers betaelt ſullen worden, vry ſonder enich afbreck elk volgende de Ordonnantie die by myn heeren den Burgermeesteren daer op gemaect ſal worden, welke Jaerlix Pensien by t' overlyden van den voorſ: Pater en Conventualen elcx naer advenant afſterven ſal ende ſullen de voorſ: Leproosmrs. tot haren laſten neemen als ſy neemen by deſen alle den ſchulden van den voorſ: convente, ſullen daerenbouen de voorſ: conventualen, tegenwoordich in den voorſ: convente fynde, ende anders gheen tot haeren verdoene hebben omme inne te woonen het ſieckhuys metten Reuenter, de Koeken met de poert tot een vryen uytganck, mitsgaders de kamerkens, ſtreckende van den Poerte zuytwaerts tot ant paters huys om deſelve voorſ: plaetsen ende huysingen te maken ende onderhouden tot coſte van den voorſ: Leproosmrs: tot vyf ofte meer bequame Woningen die den conventualen twee ende twee t'ſamen ſullen gehouden ſyn te bewoonen, ende ſy luyden offtych worden de dat die weder aenden Leproſen ſullen komen, ſonder dat zy eenige woningen zullen mogen verhuyren, alle dinck ſonder arch ende liſt t'oirconde hier van gemaect drye cedullen alleens luydende, ende by den voorſ: Burgermeesteren, Leproosmeesters, Conventualen ende

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 627

ende heurluyder voochden ondergeteeckent op den 14^{en} in Julio Anno 15^e negen ende tse uentich.

BYLAA-
GEN.
L^r. A.

(getekend)

Jan Claes zⁿ kat, Egbert Roelofs, Cornelis van Teylingen, Hendrik Olferts Fuyck, Jacob Banninck, Claes Janse kat, Anthonys Willems zⁿ Bontekoe, Jan Visker, Jan Verbee, Hynryck Halcken, Willem Peterss Pater als voer, aef Jans, Anna Claes, gert Heyms, Diewer Pieters, Ael Gerrits, Wiene boelen, Styn Jans, Griet Jans, Hillegont Bernts, Katryn Roelants.

N. 2.

Afstand of overdragt van de Conventualen voornoemd aan het Leprosenbuys, gedagtekend den zestienden July des jaars 1579.

Wy Jan Janszoon Smith ende Wouter Verhee, Schepenen in Aemstelredamme oirconden ende kennen dat voor ons quamen heer Willem Pieterszoon Pater, Dyeuwer Pieters Dochter, Aef Jans dochter, Anna Claes dochter, Diewer Gerrits dochter, Geertruyt Mathys Dr., Griet Jans dochter, Katharina Roelants dr., Ael Gerrits dochter, Styn Jans dochter, Hillegont Barents dochter, alle conventualen tegenwoordich in den convente van Maria Magdalena op t' Spuye binnen deeser steede voor henselven ende uyter namen van Harmein Pieters dochter, Imme Jans dochter, ende Volckgen Cornelis dochter, meede geproffesside conventualen, in den selven convente, absent synde, metten Eersamen Heyndrick Olferts zoon Raedt deser Stede, haerluyder voocht in desen gecooen, Anthonis Willems zoon Bontekoe mede Raedt, Doctor Claes Jans zⁿ Cat, ende den voorschreuen Heyndrick

Rr 2

Ol.

BYLAAGEN.
Lr. B.

Olpherts zoon, haeren vyerendeelen, soemen die naest conde gecrygen, ende gelyede met haere voochts hant by weete consente ende believen van Burgermeesteren deeser Steede, ende goetduncken van haer vierendeelen voernt: vercoft, ende tot eenen vryen eygendomme getransporteert te hebben den Leproosmeesters van den Armen Leproosenhuyse buyten deser Steede tot behouff van den zelfden Leproosen, t'voorschreuen convent, met alle des voorschreuen convents goederen, als landen, huysen, erfven ende onroerende goederen, mitsgaders alle den incomende Renthen gheen en uytgesonderd hoe die mogen weesen, ende gelyeden daer off all voldaan ende wel betaeld te weesen den lesten Penninck met den eersten, soe dat zy daer omme beloofden nu noch tot eeuwigen daghen geen Recht, Actie, ofte toefseggen op des voorschreuen convents goederen ende incoomen meer te pretendeeren sonder aerech ende list. in Oirconde deesen brieffeue be-segelt mit onsen Zegelen, gegeeven den festienden Iuly int Jaer ons heeren Duyfent vyff hondert negen ende t'seventich.

(was getekend)

Mr. CORNELIS.

Verder voorzien, met twee Zegels in groen wasch, aan twee uitbangende staarten.

Lr. B.

Lr. B.

Vidimus van eene Ordonnantie van Burgemeesteren der Stad Amsterdam voor de Zieken en't Huis van S. JORIS, gedagtekend den vierden Augustus des jaars 1446.

Wy schout borgermeestren scepenen ende rade der stede van aemstelredamme doen
te

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 629

te weten ende certifieren een ygelyck wient ^{BYLAA}
behoort mit kennisse dat wy opten dach van ^{GEN.}
huiden datum van desen brieue gesien gelesen ^{L. B.}
ende gevisteert hebben enen besegelden brieff
in parkemeynt gescreuen gans gaue ende geheel
in geschrifte segel ende wasse zonder eenige ra-
sure daer off dinhouden hier na volgt van
woerde tot woerde Wy borgermeesters ende
rade der stede van aemstelredamme doen cond
allen lude want wy ouerste rectors ende voogh-
den zyn van der ziecken ende huys tsinte Jo-
riaens binnen onser stede vryhede gelegen zoe
hebben wy vuyt versoecke ende begeeren van-
der vier ouermans des zelues huyses om nut-
scip profyt ende orboir des huyses voirscreuen
ende voor allen gesonden luyden gewillekoert
ouerdragen ende geboden willekoren ouerdra-
gen ende gebieden mit desen onzen brieue enen
ygelycken ziecken mensche in den seluen huy-
te dese nabescreuen statuten ende ordonnantien
op die verbuernisse van horen prouen eenen ze-
keren tyt ende voert totter ouermannen corre-
xie die volkomelycken te houden gelyck dat
ymmer behoort. In den eersten dat daer geen
van den ziecken die voor een siek mensche an-
genomen is in der stede commen fall tot gee-
nen tyden ten zy by Consente ende oirloff der
ouermans Ende voort en zullen zy in geen
huysen gaen ten waert sake dat zy angeroepen
worden van den huysheere ofte huysvrouwe des
huyses ende als zy orloff hebben in die stede te
commen van den ouermans voors. zoe sullen zy
aendoen een vlieger daermense by kennen mach
dattet een Lazarus mensche es. Item zoe zul-
len zy commen ter maeltyt als die clock thien
geslagen heeft alst geen vasteldach en is mer in
den vasten oft alst botvast is zoe zullen zy
commen te e fter huere. Ende waert saecke
dat daer eenich waer die dat niet en dede die
soude geen na eten hebben. Item voort dat zy
des zomers thuis commen zullen in hore selues

630 AMSTERDAMS III. DEEL.

BYLAA-
GEN.
L^r. C.

woeninghe voor negen dhaluen ende des winters tot viuen vptie zelue corexie gelyck haer gewoenten enderechten vuytwyfen. Ende waert sake dat daer yemant ware die hier inne ouerhorich worde ende woude dese ordonnancien statuten ende gewoenten niet houden zoe zullen die ouermans van den huysse vors. die mogen corregieren ende vuten huysse setten zonder wederseggen van yemant In kennisse der waerheit hebben wy der vorn. Stede segele then saecke hier beneden an gehangen Gegeuen vpten vierden dach in Augusto In t jaer ons heeren duyfent vier hondert fesse ende veertich Ende want wy dit jegenwoordege Vidimus jegen den principalen originalen brieff beuonden hebben alleens ludende van woerde tot woerde Zoe hebben wy in Oirconde der waerheit der Stede Segel ten saken hier an doen hangen op ten xxix^{en} dach in novembry in't Jaer ons heeren duyfent ende vyff hondert.

L^r. C.

L^r. C.

Open brief van Burgemeesteren, Schepenen en Raad der Stad Amsterdam, aan de Geestelyke en Weereldlyke Regeering van Waterland en Amstelland, ten beboeve der Ziekenmeesteren van 't LEPROOZEN-HUIS van S. JORIS, gedagtekend den tienden Augustus des jaars 1485.

Allen den ghenen die desen brief zullen sien of horen lesen Saluyt ende onse minnelicke groet doenden Schout Burgermeesteren Scepenen ende Raide der Stede van Aemstelredamme te weten ende sonderling den eersamen pastoren Schouten ende Burgermeesteren van den Steden van monickedam ende van Edam ende voirt den pastoren Schouten ende Scepenen van den dorpen van Rarop van Zuyderwoude ende van broyck van purmer ende purmerlant van lansmaer van zunderdorp van scellincwoude van ulpendam
van

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 631

van aemsterueen van diemen ende van ouder-
kerck onsen goeden vrunden alze dat vpten
dach van huyden voir ons in persone gecomen
zyn die ouermans ende Sieckenmeesters van den
Siecken Lazaryen huys van Sint Joris staende
binnen deser Stede ons te kennen gevende hoe
dat zy vanoudts geplegen zyn te hebben tot allen
vierhoechtyden van Jare een bede ouer al in den
kercken aldair tot hulpe ende onderhoudenisse
van den voirsiecken lazaryen huys dair of ende
van welcker bede zy een deel jare geleden geen
ontfanck gehad en hebben mar hebben dat laten
beruften tot desen dage toe ouermits dat zy niet
zeer mit siecken in den voirs. huys beswaert
noch belast en hebben geweest ende hebben also
den ingesetenen van der Steden ende dorpen
voirs. van der voirs. bede ende recht ongemoyt
gelaten mar om ouermits dat zy als nu grote-
lycken bevinden t voirs. huys mit siecken belast
ende beswaert te wesen meer dan zy re te vo-
ren geweest hebben zo is hun van noden om de
onderhoudenisse van dien de voirs. bede de vier
hoechtyden van den Jare gedurende wederom te
hebben ende an te nemen Begherende dairom
an ons dat wy hoir last ende aermoede by on-
sen brieuen den steden ende Dorpen voirs. be-
teekenen wouden. Ende om ouermits dat ons
tzelue begeren redelicken dunct wesen ende
dat wi oick kennen dat zy zwaerlyken mit siec-
ken ende anders belast zyn ende dat het hun
niet mogelicken en is 't voirs. siechhuys te onder-
houden zonder te hebben de hulpelicke handt
der aelmoessen van allen goeden menschen en-
de sonderlinge van den ghenen die dair in ge-
houden zyn so scriuen wy ende versoycken mit
Vruntliker bede an den eersamen pastoren schou-
ten burgermeesteren ende scepenen van den
Steden ende dorpen bouen genomt ende an ee-
nen ygelicken bisonder dat zy elcx inden huren
ordineren willen twee goede mannen die de vier

BYLAA-
GEN.
L. C.

hoichtyden van den jare voirs. in den kercken
voir den sieckenhuysse voirs. ommegeen sullen
ende dat zy hunlayden voirt gonnen ende ge-
uen willen hoir behulpelicke handt horer ael-
moessen vp dat t voirs. huys ende die siecken
dair by onderhouden ende gelaest mogen wor-
den ende dat zy ende een ygelic van hun dair
by goids loon hebben ende also verdienen mo-
gen want in der waerheit kennen dat vp dese
tyt van groten node is de behulpelicke handt
der aelmoessen van eenen ygelicken te hebben
ende sonderlinge van den genen die dair in ge-
houden zyn als ghy zyt gemerct dat de ouer-
mans ende sieckemeesters van den Siecken La-
saryenhuyse voirs. seggen gehouden te wesen
waert dat yemant van den ingesetenen of in-
wonende van den Steden en de dorpen voirs.
mitter siecte van der lasarye belast of besmet
worde hy ware arm of ryck dat sy die scul-
dich zyn in den voirs. siechuyse te nemen te
houden ende hoir gemack te doene na ge-
woente des sieckenhuis voirs. gelyc als of hy
poorter ende inwoner deser Stede wair ende
dat sy dat voirt noch also doen ende onder-
houden willen gelyc dat behoirt ende sculdich
sijn van doen In kennisse der waerheit soe
hebben wy der voirn. Stede zegel ten Zaic-
ken hier beneden an doen hangen In 't jair
ons heren duyfent vier hondert vyff ende tach-
tich vpten thienden dach van augusto.

L. D.

L. D.

BYLAA-
GEN.
L. D.

S T U K K E N,

berustende op 't BEGYNHOF, hier ter Stede.

N. 1.

Oudste bekende opdragtbrief van 't Begynhof te Amsterdam, gedagtekend den een en dertigsten July des jaars 1346.

Wy henric coppen soen scout, heyne niclaerts soen, heyne van Zuden ende diric Ghereyts soen, Scepenen in Aemstelredamme, orconden ende kennen dat Coppe van der Lane quam voor ons ende scout quyt tot enen vrien eyghen dat begynhuys den ioncfrouwen den beghinen die daer nu in syn, iof hyr namaels in comen zellen Goede in te dienen ende heeft hem daer of opghedraghen enen vrien eyghendom. In orconde desen brieue beseghelt mit onsen Zeghe-
len. Ghegheuen in den jare ons hren MCCC zes ende viertich op Sinte Peters auont ingaende oeste.

N. 2.

Orde van de Regeering der Stad om geene buizen op het Begynhof te vervreemden of te verkoopen, dan met bewilliging van alle de Begynen: gedagtekend den vyf en twintigsten April des jaars 1389.

Wy scout schepenen ende rade der Stede van Amsterdam maken kenlic allen lieden die dese lettere sullen sien dat wi om orbaer profyt ende nutscap der armer beghinen in Amsterdam ende oec om alrehande scade last ende hinder te voerhoede die namaels ghesien mocht-

BYLAA-
GEN.
L. D.

ten binnen horen houe ende tymmeringhe consenteert gesterck ende gheordineert hebben al dusdanighen gheset als hierna ghescreuen staet: Dat is waer dat enighe beghine die nu si of hier namaels opten beghynhoue woende husinghe cofte of tymmerde die en soude die husinghe in haren leuen noch hoer erfname na hoerre doet vercoepen noch vervreemden yenighe mensche buten den houe noch binnen ten ware bi oerloue ende consent der ghemeenre beghinen binnen den houe voerscr. Ende om dat wi willen dat dit stede ende vast ghehouden warde soe hebben wi desen brief biseghelt mitter stede seghel voerscr. ghegheuen op sinte marcus dach ewangeliste In 't jaer ons hren m. ccc. neghen ende tachtich.

Onder aan bing bet oudste Stads Zegel, zynde bet Koggeschip, met bet wapen van Holland tegen de mast, in groen wasch gedrukt.

N. 3.

Brief van Hertog ALBRECHT van BEIJEREN van den zeventienden Augustus des jaers 1393, waarby by de Begynen te Amsterdam in zyne bescherming neemt, en baar eenen Regel geeft.

Albrecht by goeds genaden Palensgraue op ten ryn, hertoghe in beyeren graue van heneghouwen, van hollant, van zeelant ende heere van Vreesselant, want wi willen ende menen ende begheren dat goeds dienst ende syn eere in allen onsen Landen ende machten ghebreet ende ghemeerret ende gesteret worde Soe doen wi cont en te weten allen luden dat wi ghenomen hebben ende nemen in onse beschermenisse voer ons ende voer alle onse nacomelingen dat beghinehof bynnen onser stede van Aemstelredam-

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 635

damme mit alle de ionckvrouwen die daer nu ter
 tyt in woenen ende ontfanghen syn ofte hier na-
 maels in woenen of ontfangen sullen werden mit
 allen hoeren gueden ende toebehoeren dat si nu
 ter tyt hebben ende namaels vercrighen of heb-
 ben sullen. Ende wi willen ende ghebidden hem
 naerstelike dat si godlic eerlic zeedelic vreed-
 samich ende gheestelic leuen leyden ende gode
 vlitelic dienen in ghehoersamicheit der heili-
 gher kerken sonder enich bewint van wereltli-
 ken saken ende waert sake dat enich van den
 voers. joncfrouwen die nu ter tyt in den voers.
 beghinenhof woenen of namaels in woenen sul-
 len twist of onrust onderlinge hadden wel-
 ken twist of onrust si niet laten en wouden bi
 der meesterissen ende bi besceide redeliken lu-
 den diere die meesterissen bi hebben wouden
 die sullen die meesterissen mitten ouden ende
 vroetsten joncfrouwen van den houe voers. van
 onsen wegghen van den seluen houe doen son-
 der yemants wedersegghen. voert so en sel gheen
 joncfrouw van den houe voers. van huus va-
 ren sonder Consent ende goetduncken der mees-
 trissen noch langher van huus bliuen dan na goet
 duncken der meesterissen voers. noch gheen jonc-
 frou des hoefs en sel van den houe gaen eten
 noch in gheenre manieren van den houe ver-
 nachten sonder consent ende goetduncken der
 meesterissen voers. voert so en sel gheen jonc-
 frou yemant mit haer inhalen woenen sonder con-
 sent ende goetduncken der meesterissen voers.
 Ende gheen ioncfrouwen en sullen op ten hof
 te samen in enen huus woenen sonder consent
 der meesterissen voert gheen ioncfrouw voers. en
 sal kynder moeten houden of leren ten si by con-
 sent ende goetduncken der meesterissen voers. en-
 de ioncfrouwen voers. voert so en sullen gheen
 ioncfrou ontfanghen si en hebben een iaer of an-
 derhalf op ten voers. hof ghewoent. Voert so wie
 van den ioncfrouwen voers. tot enighen diensten
 gecoren worden te doen die sel den dienst goe-
 der.

BYLAA-
GEN.
Lr. D.

derterlic an nemen of den hof voers. rumen. voert soe en sullen gheen mannen gheestelic ofte waerlic te ghenen tyt opten hof eten wtghefeit arbeidsluden als si opten voers. hof arbeiden. Voert so wat joncfrou op ten hof voers eyghen huus of tilbaer goet heeft of camer dat si gheeft of bespreekt den hof of den ioncfrouwen des hoeues dat willen wi dat voert gha sonder yemants wedersegghen. Voert so ghebieden wi ende verbieden den Joncfrouwen des hoefts voers. tot ewighen daghen nimmermeer die hofstede des hoefts in gheenre wys te vermynnen. Voert waer dat sake dat enighe van den Joncfrouwen voers. tot enighen tiden yeghens dese voers. punten setten ende keren woude dat god verhoeden moet also dat si enigerhande sake hantieren ende doen wouden die niet godlic eerlic noch gheestelic en ware ende hem daer of niet beteren en wouden na dattet hem ghefeit waer van den meestriessen so sullen die meestriessen voers. van den houe moghen doen biden outsten ende vroetsten ioncfrouwen van den houe als voers. is. Ende alle die gheen die om dese voers. ghebreken van den houe gedaen worden of selue van den houe ghaen woenen sonder consent ende goetduucken der meestriessen voers. die en sullen tot ghenen tiden weder opten voers. houe woenen. Ende want wi dit voers. beghinenhof ende ioncfrouwen die daer nu ter tyt in syn of hier namaels in sullen wesen lyf ende goet in onser hoede en bescermenisse ghenomen hebben ende nemen in allen manieren als voers. es so beuelen ende ghebieden in al onsen landen allen onsen rechteren sonderlinge onse gherechte van Amsterdam die nu ter tyt syn ende in toecomende tiden wesen sullen dat si den voers. hof ende ioncfrouwen die daer nu in woenen of namaels in woenen sullen in bescermenisse ende hoede hebben sullen. Ende in allen desen punten voers. mitten ioncfrouwen die si tot hem nemen hulpen ende starcken tot allen tiden als sys van hem

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 637

hem vermaent ende versocht worden. Ende waer dat sake dat yemant waer die hem tot enighen tiden misdede mit woerden of mit werken so ghebyeden wi onsen gherechte van onser stede van Amsterdam dat si dat so scarpelic berechten ende corrigeren dat s hem een ander hoede te misdoen den ghenen die wi in onser hoede ende bescermenisse ghenomen hebben. Ende alle dese voers. sake sullen wesen behoudende de ioncfrouwen voers. al hoers rechts ende brieue die si hebben van onsen rechte van onser stede van amsterdam. Ende want wi willen dat dese voers. punten stade ende vast bliuen tot ewighen daghen so hebben wi desen brief bezeghelt mit onsen zeghele. Ghegehuen in den haghe op ten seuenden dach in Augusto in 't jaer ons heren. dusent drie hondert ende drie ende tnegentich.

BYLAAT
GEN
L. D.

N. 4.

Brief van de Wetbouderschap der Stad Amsterdam, van den vyftienden April des jaars 1417, waarby, aan de Begynen aldaar, een stuk Lands, onder zekere voorwaarden, afgestaen wordt.

Wy Schout, Schepenen ende Rade der Stede van Aemstelredamme doen cond ende te wetene allen luden dat wy bi rade consente ende guetduncken der wyskede Vroetscippe ende rychede der voirn. Stede van der zeluer Stede wegen ghegeuen hebben ende gheuen mit desen brieue den ghemenen Joncfrouwen vpten baghynehoe binnen der Stede voirs. enen vryen eyghendoem van den erue ghelegen an den zeluen baghynehove also als zy dat wt den watere op gheweruet hebben zuytwairt tot an der nyerbrugge die nu steket ouer der baghinen grafte ende van dane voirt westwairt tot an der Stede grafte, behoudelicken dat neffens der voirs. brugge zal bli.

BYLAA
GEN
L. D.

bliuen leggende een straete raeyrecht vut westwaert tot ander Stede grafte streckende welke strate die baghinen zullen op maken ende straten viertien voete breed geliken der Strate die nu leyt an die zuytzide van den baghynhoue. Ende dan zo zullen die buyren in der bindwyc dese Strate voirt an houden ende maken tot ewighen daghen gelyc zy die voirs. Strate an die zuytzide van den baghynhoue tot hair toe gehouden ende gemaect hebben. Voirt zo zullen wy van der voirn. stede wegghen doen maken vpt westeynde van desen erue bi der stede grafte een strate zestien voet breed streckende van den baghynhoue tot ander voirs. bueren Strate ende dan zo zullen die baghinen dese Strate also voirt ane houden ende maken tot ewighen dage. Ende wy gelien van der voirn. stede wegen hier af vol ende al betaelt den lesten pennync mitten eersten. Voirt zo gelouen wy van der zeluer stede wegen desen baghinen tselue erue in alre manieren als voirs. staet vrye te waeren jaer ende dach als men erue ende eyghen is scoudich te waren ende alle oude brieuen af te nemen. Ende noch zo hebben wy geloeft ende gelouen van der voirn. stede wegen den voirs. baghinen dat men dat erue leggende tusschen der bueren strate voirs. ende der Stede Sciltraminge tot ghienem dagen en zal betimmeren mit eenigen husingen vtgenomen mueren of toernen dair men die stede voirs. mede bevestiget. Alle dingen zonder arch ende liste. In oirconde ende in kennisse der waerhede so hebben wi scout scepene ende Rade voirs. desen brieue bezeghelt mitten voirn. Stede zeghele hier aen gehangen. Gegeuen vpten vyfanden dach in aprilte in t iare ons heren dusent vierhondert ende zeuenthien.

Brief van 't Kapittel der Lieve Vrouwe Kerke in den Haage van den agttienden Augustus des jaars 1419, waarby aan de Begynen te Amsterdam veroorlofd wordt, eenen weereldlyken Priester te kiezen tot baaren Kapellaan.

Wy Deken ende gemeene Capittel der kerken van onse Vrouwen in den Hage des stichts van Utrecht doen cond allen luden dat wy om loue ende eere ende dienste Gods te vermeerren ende om bede ende begeerte der Stede van aemstelredam ende oic om oitmoedich verfoec der deuoter mageden ende weedwien wonende opten beghynhoue der prochien van aemstelredam an die zwtwest siede van der stede gegeuen hebben ende gheuen mit goeder voirsienigheit mit ripen rade den maechden ende weedwyen die nu ter tyt op ten voirs. beghynhoue wonen of namaels wonen sullen also veel alst in ons is ende die eerwaerdigen Vader in Gode die Bisscop van Utrecht Consenteren ende Confirmeren wil sulke punten van gracen als hierna geschreuen staen. In den eersten dat die twee bewaersteren des hoefs voirs. mit seuen van den oudsten beghinen die in des voirs. hoefs dienst gheweest hebben nu ende tot alre tyt sullen mogen kiezen eenen eerbaren wairliken preester tot eenre zeker tyt dat is te verstaen also langhe alst hem genuecht die hem misse ende ander gotlike diensten in hair Capelle vrilic sal moghen doen lesen of singhen des sellen die sangmissen op die drie principael hoechtiden als paesken pinxter ende kersdach gedaen wesen voir dat die clocke negen slaet. Ende wouden sy dan dair meer lezende missen hebben dat soude wesen mit beslotenre poirten hoers hofs mit hoers selfs volc ende anders nyemant. Voirt so sullen sy tot allen missen ende gotlike diensten voirs. mit haren clocken mogen luden ende

ty-

BYLAAGEN
L. D.

tyken doen wtghefeit ten sermoen welke sermoen se sellen mogen doen doen mit belokende doeren der poerten des hoefs voirf. tot alre tyt alst hem genuecht wtgeseyt vierwarftsjaers so sellen si prediken moghen mit opene doeren als op sinte Jans ewangelisten dach ende hoer kermisdach sente maria magdalenen dach ende sente Ursulen dach ende dat niet te doen eer die vesper ende compleet in die prochikerc wtgesongen syn. Item so sel hoir Capellaen of die ghene die hys machtiget hoir alre biecht horen absolueren ende penitencie setten ende hem ministreren die heylige Sacramenten eucharistie ende heyliger Olyen tot alre tyt als syt begheren wilke heylige Sacramenten sy eerbaerlic als dat betaemt in hair Capelle fullen moghen houden. Item so fullen sy hebben een vrye sepultuer binnen den houe voirf. dat si begrauen mogen hoir Capellanen Coster ende alle die beghinen die binnen horen houe steruen ende ander maechden ende weduwen wonende binnen den houe voirf. ende niemant anders. Ende wairt zake dat yemant anders dair begrauen woude wesen des fullen die beghinen voirf. ons of onse Capellanen binnen dertich daghe te rekenen dat die mensch daer begrauen wairt wtreyken voir elken dode drie gouden vrancrysche Cronen. Item des fullen die beghinen voirs ons of onsen Capellanen om onderdanicheyt der heyliger kerken te bewisen wtreyken ende betalen voir sulke offerhande als sy sculdich syn ende voir alle offer dat van hair beghinen ende hairs selfs doden in hair Capelle geoffert wert Jairlics ons of onsen Capellanen ses gouden Vrancriche cronon te betalen binnen der octaue van paesken. Ende wairt zake datter eenigerhande ander offerhande quamen an goude an sulver of enigerhande ander cleynode het wair in bloke of opten outair bouen twee nobel siaers dat sellen wy of onse Capellanen die ene helft hebben ende die beghinen voirf. ter tymmeringhe hore kerke die ander helft. Item so en sellen die

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 641

die beghinen mit voirwairden haren hof niet BYLAAG
 mere maken noch bewonen dan twisken derste GEN.
 de vesten die nv is ende die graft die nv ter tyt Lr. D,
 onder dat beghynhof gaet aen die Oestzide. I-
 tem wie dit beghynhof fullen regieren die ful-
 lent soe regieren dat die prochikerk dair niet by
 veraftert en sy behoudelic die punten voirf. In
 kennisse der wairheyf so hebben wy Deken ende
 gemeen Capittel voirf. onses gemeens Capittels
 zeghel an desen brief gehangen. Gegeuen in 't
 jair ons heren dusent vierhondert ende negentien
 vpten achtften dach in Augusto.

[Door deezen brief, was de volgende be-
 vestiging gesteken:]

*Fredericus dei gratia Episcopus Trajectensis. Ad
 uniuersorum noticiam cupimus peruenire quod
 narrata in literis quibus hæc nostra presens cedula
 confirmationis est transfixa ex certa scientia ra-
 tificamus approbamus rata et firma habemus. Et
 deinceps in perpetuum inuiolabiliter volumus in
 quantum in nobis est obseruare ac eadem auctoritate
 nostra ordinaria confirmamus nostrarum testimonio
 literarum. Datum anno domini millesimo quadrin-
 gesimo decimo nono mensis augusti die decima
 octaua.*

[getekend]

JO. HONDERTMERCK.

dat is:

„ Fredrik door Gods genade Bisschop van U-
 „ trecht. Wy begeeren dat tot kennisse van al-
 „ len kome, dat wy het verhaalde, in den brief,
 „ door welken deeze onze bevestigings-cedul
 „ gesteken is, uit onze zekere weetenschap, be-
 „ kragtigen, goedkeuren en voor vast en be-
 „ stendig houden. Ook willen wy het zelve,
 „ voor altoos, en zo veel in ons is, ongeschonden
 „ VIII. Stuk. S s „ naar

BYLAA-
GEN.
L. D.

„ naarkomen, gelyk wy het, uit onze magt, en
„ door 't getuigenis van deezen onzen brief, be-
„ vestigen. Gegeven in 't jaar des Heeren een
„ duizend vier honderd en negentien, den agt-
„ tienden Augustus.”

N. 6.

*Quytschelding van vyftien pont groot vlaams,
door Meester Baernt dircxsoen gemaakt, tot vol-
doening der huisbuure van drie arme Begynen,
op het Begynhof, gedagtekend den zes en
twintigsten January des jaars 1475.*

Wy Jan taline ende Albert Otten zoen sce-
pene in Amstelredamme oirconden ende
kennen dat voir ons quamen die matrissen van
dat begynhof binnen der voirn. stede alse die-
duwe Jacobs dochter ende merretgyn Willems
dochter mit outger outgersfoen hoeren gecoren
Voecht Ende gelieden bi consent der rade van
der stede ende 't gemeen baghynshofs wegen
dat sy ontfangen hebben van kathryn dircx
dochter vyftien pont groet vlaems gelt welke
voirf. gelden meester baernt dircx soen saliger
gedachten gegeuen ende besproken heeft dat
voirf. baghynhof in deser manieren dat die ma-
trissen voirn. die nv syn of namaels wesen sul-
len hier voir jairlix geuen ende wtreiken sul-
len ses guede goudene Johannes beyersse gul-
dene tot drie arme baghynen behoef, vpter sel-
uen baghynhof omme hair huyshure dair jairlix
mede betalen ende tot welker tyt een van de ba-
ghynen oflyuich geworden sal wesen so sullen
die matrissen mittie oudste magheden van den
seluen baghynhof dair altyt een arme baghyn
weder in setten by den meesten stemmen be-
houdelic dat meester baernts magen of die van
sinen blode gecomen syn ende arme baghynen
syn die sullen dese steden hebben voir een ander.
In

IV. BOEK. GODSH. EN GODSD. GESTIGTEN. 643

In oirconde desen brieue besegelt mit onsen se- BYLAA-
gelen. Gegeuen vpten sels ende twyntichsten GEN.
dach in Januario in t Jaer ons heren duſent vier L^r. D.
hondert vyf ende tſeuentich.

N. 7.

*Brief van de Wetbouderschap der Stad Am-
sterdam, van den negen en twintigſten Ja-
nuary des jaars 1511, waar by zeker erf, aan
de Begynen aldaar, wordt afgestaan.*

Allen den gheenen die dese onse letteren zul-
len sien of horen lesen saluyt. Doen wy
Schout, Burgermeesteren, ſcepenen ende rade der
Stede van Aemſtelredamme te weten certificeren
mit kenniſſe der waerheyt dat wy by rade ende
conſente van den ſeſſendertich raden deſer Stede
omme ſekere merckelyke deuchdelycke reden
den zeluen raden ende ons daer toe porrende den
baghynen van den ronden hoff binnen deſer ſte-
de tot behouff van den gemeenen hoff voer heur
ende heuren nacomelingen gegunt ende tot ee-
nen vryen eygendome quytgeſchouden hebben
terſſue leggende weſtward van den zeluen hoff
tuſſchen den graſte ende den hoff alzo lange alz
t zelue hoff is omme tſelue erſſue te mogen be-
timmeren ende ewelycke ende erſſelycke beſitten
ende gebruycken als heur vrye eygen goetd ſon-
der dat wy oft onse nacomelingen tot enigen ty-
de heur ter ſake van dien yet ſullen eyſſen oft
gedoogen geeyſſicht te werde in eeniger manye-
ren alle arch ende liſt vuytgeſondert. In kenniſſe
der waerheyt hebben wy Schout Burgermeeste-
ren, Schepenen ende rade voirſ. der voirſ ſtede
van Aemſtelredamme Zegel ten Zake hier bene-
den an doen hangen. Gegeuen op den negen en-
de twyntichſten dach van Januario Int jaer ons
heren duyſent vyffhondert ende elf.

GEBOUWEN, TOT BEVORDERING VAN
WEETENSCHAPPEN EN NUTTIGE
OEFENINGEN, AANGELEGD.

I.

DOORLUGTIGE SCHOOL.

Overgang
tot de
Beschry-
ving der
Gebou-
wen, tot
nuttige
en aange-
naame
oefenin-
gen aan-
gelegd :
en eerst
der Door-
lugtige
Schoole.

Behalve de *weerdlyke* en *geestelyke* gebouwen, in de *vier* voorgaande *Boeken* van dit *Deel* beschreeven, is de Stad nog voorzien van eenige *Gebouwen*, Oefen- en Werkplaatzen, tot *aankweeking* van *geleerde Weetenschappen en Taalen*, en tot *andere nuttige en aangename bezigheden* aangelegd; die, ten deele tot de eerstgemelde, ten deele ook tot de tweede soort van Gestigten, kunnen geagt worden te behooren. Wy hebben, hierom, tot derzelver beschryving, het tegenwoordige *vyfde* Boek geschikt. Wy beginnen, met de *DOORLUGTIGE SCHOOLE*.

De Eg-
gerts reg-
ten een
Collegie,

De Stad Amsterdam haare opkomst voor-
naamlyk verschuldigd zynde, aan de uitbrei-
ding haarer Scheepvaart en Koophandel,
heeft men zig, aldaar, niet vroeg noch sterk,
toe-

toegelegd op het aankweeken der Geleerd-Door-
heid. *Willem en Jan Eggert*, Heeren van LUGTIGE
Purmerende, hadden, in 't begin der vyf-SCHOOL.
tiende eeuw, een Collegie gestigt, in de hier ter
oude of nieuwe Kerke, bestaande uit eenen Stede,
Rector of Overpriester, vier of meer Pries- op, waar-
ters, en eenige Klerken; welk Collegie zy in, over
schikten, om, gelyk de Kanonniken plag- Theolo-
ten, de getyden te zingen. *Jan Eggert Hart- gie en*
gertszoon en Wendelmoet, zyn wyf, beves- Philoso-
tigden en vermeerderden deeze stigting, op phie,
den veertienden February des jaars 1450, wordt ge-
belastende, in 't byzonder, dat de Rector lezen.
Baccalaureus in de Theologie zyn moest, en
dat de waardigheid van Rector, altoos, door
den oudsten Priester van 't Collegie, bekleed
moest worden; even als zulks, in de Colle-
gien van S. Benedictus te Parys, en van S.
Donaas te Brugge, gebruikelyk was, mids
hy de vier boeken *van den Hoogen Zin* (1),
voor 't Collegie, gelezen hadt. Voorts, moest
de Rector, dagelyks, een gedeelte van 't E-
vangelie leezen, of doen leezen, en 'er, des
Zondags, de gewoonlyke *glose*, of uitleg-
ging, byvoegen. Daarop, moest hy over-
gaan

(1) Deeze Boeken *van den Hoogen Zin* waren de
vier Boeken der *Sententien* of *Spreuken* van PETRUS
LOMBARDUS, waarin de gantsche Godgeleerdheid, in
Plaatsen uit de Kerkvaders, verhandeld wordt. 't
Werk is, omtrent het midden der twaalfde eeuw,
opgesteld, en, eeuwen agtereen, de Tekst geweest,
waarover, in de Theologische Schoolen, gelezen
werdt. Ook telt men tot twee honderd vier en veer-
tig Schryvers, die uitleggingen over 't werk van LOM-
BARDUS geschreeven hebben. *Voiez FLEURY Hist.*
Ecclesiast. Tom. XV. p. 59.

DOOR-
LUGTIGE
SCHOOL.

Oudste
Stads
Boekery.

gaan tot het leezen van Philosophifche Les-
fen, waarna dan volgde het leezen der vier
boeken van den Hoogen Zin. 't Schynt,
dat de ftigters beoogden, dat dit Collegie,
ook door Studenten, zou worden bygewoond,
om dat zy willen, dat de Priesters behouden
zouden, 't gene zy, met fchryven, of met
onderwyzen in de vrye konften, verdienen
mogten. Ook lieten zy 't aan hunne vry-
heid, of zy eenige Orde wilden omhelzen,
gelyk de Kanonniken plagten. Doch zo zy
't deden, moesten zy geene andere Orde
aanneemen, dan die van S. Auguftyn (a).
En dit is 't oudfte blyk, my voorgekomen,
dat men, hier ter Stede, voor het aankwee-
ken der geleerdheid, naar den fmaak dier
eeuwe, gezorgd heeft. Eggerts Collegie
fchynt ook, allengskens (b), tot ftand geko-
men, en in de oude Kerke geplaatft geweest
te zyn (c). Doch het is, na verloop van ee-
nige jaaren, wederom te niet gegaan: gis-
fende sommigen, dat de boeken, die tot het
zelve behoord hebben, naderhand, in de
Stads Boekerye, in de Nieuwe Kerke, zyn
overgebracht (d). Zeker is 't, ten minfte,
dat de Stads Boekery, lang voor de opreg-
ting der Doorlugtige Schoole, in de Nieuwe
Kerke, geplaatft geweest is (e). Na het te
niet loopen van Eggerts Collegie, werdt, hier
ter Stede, niet gedacht, om het opregten van
dier-

(a) Zie den Stigtingbrief, by COMMELIN bl. 427.

(b) Zie een' Brief van 28 May 1478. by COMMELIN bl. 428.

(c) Zie hier voor, III. Deel, II. Boek, bl. 321.

(d) COMMELIN bl. 648. not. (a).

(e) PONTANUS Libr. II. Cap. XXVI. p. 230.

diergelyke Collegien. Men oefende zig, in de geleerdheid, op de Hooze Schoole te Leuven; en vermogende luiden maakten jaarlyksche sommen, tot onderhoud van schamele Studenten, poorters deezer Stad, of ten minsten inboorlingen van Holland, die, te Leuven, in *Artibus* of in der *Theologien*, gingen studeeren; gelyk my, onder anderen, uit een' Rentebrief van twee en zeventig Karels guldens (*f*), door Meester *Henrik Paulusz.*, Proviseur der Stad, ten behoeve eener arme Studenten - beurze te Leuven gegeven, en uit het Testament van *Katryn Wouter Dobbeszons* Dogter van den zesden Maart des jaars 1555, gebleeken is (2). Doch, omtrent dien tyd of eerder, schynen 'er, met kennisse der Regeeringe, ook lessen, in eenige deelen der geleerdheid, boven de oude Waage, gegeven te zyn. Immers, *PONTANUS* heeft aangetekend, dat *Joannes Sartorius*, Amsterdammer, en Leermeeester in de Latynsche Schoole, die in dien tyd bloeide, aldaar, de Hebreeuwse taal, in 't openbaar, onderweezen heeft (*g*). In 't jaar 1574, werdt de Hooze School, te Leiden, opgerecht, En daarna ook andere Hooze Schoolen, in de andere Vereenigde Provinciën, sommigen van welken, na dat de Stad de Staatsche zyde gekooren hadt, door de

(*f*) In 't Vertrek der Thesaurie. Oude Laade H. L^r. Z.

(*g*) Amst. Libr. II. Cap. XXVIII. p. 237.

(2) Wy hebben dit Testament, welk, ook in andere opzigten, aanmerkelyk is, aan 't einde van dit Boek, in eene *Bylaage*, onder L^r. A. geplaatst.

DOOR-
LUGTIGE
SCHOOL.

Opreg-
ting der
DOOR-
LUGTIGE
SCHOOLE.

de Amsterdamsche Jeugd, rykelyk, bezocht werden, tot-dat men, in 't jaar 1629, teraade werdt, eenen Profeffor in de Philosophie en in de Historien herwaards te beroepen, en een jaar laater, tot het beroepen van twee Profefforen, befloot. Hoe hieruit de opregting der Doorlugtige Schoole volgde, en hoe dezelve, op den agtften January des jaars 1632, plegtiglyk, werdt ingewyd, hebben wy, reeds elders (*b*), omftandiglyk, aange-tekend. Zy is, tot nog toe, in ftand gebleeven, en de geleerdheid is 'er, dikwils, door beroemde mannen, in verfcheidene weetenfchappen, gehandhaafd en bevorderd, onder welken, VOSSIUS, BARLAEUS, SENGUERDIUS, BLONDEL, WOLZOGEN, FRANCIUS, MORINUS, D'ORVILLE en anderen hebben uitgemunt.

Befchry-
ving
derzelve.

De DOORLUGTIGE SCHOOL, of *Athenaeum illufre*, gelyk zy, tot onderscheidinge van de Hooge Schoolen of *Academien*, genoemd word, ftaat op den Oude-zyds-Voorburgwal, ook den Fluweelen-burgwal genaamd, aan de ooftzyde, tuffchen de Agnietenftaat en 't Oude-zyds-Heeren-Logement. Het gebouw, welk, hiertoe, eigenlyk, gefchikt is, was weleer de Kerk van 't S. Agnieten-Kloofter (*i*), en heeft nog veel van zyne oude gedaante behouden, onder anderen, een spits Toorentje, welk midden uit het dak steekt. Men treedt 'er in, door eene fraaije hardfteenen Poort, die voor den Stads

tim-

(*b*) II. Deel, XIV. Boek, bl. 487 enz. Adde G. J. VOSSII Epist. CXXXV. CXXXVI. CXL. CXLII. CXLVIII. & CLXII.

(*i*) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 78.

timmertuin, in de nieuwe Doelestraat, plagt te staan: doch herwaards verplaatst is. In de frontespijs deezer poorte, staat Stads wapen, boven het jaartal 1631, en op de twee deuren, de naam van 't gestigt, ATHENAEUM ILLUSTRÉ. De ingang plagt, voorheen, met kleine huizen, bezet te zyn, die, eerlang, werden afgebroken. Men komt, door de Poort, op eene ruime Plaats, en voorts, in de gewezen Kerk van 't S. Agnieten-Klooster, die, in drie deelen, onderscheiden is. Het onderste, welk zynen ingang op den Oude-zyds-Agterburgwal heeft, is een Admiraliteits Pakhuis: het middelste is het groote en het kleine *Auditorium*, of Gehoorzaal der Doorlugtige Schoole, en het bovenste de Stads *Bibliotheek* of Boekery. De groote Gehoorzaal is een ligt, langwerpig vierkant vertrek. De Professoraale stoel staat in 't westen. Rondsom, staan nette gestoelten, voor de Wethouderschap der Stad, voor de Curatoren, Professoren, Doctoren, Predikanten en anderen, en, in 't ruim, zeven zitbanken. Langs de wanden van 't vertrek, hangen de egte geschilderde afbeeldsels van omtrent vyftig beoemde en geleerde mannen van allerlei staat en gezindheid, welken, in 't jaar 1743, door den Oud-President Schepen, GERARD VAN PAPENBROECK, aan de Doorlugtige Schoole vereerd zyn. Men ziet hier, in 't westen, boven den Leeszetel, de beeldtenis van den vermaarden en geleerden LAURENS DE MEDICIS. In 't zuiden, of ter regterzyde van den zetel, zyn *Copernicus*, *Grotius* en de Staatsmannen *Oldenbarneveld*, *Hoger-*

DOOR-
LUGTIGE
SCHOOLE.

DOOR-
LUGTIGE
SCHOOL.

beets en Johan de Witt geplaatst: in 't oosten, *Hoofst*, *Daniel Heinsius*, *Casaubonus*, *Marnix*, Heer van *S. Aldegonde*, de twee *Scaligers*, *Salmasius* en *Joost van Vondel*: en in 't noorden, *Erasmus*, *Frobenius*, *Luther*, *Melanchton*, *Beza*, *Calvinus*, *Morus*, *Gualterus*, *Buchananus*, *Thuanus*, *Junius*, *Janus Doussa*, *Lipsius*, *Baudius*, *Vossius*, *Barlaeus*, *Cujacius*, *Barclajus*, *Cartesius*, *Lubienietski*, *Graevius*, *Janus Secundus*, *Hoogstraten*, *Antonides*, de *Pausen Urbaan de VIII.* en *Alexander de VII.* *Machiavel*, *Torquato Tasso*, *Uitenbogaart*, *Episcopus*, *Brandt*, *Dirk Volkertz*, *Coornbert* en de Doopsgezinden Leeraar *Lubbert Gerritsz.* Voorts, hangt, regt over den Professoraalen stoel, eene afbeelding op eene groote koperen plaat van de overblyffels van 't aloude *Palmyre*, insgelyks, een geschenk van den Heere van *Papenbroeck*, die ook twee oude borstbeelden van *Julius Cezar* en *Cicero* aan de Doorlugtige Schoole vereerd heeft, welke, op 't Poortaal, van binnen, geplaatst zyn. De Hoogleeraar *PIETER BURMAN* heeft de gedagtenis van 't geschenk des Heeren van *Papenbroeck* bewaard, in een schoon *Latynsch* vers, welk, op een tafereel, in de groote *Gehoorzaal*, te leezen is, en dus luidt:

IN

I N P I N A C O T H E C A M

VIRORUM ERUDITIONE ET MERITIS IN PATRIAM
INLUSTRUM

DOOR-
LUGTIGE
SCHOOL.

A V I R O A M P L I S S I M O
GERARDO VAN PAPENBROECK,

JUDICUM QUONDAM PRAESIDE &c. &c.

ATHENAEO AMSTELODAMENSI

DONATAM.

*Quisquis ad Amstelii penetralia docta Lycei
Confluis, & sacra sistis in aede gradum,
Et venerabundus tot seculi exempla prioris
Cernis, & aeterno nomina scripta peplo;
Dic bene Musarum Custodibus, inclyta quorum
Barbariem patria pellit ab urbe manus.
Et refer: Ingenuae decora haec imitanda ju-
ventae,*

*Larga PAPENBROECKI dextra videre dedit.
Degeneres doleat ne nobilis Tu nepotes,
At soboles magnos postuma vincat avos.*

PETRUS BURMANNUS

JUNIOR.

waarvan de zin is „ dat allen, die deeze zaal
„ intreedten, reden hebben, om de voor-
„ standers der Geleerdheid, en PAPEN-
„ BROECK, die hun zo veele treffelyke
„ voorbeelden ter navolginge voorgesteld
„ heeft, in 't byzonder, dank te zeggen;
„ op dat de Stad niet klaage, dat de nanee-
„ ven van hunnen Stam ontaarden, maar op
„ dat

DOOR-
LUGTIGE
SCHOOL.

„ dat het krooft zyne voorouders zelfs nog
„ overtreffen moge.”

Op een ander tafereel, ziet men een ouder
gedigt van den geleerden SALMASIUS,
welk, nooit voorheen, bekend of uitgegeven,
hier, voor eenige jaaren, uit de Boekery van
den reeds gemelden Professor BURMAN, ge-
plaatst, en van deezen inhoud is:

D E

U R B E A M S T E L O D A M E N S I
E T E J U S

A T H E N A E O I L L U S T R I.

Prisca locum dare sueta novis. Stat nomine magno

Leida vetus: crescunt, quas sua fama manet.

Una sed ante alias urbes hac laude superbit,

Amstela quam junctis Taque lambit aquis.

Divitias gemini quae possidet aurea mundi:

Cui dat Eous opes Hesperiusque suas.

Nobilis emporio rerum quas continet orbis,

Orbis et imperio tradere digna caput.

Urbs populis angusta suis, licet aedibus altis

Lucida contempto surgat ad astra solo.

*Et tantum tamen ima petit, quantum exit in
auras:*

Urbs Veneti cedas ambitiosa maris.

*Merx una huic deerat, qua jam bene dives a-
bundat,*

Doctrinae incedit nunc quoque celsa bonis,

Mercurio staret solo quum praeside quondam,

Praesidium Pallas junxit amica suum.

Mercurii famulos numero comprehendere non est:

Tres sibi sacravit dia Minerva viros

*Postmodo major erit numerus, tempusque futu-
rum est,*

Quo

Quo petat hinc cultum docta juventa suum. Door-
Auguror, an Batavas premet olim major Athenas, LUGTIGE
Dote alia ut nullam novit habere parem. SCHOOL.

CLAUDIUS SALMASIUS.

A°. CXCIXXXII.

De zin deezer regelen komt, kortelyk, hierop uit: „ dat, in het groote en magtige „ Amsterdam, welk, uit oosten en westen, „ van menigte van koopwaaren voorzien „ werdt, maar eene waar ontbrak, de ge- „ leerdheid, naamlyk, die nu, door 't be- „ roepen van drie beroemde mannen, ook „ rykelyk was aangebragt: waaruit te wag- „ ten stondt, dat de Amsterdamsche Jeugd „ zig, in vervolg van tyd, in zo groot een „ getal, op de studien, als, voormaals, op „ den Koophandel, toeleggen zou.” Ein- delyk, hangt hier ook eene Grondtekening van de groote Gehoorzaal, die, ter gelegenheid van 't geschenk des Heeren van Papenbroeck, gemaakt is. Agter de groote, volgt de kleine Gehoorzaal, waar de Curatoren en Professoren byeenkomen, eer zy in de groote Gehoorzaal verschynen. Ook zyn 'er, dikwils, lessen gegeven. De Professors stoel staat in 't oosten. Rondsom 't vertrek, zyn net- te gestoelten, en drie kassen, en, in 't ruim, zes beslooten banken. Wy hebben, reeds elders (k), aangemerkt, dat dit vertrek, tegenwoordig, ook door de Engelsche Epis- copale Gemeente, tot haare Godsdienstige Vergaderingen, gebruikt wordt.

De STADS BIBLIOTHEEK of BOE- Tegen-
 KERY, regt boven de twee Gehoorzaalen, woordige
 is STADS

(k) III. Deel, II. Boek, bl. 599.

DOOR-
LUGTIGE
SCHOOL.
BIBLIO-
THEEK.

is van veelerlei boeken voorzien; doch niet zo groot, als men zou mogen verwagten. De *Catalogus* of *Lyftder* zelven is, laatstelyk, in 't jaar 1711, gedrukt. Men vindt 'er, een klein getal van zeer goede afschriften van Grieksche en Latynsche Schryveren onder. De Boekery staat, buiten de Vacantien, eens ter weeke, open, des Saturdays na den middag, van twee tot vier uren. Voor den ingang, hangt een Latynsch vers van CORNELIS PLEMP, tot afmaaning van ongeregeltheid; 't welk ook, aan 't einde van den *Catalogus*, gedrukt is. De meeste boeken en uitgaaven zyn, in de voorgaande eeuw, in agtinge geweest. Eenigen zyn, in deeze eeuw, en nog voor omtrent twintig jaaren aangekogt. Ook zyn 'er eenigen, in de zestiende, zeventiende en agttiende eeuw, aan de Boekerye, vereerd. Men vindt hier geschenken van *Jan Benning*, Raad in den Hove van Holland; van *Jan Thomaszoon*, Raad in de Vroedschap deezer Stad en Scholarch; van den geleerden Schepen *Jan Verbee*, dien Hooft (1) een *persoon van bekoorlyk vernuft* noemt; van de Burgemeesters *Joannes Hudde* en *Diederik Bas*; van den meergemelden Schepen *Papenbroeck*, die, onder anderen, alle de oorsprongkelyke Handschriften der *Werken* van den Ridder Hooft aan de Boekerye vereerd heeft, en van anderen.

Biblio-
thecarius.

Het opzigt over de Boekery is, door de Curatoren, toevertrouwd, somtyds, aan byzondere Heeren uit de Regeeringe, somtyds, aan eenen der Professoren, en somtyds, aan eenen Predikant. Doch, tegenwoordig, en se-

(1) Hist. XXVI. Boek, bl. 1199.

sedert het jaar 1752, wordt de post van Bibliothecarius, door den Professor BURMAN, ^{DOOR- LUSTIGE SCHOOL,} bekleed. De *Bibliothecarius* heeft, nu en dan, verlof gehad, om, geduurende eenige weinige jaaren, jaarlyks, voor honderd Ducatons, aan boeken, ten behoeve der Bibliotheek, aan te koopen. Hy mag geene boeken, noch den sleutel der Bibliotheek uitleenen, dan op schriftelyke orde van Burgemeesteren. Tot het toezien op de Bibliotheek, wanneer dezelve openstaat, bedient hy zig van den *Bedel* der Doorlugtige Schoole (m).

't Getal der PROFESSOREN, welk op de Doorlugtige Schoole Lessen geeft, is, som- ^{Professo-} tyds, grooter, somtyds kleiner geweest. Men heeft 'er, nu eens, twee, dan wederom, zeven te gelyk gehad. In 't jaar 1679, toen 'er zes waren, werdt beslooten, dezelve tot op drie te laten uitsterven (n). En tegenwoordig, in October des jaars 1765, zyn 'er zes, te weeten:

1728. JOANNES BURMANNUS, in de *Kruidkunde*.

1742. PETRUS BURMANNUS, in de *Historien*, *Welspreekendheid*, *Grieksche Taale* en *Digtkunde*.

1753. WILHELMUS KOOLHAAS, in de *Ooster- sche Taalen* en *Oudheden*.

1754. BARTHOLOMEUS SIEBEN, in *beide de Regten*.

1754. PETRUS CURTENIUS, in de *Godgeleerdheid*.

1762. FOLKERT SNIP, in de *Omleed- en Heelkunde*.

De

(m) *Handv. bl. 946.*

(n) *Resol. Vroedsch. Lr. N. 19 Octob. 1679. f. 8.*

DOOR-
LUGTIGE
SCHOOL.

De Vroedschap heeft, in 't jaar 1757, be-
flooten, de Professoren, die toen, in de
Doorlugtige Schoole, lessen gaven, en, in
vervolg van tyd, aldaar zouden beroepen
worden, te beschenken met het burgerregt
deezer Stad (o). Ook zyn zy, en de Stu-
denten, al in 't jaar 1668, op den vyfden
Juny, vry verklaard van waaken en optrek-
ken (p). De rang onder dezelve is, reeds
op den zeven- en negen en twintigsten De-
cember des zelfden jaars, in deezer voege,
door Burgemeesteren, geregeld, dat, toen,
de voorrang gegeven werdt aan den Profes-
sor in de Regten; waarna twee Professoren
in de Philosophie, een in de Medicynen, en
een in de Welspreekendheid en Grieksche
taale volgden (q). De Professoren mogen, vol-
gens eene orde van Burgemeesteren van den
dertienden October des jaars 1700, geene o-
penbaare *Oratien* of Redevoeringen doen,
dan na dat zy 'er, vooraf, een afschrift van
hebben ter hand gesteld aan den eersten der
Curatoren (r). Burgemeesteren, aan welken,
by de opregting der Doorlugtige Schoole,
't zy alleen, of nevens de Curatoren, de ver-
kiezing der Professoren, door de Vroedschap,
overgelaaten is (s), hebben, onaangezien de
Doorlugtige School, tot het geeven van o-
penbaare Lessen door de Professoren, byzon-
derlyk, geschikt is, dikwils, aan geoefende
lui-

(o) Resol. Vroedsch. Lr. TT. 27 Sept. 1757. f. 23.

(p) Handv. bl. 945.

(q) Groot-Memor. N. V. f. 241 verso.

(r) Groot-Memor. N. VIII. f. 201.

(s) Resol. Vroedsch. N. 16. 31 Dec, 1629. 11 Decemb.
1630. f. 135 verso, 174 verso.

luiden, verlof gegund, om lessen te geeven, in ^{LATYN-} en buiten de gemelde Schoole, in de Regten, ^{SCH-} in de Geneeskunst, in de Oostersche taalen, in ^{SCHOOL-} de Wiskunst enz. (t). Ook heeft men, sedert het jaar 1709, een' *Lector* of Leeraar in de Wis-, Zeevaart- en Sterrekunde gehad, die, in 't Nederduitsch, in de Doorlugtige Schoole, lessen geeft. En deeze post wordt thans, na *Mattheus Soeten* en *Martinus Martens*, door *Pybo Steenstra*, bekleed.

II.

LATYNSCHE SCHOOL.

Schoon men zig, hier ter Stede, gelyk wy, ^{Oudste} hier voor (u), hebben aangemerkt, niet ^{Schoo-} zeer vroeg en sterk, heeft toegelegd, op het ^{len, hier} gene men gewoon is Geleerdheid te noemen; ^{ter Stede.} is 'er egter, al van de eerste opkomst der Stad af, eene School geweest, waar de Jeugd, in leezen en schryven, en in de taalen, onderweezen werdt. In het oudste uitvoerige Privilegie, welk tegenwoordig voorhanden, en in 't jaar 1342 gegeven is, leest men, dat die van Amsterdam *behouden* zouden *die Schole* (v), ten blyke, dat 'er toen, reeds eenigen tyd, eene School in de Stad geweest was. Wy hebben, by eene andere gelegenheid (w), gegist, dat deeze School, in of aan de Oude Kerke, geplaatst was. Doch na 't stigten der nieuwe Kerke, in 't begin der vyftien-

(t) Resol. Vroedsch. N. 17. 9 Maart 1634. f. 42. Groot-Memor. N. III. f. 249 verso. N. VI. f. 121. N. VII. f. 93. N. VIII. f. 182. N. IX. f. 98 verso.

(u) Bladz. 644.

(v) Zie II. Deel, II. Boek, bl. 106.

(w) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 40.

LATYNSCHE
SCHOOL.

tiende eeuw, werdt ook, by dezelve, eene School opgerecht, en, in eene Keure van den jaare 1461, verboden, eenige kinderen, van de eene naar de andere zyde der Stad, dat is, van de oude, naar de nieuwe, of van de nieuwe, naar de oude zyde, ter Schoole te zenden (x). Ook werdt, op den derden July des jaars 1500, gekeurd, dat niemant Schoolkinderen zou hebben te kastyden, dan de Schoolmeesters *van beyde de Prochye kercken* (y). In deeze Schoolen, werdt niet alleen de Latynsche taal onderweezen, naar eene Ordonnantie voor de *Rectoren* en Meesters, door 't Geregt, gemaakt (z); maar men hadt 'er ook, in de zestiende eeuw, een' Walschen Meester, *Philips van der Steene* genaamd, wien, op den een en twintigsten October des jaars 1536, gelast werdt, geene Jongens onder de twaalf jaaren ter schoole te ontvangen (a). 't Geregt en de zes en dertigen hadden, reeds op den een en dertigsten January des jaars 1495, gekeurd, dat 'er, in de plaats van twee, voortaan, maar een *generael schole* zyn zou, welk men oordeelde, te moeten opregten, in de Halsteeg, waar toen byna niemant dan *openbaere gemeen vrouwen* woonden, *daer men, zo luidt de Keur, der Stede buten stants meer confusie off spreekt dan eer, ende oick cleen behagen is voir God almachtich* (b). Doch dit besluit werdt niet uitgevoerd, voor 't jaar 1556.

De

(x) Keurb. A. f. 39.

(y) Keurb. B. f. 46 *verso*.

(z) Keurb. D. f. 70.

(a) Groo: Memor. N. I. f. 309 *verso*.

(b) Keurb. B. f. 11.

V. BOEK. GEB., TOT NUTT. OEF. GESCHIKT. 659

De *Hoofdschool*, die toen werdt opgerecht, LATYN-
werdt geplaatst aan de nieuwe zyde, en daar-
in, een nieuwe Rector en Onderrector aange-
steld. De schoolieren, die, tot dien tyd toe,
de *votyffmissen*, in de Kerspelkerken, gezon-
gen hadden, werden daarvan ontslaagen, en,
in derzelver stede, getydezangers, op Stads
kosten, aangesteld (c). Doch't leedt naauwlyks
zes jaaren, of de vereenigde School werdt we-
derom in tweeën gescheiden, gelyk te voo-
ren (d). Uit een afschrift eener lyfte van
wedden der Amptenaaren hier ter Stede, in
den jaare 1570, is my gebleeken, dat, in de
Oude-zyds-School, een Rector en vier
Meesters, en in de Nieuwe-zyds-School,
een Rector en vyf Meesters onderweezen.
Beide de Schoolen voerden toen den naam
van *Hoofdschoolen*, en 't blykt, uit eene
Keure van den negenden September des
jaars 1595, dat, in dezelve, toen, La-
tyn, Grieksch, Fransch en Duitsch geleerd
werdt (e). Voorts, was uitdrukkelyk ver-
booden, eenige Latynsche of andere By-
schoolen te houden, dan met byzonder ver-
lof van Burgemeesteren (f), die 't, som-
tyds, ook aan vreemdelingen, plagten toe
te staan (g). En dit verbod is, naderhand (h),
en nog onlangs, by eene Keure van den der-
tigsten January des jaars 1765, ten opzichte der
Wee-

(c) Resol. Vroedsch. N. 1. 31 Dec. 1555. 30 Jan. 31
Octob. 1556.

(d) Resol. Vroedsch. N. 1. 10 Dec. 1561.

(e) Keurb. H. f. 49 verso.

(f) Keurb. H. f. 194 verso.

(g) Groot-Memor. N. 1. f. 246 verso, 257.

(h) Keurb. H. f. 194 verso.

LATYN-
SCHE
SCHOOL.

Weetenschappen en Taalen, die, in de Doorlugtige en Latynsche Schoolen, onderweezen worden, vernieuwd (*i*). Men hieldt twee Latynsche Schoolen, ook na de verandering der Regeeringe, in't jaar 1578. Doch toen werden nieuwe Rectoren aangesteld (*k*). Ook voer men, ten minsten aan de oude zyde, voort, met Fransch en Nederduitsch, in de Latynsche Schoole, te onderwyzen. In't jaar 1594, werdt, by de Vroedschap, overwoogen, of ook geraaden zou zyn, nog eene Latynsche School te voegen by de twee, die'er reeds waren (*l*). En is toen, naar sommiger aantekening (*m*), de School in de Koestraat gestigt, in de plaats, van 't Bethanien-Klooster; werwaards, zo men meent, eerlang, de School aan de oude zyde, die toen stondt, aan de westzyde van den Oude-zyds-Agterburgwal, tegen over de Bloedstraat, alwaar een huis plagt te staan, welk het wapen der Stad en het jaartal 1568 in den gevel voerde, en welk men agt, het huis van den Rector geweest te zyn, werdt overgebracht. De School in de Koestraat werdt, in't jaar 1625, versierd met eene fraaije hardsteenen poort, die nog in wezen is, en voor welke men leeft:

ERUDITAE PIETATI S. MDCXXV.

dat is:

Aan de geleerde Godvrugtigheid toegewyd.

1625.

't Huis

(*i*) Keurb. U. f. 53.(*k*) Resol. Vroedsch. N. 4. 13 Juny 1578.(*l*) Resol. Vroedsch. N. $\frac{8}{9}$ 7 Juny 1594. f. 5 verso.(*m*) J. LAURENTIUS. Ammerd. DOMSELAER IV. Boek, bl. 193.

't Huis van den Rector stondt ten oosten ^{LATYN-}
 van de Schoole. De andere School, aan de ^{SCH-}
 nieuwe zyde, die, in 't jaar 1597, herbouwd, ^{SCHOOL.}
 en met twee schoone huizen, voor den *Rec-*
tor en *Conrector*, vermeerderd werdt (*n*),
 stondt ten noorden van de nieuwe Kerke,
 ter plaatse, daar nu de Bakkery der Diaconie,
 en de naaste huizen staan. De Poort
 der Schoole stondt voor de straat, nu *Blaau-*
wen-straatje genaamd, en, voor deezen, een
 gang, die naar de schoole leidde. Naast het
 westelyk hoekhuis van die gang, bezyden de
 Poort, stondt het Huis van den Rector, welk
 nog in wezen is, en een plak en roede in
 den gevel voert. Het Zwartehand-steegje, op
 den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de oost-
 zyde, ook een toegang naar de school, droeg
 toen den naam van *Schoolsteegje*. 't Een
 en 't ander is bescheidenlyk te zien, in de
 groote Kaart van BALTHAZAR FLORIS-
 ZOON. Doch na dat, in 't jaar 1666, het ^{Opreg-}
 nieuwe Aalmoesseniers-Huis, op de Prinsengraft, ^{ting der}
 gestigt was, werdt de Latynsche School ^{tegen-}
 der nieuwe zyde verplaatst in 't oude Aal- ^{woordige}
 moesseniers-Huis, op den Singel, en 't ge- ^{LATYN-}
 bouw agter de nieuwe Kerke verhuurd aan ^{SCH-}
 den beroemden Drukker, *Joan Blaauw*, ^{SCHOOLE,}
 Schepen en Raad der Stad, die 'er zyne Boek-
 drukkery, van de Blomgracht, by de derde
 dwarsstraat (*o*), in overbragt. De woning
 van den Rector werdt, in 't jaar 1667, tot
 een Witwerkers Pand, bekwaam gemaakt.
 Doch deeze Drukkery was, maar weinige
 jaa-

(*n*) J. LAURENTIUS Amsterdam.

(*o*) F. VON ZESSEN bl. 215.

LATYN-
SCHE
SCHOOL.

jaaren, in stand geweest, toen zy, ongelukkiglyk, verbrandde, op den twee en twintigsten February des jaars 1672: in welken brand, de letters en platen van den vermaarden *Atlas* en *Stedeboeken* vernield, en, naar men rekende, wel drie honderd twee en tagtig duizend guldens verlooren werden (p). Midlerwyl, hadt de Stad, in October des jaars 1670, vier wooningen in een' gang, by schatting van 't Geregt, overgenomen, tot vergrooting der nieuwe Latynsche Schoole, op den Singel (q). En in 't jaar 1678, werdt de School aan de oude zyde, in de Koestraat, met deeze vereenigd. De Meesters aan de oude zyde, onder welken, twee Fransche en twee Duitsche Meesters waren, werden ontslaagen; doch met een jaargeld begunstigd (r). De school in de Koestraat werdt, tot burgerwooningen, verkogt (s). Eene derzelven is lang eene herberg geweest, die den naam van 't *Groot School* droeg. Van 't jaar 1678 af, is 'er dus maar eene Latynsche School hier ter Stede geweest, waar nu alleen Latyn en Grieksch onderweezen werdt. In 't jaar 1685, was dezelve zeer in verval geraakt, door de onbekwaamheid van den Rector en van eenige Praeceptoren. De Vroedschap besloot, derhalve, dit verval te herstellen (t). De Rector werdt bewoogen, om van zyn ampt af te staan. Eenige Prae-

cep-
(p) Zie VAN DER HEYDEN Beschryv. der Slang-Brandspuiten, bl. 15.

(q) Groot-Memor. N. VI. f. 20.

(r) Resol. Vroedsch. Lr. M. 4 Nov. 1678. f. 151.

(s) Resol. Vroedsch. Lr. M. 29 Maart 1679. f. 343.

(t) Resol. Vroedsch. Lt. Q. 28 May 1685. f. 292.

ceptoren werden ontslaagen, en daardoor de School in beteren staat gebragt.

De LATYNSCHE SCHOOL staat dan, aan de oostzyde van den Singel, tusschen den Heiligen-Weg en Regulierstooren, en was tot in 't jaar 1666, een Aalmoesseniers-Huis, welk, op een gedeelte van den grond van het oude Clarissen-Klooster, gestigt was, waarnaar de straat, op welks hoek de School staat, en twee anderen, wat meer zuidwaards loopende, nog den naam van het Klooster draagen. Men treedt in 't gebouw, door eene fraaije hardsteen-Poort, die, eertyds, voor den ingang der Schoole agter de nieuwe Kerk, plagt te staan, en van daar herwaards verplaatst is. In 't Frontespies der Poorte, leeft men, onder 't wapen der Stad:

DISCIPLINA VITÆ SCIPPIO.

dat is:

Tugt is 's leevens steunsel.

en daaronder, in zwarten toetssteen:

Arte probus, probitate pius, pietate beatus

Ut verè fias, haec schola culta dabit.

dat is:

Deeze School, bygewoond zynde, zal u onderwyzen, hoe gy, inderdaad, door konst, vroom; door vroomheid, Godvrugtig, en door Godvrugtigheid, gelukzalig zult kunnen worden.

Onder deeze twee regels, plagt het jaartal M V C X X I I I I ., of 1524, te staan, welk den tyd aanwees van het stigten of herbouwen der Schoole agter de nieuwe Kerke, of ten minsten dien van het bouwen deezer Poorte. Doch dit jaartal is nu niet meer in

LATYNSSE SCHOOL

LATYN-
SCHE
SCHOOL.

wezen. In de Poort is, ter regter zyde, een vertrekje voor den *Claviger* of Poortier, waarin eenige kasjes zyn, tot berging voor de schoolieren: en ter linker zyde, de ingang naar de tweede *Classe* of School. De gantsche Latynsche School is, naamlyk, in zes byzondere *Classen* of Scholen verdeeld, voor welken, eertyds, agt vertrekken geschikt waren; doch nu niet meer dan zes vertrekken gebruikt worden. De Poort doorgegaan zynde, komt men op eene lugtige binnenplaats, met boomen bezet; op welke, de in- en opgangen zyn naar de overige Scholen. Regts af, is de ingang naar de *eerste* School, de grootste van de zes. Tegen over de Poort, treedt men in de *vierde*, waarby de opgang is naar de *vyfde* en *derde* School, die, voor elkanderen, langs den zuidelyken gevel van 't gebouw, in, en op den hoek van 't Klooster geplaatst zyn. De *derde* School komt regt boven de eerste, en de *zesde*, die, aan de noordzyde van 't gebouw en den kant van des Rectors wooning, geplaatst is, regt boven de tweede. De wooning van den Rector staat nevens de School ten noorden, en heeft verscheiden' goede beneden- en bovenvertrekken, en onder deezen eene bekwaame Eetzaal, en een ander vertrek, daar gestookt wordt, ten dienste der Schoolieren, die by den Rector inwoonen, en voor ieder van welken, boven, een afgezonderd vertrek geschikt is: voorts, een' ruimen kookken, twee kelders en andere gemakken. In eene der twee zydkamers, die net behangen is, ziet men, voor een' Engelschen schoorsteen,

steen, een fraai schilderstuk, verbeeldende Venus, met de drie bevalligheden by zig, LATYN-
SCHE
SCHOOL. en met den jongen Achilles in haar' schoot, voor wien, wapens, in de smidse van Vulkan, gesmeed worden. Boven de Eetzaal en de naaste vertrekken, is een groote zaal, die ten wedereinde een' Engelschen schoorsteen heeft, en van eene zydplaats, in 't noorden, licht schept. De schoolieren worden hier, tweemaal 's jaars, beproefd, in 't byzyn van de Scholarchen en den Visitator, die, in 't oofsteinde van 't vertrek, op groote armstoelen, aan eene langwerpig vierkante tafel, plaats neemen. De Rector zit benevens hen: en de schoolieren zyn, tegen over hen, op schuin agter elkanderen oplopende banken, gezeten.

Het onderwys en de bestiering der Leerlingen is, tegenwoordig, toevertrouwd aan een' *Rector*, een' *Conrector* en vier *Præceptoren*, of Onder-
wys, in de
zes by-
zondere
Classen
der Latynsche
Schoole. Leermeesters. In de eerste Schoole of Classe (3), onderwyft de *Præceptor* alleenlyk de eerste beginsels der Latynsche Taale: in alle de overigen, wordt die Taal, in meerder volkomenheid, en ook de gronden der Grieksche Taale, door de drie andere *Præceptoren*, en vooral, door den *Conrector*, op de vyfde, en door den *Rector*, op de zesde Schoole, onderweezen: De Schoolen beginnen, des zom- School-
mers, dat is, van Paaschen tot Kermis, des tyd.

(3) Men verstaat, in 't Nederduitsch, door de eerste, de laagste, en door de zesde, de hoogste School: doch als men den rang der Schoolen, in 't Latyn, onderscheidt, is men gewoon, door *prima Classis* of de eerste School, de hoogste en door *Classis sexta*, of de zesde School, de laagste School te betekenen.

LATYN-
SCHE
SCHOOL.

morgens, ten agt, en des winters, of van Kermis tot Paaschen, ten half negen, doch van den eersten December tot den laatsten January, ten negen; en des nademiddags, altoos, ten twee uren. Des zomers, eindigt de school, 's morgens, een quartier voor elf, 's winters, ten elf; doch in December en January, een quartier na elf uren. 's Nademiddags, gaat de school, winter en zomer, ten half vyf; doch van half November tot half February, ten vier uren uit. Maar de school van den Rector of zesde School begint, altoos, behalven in December en January, een half uur later, en eindigt, 's nademiddags, een half uur eerder, dan de andere Schoolen: en 's morgens, altoos, ten half elf. Wyders, geeft elke Præceptor, in zyne Schoole, alle dagen, behalve 's Woensdags en 's Saturdays, 's morgens na schooltyd, drie vierdendeel uur lang, *privaate* of byzondere lessen. De Schoolieren hebben vyf gewoonlyke Vacantien, in 't jaar, de Paasch-, Pinkster-, Groote, Kermis- en Kersttyds-Vacantie. De groote Vacantie duurt ruim drie, en voor de School van den Rector, ruim vier: de vier overigen ruim twee weken. 's Woensdags en 's Saturdays, wordt 'er, 's nademiddags, geene school gehouden. Ook krygen de schoolieren, 's middags voor den bededag; op de zes dagen in 't jaar, als de Proefvoorschriften [*Themata examinalia*], 's morgens, gesteld zyn, en als 'er een Præceptor tot hooger Classis bevorderd is, een halven; en alle drie maanden, na dat het *Minerval* of Schoolgeld ontvangen is; ook, by de jaarlyksche verandering der Re-

gee-

geeringe; by het invoeren van eenen nieu-
 wen Professor en by het doen eener buiten-
 gewoone Redevoeringe, in de Doorlugtige
 Schoole; by het aankomen van eenen nieu-
 wen Rector, Conrector of Præceptor; op
 verhuisdagen, en op dagen, als 'er openbaa-
 re lyfstraf geschiedt, doorgaands, een ge-
 heelen dag Vacantie. 't Staat, daarenboven,
 aan den Rector, nu en dan, een' enkelen
 halven dag Vacantie te geeven.

LATYN-
 SCHE
 SCHOOL.

De boeken, die, tot het leeren en oefen-
 nen der Latynsche en Grieksche taalen, en
 der beginselen van de Redeneer- en Digt-
 kunde, in de Schoolen, gebruikt worden,
 moeten, vooraf, door de Scholarchen, goed-
 gekeurd, en door den Rector getekend zyn
 (u). Het dagelyksch onderwijs, in de by-
 zondere Schoolen, geschiedt, naar zekere
 orde, daarop, door Burgemeesteren, op 't
 voordraagen der Scholarchen, beraamd; in
 welke, nogtans, nu en dan, wel eenige klei-
 ne verandering gemaakt wordt. De Leer-
 lingen der eerste Schoole zyn in vier rangen
 [Ordines] onderscheiden. De oefeningen der
 twee eerste rangen zyn genoegzaam dezelf-
 den, met dit onderscheid nogtans, dat de
 lessen van den eersten rang ligter en korter
 zyn, dan die van den tweeden. En terwyl
 de Leerlingen van den eersten rang hunne
 lessen opzeggen; oefenen die der drie ande-
 re rangen zig, om korte Nederduitsche Voor-
 schriften [Themata] te stellen in 't Latyn, of
 Woordvergelykingen [Comparationes] en bui-
 gingen der naam- en werkwoorden [Declina-
 tiones & Conjugationes] in 't net te schry-
 ven.

School-
 boeken.

(u) Handv. bl. 947.

LATYN-
SCHE
SCHOOL.

ven. In den derden en vierden rang, worden de Leerlingen, in de eerste beginsels der Latynsche taale, en in het buigen der naam- en werkwoorden onderweezen. Ook leeren zy eenige naam- en werkwoorden van buiten, en oefenen zig in 't vertaalen der *Samenspraaken van CORDERIUS*. In de tweede Schoole, wordt de afleiding en schikking der woorden [*Etymologia & Syntaxis*] van VOSSIUS onderweezen, en de Jeugd geoefend, in 't schryven van Grieksche letters, en in 't leezen van Grieksche woorden. De Nieuwelingen [*Novitii*], of zulken, die nog geen half jaar, op eene en dezelfde Schoole, geweest zyn, krygen, in de tweede Schoole, gemakkelyker lessen, dan zulken, dië'er meer dan een half jaar gegaan hebben, en daarom Ouden [*Veterani*] genaamd worden. Zy oefenen zig beide, in de *Samenspraaken van CORDERIUS*; de *uitgelezen Brieven van CICERO* en de *Koppeldigten van CATO*. In de derde schoole, worden de *Klaagdigten* [*Tristia*] van OVIDIUS verklaard; PHAEDRUS en NEPOS vertaald; de *uitgelezen Brieven van CICERO* in eene natuurlyke orde gezet, en een begin gemaakt van het buigen der Grieksche naam- en werkwoorden. Ook worden hier de regels op de maat der woorden [*Prosodia*] van buiten geleerd, en de gronden der Latynsche en Grieksche talen, in meerder volkomenheid, onderweezen. In de vierde Schoole, worden de Leerlingen, verder, in 't Grieksch, zo wel als in 't Latyn, geoefend. De *Herscheppingen* [*Metomorphoses*] van OVIDIUS, CICEROS gemeenzaame Brieven, JUSTINUS, de Blyspe-

V. BOEK. GEB., TOT NUTT. OEF. GESCHIKT. 669

fpelen van TERENTIUS en de Fabelen van EZOPUS worden beoefend en overgezet. Ook begint men hier het onderwijs in de Redeneerkunde [*Rhetorica*] en Digtkunde: en men doet 'er 't NIEUWE TESTAMENT in 't Grieksch verklaren. In de vyfde of Conrectors Schoole, wordt de Jeugd verder in 't Grieksch geoefend. Het NIEUWE TESTAMENT en een gedeelte van LUCIANUS worden verklaard en overgezet. Voorts, wordt de Redeneerkunde onderweezen: en de Leerlingen oefenen zig in eenige uitgelezen Redevoeringen en in de Verhandeling over de Vriendschap van CICE-RO; in de Blyfpelen van TERENTIUS en in de Herderszangen van VIRGILIUS. In de zesde of Rectors Schoole, wordt het Grieksch en de Redeneerkunde verder beoefend. Ook worden hier de Leerlingen onderweezen in het doen van openbaare Redevoeringen, en geoefend in 't opstellen van Brieven, en van korte Aanspraaken, *Chreiae* genaamd. De Lierdigten van HORATIUS, of eenige Fabelen van PHAEDRUS, of iet anders, welk de Rector opgeeft, worden, in de maat van Treurdigten [*Elegiae*], overgebracht. Ook worden 'er de Tydrekening en Aardryksbeschryving der Ouden onderweezen. Wyders, verklaart men 'er de Eneis van VIRGILIUS, de Lierdigten van HORATIUS, de uitgelezen Redevoeringen van CICERO, FLORUS, het NIEUWE TESTAMENT in 't Grieksch, en den Griekschen Schryver, ANTONINUS LIBERALIS; geevende den Rector, over deeze Schryvers, Historische en taalkundige aanmerkingen op, *Didata* genaamd. In alle de

LATYN-
SCHE
SCHOOL.

fchoo-

LATYN-
SCHE
SCHOOL.

Examen
en Promo-
tie der
Leerlin-
gen.

fchoolen, wordt, des Saturdays, de Heidelberg-
sche Catechismus opgezeid: en zy worden, da-
gelyks, met een gebed, aangevangen en ge-
eindigd. De Leerlingen moeten, niet slegts, op
de fchoolen, maar ook aan hunne huizen, aan
de opgegeven Lessen werken, zo in 't samen-
stellen en overzetten, als in 't van buiten leeren.

De naarfzigfte Leerlingen gaan, met het
half jaar, over naar eene hooger Schoole. De
anderen, met het jaar, of langer tyd. Al-
len worden zy, tweemaal 's jaars, op Maan-
dag en Dingsdag voor Paafchen, en op
Maandag en Dingsdag voor Amsterdamsche
Kermis, ten overftaan van de Scholarchen en
den Vifitator, door de Præceptoren, onder-
zocht. In de laafte vier weeken van ieder half
jaar, geeft de Rector, in elke Claffe of Schoole,
een, en, eenigen tyd te vooren, de Præceptor
twee Proefontwerpen [*Themata examinalia*]
ter vertaalinge op. De Præceptoren maaken
eene lyft van de naamen, geboorteplaats en
ouderdom der Leerlingen, en van de fauten,
die elk, geduurende een half jaar, in zyne
Themata, begaan heeft: op welke lyft, ook ge-
bragt worden de fauten in de *Themata exami-
nalia* der Præceptoren: maakende de fauten
in die van den Rector eene befliffing, over
den rang van twee Leerlingen, die evenveel
fauten gemaakt hebben in de *Themata* der
Præceptoren. De lyft, van welke wy spree-
ken, houdt ook in, hoe veele reizen ieder
Leerling afwezig is geweest. Voorts, vervat
zy de *Pensa Lectionum*, zynde eene aanwy-
zing van 't gene, in 't verloop half jaar,
uit de Schryvers, verhandeld is. Eindelyk,
houdt zy, by onderscheiding, de naamen in
van

van drie of vier der zedigste, naarstigste en in 't Grieksch meest gevorderde Leerlingen. Zulke lyften worden, aan de Scholarchen, den Visitator en den Rector, ter hand gesteld. De Scholarchen kiezen een stuk uit de *Pensa Lectionum*, waarover de Leerlingen, door hunne Praeceptoren, die voor eene Lesfenaar, ter regter zyde der Scholarchen, staan, ondervraagd worden. 's Vrydags na de ondervraaging, 's morgens ten negen uuren, geschiedt de *Promotie* of bevordering der Leerlingen, in 't Choor der nieuwe Kerke, 't zy tot hooger Classe, of naar de Doorlugtige of Hooge Schoole. Ten zelfden tyde, worden ook, aan de bekwaamsten, pryzen uitgedeeld. Aan de beste schryvers plagten zilveren schryfpennen, en aan de bekwaamste Leerlingen, boeken van meerder of minder waarde, vereerd te worden: doch tegenwoordig krygenze allen alleenlyk boeken tot pryzen. De Scholarchen, de Visitator en Rector wonen deeze plegtigheid ook by. De Conrector en Praeceptoren, insgelyks. De Rector opent, veeltyds, de Vergadering met eene Redevoering, hoewel hy hiertoe niet gehouden is. Twee of drie, en enkele reizen ook vier van de bekwaamste schoolieren, die ten minsten een jaar op des Rectors Schoole geweest zyn, en de minste fouten begaan hebben, doen dan ook Redevoeringen, die, door den Rector, zyn opgesteld, en, gedrukt, in 't Choor, aan de Scholarchen, de Regenten, de Professoren, den Visitator, den Rector, den Conrector, en de verdere Praeceptoren, plagten uitgedeeld te

LATYN-
SCHE
SCHOOL.

Rector.

te worden: doch deeze gewoonte is, onlangs afgeschaft. De Redevoeringen worden thans niet meer gedrukt.

De RECTOR, die, zo wel als de Conrector en de andere Præceptoren, op het voordraagen der Scholarchen, door Burgemeesteren, wordt aangesteld neemt nieuwe schoolieren aan, en tekent derzelver naamen op, in een *Album* of Register; zorgdraagende, dat zulken, die reeds elders in de Latynsche taale onderweezen zyn, in een hooger of laager Classe, naar hunne bekwaamheid, geplaatst worden. Hy is verplicht, om de twee of drie weeken, de andere schoolen te bezoeken, en kennis te neemen van het gedrag en de vorderingen der Leerlingen, te gelyk toeziende, dat de Præceptoren hunnen pligt waarneemen naar behooren; en de geschillen, die onder dezelve ontstaan mogten, ten beste mogelyk, tragtende by te leggen. 's Woensdags en 's Saturdags, doet hy een boek, door alle de Classen, brengen, waarin de Præceptoren de naamen der afwezende Leerlingen optekenen. Ook geeft hy agt op het behoorlyk sluiten der Schoolpoorte door den *Claviger* of Poortier, door wien, hy ook de liedzangers, fruitverkoopers en diergelyken van voor de Schoole weert.

Conrec-
tor en
verdere
Præcep-
toren.

De Conrector en de andere Præceptoren, die aan den Rector ondergeschik zyn, mogen geen byzonder onderwys aan hunne huizen geeven, dan aan Leerlingen van hunne Schoole. Zy moeten opregte aantekening houden van de fouten, in de schoolsche Ontwerpen [*Themata Scholastica*] begaan: en die

die voorschriften bewaaren, omze, des noods, te kunnen te berde brengen. Zo een Præceptor, door ziekte of gewigtig belet, verhindert wordt, zyne post waar te neemen, moet hy daarvan kennis geeven aan den Rector, die dezelve, door de andere Præceptoren, laat vervullen. Indien de Rector zelf, meer dan drie dagen, belet is, worden deszelfs Leerlingen onderweezen, door den Conrector, die zyne eigene nieuwelingen [*Novitii*] aan den Præceptor der vierde Schoole overdoet. By afwezendheid van den Conrector, wordt deszelfs School waargenomen, door den Præceptor der vierde Schoole, die zyne nieuwelingen aan dien der derde Schoole overdoet. Zo de Præceptor der vierde Schoole afwezig is, worden zyne oude schoolieren [*Veterani*], door den Conrector, en zyne nieuwelingen, door den Præceptor der derde Schoole, onderweezen. By afwezendheid van dezen, worden zyne oude schoolieren aan den Præceptor der vierde, en zyne nieuwelingen aan dien der tweede Schoole overgedaan. En zo deeze laatste afwezig is, onderwyft de Præceptor der derde Schoole zyne oude schoolieren, en die der eerste Schoole zyne nieuwelingen. Den Præceptor der eerste Schoole afwezig zynde, wordt deszelfs School, door den Præceptor der tweede Schoole, waargenomen, die zyne eigene oude schoolieren aan den Præceptor der derde Schoole overdoet. De Præceptoren mogen geene verandering maaken in de Schryvers, die, in elke Schoole, gebruikt worden, dan met goedvinden van den Visitator en den

LATYN-
SCHE
SCHOOL.

LATYN-
SCHE
SCHOOL.

Claviger
of Poort-
tier.

Rector. Zy mogen ook niet, na den bestemden tyd, in hunne Schoolen komen, noch, voor 't einde van den schooltyd, uit dezelveu vertrekken, dan des noods, en met kennisse van den Rector.

De *Claviger* of Poortier haalt de sleutels der schoolpoorte van 't huis des Rectors; opent de vensters der schoolen en de schoolpoort; luidt de schoolklok, en sluit de Poort, zo dra des Rectors Leerlingen op de Schoolle zyn. Voorts, moet hy op de Poort blyven passen, zo lang de Præceptoren op de Schoolen zyn: en na dat de laatste schoolieren zyn uitgegaan, alles wederom sluiten, en de sleutels by den Rector brengen. Hy is verpligt, de Schoolen, de Schoolplaats, en de straat voor de Schoolle te veegen; 's winters, de kagchels te stookken, en de stooven van den Rector, Conrector en andere Præceptoren van vuur te voorzien. Wyders, moet hy de Scholarchen, in derzelver gewoone en buitengewoone Vergaderingen, opwagten; de nodigingen tot de Promotie [*Programmata*] aan de huizen der Burgemeesteren, Schepenen en Raaden en derzelver Secretarissen; aan de Professoren; aan de Nederduitsche, Walsche en Engelsche Gereformeerde Predikanten, en aan zulken, die hem verder worden opgegeven, rondbrengen; en de Pryzen, in 't Choor der nieuwe Kerke, en op de tafel der Heeren Scholarchen bezorgen. Eindelyk, is hy verpligt, in alle Schoolzaaken, den Rector, Conrector en anderen Præceptoren ten dienste te staan.

De Doorlugtige en Latynsche Schoolen LATYNSCHE
SCHOOL.
CURATO-
REN en
SCHOLAR-
CHEN.
deezzer Stad staan onder 't hooge opzigt van drie Leden der Regeeringe, gemeenlyk Burgemeesteren, die, met betrekking tot de Doorlugtige Schoole, den titel van CURATOREN; en, met betrekking tot de Latynsche Schoole, den titel van SCHOLARCHEN voeren. De drie eerste Scholarchen, zynde een Burgemeester en twee Raaden, zyn, zo ik my niet bedriege, in 't jaar 1594, aangesteld (v). Zy droegen toen den naam van *Opzienders*, die egter, wel haast, in dien van *Scholarchen*, veranderd werdt (w). De Curatoren en Scholarchen slaan, gemeenlyk, bekwaame Persoonen, tot Professoren, Rectoren en Præceptoren, voor aan Burgemeesteren, door welken, dezelve worden aangesteld. Ook neemen Burgemeesteren, gemeenlyk, hunnen raad in, op alle zaaken, de Doorlugtige en Latynsche Schoolen betreffende. Wyders, is 'er ook een VISITATOR of Bezoeker der Latynsche Schoole aangesteld, die, eens of tweemaal des jaars, op den toestand der Schoole, en de vordering der Leerlingen, onderzoek doet. En deeze post wordt, of door eenen Professor der Doorlugtige Schoole, gelyk tegenwoordig, door den Professor PIETER BURMAN, of door eenen Predikant der Gereformeerde Kerke, bekleed. Voormaals, plagten 'er twee Visitatoren te gelyk te zyn. Doch, sedert veele jaaren, is 'er niet meer dan een.

VISITA-
TOR.

(v) Resol. Vroedsch. N. 2, 22 Juny 1594. f. 2 verso.

(w) Resol. Vroedsch. N. 11. 14 Dec. 1611. f. 42.

III.

STADS-SCHOOLEN.

Gelegen-
heid tot
de opreg-
ting van
eenige
Stads
Schoo-
len.

Toen, in de Schoolen der twee Kerspelkerken, van ouds, ook leezen, schryven en rekenen onderweezen werdt, 't welk, langst, aan de oude zyde, schynt stand gehouden te hebben, plagten de kinderen van behoeftige ingezetenen, ook aldaar, ter Schoole besteed te worden; 't zy dat dit geschiedde, door de Huiszittenmeesteren, of door milddaadige burgers, die 't onderwys der behoeftige Jeugd bekostigden. Op het laatste, heeft **BREDERODE** het oog, in den *Spaanschen Brabander*, als hy (*Act. III.*) een armelyk Amsterdamsch wyf van eene haarer barmhertige gebuuren doet zeggen:

— — *se het myn kyeren gapjes ekliedt en eriet,*

En sy stuurtse int groot school, 't is van sen leven niet eschiet.

Doch na dat de Hoofd- of groote School, alleenlyk, tot het onderwyzen der Latynsche en Grieksche taalen, geschikt werdt, was 'er weinige gelegenheid, voor behoeftige kinderen, welker ouders nog leefden, om, in de noodige weetenschappen van het burgerlyk leeven, leezen en schryven, kosteloos, onderweezen te worden. Men ondervondt hiervan, door den tyd, zo veel na-deels, in deeze volkryke Stad, dat men, eindelyk, op 't voorbeeld van andere Steden van Holland, in 't jaar 1741, ernstelyk, be-begon te raadpleegen op de opregting van ee-

eenige Stads Schoolen (x). 't Leedt eenige STADS jaaren, eer het ontwerp, op dit gewigtig SCHOO- stuk gemaakt, onderzocht en beschaafd was, LEN. naar behooren. Eindelyk, werdt het, in Juny des jaars 1745, by de Vroedschap, goedgekeurd (y). Men begon, met de op- Derzel- regting van drie Schoolen, die, onder be- ver getal. stier van Gemagtigden uit den Kerkenraad en van Regenten der twee Huiszitten-Huizen, staan zouden. Doch, in deeze samen-gevoegde bestiering, ontdekten zig, al ras, eenige zwaarigheden (z): 't welk gelegenheid gaf, dat Burgemeesteren de bestiering der drie opgeregte Schoolen lieten alleen aan de Gemagtigden uit den Kerkenraad, zynde een Predikant, een Ouderling en een Dia-ken over ieder Schoole, van welken, de Ouderlingen en Diakenen, al zynze schoon buiten dienst, gemeenlyk, in dit bewind blyven. Doch van de vyf andere Schoolen, die, sedert, van tyd tot tyd, opgeregt zyn, staan 'er twee onder de bestiering der Regenten van het Oude-zyds-Huiszittenhuis, en drie onder die der Regenten van het Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis. De Regenten van de twee Godshuizen en de Gemagtigden uit den Kerkenraad zyn egter verplicht, verslag van den toestand der Schoolen te doen aan, en, op de verbetering derzelven, te raadpleegen met vier COMMISSARISSEN over de SCHOOLEN uit de Vroedschap, die, door Burgemeesteren, worden aangesteld, en

(x) Resol. Vroedsch. Lr. MM. 23 April 1741. bl. 215.

(y) Resol. Vroedsch. Lr. NN. 10 Juny 1745. bl. 162.

(z) Resol. Vroedsch. Lr. PP. 3 January 1751. bl. 322.

STADS
SCHOOL-
LEN.
Gelegen-
heid.

en, gemeenlyk, voor hun leeven, dienen. De drie Schoolen, die, onder 't opzigt van Gemagtigden uit den Kerkenraad, ge-
laaten zyn, en waarin, inzonderheid, ge-
plaatst worden kinderen van geringe, of
meer of min behoeftige ouders, die egter
geen' onderstand genieten, staan, op de Roo-
zengraft, aan de noordzyde, tusschen de eer-
ste en tweede dwarsstraat; in de Barnde-
steeg, aan de noordzyde, en op Raapen-
burg, by de Peperstraat. De twee Schoo-
len, die, door de Regenten van het Huis-
zittenhuis aan de oude zyde, bestierd, en in
welken ook enkele Joodsche kinderen toe-
gelaaten worden, staan op den Zwaan-
burgwal, aan de westzyde, en op Witten-
burg; en de drie Schoolen, die, onder 't
bestier der Regenten van het Nieuwe-zyds-
Huiszitten-huis, gesteld zyn, staan op de
Lynbaansgraft, benoorden de Karthuizers-
straat; op de Prinsengraft, by de Laurier-
graft, en op de Lynbaansgraft, beoosten
het Leidse Plein. In de vyf laatstgemel-
de Schoolen, worden genoegzaam alleen
kinderen ontvangen, welker ouders onder-
stand genieten van de Huiszitten-huizen;
hoewel 't ook niet ontbreekt aan luiden, die,
schoon geen' onderstand van de Huiszitten
genietende, verzoeken, dat hunne kinderen,
op de Stads Schoolen, buiten hunne kosten,
mogen onderweezen worden: aan welke ver-
zoeken, zo op de Huiszitten-, als op de Ker-
kelyke Schoolen, gemeenlyk, voldaan wordt.
Doch niemant wordt op de Schoolen ontvan-
gen, dan op schriftelyken last der Regenten en
Bestierders.

Op

Op ieder Schoole, is een *Schoolmeester* en *STADS Schoolmeesteres*, zynde egteluiden, die, bo. *SCHOOLEN*.
 ven vrye wooning, vuur en licht, eene be-
 kwaame jaarlyksche wedde genieten. Op som- *Onder-*
 mige Schoolen, is ook een *Ondermeester*. Zy *wys, op*
 moeten allen Ledemaaten der Gereformeerde *dezelve*,
 Kerke zyn, en worden, door de Regenten en
 Bestierders, onder goedkeuring der Heeren
 Commissarissen, aangesteld. Zy onderwyzen de
 kinderen, in 't spellen en leezen. De Meester
 en Ondermeester in 't byzonder leeren hen,
 daarenboven, schryven en rekenen, en de
 Meesteres onderwyft de Meisjes, in 't breijen,
 of eenig ander nuttig handwerk. Voorts, wor-
 den de kinderen, van tyd tot tyd, door hen,
 vermaand, tot een zedig, geschikt en beleefd
 gedrag, en onderweezen, in de beginsels van
 den Christelyken Godsdienst: waartoe de
 Woensdag namiddag, en de Saturdag voor-
 middag geschikt is. Men leert hen, in 't
 byzonder, 't Gebed des Heeren, de twaalf
 Artikelen des Geloofs, de tien Geboden, de
 Morgen- en Avond-Gebeden en de gebeden
 voor en na de maaltijd; het kort begrip van
 den Christelyken Godsdienst, welk agter de
 Nederduitsche Gereformeerde Psalmboeken
 gedrukt is; eenige voornaame Schriftuur-
 plaatsen, en eindelyk den Heidelbergfchen
 Catechismus, over welken, zy ook, door
 den Meester, *gecatechiseerd* of ondervraagd
 worden, die hen, daarenboven, ook in 't
 zingen der Psalmen onderwyft en voorgaat.

De Schooltyd, die, voormiddag, 's zo- *School-*
 mers van agt tot half twaalf, en 's winters, *tyd en*
 van negen tot twaalf; namiddag, 's zomers, *Vacan-*
 tien.

STADS
SCHOO-
LEN.

van twee tot vyf, en 's winters, van twee tot half vyf, en van den eerften October tot den een en dertigften Maart, 's avonds, van zes tot agt uren, duurt; wordt, met een Psalm en met een Gebed, welk, door eenen der bekwaamfte Leerlingen, geschiedt, aangevangen en beslooten: wordende, na ieder voorgebed, een gedeelte der H. Schrift, 's voormiddags, uit de Historiefche boeken des Ouden Testaments, en, 's namiddags, uit de Evangelien en Handelingen in het Nieuwe Testament, voorgelezen. Doch de Avond-school wordt, alleenlyk met het Gebed des Heeren, aangevangen, en met het gewoone Avondgebed beslooten. In dezelve, worden Jongens en Meisjes van twaalf tot zestien of agttien jaaren toegelaaten, en aan sommige Jongens, die daartoe byzondere bekwaamheid en geneigdheid toonen, ook onderwys gegeven in de beginsels der Wis- en Zeevaartkunde. Op de Stads Scholen, mogen geene andere boeken gebruikt worden, dan die, door de Regenten en Besti- ders, zyn goedgekeurd. De schoolieren krygen geene Vacantien, dan op Nieuwjaarsdag, Hemelvaartsdag, Bededag en Zondag. Op Kersttyd, Paaschen, Pinksteren en Kermis, moeten de Meesters vooraf aan de Besti- ders vraagen, hoe lang de Vacantie duuren mag, die, gewoonlyk, op eene geheele week, gesteld wordt.

Pryzen.

Tweemaal 's jaars, in Juny en in December, worden, door de Regenten en Besti- ders, aan de bekwaamfte Leerlingen, zes Prysjes uitgedeeld, drie aan de Jongens, en drie

drie aan de Meisjes; elk drietal bestaande, ^{STADS} in een Bybel, een Nieuw-Testament en een ^{SCHOO-} Psalmboek. Aan kinderen van Lutherfche ou- ^{LEN.} ders, wordt een Bybel, of Nieuw-Testament van de Lutherfche Overzetting, of een Lutherfch gezangboek gegeven. Somtyds, heeft men ook wel een klein Historiefch Werkje, tot een prysje, uitgedeeld: immers, ik weet, dat myn kort begrip der *Vaderlandsche Historie*, in de Oude-zyds-Huizitten-Schoolen, tot een vierde prysje gegeven wordt. Aan de Nieuwe zyde, wordt het zelfde Werkje, ook aan Jongens, die ter Zee vaaren, gegeven. Ook geeft men, in de Huizitten-Schoolen, tot belooning van de naarftigheid der Leerlingen en tot onderfteuning der behoeftigften, een nieuw hemd, een paar kouffen, die, in de Schoolen, gebreid zyn, of een paar fchoenen. De Schoolmeesters houden nette aantekening van de vordering en 't agterblyven der Leerlingen, en doen 'er verflag van, zo wel op de weekelykfche Comptoirdagen, in de Huizittenhuizen, als wanneer de Regenten de Schoolen komen bezoeken: 't welk ten minften eens om de drie maanden gefchiedt. By zulk eene gelegenheid, worden niet alleen de traage en agterblyvende Leerlingen, ernftelyk, bestraft; maar de bediening van zulke Ouders, die van de Huizitten genieten, wordt ingehouden, zo zy hunne kinderen, die op geen handwerk of op 't Zydewindhuis gaan, niet ter Schoole zenden, of zo zy, na herhaalde vermaaningen, geene zorg draagen, dat dezelve daar, fchikkelyk, en zuiver van ongedierte verfchynen. Zo de Leerlingen, naar 't oordeel der Regenten en

STADS
SCHOO-
LEN.

Bestierders, ver genoeg gevorderd zyn, wordt hun, op verzoek hunner ouderen, of van zulken, die 't opzigt over hen hebben, een schriftelyk afscheid gegeven: 't welk hun, nevens eene ernstige vermaaning tot een' eerlyken en Godsdienstigen wandel, terhandgesteld wordt.

Jaarlyk-
sche Col-
lecte ten
behoefte
der
Schoo-
len.

De agt Stads Scholen worden onderhouden, uit eene Collecte by de huizen; die, eens 'sjaars, in de byzondere wyken, gedaan wordt; na dat de tyd, daartoe gesteld, vooraf, in alle de Kerken, en zelfs, op verzoek der Parnassim, in de Synagogen der Jooden, is afgekondigd. De Collecte geschiedt, in elke wyk, door een' Wykmeester en een Collectant met de schaale, die 't ontvangen geld op de Thesaurie brengen (a). De Regenten der Huiszittenhuizen en de Bestierders der drie Kerkenraadscholen doen, van hunne uitgaave, tot onderhoud der Scholen, jaarlyks, verantwoording aan de Heeren Commissarissen uit de Vroedschap. De Thesaurie betaalt de huuren der Huizen, in welken, de Scholen gehouden worden, benevens de wedden der Schoolmeesteren, en doet het verschot, welk, daarenboven, gedaan wordt, goed aan de Regenten der Huiszitten-Huizen, en aan de Bestierders, van wege den Kerkenraad. Voor elke Schoole, staat eene armbos, die, om de drie maanden, geopend wordt, wordende 't gene 'er in vergaderd is besteed aan de kleine geschenken, tot aanmoediging der naarfte Leerlingen. Men trekt, in deeze Stad, sedert eenige jaaren, zo veele nuttigheid van de

(a) Groot-Memor. N. XI. f. 172 verso.

de Schoolen, die, eigenaartiglyk, strekken, om eene geschiktheid en kundigheid te wege te brengen onder de schamele ingezeten, waarvan zy, voorheen, byna geheellyk, verfteken waren, dat het niet onwaarschynlyk is, dat derzelver getal eer toenemen, dan verminderen zal. Immers, de School op Wittenburg is reeds zo vol, dat men, niet dan bezwaarlyk, aan' ieder Leerling, genoegzaam onderwys geeven kan.

COLLEGIUM MEDICUM of GENOOTSCHAP der GENEESMEESTEREN.

IV.

COLLEGIUM MEDICUM,
of
GENOOTSCHAP der GENEESMEESTEREN.

Van ouds, plagten, hier ter Stede, allen, die de Geneeskunst oefenden, en hielden oefenen, en die men, in twee soorten, *Doctoren in de Medicynen* of Geneesmeesters, en *Apothekers* of Kruidmengers, gewoon is te onderscheiden, te behooren tot het Kraamers-Gilde. De *Chirurgyns* of Heelmeesters behoorden, tot in het midden der zestiende eeuw, onder het Gilde der Trip- of Klompenmaakers, waarvan zy, in of omtrent het jaar 1552, gescheiden werden, om een Gilde op zig zelve uit te maaken (b). Doch de Doctoren en Apothekers bleeven, tot in de volgende eeuw, nog met het Kraamers-Gilde vereenigd, zonder aan eenige Stedelyke Wetten of Reglementen verbonden te zyn, behalven aan eenige weinige Keuren (c), die, in de zestiende eeuw, gemaakt

Gelegenheid tot de opregting van het Collegium Medicum, of Genootschap der Geneesmeesteren.

wa-

(b) Handv. bl. 956. [775.]

(c) Keurb. D. f. 51. E. f. 157.

COLLE-
GIUM ME-
DICUM of
GENOOT-
SCHAP der
GENEES-
MEESTE-
REN.

waren; en waarby de oefening der Geneeskunst verbooden werdt, aan alle zulken, die niet, op eenige vermaarde Hooge Schoole, bevorderd waren. Ook moesten deezen, vooraf, van hunne bevordering blyk geeven aan eenige Doctoren, hier ter Stede woonagtig, en daartoe, by 't Geregt, genoemd. Aan de Apothekers was, onder anderen, gelast, zig, in het stoffeeren hunner Winkelen, en in het bereiden der Geneesmiddelen, te schikken naar het *Dispensatorium* of Winkelboek van den Proost *Nicolaas*. Doch 't verzuim hiervan gaf gelegenheid tot veele misbruiken, om welken te weeren, eerlang, het Genootschap der Geneesmeesteren werdt opgerecht. Doctor *Nicolaas Tulp*, die, naderhand, meermaalen, de Burgemeesterlyke waardigheid deezer Stede bekleed heeft, op den agttienden April des jaars 1635, veele voornaame Doctoren in de Medicynen, ten zynen huize, vergastende, sloeg hun voor, of 't niet geraaden zou zyn, een nieuw Winkelboek op te stellen, waarnaar, alle de Apothekers zig zouden hebben te gedraagen. Zyn voorslag vondt ingang. Men benoemde zeven Doctoren, aan 't hoofd van welken, Doctor *Tulp* was, om een Winkelboek te ontwerpen. 't Geschiedde. 't Ontwerp werdt aan drie Apothekers getoond, en, door dezelven, en, eindelyk, door alle de Doctoren, goedgekeurd; waarna het, door 't Geregt, by raade der Vroedschap, in de Lente des jaars 1636, hier ter Stede, werdt ingevoerd (*d*). Op den zestienden January des volgenden

(*d*) Handv. bl. 950.

den jaars, stelde het Gerecht twee Doctoren en twee Apothekers aan, om toe te zien, dat het nieuwe *Dispensatorium*, of Winkelboek, stipt gevolgd werdt. Zy kreegen den naam van *Inspectores* of Toezienders, en hiielden, van toen af, hunne Vergaderplaats, in de Nes, boven de kleine Vleeschhal, eertyds de Kerk van 't S. Margareeten-Klooster. Het getal der *Inspectores* werdt, naderhand, met twee Doctoren vermeerderd. Op den vyftienden January des jaars 1638, werden de Apothekers van het Kraamers-Gilde gescheiden, en tot een byzonder Gilde verklaard (e), waarvan de *Inspectores* Overluiden zouden zyn, en tot welk, de Doctoren in de Medicynen ook, voortaan, behooren zouden. De *Inspectores* werden, op den agttienden September des zelfden jaars, gemagtigd, om het voornoemde *Dispensatorium*, of Winkelboek der Apothekeren te verbeteren; doch met zo kleine verandering als mogelyk ware, mids zulks niemant verbinden zou, dan na dat de gemaakte veranderingen, door Burgemeesteren, waren goedgekeurd (f). Ik weet niet, of die verbetering toen voortgang hadt; maar het gantsche *Dispensatorium* is, in 't jaar 1726, op last van 't Gerecht, vernieuwd; met eenige Scheikunstige en andere byvoegfels, vermeerderd, en onder den naam van *Pharmacopaea Amstelodamensis renovata*, of *Vernieuwde Amsterdamsche Apotheek*, in 't Latyn en in 't Nederduitsch, herdrukt.

COLLE-
GIUM ME-
DICUM of
GENOOT-
SCHAP der
GENEES-
MEESTER-
REN.

De

(e) Handv. bl. 951.

(f) Groot-Memor. N. III. f. 194.

COLLE-
GIUM ME-
DICUM of
GENOOT-
SCHAP der
GENEES-
MEESTE-
REN.

Befchry-
ving van
deszelfs
Verga-
derplaats.

De Vergaderplaats der *Inspectores* of Toe-
zienders van het Genootschap der Genees-
meesteren is nog boven de kleine Vleesch-
hal. Voor den opgang derwaards, staat een
fraaije hardsteen poort, die, van boven,
versierd is met de borstbeelden van Escula-
pius en Hippocrates. Tusschen beide, is
het wapen der Stad uitgehouwen, en daar
onder dat van 't Genootschap, zynde een
Slang, die om eenig geneezend kruid ge-
slingerd is. 't Schild wordt van eene hand
vastgehouden. 't Vertrek, daar de *Inspe-*
tores vergaderen, pronkt, tegenwoordig,
met twee groote schilderstukken, twee vol-
le Collegien van *Inspectores* verbeeldende.
In het eene, welk, door *Cornelis Troost*, in
't jaar 1724, voltrokken is, ziet men de af-
beeldfels der Doctoren HENDRIK VAN
BRONKHORST, CASPARUS COMMELIN
en DANIEL VAN BUUREN, en die der
Apothekeren JERONIMO DE BOSCH en
MARTINUS HAASBAART. De Gilde-
knecht, *Joost ter Pelkwyk*, is hier by afgebeeld.
In het andere stuk, welk, in 't jaar 1756,
door *Tibout Regters*, geschilderd is, zyn de
Doctoren JOANNES HANEDOES, COR-
NELIS ABRAHAM DE FAMARS, PE-
TRUS VAN LEENDT en ABRAHAM VAN
HAGEN, en de Apothekers JERONIMO
DE BOSCH, dezelfde, die ook, in 't voor-
gemelde stuk, geschilderd is, en PETRUS
THIERENS afgebeeld. Ter zyde af, is de
kleinzoon van den Apotheker de Bosch, en
aan de linkerhand, de Dienaar van 't Ge-
nootschap, *Joannes Lafrens*, geschilderd.

Voor

Voor den schoorsteen, die, met de uitgehouwen wapens van alle de Inspectores, versierd is, ziet men 't geschilderd afbeeldsel van *Hippocrates*, of eenig' ander' aloud' Geneesheer. Onder dit beeld, leeft men de volgende vier regels van *LAMBERTUS BIDLoo*, die ook Inspector van 't Geneesmeesters-Genootschap geweest is:

*Ne probitatis honos indignos ornet Agyrtae
Artis Apollineae lauro, palmaeque laborum,
Pharmaca condendi, tutò quæls credat Hygeia,
Vindicat AMSTELIDUM sua jura decusque SENATUS.*

't welk, in zin, hierop uitkomt:

„ Op dat de lof, door eerlyke oefeningen
„ verdiend, niet aan onwaardige landloopers
„ gegeven worde; en op dat men zyne gezondheid aan bekwaame kruidmengers zou
„ mogen vertrouwen, heeft Amstels Raad,
„ hier, het regt en den luister der Konst
„ weeten te handhaaven.”

Voorts, hangen, in dit vertrek, twee getekende wapenborden der Inspectores. Naast het zelve, is een vertrek, daar, eens ter maand, lessen in de Vroedkunde gegeven, en nu en dan ook vrouwen-lyken ontleed worden. Voor de plaats, daar de Professor staat, zyn zes halfronde agter elkanderen oplopende ryen staanplaatsen, waar omtrent honderd vrouwen de lessen kunnen aanhoren, en de ontledingen zien. In 't midden van de kamer, hangt eene koperen kaarskroon, die, door de Stad, aan 't Collegie verleend is. De wand is, wyders, versierd, met

COLLEGIUM MEDICUM of GENOOTSCHAP der GENEESMEESTEREN.

Geest-
verkie-
ring
voort-
ren der
leer-
toes

COLLEGIUM MEDICUM of GENOOTSCHAP der GENEESMEESTEREN. eenige geschilderde afbeeldsels van ontleedkundigen der voorgaande eeuwe; tegen over welken, men een Collegie van Inspectores ziet, welk, voormaals, in derzelver Vergaderkamer, plagt te hangen, en, in 't jaar 1683, door *Adriaan Bakker*, geschilderd is. Het vertoont de Doctoren **EGBERTUS**

VEEN, **BONAVENTURA VAN DORTMONT** en **JOAN VERWOUT**, en de Apothekers **JOANNES DE VRIEST**, en **JAKOBUS DANKERTSZ. DE RY.** Terregter zyde, in dit stuk, staat de zoon van den Apotheker de Vriest, en ter linker zyde, de Gildeknecht, *Sieuwert van Duinen*, verbeeld. Nog hangen hier de naamborden der Inspectores. Beide deeze vertrekken scheppen licht van de Boeren-Vischmarkt. Agter het tweede, volgt de wooning van den Dienaar van 't Collegie, die hier, uit twee goede vertrekken een kookken, bestaat, en waartoe, boven, nog eenige vertrekjes behooren. De hoogste verdieping van 't gebouw, waar 't dak, doorgaands, beschooten is, plagt, voormaals, door de Rederykers, tot het vertoonen van Tooneelspelen, gebruikt te worden; doch is nu, door middel van houten beschootten, in verscheiden' vertrekjes, verdeeld. In het oostelykste, doen de Apothekers hunne proef. Voormaals, plagt hier ook de Klein-Kraamers Gildekamer te zyn.

Getal,
verkie-
zing en
voorreg-
ten der
INSPEC-
TORES.

De **INSPECTORES** van 't **COLLEGIUM MEDICUM** of Genootschap der Geneesmeesteren zyn, tegenwoordig, zes in getal, vier Doctoren en twee Apothekers. Zy hadden zig, in den zwaaren pesttyd des jaars 1655, zo lof-

loffelyk gekweeten, dat zy, niet flegts, uit COLLE-
naame der Wethouderschap, bedankt, maar GIUM ME-
ook, met eene plaats in de Kerken, in 't ge- DICUM of
stoelte van Commissarissen, vereerd werden. GENOOT-
Ook worden zy, van dien tyd af, te gelyk met SCHAP der
de Commissarissen, die, door 't Geregt, wor- GENEES-
den aangesteld, jaarlyks, op of omtrent den MEESTE-
vierden February, gekooren, of in hunnen REN.
dienst bevestigd. Voorts, zyn zy, van 't
jaar 1657 af, jaarlyks, op de maaltyden der
Regeeringe, genodigd; tot dat die maalty-
den, in 't jaar 1672, werden afgeschaft. Na-
derhand, zyn zy, jaarlyks, door Commis-
sarissen van den *Hortus Medicus* of Artseny-
Tuin, ter maaltyd onthaald: 't welk egter
ook, door den tyd, in ongebruik geraakt is.
In 't jaar 1714, zyn hun, van Stads wege,
honderd en vyftig guldens 's jaars, tot eene
vriendelyke maaltyd, toegelegd (g), welke
somme, voor 't jaar 1737, toen zy 't eeuwge-
tyde der opregtinge van hun Genootschap
vierden, verdubbeld werd.

Doctoren in de Medicynen, hier ter Ste- Hun op-
de de Geneeskunst willende oefenen, moe- zigt op
ten, vooraf, hunnen Promotie-brief en Bur- Docto-
ger-cedul aan 't Genootschap, welk, gewoon- ren, Apo-
lyk, buiten de Vacantien, zynde dezelfde als thekers,
die voor 't Geregt deezer Stad, alle Dingsda- kers-
gen, van half twaalf tot twee uren, byeen- Knechts
komt, vertoonen, om by het zelve erkend, en en Vroed-
aangetekend te worden. Zy betaalen agttien vrouwen.
guldens, by hunne intekening, en vyf guldens
's jaars, tot onderhoud van den Artseny-Tuin.

De

(g) Groot-Memor. N. IX. f. 158 verso.

VIII. STUK.

XX

COLLE-
GIUM ME-
DICUM of
GENOOT-
SCHAP der
GENEES-
MEESTE-
REN.

De Apothekers mogen ook geen' winkel op zetten, voor dat zy, by 't Genootschap, onderzocht en goedgekeurd zyn. Dit onderzoek geschiedt, van half April tot het laatst van November. Ieder Apotheker betaalt honderd en vyftig guldens by zyne intrede in 't Gilde, en daarenboven honderd guldens, tot onderhoud van den Artseny-Tuin: voorts, zes guldens 's jaars, vier guldens en tien stuivers tot den Artseny-Tuin, en een gulden tien stuivers voor Jaarzangen, aan 't Genootschap. De Apothekers worden niet tot het doen van de Proef toegelaaten, dan na dat zy, drie jaaren, hier ter Stede, by een erkend Apotheker, gediend, of zes jaaren, buiten de Stad, winkel gedaan hebben. De Apothekers-knegts moeten zig ook by 't Collegie laten onderzoeken en inschryven, waarvoor zy dertig stuivers betaalen: voorts, moeten zy vier guldens 's jaars opbrengen, tot onderhoud van den Artseny-Tuin, en, by het doen hunner Knegts proeve, drie guldens aan 't Genootschap. De Apothekers moeten, ten allen tyde, toelaaten, dat hunne winkels, door de Inspectores, onderzocht worden. De Joodsche Apothekers zyn aan dezelfde regels gebonden, als de Christenschen. Doch zy mogen geene geneesmiddelen aan Christenen verkoopen. De Apothekers moeten de Ordonnantien der Doctoren, ten minste zes jaaren lang, bewaaren. Zy mogen aan niemant *Arsenicum* of Rottekruid verkoopen, op eene boete van tien guldens, in gevolge de Keure van den een en dertigsten January des jaars 1726. De *Gildeknegt*, of,

zo als hy thans genoemd wordt, de *Dienaar* COLLE-
van 't Collegium Medicum, die, door Burge- GIUM ME-
meesteren, aangesteld wordt, is bevoegd DICUM of
verklaard, tot het bestellen van Apothekers- GENOOT-
knechts, waarvoor de Meester vier guldens SCHAP der
van elken knecht betaalt; doch maar twee GENEES-
guldens, zo hy een knecht aanneemt, die MEESTER-
hem niet door den Gildeknecht gebragt is. De REN.
Apothekers mogen geene geneesmiddelen
laten t'huis brengen, dan die, met den
naam van den lyder, of van den bewooner
van 't huis, daar dezelve gebragt worden,
getekend zyn (b). De Inspectores werden,
in 't jaar 1728, gemagtigd, om, met ken-
nis der Overluiden van het Chirurgyns-Gil-
de, eenige jongelingen naar Parys te zen-
den, die zig, aldaar, in de Chirurgie, zou-
den oefenen: en om de onkosten, hiertoe
vereischt, te vinden, zouden hun, jaarlyks,
duizend guldens, uit de kasse van 't Chirur-
gyns-Gilde, worden ter hand gesteld, waar-
van zy, ter Thesaurie Ordinaris, rekening
moesten doen (i). Doch het slegt gedrag der
meeste jongelingen was oorzaak, dat dit ont-
werp, in 't jaar 1730, wederom te niet liep.

De Inspectores zyn, nevens den *Prælec-
tor der Chirurgie*, in wiens plaats, nu de *Pro-
fessor in de Anatomie* of Ontleedkunde geko-
men is, sedert het jaar 1668, ook gemagtigd,
tot het onderzoek der Vroedvrouwen. Nie-
mant wordt als Vroedvrouw toegelaaten, dan
die zig, zes jaaren, onder eene erkende
Vroedvrouw, als Leerlinge, geoefend heeft,

en

(b) Handv. bl. 950-953. Keurb. T. f. 229.

(i) Handv. bl. 964.

COLLEGIUM MEDICUM of GENOOTSCHAP der GENEESMEESTEREN. en by 't Collegie ondervraagd en aangenomen is (k). Het Collegie vergadert, op den derden Donderdag in elke maand, veertien dagen na dat de Professor in de Ontleedkunde, voor de Vroedvrouwen, gelezen heeft; niet alleen, om zulken te ondervraagen, die zig, als Vroedvrouwen, aangeeven; maar ook, om alle zaaken en geschillen, de Verloskunde betreffende, die voor het zelve gebragt, of aan het zelve verbleeven zyn, te hooren, en af te doen. Het Collegie is, by verscheiden Keuren, gemagtigd, om alle boeten zonder onderscheid, by *parate Executie*, in te vorderen. Wat den Professor in de Ontleedkunde, ten opzigte der Vroedvrouwen, te doen staat, zullen wy, wat laager, aantekenen.

Naamlyst
der INSPECTO-
RES.

Wy voegen hierby eene Naamlyst van alle de INSPECTORES van 't Geneesmeesters-Genootschap:

- 1637. D^r. Egbertus Bodæus.
- 1637. D^r. Ægidius Snoek.
- 1637. D^r. Joannes Antonides van der Linden.
- 1637. M^r. Rembertus Fontanus.
- 1637. M^r. Joannes Commersteyn.
- 1638. D^r. Joannes Hartogveld.
- 1642. D^r. Arnoldus Tholinx.
- 1643. D^r. Franciscus de Vicq.
- 1643. M^r. Nicolaus Fontanus.
- 1649. D^r. Daniel Arminius.
- 1651. D^r. Franciscus Sylvius.
- 1653. D^r. Joannes Deyman.
- 1655. D^r. Guilhelmus Pifo.
- 1655. M^r. Jan Teunisz Pool.
- 1656. M^r. Charles de Sivry.

1657.

(k) Handv. bl. 967. Keurb. T. f. 190 verso.

- 1657. D^r. Joannes Commersteijn.
- 1659. D^r. Henricus Lons.
- 1660. M^r. Francois de Penyn.
- 1665. M^r. Henricus Heemskerk.
- 1670. D^r. Abrahamus van Voort.
- 1671. D^r. Egbertus Veen.
- 1674. M^r. Rudolphus de Lange.
- 1677. M^r. Joannes de Vriest.
- 1678. D^r. Bonaventura van Dortmont.
- 1680. M^r. Petrus Melcherffe Veris.
- 1682. D^r. Joan Verwout.
- 1682. M^r. Jacobus Dankertsz. de Ry.
- 1687. M^r. Christoffel Valentyn.
- 1688. M^r. Lambertus Bidloo.
- 1702. D^r. Hendrik van Bronkhorst.
- 1704. D^r. Christoffel Valentyn.
- 1704. M^r. Jacobus van den Burg.
- 1711. D^r. Casparus Commelin.
- 1712. D^r. Gerardus Sermes.
- 1712. D^r. Joan de Stoppelaar.
- 1714. M^r. Jeronimo de Bosch.
- 1721. D^r. Daniël van Buuren.
- 1722. M^r. Martinus Haasbaart.
- 1727. M^r. Joannes van de Poll.
- 1730. D^r. Marcus Anthonius Boyer.
- 1730. D^r. Guillelmus Röell.
- 1732. D^r. Samuel Seullyn.
- 1732. D^r. Jan Hanedoes.
- 1741. D^r. Theodorus Tronchin.
- 1748. D^r. Cornelis Joannes de Famars.
- 1751. M^r. Petrus Thierens.
- 1753. D^r. Petrus van Leendt.
- 1754. D^r. Abraham van Hagen.
- 1764. M^r. Johannes Nicolaas Sievers.
- 1766. M^r. Dirk Timmer.

COLLE-
GIUM ME-
DICUM of
GENOOT-
SCHAP der
GENEES-
MEESTE-
REN.

V.

A N A T O M I E,

of

ONTLEED-PLAATS.

Oudste
Ontleed-
plaatsen,
hier ter
Stede.

In 't jaar 1550, werdt de *Anatomie* of Ontleding van 't Menschelyk Lighaam, hier ter Stede, reeds openlyk, geoefend, ten dienste der Chirurgyns, die egter toen nog geen afzonderlyk Gilde uitmaakten. Men bediende zig, daartoe, zo sommigen aantekenen (l), van een vertrek in 't S. Ursulen-Klooster, nu het Spinhuis. Doch na 't gemelde jaar, werdt een boven-vertrek van 't S. Margareeten-Kerkje, nu de kleine Vleeschhal, geschikt tot eene Leesplaats over de Chirurgie, en tot eene Ontleedplaats, ten dienste der Chirurgyns. De Ontledingen geschieden, hier, gemeenlyk, door ervaren Doctoren, met kennisse en bewilliging der Wethouderschap (m). En wil men, dat de eerste, die, hier ter Stede, in 't jaar 1550, ontleed werdt, een bekende dief, *Zuster Luit* genaamd, geweest is, wiens huid, toen bereid zynde, nog, op de Chirurgyns-Gilde-Kamer, boven de S. Antonis-Waag, bewaard word. De Ontleedkunde is, sedert, in deeze Plaats, geoefend, door *Maarten Jansz. Coster*, *Sebastiaan Egbertszoon* en *Nicolaas Tulp*, die allen drie de Burgemeesterlyke

(l) DOMSELAER IV. Boek, bl. 129. COMMELIN bl. 652.

(m) PONTANUS Libr. II. Cap. XVI. p. 118.

lyke waardigheid, in deeze Stad, bekleed ANATO-
 hebben. Midlerwyl, hadt het Chirurgyns- MIE of
 Gilde deezer Stede, op den dertienden Maart ONT-
 des jaars 1555, van Koning Filips Octroi be- LEED-
 komen, om, eens 's jaars, het Lyk van ie- PLAATS.
 mant, die, door 't Geregt, ter dood gebragt
 was, te mogen ontleeden, zonder dat zulks,
 door den Schout, mogt belet worden; ge-
 lyk, voormaals, wel geschied was (n). De
 konst werdt, van tyd tot tyd, tot meerder
 volmaaktheid gebragt. De Ontleedplaats,
 in 't jaar 1619, boven de S. Antonis- of nieu-
 we Waag, op de Chirurgyns- Gildekamer,
 verplaatst zynde, werdt, na dat de Rede-
 rykers, van boven de kleine Vleeschhal, ver-
 trokken waren, in 't jaar 1639, ten tweede
 maale derwaards overgebragt, en t'eenemaal
 vernieuwd. Doch omtrent eene halve eeuw Gelegen-
 laater, werdt het vertrek, na de jongste heid tot
 vergrooting der Stad, zo veel te klein be- de opreg-
 vonden, dat de oude en dienende Overlui- ting der
 luiden van 't Chirurgyns- Gilde, in 't begin tegen-
 des jaars 1690, aan Burgemeesteren, verlof woordige
 verzogten, om een nieuw *Theatrum Anato-* ANATO-
micum of *Schouwplaats der Ontleedkunde*, by MIE of
 of boven hunne Gildekamer, op de S. An- ONT-
 tonis- Waage, te mogen opregten. Men LEED-
 bewilligde in dit verzoek. Boven de Bur- PLAATS.
 ger-wagtplaats, in 't midden van de Waage,
 werdt een agtkante koepeltooren gezet, op
 welken, een vlag tot een windwyzer ge-
 plaatst werdt, waarop het woord ANATO-
 MIA staat. De

(n) Zie DOMSELAER IV. Boek, bl. 199. COMMELIN
 bl. 653.

ANATO.
MIE of
ONT-
LEED-
PLAATS.
Beschry-
ving der
zelve.

De Schouwplaats der Ontleedkunde is, onder deezen tooren, gebouwd, en heeft dezelfde agtkante gedaante. De beweegbaare Ontleedtafel staat, in 't midden van 't vertrek, welk licht schept, door verscheiden' glasraamen, die in het Lyen-dak geplaatst zyn. Rondsom 't vertrek, zyn agt schuin boven elkanderen oploopende ringen van zitbanken en staanplaatsen gemaakt; van welken de eerste of benedenste geschikt is voor de Leden der Regeeringe, de Inspectores van 't Genootschap der Geneesmeesteren, en de Doctoren, die boven de vyftig jaaren oud zyn: de tweede en derde, voor de overige Doctoren, de oude en dienende Overluiden van 't Chirurgyns-Gilde, en de Meesters Chirurgyns, boven de vyftig jaaren; de vierde, vyfde en zesde, voor de overige Meesters-Chirurgyns; en de zevende en agtste, voor de Chirurgyns-knegts en verdere aanschouwers; alles, volgens de schikking, op den agt en twintigsten January des jaars 1752, by 't Geregt, goedgekeurd en bekragtigd (o). De *Cathedra* of Leesstoel van den Professor der Ontleedkunde staat tegen deeze ringen. Om het lystwerk van 't vertrek, leest men deeze verzen van den beroemden Digter CASPAR BARLAEUS:

*Qui vivi nocuere mali, post funera prosunt,
Et petit ex ipsa commoda morte salus.
Exuviae sine voce docent, et mortua quamvis
Frustra, vetant ista nos ratione mori.*

Frons,

(o) Keurb. T. f. 135 verso.

Frons, digitus, ren, lingua, caput, cor, pulmo, ANATO-
cerebrum, MIE of

Offa, manus vivo dant documenta tibi. ONT-

Auditor, te disce et dum per singula vadis, LEED-

Crede vel in minima parte latere Deum. PLAATS.

waarvan de zin is: „ dat kwaaddoenders ,
 „ hier, na hunnen dood, nog nuttig zyn,
 „ en dat alle de byzondere leden en deelen
 „ des menschelyken lighaams, tot de minsten
 „ toe, bewyzen, dat zy van Gods hand zyn
 „ gewrogt.”

In deeze Schouwplaats, is de Ontleedkunde, door verscheiden' beroemde mannen, ge-
 oefend; en onder anderen, door den vermaarden FREDRIK RUYSCH, van wien nog
 eenige zeldzaamheden der Ontleedkunde
 voorhanden zyn, die, op de Chirurgyns-
 Gildekamer, bewaard worden. Men ziet
 zyn wapen, in 't midden van 't gewelf der
 Schouwplaats, welk, wyders, met de wa-
 pens der Overluiden van 't Chirurgyns-Gil-
 de, sedert het jaar 1692, en met die der
 andere Professoren in de Ontleedkunde, be-
 schilderd is.

De KAMER van 't CHIRURGYNS-GIL- Kamer
 DE, die laager dan de Schouwplaats is, en, van 't
 door verscheiden' lichten, over de Nieuwe Chirur-
 Markt uitziet, is rykelyk voorzien van zeld- gyny-
 zaamheden der Ontleedkunde en anderen: Gilde.
 ook staat, in een Poortaal voor dezelve, eene
 glazen - kas met werktuigen der Ontleed- en
 Heelkonst. De schoorsteen is, met de uit-
 gehouwen wapens van eenige Overluiden,
 versierd, en de wanden, rondsom, behan-
 gen

ANATO-
MIE of
ONT-
LEED.
PLAATS.

gen met oude en nieuwe schilderstukken, tot twaalf of meer in getal, doorgaands, gezelschappen van Overluiden of Chirurgyns, en Voorleezers of Professoren in de Ontleedkunde verbeeldende. Het nieuwste, welk, in 't jaar 1761, door *Tibout Regters*, geschilderd is, vertoont den Professor *Petrus Camper*, in een gezelschap van Overluiden, bezig met een hoofd te ontleeden. In eenige andere stukken, ziet men de afbeeldsels der Doctoren *Maarten Jansz. Koster*, *Sebastiaan Egbertsz.* en *Nicolaas Tulp*. Doch de twee oudsten en fraaisten zyn beide van *Rembrand*: het schoonste van de twee is, in 't jaar 1632, geschilderd, en vertoont Doctor *Tulp* en de Chirurgyns *Jacob Blok*, *Hartman Harmansz.* *Adriaan Slabbraan*, *Jacob de Witt*, *Matthys Kalkoen*, *Jacob Koolveld* en *Frans van Loenen*, die allen, behalve den laatsten, ook Overluiden geweest zyn. In 't andere, welk, by ongeluk van brand, die, op den agtsten November des jaars 1723, in 't Poortaal, toen slegts met een houten beschot van de Kamer gescheiden, ontstondt; grootendeels, beschadigd werdt, ziet men Doctor *Joan Deyman*, met een ontleed lighaam voor zig.

Boven den opgang naar de Schouwplaats en Gildekamer, aan de zuidzyde der Waage, staat het hoofd van Hippocrates, konstiglyk, uitgehouwen. Op de trapdeur, is een geraamte geschilderd onder de woorden *HUC TENDIMUS OMNES*, dat is, *Hierin eindigen alle onze poogingen*. Boven de deur, leeft men *THEATRUM ANATOMICUM & COLLEGIUM CHIRURGICUM*, dat is, *Schouwplaats der*

der Ontleedkunde en Vergaderplaats van't Heel- ANATO-
meesters-Gilde. Beide deeze vertrekken zyn, MIE of
den meesten tyd van 't jaar, voor een' ie- ONT-
gelyk, te zien. Men betaalt slegts twee LEED-
stuivers voor den opgang. PLAATS.

De PROFESSOR in de ANATOMIE plagt, Pligt van
buiten de Vacantien, tweemaal ter weeke, den Pro-
des Dingsdags en des Vrydags, in de Ont- fessor in
leedplaats, lessen te geven over zyne Konst, de Anato-
voor de Chirurgyns en Chirurgyns knechts, mie, by-
doch thans bepaalt hy zig, niet zo stipt, aan zonder-
deezen tyd. De Lessen worden, doorgaands, lyk, om-
ook door eenige Doctoren, en andere voor- trent de
naame luiden bygewoond. De knechts moe- Vroed-
ten, volgens eene Keure van den een en vrouwen,
dertigsten January des jaars 1720, de les-
sen komen hooren, en betaalen daarvoor
twee guldens tien stuivers eens (p). Vol-
gens eene Keure van den vyf en twintig-
sten November des jaars 1676, moet de
Professor ook staan over het doen der proe-
ve van zulken, die tot Chirurgyns begeeren
aangenomen te worden (q). Voorts, doet
hy, op den eersten Donderdag in elke maand,
boven de kleine Vleeschhal, lessen over de
Vroedkunde, welken alle de Vroedvrouwen,
die haar werk nog geene tien jaaren geoe-
fend hebben, op zekere boete, moeten ko-
men bywoonen. Byzonderlyk, is hy ver-
plicht, de Vroedvrouwen te onderregten, in
welke gevallen, zy de hulp van eenen Vroed-
meester verzoeken moeten. Voor de Vroed-
vrouwen zelven, zyn verscheiden' Keuren

ge-

(p) Handv. bl. 964.

(q) Handv. bl. 962.

ANATO-
MIE of
ONT-
LEED-
PLAATS.

gemaakt. Zy moeten ten minste zes en dertig jaaren oud, en Burgereffen deezer Stad zyn, en, zes jaaren, onder eene andere Vroedvrouw, geleerd; met dezelve, ten minste drie jaaren, by baarende vrouwen gegaan, en zefstien kinderen gehaald hebben, eer zy, als Vroedvrouw, mogen worden toegelaaten. Niemand haarer mag zwangere vrouwen verlossen, dan die, by 't Genootschap der Geneesmeesteren en den Professor in de Anatomie, goedgekeurd en aangenomen is. Zo zy eene ongehuwde vrouw verlossen, moeten zy, vooraf, vraagen, wie de vader van 't kind zy, om zulks, des noods, te kunnen aanbrengen, daar 't behoort. Zy mogen niet meer dan ééne Leerlinge te gelyk hebben, behalve haare eigene dogters; en geene Leerlingen, die minder dan twee jaaren by haar geleerd hebben, uitzenden, om verlossingen te doen. De Vroedvrouwen en derzelver Leerlingen moeten, eens 's jaars, op de gewoonlyke zitdagen in May en Juny, haare naamen en woonplaatsen aan 't *Collegium Medicum* komen opgeeven. De *Stads-Vroedvrouwen*, die by behoefstigen gehaald worden, zyn aan dezelfde wetten onderworpen. Zy moeten, daarenboven, ieder in haare byzondere wyken, wonen, en, alle drie maanden, aan 't Genootschap aanbrengen, hoe veele kinderen zy, van Stads wege, ontvangen hebben. De Vroedvrouwen zyn nog tot andere byzonderheden verpligt, die, in de Keuren, haar betreffende, kunnen worden nagezien (r).

De

(r) Handv. bl. 967-970. Keurb. T. f. 190 verso, 242 verso.

De Stads Vroedvrouwen in 't byzonder zyn HORTUS
gehouden, haare toevlugt, in gewigtige ge- MEDICUS
vallen, te neemen tot de twee *Stads Vroed-* of STADS-
meesters, die haar de noodige hulp moeten ARTSE-
toebrengen, en, om de drie maanden, de NY-TUIN
verlossingen, die zy hebben bygewoond, op- en PLAN-
geeven aan den Professor in de Anatomie,
die, deswege, berigt doen moet aan het
Collegium Medicum & Obstetricium of Genoot-
schap der Genees- en Vroedkunde: Voorts,
moeten zy ook, in gewigtige Vrouwelyke
ongemakken, de behoeftige lydereffen voor-
zien van hulpmiddelen: alles volgens eene
Instructie, door Burgemeesteren, op den
zeftienden Augustus des jaars 1752, voor
hun, vastgesteld (s).

VI.

HORTUS MEDICUS,
of
STADS-ARTSENY-TUIN;
en
PLANTAADE.

Gelyk men, hier ter Stede, al vroeg, Oudste
voor de behoорlyke oefening der Ge- Stads-
nees- en Heelkonst, zorg gedraagen heeft; Artseny-
zo is 'er ook, reeds in 't begin der voorgaan- Tuin,
de eeuw, of eerder, gezorgd, voor het
aanleggen van eenen bekwaamen Artseny-
Tuin, en voor de opregtinge van eene Stads
Apotheek.

De oudste Stads - Artseny - Tuin, van wel-
ken

(s) Groot-Memor. N. XI. f. 174.

HORTUS
MEDICUS
of STADS-
ARTSE-
NY TUIN
en PLAN-
TAADJE.

ken my eenige melding, in de Stads Registers, voorgekomen is, was aangelegd, op het nieuwe Land, welk, omtrent den Zwaanenburgwal, uit den Amstel, aangewonnen was. Doch op het einde des jaars 1630, werd't beslooten, dit Land te verkoopen, en den Stads Kruidtuin te verplaatsen (t). Dit geschiedde, vervolgens. De Artsfenny-Tuin werd't overgebracht, in den gewezen Reguliers-Hof, die, naar de tegenwoordige gedaante der Stad, op de Keizersgracht, omtrent de Utrechtsche straat, gelegen was. De naaste toegang derwaards was, door de Reguliers-Poort, die toen stondt, daar nu de Waag op de Botermarkt is, buiten welke, men, langs een kort pad, kwam op een dwarspad, het *Reguliers-Pad* genaamd, waarop de Artsfenny-Tuin lag (u). Doctor *Joannes Snijpendaal*, van wiens kundigheid in de krachten der kruiden, loffelyk, gewaagd wordt, in de *Poëzye* van SIX VAN CHANDELIER (v), plagt, in deezen Artsfenny-Tuin, lessen over de Kruidkunde te geeven. Doch toen, ter gelegenheid van de jongste uitlegginge der Stad, deeze Tuin vergraaven moest worden, werden de kruiden en gewassen, uit denzelven, overgebracht, in den Tuin van 't Gasthuis; en daar verliepen eenige jaaren, eer men, tot het aanleggen van eenen nieuwen Artsfenny-Tuin, besloot: 't welk, eindelijk, in 't jaar 1682, geschiedde (w).

Tus-

(t) Resol. Vroedsch. N. 16. 24 Dec. 1630. f. 175 verso

(u) F. VON ZESSEN, bl. 202.

(v) *Bladz.* 180.

(w) Resol. Vroedsch. Lt. O. 12 Nov. 1682. f. 328.

Tusschen de Heeren-, Muider-, Baan- en ^{HORTUS} Raapenburger-Graften, was van de nieuwe ^{MEDICUS} vergrooting der Stad een groot, langwerpig ^{of STADS-} stuk Lands ledig blyven leggen. Men vondt ^{ARTSE-} geraaden, dit Land te schikken tot eene ^{NY-TUIN} PLANTAADJE. Dwars door het zelve, om- ^{en PLAN-} trent op de helft, liep de Prinsengraft. De ^{TAADJE.} beide blokken, ter wederzyde deezer Graf- ^{Gelegen-} te, werden, in de lengte, beplant met twee ^{heid van} breede Laanen Ypen- en Lindenboomen. De ^{den te-} westelykste deezer Laanen, welker boomen, ^{genwoor-} federt, netjes geschooren werden, loopt regt ^{digen,} op de Muider-Poort aan. Door ieder blok, ^{en van de} loopen twee kruislaanen. Het noordelykste ^{Plantaad-} der twee blokken is in zes, en het zuidelyk- ^{je.} ste in negen perken verdeeld. Ieder perk heeft zyne grooter of kleiner verdeelingen, die allen, voor 't eerst, met den eersten February des jaars 1683, en naderhand nog verscheiden maalen, tot tuinen verhuurd zyn geworden, voor den tyd van twintig jaaren, mids dat de erven niet zouden mogen worden gesmaldeeld, noch met huizen betimmerd, behalve met kleine woningen voor eenen Tuinman, en zulks nog niet, dan met kennis van de Heeren Thesaurieren. Ook moesten de erven, die, door de Stad, op drie voet boven de Stads hoogste peil, zouden worden gehouden, met schuttingen, ten minste van agt en ten hoogste van tien voet, worden omzet (x): en deeze voorwaarden werden, eerlang, door eene Keure, gesterkt (y) Ondertusschen, hebben de huurders dee-

ze

(x) Resol. Vroedsch. L¹. O. 16 Jan. 1682. f. 121.

(y) Keurb. Q. f. 248.

HORTUS
MEDICUS
of STADS
ARTSE-
NY-TUIN
en PLAN-
TAADJE.

ze voorwaarden zeer kwalyk gehouden. De verhuurde erven zyn niet alleen gesmaldeeld; maar ook, met allerlei woningen, bier-, wyn- en theekroegen bezet; waardoor, eerlang, zo groot een verloop gekomen is in de Plantaadje, dat Burgemeesteren en Thesaurieren, om dit verloop, zo veel mogelyk ware, te herstellen, geraaden gevonden hebben, by 't uitgaan der jongste huure, in 't jaar 1764, de erven, in de Plantaadje, niet te verhuuren dan tot tuinen, tegen twaalf stuivers de vierkante roede, en op de volgende voorwaarden: „ 1. Dat de erven niet „ verder mogen gesmaldeeld worden, dan „ zy reeds zyn. 2. Dat de huurders geene „ Platten, Toorentjes, noch uitkyken, op „ hunne gebouwen, zullen mogen maaken; „ noch die gebouwen hooger optrekken, „ dan agt of tien voet, behalve langs de „ Laanen en Paden, en niet dieper, dan der- „ tig voet, in de groote, en twee entwin- „ tig, in de kleine tuinen: alles, met kennis „ der Heeren Thesaurieren. 3. Dat nie- „ mant, op deeze erven, eenig handwerk „ of neering zal mogen doen; of koeijen of „ andere beesten, behalve zyne eigen paar- „ den, zal mogen houden, en vooral geene „ kroegen of herbergen, een of meer Hui- „ zen uitgenomen, die aldaar, van Stads „ wege, mogen worden gezet, of gedoogd, „ met verlof, om in dezelve te mogen tap- „ pen. Ook zullen 'er eenige weinige Bak- „ kers en Vettewaariers worden toegelaa- „ ten, mids zy daartoe verlof verzoeken van „ Burgemeesteren. 4. Dat de binnenschut- „ tin-

„ tingen niet laager dan agt, en niet hoo HORTUS
 „ ger dan tien, en de buiten-schuttingen, MEDICUS
 „ noch hooger, noch laager, dan tien voet of STADS-
 „ zullen mogen zyn, en dat niemant eenige ARTSE-
 „ haagen of andere hoog opgaande boomen NY-TUIN
 „ digter dan agt voet aan zyne binnen- en PLAN-
 „ schutting zal mogen planten. 5. Dat elk TAADJE-
 „ zyne mest en vuilnis, aan den naastgelegen
 „ waterkant, zal moeten doen voeren, zon-
 „ der 'er de Laanen, agterwegen of water-
 „ loozingen mede te belemmeren. 6. Dat
 „ de huurders vryheid hebben zullen, om
 „ hunne gehuurde erven, met verlof van
 „ Burgemeesteren en Thesaurieren, aan an-
 „ deren over te doen; doch dat zy, met het
 „ eindigen der tegenwoordige huurjaaren,
 „ dat is, met den een en dertigsten Janua-
 „ ry des jaars 1784, hunne opstallen zullen
 „ moeten wegneemen, of aan de Stad laa-
 „ ten, ten ware Burgemeesteren en The-
 „ saurieren in der tyd geraaden vonden, op
 „ nieuws, huur te maaken (z).” De Plan-
 „ taadje is, sedert deeze nieuwe schikking, ge-
 „ heel veranderd van gedaante. Het groot
 „ getal van theetuinen en tapperyen, onder
 „ welken, sommigen, op eenen zomerschen
 „ dag, aan duizend of vyftien honderd men-
 „ schen, bier en anderen drank verkogten, is
 „ geheellyk verdweenen, en veele erven wor-
 „ den, wederom, in Lusthoven en Plaisiertui-
 „ nen, veranderd. De Lindeboomen, die, by
 „ den eersten aanleg, in de Laanen geplant wer-
 „ den, zyn egter, al lang, verdweenen. Op de
 „ hoe-

(z.) *Vit de Conditien van Verhuuringe.*

HORTUS
MEDICUS
of STADS-
ARTSE-
NY-TUIN
en PLAN-
TAADJE.

hoeken der voornaamsten, staan wilde Kas-
tanjen; en voorts, alomme, Ypenboomen.

Doch na 't rooijen en verdeelen der Plan-
taadje, in den jaare 1682, waren, voor de
noordelykste kruislaan, langs de Heeren-
gracht, behalve de zes perken, die in dit
blok lagen, nog drie perken van ongelyke
grootte onverhuurd gebleeven, die tot bosch
waren geschikt. Ook werden de twee oos-
telyksten, eerlang, met dicht geboomte, be-
plant, welk, voor weinige jaaren, in eene zeer
geregelde orde, verplant is. Doch het wes-
telykste, omtrent een morgen groot, werdt
tot een' Artseny-Tuin aangelegd. De grond,
die moerasig was, werdt behoorlyk aange-
hoogd, en, reeds in 't jaar 1683, beplant.
Naderhand, en vooral, sedert omtrent vyf-
tien jaaren, zyn 'er merkelyke veranderin-
gen gemaakt aan den Artseny-Tuin, die nog,
in zeer goeden staat, onderhouden wordt.

Beschry-
ving
van den
HORTUS
MEDICUS
of STADS-
ARTSE-
NY-TUIN.

Men komt 'er in, door eene fraaije Poort,
ter wederzyde van welke, twee vierkante
zuilen van gebakken steen staan, aan welken,
het wapen en zegel der Stede hangen, en op
welken, twee steenen vaazen geplaatst zyn,
in ieder van welken, des zomers, eene groo-
te Aloëplant staat te groeijen. Op de deu-
ren der Poorte, plagten twee kopstukken van
Theophrastus en *Dioscorides*, en een van *Hy-
geia*, de Godinne der gezondheid, afgebeeld
te zyn, die, met het vernieuwen der deuren,
zyn weggeraakt. Boven de Poorte, staat de
naam

H O R T U S M E D I C U S,
dat is, *Artseny-Tuin*. Even binnen dezelve,
ont-

ontmoet men, lings af, de wooning van den *Hortulanus* of Hovenier, die, voor weinige jaaren, merkelyk verbeterd en vergroot is, en uit verscheiden' vertrekken bestaat. Op dezelve, volgt een lang steenen gebouw, in vier vertrekken verdeeld. In het eerste en langste, de *Gaandery* genaamd, worden de vreemde planten, des winters, bewaard. In het tweede, welk de *warne Kamer* heet, wordt, in kagchels, gestookt, om planten, die buitengewoone hitte vorderen, te doen voortkomen, konnende, uit dit vertrek, de vereischte warmte, ook in de twee naaste vertrekken, gebragt worden. Het derde vertrek is het *Oranjehuis*, waarin, des winters, de Oranjeboomen geplaatst worden. Op het Oranjehuis, volgt de *Kamer van Commissarissen van den Hortus Medicus*, een net behangen vertrek. In het zelve, staan drie geslooten Boekenkassen, voorzien van de beste kruidkundige Boeken, en een Kabinet met vreemde gedierten in flessen, en met keurlyke metaalen mineraal-ertsen, welke laatsten, voor 't grootste gedeelte, door den Heere WILLEM VAN DER MEULEN, Kapitein eener Burger-Compagnie hier ter Stede, aan den *Hortus* vereerd zyn. Voorts, staat hier een Kabinet met opgezette Vogels en fraaije in- en uitlandsche Kapellen en andere gekorven diertjes, behoorende aan den tegenwoordigen *Hortulanus* of Hovenier, *Joannes Storm*, en zyne Huisvrouw, die nog een ander Kabinet met Vogels, in een Tuinhuis aan de Muidergraft, geplaatst hebben. Voorby het steenen gebouw, waarvan wy spreken, op

HORTUS
MEDICUS
of STADS-
ARTSE-
NY-TUIN
en PLAN-
TAADJE.

HORTUS
MEDICUS
of STADS-
ARTSE-
NY-TUIN
en PLAN-
TAADJE.

den hoek van den Tuin aan de Plantaadje, staat een nette koepel, van binnen, met groen loof en gebloemte, beschilderd. Voor 't steenen gebouw naar binnen, legt een Bloemtuin van eene driehoekige gedaante, die, met een' muur, van den grooten Tuin afgescheiden, en des zomers, met uitlandsche, meest Kaapsche en andere Afrikaansche gewassen, bezet is. De groote Tuin is in drie perken verdeeld, die, door bekwaame wandelpaden, omringd worden. De grond is 'er bezet met veelerlei in- en uitheemsche gewassen. Langs een der paden, staan bakken met water, waarin veelerlei gewassen, die in 't water groeijen, worden aangekweekt. De Oost- en Westindische gewassen, onder welken 'er veelen zyn, die, zeldzaam of nooit, hier te Lande, gezien worden, staan in hooge Broeikassen, met ovens van anderen, geplaatst tegen de muuren, die, langs twee zyden van den Tuin, zyn opgehaald, zynde de twee andere zyden, langs de Heeren- en Muidergrachten, met haagen en hoog geboomte, bezet. In een der kassen, staat thans een *Draakenbloeds-boom*, die, wegens zyne hoogte, merkwaardig is; ver boven 't dak uitsteekt, en om welks kruin, een nette glazen koepel gezet is. Voorts, leggen, hier en daar, ook veele broeibakken, op de bekwaamste plaatsen, in welken, de Oost- en Westindische gewassen, door de warmte der zonne alleen, tot rypheid worden gebragt. Men plagt, in de voorgaande eeuwe, looden waterbakken, in den Tuin, te hebben, waarin het water uit de regenbakken gepompt

pompt werdt; waarna het, door de Zon ver- HORTUS
 warmd zynde, werdt gebruikt, om den hof MEDICUS
 te begieten. Doch deeze waterbakken zyn, of STADS-
 al voor veele jaaren, weggenomen, en men ARTSE-
 gebruikt nu, tot het begieten van den hof, 't NY-TUIN
 welk, by de minste droogte, noodzaakelyk en PLAN-
 is, zeer veel Vegtwater, welk, door de Wa- TAADJE.
 terfchuit van den *Hortus*, van boven Weesp,
 gehaald wordt. De regenbakken leveren
 veel te weinig waters uit, om den hof te
 voorzien. De groote Kruidkenner JOHAN-
 NES COMMELIN, Raad deezer Stede, en
 een der twee eerste Commissariissen over den
Hortus Medicus, heeft de voornaamste zorg
 gehad van het aanleggen, schikken en voor-
 zien van den Artseny-Tuin, en eene uitvoe-
 rige beschryving van de zeldzaamste Gewas-
 sen, welken 'er, in zynen tyd, aangekweekt
 werden, samengesteld, die, door zynen Neef,
Caspar Commelin, vervolgd, en, in twee dee-
 len in *folio*, in 't licht gegeven is. Doch de
 geslagten en soorten der bekende gewassen
 zyn, sedert, zo zeer toegenomen, dat de
 tegenwoordige Hovenier eenigen der dwars-
 paden in den grooten Tuin heeft moeten be-
 zetten, en andere schikkingen maaken, om
 plaats voor dezelve te vinden.

De *Hortus Medicus* of Artseny-Tuin heeft, COMMISS-
 somtyds, gestaan onder 't opzigt van twee, SARISSEN
 somtyds, onder 't opzigt van drie Commissa- van den
 rissen uit de Vroedschap, die, door Burge- HORTUS
 meesteren, verkooren worden. Tegenwoor- MEDICUS.
 dig, zyn twee Burgemeesteren COMMISSA-
 RISSEN van den *HORTUS MEDICUS*. Zy
 stellen den *Hortulanus* of Hovenier aan, die

HORTUS tien, of twaalf knechts onder zig heeft. Ik
MEDICUS vind, dat het ampt van *Hortulanus*, onder
of STADS- den naam van *Stads Gardenier*, al in 't jaar
ARTSE- 1627, in wezen geweest is (a). Doch de *In-*
NY-TUIN *structie*, waarnaar hy dienen moet, is, nu
en PLAN- en dan, veranderd. De laatste is van den
TAADJE. zesden January des jaars 1751 (b). Volgens
 dezelve; moet hy in den Hof woonen, en
 zorg draagen, dat de inlandsche zo wel als
 de uitheemsche Gewassen, in denzelven, naar
 behooren, opgepast, aangekweekt en in stand
 gehouden worden.

Wyze,
 waarop,
 de Hortus
 Medicus
 onder-
 houden
 wordt.

Om de kosten te vinden, tot het opreg-
 ten en onderhouden van den Artseny-Tuin
 vereischt, hebben Burgemeesteren, reeds op
 den agttienden December des jaars 1683,
 vastgesteld, dat niemant toegang tot denzel-
 ven hebben zou, zonder daarvoor vier stuiv-
 ers te betaalen, behalve de Heeren Hoofd-
 Officier, Burgemeesteren, Schepenen, Raa-
 den, Commissarissen, Pensionarissen en Secre-
 tarissen. De Inspectores van 't *Collegium-Me-*
dicum hebben ook vryen toegang tot den Art-
 seny-Tuin. De Doctoren betaalen vyf, en de
 Apothekers vier guldens en tien stuivers 's
 jaars, voor den vryen ingang. De Apothekers-
 knechts moeten vier guldens 's jaars betaalen,
 waarvoor zy toegang hebben tot de lessen
 over de Kruidkunde, die, door den Profes-
 sor in deeze wetenschap, geduurende de
 maanden Juny, July en Augustus, vier maal
 ter weeke, in den Artseny-Tuin, gegeven
 worden. En dit Tuingeld moeten de mees-
 ters

(a) Groot-Memor. N. III. f. 49 verso.

(b) Groot-Memor. N. XI. f. 142.

ters van de knechts invorderen (c). De Chirur-
gyns en Chirurgyns-knechts hebben ook toe-
gang tot de Lessen over de Kruidkunde, in den
Hortus, waarvoor het Gilde, jaarlyks, twee
honderd en vyftig guldens betaalt. Voor den
Professor in de Kruidkunde is, ook op den
zesden January des jaars 1751, door Burge-
meesteren, eene Instructie gesteld (d). De
Doctoren, Apothekers en Apothekers-knechts,
midsgaders de Chirurgyns, de Chirurgyns-
knechts, en de Studenten onder de andere
Professoren der Doorlugtige Schoole, krygen
eenen koperen penning; op het vertoonen
van welken, zy in den Hortus worden toe-
gelaaten. De Chirurgyns-knechts betaalen,
by hunne intekening, aan 't Chirurgyns-
Gilde, vier guldens voor zulk een' penning.
Doch zo zy dit verzuimen, moeten ze 'er,
meester wordende, twaalf guldens voor be-
taalen. De ingang in den Hortus staat ook,
dagelyks, uitgenomen des Zondags, aan een
iegelyk vry; mids daar voor vier stuivers be-
taalende: doch na zes uren, wordt niemant
ingelaaten, en elk is verpligt, ten zeven uren,
te vertrekken. By den ingang van den Hor-
tus, van binnen, hangt een Tafereel, waarop
eenige andere *Hofwetten* geschreeven staan.
Volgens dezelve, worden zulken, die eeni-
ge planten steelen; eenige takken, vrugten
of zaaden afbreken; over de bedden sprin-
gen; den Hovenier kwalyk bejegenen, of
eenige andere onbehoorlykheid pleegen, ter-
stond, uit den Hof geleid; van welken hun

HORTUS
MEDICUS
of STADS-
ARTSE-
NY-TUIN
en PLAN-
TAADJE.

(c) Handv. bl. 953.

(d) Groot-Memor. N. XI. f. 142.

HORTUS
MEDICUS
of STADS-
ARTSE-
NY-TUIN
en PLAN-
TAADJE.

't gebruik, voor het toekomende, ontzeid wordt. Voorts, betaalt ieder Apotheker, by het doen van zyne proef, honderd guldens, tot het onderhoud van den Tuin. Voormaals, plagten alle Apothekers, uit denzelven, met kruiden en wortelen, vereischt tot het maaken van eene siroop, zalf enz., voor twaalf stuivers, en tot het maaken van een *Apozema* of Afkookfel, voor drie stuivers, geryfd te konnen worden. Doch, sedert lang, voorzien zy zig elders, en haalen, uit den Hortus, naauwlyks iet, dan 't gene elders bezwaarlyk te bekomen is. De jaarlyksche penningen, die, door de Doctoren, Apothekers en Apothekers-knegts, voor den ingang van den Artsenytuin, worden betaald, en 't gene de Apothekers, by het doen hunner proeve, moeten betalen, worden, door de Inspectores van 't Genootschap der Geneesmeesteren, ontvangen, en aan Commissarissen van den Hortus Medicus verantwoord. De Inspectores moeten ook, met kennisse dier Commissarissen, zorg draagen, dat de gemelde schikkingen, die, den dertienden November des jaars 1705, in eene Keure van 't Gerecht, veranderd zyn, naar behooren, worden agtervolgd (*e*). Die in gebreke blyven, het jaarlyksch Tuingeld te voldoen, worden in eene boete van den vierdubbelen beloop van het zelve beslaagen; en dat, 't zyze van den Tuin gebruik maaken of niet; gelyk het een en 't ander, by Keuren van den vyf en twintigsten January des jaars 1752 en van den dertigsten January des jaars 1753, vastgesteld

(*e*) Handv. bl. 954, 955.

steld is (f). De mest, die, uit de schepen, met
offen van buiten's Lands komende, in het Dis-
trict van de Plantaadje, aan den wal gebragt,
en ten voordeele der Aalmoesseniers-Armen
bekeerd plagt te worden, is, volgens bevel
van Burgemeesteren van den drie en twintig-
sten April des jaars 1687, gelaaten aan de be-
schikking der Commissarissen van den Hortus
Medicus, om daarvan zulk een gebruik te
maaken, als zy zullen geraaden vinden (g).

HORTUS
MEDICUS
of STADS-
ARTSE-
NY-TUIN
en PLAN-
TAADJE.

De Plantaadje, van welke de *Hortus Me-*
dicus een gedeelte, en die, door den Am-
sterdamschen Digter, DANIEL WILLINK,
onder den naam van *Amsterdamsche Tempe*,
in Digتماat beschreeven is, staat, nevens al
het geboomte, welk langs de meeste en voor-
naamste burgwallen der Stad geplant is, on-
der het opzigt van twee HOUTVESTERS,
die ook, door Burgemeesteren, gemeenlyk
uit aanzienlyke Leden der Regeeringe, wor-
den aangesteld. Zy hebben eenen *Stads Boom-*
planter onder zig, die eenige arbeiders in
zynen dienst heeft, en zorg draagt, dat het
geboomte, alomme, naar behooren, in stand
gehouden, en verbeterd wordt. Tegen het
beschadigen en uitrooijen van Stads geboom-
te en plantsoen, zo in de Plantaadje als el-
ders, zyn, van tyd tot tyd, menigvuldige Keu-
ren gemaakt. Ook mag, volgens de Keuren,
niemant, in de Paden der Plantaadje, eenige
vuilnishooopen maaken; noch zelfs voor zy-
nen tuin, om die daar, langer dan agt dagen,
te laten leggen (h).

HOUT-
VESTERS
over 't
geboom-
te der
Stad, in
de PLAN-
TAADJE
en elders.

VII.

(f) Keurb. T. f. 154, 169. Vervolg der Handv. bl. 49.

(g) Handv. bl. 955.

(h) Handv. bl. 743, 744, 748, 748, 1047. Keurb. T. f. 243 verso.

STADS APOTHEEK.

Opreg-
ting en
verplaat-
sing der
STADS A-
POTHEEK.

Gelyk de Artseny-Tuin aangelegd is, voor-
naamlyk tot aankweekinge van genee-
zende kruiden en wortels, ten dienste der A-
potheeken hier ter Stede, zo heeft men ook,
reeds in de voorgaande eeuwe, eene STADS
APOTHEEK, in deeze Stad, opgeregt, ten
dienste der behoeftige ingezetenen, alwaar
de geneesmiddelen, door eenen Stads Apo-
theker, toebereid, en aan de behoeftigen,
op de Ordonnantie der Stads Doctoren, die
zes in getal zyn, uitgeleverd worden (i).
Wy hebben reeds elders (k) gemeld, dat de
Stads Apotheek plagt geplaatst te zyn op
den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, agter de
Stads Paardenstal, van waar dezelve, ter ge-
legenheid dat die Stal tot een Generaal Post-
Comptoir vertimmerd werdt, in 't jaar 1754,
aan 't Gasthuis werdt overgebracht. Hier is
eene wooning voor den Stads Apotheker,
en daaraan een ruim vertrek voor de Apo-
thekers-winkel getimmerd. Van twee andere
vertrekken voor de Stads Doctoren en Stads
Chirurgyns, hebben wy, in de beschryving
van 't Gasthuis, melding gemaakt.

Stads A-
potheker. De Stads Apotheker, die, door Burge-
meesteren, aangesteld wordt, is verplicht,
zig te gedraagen naar een Reglement, den
vierentwintigsten April des jaars 1755, by
Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren,
beraamd (l). De Stads Doctoren plagten,
eer-

(i) Handv. bl. 954.

(k) III. Deel, 1. Boek, bl. 153.

(l) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. 24 April
1755. f. 45.

eertyds, toezigt te hebben op de Stads Apotheek (*m*). Doch in 't jaar 1741, is zulks, door den Oud-Raad van Burgemeesteren, opgedraagen, aan de Inspectores van 't Genootschap der Geneesmeesteren, die ook de rekening van den Stads Apotheker naarzien, en zorg draagen moeten, dat zyne winkel wel gestoffeerd blyve. Het Reglement, daarop toen gemaakt, is, in 't jaar 1754, nader bevestigd. De Stads Apotheker, die nu ook het Gasthuis van geneesmiddelen voorziet, heeft, gemeenlyk, vyf knechts in zynen dienst.

STADS
REGEN-
BAKKEN.

VIII.

STADS REGENBAKKEN.

Wy hebben, by eene andere gelegenheid (*n*), aangemerkt, dat de grachten, die deeze Stad, van ouds, plagten te omringen, zo wel als de Amstel, die dezelve doorsnydt, zoet, of byna zoet water uitleverden, welk van de ingezetenen gebruikt werd, om spyze in te kookken, en bier uit te brouwen. Wy hebben ook doen zien, by welke gelegenheid, 't Stads water zo brak en bedorven werd, dat het, in de zestiende eeuw, als schadelyk voor de gezondheid, werd aangemerkt (*o*). Van toen af, werden de Regenbakken gemeener dan zy plagten, tot zo verre, dat, in elk huis, ten minsten één Regenbak gemaakt werd. Doch veele pakhuizen en veele openbaare gebouwen hadden, of geene, of veel te kleine

Gelegen-
heid tot
het maa-
ken van
grootte
REGEN-
BAKKEN
aan Stads
gebou-
wen.

Re-

(*m*) Handv. bl. 954.

(*n*) II. Deel, V. Boek, bl. 491.

(*o*) II. Deel, VI. Boek, bl. 71.

STADS
REGEN-
BALKEN.

Regenbakken, zo dat 'er veel regenwaters verlooren ging. Hieruit ontstondt, by lange droogte of vorst, dikwils, groot gebrek aan zoet water in de Stad: 't welk men, op verscheiden' wyzen, heeft getragt te voorkomen. Somtyds, heeft men gezogt, te te wege te brengen, dat de brouwers, die 't water, in de zestiende eeuw, reeds van buiten haalen moesten, zulks digt by de Stad, uit de Haarlemmer - Meer, mogten kunnen bekomen, wanneer het, aan den Overtoom, in hunne schuiten, zou kunnen worden overgestort (p). Doch 't water der Meer werd ook, doorgaands, te brak bevonden. Op andere tyden, is in beraad gelegd, om 't Vegtwater te leiden tot in de Stad (q), of, door eene gegraven vaart, van klein Muiden af, in 't Gein, daar men 't nader by de Stad hebben zou (r). Ook heeft men, in de jaaren 1692 en 1740, ondernomen, groote en diepe putten te graaven, met verlof van de Regeeringe, op plaatsen, daar men dagt, zuiver water te zullen kunnen vinden, en behouden (s). Doch deeze onderneemingen zyn kwalyk uitgevallen. De Oud-Raad van Burgemeesteren heeft, eindelyk, in 't jaar 1761, beslooten, jaarlyks, voor Stads rekening, twee groote REGENBALKEN te doen maaken, aan de Kerken, Godshuizen en andere Stads gebouwen, en uit dezelve, de kleine gemeente, en ook anderen,

(p) Resol. Vroedsch. N. 1. 24 Jan. 1561. Groot-Memor. N. II. f. 81 verso.

(q) Resol. Vroedsch. N. 14. 29 April, 12 May 1624. f. 170, 173.

(r) Zie II. Deel, XVII. Boek, bl. 232.

(s) Groot-Memor. N. VIII. f. 23. N. X. f. 180.

ren, in tyden van schaarsheid, tot eenen laag-^{STADS-}
 gen prys, van regenwater te voorzien (t). ^{COURAN-}
 Men heeft dit besluit, terstond, begonnen ^{TEN-}
 in 't werk te stellen: en in 't jaar 1763, wa- ^{DRUKKE-}
 ren 'er reeds twee Regenbakken gemaakt, ^{RY.}
 een aan de Noorder-Kerke, die omtrent veer-
 tien honderd, en een aan de Stads Pakhui-
 zen op de Brouwersgracht, die omtrent der-
 tien honderd ton waters inhoudt. Sommi-
 gen hebben egter misbruik gemaakt van dee-
 ze voorzorg der Regeeringe, meer waters,
 dan zy voor hun huisgezin behoefden, op-
 koopende uit de Stads bakken, en het, tot
 veel hooger prys, uitventende, aan hunne
 mede-ingezetenen: 't welk, veelligt, de re-
 den is, waarom dit anderszins heilzaam werk,
 tot hiertoe, niet verder is voortgezet.

IX.

STADS-COURANTEN-DRUKKERY.

Het aanstellen van Koopmans-boden, die Oor-
 brieven van de eene naar de andere sprong
 plaats bragten; 't welk, hier te Lande, niet van het
 voor de zestiende eeuw, en in deeze Stad, uitgeeven
 zo ver my gebleeken is, eerst omtrent het van *Cou-*
 midden dier eeuw, schynt begonnen te zyn; *ranten*,
 heeft, toen het, omtrent den aanvang der hier ter
 volgende eeuw, zeer in gebruik was ge- *Stede.*
 raakt, naar 't schynt, de eerste aanleiding
 gegeven, tot het opstellen, drukken en uit-
 geeven van nieuwstydingen uit verscheiden
 Gewesten, die, hier, met een onduitsch
 woord, *Couranten*, of *Loopmaaren*, gelyk de
 Ridder Hooft dit woord vertaalt, genoemd

wer-

(t) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. 23 Jan. 1761
 f. 197.

STADS-
COURAN-
TEN-
DRUKKE-
RY.

werden. Men begon hiermede, al vroeg in de zeventiende eeuw, te Haarlem en te Amsterdam, zonder dat ik heb kunnen ontdekken, in welke deezer twee Steden, de eerste Couranten uitgegeven zyn. Ik heb Amsterdamsche Couranten van de jaaren 1628 en 1632 in handen gehad, de oudste van welken gedrukt was, by *Broer Jansz*, die zig noemt *Out Courantier in 't Leger van zyn Princelycke Excellentie*. De Couranten vonden, al terstond, en inzonderheid, na dat, met het uitgaan van het twaalfjaarig Bestand, de oorlog wederom begonnen was, zeer veele Leezers. In Amsterdam, kwamen, weekelyks, verscheiden' Couranten uit, by onderscheiden' Drukkers, die dit werk, in 't eerst, op eigen gezag, ondernomen hadden. Doch, naderhand, verzogten en verkreegen zy daartoe verlof van Burgemeesteren; gelyk zo de Boekdrukker *Otto Barents Smient*, in 't jaar 1655, vryheid kreeg, om de *Saturdagse Courante*, om de veertien dagen, en de *Fransche Courante*, weekelyks, des Maandags, te mogen drukken, in de plaats van *Jan van Hilten* en zyne erfgenaamen (u). Men gaf aan deeze Drukkers den naam van *Courantiers*. En vind ik, dat *Joannes van Ravesteyn*, in 't jaar 1661, in de plaats van de *Weduwe Pieter Broersz*, tot *Courantier* aangenomen is (v). Behalve de Nederduitsche en Fransche Couranten, bekwam *Cornelis Jacobsz. Zwol*, in 't jaar 1668, ook verlof om eene *Italiaansche Courant* uit te geeven (w): 't welk, nog-

tans,

(u) Groot-Memor. N. IV. f. 84.

(v) Groot-Memor. N. V. f. 46 verso.

(w) Groot-Memor. N. V. f. 204 verso.

rans, niet lang geduurd heeft. De Fransche Courant werdt, in 't jaar 1683, verboden (x). Doch 't leedt niet lang, of het uitgeeven derzelve werdt wederom toegelaaten. De Boekverkooper *Caspar Commelin*, dezelfde, meen ik, van wien, in 't jaar 1694, de bekende *Beschryving van Amsterdam* uitgegeven werdt, was geprivilegeerd, tot het uitgeeven der Amsterdamsche Duitfche en Fransche Courant, en hadt zig, eenige jaaren te vooren, in maatschappy begeeven met *Jean Tronchin du Brueil*, die, in 't jaar 1690, verlof kreeg tot het uitgeeven der Fransche Courant (y): 't welk nog, door zyne nakomelingen, geschiedt. Commelin gaf de Nederduitfche Amsterdamsche Courant, eenige jaaren te vooren, uit, op zynen naam alleen. Doch zy werdt, meen ik, naderhand, uitgegeven, door *Aart Dirksz. Oosfaan* of deszelfs Weduwe, welker nakomelingen de voordeelen, die 'er van kwamen, in laater' tyd, gedeeld hebben, met den Advokaat *Willem Arnold*, die de Courant fchreef, of deedt fchryven. Na nog eenige veranderingen, in 't bewind over dezelve, werden Burgemeesteren, in 't jaar 1734, te raade, den eigendom der Courant, by verdrag met de bezitters, te verkrygen voor rekening van de Stad, en het Courantierschap, onder den titel van *Commissarisfchap der Binnen- en Buitenlandsche Nouvelles of Tydingen*, te begeeven als een Ampt (z), waarvan de Stad, nog-

STADS-
COURANT-
TEN-
DRUKKE-
RY.

(x) Keurb. Q. f. 47.

(y) Groot-Memor. N. VII. f. 223 verso.

(z) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. van 27 April 1723. 29 January 1729. 29 January 1734. f. 50. 67 verso, 83.

STADS-
COURAN-
TEN-
DRUKKE-
RY.

tans, nu, de helft der inkomsten geniet; en na het afsterven van den tegenwoordigen Heere Commissaris, de geheele inkomsten genieten zal, zullende het Commissarischap, als dan, of vernietigd, of voor rekening der Stad, waargenomen worden.

Opreg-
ting
eener
STADS-
COURAN-
TEN-
DRUKKE-
RY.

En deeze nieuwe schikking, op het uitgeeven der Nederduitsche Amsterdamsche Courant, heeft gelegenheid gegeven, tot het opregten der STADS-COURANTEN-DRUKKERYE, waartoe een huis aan de oostzyde van de Beurs gebouwd is, in welk, de Uitgever der Courant vrye woning heeft. Tot het samenstellen der Courant, zyn twee Persoonen aangesteld. Op de Drukkerye, daar twee personen gaan, arbeiden zeven zetters en drukkers, behalve den meesterknegt. De Courant wordt, driemaal ter weeke, uitgegeven, des Dingsdags, des Donderdags en des Saturdays: 's daags en 's nagts te vooren, wordt zy afgeschreeven en gedrukt.

Plicht der
Couran-
tiers.

De Stads Courantier is, volgens eene Instructie van den negen en twintigsten May des jaars 1693, verplicht „ zorg te draagen,
„ dat hy geene verdigte tydingen verspreide,
„ en altoos opregte berigten bekome. Hy
„ mag, wegens de Koopvaardyschepen, die
„ hier in laading leggen, en derzelver ver-
„ trek niets melden, waarmede de vyand
„ zyn voordeel zou kunnen doen: ook gee-
„ ne aanstootelyke uitdrukkingen, betref-
„ fende den Paus, de Kardinaalen, de Gees-
„ telykheid, of eenige gekroonde Hoofden,
„ Prinzen of Mogendheden, vooral, zo zy
„ vrienden of bondgenooten van den Staat
„ zyn,

„ zyn, in de Courant invoegen. De huis- SCHOUW-
 „ selyke zaaken en Resolutien van den Staat, BURG.
 „ al zynze binnenslands niet t'eenemaal ge-
 „ heim, mogen ook, in de Courant, niet
 „ weereldkundig gemaakt worden (a).”
 Burgemeesteren hebben, in 't jaar 1734, de
 Courantiers ook verboden, briefwisseling
 te houden met Ministers van den Staat of
 derzelver bedienden, en den inhoud van der-
 zelve brieven in de Courant te plaatsfen (b).

X.

SCHOUWBURG.

De Tooneeloefening, by de oude Grie- Oor-
 ken en Romeinen, zeer in gebruik, sprong
 doch, in de middeleeuwe, t'eenemaal in ver- der Tooneeloefe-
 val geraakt, is, in Frankryk, niet voor de ning, hier
 veertiende, en in de Nederlanden, niet voor ter Stede,
 de vyftiende eeuw, wederom ingevoerd.
 Ten tyde van Koning *Karel den V.*, vondt
 men eene soort van Tooneelspeelers in Frank-
 ryk, *Jongleurs* genaamd, die Tooneelen op-
 floegen, op de Markten, en spelen en klug-
 ten vertoonden; onder welken, ook zulken
 waren, waartegen de Regeering goedvondt,
 door eene ernstige Ordonnantie, te voorzien.
 Ook raakten toen de Kamerspelen, op de
 Maaltyden der Grooten, in gebruik (c).
 Vroeg in de veertiende eeuw, hadden de
 Pelgrims, die, uit het Heilige Land, in Frank-
 ryk,

(a) Handv. bl. 948.

(b) Handv. bl. 948.

(c) VELLV & VILLARET Histoire de France, Tom. XI.
 p. 197, 229.

SCHOUW-
BURG.

ryk, te rug kwamen, de geschiedenis van 's Heilands lyden en andere gewyde geschiedenissen, onder den naam van *Mysteres* of *Verborgenheden*, reeds ten tooneele gevoerd. De naam van *Verborgenheid* werdt, sedert, ook overgebracht op ongewyde en verdigte geschiedenissen. Men speelde de *Verborgenheid van Herkules* en diergelyken. Wat laater, voerde men zedelyke spelen in; in Frankryk, *Moralités*, en, hier te Lande, naderhand, *Spelen van Zinnen* genaamd; tusschen of agter welken, klugten gevoegd werden. Somtyds, werden deeze spelen vertoond op wagens, met welken, de Digters en Speelers door 't Land reeden. Doch, eerlang, werden 'er byzondere Huizen, en zelfs Gasthuizen en Kerken, toe geschikt (d). 't Leedt niet veele jaaren, of de Tooneeloefening werdt ook in de Nederlanden overgebracht. Het oudste voorbeeld, welk 'er my, hier te Lande, van voorgekomen is, vindt men vermeld, in de *Utrechtsche Jaarboeken* van den Heere KASPAR BURMAN (e), alwaar verhaald wordt, dat, in 't begin des jaars 1418, op Driekoningen-dag, een Tooneelspel, *Koning Herodes en zyne daaden* genaamd, te Utrecht, in de Domkerke, vertoond werdt. Ook plagt men, aldaar, in andere Kerken, en op andere dagen, Tooneelspelen te vertoonen: en was men gewoon, den volke hiervan, vooraf, kennis te geeven, en elk te vermaanen, zig te wagten van alle onzedigheid in de

(d) VELLV & VILLARET Tom. XII. p. 374 & suiv. Tom. XIV. p. 105, 148, 299.

(e) I. Deel, bl. 221.

de Kerken, op dat de Tooneelspeelers niet SCHOUW-
gehinderd, noch de aandacht gestoord mogt BURG.
worden. En Vondel heeft, in zyne vroege
jeugd, aldaar, voor 't Stadhuis, de geschie-
denis van David en Goliath zien speelen (f).
Een ander voorbeeld van de Nederlandsche
wyze van tooneelspeelen vindt men, in de
Memoires van OLIVIER DE LA MARCHE,
die verhaalt, dat Hertog *Filips van Bourgondie*,
den zeventienden February des jaars
1453, te Ryffel, een Kamerspel deedt ver-
toonen, waarin eene vrouw, de Kerk ver-
beeldende, en verscheiden' andere zinnebeel-
dige Persoonaadjen, spreekende in verzen,
werden ingevoerd (g). Doch daar ver-
liep een geruime tyd, eer deeze oefen-
ning, in Holland, doordrong. Te Amster-
dam, schynt zy, niet lang voor 't jaar 1518,
bekend geworden te zyn, also Burgemees-
teren, begeerende dat de *Rethoryken* voort-
gang hadden, op den vier en twintigsten Oc-
tober van 't gemelde jaar, beslooten, hun
negen en twintig guldens en vier stuivers,
die zy, tot opregting van hunne Kamer, be-
steed hadden, te vergoeden, en de jaarlyk-
sche Kamerhuur, of ten minsten een gedeelte
der zelve, uit Stads Kasse, te doen betalen
(h). De *Rethoryken*, *Rethorykers* of *Rederykers* Redery-
waren Liefhebbers der Taal- en Digtkunst, kers-
die, in de Steden en ten platten Lande, ka- Kamers,
mers opregteden, in welken, zy niet alleen
zig

(f) Zie 't Berecht voor SALMONEUS.

(g) Memoir. d'OLIVIER DE LA MARCHE Livr. I. Ch.
XXIX. p. 424 & suiv.

(h) Groot-Memor. N. I. f. 276.

SCHOUW. BURG. zig zelven in deeze weetenschappen oefenden; maar ook Spelen, door hen zelven of anderen opgesteld, en in 't eerst ook, doorgaands, Schriftuurlyke of zedelyke stoffen behelzende, openlyk, voor den volke vertoonden. Zulk eene Kamer, was ook de Amsterdamsche, van welke wy spreken, die ik meen, dat boven de Waage, tegen over 't Stadhuis, in of aan de Waagsteeg staande, gehouden werdt. Immers, wy hebben, reeds elders (i), aangemerkt, dat aldaar, in 't jaar 1535, eene Rederykers Kamer was opgerecht. En anderen hebben getoond, dat de Amsterdamsche Kamer, al eenige jaaren te vooren, met die van den Haage, Leiden, Gouda en Alkmaar, gemeenschap hieldt (k). Ter laatstgemelder Stede, speelden de Geestelyken, voor 't einde der vyftiende eeuw, eene soort van Tooneelspelen (4). De Regeering van Amsterdam begunstigde, in 't eerst, deeze oefening: 't welk

(i) II. Deel, VI. Boek, bl. 37.

(k) BOOMKAMP Alkmaar, bl. 70.

(4) My is, onder eenige stukken, Alkmaar betreffende, ter hand gekomen eene Schilders-rekening van den jaare 1495, die aldus luidde:

In den eersten ghemaect voor de Clercken een bel noch ghemaect de satans Pauwelion noch ghemaect twee paer duyuels Cleeren noch ghemaect een schilt voor de chrestelyke ridder noch heb ick telcken dat sy speelde de duyuels geschildert, en noch sommige pylen en ander snuystery.

Somma verdient met een en met aer
xii guldens

JAQUES MOL.

betaelt den viii^{en} octobris
95. [dat is 1495.]

S: xii gl.

welk aanleiding gaf, dat men, behalve de SCHOUW-
 gemelde, nog eene of meer Kamers opreg- BURG.
 tede in deeze Stad, alwaar, van tyd tot tyd,
Batementen, gelykze genoemd werden, dat
 is, *Bly-* of *Klugtspelen* vertoond werden.
 Doch het verspreiden der Hervormde Leere,
 tot welke veele Rederykers, hier ter Stede,
 niet ongenegen waren, en welke zy, niet
 zelden, bevorderden met hun speelen, deedt
 de voorige gunst der Regeeringe in ongunst
 verkeerren. *Bouwe Claas Mollenzoon, Willem*
Gommertszoon, Willem Henrikszoon, Jan
Wouterszoon, Claas Janszoon, Glazenmaker,
Henrik Henrikszoon, Snyder, Tsbrand Corne-
liszoon, Wolleklopper, Dirk Remmertszoon
 en *Pieter Henrikszoon*, allen *retorisyne* of *Re-*
derykers, hadden, in 't jaar 1533, eene Ka-
 mer of Vergadering hier ter Stede opgeregt,
 buiten kennis van 't Geregt, en aldaar, op
 eenen Zondag, in 't laatst van December des
 gemelden jaars, een *Batement* of *Blyspel* ge-
 speeld, waarin zeer op de Geestelykheid ge-
 schimpt was. 't Geregt kreeg 'er kennis van,
 en veroordeelde de negen gemelde Perfoo-
 nen, tot eene Bedevaart naar Rome (1).
 Ten zelfden tyde, werdt gekeurd, dat gheene
Kamers van de retorisyne voort an zig zouden
onderwinden, eenige openbaere batementen te
spelen, voor ende aleer die by den gerechte ge-
visiteert ende toegelaten zouden wesen omme
gespeelt te worden, op de correctie van der Ste-
de (m). Van dien tyd, schynen de Rede-
 ry-

(1) Keurb. C. f. 12°.

(m) Keurb. C. f. 194.

SCHOUW-
BURG.

Oude
Kamer,
in Liefde
bloeiende.

Twee
Brabant-
sche
Kamers.

rykers-Kamers verdweenen te zyn uit de Stad, behalve de eerste en oudste, die, zo ik my niet bedriege, van haare opregtinge af, tot na de verandering der Regeeringe, in wezen gebleeven, en daarom, sedert, de *Oude Kamer* genaamd is. Van deeze Kamer, agt ik, dat *Egbert Meinerdszoon*, Vader van Burgemeester *Sebastiaan Egbertszoon*, voor 't jaar 1568, Lid en Factoor geweest is (n). Zy hadt, gelyk de gewoonte was, haar *blazoen* of zinnebeeldig wapen, zynde een Kruisbeeld, met den Egelantier onder de doornen en deeze spreuk, IN LIEFDE BLOEIENDE, gelyk men 't, onder anderen, agter de *Tweespraack van de Nederduitsche Letterkunst*, door deeze Kamer uitgegeven, afgebeeld ziet. En Keizer Karel de V. hadt haar, zo sommigen aantekenen (o), in 't regt om dit blazoen te mogen voeren, bevestigd. Na 't overgaan van Antwerpen, in 't jaar 1585, kwamen 'ertwee Brabantsche Kamers te Amsterdam. De eene, *de witte Lavender* genaamd, voerde ten zinspreuk *Uit levender jonst*. Van deeze Kamer is, onder anderen, een Zinnespel voorhanden, in het *Konsttoonend Juweel van Haarlem*. Ook heeft zy, in 't jaar 1613, eene vraag uitgegeven, om, door de andere Rederykers-Kamers, beantwoord te worden: welke vraag, met de antwoorden, in 't zelfde jaar, gedrukt, en by de Liefhebbers bekend is. De tweede Brabantsche Kamer, die, nogtans, niet lang stand hieldt, hadt het *Vygeboomken*, met de
by.

(n) Zie II. Deel, VIII. Boek, bl. 277.

(o) BRANDT Vondels Leven, bl. 13.

V. BOEK. GEB., TOT NUTT. OEF. GESCHIKT. 727

byfspreuk *Het zoet vergaaren*, tot een blazoën. SCHOUW-
De oude Kamer, en, veelligt, ook eene der ^{BURG.}
twee anderen (p), hieldt toen haare byeen-
komsten in de Nes, boven de kleine Vleesch-
hal: en BREDERO heeft 'er het oog op, als
hy, in zyn *Moortje*, (III. Bedr. IV. Uitm.)
een' jongeling doet zeggen:

Kom gaan wy op de Hal, en zien de geeften speelen.

Doch men fchynt ook eene Rederykers-Ka-
mer, op het Rokin, op ééne der zolders van
de Marien-Kerke, fttaande op den zuider-
hoek van 't Kalfsveld of Pens-steegje, ge-
houden te hebben. Immers, my is, uit ze-
kere aantekening, gebleeken, dat een gezels-
chap van Rederykers; in 't begin des jaars
1610, aan Burgemeesteren, om eene der
zolders van de Stads Ammunitieshuizen ver-
zocht hebbende; eene zolder boven de Ma-
rien-Kerke verkreeg. De oude Kamer bleef,
nogtans, de vermaardste van de drie. De
aanzienlykste luiden der Stad, zelfs Leden der
Regeeringe, hielden 'er de hand aan. In de
opdragt van de *Tweespraack*, boven gemeld,
aan Burgemeesteren en Raad, zeggen de
Kayzer, Faftoor, Prins ende Kameriften in
Liefd-bloeiende, die dezelve, *den eerften des*
Hoymaands 't jaar 1584, getekend hebben,
dat hunner zom zelf belieft heeft, *Leden des*
Kamers te worden. En eenigen verhaalen, dat
'er, in 't jaar 1581 en federt, vyf Burge-
mees-

(p) Zie BRANDT *ibid.* en PONTANUS *Libr. II. Cap. XVI.*
p. 117.

SCHOUW-
BURG.

meesters en verscheiden' Schepens en Raaden Leden der Oude Kamer waren (q). Zie hier derzelver naamen, zo alsze, in een oud Rekenboek der Kamer, aangetekend staan: *Willem Bardefius*, Burgemeester en Raad, *Cornelis Pieterszoon Hooft*, Burgemeester en Raad, *Egbert Roelofszoon*, Burgemeester en Raad, *Jacob Boelenszoon*, Burgemeester, *Jacob van Nek*, Burgemeester en Raad, *Jan Coenraad Zevenstar*, Schout, *Jan Jacobszoon Huydecoper*, Schepens en Raad, *Jan Corneliszoon Hooft*, Schepens, *Jan Verbee*, Schepens en Raad, *Frans Benning*, Schepens, *Pieter Willemszoon Vriend*, Schepens, *Rynst Pieterszoon*, Schepens (r), *Laurens Jacobszoon Reaal*, Schepens, *Adriaan Pauw*, Schepens en Raad, *Henrik van Marken*, Raad, en *Herman Roodenburg*, Raad. Hierby kwamen verscheiden treffelyke burgers, als *Pieter Corver*, *Reinier Heemskerk*, *Herman Rendorp*, *Herman Reinst* en anderen. Ook waren 'er, onder de Kameristen, luiden van beproefde geleerdheid, die HOOFT en VONDEL den eersten lust tot regtschaapen kennis der Nederduitsche Taal- en Digtkunde hebben ingestort. Hooft gewaagt 'er van, in een gedigt, aan de Kamer in *Liefde bloeiende*, herwaards gezonden uit Florense, in den jaare 1600 (5), toen hy nog maar negentien, en

(q) HOOFTS Leven, bl. 5.

(r) A. PARS Katwyks Oudheden, bl. 234.

(5) Ik volg BRANDT, in HOOFTS Leeven, bl. 6. ten opzichte van den tyd, waarin deeze brief geschreeven werd. In de Uitgaave van den zelve, door JACOB VAN DER BURGH, bl. 425, wordt, ten onregte,

V. BOEK. GEB., TOT NUTT. OEF. GESCHIKT. 729

en Vondel naauwlyks dertien jaaren oud was, SCHOUW.
met deeze woorden: BURG.

*Men vindt tot Amsterdam, die met zyn hoogh
gedicht*

*De duifstre wegh tot lof en waere deught ver-
licht (6):*

*En KAMPEN, die met kunst 't gemeen beloop
der dingen*

*Het nut der deught en 't quaet der ondeught weet
te zingen,*

*En KOSTER, VONDELEN, BREËROË
en VICTORYN (7),*

Die nu altoonen wat z' hier namaels zullen zyn.

Op deeze Kamer, werden, vermoedelyk, kort
voor en na den jaare 1600, de Treurspelen
Achilles en Polyxena en *Theseus en Ariadne*
van den federt zo vermaarden HOOFT ver-
toond. 't Blykt ook, uit eenen zyner *Brie-
ven*, in 't jaar 1611, aan Dr. *Johan ten Groo-
tenhuis*, Oud-Schepen en Raad deezer Stad,
geschreeven, dat hy zyn best wel doen wil-
de, om de Oude Kamer te doen bloeijen (s).
De Brabantsche Kamer *Uit levender jonst*
voerde, in 't jaar 1612, *VONDELS Pascha*
ten Tooneele. Men speelde, op de eene en
de andere Kamer, ook de Spelen van den
geestigen *BREDERO*. In 't gemelde jaar
1612, des Zondags voor Kermis, werdt zy-
ne

(s) HOOFTS Brieven N. 6. bl. 9.

gesteld, dat hy, in 't jaar 1607, of 1608, geschree-
ven is.

(6) HENRIK LAURENSZOOM SPIEGHEL.

(7) JOAN VECHTERS of VICTORYN, Regtsgeleerde.

SCHOUW-
BURG.

Twist
tusschen
de Ka-
mers.

ne *Griane* ten Tooneele gevoerd, zoik meene, op dezelfde Brabantsche Kamer. Op de Oude Kamer, werdt, in 't zelfde jaar, *COSTERS Klugt van Teeuwis den Boer* gespeeld, die, naderhand, ook op de Brabantsche Kamer, vertoond werdt (t). *Bredero's Moortje* werdt, in 't jaar 1615, op de Oude Kamer vertoond. Doch in dien tyd, was 'er reeds merkelyke twist ontstaan, tusschen de twee Kamers in *Liefde bloeiende* en *Uit levender jonst*, want de Kamer, *Het zoet vergaaren*, schynt, ten dien tyde, al wederom verdweenen geweest te zyn. Immers, ik vind 'er, nergens, eenig verder gewag van gemaakt. De Leden der Oude Kamer lagen ook, onderling, overhoop, en verliepen, de een na den ander. *BREDERO* die zig, eerst in 't jaar 1615, by de Oude Kamer, gevoegd hadt, klaagt 'er, bitterlyk, over, in zeker Gedigt, daar hy *Rethorica* spreekende invoert; te kennen geevende „ dat men, eer- „ tyds, of geleerde, of aanzienlyke mannen, „ tot hoofden der Kamer, plagt te verkiezen; doch dat men nu, [in 't jaar 1615,] „ geringe en onkundige luiden benoemde, „ die der Schouwplaatse schande aandedden, en zig, door vleijers, beweegen lieten, om dé rollen uit te deelen aan onbekwaamen.” Dus laat zig, onder anderen, zyne *Rethorica* hooren:

Voormaals naer out ghebruyck coosmen tot d'hoogste staat

Een

(t) Voorber. voor *TEEUWIS DEN BOER*,

V. BOEK. GEB., TOT NUTT.OEF, GESCHIKT. 731

Een gheleert treff'lyck Man, of eener uyt den Raat, SCHOUW-
BURG.

Die door ghewoonte en kunst, ghehouden wert
Raadt-saalich,

En heerschten wysselyck, ontsichblyck en liefstaa-
lich.

Doen vantmer Geesten veel, Schryfryck en wel
bespraackt

In't vytbeelden geswind, aartich en ongemaackt.

Besiet de Caarten self, en overleest de naamen
Van over twintich Jaar, ghy sult schrickend' u
schaamen,

Dat ghy nu met dit schuym, sout comen hier ten
pronck

Of in de Schouplaats daar eerst niet dan gout en
blonck.

Wanneer men nu verkiest, siet men te samen
rotten

Het stoffe van de Maats, een deel neuswyse
sotten,

Ja wiens gemeyne roep dan maacken eenen man
Die na haer sinlyckheyt de rollen gheven can.

Hy maeckt Coning of Prins die Boer te zyn be-
hoorden.

Die best de stomme speelt, geeft hy een sack vol
woorden.

Dies zyn labbige tong (ba (8) CAMPEN!)
heeft gheseyt,

Dus

(8) CAMPEN, ook boven (bl. 729) genoemd, is,
ongetwyfeld, CORNELIS VAN CAMPEN, by HOOFT,
in eenen Brief van den twintigsten May des jaars
1635, als een oud man, vermeld. *Brieven* N. 451, bl.
346. Hy zal ons, wat laager, nog eens voorkomen.

Ik

SCHOUW-
BURG.

*Dus lang heeft op u duym den werrevel gedreyt.
Nu komt het na ons wensch, en na al ons be-
gheeren,*

*Wy sullen nu een reys een ander Lietgen leeren:
Welcks styf en dwaes opset Tersites heeft ge-
starckt :*

*Vraagt ghy wien? de Draggers Heerschap van den
Coornmarckt.*

*Syn grove botte tongh en hout niet op van schel-
den*

*Van zyn voornaemste Knechts of alderbraefste
Helden.*

*Hy met al zyn aenhang sullen door trotsche spyt,
De Camer eer yet lang, so ghyer niet voorfyt,
Heel helpen in 't verderf, of in eeuwige schan-
den.*

*Daarna, geraaden hebbende, de willighe Bal-
lingen, dat zyn zulken, die de Kamer ver-
laaten hadden, te rug te roepen, besluit zy,
in deezer voege:*

*Dan CAMPEN, LAMBERT (9), HOOFT
en SAMUEL (1) sal 't geschild*

*Wel slechten met voorsicht, so ick dat hebben
wil.*

Vaart

*Ik twyfel, of hy dezelfde KORNELIS VAN KAMPEN
zy, van wien, als de Psalmen in Digtmaat hebben-
de overgebracht, VONDEL (Poëzy I. Deel, bl. 445.)
gewag maakt.*

*(9) Door LAMBERT, wordt, waarschyntlyk, LAM-
BERT LAMBERTSZOON verstaan, van wien Samuel Cos-
ter, naderhand, 't gebouw, waarin hy zyne nieuwe
Akademie stigtte, schynt gekogt te hebben. Im-
mers, wy zullen, wat laager, zien, dat Lambert
Lambertszoon eene kusting op dit gebouw, ten laste
van Coster, bezeten heeft.*

(1) SAMUEL is SAMUEL COSTER.

Vaart wel myn oude Maats, die nog in Liefden SCHOUW-
bloeyen; BURG.

*Ick haat u haateren, die in't krackeelen groei-
jen.*

De zelfde BREDERO gewaagt ook, in een
Lied aan *Jan Jacobsz Visscher*, Schilder en
Glaschryver, omtrent den zelfden tyd ge-
maakt, van het verval der *Kamer in Liefde*
bloeyende, met deeze woorden:

*Waerom het Eglentiertjen, ach!
Niet bloeyt gelyck het voormaels plach
Is Vrundt u vriendelycke Vrage:
De meefte mangel die ick weet,
Dat is: dat elck zyn plicht vergeet,
Want niemant wil den ander dragen.*

*Dies d'Eendracht vlucht nu voor de twist,
De Eenvoud voor de schalcke list,
De oude trouw is gantsch gebroken,
De Liefde van de kunst is sieck,
Of yverloos, door spyt of pieck
En wert gedicht noch rym gesproken.*

*Dies wert men wetteloos en slof,
De goede zeden raecken of,
En die't hem schoon te recht wil moeijen,
Die wert beguygelt en belacht,
Gelaftert en smaedlyck veracht
Hoe sou den Eglentier dan bloeyen?*

*Heeft yemant nu een spel gemaect,
Daermen (doch lachend' niet) aenraect,
Met moeyten en met tydt verliefen,*

Als

SEHOEW-
BURG.

*Als men de rollen dan uytdeelt,
Den een die wrockt, d'ander krackeelt,
Elck soufe selfs wel willen kiezen.*

*And're brengen haer rollen weer,
And're willen niet spelen meer,
't Valt swaer veel hoofden te besturen.
And're willen en kunnen niet.
Zo hier geen beterschap geschiet,
Zo mach ons Ryck niet langer duren (u).*

Wy hebben deeze Plaatsen uit BREDERO'S Gedigten, die thans niet veel gelezen worden, hier, wel zo uitvoerig, willen inlassen, om dat men 'er uit afneemen kan, hoe 't, in zynen tyd, met het Amsterdamsch Tooneel, geschaapen ware. Men ziet 'er, onder anderen, uit, dat de hoofden, de Keizer, Factoor en Prins der Kamer, en veelligt de eerste alleen, of voornaamlyk, de rollen uideelden, die, door de Kameristen zelven, uit liefde tot de Kunst, gespeeld werden. 't Schynt, dat de kosten, die hier op liepen, of door de Kameristen zelven, of door de Stad, plagten gedraagen te worden: welk laatste ten minste omtrent de Oude Kamer plaats hadt; waarop SAMUEL COSTER schynt te zien, als hy, in de Opdragt der Spelen van BREDERO aan Burgemeesteren en Raaden, zegt, *dat de Poëten voortyts tot last waren.* Doch, sedert eenige jaaren, was men begonnen, op de Oude Kamer, de toekykers iet te laten betalen, en 't voordeel, dat 'er van kwam, af te staan aan het Oude-

Op de
oude Ka-
mer,
wordt, ten
voordee-

(u) G. A. BREDEROOS Boertigh Liedb. bl. 108.

de-Mannen-Huis, welks Regenten toen ook SCHOUW-
de kosten droegen, die op 't speelen liepen. BURG.
Ik vind, dat men, in Frankryk, ook, al le van 't
vroeg, de gewoonte hadt, om den armen Oude-
eenig deel te geeven aan 't gene, door de Mannen-
aanschouwers der Tooneelspelen, betaald Huis ge-
werdt (v). speeld. COSTER heeft aangetekend,
dat, na dat Brederode en hy de hand, ern-
stelyk, aan de Kamer gehouden hadden, het
Oude-Mannen-Huis, in minder dan tien
maanden, te weeten van den tweeden July
1615 tot in April 1616, over de tweedui-
zend guldens, zuiver voordeel, boven de
uitgeschooten onkosten, genooten hadt; be-
halve, dat nog de Kamer, in kleederen en
andere behoeften, in dien tusschentyd, groo-
telyks, verrykt geworden was. Hy voegt 'er
by, dat, in de drie jaaren, die Brederode by
de Kamer geweest was, het Godshuis *meer*
inkomst gehad hadt, dan *in alle de voorgaende*
jaren, dat, voor 't selve, by de Kamer, ge-
speelt was gheweest. Doch in dien tyd, was Opreg-
hy bezig, met een ontwerp van de opreg- ting der
tinge eener nieuwe Kamer, die hy de *Aca-* Acade-
demie noemde, en van welke hy zulk eene mie, na
goede verwagting hadt, dat zy, dagt hy, derhand,
magtig zou zyn, om, met hulp der oude Ka- Schouw-
mer, een geheel Godshuis te voeden. En burg ge-
naamd.
schoon dit ontwerp veel tegenkanting ont-
moette, inzonderheid, van een *hoope Molic-*
ken, gelyk hyze betitelt, *die haer t'onrecht Re-*
deryckers noemden (w); raakte het egter,

(v) VELLY & VILLARET Histoire de France, Tom.
XII. p. 395.

(w) S. COSTERS Opdragt van G. A. BREDERODES Spelen.

SCHOUW-
BURG.

eerlang, in stand. Verscheiden' geleerde en aanzienlyke luiden begunstigten de onderneeming. De Regeering schonk 'er een erf toe, op de Keizersgracht, tusschen de Beeren- en Runstraaten, daar *Costers Academie*, ook de *Duitsche en Nederduitsche Academie* genaamd, eerlang, op kosten van Coster zelven, gestigt, en, in 't jaar 1617, door een Voorspel van SUFFRIDUS SIXTINUS, *Apollo* genaamd, gevolgd van een Treurspel; genaamd *de Moord beghaan aan Willem, Prinse van Oranje*, gedigt door G. van Hoghendorp, en, in dit zelfde jaar, gedrukt, ingewyd werdt. Hierop volgde, des anderendaags, de overaartige *Warenar* van den Droffaard HOOFT, waaraan, gelyk hy schryft (x), *bynae neegen daagen gespeelt waren, op hoope dat het Spel noch eens mocht dienen, om eenige armen t'Amsterdam, oft te Muiden, wat voordeels te doen, en te vervallen een deel van de kosten noodig om den Baeto, een zyner Treurspelen, uit te voeren*. Wy hebben deeze woorden hier te liever willen aanhaalen, om dat 'er uit blykt, dat de *Warenar*, ten voordeele der armen, gespeeld werdt. SIXTINUS ook, in zynen *Apollo*, de nuttigheden van het Tooneelspel optellende, zegt, onder anderen:

En't best, den Armen zal het wesen voorderlyck.
Ondertusschen, leeft men, in VONDELS *Leven* (y), dat de kosten der Academie, in 't eerst, door eenige Liefhebbers der Poëzye, en

(x) HOOFTS Brieven N. 54. bl. 46.

(y) *Bladz. 14.*

en vooral door Samuel Coster zelven, gedraa- SCHOUW-
gen werden: 't welk niet waarschyntlyk voor- BURG.
komt, zo men 't voordeel aan de armen heeft
afgestaan.

Ook hebben sommigen aangetekend, dat Het
het Burger-Weeshuis, al terstond, het voor- Burger-
deel van 't speelen op de nieuwe Academie Wees-
getrokken, en de kosten, daartoe vereischt, huis ge-
gedraagen heeft, even als het speelen op de voordeel
Oude Kamer, voor rekening van 't Oude- van 't
Mannen - huis, geschiedde (z). Doch de speelen
Registers en *egte Stukken*, die nog, in 't Bur- op de
ger-Weeshuis, voorhanden zyn, hebben my Acade-
geleerd, wat, eigenlyk, van de zaake ge- mie.
weeft zy. De Regenten van dit Godshuis,
bespeurende, hoe veel voordeels het Oude-
Mannen - Huis trok van het speelen op de
Oude Kamer, flooten, op den drie en twin-
tigsten September des jaars 1617, een ver-
drag met Samuel Coster, over 't speelen, op
zyne Academie, of *Nederlands Oefenschool*,
tot stigtinge en vermaakelykheid van een iege-
lyk. Volgens dit verdrag, zou het Wees-
huis al de kosten draagen, en, in de eerste
zes jaaren, een derde van 't voordeel genie-
ten. De overigen twee derde zouden voor
Coster zyn. Doch na verloop der eerste zes
jaaren, zou het voordeel, tusschen 't Wees-
huis en Coster, gelykelyk, gedeeld worden
(a). Op deeze wyze, geraakte de Neder-
duitsche Academie in stand, die, van haa-
re

(z) Uit Aantek. van Schepen G. SCHAEF PIETERSZ.

(a) Uit het Accoord met Samuel Coster, berustende in 's
Weeshuis. Laade XIV.

SCHOUW-
BURG.

re opregtinge af, een Byenkorf, met het woord *Y V E R*, tot haar blazoen voerde. Doch 't leedt maar tot in 't jaar 1622, toen het Weeshuis de Academie, met al den toefstel, tot het speelen behoorende, van Dr. Coster overnam. Om 't verdrag, welk, deswege, op den negenden Augustus des gemelden jaars, getroffen werdt, te sluiten, hadden, op last van Burgemeesteren, gehandeld *Cornelis van Campen*, *Henrik Jacobsz.* en *Cornelis Dankertsz.* Voor 't erf, den opstal en toefstel tot het speelen werden, aan Coster, zes duizend agt honderd en vyftig guldens goedgegaan: behalve, dat het Weeshuis eene kusting van drie duizend twee honderd guldens, ten behoeve van *Lambert Lambertsz.*, ten zynen laste nam. De toefstel, die onder den koop begreepen was, wordt, in 't oorsprongkelyk Koop-Contract, in dezer voege, beschreeven: *alle de geschilderde omdraeyende doecken op het toneel synde. 22 waepenen van de voornaemste Princen op ovaelen geschildert. 9 viercante waepenen van de Vnye en ses princen waepenen op doeck. 2 groote schilden, daer de lampen aen hangen, aen d'ander syde geschildert, met haer blocx ende coorden. het daelende hemelwerck met syn kaapstangen, koorden ende blocks. 3 taeffels die het plein omreychen met haer schragen ende banken. noch een minder taeffel met 2 schragen. 3 stucken daer het toneel mede vergroot wert. een gevangen deur tralys gewys gemaect. 2 groote houten tralien in 't spel van herzilia gemaect. de blaffetuijen gemaect tot hemelwerck. 2 groote swarte linnen gordynen daer t toneel mede wert*

wert geslooten. *Alle de losse deelen op de hooch- SCHOUW-
ste solderinge. 't Graff van Achelnts [Achil- BURG.
les]. De triumphwagen. 't Viercante outaertgen.
Vormen van tienrwerck, op ten solder leggende
(b). Op de Academie, in deezer voege toe-
geruſt, werden, midlerwyl, verſcheiden'
Spelen van BREDERO geſpeeld, en onder
deezen, zyn *Stomme Ridder*, en zyn *Spaan-
ſche Brabander*, in welk laaſte, de oude
platte zeden der Amſterdammeren, op eene
geeeſtige wyze, worden afgeſchilderd. On-
dertuſſchen, duurde de tweedragt tuſſchen
de Kamers, en vermeerderde zelfs, hand o-
ver hand. Men zag 'er, in 't jaar 1618,
ter gelegenheid der inhaalinge van Prinſe
Maurits, een blyk van. De Kamers plag- Vertoo-
ten, naamlyk, van ouds, by 't inhaalen van ningen,
doorlugtige Perſonaadjen, en by andere pleg- by 't in-
tige gelegenheden, om ſtryd, uit te munten, haalen
in het maaken van zinnebeeldige Vertoo- lugtige
ningen. Men hadt zulk eene vertooning ge- Perſoo-
had, by 't inhaalen van den Graave van Lei- naadjen.
ceſter, in 't jaar 1587, waarby een burger,
Zwynſkop genaamd, zig voor *Neptunus* liet
gebruiken; en, ſchoon 't winter was, half
naakt, op een houten Walviſch, door 't wa-
ter reedt, om den Graaf te begroeten. In
't jaar 1594, was Prinſ Maurits, na 't vero-
veren van Groningen, herwaards gekomen,
op een Tooneel, aan de Paardenſtal op den
Dam, ter plaatſe der Beursſteeg, gebouwd,
vereerd met eene vertooning van 't verſlaan
van Goliath, waarby *Frans Volkertszoon*
Koorn-*

(b) Uit eene Notarieele Copie van het Koop-Contract, in
't Weeshuis beruſtende.

SCHOUW-
BURG.

Koornbert, Schepen der Stad, den persoon van Saul, en *Jacob de Gein* dien van David verbeeldde. Het Bestand van den jaare 1609 hadt aan de Oude Kamer gelegenheid gegeven, om negen vertooningen toe te stellen op den Dam, de dwingelandy van Tarquyn, en Brutus yver voor de Vryheid verbeeldende: over welke vertooningen, Hooft uitleggingen geschreeven hadt (c). Het Huwelyk van den Paltsgraave Fredrik met de Dogter van Jakob den I., Koning van Groot-Britanje, gaf, ter gelegenheid, dat het Paar, in het jaar 1613, door Prinse Maurits, herwaards geleid werdt, ook aanleiding tot het stellen van eenige vertooningen. 't Was dan niet vreemd, dat de Kamers, in 't jaar 1618, den Prins-Stadhouder, op gelyke wyze, vereerden. Maar de Oude Kamer, die, meende men, by tyds, door Burgemeesteren, van 's Prinsen aanstaande komste verwittigd was geweest, en zelfs de Brabantsche Kamer was eerst gereed. De Leden der Academie, dit niet konnende verduwen, stelden, in alleryl, negen vertooningen toe, op zo veele steigerschuiten, zeven van welken de zeven Provincien verbeeldden: op den agtsten, stondt een krygsheld, die, met een' dubbelen Oranjen-fluijer, de Provincien vereenigd hieldt: de negende was met zangers en speelluiden gevuld. Met al deezen toefstel, voer men, van voor de Academie, naar 't Prinsenhof, en behaagde 'er zyne Doorlugtigheid zo zeer mede, dat hy, den volgenden dag, in de A-

ca-

(c) Zie HOOFTS Gedichten in de Uitgaave van VAN DER BURGH bl. 436.

cademie verscheen, daar Hoofts *Geeraard* SCHOUW-
van Velzen gespeeld, en de Vertooningen BURG.
nog eens herhaald werden (d).

De afgunst en tweedragt der Kameran Vereeni-
bleef duuren. En de twee Godshuizen, het ging der
Wees- en Oude-Mannen-Huis, namen 'er Oude Ka-
mer met
meer deels in, na dat het eerste, gelyk wy de Aca-
demie.
boven aantekenden, in 't jaar 1622, het
erf en gebouw der Academie, met al den toe-
stel, tot het speelen behoorende, van Samuel
Cofter gekogt hadt (e). Men onttrok elkan-
deren de beste Tooneelspeelers: 't welk niet
nalaaten kon, ten nadeele der Godshuizen te
strekken, tot dat, de Brabantsche Kamer,
uit levender jonst, eindelyk, te niet gegaan
zynde, de Oude Kamer, door bemiddeling
van Burgemeesteren, met de Academie ver-
eenigd werdt. Dit gebeurde, in 't jaar 1632
(f), en in 't jaar 1635, vind ik, dat het
Weeshuis een derde in het erf en getimmer-
te, genaamd *de Nederduytsche Academie ofte
Amsterdamsche Kamer, met d'kledingen ende an-
der tuych tot de Speelplaats behoorende*, aan het
Oude-Mannen-Huis verkogt heeft (g). De
Academie, die slegts van hout opgeslaagen
was, en voor welke, eene Loots stondt, die,
in 't jaar 1631, aan een' Steenkooper verhuurd
was (h), moest toen hertimmerd worden.

De

(d) Blyde inkomst van haare Majesteit van Groot-Bri-
tannien, bl. 5, 7, 8, 9 enz.

(e) Recueil der Documenten van het Weeshuis f. 146.

(f) Acte van Burgemeesteren van 7 July 1632. berustende
in 't Weeshuis.

(g) Uit de Oorsprongk. Quitantie van 22 May 1635. be-
rustende in 't Oude-Mannen-Huis.

(h) Uit eene Rekening van 't Weeshuis, in de Aantek.
van Schiepen SCHAEF.

SCHOUW-
BURG.

De twee Godshuizen moesten hiervan de kosten draagen, 't welk, overeenkomstig met de uitspraak van Burgemeesteren van den jaare 1632, geschiedde, voor twee derde, door het Weeshuis, en voor een derde, door het Oude-Mannen-Huis, welke Godshuizen ook diergelyk aandeel hadden, in de voordeelen van 't speelen. De blazoenen der Kamer in *Liefde bloeiende* en der Nederduitsche Academie waren, federt de vereeniging, ook samengevoegd. Men hadt den Egelantier der Oude Kamer gevlogten om den Byenkorf der Academie, en van de twee Zinspreuken deeze eene, DOOR YVER, of YVER, IN LIEFDE BLOEIENDE, gemaakt. Van dit Blazoën, en van het Blazoën der Kamer *Uit levender jonst* zyn nog geschilderde afbeeldingen in wezen.

De Aca-
demie
wordt,
tot een
Schouw-
burg, her-
bouwd.

De Raad, *Claas* of *Nicolaas van Kampen*, die ook Regent van 't Weeshuis, en niet onbedreeven in de Bouwkunde was, hadt het opzigt over het bouwen. Het Tooneel, welk onbeweeglyk, en met fraai beeldwerk, en, onder anderen, met een gelauwerd beeld van Prinse Fredrik Henrik (i), versierd was, stondt toen in 't zuiden van 't gebouw, waar nu de veertien stuivers plaats is. De kosten der herbouwinge beliepen, in alles, negen en twintig duizend een honderd drie guldens en eenige stuivers (k). De Godshuizen hadden, te vooren, eenigen der naaste huizen en erven, by 't voorig erf, aangekocht, gelyk,

(i) Zie VONDELS Poëzye, I. Deel, bl. 330.

(k) Recueil der Documenten van het Weeshuis. f. 146.

lyk, ook in laater' tyd, geschied is. Immers, ^{SCHOUW-}zy bezitten nog, in gemeenschap, een huis ^{BURG.} op de Prinsengraft, agter den Schouwburch. Terwyl de Academie herbouwd werdt, speelde men op de Schermschool, welke toen ook boven de kleine Vleeschhal gehouden werdt, en vind ik, dat aldaar, op den zeventienden September des jaars 1637, ^{BRE-}^{DERODES} *Moortje* vertoond is.

De Academie, die nu den naam van ^{Inwy-}*Schouwburch* kreeg, werdt, op den derden Ja- ^{ding.}nuary des jaars 1638 (l), ingewyd, met een nieuw Treurspel van den Digter ^J*JOOST VAN VONDEL*, *Gysbrecht van Aemstel* genaamd (m). Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raaden vereerden 't Schouwspel met hunne tegenwoordigheid. Maar in 't ^{Herbou-}jaar 1664, werdt het gantsche gebouw we- ^{wing.}derom gefloopt, en aan den nieuwen Schouwburch, die nog staat, op den vier en twintigsten Maart des gemelden jaars, de eerste steen gelegd, door de Digteres *Maria Vos*, Dogter van den bekenden Digter *Jan Vos* (n). Het Tooneel werdt, sedert, beweeglyk gemaakt, naar de Italiaansche wyze, zynde, zo men meent, van het oud Tooneel, alleenlyk de beelden van Melpomene en Thalie, die den voorgrond, ter wederzyde, versieren, nog overgebleeven. Doch deeze verandering, die zes en dertig duizend, zes honderd drie en zestig guldens agttien stuivers

(l) *Recueil der Documenten van het Weeshuis. f. 167.*

(m) *VONDELS Leeven, bl. 40.*

(n) *Zie JAN VOS Gedichten II. Deel, bl. 526. en C. BEU-*
DERER Aant. op C. BRUINS Zoelen, bl. 133.

SCHOUW-
BURG.

vers en agt penningen gekoſt hadt (o), werdt, by ſommigen, voor eene verſlimmering van 't gebouw aangezien (p). In laater' tyd, en zelfs voor weinige jaaren, zyn 'er ook nog verſcheiden' veranderingen en verbeteringen gemaakt aan de Schouwplaats. En terwyl wy dit ſchryven, in den Zomer en Herfft des jaars 1765, worden 'er merkelyke veranderingen gemaakt in 't voorgebouw, welk, naar de Voorplaats toe, uitgetimmerd wordt. Ook wordt 'er, boven het Tooneel, vry wat aan 't gebouw verbeterd. 't Voornaamſte gedeelte behoudt egter nog dezelfde gedaante, die het, in en kort na 't jaar 1664, verkreegen heeft.

Verande-
ringen in
't beſtier
des
Schouw-
burgs.

Doch in 't beſtier van den Schouwburg, is, dikwils, verandering gekomen. Burgemeesteren hadden, na 't herbouwen van den Schouwburg, in 't jaar 1637, tot beſtierung van den zelve, zes *Regenten* of *Hoofden* aangeſteld (q), die *Speelers* aannamen en afdankten. De eerſten waren *Willem Dirksz. Hooft*, *David Sens*, *Mr. Steven Vennekool*, *Mr. Jacob Block*, *Heereman Dirksz Coorenkind* en *Simon Engelbrecht*. Zy werden, jaarlyks, op den voorſlag van *Regenten*, door *Burgemeesteren*, veranderd. En in 't jaar 1638, waren *Hoofden* des Schouwburgs *David Sens*, *Jacob Bas Cornelisz.*, *Floris Soop*, *Willem van Campen*, *Willem Dirksz. Hooft* en *Tobias van Domselaer* (r): waaron-
der

(o) *Recueil der Documenten van het Weeshuis.* f. 148.

(p) A. FELS Gebr. en misbr. des Tooneels, bl. 15.

(q) *Groot Memor. N. V.* f. 83.

(r) *Recueil der Doeum. van het Weeshuis.* f. 167, 168.

der'er twee waren, die, ook in 't voorgaan-SCHOUW-
de jaar, als Hoofden gediend hadden. De BURG.

Vader van den Historiefchryver *Geeraardt Brandt*, die zig *Gerrit Brandt* fchreef, is, in 't jaar 1642, en federt, en de Digter *Jan Vos*, naderhand, ook Hoofd des Schouwburgs geweest. Doch deeze Hoofden gaven den regten Liefhebberen weinig genoeg met hunne bestiering. Doorgaands, lieten zy, uit eene verkeerde fpaarzaamheid, flegte luiden, om niet, voor stom fpeelen, geevende hun verlof, om aan twee of drie, huns gelyken, vryen toegang te verleenen tot de zydgalery (s). Doch 't gene verder ging; zy voerden, fomtyds, Spelen ten Tooneele, waarin, Kerk en Staat en nabuurige Mogendheden beledigd en gehoond, en de goede zeden gefchonden werden: 't welk, benevens den hevigen oorlog des jaars 1672, gelegenheid gaf, dat de Schouwburg, op laft van Burgemeesteren, geflooten werd (t), en niet geopend, voor 't jaar 1678; wanneer Burgemeesteren zes nieuwe Regenten aanftelden, die alleen van hun zouden afhangen, en van welken, jaarlyks, twee zouden afgaan, met magt aan de overigen om, telkens, een dubbel getal over te leveren aan Burgemeesteren, om uit dezelve twee nieuwen te verkiefen. 't Voordeel, welk de Schouwburg gaf, zou egter, gelyk van ouds, voor twee derde, door het Weeshuis, en voor een derde, door het Oude-Man-

(s) A. PELS Horatius Dichtkunft, bl. 21.

(t) A. PELS Gebr. en misbr. des Tooneels, bl. 30.

SCHOUW-
BURG.

Mannen-Huis, genooten worden. De zes Regenten, die, voor 't eerst, op deeze wyze, werden aangesteld, waren *Petrus Francius*, Professor in de Welspreekendheid, D^r. *Lodewyk Meyer*, M^r. *Andries Pels*, Advokaat, *Jacob Matham*, D^r. *Jan Bouwmeeſter* en *Tobias van Domselaer* (u). Doch deeze ſchikking duurde niet lang. De Regenten der Godshuizen waren te onvrede over de Regenten van den Schouwburg, die zig, huns oordeels, te veel gezags aanmaatigden. In 't begin des jaars 1679, werdt 'er egter, met goedkeuring van Burgemeesteren, eene overeenkomst getroffen tusschen beide, waarby, onder anderen, bepaald werdt, dat de Ontvangers der penningen, door de Regenten van den Schouwburg, en de Ontvangers der Loodjes, op welken men, op de byzondere plaatsen, toegelaaten werdt, door de Regenten der Godshuizen, zouden worden aangesteld; en dat de Regenten der Godshuizen zo dikwils in den Schouwburg zouden mogen komen, als zy goedgevonden (v). Ondertusschen, werdt, ook onder 't gemeen, geklaagd over de Regenten van den Schouwburg. Vooral, werdt aangemerkt, dat zy, te zeer gesteld op het invoeren van spelen, waarin, de regels der Tooneelpoëzye, naar behooren, waren waargenomen, en op de taal- en digtkunst en goede zeden gelet was, het volk, niet gevat op zulke kieschheden, uit den Schouwburg hielden, en de Gods-

(u) Groot-Memor. N. VI. f. 200.

(v) Groot-Memor. N. VI. f. 221 verso.

huizen benadeelden. Doch P E L S, een dier SCHOUW-
 Regenten, beweert (w), dat 'er, federt dat BURG.
 de Schouwburg, laatstelyk, ontslooten was,
 jaarlyks, vierduizend guldens meer waren
 overgewonnen, dan voor het sluiten, onder
 het bestier der voorige Hoofden: 't welk,
 na genoeg, overeenkomt, met eene *Memo-*
rie van dien tyd, die ik gezien heb, en die,
 in 't Oude - Mannen - Huis, bewaard wordt.
 Voorts, wyft hy aan, dat fraaije stukken zo
 veel en meer toeloops hadden, dan voden
 (x). Nogtans, hieldt deeze Regeering niet
 lang stand. De Regenten der Godshuizen
 klaagden, in 't jaar 1680, over 't nadeel, welk
 de armen leeden, by de tegenwoordige be-
 stieringe: waarop Burgemeesteren hun het
 bewind over de ontvangft en uitgaaven van
 den Schouwburg wederom opdroegen, te
 gelyk belaftende, dat drie Regenten van ie-
 der Godshuis, nevens de zes Regenten van
 den Schouwburg, jaarlyks, het dubbel ge-
 tal zouden benoemen, waaruit Burgemeeste-
 ren de plaatsen der afgaande Regenten van
 den Schouwburg vervullen zouden (y). Doch 't
 verveelde deezen haast, dat zy meer afhingen
 van de Regenten der Godshuizen, dan voor-
 heen. Zy stonden dan af van hunnen dienst.
 Die der Godshuizen namen 't bestier wederom
 op zig, en verhuurden den Schouwburg, in
 't jaar 1681, aan Dr. *Lodewyk Meyer*, *Joan*
Pluymmer en *Pieter de la Croix*, voor den tyd
 van

(w) Gebruik en misbruik des Tooneels, bl. 29.

(x) Id. bl. 31.

(y) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. van 21 Aug.
 1680. f. 213 verso.

SCHOUW-
BURG.

van drie jaaren, die, naderhand, nog met drie jaaren vermeerderd werden, tegentwintig duizend guldens, in 't jaar. Doch de huurders schynen luttel voordeels gehad te hebben van hunne onderneeming. Immers, in 't jaar 1687, werdt de Schouwburg, voor nog drie jaaren, tegen zeventien duizend guldens 's jaars, verhuurd aan *Jan Koenderdingh* en *David Lingelbagh*, die hunne rekening zo kwalyk gemaakt hadden, dat zy, reeds in 't jaar 1688, verzogten, van de huur ontslaagen te worden, en negen honderd guldens, tot schade-betering, verwierven (z). Ook hadden deeze huurders even weinig, of nog minder genoeg gegeven aan 't gemeen, dan de voorige Regenten (a). De Regenten der Godshuizen hielden, eindelyk, 't bewind, geheellyk, aan zig. Zy werden 'er, in 't jaar 1699, in bevestigd, by den Oud-Raad van Burgemeesteren, die verstondt, dat zy, voortaan, gelyk zy reeds gedaan hadden, altoos, twee *Adfistenten* of *Directeurs* tot zig neemen moesten, om hun, in 't oordeelen over de spelen, en in 't bestier van 't gantsche werk, behulpzaam te zyn (b): na welken tyd, de Schouwburg, tot heden toe, onder 't bewind der Regenten van de Godshuizen, gestaan heeft, en, op eenen genoegzaam eenpaarigen voet, bestierd geworden is.

Bur-

(z) *Recueil der Documenten van het Weeshuis. f. 177, 179, 180, 184-186.*

(a) *Zie Nederd. Keurd. bl. 566 enz.*

(b) *Resol. van den Oud-Raad van Burgemeest. 24 July 1699. f. 5.*

Burgemeesteren en 't Geregt hebben, van tyd tot tyd, verscheiden' Reglementen en Keuren gemaakt, den Schouwburg betreffende. In den zelven, mag geenerlei balddaadigheid gepleegd worden. De Hoofd-officier is gemagtigd, om twee van zyne dienaars, op de speeldagen, te houden in den Schouwburg, om, op de klagte der Regenten, de balddaadigen daaruit te leiden, of zelfs aan 't Geregt aan te brengen. De *Acteurs* en *Actrices* zyn verpligt, te voldoen aan de verbindtenissen, die zy, met de Regenten, hebben aangegaan. Niemand, met naame geene Poëten, mogen samenspannen, ten nadeele van den Schouwburg (c). Die voor Poëet by de Regenten erkend is, heeft, voor den tyd van een jaar en zes weeken, schoon 't, doorgaands, langer toegelaaten wordt, vryen toegang tot den Schouwburg, en hem worden, wanneer zyn spel vertoond wordt, zes Loodjes ter hand gesteld, mids het een voorspel van vyf bedryven zy. Van een na- of klugtspel krygt de Poëet niet meer dan drie Loodjes. Anders, mag, in 't algemeen gesproken, niemand in den Schouwburg worden ingelaaten, dan die het geld, daartoe gesteld, ten volle, betaald heeft. Doch men kan zig, voor agt Dukaaten, of twee en veertig guldens, in 't jaar, vry- of uitkopen: wanneer men, ten allen tyde, overal, behalven in de *Loges*, plaats neemen kan, mids de plaatsen niet besproken zyn. De toegang agter het Tooneel wordt ook, doorgaands, aan niemand vergund, dan aan zulken, die

SCHOUW-
BURG.Keuren
omtrent
den
Schouw-
burg.

(c) Handv. bl. 278.

SCHOUW-
BURG.

aldaar eenigen dienst moeten doen. Burgemeesteren hebben, al in 't jaar 1696, belast, dat men geene aanstootelyke spelen ten Tooneele zou voeren, en dat men zig, zo veel mogelyk ware, voorzien zou van Acteurs en Actrices van een onbesproken leeven (*d*): also men, altoos, verstaan heeft, dat het Tooneel moest gehouden worden binnen de paalen van *een nut, eerlyk en vermaakelyk tydverdryf* (*e*). By eene Keure van den zeven en twintigsten January des jaars 1757, is belast, dat de Speelers en Speelsters zig behoorlyk omtrent de Regenten zullen hebben te gedraagen, onder bedreiging van zes weeken te water en te brood gezet te zullen worden, zo zy, zonder schriftelyk verlof der Regenten, hunnen dienst, buitens tyds, verlaaten (*f*). In Juny des jaars 1683, lieten Burgemeesteren toe, dat eene bende Fransche Tooneelspeelers, eene maand agtereen, op den Schouwburg speelde (*g*). Doch sedert werdt beslooten, geene vreemde Tooneelspeelers, op den Schouwburg, noch elders in de Stad, meer toe te laten (*h*). In 't jaar 1682, hadt men eene Italiaansche Opera, die, onder 't opzigt van eenen *Theodoro Stryker*, met kennisse en bewilliging van de Regenten der Godshuizen, op de Scherm-school, vertoond werdt (*i*), uit de Stad ge-

(*d*) Handv. bl. 947.(*e*) Groot-Memor. N. VIII. f. 120 verso.(*f*) Keurb. T. f. 227.(*g*) Groot Memor. N. VII. f. 89.(*h*) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. 2 Sept. 1683, f. 238.(*i*) Contract der Regenten met Mr. Theodoro Stryker, van 27 Octob. 1679.

geweerd (k). Doch, in deeze eeuw, heeft SCHOUW-
men, voor eenen korten tyd, Fransche TOO-
neelspeelers, en ook, nu en dan, eene Ita- BURG.
liaanſche Opera, op den Schouwburg, ge-
doogd.

De SCHOUWBURG, op dat wy, einde- Beschry.
lyk, tot de beſchryving van 't gebouw zelf ving van
komen, is, naar de enge plaats, waarin de- 't ge-
zelve geſtig werd, een treffelyk gevaarte. bouw des
PELS getuigt 'er van (l), dat de Bouwmees- Schouw-
ter, NICOLAAS VAN KAMPEN, burgs.

het wérk,

Schoon klein van omtrék, groot, én wyd, gelyk
een kerk,
Deê ſchynen; én 't gemak zo mét de wêlſtand
paarde,
Dat dit gebouw, verſierd mét zulk een pracht,
én waarde,
Gelyk zo braaf een' kunſt, én groot een' Stad
betaamt,
Een meeſterſtuk verſtrékte, én SCHOUWBURG
wierd genaamd.

Men treedt 'er in, door eene groote hard- Poorten.
ſteenen poort van de Dorifche Orde, boven
welke, deeze twee regels van VONDEL,
die de meeſte verzen, welken, elders, in
den Schouwburg geplaatſt plagten te zyn,
of nog zyn, gemaakt heeft, in gulden let-
ters, zyn uitgehouwen:

De weereld is een ſpeeltooneel,
Elk ſpeelt zyn rol, en krygt zyn deel.

In

(k) Groot-Memor. N. VII. f. 45.

(l) Gebruik en misbruik des Tooneels, bl. 14:

SCHOUW- In de poort, is noordwaards, het Comptoir,
BURG. daar 't geld voor den ingang ontvangen, en
de Loodjes uitgedeeld worden. Boven de

poort staan, buitenwaards, twee lantaarens,
en binnenwaards, de borstbeelden van He-
rakliet en Demokriet, onder welken, ter
wederzyde van de deur, ook twee lantaarens
Poortaal. geplaatst zyn. Voorts, komt men, over ee-
ne vierkante Plaats, door eene andere Poort,
in een ruim Poortaal, daar zuidwaards de in-
gang naar de wooning van den Kastelein is,
en een vertrekje, waar men de Plaatsen be-
spreekt. De frontespies deezer tweede poor-
te rust op twee kolommen, boven welker
kapiteelen, ook twee lantaarens geplaatst
zyn. De wooning van den Kastelein bestaat,
uit verscheiden' zeer goede en wel geschik-
te vertrekken. In het Poortaal voor dezel-
ve, hangen drie Gedigten: een van VON-
DEL, luidende:

*Geen kint den Schouburg lastig zy,
Tabakpyp, bierkan, snoepery,
Nogh geenerlei baldadigheid.
Wie anders doet, wort uitgeleit.*

Een van JAN VOS:

*De Godsdienst roept de ziel; het lyf de zorg
voor 't leven.*

*Elk heeft haar eygen tyd: wee die hier tegen
streven.*

*Wie tyd in tyden vint, wort geen Toneel
ontzeyt.*

*Zoo leert men door het spel, noch deugd in
ledigheyd.*

En

En nog een van VONDEL:

SCHOUW-
BURG.

*Tooneelspel quam in 't licht tot leerzaam tijt-
verdryf.*

*Het wykt geen ander spel, noch koningklyke
wonden.*

*Het bootst de weerelt na: het kittelt ziel en
lyf:*

*Het prikkeltze tot vreught, of slaet ons zoete
wonden:*

*Het toont, in 't klein begryp, al 's menschen
ydelheit,*

*Daar Demokryt om lacht, en Heraklyt om
schreit.*

Dit laatste is, zo my berigt wordt, door den
vermaarden Tooneelspeeler, *Thomas van
Malfem*, die, in 't jaar 1719, overleeden is,
met het penfeel en zyne linkerhand, die hy
alleen gebruiken kon, konstiglyk, geschree-
ven.

Aan de zuidzyde van 't Poortaal, is ook een ruime opgang naar de *Kamer der Re-*<sup>Regent-
ten-
Kamer.</sup>
genten, die, in 't jaar 1765, merkelyk, ver-
beterd en vergroot is. Zy is, zo wel als twee
verdiepingen boven dezelve, voorwaards,
naar de Plaats toe, over welke zy, met drie
lichten, uitziet, uitgetimmerd; rondsom met
kassen voorzien, en sierlyk beschooten, of
gelambriseerd: en van boven, koepelswyze,
bepleisterd. De schoorsteenmantel is, ge-
heel naar de hedendaagsche wyze, opge-
bouwd en versierd: en by deeze vernieu-
wing, zyn de regels van VONDEL;

VIII. STUK.

Bbb

Ge

SCHOUW-
BURG.*Gelukkig is het Land,
Daer 't kint zyn moër verbrant,*

die, voormaals, voor den schoorsteen plag-
ten te staan, weggeraakt. De oude afbeeld-
fels van Herakliet, Demokriet, Apollo,
Merkuur en andere oude Godheden, die
van de Kamer *in Liefde bloeiende* her-
komstig, en hier geplaatst waren, zyn 'er
ook niet meer. De vertrekken der twee
verdiepingen boven deeze Kamer zyn, ten
deele, tot gebruik voor de Regenten, ten
deele, tot gebruik van den Kastelein geschikt.

Schouw-
plaats.

Wyders, treedt men, uit het meergemel-
de Poortaal, regt uit, en opwaards, naar de
Schouwplaats: te weten, ten zuiden, naar
de *Staanplaats*, ten noorden, naar den *Bak*,
ten westen of in 't midden, naar de *Loges*,
of *Huisjes*, gelykze PELS noemt (*m*), en
naar de verdere zitplaatsen. De grond der
Schouwplaats, die 't oostelyk gedeelte van
't gebouw beslaat, maakt een fraai geschikt
halfroond, en loopt, beneden, langzaam hel-
lende, af, tot voor 't Tooneel; zo dat de
agtersten, die op de *Staanplaats* staan, of in
den *Bak* zitten, bekwaamlyk, over de voor-
sten heenen kunnen zien. De *Bak*, van
welken de *Staanplaats*, door een houten af-
schutsel, met yzeren pennen bezet, is af-
gescheiden, heeft tien banken, en twee hal-
ven, ter wederzyde van 't *Orchestra*, of de
Plaats der Muzikanten, die, in een vierkant,
in 't midden van den *Bak*, tegen 't Tooneel
aan,

(*) Horatius Dichtkunst, bl. 10.

V. BOEK. GEB., TOT NUTT. OEF. GESCHIKT. 755

aan, zitten, en, behalve den *Orchestremeeſter*, SCHOUW-
thans, veertien in getal zyn. In 't half rond BURG.
der Schouwplaatſe, zyn, wyders, twee ga-
leryen, boven elkanderen. De benedenſte is
verdeeld, in agt enkele, en twee dubbele Lo-
ges, welken, uitgenomen de Regenten Loge,
welke regt op het Tooneel ziet, en de *Tour-*
Loge, ter linkerzyde van dezelve, die de Re-
genten, by beurten, begeeven, doorgaands,
verhuurd zyn; en in de zogenaamde veertien
ſtuivers-Plaats, in 't zuiden, die ook, nu en
dan, wordt verhuurd, en drie agter el-
kanderen oploopende banken heeft. De Re-
genten hebben, uit hunne Kamer, een' be-
kwaamen toegang naar hunne Loge; en ook,
door een langen gang, die, van agteren,
langs de veertien ſtuivers-Plaats omloopt,
met een neêrgaande trap, naar agter het
Tooneel. In deezen gang, zyn eenige kaſ-
ſen tot berging van Speelgereedſchap: en ee-
nige mindere Speelers zyn gewoon, zig hier te
kleeden. Boven den langen gang, is nog een
gang of gaandery tot berging en bewaaring der
Tooneelkleederen geſchikt. De tweede gale-
ry, of zogenaamde tien-ſtuivers-Plaats, is aan
alle zyden van het half rond bezet, in 't mid-
den met vyf, en ter wederzyde met drie
banken agter elkanderen, die, tot aan de
zoldering toe, oploopen. De Schouwplaatſ
is, beneden, langs de wanden, zeer net be-
ſchooten: de zoldering, fierlyk, *geplatfon-*
neerd; en langs de Loges en veertien ſtuivers-
Plaats, hangen Spiegel- en Armblaakers,
waarop kaarſen ontſteken worden.

SCHOUW-
BURG.
Tooneel.

Het Tooneel, welk de westzyde van 't gebouw bestaat, is vyf voet en twee duim verheeven boven de grondvlakte van den Bak. Op den voorgrond van het zelve, staan, aan elke zyde, twee sierlyke Korinthische Kolommen, van agteren met Pilasters gedekt, en strekkende tot ondersteuning van eenen fraaijen boog, die den voorgrond van het Tooneel overwelst. Tusschen de kolommen, staan de beelden van Melpomene en Thalia, van welken het eerste inzonderheid uitmunt, in fraaiheid. Alles is van hout; doch de kolommen, met derzelver Pilasters, de kroonlyst, de boogen, de voetstukken der beelden zyn, als sterk gevlakt rood marmer, en de Bazementen, Kapiteelen en Beelden, als wit marmer, geschilderd. Het Tooneel wordt, van vooren, agter den boog en de kolommen, geslooten door een gordyn, beschilderd, met het blazoen der vereenigde Oude Kamer en Nederduitsche Academie, zynde een' Byenkorf, omvlogten, met een' bloeienden Egelantier; en met de zinnebeeldige tekens van den Koophandel en Zeevaart. Boven den Byenkorf, staat het woord YVER: en onder den zelve, twee regels van VONDEL:

*De Byen storten hier het eêlste dat ze lezen,
Om d'ouden stok te voên, en d'ouderlooze
weezen.*

Voor 't gordyn, hangen vyf kroonen, op ieder van welken, twaalf kaarsen ontsteken worden. Zy kunnen, door middel van een even-

evenwigt, zeer gemakkelyk, opgehaald, en SCHOUW-
neder-gelaaten worden. Het Tooneel zelf is BURG.
 versierd met veelerlei soorten van zyd- en Byzon-
schutschermen, die, grootendeels, zo fraai dere soor-
en konstig, naar de beste regels der Door-
zigtkunde, beschilderd zyn, dat het Am-
sterdamsch Tooneel, in dit opzigt, geoor-
deeld wordt, de voornaamste schouwtooneelen van Europa te overtreffen. De vier
 voorste zydschermen staan schuin, en in on-
 gelyke hoeken: de drie agtersten staan regt.
 Zy kunnen allen, zeer gemakkelyk, bewoogen worden, loopende elken zydscherm op
 twee rollen, en de voorsten, als de zwaar-
 sten, in koperen uitgehoolde groeven, *gal-
leijen* genaamd. De schutschermen, die het
 Tooneel, van agteren, sluiten, en de Lugt-
 doeken, aan 't gewelf van boven, hangen
 allen in evenwigt. De werktuigen, door mid-
 del van welken, de schermen bewoogen wor-
 den, zyn, onlangs, merkelyk verbeterd, der-
 wyze, dat het Tooneel nu, in een oogenblik,
 van ter zyde en van agteren, veranderd kan
 worden van gedaante. De voornaamste by-
 zondere tooneelen zyn de negen of tien vol-
 gende. De *Oude Hofgaandery*, versierd met Oude
deuren ter wederzyde, en met oude Goden-
beelden, is, naar den trant van *Le Potre*, Hofgaan-
dery.
 door den beroemden *Laireffe*, geschilderd.
 Zy bestaat, uit vier schuins staande scher-
 men, aan elke zyde, en een' schutscherm,
 het einde der gaanderye vertoonende. Agter
 den derden zydscherm, wordt, somtyds, een
 schutscherm geplaatst, om een korter en ge-
 slooten vertrek te verbeelden. Men heeft

SCHOUW- ook een' troon, zo men meent, van dezelf-
BURG. de hand, die, in dit vertrek, geplaatst kan
 worden. Ook stelt men 'er, aan den twee-
 den scherm, eene *Alcove*, den *Troon van*
Pels genaamd, en geschikt, om een Vor-
 stelyk slaapvertrek, of Tent te verbeel-
 den. De *nieuwe Hofzaal*, door den konst-
Nieuwe ryken *Cornelis Troost*, geschilderd, bestaat,
Hofzaal. insgelyks, uit vier schermen aan elke zyde,
 en uit twee schutschermen of agterstukken,
 een met eene poort van de Korinthische or-
 de, en een met een' Troon. Alles is, met
 zinnebeelden, versierd. Men kan deeze
 Zaal, ook, by den derden scherm, afsluiten,
 door een schutdoek, waarop een fraaije
 schoorsteen geschilderd is; en de zydscher-
 men, met groen geschilderde paneelen, be-
 hangen; wanneer zy eene zwierige heden-
 daagsche Kamer vertoont. De Konstschilder
Nieuwste *Jacobus Buys* heeft, onlangs, onder 't op-
Hofzaal. zigt van voornaame Konstkenners, eene
 Hofzaal geschilderd, die, uit vier schermen
 aan elke zyde, en verscheiden' schutscher-
 men, bestaat. De Zaal is, naar de Korin-
 thische orde, in den pragtigsten smaak der
 Ouden, opgebouwd, en, met Godenbeelden
 en anderen, versierd. In 't midden der Zaa-
 le, vertoonen zig, ter wederzyde, twee
 dwarsgaanderyen, de eerste, voor den
 derden, en de tweede agter den vierden
 scherm, waarvan nog nimmer voorbeeld
 op het Tooneel gezien is. De wanden zyn
 van teder geel, gesleepen Oostersch marmer;
 de schagten der kolommen en de kroon- en
 andere lyften van rood met wit gevlakt, en
 de

de kapiteelen en bazementen der kolommen, SCHOUW-
BURG.
en de friezen en posten der deuren, van wit Bosch.
marmer. De *Italiaansche Straat* heeft, aan Italiaan-
sche
elke zyde, vier schermen, die, met deftige Straat.
huizen, beschilderd zyn. Op den schutscherm,
wordt eene grootfche marktplaats en pragtig
gebouw vertoond. Het *Bosch* bestaat uit
zeven schermen aan elke zyde, die met wild
gegroeid geboomte zyn beschilderd. Men
gebruikt 'er, naar den eisch der Tooneelspe-
len, drie onderscheiden schutschermen by.
Het is, door *Andries van der Groen*, geschild-
derd, en gevolgd naar een ander, welk, zo
my berigt is, keurlyk, door *Christoffel Lu-
benietski*, gedaan was, en waarvan nog en-
kele schermen overgebleeven zyn. By het
Bosch wordt, fomtyds, aan 't einde van het
Tooneel, een berg vertoond, die zeer sier-
lyk staat. Het *Zonnehof*, uit zeven scher- Zonne-
hof.
men aan elke zyde, en een' schutscherm be-
staande, is, voor het grootste gedeelte, door
den vermaarden *Jacob de Wit*, met wolken
en andere sieraaden van den Sterrenhemel,
uitmuntend fraai, geschilderd. Men bedient
'er zig van, in *VONDELS Faëton*, en in
eenige andere Tooneelstukken. De *Tuin* Tuin.
bestaat ook uit zeven schermen aan elke zy-
de, en twee schutschermen, naar vereisch
der byzondere Spelen. De *burgerlyke of ge-
meene buurt*, uit twee schermen aan elke zy- Burger-
lyke of
gemeene
Buurt.
de en een' schutscherm bestaande, is natuur-
lyk en fraai geschilderd. De *ouderwetsche of* Ouder-
wetsche
burgerlyke Kamer is, meent men, door *de* of bur-
gerlyke
Kamer.
Laireffe, geschilderd, en altoos voor eene
der fraaiste vertooningen van den Schouw-
burg.

**SCHOUW-
BURG.** burg gehouden. Men heeft de wanden der-
 zelve, voor eenige jaaren, overgewit, en 'er
 eenige andere veranderingen in gemaakt.
**Heden-
daagsche
Kamer.** De *hedendaagsche Kamer* bestaat, uit een of
 twee schutdoeken, en twee zydschermen,
 van gewoonlyk Kamerbehangfel gemaakt.
 De deuren en vensters in 't vertrek zyn,
 door *Troost*, geschilderd. Wy spreekken niet
 van de *Poëtische Hel*, die egter, van som-
 migen, geroemd wordt: ook niet van de
Kapel, die, met weinige verandering, tot
 een' *Kerker* wordt gemaakt, noch van eeni-
 ge andere schermen, die, nu en dan, wor-
 den gebruikt; also dezelve van te weinig
 belang zyn, om byzonderlyk opgenoemd te
 worden.

**Konst-
werktui-
gen voor
't Too-
neel.** Men heeft, tot uitvoering van eenige Too-
 neelstukken, ook verscheidenerlei Konst-
 werktuigen noodig, waarvan de Schouwburg
 rykelyk voorzien is. In den vloer van het
 Tooneel, zyn een groot, en zes kleine *Zink-
luiken*, door welken, men Perfoonen, tafels
 en andere dingen kan doen opkomen, en
 nederdaalen. Voorts, zyn 'er twee *Wolken*,
 eene groote en eene kleine, die, door mid-
 del van evenwigten, nedergelaaten en opge-
 haald worden, en zig, zeer natuurlyk, ope-
 nen en sluiten. Zy zyn fraai beschilderd, en
 dienen, om Goden, Engelen of andere Per-
 soonaadjen, van boven naar beneden, of
 van beneden naar boven te voeren. Men
 heeft ook verscheidenerlei slag van *Vlieg-
werken*, dienende om perfoonen, gedrogtten,
 wagens en andere dingen, over het Tooneel,
 en opwaards en nederwaards, te doen bewee-
 gen.

gen. De *Zee*, die zeer konstig gemaakt is, SCHOUW-
 en zig, op eenen afstand, vertoont, als met BURG.
 zagtelyk bruischende golven af en aan-
 vloeijende, mag wel, onder de aartigste
 Konstwerken van het Amsterdamsch Tooneel, geteld worden. De andere gereedschappen en huisraad, tot het Tooneel vereischt, zyn te verscheiden en te menigvuldig, om byzonderlyk te kunnen worden opgenoemd. In veelerlei soorten van kostbaare Kleede-
 en min kostbaare *Kleederen*, munt het Am- ren.
 sterdamsch Tooneel, ongemeen, uit. Men kan 'er allerlei Standen, Landaart, zeden en gebruik, nieuw en oud, door gepaste kleederen, uitbeelden, en de Regenten spaaren, sedert veele jaaren, geene kosten, om, in dit opzigt, te voldoen aan den eisch der byzondere Tooneelspelen.

Agter, ter wederzyde van, en boven het Vertrek-
 Tooneel, en boven de Schouwplaats, zyn een ken en
 groot getal van vertrekken en zolders, ten zolders,
 dienste van den Schouwburg, en tot gebruik agter, ter
 der Tooneelspeeleren. Ten noorden van het wederzy-
 Tooneel, is eene ruime Bergplaats, het *Pak-* de van, en
huis genaamd, die ook, gedeeltelyk, tot eene boven
 Timmerloots gebruikt wordt. Ten westen het Tooneel: en
 en ten zuiden, zyn, agter en bezyden het boven de
 Tooneel, een goed getal van Kleedkamer- Schouw-
 tjes gebouwd, daar de voornaamste Speelers plaats.
 en Speelsters zig, vrouwen en mannen afzonderlyk, kleeden. Ook zyn 'er, in 't zuiden, boven, twee ingestoken vertrekken, daar de Dansers en Danseressen zig kleeden. Boven het Tooneel, waar, voormaals, maar

**SCHOUW-
BURG.** eene groote zolder was, in afgeschooten ver-
trekken verdeeld, zyn, in 't jaar 1765, nog
twee zolders boven dezelve gebouwd, die
ook, in byzondere vertrekken, verdeeld zyn.
Boven de Schouwplaats, zyn ook drie ver-
diepingen, boven elkanderen. Op de be-
nedenste, heeft men eene Schilderzolder,
daar de tooneelen en 't gene 'er meer noo-
dig is geschilderd worden. Wyders dienen
deeze meeste zolders tot berging van den
menigvuldigen huisraad en de verscheide-
nerlei noodwendigheden, die, in zeer vee-
le Tooneelspelen, te passe komen.

Bestie-
ring van
den
Schouw-
burg,
door de
Regen-
ten van
het Wees-
en Oude-
Mannen-
Huis.

De bestiering van den Schouwburg staat,
federt het einde der voorgaande eeuw, aan
de Regenten van het Wees- en Oude-Man-
nen-Huis, die, gewoonlyk, op alle de Speel-
dagen, op de Regenten-Kamer, in den
Schouwburg, byeenkomen, en op het naar-
komen der Keuren, omtrent het speelen ge-
maakt, en op het bewaaren der goede or-
de in de Schouwplaats agtgeeven. Ook on-
derzoeken zy de spelen, die hun, door de
Tooneelspeldigters, worden aangeboden,
eer dezelve ten tooneele worden gevoerd.
Zy hebben Octroi, om, met uitsluiting van
alle anderen, de goedgekeurde Tooneel-
spelen te doen drukken; doch staan het regt
daar toe, voor ieder Spel, af aan eenen
Drukker naar hun welgevallen, met wien
zy, deswege, vooraf, eene overeenkomst
aangaan. Men heeft den tegenwoordigen
Drukker vergund, de Tooneelspelen, die,
op de speeldagen, in den Schouwburg, be-
geerd

geerd worden, door iemant, voor zyne re- ^{SCHOUW-}
 kening, aldaar, te laten verkoopen. Hy ^{BURG.}
 drukt ook de Biljetten, waarby bekend ge-
 maakt wordt, wat men speelen zal. Zy wor-
 den, aan de twee Godshuizen, aan 't Stadhuis,
 aan de Beurs, aan de Koorenmarkt, aan de
 Hoofdpooten der Stad, en, op verscheiden
 andere Plaatsen, aangeplakt, waartoe de Re-
 genten twee *Aanplakkers* hebben aangesteld.
 De Regenten verkiezen, wyders, de Speelers
 en Speelfters, Dansers, Danseressen, Mu-
 zikanten, Zangers en Zangeressen: elk be-
 loonende, naar zyne of haare bekwaam-
 heid, en naardien dienst, dien 'er de Schouw-
 burg van trekt. Men beloont hen, ge-
 meenlyk, by ieder Spel, verbindende de
 Regenten zig, dat 'er ten minste negentig
 Spelen, in ieder Saizoen, welk in 't eerst
 van Augustus begint, en in 't eerst van
 May eindigt, zullen vertoond worden. De
 twee *Adfistenten* der Regenten, die, voor-
 maals, ook *Directeurs* en *toeziende Regen-*
ten plagten genoemd te worden; de Kas-
 telein, de Tooneelmeeſter, de Baletmeeſ-
 ter, de Orcheſtremeeſter, en alle de min-
 dere bedienden van den Schouwburg wor-
 den, door de Regenten, aangesteld. Doch,
 onder de Regenten der twee Godshuizen, is
 het werk van den Schouwburg, gemeenlyk, in
 zulker voege verdeeld, dat twee Regenten
 van het Weeshuis en een Regent van het
 Oude-Mannen-Huis, tot Bouwmeesters,
 gesteld zyn, en twee Regenten van het
 Weeshuis, en een van het Oude-Mannen-
 Huis

**SCHOUW-
BURG.** Huis het opzigt hebben over het Tooneel, en het gene, daartoe, byzonderlyk, behoort.

**Adfiften-
ten.** De *Adfiften*ten zyn, voor 't eerst, in 't jaar 1699, op last van Burgemeesteren, aangesteld, om de Regenten, in 't oordeelen over de Spelen, en in 't gantsche bestier der Schouwburgs, behulpzaam te zyn. Zy genieten ieder, tegenwoordig, eene wedde van vyfhonderd guldens, in 't jaar.

**Kaste-
lein.** De *Kastelein* van den Schouwburg, waartoe, reeds meer dan eens, een der bekwaamste *Acteuren* of Speelers verkooren is, neemt de Kamer der Regenten waar, wanneer dezelve vergaderd zyn, of draagt zorg, dat zulks, door iemand, in zyne plaats, geschiede. Wyders, verhuurt hy de Plaatsen, die, voor de Speeltyden, besproken worden; hy doet de Schouwplaats, het Tooneel, de Regenten-Kamer, en de andere vertrekken van den Schouwburg schoon houden, en geeft agt op het vuur en licht, welk, onder 't speelen, of by andere gelegenheden, gebruikt wordt. Hy heeft het oog over de Timmerluiden en andere arbeiders aan den Schouwburg, en houdt boek van derzelver verdiende loonen. Voor deezen dienst is hem, boven vrye wooning in den Schouwburg, ook vuur, licht en andere voordeelen toegelegd.

**Tooneel-
meester.** De *Tooneelmeester*, ook, gemeenlyk of altoos, een *Acteur*, bezorgt, tegen elken Speeltyd, dat de kleederen en de andere vereischte toefstel in gereedheid zyn. Hy draagt

draagt ook zorg, dat de Speelers en Speelsters het Reglement, door de Regenten, voor hun gemaakt, naarkomen, en houdt aantekening van de boeten, op het overtreden van het zelve vallende. Hy deelt, op last der Regenten, de rollen uit, en geeft, aan de Speelers en Speelsters, by tyds, kennis van 't gene 'er vertoond zal worden, op dat zy zig daartoe zouden kunnen bereiden. Voorts, bezorgt hy de kleederen, tooneelen, konstwerken en allen anderen toefstel, die tot elk spel vereischt worden. Zyn werk is ook, na 't afloopen van het eerste spel, aan te kondigen, wat 'er, ten volgenden Speeldage, vertoond zal worden.

De *Baletmeester* ontwerpt en regelt, op Baletgelyke wyze, de Baletten en Dansen. Ook bedient men zig van hem, om de aankomende Speelers en Speelsters eene goede houding te leeren. Beide genietenze, voor hunnen dienst, eene jaarlyksche wedde. SCHOUWBURG.
meester.

De *Orchestremester*, aan wien, insgelyks, eene jaarlyksche wedde toegelegd is, heeft het opzigt over de Muzikanten van den Schouwburg, en schikt en verdeelt de Muzykstukken. Orchestremester.

Wyders, is 'er een *Opzigter over de kleederen der Mannen*, die de vereischte kleederen aan de mannen uitdeelt, en zorg draagt, dat dezelve, na 't speelen, behoorlyk, geveegd en geborgen worden. Van gelyken, is 'er eene *Opzigster over de kleederen der vrouwen*. De Schouwburg heeft twee Personen in geduurigen dienst, die de mannen helpen kleden. Vier *Kleedsters* bewyzen Opzigter en Opzigster over de kleederen.
Mindere Bedienden.

zen

SCHOUW-
BURG.

zen den zelfden dienst aan de vrouwen. Voormaals, plagt men eenen Meester Kleërenmaaker in den Schouwburg te hebben, die de nieuwe kleederen maakte. Doch, tegenwoordig, worden zy, buitens huis, gemaakt. Nog is 'er een *Barbier*, om de Speelers te scheeren, eer zy ten tooneele verschynen; een *Paruikenmaaker*, om hunne paruiken op te maaken en te schikken, en een *Coëffeur* of Kapper der Speelsters. Tot het zetten en verzetten der Tooneelfchermen, het schikken der konst- en vliegwerken, en het maaken van vuurwerken voor het Tooneel, is een *Machinist* aangesteld, die eenige Timmerluiden onder zig heeft. Men voege hierby den *Soufleur* of *Boekhouder*, die, van ter zyde het Tooneel, den Speelers en Speelsters, wanneer zy meer of min haperen, hunne rollen herinnert. Wy spreken niet van den *Kaarsensnuit* en van eenige andere mindere Bedienden van den Schouwburg.

Tot den ontvangst van 't gene, voor den ingang in den Schouwburg, betaald wordt, en tot het uitgeeven der vereischte Loodjes, zyn twee *Ontvangers* gesteld, en negen Perfoonen zyn, in de voorpoorte, aan den Bak, en voor den opgang naar boven, verdeeld, om de Loodjes wederom in te vorderen, en de aanschouwers te laten gaan, daar zy behooren. De Loodjes, van welken wy spreken, zyn van stevig bordpapier gemaakt; aan de ééne zyde met den Byenkorf, het Blazoen van den Schouwburg, bestempeld, en aan de andere,

re, door een' der Regenten, getekend. In elk ^{SCHOUW} faizoen, worden zy van verwe veranderd, en ^{BURG} somtyds ook van gedaante.

Sedert eenige jaaren, hebben de Regenten den Tooneelspeeleren verlof gegeven, om, na 't eindigen van elk faizoen, twee of drie Spelen, ten hunnen voordeele, op den Schouwburg, te vertoonen. 't Gene hiervan komt wordt onder hen verdeeld, naar evenredigheid van elks gewoonlyk daggeld, zonder in aanmerking te neemen 't gene, aan sommigen, daarenboven, tot eene erkenntenis, toegelegd is. Somtyds, zyn de Tooneelspeelers ook, door de Regenten, plegtiglyk onthaald, en beschonken, en, onder anderen, ter gelegenheid der vieringe van het Eeuwgetyde der Stigtinge van den tegenwoordigen Schouwburg, met een verhaal waarvan wy de beschryving van den Schouwburg besluiten zullen.

Tegen den zevenden January des jaars ^{Viering} 1738, toen 't vier dagen over de honderd ^{van het} jaaren geleeden zou zyn, dat de Schouw- ^{Eeuwge-} burg was ingewyd, werden de Schout, Bur- ^{tyde der} gemeesteren, Schepenen, Raaden, Commis- ^{Stigtinge} sariffen, Pensionariffen en Secretariffen, met ^{van den} derzelver vrouwen, midsgaders, de Regenten ^{Schouw-} en Regentessen der twee Godshuizen, de twee ^{burg, in't} Adfiftenten, de Poëeten, en eenig weinig an- ^{jaar 1738,} der gezelschap, ter keuze van de Regenten, uit derzelver naam, in den Schouwburg genodigd. Alles was, vooraf, geregeld, om het aanzienlyk gezelschap te ontvangen, naar behooren. De koetsen werden, op de Wes-
ter-

SCHOUW-
BURG.

termarkt, en van daar, langs de Keizers- en Prinsengraften, door twee Onderfchouten, in orde gefchaard. Voor, en binnen de Voorpoort des Schouwburgs, tot op en over de Plaats, ftondt een Adjutant, die vier Serjanten onder zig hadt, aan 't hoofd van vier en vyftig Soldaaten, van twee Tromflaagers verzeld. De Schout en regeerende Burgemeesteren, treedende door een dubbel gelid Soldaaten, die 't geweer prefenteerden, terwyl de trom geroerd werdt; werden, pas binnen de eerste poort, ontvangen door twee Regenten. De regeerende Schepenen, die door een enkel gelid Soldaaten traden, welken 't geweer by de voet hielden, zonder dat de trom geroerd werdt, werden aan de tweede Voorpoort ontvangen. De Oud-Burgemeesteren, Oud-Schepenen en Raaden traden, alleenlyk, door de Wagts, die aan de Voorpoort ftondt, en werden, binnen de tweede Poort, ontvangen. De Schout en regeerende Burgemeesteren werden geplaatst in den Bak, op de zevende bank, van waar men 't beste gezigt op het Tooneel heeft: de regeerende Schepenen, op de zesde; de Oud-Burgemeesteren, op de agtste; de Oud-Schepenen en Raaden, op de vierde, vyfde, negende en tiende. Op de Staansplaats, vanwaar het Tooneel zig zeer voordeelich vertoont, waren ook banken gesteld, met groen laken bekleed, op welken, de Commiffariffen en Secretariffen zaten. De Regenten der twee Godshuizen zaten, in hunne gewoonlyke Loge, en, hier en daar, in de

de anderen, waar ook hun verder genodigd SCHOUW-
 gezelschap geplaatst was: de Regentessen BURG.
 der Godshuizen zaten in de dubbele Loge.
 De twee Adfistenten der Regenten plaats-
 sten zig, in de linker hoek-Loge. De
 Poëten zaten op de veertien - ftuivers-
 Plaats. Voor de knechts, die 't gezelschap
 medebragt, was de tien-ftuivers-Plaats ge-
 fchikt. Men fpeelde, op den gewoonlyken
 tyd, een Tooneelfpel van den Digter JAN
 DE MARRE, toen ook Adfistent der Re-
 genten, ter deezer gelegenheid, famenge-
 fteld, en genaamd *Eeuwgetyde van den Amfter-*
damschen Schouwburg: waarna men een Treur-
 fpel van *Pieter Langendyk*, genaamd *Juliüs*
Cezar en Cato, volgen liet. Het eerfte werdt,
 federt, nog zefien maalen, in 't openbaar,
 vertoond. Onder 't fpeelen, en tuffchen
 de bedryven, werden aan 't aanzienlyk ge-
 zelschap allerlei ververfchingen aangeboo-
 den. Alles liep af in de uiterfte orde. Men
 muntte, federt, gedenkpenningen, ter ge-
 dagteniffe van het Feest: de Regenten
 onthaalden de Tooneelfpeelers, treffelyk,
 in den Schouwburg, op het Tooneel, en
 deden elk hunner eene vereering. Vyf
 en twintig jaaren laater, in 't jaar 1763,
 is, doch met minder omflag en lufter, de
 gedagtenis der opregtinge van den Schouw-
 burg nog eens vernieuwd, en, ter dier ge-
 legenheid, vertoond een ftukje van den zinne-
 lyken Digter LUCAS PATER, genaamd *de*
Juichende Schouwburg.

XI.

TEKEN-SCHOOL.

Gelegen-
heid tot
de op-
regting
eener
TEKEN-
SCHOOLE.

De Schilder- en Tekenkonst is, te Amsterdam, in de zestiende, en inzonderheid in de zeventiende eeuw, sterk geoefend, zonder dat 'er eene openbaare Plaats, van Stads wege, geschikt was, om de gronden deezer konsten, aan jonge liefhebbers, te onderwyzen. Voornaame Schilders, gelijk *Barend Graat* en *Gerard de Laireffe*, hielden, alleenlyk, tot in 't laatst der voorgaande, en in 't begin deezer eeuw, byeenkomsten aan hunne huizen, waar, onder anderen, naar 't naakte leeven, getekend werdt (n). Doch *Graat* overleedt, in 't jaar 1709, en *Laireffe*, in 't jaar 1711; waarna deeze Tekenschoolen vervielen. De beroemde Tekenaar *Jan Wandelaar*, aanspannende met eenige andere Konstenaars en Liefhebbers, nam het werk, eenige jaaren later, wederom by der hand, in een byzonder huis (o). Doch op het einde des jaars 1718, verwierf zyn gezelschap verlof van Burgemeesteren en Kolonellen, om zig te mogen bedienen van een vertrek op de Leidsche Poort, boven de *Corps de Garde* of het Wagthuis der Soldaaten, alwaar *Wandelaar*, *Michiel Elgersma*, *Jan Maurits Quinkhard*, *Louis Fabricius du Bourg*, *Hendrik van Cuychem* en an-

(n) HOUBRAKEN II. Deel, bl. 203. III. Deel, bl. 129.

(o) VAN GOOL II. Deel, bl. 173.

V. BOEK. GEB., TOT NUTT.OEF. GESCHIKT. 771

anderen eene ACADEMIE of SCHOOL der TEKEN-
SCHOOL. TEKENKONST opregteden. Hier werdt, eenige jaaren agtereen, naar 't naakte leeven, getekend. Doch deeze School, schoon 'er de vermaarde *Bernard Picard* en *Jacob de Wit*, eenigen tyd, de hand aan hielden, geraakte ook, eerlang, in verval. Eenigen der opregteren en anderen deden, in 't jaar 1743, eenige poogingen, omze te doen herstellen; en 'er eene gelegener plaats toe te verkrygen boven de Beurs, waar, voormaals, de Laken-Vent-hal plagt te zyn. Doch deeze poogingen vielen vrugteloos uit. In 't jaar 1758, hebben egter eenige Konstoefenaars en Liefhebbers de Tekenschool, op nieuws, opgericht, op de voorige Plaats, boven de Leidfche Poort, alwaar nu wederom, gelyk voormaals, naar 't naakte leeven, getekend wordt. 't Genootfchap deezer Konstenaaren en Liefhebberen heeft zelfs, onlangs, een Reglement voor de Directeurs of Bestierders der Teken-Academie, en voor de Stellers van 't *Modél* of voorwerp, waarnaar getekend wordt; en een ander, voor de Leden in 't gemeen, ontworpen; welke twee Reglementen, op den twintigften December des jaars 1765, door Burgemeesteren, zyn goedgekeurd, mids de Tekenschool bleewe onder 't opzigt van den Heere Burgemeester JONAS WITSEN (p), voornaam' kenner en begunstiger der konst, die aan 't Genootfchap de eer gedaan heeft, van zig, tot

(p) *Vir het Apostil van Burgemeesteren op het Request der Directeuren van de Teken Academie,*

TEKEN- tot *Hoofd-Directeur* over het zelve, te laa-
SCHOOL. ten verkiezen.

Befchry- 't Vertrek, waar de Teken-Academie ge-
ving van't houden wordt, en voor welk, een klein ver-
vertrek, trekje voor de Directeurs en Stellers afge-
daartoe schooten is, ziet, met twee lichten, uit over
geschikt. 't Leidsche Plein. In het zelve, staan, in een
halfrond, twee ryen banken boven elkande-
ren, op welken, de Tekenaars plaats neemen.
Tegen over dezelve, wordt het naakt *Modél*
of Voorwerp, omtrent een voet van den
grond verheeven, gesteld, voor een kagchel,
die, tegen dat de Konsttoefenaars byeenko-
men, gestookt wordt. Voor, boven 't *Modél*,
hangt eene groote lamp, met twintig zwaare
pitten, waardoor 't *Modél* en 't gantsche ver-
trek, genoegzaam, verlicht wordt. Voorts,
zyn 'er, langs de wanden, eenige pleister- en
andere beelden geplaatst, tot oefening voor
jonge en aankomende Leden.

Bestier- 't Genootschap vergadert, van den eersten
ders en October tot den laatsten Maart, tweemaal ter
Leden. weeke, des Woensdags en des Saturdays, van
vyf tot agt uren des avonds. Onder de Le-
den, die thans een getal van tusschen de
dertig en veertig uitmaaken, zyn zes Direc-
teurs en Stellers van 't *Modél*, en eenige
honoraire Leden, welke laatsten wel, ne-
vens de eersten, in de kosten der Acade-
mie draagen; doch niet tekenen. De overige
Leden zyn, in drie *Classen* of soorten, naar
hunne bekwaamheid, onderscheiden. De drie
oudste Directeurs zyn, ieder eene maand ag-
tereen, President. De drie jongsten dienen,
by beurten of onderlinge schikking, als Secre-
ta-

taris. 't Model wordt, door alle de Directeurs, TEKEN-
SCHOOL. en door eenigen uit de Leden, by beurten, gesteld; en, gemeenlyk twee reizen agtereen, in den zelfden stand. Aan zulken, die, in ieder Classe, 't best naar 't naakte leeven getekend hebben, worden, jaarlyks, drie pryzen uitgedeeld van verschillende waarde; doch, met elkanderen, ten minste honderd guldens beloopende. Zy worden, door de drie oudste Directeurs, voor drie vierde, en door de drie jongsten, voor een vierde, bekostigd. De Directeurs, aan welken alleen staat te oordeelen, wie de pryzen verdiend hebben, mogen zelve niet naar de pryzen tekenen. Zulks geschiedt, alleenlyk, door zulke Stellers, die geene Directeurs zyn, en door de overige Leden. Die den prys, in eene der twee laagste Classen, behaald heeft, gaat, terstond daarna, tot eene hoogere Classe over. De kosten, tot onderhoud der Academie vereischt, worden, door een der Leden, als Commissaris, ontvangen, en jaarlyks verantwoord: de boeten, die, by verscheiden' gelegenheden, verbeurd worden, worden, door den jongsten Directeur, ingevorderd. Die tot een Lid begeert te worden aangenomen, moet ten minste vyftien jaaren oud zyn, en eenig blyk van bekwaamheid om naar 't leeven te tekenen, aan de Directeuren, geeven kunnen. De tegenwoordige Directeurs der Tekenschoole zyn *Jacobus Buys, Cornelis Ploos van Amstel Jacobs Cornelisz., Jacob Otten Husly, Pieter Louw, Anthony Ziesenis en Reinier Vinkeles.*

XII.

M A N E G E S,

of

R Y S C H O O L E N.

Befchry-
ving der
MANE-
GES,
of RY-
SCHOO-
LEN.

In de voorgaande eeuw, ftondt 'er ee-
ne Ryfchool, aan het eerfte Bolwerk
beweften de Blaauwe Brug, naar de tegen-
woordige gelegenheid der Stad, ten einde
van de Amftelstraat, aan de zuidzyde. Men
noemdeze toen de *Piqueur-Plaats*, gelyk,
uit de Kaart van BALTHAZAR FLORIS-
ZOON, te zien is. Doch deeze Plaats is,
ter gelegenheid van de jongfte vergrootinge
der Stad, binnen de Utrechtsche Poort o-
vergebragt, daar zy, eenige jaaren, in ftand
gebleeven is. De Loots, die tot dezelve
behoorde, is, eindelyk, zo my berigt wordt,
verplaatft, buiten de Muider-Poort, aan den
Outewaaler weg, daar zy nog ftaat. Doch,
federt, zyn 'er vier andere MANEGES of
RYSCHOOLEN gebouwd.

In 't jaar 1726, werdt, aan de noordzyde der
Amftelstraat; doch digter aan de Botermarkt,
eene nieuwe Ryfchool opgeregt, in een' rui-
men Paardenftal, die, van binnen, geheellyk,
uitgebroken werdt. Zy is omtrent twee en
tagtig voet lang, en dertig voet breed. De
paarden, ruim vyftig in getal, worden, in
eenige hokken, aan en in eene ftalling, tegen
over de Ryfchool, aan de zuidzyde der Am-
ftelstraat, geplaatft. De *Piqueur* of Ry-
meester, *Pieter van Born*, onderwyft de konft
van

van te paard te ryden, in deeze Ryschool. ^{MANEGES}

In 't jaar 1744, werdt, op kosten van ^{of RY-}
zes voornaame Heeren, *Salomon Dedel*, ^{SCHOO-}
Bruno van der Dussen, *Cornelis Munter*, *Je-* ^{LEN.}

remias van der Meer, *Hendrik Bicker* en *Folkert Both*, een veel grooter en aanzienlyker steenen gebouw opgeregt, en tot eene Ryschool geschikt, ten einde van de Leidsehe graft, aan de schans, nevens en voor den Stads-Metseltuyn. Zy werdt, voor 't eerst, verhuurd aan den Piqueur *Jan Fredrik Schröder*, die den eersten steen aan 't gebouw gelegd hadt. Thans heeftze *Cornelis Christiaan Caspar Gregeer* in huur. 't Beneden-vertrek, tot de Ryschoole geschikt, is een honderd vier en zestig en een half voet lang, en vier en vyftig voet breed. Ten einde der Ryschoole, is eene Balkonkamer gebouwd, uit welke, de Vrouwen het ryden, en drillen der paarden aanschouwen kunnen. De stalling, die voor zestig paarden is geschikt, is agt en veertig voet in 't vierkant groot. De wooning van den Piqueur, een hooger gebouw, agter de Ryschoole, bestaat uit vyf bekwaame vertrekken. Boven dezelve, is eene ruime zaal, alwaar, des winters, gemeenlyk, eens of tweemaal ter weeke, een *Concert* van Zangen Speelkonstenaars en konstenaareffen gegeven wordt. Onder de wooning van den Piqueur, legt een regenbak, die tweeduzend ton waters houdt.

Een derde Manege of Ryschool, zynde eene groote stevige houten Loots, op ee-

MANEGES
of RY-
SCHOO-
LEN.

nen steenen voet, is, in 't jaar 1761, voor den Piqueur *Simon Jordan Keizer*, opgerecht, op het Weesper-veld. Ter wederzyde van den ingang, is eene stalling voor zes paarden, boven welke, de wooning voor den Piqueur is, en een Balcon, uitzien- de in de eigenlyke Ryschool, die ontrent vier en tagtig voet lang; twee en veertig voet breed, en, aan drie zyden, van lichten voorzien is. Hier agter, legt eene ruime open Plaats, ten einde van welke, eene stalling voor veertig paarden getimmerd is.

De vierde Manege hier ter Stede is, in 't jaar 1764, op kosten van verscheiden Liefhebbers, en onder opzigt der Heeren *Joseph Fernandes Nunes*, *Nicolaas de Veer* en *Johannes Lublink de Jonge*, voor den Piqueur *Andries Hardt*, geheel van steen gebouwd, in de Utrechtsche dwarsstraat, aan de zuidzyde, by de Reguliersgraft. Zy is negentig voet lang, en vier en dertig voet breed. De stalling nevens dezelve is voor negentien paarden geschikt. Hierby is de wooning voor den Piqueur. Wyders, zyn alle de Ryscholen voorzien van de vereischte hooi-, stroo- en haverzolders. Jonge luiden worden, in deeze Ryscholen, dagelyks, in 't beryden, drillen en bedwingen van paarden geoefend.

XIII.

DRILSCHOOL.

Het aanneemen van eenen Stads *Drilmeester*, om de Burgery te onderwyzen, in de behandeling der wapenen, is hier, al in 't begin der zestiende eeuw, of eerder, in gebruik geweest. Immers, ik vind, dat Burgemeesteren, met goedkeuring van 't Gerecht, hiertoe, op den zeventienden January des jaars 1518, hebben aangenomen *Caspar Beyerstoffer*, op eene wedde van vyftig guldens 's jaars en vrye wooning, te weeten 't *zuderhuys op d'ouwe zyds sluyse* (q). In de zeventiende eeuw, waren 'er twee Drilmeesters, voor welken, in 't jaar 1655, eene Instructie werdt opgesteld (r). Zy hielden toen nog hunne Oefenplaats in de Schermfcholen, van welken wy, terstond, spreken zullen. Doch na 't vergrooten der Beurs, werdt hun gelegenheid gegeven, om de Schutters deezer Stede aldaar, des Zomers, in de behandeling van 't geweer; in het trekken en wenden, by heele of deelen van Venden, en in 't gene meer tot den Wapenhandel behoort, te onderwyzen: waartoe thans drie Drilmeesters aangesteld zyn. Het *exerceeren* of drillen op de Beurs geschiedt, alle nademiddagen, uitgenomen des Zondags, van den zeven en twintigsten May tot aan Amsterdamsche Kermis, geduurende welke oefening, de Beurs

Beschry-
ving van
de Stads
DRIL-
SCHOOL.

(q) Groot-Memor. N. I. f. 275 verso.

(r) Groot-Memor. N. IV. f. 67 verso.

SCHERM-
SCHOOL. Beurs geslooten wordt (s). Eenige Burger-Compagnien worden ook, des Zomers, ten overstaan van eenen Drilmeeſter, in de behandeling der wapenen geoefend, op een gedeelte van de Offenmarkt, by de Utrechtsche Poort, het *Slagveld* genaamd, alwaar, onder anderen, met los kruid gevuurd wordt.

XIV.

SCHERMSCHOOL.

Befchry-
ving van
de STADS
SCHERM-
SCHOOL. **M**y is niet klaarlyk gebleeken, waar de oudſte SCHERMSCHOOL hier ter Ste-
de gehouden werdt. In 't jaar 1586, beſloot de Vroedſchap dezelve te houden in de Kerk van 't Prinſen-hof (t), voormaals 't Cecilien-Klooster. Doch ik weet niet, of zulks geſchied zy. Weinige jaaren laater, hieldt menze, boven 't S. Margareeten-Kerkje in de Nes, nu de kleine Vleeſchhal (u). In laater' tyd, ſchyntze ook boven de Waage op den Dam, en in de Voetboogſdoele, op den Singel, te zyn gehouden (v). Doch in 't jaar 1650, werdt'er eene plaats toe afgezonderd aan de binnenbarmte van den Stads wal, ten einde van de Prinſengraſt, toen, hier ter plaatſe, de Turfmarkt. De Schermschool bleef hier, tot in 't jaar 1686, wanneer zy, tot eene nieuwe Walſche of Franſche Kerk, vertimmerd werdt (w). Sedert, werdt zy verplaatſt in een afgeſchooten vertrek boven de weſtelyke gaandery van de

(s) Handv. bl. 170.

(t) Reſol. Vroedſch. N. 5. 16 Aug. 1586.

(u) PONTANUS *Libr. II. Cap. XVI. p. 118.*(v) DOMSELAER IV. *Boek, bl. 214.* COMMELIN, *bl. 667.*

(w) Reſol. Vroedſch. Lt. R. 22 Dec. 1685. f. 33.

de Beurs, daar zy, nog tegenwoordig, ge-Doolhouden wordt. De Liefhebbers worden hier, ^{hof.} dagelyks, van 's morgens ten tien, tot 's nademiddags ten twee uren, in het schermen en de verdere behandeling van het zydgeweer geoefend, door den *Stads Schermmeester*, die, door Burgemeesteren, wordt aangesteld (x), en eenen knegt onder zig heeft.

Met verlof van Burgemeesteren was, hier, op den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, aan de westzyde, tusschen de korte Gasthuis-molen- en Heisteegen, in 't jaar 1663, eene *Kaatsbaan* getimmerd (y), die, voor weinige jaaren, te niet gegaan en afgebroken is, zynde, in derzelver plaats, een hegt Pakhuis gezet, welk nog *de Kaatsbaan* heet. Ten einde van den Singel, aan de oostzyde, by den Reguliers-Tooren, plagt ook eene Kaatsbaan te zyn (z).

XV.

DOOLHOF.

Men plagt, in deeze Stad, drie DOOLHOVEN ^{Beschry-} te hebben, een op de Prinsengraft, op ^{ving van} den zuiderhoek van de Looijersgraft, het *Oude* ^{het} *Doolhof* genaamd; een op de Roozengraft aan ^{DOOL-} de zuidzyde, tusschen de twee laatste bruggen, ^{HOF.} en een op de Weesperstraat, tusschen de Heeren- en Keizersgraft (a). Het eerste is alleen in wezen, en nog, gelyk van ouds, geplaatst, aan of naast eene herberg, op welker Agterplaats, het Dool-

(x) Groot-Memor. N. IV. f. 84 *verso*.

(y) Groot-Memor. N. V. f. 123.

(z) F. VON ZESSEN, *bl.* 354.(a) Zie M. FOKKENS *bl.* 300, 302, 307. & *Scm. burl.* d'Amst. *p.* 240 & *suiv.*

DOOL-
HOF.

Doolhof geplant is. Voor het Doolhof, staat een Fontein, en, in een vertrek nevens de Plaats, is een Poppenspel te zien, waarin de Amsterdamsche Jeugd en veele nieuwsgierige vreemdelingen zig, des zomers dagelyks, en, op andere tyden, twee- of driemaal ter weeke, komen vermaaken. Het maaken van Fontein- en andere waterwerken in herbergen, zo wel als het speelen op *raduysen off tonneelen*, in en voor dezelve, 't welk, in de voorgaande eeuwe, hier plagt te geschieden, om volk aan te lokken, is, reeds by eene Keure van den agt en twintigsten April des jaars 1629, verboden geweest (b); doch wordt, in het oude Doolhof, oogluikende, gedoogd. Ik heb ergens gemeld gevonden, dat *David Lingelbach*, die verscheiden' Treur- en Blyspelen gedigt heeft, stigter der Doolhoven, hier ter Stede, geweest is (c).

(b) Keurb. K. f. 134.

(c) Aantek. van G. SCHOEMAKER MS.

B Y L A A G E

BYLAAGE
Lr. A.

op het III. DEEL, V. BOEK.

Lr. A.

TESTAMENT *van* KATRYN WOUTER DOBBENS
SOONS DOGTER, gedagtekend den 6 Maart
1555.

In den name des Heeren Amen. in den jare der
geboorte des selven onses Heeren, vyftien
honderdvvyfenvyftig inder veertienster indictie,
opten feften dag van de Maand Martius, impe-
reerende de Grootm: heere Carolus, byder
godlyke voorfigtigheyd Keyfere Etc:

Is gecompareerd in Presentie van my No-
taris publiek, ende vanden getuygen hier on-
der genaemt d'eerbare perfoone Katryn Wou-
ter Dobbensoons Dogter, my Not^s. bekend
inwonende poortersche der steede Amstelre-
damme, by der gratie gods van Lichame ge-
fond, gaende ende staende, haer verstand wel
hebbende, alst clairlyk scheen, dewelke over-
merkende die seekerheyd des Doods, en de
d'onsekerheyd der uure van dien, begeeren-
de dien te voircoomen mit hoere dispositie
Testamentair, heeft in allen beteren formen,
wegen ende Manieren, soe sy dat vastelykst
doet, omme seekere reedenen, hoeren moet
ende conscientie soe sy seyde moveerende, ge-
maact ende geordonneerd haaren Testamente
ende vanden goeden die sy mitter Dood sal
ontruymen gedisponneerd, in maniere hier naar
verclaart.

Ende Eerst beveelende haare siele gode ge-
benedyt ende haar Lichaam der gewyde aarde.

Revoceerde de voors: Testatrice alle sulken
Tes-

BYLAAGE
L^r. A.

Testamenten ofte Dispositien van uterste wille als sy voor datum van deesen gepasseert mach hebben, uytgeseyt seekere verclaringe Testamentair by haar den 20^e July 1549. gedaan voor meester pieter Vloits Notaris publiek ende seekere getuygen, beroerende Hillebrantjen Hillebrants uytten Hagen dogter, daar by sy Testateresse als nog persisterde, ende begeerde de selve verclaringe agtervolgd te werden.

Item legateerde de voorf: Testateresse, als sy legateert ende bespreekt mits deesen, die somme van sesendertig Karolus guldens sjaars telosfen den pennink agtien uyt haren gereedsten goeden, tot onderhoud van schamele studenten inder Universiteyt van Leuven dog met sulken Conditien dat hier toe niemand sal moogen gepresenteerd werden dan weesende van haar bloed soe langhe daar iemant van haaren bloede dat begeert, ende die es deser steeden poorter, oft ten minste uyt deesen Lande van Holland niet hebbende twee endertig guldens sjaars: daar of die presentatie doen sullen d'ouste Kerkmⁿ. ende d'oudste Huysfittenmeesters van d'oude Parochie Kerke deeser voorsseyder steede inder tyd, ende dat die studenten hier toe gepresenteerd weesende, gehouden sullen werden te studeeren in *Artibus*, ofte in der *Theologien* sulcx haar Manieren aanstellende dat men apparentelyk van henluyden eenig profyt inder Kerke verbeyden mag, ende indien de voorf: collateurs ofte presentanten, by brieven ofte anders, voor den gepresenteerden een beurs in t' *Collegio Theologorum* begeeren ende verkrygen, soo sullen sy de helft van de voorf: ses en dertig guldens sjaars geeven den voorf: Collegie tot profyt van den gemeenen burfalen soe verre die vercreegen beurs perfect is, ofte anders sullen sy t' moogen suppleeren van de voorf: helfte, toter date perfect is, ende t overschot den Collegie geeven; hou-

houdende die ander helft te weeten achtien gul- BYLAAGE
dens fjaars tot profyt van een ander jong ftu- Lr. A.
dent, bruykende die reedelyke tot fyn behulp,
ende die meede prefenteerende t'Collegie voorf:
ende plaatfe vercrygende defelve ander helft
meede t'apliceeren in Maniere als vooren.

Item befpreekt hier toe vierentwintig guldens
fjaars alle van twintig ftuvers t ftuk te loffen
als vooren omme miffe gedaan te werden in finte
Barbara conventen foe veel den voorf: Collateurs
goeddunkken fal na den eysch van der tyd t'affig-
neeren voor elke miffe drie ftuvers, derdaltve
ftuver of twee ftuvers, na gelegendheyd ende re-
delykheyd, begeerende ook memorie tot deefen
dienft te weefen, ende dat de voorf: Collateurs
ook magt fullen hebben tot deefen dienft een
goed heere te ftellen, ende den felve als ook
den ftudenten by henluyden geprefenteerd foo
van den dienft als van den beurse te priveeren
indien fy hen qualick fchieten.

Vóorts legateerde ende maicte de voorf: Tes-
taterffe *d oude parochie kerke*, binnen der voorf:
fteede Amftelredamme Honderd guldens.

Item *den arme buysfitters aan d oude fyde* acht
ende twintig gulden.

Item *den arme weeskinderen* vyfendetwintig
gulden.

Item *den oude mannen over den beylige fteede*
vyf ende twintig gulden.

Item *den Nierparochie kerke* twaalf gulden.

Item *den Arme Huysfitten aan de nieuwwe fyde*
twaalf gulden.

Item *finte Pieters gaffbuys* vyfentwintig gul-
den.

Item *t'vrouwe gaffbuys* twaalf guldens.

Item *den Arme Leprofen* vyfentwintig guldens.

Item alle haar arme vrinden te faamen twee
laft roch ende vyftig gulden angelt, te geeven
ende te distribueeren den eenen min ende den an-
dre meer, na goeddunken van hoere nabeftaan-
de Testamentoers.

Item

BYLAAGE
L^r. A.

Item den *Pastoor vanden voorf: oude Kerke* dertig stuvers.

Item elke van de *Cappellanen* twintig stuvers.

Den Costers elcx^s tien stuvers.

Ende den *bondslagers* elcx^s vyf stuvers.

Item haar dienstmaagt die haar ten tyden van haar overlyden dienen sal twee gulden.

Item Anna gerryts eertyds haar dienstmaagd twee gulden.

Item geert jans haar nichte, Bagyn opten *ron- den bof* drie gulden.

Item Katryn Jans haar Dienstmaagt vyfentwintig stuvers.

Item digna Thymans haar nigte op t^r *voorf: hof* 25. stuvers.

Item elke van de armen bewonende *thuysfit- tenbuys aan de Oude syde* vyfentwintig stuvers.

Item elke van de *Bagynen op t^r voorf: ronde Ba- gynbof* een pint wys met een broot van een oortjen.

Item elk convent binnen der *voorf: steede* van Amstelredamme vyfentwintig stuvers.

Item elk van de paters van den conventen *voorf: drie stuvers*, des sullen sy elcx^s doen een sielmisse voor de siele van haar Testaterisse.

Item elk van den *Cellesusters* drie stuvers.

Item den *Minnebroeders* tot drie jairen elken Jair op haar jaricheyt een eerlyke maaltijd met rynsche wyn.

Item den *Pater van Sinte Barbaren Convente* indertyd van haar overlyden weefende drie gulden.

Item *Mr. Hajo Jansoon* priester drie gulden.

Item drie van haren achterskinderen, deene *ten Betbanien*, ende dander twee tot *Sinte Ma- rien* wonende, elcx^s vyfentwintig stuvers.

Item neel Cornelis Conventuale tot *sinte Ce- cilien* vyfentwintig stuvers.

Item der *Cartbuseren Convente* tot *Utrecht* een eerlyk maal.

Item

V. BOEK. GEB., TOT NUTT. OEF. GESCHIKT. 785

Item bespreekt nog tot behouf ende onder-
hout van broeder Hendrik Burchmans Conventuale aldaar veertich guldene siairs, daarmede de nabestaande Testamentoers, ende na haerluyder doet die sy t' beveelen sullen toeficht sullen dragen totten voorf: broeder Hendrik syn leeven lang gedurende, soo veel dat godlykenft aan mi enden seekeren Testamentoers goetdunken sal, sonder dat hy ofte t' voorf: convent eenich regt, actie ofte toefeggen sal mogen hebben ofte pretendeeren, totten voorf: veertich gulden siairs.

Item Elburg hair nicht tot Neck by Purmer-eynde, ende by heur offyvigheyt huer kinderen in hoere plaatse honderd gulden.

Item Hillebrantjen Uytenhage haar nichte vier ende twintig gulden mit fulker conditie dat sy geen mociten sal maaken omme meer te hebben, ende oft sy eenige moeite maecten en sal alsdan nyet hebben.

Item Ysbrant Dobbens dair moeder of is gheerte cornelis dr. hair nichte twaalf gulden jairlickse renten te lossen den Pennink achtien.

Item Marie Jacob Dobbens soons dogter drie gulden eens.

Item ane Mr. Cornelis Dobbens. haeren broeder vyf ende twintich gulden eens.

Item wilde de voorf: Testaterffe dat na haeren overlyden gedeelt sal werden over alle dese steede voorf: den Armen diet begeeren sullen elk een brood van een oortjen.

Item wilde meede gestelt te hebben over haar ouders graff byt *buysfitten Choor in d oude Kercke* een Tafereel ende dair voer een kaerffe gehouden te worden van Wasse dair voor maickende, ende bespreekende, honderd Karolus guldens eens, ende dat hair uytvaert met twee vigilien, ende alle dinc voorts na bethamen ende behooren gedaan sal werden, dat meede de voorf: Legaten, na hairen overlyden met-

BYLAAGE
L. A.

ten eerſten betaald ſullen worden, ende oft hair penningen te cort quamen, datmen de penningen daartoe behouftig op renten ſal halen oft anders de ſelven penningen vinden, ſoe den voorſ: Testamentoers beſt geraden ſal dunken.

Ende in alle andren goeden die ſy Teſtaterſſe ongediſponeerd ontruymen ſal, inſtitueerde ſy Geerte, Lubbrick, Katryn, Lysbet, Wouter, Garbrand, Elburg, ende Pieter des voorn: M^r. Cornelis Dobben ſoons kinderen, Clara, Elburg, Wouter, Claes ende Ysbrant, Burchman Wouters ſoons nagelate kinder te ſamen in gelyke Portien ende hooft voor hooft ofte *in Capita* te ſullen weefen haar erfgenamen mit ſulker conditien dat de ghoeden die deſelve hair erfghenamen van hair teſtaterſſe erfuen ſullen, gebrocht ende bewairt ſullen worden in handen van den Weesmrn der voorſ: ſteede ter tyd toe de joncxte van hen alle out weefen ſal vierendewintich jairen binnen welken tiden de voorſ: ghoeden nyet en ſullen belaſt moegen werden dan ſoe veel des noot ſy tot betalinge en voldoeninge van de voorſ: legaten, ende ſullen de voorſ: Erfghenamen binnen de voorſ: tyd te vreedden moeten ſyn mitter bruycware der voorſ: Erffeniſſe, welke bruycware de voorn: M^r. Cornelis hair broeder hebben ende behouden ſal ſynen leeven lange gedurende, ſoo veel ſyner kinderen aendeel bereuren ſal, ſonder dat de geſeyde geſuſtineerde erfgenamen, deſelve erffeniſſe ſullen mogen deelen ſcheyden ofte dechargeeren, voer der tyd dat de voorſ: vierendewintich jairen verloopen ſullen weefen, ſullen ook de voorſ: Weesmrn, binnen den tyd voorſ: met den voorn: M^r. Cornelis Dobbens, ſoe verre ende ſoe lange hy in levenden lyve blyft, den voorſ: goeden regeeren, ende adminiſtreren ſonder dat de voorſ: Erfgen: den voorn: M^r. Cornelis eenige Rekeningē, bewys ofte Reliqua van ſyne adminiſtratie ſullen mogen eyſchen, deſel-

felve administratie stellende op syn conscientie, **BYLAAGE**
 foe sy Testaterffe verclaarde hem deese saeke **L. A.**
 wel te betrouwen.

Wilde meede de voorf: Testaterffe, dat de
 voorf: goede die sy achterlaten fal tot ghenen
 tiden sullen mogen verfterven ofte vervremden
 van haren bloede, in eenige manieren. Omme
 welke haare voorf: Dispositie Testamentair te
 executeeren, ende te volbrengen, de voorf:
 Testaterffe deputeerde de Eersamen ende wel-
 geleerden heere M^r. Willem Kunnes Licenciaat
 in de Theologie, ende M^r. Claas Kan Paftoer
 tot Spaerwoude priesteren, te famen en elk in 't
 bifonder, biddende henluyde de voorf: Execu-
 tie om gods wille te willen aanveerden, ende
 volbrengen daer toe ook henluyden ghevende
 speciale ende volcoome macht, ende bevel,
 oik meede omme heuren Testamente, mit alle
 heuren goeden te beschermen. Ende legateer-
 de elke van hen beyde, voer hoeren moeiten
 ses Karolus guldens.

Al t'welk vooren gefcreven ftaat die voorn:
 Testaterffe feyde ende verclairde te weesen, hai-
 ren Testamente ende uterfte wille begeerende
 t'felve als fulcxs ofte als codicille ghifte ter
 caufe des Doots oft onder den Levenden of-
 te anders foe dat nae de gheestelyke ofte wair-
 licke rechten ofte ufantie der voorf: fteede
 ofte andersints best ende vastelik gefchieden
 ende fubfisteeren mach van waerdengehouden
 te werden ende volcoomen effect te sullen
 forteeren, ende hair by my Notaris publick
 van t'ghene voorf: ftaic ghemaikt gefcreven
 ende geleverd te worden een ofte meer open-
 bare instrumenten inder beste forme.

Aldus gedaen inden *Convente van den Cellesus-
 teren*, binnen der voorf: Stede van Amftelre-
 damme ten dagen en jare als boven daar by
 over ende anweefende, eersamen ende discre-
 te heeren M^r. Florens Engelberts vicecureyt,

788 AMSTERDAMS III. DEEL.

BYLAAGE
Lr. A.

ende Mr. Symon Alewyns Cappellaen vande
voorf: oude Parochie kerke getuygen hier over
specyalyke geroepen endegebeden. *R^a. in meo
p'tbocollo septimo folio 37. 38. 39. et 40.*

[was getekend met een zespuntige star, en
daar onder]

FRANS. N: DE DELFF *Not. pub^{us}*
OMNIA DESURSUM.

[en ter zyde, nevens twee zegels]

Flortius Engberti.
Simon Alwin.

[nog ter zyde, eene verklaring van den No-
taris F: N: Delff, in het Latyn, wegens de
egtheid van dit Instrument.]